PARAPHRASIS, ET COMPENDIARIA EXPLICATIO AD NONNULLAS PAULI EPISTOLAS...

Gabriel Vázquez

Digitized by Google

S
55D
13

C. 50. 6 –

Digitized by Google

PARAPHRASIS, ET COMPENDIARIA EXPLICATIO AD NONNVLLAS PAVLI EPISTOLAS.

AVTORE

P. GABRIELE VAZQVEZ
BELLOMONTANO SOCIETATIS JESV
THEOLOGO, OPVS VALDE NECESSARIVM
ad diſputationes Theologicas eiuſdem
Autoris.

*ADDITA EST BVLLA PII V. ET GREGORII XIII.
CONTRA MICHAELEM BAIVM.*

AD CLARISSIMVM, ET PRÆSTANTISSIMVM DOMINVM, D. FRANCISCVM BORGIAM, PRINCIPEM SCHILACEVM, COMITEM Maialdicum, è Cubiculo Philippi III. Regis, & ex equeſtri militia S. Iacobi.

ANNO *M. DC. XIII.*

INGOLSTADII,
Ex Typographeo ANDREÆ ANGERMARII.
Sumptibus Ioannis Hertſroi Bibliopolæ Monacenſis.

Digitized by Google

Digitized by Google

CLARISSIMO, AC PRÆSTANTISSIMO VIRO D. FRANCISCO BORGIÆ PRINCIPI SCHILACEO, COMITI MAIALDICO, E CVBICVLO PHILIPPI III. REGIS,

& ex equeſtri militia S. Iacobi, Alfonſus Carrillus Rector Complutenſis Collegij Societatis IESV,

S. P. D.

INTER alias noſtri Gabrielis Vazquez lucubrationes (Princeps clariſſime) quas tantus vir ſibi reliquit ſuperſtites; nobis verò non magis immaturę mortis ſolatia, quàm fœlicis vitæ monimenta, paraphraſtica expoſitio habetur in aliquot Pauli Epiſtolas, ſubſeciuis quidem temporibus ab eo elaborata, conſilio probabili, nimirum vt Theologiam ex ipſis ſuis fontibus accerſeret; & Apoſtoli teſtimonia, quæ maxime ad Theologicam rem faciunt, non ex re nata, aut ex verborum ſono (vt quibuſdam mos eſt) ſed ex inſtituto ſcri-

Digitized by Google

Gandenſi prius Duce, de quo in ſanctorum Canonem referendo ſerio iam agitur: eandem verò à parente tuo Ioanne Borgia Mariæ Imperatricis, & Reginæ Margaritæ ſummo Regiæ, atq; Auguſtæ domus Præfecto omnibus cultam beneficiis. Res autem paternas,& auitas quid ni ſtudio complectaris? ita nos exiſtimare par eſt, & tanti præconij, tantarumq́; laudum cauſam à nobis reiicere, quoad eius fieri poſſit, ne aliqua ſimul cenodoxiæ,aut iactantiæ reſideat labes. Tibi verò duplici nomine obſtrictos nos profitemur, & quòd illius ſis nepos, qui ita fuerit de noſtra Societate meritus, vt ipſius ſecundùm Beatum illum Ignatium Autor dici poſſit: illius filius, qui eandem paterno ſemper affectu proſecutus eſt (id quod ſatis eſſet, vt alia deeſſent omnia, ad omnem beneuolentiam conciliandam) & quòd maiorum meritis indies ipſe addas maiora, illorum, quod ad ſtudium attinet, erga noſtram ſocietatem legitimus hæres. Illæ ſatis idoneæ cauſæ cenſeri poſſunt, vt quos tibi gratos in primis fore putabam Gabrielis noſtri Vazquez libros, ſumma voluntate-

Digitized by Google

luntate dicarem: ſed non deſunt aliæ præcipuæ, ac propriæ, cur hos maxime Commentarios in epiſtolas Pauli conſecratum vellem. Atque illa primùm occurrit, quòd in earundem epiſtolarum lectione, & commentatione aſſidue te verſari intelligam; adeoque putem, libellum hunc, non Autoris modò, ſed argumenti cauſa commendatum futurum. Nam poſt iuuenilem ætatem equorum, & armorum vſui deditam (quo in vtroque genere omnium opinione excellis) tametſi interea pietatis, & literarum ſtudia haud ſegniter colueris: vbi factus es vir, morum grauitatem, conſtantiam, fidem, prudentiam, æquitatem, religionem, cæteraſque ſummo Principe dignas virtutes miro ſtudio es conſectatus. Illas quo melius tuearis, ſacrarum literarum præſidia aſciuiſti, & quod exiſtit otium à neceſſariis Philippi Regis obſequiis, modò agitandis Theologiæ quæſtionibus, modò difficilioribus ſcripturæ locis enucleandis ſtudioſè conteris. Quis tibi paulò doctior incognitus? quæ intacta Theologiæ, aut ſcripturæ pars? vt iure mirentur omnes, pari cum laude equeſtria,

& li-

Digitized by Google

& literaria ſtudia tractare quenquam poſſe:& quæ eſſe ſolent Philoſophici pallioli, vitæque priuatæ, ac tenuis ornamenta, in aulicam, & principalem conuenire, ac prope adductum illud æuum, in quo (vti ille dicebat) aut philoſopharentur Reges, aut regnarent Philoſophi, quando ſumma dignitate vir, ac Regi in primis carus, & familiaris, vel in ipſis ſacris diſciplinis eam nactus eſt facultatem, atque peritiam, vt auream iſtam clauem lateri tuo affixam, clauem ſcientiæ interpretari liceat. Verùm cum Pauli maxime Epiſtolas, ob inſignem earum difficultatem, & perutilem doctrinam lectitare ſoleas, non dubium, quin gratior tibi ſit futura, quæ in eiſdem explicandis verſatur opera: libentiusq; alienos de hoc argumento Commentarios accepturus ſis, tuos nobis aliquando fortaſſe daturus. Affinis ea quoq; ratio eſt, cur hunc tibi in primis Cōmentarium deferēdum putauerim, quòd, vt es æquus æſtimator, maioris muneris loco ſis habiturus, quàm ſpecie tenus præſeferat; quippe illum nō ex voluminis mole, vti alius fortaſſe indoctus, ſed ex rei præſtantia ſpectabis.

Digitized by Google

bis. Accedit, quòd quæ hactenus typis data ſunt eiuſdem Autoris opera, prius è Cathedra dictata fuerant, adeoque vulgata iam, & trita habebantur: hoc verò vnum eſt, quòd cum illibato hucuſq; ſit flore, dignum videri munus potuit, quod in tuas primùm manus veniret, indeq; in communem omnium manaret vtilitatem: vt de Republica benemereri incipias, ad cuius gubernacula ipſæ te virtutes, ipſę populi voces iam diu vocant, breuiq; ſeſſurum quotidie nobis portendunt. Quod ſi aliena tutela poſthumo fœtui quærenda erat, à te in primis petenda videbatur, qui eodem illum, quo Autorem proſequaris amore; poſſisque non modo autoritate inſtructus, ſed ratione armatus ſartum, tectumq; præſtare: neq; alius facile inueniatur, in quo cum dignitate maxima ſummum quoq; iudicium coniunctum ſit, quod nemo valeat infringere, nemo auſit temerare. Age ergo, & tuum illum Vazquez tantopere à te decantatum in hoc libello ſpirantem, loquentemq; accipe: nosq; ſimul omnes ea, qua ſoles, humanitate complectere, &c. Vale.

APPROBATIO.

P*Araphraſes, & Annotationes in octo Epiſtolas D. Pauli, doctiſsimi Patris Gabrielis Vazquez Societatis Ieſu vidi, & perlegi, de mandato ſupremi Senatus. Eas verò digniſsimas iudico quæ lucem aſpiciant, tùm quòd breuiter intellectu difficilia ob oculos ponit, & mentem Apoſtoli aptiſsima ſententiarum cohærentia in paucis explicat, tum etiam quia per fidei principia viam ſternit, ad optima Theologiæ Scholaſticæ documenta, & lucubrationes illas non ſatis pro dignitate laudatas: tantum abeſt, vt in eo opere diſſonum quidpiam fidei, aut moribus oculatiſsimus quiſque reperire queat. In Cœnobio D. Philippi Matritenſis, die viceſima Iulij. Anno Domini 1610.*

M. Frater Philippus de
Campo.

APPRO-

Digitized by Google

ferri poſſe videbatur, admonitum te volui benigne Lector, illis numeris, quos in annotationibus frequentes vides, indicari eos, quos autor adhibuit in Paraphraſi; ac proinde non eſt, cur numeri, qui textui ſacro præfiguntur, te conturbent, quos nec in Paraphraſi, nec in annotationibus obſeruauit autor. Vale, & fruere.

SYLLABVS EPI-STOLARVM, QVÆ IN HOC LIBRO EXPLICANTVR.

I. Ad Romanos.
II. Ad Galatas.
III. Ad Epheſios.
IV Ad Philippenſes.
V. Ad Coloſſenſes.
VI. Ad Theſſalonicenſes 1.
VII. Ad Theſſalonicenſes 2.
VIII. Ad Hebræos.

PARA-

Digitized by Google

APPROBATIO.

EGo Bartholomæus Perez de Nueros, Societatis Ieſu, in Prouincia Toletana Prouincialis, è facultate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre noſtro Generali Claudio Aquauiua, facultatem concedo, vt typis mandentur Paraphraſis, & Annotationes in octo Epiſtolas B. Pauli Apoſtoli, ad Romanos ſcilicet, ad Galatas, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſſenſes, ad Theſſalonicenſes duas, & ad Hebræos, à P. Gabriele Vazquez Theologo Societatis noſtræ, & grauium, Doctorumque hominum iudicio Patrum Franciſci Rodriguez, Gaſpari Sanchez, Petri Viuero, eiuſdem Societatis approbatæ. In quorum fidem has literas manu noſtra ſubſcriptas, ſigilloque noſtro munitas dedimus in Collegio Complutenſi die 21. Aprilis. Anno 1610.

Bartholomæus Perez de Nueros.

Digitized by Google

AD LECTO-
REM.

DAmus, amice Lector, eum quem Doctorem ſcholaſticum ſex voluminibus, vt magiſtrum ſuum ſcholaſtica Theologia ſuſpexit: damus nouo interpretis munere, eo expoſitionis genere, quæ ſuppreſſo autorum, ac ſententiarum tumultu, ſola innitatur literali veritate. Faxit illa interminata numinis prouidentia. vt qua ſolicitudine maturamus euulgare eiuſdem Doctoris ſcholaſtica opera circa Sacramentum, & ſacrificium Miſſæ, Ordinem, Pœnitentiam, & alia, tu etiam fruaris aliquando. Interim oblectabit te iſtud ex promptuario ſcripturæ ſelectum opus, de quo nihil eſt, quod moneam, cum nec ſit ignoti hominis, nec nominis. Vnum obſerua: quia ex numeris, ad quos annotationes refert Pater Vazquez, aliquid confuſionis offerri

PARAPHRASIS, ET ANNOTATIONES IN EPISTOLAM B. PAVLI AD ROMANOS.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

DVo præcipuè Paulus in hac Epiſtola tractat, atq; idcirco totam in duas partes diſtribuemus. In priori parte, primum oſtẽdit virtutem Euangelij, quod prædicat, gratiam ſcilicet Chriſti à 1. capite vſq; ad 11. quibus continetur prior pars Epiſtolę: cepit verò occaſionem diſputandi de gratia Chriſti, & ſpiritu fidei, ex quo noſtra iuſtificatio prouenit, ex eo, quod dixerat in procemio Epiſtolæ in primo capite, ea de cauſa ſe velle ſcribere ad Romanos, quòd nõ erubeſceret Euangelium, cuius ipſe

Digitized by Google

ipſe erat prędicator: quia virtus Dei eſt, & contra impios oſtendens iram, & erga bonos promouens eos ad iuſtitiam. Vtrumq; autem oſtendit: prius quidē, quomodo ſit virtus contra impios, cap. 1. & 2. Poſterius autem nempe quomodo ſit virtus erga bonos promouēs ad iuſtitiam à c. 3. vſq; ad 5. deinde diſſoluit difficultates, quæ ex hac diſputatione oriri videbantur, & obiici poterant, vſq; ad caput 8. In capite verò 9. vſque ad 11. occurrit Apoſtolus ſcandalo paucitatis credentium, multaq; interim explicat, quæ ad materiam Iuſtificationis pertinent. Et hæc in priori parte Epiſtolæ. In poſteriori verò parte à cap. 12. vſq; in finem tradit moralia quædam præcepta.

ARGVMENTVM CAPITIS I.

PRopoſita ſalutatione initio Epiſtolæ, oſtendit Paulus deſiderium, quod ſemper habuit, Romam veniendi ea de cauſa, vt ibi Euangelium, quod aliis gentibus annunciauerat, prædicaret. Cauſam verò duplicē ſubiungit, quare ipſum non pudeat Euan-

gelium

gelium prædicare. Altera eſt, quia eſt virtus Dei ad iuſtificationem: & occaſione huius vberius explicat inſequẽtibus capitibus diſcrimen inter Euangelium, id eſt, gratiam, & legem, non quidem prout ceremonialia ſolum præcepta, ſed etiam prout moralia complectitur, vt oſtendemus infra. Et ita non tantum inter legem Moyſis, ſed etiam inter quamcunque legem, & gratiam, differentiam conſtituit. Altera cauſa eſt, quia manifeſtè ex illo probantur, & redarguuntur peccatores, qui digni ſunt ira Dei, & ſupplicio: quam poſteriorem rationem ſtatim proſequitur, 1. & 2. capite.

EPISTOLA B. PAVLI Apoſtoli ad Romanos.

CAPVT I.

1 PAVLVS ſeruus Ieſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſegrega-
2 tus in Euangelium Dei, quod an-
te promiſerat per Prophetas ſuos
3 in Scripturis ſanctis, de filio ſuo,
qui factus eſt ei ex ſemine Dauid
4 ſecundum carnem, qui prædeſti-
natus eſt filius Dei in virtute, ſe-
cundum Spiritum ſanctificatio-
nis ex reſurrectione mortuorum
5 Ieſu Chriſti Domini noſtri, per
quem accepimus gratiam, & A-
po-

PARAPHRASIS.

CAPVT I.

PAVLVS ſeruus Ieſu Chriſti ad Apoſtolicum munus vocatus, ſegregatus in Euangelium Dei, 1 quod quidem anteà promiſerat per Prophetas de Filio ſuo, qui ei, ſcilicet Patri, factus eſt homo ſecũdum carnem ex progenie Dauid, 2 & definitus, atq; declaratus eſt Filius Dei per virtutem, & potentiam, qua ſpiritum ſanctificationis largitur, & à mortuis reſurrexit, à quo accepimus gratiam, & Apoſtolatum, vt prædicatione

Digitized by Google

6 poſtolatum ad obediendũ fidei.
In omnibus Gentibus pro nomi-
ne eius, in quibus eſtis & vos vo-
7 cati Ieſu Chriſti: omnib' qui ſunt
Romæ: dilectis Dei, vocatis ſan-
ctis. Gratia vobis, & pax à Deo
Patre noſtro, & Domino Ieſu
8 Chriſto. Primum quidem gratias
ago Deo meo per Ieſum Chriſtũ
pro omnibus vobis; quia fides ve-
ſtra annuntiatur in vniuerſo mũ-
9 do. Teſtis enim mihi eſt Deus,
cui ſeruio in ſpiritu meo in Euan-
10 gelio Filij eius, quòd ſine inter-
miſſione memoriam veſtri facio
ſemper in orationibus meis, ob-
ſecrans ſi quo modo tandem ali-
quando proſperum iter habeam
in volũtate Dei veniendi ad vos.
11 Deſidero enim videre vos, vt ali-
quid impertiar vobis gratię ſpiri-
12 tualis, ad confirmãdos vos: id eſt,
ſimul conſolari in vobis, per eam
quæ inuicem eſt, fidem veſtram,
13 atque meam. Nolo autem vos i-
gnorare fratres, quia ſæpe propo-
ſui venire ad vos, & (prohibitus
ſum vſq; adhuc) vt aliquem fru-
ctum habeam & in vobis, ſicut &
14 in cæteris gentibus. Græcis, ac
barbaris, ſapientibus, & inſipien-
15 tibus debitor ſum: ita (quod in
me) promptum eſt, & vobis, qui
16 Romæ eſtis, euangelizare. Non
enim erubeſco Euangelium. Vir-
tus enim Dei eſt in ſalutem omni
credenti, Iudæo primùm, & Græ-
17 co. Juſtitia enim Dei in ęo reue-
latur

tione noſtra, qui vicem eius gerimus,
3 ab omnibus Gentibus fidei obediatur, inter quos, & de quorum numero vos eſtis vocati ipſius Ieſu Chriſti. Ego, inquam, Paulus omnibus, qui ſunt Romæ, fidelibus, qui ſancti vocantur, hanc ſcribo Epiſtolã. 4 Gratia vobis ſit, & pax à Domino noſtro Ieſu Chriſto. 5 Vt hinc autem exordiar, gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis, quòd fides veſtra nota eſt in vniuerſo mundo. Teſtis enim mihi eſt Deus, quem colo mente, & ſpiritu in prædicatione Euangelij, ſemper in orationibus meis memorem me eſſe veſtri deprecando ipſum, vt mihi contingat ad vos venire: cupio enim videre vos, vt aliquam ſpiritualem gratiam impertiar vobis, ſimulque conſolationem aliquam accipere ex mutua noſtra fide. Scitote autem me ſæpius deſtinaſſe ad vos venire, vt prædicatio mea in vobis aliquem haberet fructum, ſicut in aliis gentibus habuit: ſed adhuc non potui. Omnibus quidem ſine perſonarum acceptione, ſiue Græcis, ſiue barbaris, ſiue ſapientibus, ſiue inſipientibus debitorẽ me agnoſco, quare & paratus ſum etiam vobis, qui Romæ eſtis, euangelizare, neque enim me pudet Euangelicæ prædicationis in quauis orbis parte: eſt enim Euangelium Dei virtus, & potentia, qua iuſtificantur credentes, 6 primùm quidem Iudæi, tum etiam Græci: iuſtitia enim, qua nos Deus iuſtos facit
fide

Digitized by Google

ANNOTATIONES *in primum caput.*

1. Eſt hyperbaton vſque ad *omnibus, qui ſunt Romæ.*

2. Hunc locum ſatis examinauimus 3. part. diſp. 90. oſtendit verò declaratum Filium Dei fuiſſe ex duobus, ex potentia remittendi peccata, & ſuſcitandi ſeipſum.

3. 2. Ad Corinth. 5. legatione fungi ſe ait, quod hic inquit, *in nomine eius,* id eſt vice ipſius.

4. Pro eo, quod Latini dicunt in caſu accuſandi, ſalutem dicit, Paulus ſemper vtitur recto in hunc modum, *Gratia vobis, & pax.* Petrus addidit, *multiplicetur,* vel *ſit vobis,* eadem forma de reliquo ſeruata. Sed prior illa pars, *Paulus Apoſtolus omnibus, qui ſunt Romæ,* accipienda eſt abſolute, ſicut initio epiſtolæ Auguſtini dici ſolet, *Auguſtinus Hieronymo,* & pro titulo epiſtolæ deſeruire poteſt, vt deinde ſequatur, *gratia vobis, &c.* & ſuppleatur, *ſit ſemper cum omnibus, &c.* Hac eadem forma vſus eſt Petrus in ſua epiſtola, & Paulus in omnibus ferè aliis. nonnulli primam, & ſecundam periodum, ita coniungunt *Paulus, &c. his qui ſunt Romæ, gratiam, & pacem à Domino deprecatur.* Et in aliis epiſtolis eodem modo. Mihi tamen videtur ſenſus extortus; & facilior multo, quem ſequuti ſumus in Paraphraſi. Iacobus autem alio modo incepit: nam vtrumque coniunxit hoc modo. *Iacobus Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutem.*

5. Illa particula *primum,* hoc loco ſignificat idem, quod *vt hinc incipiamus.*

6. Illud *primum* non ſignificat prius aliquid temporis, aut dignitatis, quia Euangelium æque omnes reſpicit: ſed cùm enumeraret, quibus eſt virtus, dixit: *Iudæo primum, & Græco,* ac ſi ordine enumerationis dicat, tum Iudæo, tum Græco.

7. Iis ſequentibus verbis probat eſſe virtutem Dei Euangelium, quod proximè antea dixerat.

8. Intelligit ex fide, tanquam ex initio promouente ad iuſtificationem, vt oſtendi 1. 2. diſput. 210. cap. 9.

9. His ſequentibus verbis non probat id, quod proximè præceſſerat, ſed id, quod priùs dixerat: *Non erubeſco Euangelium. &c* & in Græco eſt γὰρ quæ particula aliquando reddit cauſam remotioris, etiam apud prophanos Autores; hoc autem frequens eſt in Paulo, vt infra videbimus.

10. Id enim ſignificat *veritatem Dei,* eo loco, vt ex ſequentibus conſtat.

11 Sequentibus verbis probat, duo, quæ dixit, nempe Philoſophos & veram de Deo habuiſſe notitiam, & eam in iniuſtitia detinuiſſe.

12. Id ſignificant verba illa: *Manifeſtum eſt in illis, &c.*

13. *A creatura mundi*, idem eſt, quod ab initio mundi, vel à mundi creatione, hoc eſt, ſemper.

14. Iis verbis iam probat alterum, ſcilicet, *in iniuſtitia detinent*, & ſimul addit cauſam, quare excuſari non poſsint.

15. Illud *tradidit* denotat permiſsionem ſolum ex parte Dei, de qua multa diximus 1. part. diſp. 93. cap. 2.

16. Illud *in ſemetipſis* Eraſmus interpretatur *inter ſe*, vt denotet vitium ſodomiæ: verùm quia poſteà de hoc vitio mentionem facit, hęc expoſitio non placet. Alii verò interpretantur *apud ſe*, vt denotet vitium pollutionis contra naturam. Ego tamen exiſtimo peccatorum contra naturam fieri poſteà mentionem à numer. 21. quare illud *in ſeipſis*, nihil peculiare ſignificare, ſed eſſe repetitionem.

17. Quidam putant, hic eſſe repetitionem eiuſdem cauſæ, ob quam Deus permiſit Philoſophos labi in alia genera peccatorum. Ego verò exiſtimo eſſe ponderationem diuerſæ cauſæ in eodem peccato idololatriæ, ob quam permiſit Deus eos labi in alia diuerſa genera peccatorum: nam num. 15. dixit, eo quod peccato idololatriæ gloriam immortalis Dei collocarunt in idolo corruptibili, permiſiſſe Deum, vt pro gloria ſibi indignè ablata in peccata ignominioſa inciderent, nempe fornicationis: & ibi non fecit mentionem peccatorum contra naturam, ſed publicæ fornicationis, ex qua nota infamiæ contrahitur. Oppoſuit autem ignominiam, quam Philoſophi paſsi ſunt, ignominiæ, quam Deo intulerunt auferentes ei gloriam debiti cultus, & transferentes illam in idola. Poſteà verò num. 17. oſtendit eos incidiſſe in peccata contra ipſam naturam, quibus ipſe ordo naturalis euertitur, & hac ratione falſitatem continent, nempe cum maſculi maſculis pro fœminis abutuntur, & inquit, permiſſos fuiſſe in hæc genera peccatorum labi propter falſitatem, qua vſi ſunt in peccato idololatriæ auferentes cultum latriæ vero Deo, & tribuentes illum falſis Diis, nempe idolis. De his dicit, *qui commutauerunt veritatem in mendacium*, hoc eſt, cultum veri Dei in cultum falſorum Deorum.

18. *Paſsiones ignominiæ*, idem eſt, quod paſsiones ignominioſæ: eſt Hebraiſmus: nam Hebræi pro adiectiuis ſæpe vtuntur ſubſtantiuis in genitiuo.

19. *In ſeipſis* quidam exponunt in ſuis corporibus, quæ ignominioſa libidine fœdarunt: intelligi etiam poteſt *in ſeipſis*, hoc eſt, non in aliis, nam aliquando filii pro parentibus puniuntur: Philoſophi autem propter ſua peccata in ſeipſis, non in filiis puniti ſunt.

20. Græ-

latur ex fide in fidem: ſicut ſcri-
18 ptum eſt: iuſtus autem ex fide vi-
uit. Reuelatur enim ira Dei de
cœlo ſuper omnem impietatem,
& iniuſtitiam hominum eorum
qui veritatem Dei in iniuſtitia de-
19 tinent: quia quod notum eſt Dei,
manifeſtum eſt in illis. Deus enim
20 illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim
ipſius, à creatura mundi, per ea,
quæ facta ſunt, intellecta conſpi-
ciuntur; ſempiterna quoque eius
virtus, & diuinitas: ita vt ſint in-
21 excuſabiles. Quia cùm cogno-
uiſſent Deum, non ſicut Deum
glorificauerunt, aut gratias ege-
runt: ſed euanuerunt in cogita-
tionibus ſuis, & obſcuratum eſt
22 inſipiens cor eorum: dicentes e-
nim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti
23 ſunt. Et mutauerunt gloriam in-
corruptibilis Dei, in ſimilitudi-
nem imaginis corruptibilis ho-
minis, & volucrum, & quadrupe-
24 dum, & ſerpentium. Propter
quod tradidit illos Deus in deſi-
deria cordis eorum, in immundi-
tiam: vt contumeliis afficiant cor-
25 pora ſua in ſemetipſis: quia com-
mutauerunt veritatem Dei in
mendacium; & coluerunt, & ſer-
uierunt creaturæ potius, quàm
26 creatori, qui eſt benedictus in ſe-
cula. Amen. Propterea tradidit
illos Deus in paſſiones ignomi-
niæ. Nam fœminæ eorum im-
mutauerunt naturalem vſum,
in eum vſum qui eſt contra natu-

ſide promouente, & augeſcente in hoc Euangelio, manifeſtè oſtenditur, hoc enim expreſſit Abachuc 2. capite cum dixit, iuſtus ex fide viuit, 8 hoc eſt, iuſtificatur: 9 tum etiam non erubeſco Euangelium prædicare, quod dixi virtutem eſſe Dei ad iuſtificationem credentibus, quia in eo Euangelio manifeſtè oſtenditur ira Dei de cœlo aduerſus omnem impietatem, & iniuſtitiam eorum hominum, qui veram 10 cognitionem, quam de Deo habent, detinent, & iniuſtitia quaſi ſuffocare contendunt Dei cultum idolis iniuſtè tribuentes, 11 habentes enim verã Dei cognitionem, quia quod 12 lumine naturali notum eſt de Deo, illi planè cognouerunt, cum Deus ipſe hoc illis manifeſtauerit naturali ipſorum intellectus acumine, ex ipſis enim effectis ab ipſa 13 mundi conditione Dei inuiſibilia ita hominibus nota fuerunt, diuinitas quoque, & virtus ipſius, vt excuſari non poſſint: 14 Cùm enim Deum (vt dictum eſt) cognouerint, ipſum non vt Deum coluerunt, nec ei gratias egerunt: ſed gloriantes ſe ſuis ratiocinationibus Deum cognouiſſe, animum ſuum ad ipſum colendum, & ad opera pietatis non applicuerunt. Et obſcuratum eſt inſipiens cor eorũ: exiſtimantes enim ſe ſapientes, eò ſtultitiæ, & dementiæ deuenerunt, vt gloriam Dei veri, quem cognoſcebant, transtulerint in idola hominum, & ſerpentum, quos vt Deos colebant. Qua de cauſſa

27 ram. Similiter autem, & maſculi,
relicto naturali vſu fœminæ, ex-
arſerunt in deſideriis ſuis in inui-
cem, maſculi in maſculos turpi-
tudinem operantes, & mercedem
(quam oportuit) erroris ſui in ſe-
28 metipſis recipientes. Et ſicut non
probauerunt Deum habere in
notitia; tradidit illos Deus in re-
probum ſenſum, vt faciant ea,
29 quæ non conueniunt, repletos
omni iniquitate, malitia, forni-
catione, auaritia, nequitia, plenos
inuidia, homicidio, contentione,
dolo, malignitate, ſuſurrones, de-
30 tractores, Deo odibiles, contu-
melioſos, ſuperbos, elatos, in-
uentores malorum, parentibus
non obedientes, inſipientes, in-
31 compoſitos, ſine affectione, abſ-
que fœdere, ſine miſericordia.
32 Qui cùm iuſtitiam Dei cogno-
uiſſent, non intellexerunt quo-
niam qui talia agunt, digni ſunt
morte: & non ſolum qui ea faci-
unt, ſed etiam qui conſentiunt
facientibus.

15 tradidit Deus, hoc eſt, permiſit in duritiam cordis incidere, vt conſentirent, & ſequerentur deſideria immunda concupiſcentiæ ſuæ, nempe, vt fœda libidine corpora ſua dehoneſtarent, 16 in ſemetipſis, 18 qui etiam eo quòd pro vero Deo falſos Deos & idola coluerunt: propterea permiſit Deus eos labi, vt conſentirent 18 ignominioſis ſuis concupiſcentiis: nam eorum fœminæ mutato naturali vſu coëundi, contra naturam mutuò ſecum coibant, & maſculi etiam obliti naturalis vſus coëundi cum fœminis, ſuæ concupiſcentiæ libidine vehementer accenſi, maſculis etiam pro fœminis vtebantur. Et ita pœnam dignam erroris, & idololatriæ ſuæ in ſe 19 ipſis receperunt: & quemadmodum non curauerunt 20 habere veram Dei notitiam, vt ipſum colerẽt; 21 ita etiam permiſit eos Deus mente excæcari, vt facerent ea, quæ eos dedecebãt, 22 & repleri omni vitio, 23 nẽpe ſtudio nocendi, fornicatione 24 iniuſta auaritia, 25 nequitia, 26 malignitate; 27 permiſit etiam ſuſurrones eſſe, detractores, Deo inuiſos, 28 contumelioſos, ſuperbos, elatos, inuentores flagitiorum, parentibus non obedientes, inſipientes, 29 pacta minimè ſeruantes, ſine 30 affectu pietatis erga propinquos, à ſocietate, & coniunctione hominum alienos, 31 abſque miſericordia erga alios, qui cum 32 iuſtitiam Dei, quæ in lege eius poſita eſt, cognouiſſent, non intellexerunt, quòd qui talia agunt, qualia ipſi, digni ſunt æterna morte; nec ſolum, 33 qui talia delicta committunt, ſed etiam illi, 34 qui quamuis ea non committant, facientibus tamen illa conſentiunt.

ANNO-

20. Græci interpretantur *curauerunt.*
21. Illud *ita* ſuppleri debet, quod more Hebraico ſubticetur: nam particulæ, *ſicut*, qua vſus fuerat antea, reſpondet particula *ita.*
22. Suppleri debet iterum verbum *permiſit*, vt ſenſus ſit, permiſit eos eſſe repletos omni iniquitate, quod nos diximus, repleri omni vitio.
23. Cum dixiſſet eſſe repletos omni vitio in vniuerſum, ſpeciatim aſſignat vitia, in quæ prolapſi ſunt.
24. Græcè pro *auaritia* eſt πλεονεξία, quæ vox ſignificat iniuſtitiã, & pluris auiditatem, & vſurpationem; quare Ariſtot. lib. 5. Ethic. cap. 2. ad ſignificandum peculiare vitium iniuſtitiæ, quæ eſt in vſurpatione rei alienæ, vtitur nomine Græco πλεονέκτης, quod pluris auidum ſignificat.
25. *Nequitia* Græce eſt κακία quod videtur generale vitium ſignificare. Aliqui verò interpretantur *nequitiam*, cùm quis data opera male agit. Alii putant, nequitiam ad libidinem pertinere.
26. *Malignitate* Grçce eſt κακοηθεία, quod ſignificat malam conſuetudinem.
27. Illud *permiſit* iterum ſuppletur cum verbo *eſſe*, ex quibus omnia illa reguntur.
28. Græce pro *contumelioſos* eſt ὑβριστάς. quod ſignificat iniurios, & conuiciatores.
29. *Incompoſitos* Græce eſt ἀσυνθέτους, quod Theophylactus interpretatur ſicut nos in paraphraſi.
30. *Sine affectu* Græce eſt ἀστόργους, στοργὴ autem ſignificat affectum pietatis erga parentes, & ſanguine coniunctos.
31. Græca vox ἀσπόνδους, ſignificat eos, qui abſque ſocietate, & coniunctione cum aliis viuunt, aut eos, qui poſtquam ſemel fuerint offenſi, reconciliari nolunt.
32. Pro iuſtitia Græce eſt δικαίωμα, quæ in Pſalmis frequenter Latinè ſignificat iuſtificationem, cùm tamen ſit aliud nomen Græcum, nempe δικαιοσύνη, quod ſignificat iuſtitiam, ſed Latinè idem omnino videtur iuſtitia, & iuſtificatio: nam iuſtitia iuſtificamur: hic autem non ſumitur pro iuſtitia Dei vindicatiua, ſed pro iuſtitia, & ſanctitate, quæ eſt in obſeruanda lege Dei.
33. Illud, *qui*, non eſt in Græcis codicibus, qui modo habentur, ſed hæc vltima periodus ad literam in illis ſic habetur. *Qui cum iuſtitiam Dei cognoſcentes, quod talia agentes digni ſunt morte, non ſolum ea faciunt, verùm etiam conſentiunt agentibus.* In quibus deeſt illud *qui*, quod eſt in num. 33. & 34. deeſt etiam verbum, *intellexerunt*, & ita videtur omnino diuerſus ſenſus, vt conſtat, quam lectionem ſequutus eſt Faber Stapulenſis in

cum

Digitized by Google

eum locum: reprehendit autem noſtram vulgatam: quia fieri non poterat, vt cognoſcentes iuſtitiam Dei non intelligerent eos, qui talia agunt, dignos eſſe morte. Quare hunc locum ſic interpretatur, vt Paulus reprehendat eos, qui intelligentes iuſtitiam Dei, nihilominus non ſolum malè agunt, ſed etiam patrocinantur male agentibus, vt ita ſit amplificatio iniquitatis eorum. Et certè hoc modo multò grauius eſt conſentire malè agentibus, quàm malè agere. Quam lectionem, & ſenſum ſequuntur Chryſoſtomus, Theophylactus, & Ecumenius. Docet autem Origenes hunc locum aliter ab aliis legi: & ipſe Origenes aliter legit, ita, vt indefinita maneat ſententia; & ideò coniungit priora verba ſequentis capitis, vt ſenſus compleatur. Eius tamen lectio, & expoſitio planè indicat, leuius multo eſſe, conſentire malè agentibus, quàm malè agere, cum quo ſenſu prior illa lectio Græca conſtare non poteſt: nam particula illa, *Verumetiam*, auget malitiam, & ideò prædicti Patres, *conſentire* vſurpant pro eo, quo eſt patrocinari. Cùm igitur antiquitùs variauerint Græca exemplaria, credendum eſt, noſtrum interpretem habuiſſe meliorem aliam Græcam lectionem, quam ſequutus eſt, & ſanè Cyprianus epiſtola 4 primi libri, quæ eſt in ordine ſecunda, & Ambroſius in Commentariis huius loci habent duas illas voces *non crediderunt*, quas non habent modò Græca exemplaria: quare ſecundum hanc lectionem vulgatam, quam amplecti debemus, ſenſus debet ordinari, ſicuti in paraphraſi, ita vt conſentire leuius ſit, quàm facere.

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

CVm in præcedenti capite oſtendiſſet Paulus, ex Euangelio redargui Gentiles prauos, & iniuſtos, & oſtendiſſet, quàm digni ſint Dei ſupplicio, & vindicta, ne videretur excipere Iudæos, qui ſimilium peccatorum conſcij eſſent, & illud tantum de Gentilibus intelligere, oſtendit 2. cap. ob eandem rationem

nem

Digitized by Google

nem dignos eſſe Iudæos eodem ſupplicio, & ira Dei, qui ſimilia committant delicta, qualia ſuprà de Gentibus enumerauit, in quæ Deus eos permiſit labi propter peccatũ idololatriæ. Porrò autem Paulum cum Iudæis loqui, patet ex contextu 2. cap. in illis verbis Iudæo primùm, & Græco, &c. *& iterum,* non eſt acceptio perſonarum apud Deum, &c. *& ex illis,* ſi autem tu Iudæus cùm ſis, &c. *ſcribit enim in hac epiſtola ad Romanos, qui Romæ erant ad fidem conuerſi, aut ex gentiliſmo, aut ex Iudaiſmo: ibi enim multos fuiſſe tunc Iudæos ſatis manifeſtum eſt: aut quia tunc Iudæa erat Romanorum Prouincia, aut quia Pompeius poſt captam Hieroſolymam multos Romam deduxerat.*

CAPVT II.

1 PRopter quod inexcuſabilis es ô homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterũ, teipſum condemnas: eadem enim agis,
2 quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecundum veritatem in eos qui talia agunt.
3 Exiſtimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium
4 Dei? An diuitias bonitatis eius, & patien-

PARAPHRASIS eiuſdem capitis.

OB eandem cauſam, qua dixi Gentiles excuſari nõ poſſe, quòd cognoſcentes Deum non ſicut Deum ipſum coluerunt, ſed multis ſceleribus contaminati Dei iram in ſe concitauerunt, excuſari non poteris, ô homo Iudæe, qui ſpernis Gentiles, qui talia delicta committunt, & illis ea exprobras: ſic enim dum alium iudicio tuo cenſes dignum morte, eo ipſo te etiam con-

Digitized by Google

patientiæ, & longanimitatis con-
temnis? Ignoras quoniam beni-
gnitas Dei ad pœnitentiam te ad
5 ducit? Secundum autem duri-
tiam tuam, & impœnitens cor,
theſaurizas tibi iram in die iræ, &
6 reuelationis iuſti iudicij Dei, qui
reddet vnicuique ſecundum ope-
7 ra eius: Iis quidem, qui ſecundum
patientiam boni operis, gloriam,
& honorem, & incorruptionem
8 quærunt, vitam æternam: iis au-
tem, qui ſunt ex contentione, &
qui nō acquieſcunt veritati, cre-
dunt autem iniquitati, ira & indi-
9 gnatio. Tribulatio & anguſtia in
omnem animam hominis ope-
rantis malum, Iudæi primùm, &
10 Græci: Gloria autem, & honor,
& pax omni operanti bonum, Iu-
11 dæo primum, & Græco: Non e-
nim eſt acceptio perſonarum a-
pud Deum. Quicunq; enim ſine
lege peccauerunt, ſine lege & per-
12 ibunt: Et quicunq; in lege pecca-
uerunt, per legem iudicabuntur.
13 Non enim auditores legis iuſti
ſunt apud Deum, ſed factores le-
14 gis iuſtificabuntur. Cùm enim
Gentes, quæ legem non habent,
naturaliter ea, quæ legis ſunt, fa-
ciunt, eiuſmodi legem nō haben-
15 tes, ipſi ſibi ſunt lex: qui oſten-
dunt opus legis ſcriptum in cor-
dibus ſuis, teſtimonium reddente
illis conſcientia ipſorum, & inter
ſe inuicem cogitationibus accu-
ſantibus, aut etiam defendenti-
bus,

condemnas, & eadem pœna dignum iudicas. Deus enim rectè, & verè iudicat in omnes, qui talia committunt. Cur ergo exiſtimas, ô Iudæe, qui talia agis, te Dei iudicium euaſurum? Quod ſi ita exiſtimas, quia hactenus nullas pœnas tuorum delictorum dediſti: planè eo ipſo contemnis Dei bonitatem, & longanimitatem, qui tam diu tua diſsimulauit peccata, benignitate ſua ad pœnitentiam te inuitans: tu verò duritia cordis, & improbitate accumulans denuò peccata, dignus efficeris maximo ſupplicio, quod non effugies in vltimo Dei iudicio, vbi manifeſta erit ira, & vindicta Dei, qui vnicuique retribuet ſiue Iudæo, ſiue Græco, ſecundum opus ipſius: Iis quidem, qui 1 *perſeuerantes in bono opere quærunt vitam æternam, retribuet gloriam, & honorem immortalem: iis verò, qui contentioſi ſunt, & quod male ſentiunt, & malè agunt, defendunt, nec opere ſuo acquieſcunt veritati, quam cognoſcunt ſcrutantes iuſtitiam, ſed* 2 *ſequuntur iniquitatem, reddetur ira & indignationis ſupplicium. Tribulatio, & anguſtia erit omni operanti malum citra delectum, ſiue fuerit Iudæus, ſiue Græcus: non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum. Gloria autem, honor, & pax æterna erit rectè operanti, ſiue Iudæus fuerit, ſiue Græcus.* 3 *Porrò apud Deum non eſſe acceptionem perſonarum, in pœnis infligendis patet: Græcus enim, & qui-*

Digitized by Google

16 bus, In die cùm iudicabit Deus
occulta hominum, ſecùndum E-
uangelium meũ, per Ieſum Chri-
17 ſtum. Si autem tu Iudæus cogno-
minaris, & requieſcis in lege, &
18 gloriaris in Deo, & noſti volunta-
tem eius, & probas vtiliora, in-
19 ſtructus per legem, confidis te i-
pſum eſſe ducem cæcorum, lu-
men eorum qui in tenebris ſunt,
20 eruditorem inſipientium, magi-
ſtrum infantium, habentem for-
mam ſcientiæ, & veritatis in lege.
21 Qui ergo alium doces, teipſum
non doces: qui prædicas non fu-
randum, furaris: qui dicis non
22 mœchandum, mœcharis: qui a-
bominaris idola, ſacrilegium fa-
23 cis: qui in lege gloriaris, per præ-
uaricationem legis Deum inho-
24 noras. (nomen enim Dei per vos
blaſphematur inter Gentes, ſicut
25 ſcriptum eſt.) Circumciſio qui-
dem prodeſt, ſi legem obſerues: ſi
autem præuaricator legis ſis, cir-
cumciſio tua præputium facta eſt.
26 Si igitur præputium iuſtitias legis
cuſtodiat; nonne præputium illi-
us in circumciſionem reputabi-
27 tur? Et iudicabit id quod ex na-
tura eſt præputium, legem con-
ſummans, te, qui per literam, &
circumciſionem præuaricator le-
gis es? Non enim, qui in manife-
ſto, Iudæus eſt: neq; quæ in mani-
feſto, in carne eſt circumciſio: ſed
qui in abſcondito, Iudæus eſt: &
circumciſio cordis in ſpiritu, non
lite-

& quicunque gentilis, qui peccauerit non habens ſcriptam legem Moyſis, qua oſtenditur, quid malum, & quid bonum ſit, etiamſi non poſſit ab ipſa lege ſcripta accuſari, peribit. Et Iudæus, qui poſt legis ſcriptæ notitiam peccauerit, per illam iudicandus, & conuincendus eſt. Præterea apud Deum non eſſe acceptionem perſonarum in retributione gloriæ, vt accipiat potius perſonam Iudæi, qui legem ſcriptam habet, quam gentilis, qui eam non habet exterius ſcriptam, ſic oſtendo. Non enim 4 *ſatis eſt, vt homo apud Deum iuſtificetur, habeat legem ſcriptam (ſicut & Iudæi ſe habere glorientur) ſed opus eſt, vt opera legis faciat, & obſeruet, vt ſic Dei iudicium & ſententiam effugiat, & gloriam, & honorem à Deo conſequatur.* 5 *Gentes enim quæ ſcriptam legem Moyſis non habent, ea, quæ ſunt in lege, præcepta facientes,* naturaliter, *hoc eſt, ſolum inſtinctum naturalem pro lege habentes, quæ bonum oſtendit & malum: ſicut lex ſcripta, & illam ſcriptam nullo modo habentes, gratia tamen Dei, interius adiuti ſibi ipſis ſunt lex: habent enim legem ſcriptã in cordibus ſuis, hoc eſt, conſcientiæ teſtimonium, qui & cogitationibus conſcientiæ accuſabuntur, & defendentur in vltimo die iudicij, cum ſecreta cordis manifeſta fient, & iudicabuntur, vt ſoleo prædicare, & euangelizare.* 6 *Si verò tu Iudæe, tibi places honorifico nomine Iudæi, & pu-*

Digitized by Google

AD LECTOREM.

Damus, amice Lector, eum quem Doctorem ſcholaſticum ſex voluminibus, vt magiſtrum ſuum ſcholaſtica Theologia ſuſpexit: damus nouo interpretis munere, eo expoſitionis genere, quæ ſuppreſſo autorum, ac ſententiarum tumultu, ſola innitatur literali veritate. Faxit illa interminata numinis prouidentia. vt qua ſolicitudine maturamus euulgare eiuſdem Doctoris ſcholaſtica opera circa Sacramentum, & ſacrificium Miſſæ, Ordinem, Pœnitentiam, & alia, tu etiam fruaris aliquando. Interim oblectabit te iſtud ex promptuario ſcripturæ ſelectum opus, de quo nihil eſt, quod moneam, cum nec ſit ignoti hominis, nec nominis. Unum obſerua: quia ex numeris, ad quos annotationes refert Pater Vazquez, aliquid confuſionis offerri

PARAPHRASIS, ET ANNOTATIONES IN EPISTOLAM B. PAVLI AD ROMANOS.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

DVo præcipuè Paulus in hac Epiſtola tractat, atq; idcirco totam in duas partes diſtribuemus. In priori parte, primum oſtēdit virtutem Euangelij, quod prædicat, gratiam ſcilicet Chriſti à 1. capite vſq; ad 11. quibus continetur prior pars Epiſtolę: cepit verò occaſionem diſputandi de gratia Chriſti, & ſpiritu fidei, ex quo noſtra iuſtificatio prouenit, ex eo, quod dixerat in procemio Epiſtolæ in primo capite, ea de cauſa ſe velle ſcribere ad Romanos, quòd nō erubeſceret Euangelium, cuius ipſe

Digitized by Google

ipſe erat prędicator: quia virtus Dei eſt, & contra impios oſtendens iram, & erga bonos promouens eos ad iuſtitiam. Vtrumq; autem oſtendit: prius quidē, quomodo ſit virtus contra impios, cap. 1. & 2. Poſterius autem nempe quomodo ſit virtus erga bonos promouēs ad iuſtitiam à c. 3. vſq; ad 5. deinde diſſoluit difficultates, quæ ex hac diſputatione oriri videbantur, & obiici poterant, vſq; ad caput 8. In capite verò 9. vſque ad 11. occurrit Apoſtolus ſcandalo paucitatis credentium, multaq; interim explicat, quæ ad materiam Iuſtificationis pertinent. Et hæc in priori parte Epiſtolæ. In poſteriori verò parte à cap. 12. vſq; in finem tradit moralia quædam præcepta.

ARGVMENTVM
CAPITIS I.

PROPOSITA ſalutatione initio Epiſtolæ, oſtendit Paulus deſiderium, quod ſemper habuit, Romam veniendi ea de cauſa, vt ibi Euangelium, quod aliis gentibus annunciauerat, prædicaret. Cauſam verò duplicē ſubiungit, quare ipſum non pudeat Euangelium

Digitized by Google

gelium prædicare. Altera eſt, quia eſt virtus Dei ad iuſtificationem: & occaſione huius vberius explicat inſequẽtibus capitibus diſcrimen inter Euangelium, id eſt, gratiam, & legem, non quidem prout ceremonialia ſolum præcepta, ſed etiam prout moralia complectitur, vt oſtendemus infra. Et ita non tantum inter legem Moyſis, ſed etiam inter quamcunque legem, & gratiam, differentiam conſtituit. Altera cauſa eſt, quia manifeſtè ex illo probantur, & redarguuntur peccatores, qui digni ſunt ira Dei, & ſupplicio: quam poſteriorem rationem ſtatim proſequitur, 1. & 2. capite.

EPISTOLA B. PAVLI *Apoſtoli ad Romanos.*

CAPVT I.

1 PAVLVS ſeruus Ieſu Chriſti,
vocatus Apoſtolus, ſegrega-
2 tus in Euangelium Dei, quod an-
te promiſerat per Prophetas ſuos
3 in Scripturis ſanctis, de filio ſuo,
qui factus eſt ei ex ſemine Dauid
4 ſecundum carnem, qui prædeſti-
natus eſt filius Dei in virtute, ſe-
cundum Spiritum ſanctificatio-
nis ex reſurrectione mortuorum
5 Ieſu Chriſti Domini noſtri, per
quem accepimus gratiam, & A-
po-

PARAPHRASIS.

CAPVT I.

PAVLVS ſeruus Ieſu Chriſti ad Apoſtolicum munus vocatus, ſegregatus in Euangelium Dei, 1 *quod quidem anteà promiſerat per Prophetas de Filio ſuo, qui ei, ſcilicet Patri, factus eſt homo ſecũdum carnem ex progenie Dauid,* 2 *& definitus, atq; declaratus eſt Filius Dei per virtutem, & potentiam, qua ſpiritum ſanctificationis largitur, & à mortuis reſurrexit, à quo accepimus gratiam, & Apoſtolatum, vt prædicatione*

ANNOTATIONES in primum caput.

1. Eſt hyperbaton vſque ad *omnibus, qui ſunt Romæ.*

2. Hunc locum ſatis examinauimus 3. part. diſp. 90. oſtendit verò declaratum Filium Dei fuiſſe ex duobus, ex potentia remittendi peccata, & ſuſcitandi ſeipſum.

3. 2. Ad Corinth. 5. legatione fungi ſe ait, quod hic inquit, *in nomine eius,* id eſt vice ipſius.

4. Pro eo, quod Latini dicunt in caſu accuſandi, ſalutem dicit, Paulus ſemper vtitur recto in hunc modum, *Gratia vobis, & pax.* Petrus addidit, *multiplicetur,* vel *ſit vobis,* eadem forma de reliquo ſeruata. Sed prior illa pars, *Paulus Apoſtolus omnibus, qui ſunt Romæ,* accipienda eſt abſolute, ſicut initio epiſtolæ Auguſtini dici ſolet, *Auguſtinus Hieronymo,* & pro titulo epiſtolæ deſeruire poteſt, vt deinde ſequatur, *gratia vobis, &c.* & ſuppleatur, *ſit ſemper cum omnibus, &c.* Hac eadem forma vſus eſt Petrus in ſua epiſtola, & Paulus in omnibus ferè aliis. nonnulli primam, & ſecundam periodum, ita coniungunt *Paulus, &c. his qui ſunt Romæ, gratiam, & pacem à Domino deprecatur.* Et in aliis epiſtolis eodem modo. Mihi tamen videtur ſenſus extortus; & facilior multo, quem ſequuti ſumus in Paraphraſi. Iacobus autem alio modo incepit: nam vtrumque coniunxit hoc modo. *Iacobus Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutem.*

5. Illa particula *primum,* hoc loco ſignificat idem, quod *vt hinc incipiamus.*

6. Illud *primum* non ſignificat prius aliquid temporis, aut dignitatis, quia Euangelium æque omnes reſpicit: ſed cùm enumeraret, quibus eſt virtus, dixit. *Iudæo primum, & Græco,* ac ſi ordine enumerationis dicat, tum Iudæo, tum Græco.

7. Iis ſequentibus verbis probat eſſe virtutem Dei Euangelium, quod proximè antea dixerat.

8. Intelligit ex fide, tanquam ex initio promouente ad iuſtificationem, vt oſtendi 1. 2. diſput. 210. cap. 9.

9. His ſequentibus verbis non probat id, quod proximè præceſſerat, ſed id, quod priùs dixerat: *Non erubeſco Euangelium. &c* & in Græco eſt γὰρ quæ particula aliquando reddit cauſam remotioris, etiam apud prophanos Autores; hoc autem frequens eſt in Paulo, vt infra videbimus.

10. Id enim ſignificat *veritatem Dei,* eo loco, vt ex ſequentibus conſtat.

Digitized by Google

11 Sequentibus verbis probat, duo, quæ dixit, nempe Philoſophos & veram de Deo habuiſſe notitiam, & eam in iniuſtitia detinuiſſe.

12. Id ſignificant verba illa: *Manifeſtum eſt in illis, &c.*

13. *A creatura mundi*, idem eſt, quod ab initio mundi, vel à mundi creatione, hoc eſt, ſemper.

14. Iis verbis iam probat alterum, ſcilicet, *in iniuſtitia detinent*, & ſimul addit cauſam, quare excuſari non poſsint.

15. Illud *tradidit* denotat permiſsionem ſolum ex parte Dei, de qua multa diximus 1. part. diſp. 93. cap. 2.

16. Illud *in ſemetipſis* Eraſmus interpretatur *inter ſe*, vt denotet vitium ſodomiæ: verùm quia poſteà de hoc vitio mentionem facit, hęc expoſitio non placet. Alii verò interpretantur *apud ſe*, vt denotet vitium pollutionis contra naturam. Ego tamen exiſtimo peccatorum contra naturam fieri poſteà mentionem à numer. 21, quare illud *in ſeipſis* nihil peculiare ſignificare, ſed eſſe repetitionem.

17. Quidam putant, hic eſſe repetitionem eiuſdem cauſæ, ob quam Deus permiſit Philoſophos labi in alia genera peccatorum. Ego verò exiſtimo eſſe ponderationem diuerſæ cauſæ in eodem peccato idololatriæ, ob quam permiſit Deus eos labi in alia diuerſa genera peccatorum: nam num. 15. dixit, eo quod peccato idololatriæ gloriam immortalis Dei collocarunt in idolo corruptibili, permiſiſſe Deum, vt pro gloria ſibi indignè ablata in peccata ignominioſa inciderent, nempe fornicationis: & ibi non fecit mentionem peccatorum contra naturam, ſed publicæ fornicationis, ex qua nota infamiæ contrahitur. Oppoſuit autem ignominiam, quam Philoſophi paſsi ſunt, ignominiæ, quam Deo intulerunt auferentes ei gloriam debiti cultus, & transferentes illam in idola. Poſteà verò num. 17. oſtendit eos incidiſſe in peccata contra ipſam naturam, quibus ipſe ordo naturalis euertitur, & hac ratione falſitatem continent, nempe cum maſculi maſculis pro fœminis abutuntur, & inquit, permiſſos fuiſſe in hæc genera peccatorum labi propter falſitatem, qua vſi ſunt in peccato idololatriæ auferentes cultum latriæ vero Deo, & tribuentes illum falſis Diis, nempe idolis. De his dicit, *qui commutauerunt veritatem in mendacium*, hoc eſt, cultum veri Dei in cultum falſorum Deorum.

18. *Paſsiones ignominiæ*, idem eſt, quod paſsiones ignominioſæ: eſt Hebraiſmus: nam Hebræi pro adiectiuis ſæpe vtuntur ſubſtantiuis in genitiuo.

19. *In ſe ipſis*, quidam exponunt in ſuis corporibus, quæ ignominioſa libidine fœdarunt: intelligi etiam poteſt *in ſeipſis*, hoc eſt, non in aliis, nam aliquando filii pro parentibus puniuntur: Philoſophi autem propter ſua peccata in ſeipſis, non in filiis puniti ſunt.

20. Græ-

latur ex fide in fidem: ſicut ſcri-
ptum eſt: iuſtus autem ex fide vi-
18 uit. Reuelatur enim ira Dei de
cœlo ſuper omnem impietatem,
& iniuſtitiam hominum eorum
qui veritatem Dei in iniuſtitia de-
19 tinent: quia quod notum eſt Dei,
manifeſtum eſt in illis. Deus enim
20 illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim
ipſius, à creatura mundi, per ea,
quæ facta ſunt, intellecta conſpi-
ciuntur; ſempiterna quoque eius
virtus, & diuinitas: ita vt ſint in-
21 excuſabiles. Quia cùm cogno-
uiſſent Deum, non ſicut Deum
glorificauerunt, aut gratias ege-
runt: ſed euanuerunt in cogita-
tionibus ſuis, & obſcuratum eſt
22 inſipiens cor eorum: dicentes e-
nim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti
23 ſunt. Et mutauerunt gloriam in-
corruptibilis Dei, in ſimilitudi-
nem imaginis corruptibilis ho-
minis, & volucrum, & quadrupe-
24 dum, & ſerpentium. Propter
quod tradidit illos Deus in deſi-
deria cordis eorum, in immundi-
tiam: vt contumeliis afficiant cor-
25 pora ſua in ſemetipſis: quia com-
mutauerunt veritatem Dei in
mendacium; & coluerunt, & ſer-
uierunt creaturæ potius, quàm
creatori, qui eſt benedictus in ſe-
26 cula. Amen. Propterea tradidit
illos Deus in paſſiones ignomi-
niæ. Nam fœminæ eorum im-
mutauerunt naturalem vſum,
in eum vſum qui eſt contra natu-
ram

*fide promouente, & augeſcente in hoc
Euangelio, manifeſtè oſtenditur, hoc
enim expreſſit Abachuc 2. capite cum
dixit, iuſtus ex fide viuit, 8 hoc eſt,
iuſtificatur: 9 tum etiam non eru-
beſco Euangelium prædicare, quod
dixi virtutem eſſe Dei ad iuſtificatio-
nem credentibus, quia in eo Euange-
lio manifeſtè oſtenditur ira Dei de
cœlo aduerſus omnem impietatem, &
iniuſtitiam eorum hominum, qui ve-
ram 10 cognitionem, quam de Deo
habent, detinent, & iniuſtitia quaſi
ſuffocare contendunt Dei cultum ido-
lis iniuſtè tribuentes, 11 habent e-
nim verã Dei cognitionem, quia quod
12 lumine naturali notum eſt de Deo,
illi planè cognouerunt, cum Deus ipſe
hoc illis manifeſtauerit naturali i-
pſorum intellectus acumine, ex ipſis
enim effectis ab ipſa 13 mundi con-
ditione Dei inuiſibilia ita hominibus
nota fuerunt, diuinitas quoque, &
virtus ipſius, vt excuſari non poſſint:
14 Cùm enim Deum (vt dictum eſt)
cognouerint, ipſum non vt Deum co-
luerunt, nec ei gratias egerunt: ſed
gloriantes ſe ſuis ratiocinationibus
Deum cognouiſſe, animum ſuum ad
ipſum colendum, & ad opera pietatis
non applicuerunt. Et obſcuratum eſt
inſipiens cor eorũ: exiſtimantes enim
ſe ſapientes, eò ſtultitiæ, & demen-
tiæ deuenerunt, vt gloriam Dei veri,
quem cognoſcebant, tranſtulerint in
idola hominum, & ſerpentum, quos
vt Deos colebant. Qua de cauſſa*

 15 *tra-*

20. Græci interpretantur *curauerunt.*

21. Illud *ita* ſuppleri debet, quod more Hebraico ſubticetur: nam particulæ, *ſicut*, qua vſus fuerat antea, reſpondet particula *ita.*

22. Suppleri debet iterum verbum *permiſit*, vt ſenſus ſit, permiſit eos eſſe repletos omni iniquitate, quod nos diximus, repleri omni vitio.

23. Cum dixiſſet eſſe repletos omni vitio in vniuerſum, ſpeciatim aſſignat vitia, in quæ prolapſi ſunt.

24. Græcè pro *auaritia* eſt πλεονεξία, quæ vox ſignificat iniuſtitiã, & pluris auiditatem, & vſurpationem, quare Ariſtot. lib. 5. Ethic. cap. 2. ad ſignificandum peculiare vitium iniuſtitiæ, quæ eſt in vſurpatione rei alienæ, vtitur nomine Græco πλεονέκτης, quod pluris auidum ſignificat.

25. *Nequitia* Græce eſt κακία quod videtur generale vitium ſignificare. Aliqui verò interpretantur *nequitiam*, cùm quis data opera male agit. Alii putant, nequitiam ad libidinem pertinere.

26. *Malignitate* Græce eſt κακοηθεία, quod ſignificat malam conſuetudinem.

27. Illud *permiſit* iterum ſuppletur cum verbo *eſſe*, ex quibus omnia illa reguntur.

28. Græce pro *contumelioſos* eſt ὑβριστὰς. quod ſignificat iniurios, & conuiciatores.

29. *Incompoſitos* Græce eſt ἀσυνθέτυς, quod Theophylactus interpretatur ſicut nos in paraphraſi.

30. *Sine affectu* Græce eſt ἀστόργυς, στοργὴ autem ſignificat affectum pietatis erga parentes, & ſanguine coniunctos.

31. Græca vox ἀσπόνδυς, ſignificat eos, qui abſque ſocietate, & coniunctione cum aliis viuunt, aut eos, qui poſtquam ſemel fuerint offenſi, reconciliari nolunt.

32. Pro iuſtitia Græce eſt δικαίωμα, quæ in Pſalmis frequenter Latinè ſignificat iuſtificationem, cùm tamen ſit aliud nomen Græcum, nempe δικαιοσύνη, quod ſignificat iuſtitiam, ſed Latinè idem omnino videtur iuſtitia, & iuſtificatio: nam iuſtitia iuſtificamur: hic autem non ſumitur pro iuſtitia Dei vindicatiua, ſed pro iuſtitia, & ſanctitate, quæ eſt in obſeruanda lege Dei.

33. Illud, *qui*, non eſt in Græcis codicibus, qui modo habentur, ſed hæc vltima periodus ad literam in illis ſic habetur. *Qui cum iuſtitiam Dei cognoſcentes, quod talia agentes digni ſunt morte, non ſolum ea faciunt, ſerùm etiam conſentiunt agentibus.* In quibus deeſt illud *qui*, quod eſt in num. 33. & 34. deeſt etiam verbum, *intellexerunt*, & ita videtur omnino diuerſus ſenſus, vt conſtat, quam lectionem ſequutus eſt Faber Stapulenſis in cum

Digitized by Google

eum locum: reprehendit autem noſtram vulgatam: quia fieri non poterat, vt cognoſcentes iuſtitiam Dei non intelligerent eos, qui talia agunt, dignos eſſe morte. Quare hunc locum ſic interpretatur, vt Paulus reprehendat eos, qui intelligentes iuſtitiam Dei, nihilominus non ſolum malè agunt, ſed etiam patrocinantur male agentibus, vt ita ſit amplificatio iniquitatis eorum. Et certè hoc modo multò grauius eſt conſentire malè agentibus, quàm malè agere. Quam lectionem, & ſenſum ſequuntur Chryſoſtomus, Theophylactus, & Ecumenius. Docet autem Origenes hunc locum aliter ab aliis legi: & ipſe Origenes aliter legit, ita, vt indefinita maneat ſententia; & ideò coniungit priora verba ſequentis capitis, vt ſenſus compleatur. Eius tamen lectio, & expoſitio planè indicat, leuius multo eſſe, conſentire malè agentibus, quàm malè agere, cum quo ſenſu prior illa lectio Græca conſtare non poteſt: nam particula illa, *Verumetiam*, auget malitiam, & ideò prædicti Patres, *conſentire* vſurpant pro eo, quo eſt patrocinari. Cùm igitur antiquitùs variauerint Græca exemplaria, credendum eſt, noſtrum interpretem habuiſſe meliorem aliam Græcam lectionem, quam ſequutus eſt, & ſanè Cyprianus epiſtola 4 primi libri, quæ eſt in ordine ſecunda, & Ambroſius in Commentariis huius loci habent duas illas voces *non crediderunt*, quas non habent modò Græca exemplaria: quare ſecundum hanc lectionem vulgatam, quam amplecti debemus, ſenſus debet ordinari, ſicuti in paraphraſi, ita vt conſentire leuius ſit, quàm facere.

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

CVm in præcedenti capite oſtendiſſet Paulus, ex Euangelio redargui Gentiles prauos, & iniuſtos, & oſtendiſſet, quàm digni ſint Dei ſupplicio, & vindicta, ne videretur excipere Iudæos, qui ſimilium peccatorum conſcij eſſent, & illud tantum de Gentilibus intelligere, oſtendit 2. cap. ob eandem rationem

nem dignos eſſe Iudæos eodem ſupplicio, & ira Dei, qui ſimilia committant delicta, qualia ſuprà de Gentibus enumerauit, in quæ Deus eos permiſit labi propter peccatũ idololatriæ. Porrò autem Paulum cum Iudæis loqui, patet ex contextu 2. cap. in illis verbis Iudæo primùm, & Græco, &c. *& iterum*, non eſt acceptio perſonarum apud Deum, &c. *& ex illis*, ſi autem tu Iudæus cùm ſis, &c. *ſcribit enim in hac epiſtola ad Romanos, qui Romæ erant ad fidem conuerſi, aut ex gentiliſmo, aut ex Iudaiſmo: ibi enim multos fuiſſe tunc Iudæos ſatis manifeſtum eſt: aut quia tunc Iudæa erat Romanorum Prouincia, aut quia Pompeius poſt captam Hieroſolymam multos Romam deduxerat.*

CAPVT II.

1 PRopter quod inexcuſabilis es ô homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterũ, teipſum condemnas: eadem enim agis,
2 quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecundum veritatem in eos qui talia agunt.
3 Exiſtimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium
4 Dei? An diuitias bonitatis eius, & patien-

PARAPHRASIS eiuſdem capitis.

OB eandem cauſam, qua dixi Gentiles excuſari nõ poſſe, quòd cognoſcentes Deum non ſicut Deum ipſum coluerunt, ſed multis ſceleribus contaminati Dei iram in ſe concitauerunt, excuſari non poteris, ô homo Iudæe, qui ſpernis Gentiles, qui talia delicta committunt, & illis ea exprobras: ſic enim dum alium iudicio tuo cenſes dignum morte, eo ipſo te etiam con-

D

Digitized by Google

patientiæ, & longanimitatis con-
temnis? Ignoras quoniam beni-
gnitas Dei ad pœnitentiam te ad-
5 ducit? Secundum autem duri-
tiam tuam, & impœnitens cor,
theſaurizas tibi iram in die iræ, &
6 reuelationis iuſti iudicij Dei, qui
reddet vnicuique ſecundum ope-
7 ra eius: Iis quidem, qui ſecundum
patientiam boni operis, gloriam,
& honorem, & incorruptionem
8 quærunt, vitam æternam: iis au-
tem, qui ſunt ex contentione, &
qui nō acquieſcunt veritati, cre-
dunt autem iniquitati, ira & indi-
9 gnatio. Tribulatio & anguſtia in
omnem animam hominis ope-
rantis malum, Iudæi primùm, &
10 Græci: Gloria autem, & honor,
& pax omni operanti bonum, Iu-
11 dæo primum, & Græco: Non e-
nim eſt acceptio perſonarum a-
pud Deum. Quicunq; enim ſine
lege peccauerunt, ſine lege & per-
12 ibunt: Et quicunq; in lege pecca-
uerunt, per legem iudicabuntur.
13 Non enim auditores legis iuſti
ſunt apud Deum, ſed factores le-
14 gis iuſtificabuntur. Cùm enim
Gentes, quæ legem non habent,
naturaliter ea, quæ legis ſunt, fa-
ciunt, eiuſmodi legem nō haben-
15 tes, ipſi ſibi ſunt lex: qui oſten-
dunt opus legis ſcriptum in cor-
dibus ſuis, teſtimonium reddente
illis conſcientia ipſorum, & inter
ſe inuicem cogitationibus accu-
ſantibus, aut etiam defendenti-
bus,

condemnas, & eadem pœna dignum iudicas. Deus enim rectè, & verè iudicat in omnes, qui talia committunt. Cur ergo exiſtimas, ô Iudæe, qui talia agis, te Dei iudicium euaſurum? Quod ſi ita exiſtimas, quia hactenus nullas pœnas tuorum delictorum dediſti: planè eo ipſo contemnis Dei bonitatem, & longanimitatem, qui tam diu tua diſſimulauit peccata, benignitate ſua ad pœnitentiam te inuitans: tu verò duritia cordis, & improbitate accumulans denuò peccata, dignus efficeris maximo ſupplicio, quod non effugies in vltimo Dei iudicio, vbi manifeſta erit ira, & vindicta Dei, qui vnicuique retribuet ſiue Iudæo, ſiue Græco, ſecundum opus ipſius: Iis quidem, qui 1 *perſeuerantes in bono opere quærunt vitam æternam, retribuet gloriam, & honorem immortalem: iis verò, qui contentioſi ſunt, & quod male ſentiunt, & malè agunt, defendunt, nec opere ſuo acquieſcunt veritati, quam cognoſcunt ſcrutantes iuſtitiam, ſed* 2 *ſequuntur iniquitatem, reddetur ira & indignationis ſupplicium. Tribulatio, & anguſtia erit omni operanti malum citra delectum, ſiue fuerit Iudæus, ſiue Græcus: non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum. Gloria autem, honor, & pax æterna erit rectè operanti, ſiue Iudæus fuerit, ſiue Græcus.* 3 *Porrò apud Deum non eſſe acceptionem perſonarum, in pœnis infligendis patet: Græcus enim, & qui-*

Digitized by Google

16 bus, In die cùm iudicabit Deus
occulta hominum, ſecundum E-
uangelium meũ, per Ieſum Chri-
17 ſtum. Si autem tu Iudæus cogno-
minaris, & requieſcis in lege, &
18 gloriaris in Deo, & noſti volunta-
tem eius, & probas vtiliora, in-
19 ſtructus per legem, confidis te i-
pſum eſſe ducem cæcorum, lu-
men eorum qui in tenebris ſunt,
20 eruditorem inſipientium, magi-
ſtrum infantium, habentem for-
mam ſcientiæ, & veritatis in lege.
21 Qui ergo alium doces, teipſum
non doces: qui prædicas non fu-
randum, furaris: qui dicis non
22 mœchandum, mœcharis: qui a-
bominaris idola, ſacrilegium fa-
23 cis: qui in lege gloriaris, per præ-
uaricationem legis Deum inho-
24 noras. (nomen enim Dei per vos
blaſphematur inter Gentes, ſicut
25 ſcriptum eſt.) Circumciſio qui-
dem prodeſt, ſi legem obſerues: ſi
autem præuaricator legis ſis, cir-
cumciſio tua præputium facta eſt.
26 Si igitur præputium iuſtitias legis
cuſtodiat; nonne præputium illi-
us in circumciſionem reputabi-
27 tur? Et iudicabit id quod ex na-
tura eſt præputium, legem con-
ſummans, te, qui per literam, &
circumciſionem præuaricator le-
gis es? Non enim, qui in manife-
ſto, Iudæus eſt: neq; quæ in mani-
feſto, in carne eſt circumciſio: ſed
qui in abſcondito, Iudæus eſt; &
circumciſio cordis in ſpiritu, non
lite-

& quicunque gentilis, qui peccauerit non habens ſcriptam legem Moyſis, qua oſtenditur, quid malum, & quid bonum ſit, etiamſi non poßit ab ipſa lege ſcripta accuſari, peribit. Et Iudæus, qui poſt legis ſcriptæ notitiam peccauerit, per illam iudicandus, & conuincendus eſt. Præterea apud Deum non eſſe acceptionem perſonarum in retributione gloriæ, vt accipiat potius perſonam Iudæi, qui legem ſcriptam habet, quam gentilis, qui eam non habet exterius ſcriptam, ſic oſtendo. Non enim 4 *ſatis eſt, vt homo apud Deum iuſtificetur, habeat legem ſcriptam (ſicut & Iudæi ſe habere gloriantur) ſed opus eſt, vt opera legis faciat, & obſeruet, vt ſic Dei iudicium & ſententiam effugiat, & gloriam, & honorem à Deo conſequatur.* 5 *Gentes enim quæ ſcriptam legem Moyſis non habent, ea, quæ ſunt in lege, præcepta facientes,* naturaliter, *hoc eſt, ſolum inſtinctum naturalem pro lege habentes, quæ bonum oſtendit & malum: ſicut lex ſcripta, & illam ſcriptam nullo modo habentes, gratia tamen Dei, interius adiuti ſibi ipſis ſunt lex: habent enim legem ſcriptã in cordibus ſuis, hoc eſt, conſcientiæ teſtimonium, qui & cogitationibus conſcientiæ accuſabuntur, & defendentur in vltimo die iudicij, cum ſecreta cordis manifeſta fient, & iudicabuntur, vt ſoleo prædicare, & euangelizare.* 6 *Si verò tu Iudæe, tibi places honorifico nomine Iudæi, & pu-*

Digitized by Google

litera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. *& putas habere requiem, & omne bonum in lege ſcripta, & gloriaris in Deo, quaſi ſis dilectus populus eius, qui non fecit taliter omni nationi, & inſtructus es per legem, & noſti, quid Deus velit, imo etiam, quæ ſint praſtantiora: confidis etiam per legem te eſſe ita inſtructum, vt poſſis eſſe dux cæcorum, hoc eſt, doctor rudium, & ignorantium, quomodo id non præſtas, quæ Gentes ſine lege ſcripta faciunt? qui ergo alium doces, teipſum non doces? qui gloriaris, quod legem habeas, & Deum ignominia afficis, per legis transgreßionem? nomen enim Dei maledictis afficitur propter vos, dum dicunt, Deum Iudæorum non eſſe verum Deum, qui non habeat veros cultores ſicut ſcriptum eſt Eſai. 52. & Ezech. 39. Ne ergo de ſcripta lege tibi blandiaris, & in ea glorieris. Intellige tamen prodeſſe quidem tibi, eſſe de genere, & proſapia 7 Abrahæ circumciſi, ſi legem obſerues: ſi autem legem tranſgrediaris, ita proderit tibi eſſe de genere circunciſorum, ac ſi eſſes ex populo Gentili. Si igitur ille, qui Gentilis eſt, præputium habens obſeruet legem, erit veluti de populo circunciſorum, & ita iuſtus apud Deum, ac ſi eſſet de ſtirpe Abrahæ. Nihil igitur intereſt inter Iudæum, & Græcum; imò verò Gentilis, qui habens præputium perficit, quæ lege præcipiuntur, & conſummat ea, condemnabit te Iudæum, 8 qui habens legem literis ſcriptam, & circunciſionem manu hominis factam in carne tua tranſgreſſor es legis: verè enim Iudæus & filius Abrahæ apud Deum non eſt, qui exterius apparet, neque vera circunciſio ea, quæ fit in carne, ſed ille eſt verè Iudæus, qui interius apud Deum per fidem Chriſtum confitetur, & vera circumciſio, quæ ſpiritualis vitiorum circunciſio eſt, quæ quidem non apud homines, ſed apud Deum laudem habet.*

ANNOTATIONES.

1. Illa verba *patientia boni operis*, ſignificant perſeuerantiam in bono opere.

2. Vox illa *crediderunt* idem eſt, quod *ſequuntur:* qui enim iniquitatem operantur, videntur quaſi fidem habere iniquitati, ac ſi ipſa iniquitas eis perſuadeat id, quod faciunt.

3. Sequentibus verbis confirmat Paulus, quod dixerat, non eſſe apud Deum diſtinctionem, & acceptionem Iudæi, & Græci in pœnis infligendis, ſed omnes æquè à Deo iudicandos eſſe ſecundum opera, vt puniantur, ſiue legem ſcriptam quis habuerit, ſiue non.

4. Probat non eſſe apud Deum acceptionem perſonarum in præmio gloriæ diſtribuendo, vt potius reſpiciat perſonam Iudæi, qui legem ſcriptam habet, quam Gentilis, qui non habet, quia habere legem ſcri-

Digitized by Google

ſcriptam, non ſatis eſt, vt quis ſit iuſtus apud Deum, & ab eo laudem & gloriam mereatur: hoc enim perinde eſt, atque eſſe auditorem, ſed oportet facere ea, quæ in lege præcipiuntur.

5. Oſtendit nihil prodeſſe ad faciendam legem, & iuſtitiam promerendam apud Deum laudem, habere præcepta ſcripta, ſicut Iudæi habebant. Siquidem Gentes non habentes hanc legem ſcriptam faciunt ea, quę ſunt legis, & ita à Deo ſine illa acceptione perſonarum laudem, & gloriam recipiunt. Hunc autem locum intelligendum eſſe de Gentibus ad fidem conuerſis, fuſius oſtendi 1.2. diſp. 190. cap. 15.

6. Probat nihil prodeſſe, auditores eſſe legis, ſicut Iudæos, qui gloriabantur habere ſcriptam legem: habere enim ſcriptam legem tantùm, idem eſt, quod audire legem.

7. Nomine *circumciſionis* non intelligitur ipſamet ceremonia, vt quidam putant referentes dictum illud Pauli ad tempus, quo ipſa alicuius momenti erat; ſed intelligitur genus circumciſorum, hoc eſt, Iudæorum. Et ſimiliter præputium ſignificat Gentilem populum.

8. Id ſignificant verba illa, qui *per literam & circumciſionem*, ſcilicet Iudæus es, aut qui habes literam legis, & circumciſionem. Non qui per literam, & circumciſionem tranſgreſſor es, quia per literam, & circumciſionem non tranſgreditur homo legem.

ARGVMENTVM
CAPITIS III.

IN hoc capite primùm docet, in quo ſit maior Iudæorum excellentia, quàm Gentilium, cum videatur Paulus ſuperiori capite pares in cauſa eos feciſſe. Deinde poſtquam oſtendit, in quo Iudæus Gentilem antecellat, rurſus oſtendit, parem eſſe vtriuſque cauſam, quòd attinet ad peccatum, ita vt omnes eodem modo ſint ſub peccato, & nemo ex operibus legis, ſed à fide Ieſu Chriſti iuſtificetur.

Digitized by Google

CAPVT III.

1 QVid ergo amplius Iudęo eſt?
aut quæ vtilitas circumci-
2 ſionis? Multum per omnem mo-
dum. Primùm quidem, quia cre-
3 dita ſunt illis eloquia Dei. Quid
enim, ſi quidam illorum non cre-
diderunt? Nunquid increduli-
tas illorum fidem Dei euacuauit?
4 Abſit. Eſt autem Deus verax: om-
nis autem homo mendax, ſicut
ſcriptum eſt: vt iuſtificeris in ſer-
monibus tuis, & vincas cùm iu-
5 dicaris. Si autem iniquitas noſtra
iuſtitiam Dei commendat, quid
6 dicemus? Nunquid iniquus eſt
Deus, qui infert iram? (ſecũdum
hominem dico.) Abſit. Alioquin
quomodo iudicabit Deus hunc
7 mundum? Si enim veritas Dei in
meo mendacio abundauit in glo
riam ipſius; quid adhuc & ego tan-
8 quam peccator iudicor? & non
(ſicut blaſphemamur, & ſicut a-
iunt quidam nos dicere) faciamus
mala, vt veniant bona? quorum
9 damnatio iuſta eſt. Quid ergo?
præcellimus eos? Nequaquam.
Cauſati enim ſumus Iudæos, &
Græcos, omnes ſub peccato eſſe,
10 ſicut ſcriptum eſt: quia non eſt iu-
ſtus quiſquam; nõ eſt intelligens,
11 non eſt requirens Deum: omnes
12 declinauerunt, ſimul inutiles fa-
cti ſunt; nõ eſt qui faciat bonum,
13 non eſt vſque ad vnum. Sepul-
chrum patens eſt guttur eorum,
linguis ſuis doloſè agebant: Ve-
ne-

PARAPHRASIS eiuſdem capitis.

SI 1 *ergo quæ dixi vera ſunt, vt apud Deum æqua ſit ſors Iudæi, & Gentilis, quidnam eximij habet Iudæus, quo Gentilem antecellat, aut quæ vtilitas eſt circumciſionis, ſi præputium in circumciſionem reputari poteſt?* 2 *Multum ſanè;* 3 *potiſſimum verò, quia eloquia Dei credita, & commiſſa ſunt populo Iudaico circumciſo, quia ipſa circumciſione in populum ſanctum, & electum ſignatus erat, eloquia inquam Dei, hoc eſt, non tantùm ea, in quibus verus Dei cultus docetur, ſed etiam ea, in quibus promiſſiones factæ populo Iudaico continentur, in quo non fecit taliter omni nationi.* 4 *Quamuis enim quidam eorum fuerint increduli, tamen eorum incredulitas non effecit, vt Deus non præſtiterit promiſſa ſua fidelia populo illi, nec irritas fecit Dei promiſſiones: cùm Deus verax ſit, & in promiſſis ſuis ſeruãdis fidelis: mendacem enim eſſe, & infidelem, hominis eſt, non Dei. Sic enim de Deo ſcriptum eſt in Pſalm.* 50. Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. *Vbi ideo poſtulauit Dauid miſericordiam peccati, quod commiſit dicens.* Miſerere mei, &c. *Et iterum.* Quoniam iniquitatẽ meam ego cognoſco, & malum coram te feci, & tibi ſoli peccaui: miſerere, inquam, mei, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. *Dum enim promiſſiones tuæ, quibus pœnitentibus ve-*

nenum aſpidum ſub labiis eorum.
14 Quorum os maledictione, & a-
maritudine plenum eſt: Veloces
15 pedes eorum ad effundendum
ſanguinẽ: Contritio, & infelicitas
16 in viis eorum. Et viam pacis non
17 cognouerunt: Non eſt timor Dei
18 ante oculos eorum. Scimus autẽ
19 quoniam quæcumque lex loqui-
tur, iis, qui in lege ſunt, loquitur;
vt omne os obſtruatur, & ſubdi-
20 tus fiat omnis mundus Deo: quia
ex operib' legis nõ iuſtificabitur
omnis caro coram illo. Per legem
21 enim cognitio peccati. Nunc au-
tem ſine lege iuſtitia Dei manife-
ſtata eſt: teſtificata à Lege, & Pro-
22 phetis. Iuſtitia autem Dei per fi-
dem Ieſu Chriſti, in omnes & ſu-
per omnes, qui credunt in eum,
23 non enim eſt diſtinctio: oẽs enim
peccauerunt, & egent gloria Dei:
24 iuſtificati gratis per gratiam ipſi-
us, per redemptionem, quæ eſt in
25 Chriſto Ieſu, quem propoſuit
Deus propitiationem, per fidem
in ſanguine ipſius, ad oſtẽſionem
iuſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem
præcedentium delictorum, in ſu-
26 ſtentatione Dei, ad oſtenſionem
iuſtitiæ eius in hoc tempore: vt ſit
ipſe iuſtus, & iuſtificans eum, qui
27 eſt ex fide Ieſu Chriſti. Vbi eſt er-
go gloriatio tua? Excluſa eſt. Per
quam legem? Factorum? Non:
28 ſed per legem fidei. Arbitramur
enim iuſtificari hominem per fi-
dem ſine operibus legis. An Iu-
dæo-

veniam promiſiſti, veræ inueniuntur, iuſtitia tua etiam eluceſcit, qui peccati præbes veniam, & iudicium hominum, vincis, qui putant te non dimiſſurum peccata: 5 ſi igitur, iniquitas noſtra commendabilem & illuſtrem reddit Dei iuſtitiam, qua iuſtus, & fidelis eſt in promiſſis, vt dictum eſt, iniquè ipſe videtur agere, qui peccata punit, ex quibus iuſtitia ſua commendatur: hoc obiicio more carnalium, & imprudentium: 6 nequaquam tamen dicendum eſt ita, aliàs efficeretur Deum non iudicaturum peccata. Si 7 enim quia ex meo mendacio veritas Dei fit illuſtrior, Deus non deberet punire, non eſſem iudicandus de mendacio, 8 ſic etiam potius facienda eſſent mala, vt inde venirent bona, ſicut quidam dicunt nos prædicare, hanc notam nobis falsò inurentes: ſed qui ad hunc modum loquuntur, & ſuadent, digni ſunt pœna: conſequens ergo fit Deum non eſſe iniquum, qui punit peccata, etiam ſi ex illis illuſtrior fiat eius iuſtitia, & bonitas. 9 Quid ergo dicendum eſt, nunquid Iudæus antecedit cæteris gentibus, cum ei credita ſint eloquia Dei, nunquid inquam antecellit in negotio iuſtificationis erga Deum? nequaquam. Nam paulò ante reddita cauſa oſtendimus, & probauimus, cap. 1. & 2. & Iudæos, & Gentiles pares eſſe ſub peccato, ſicut ſcriptum eſt, &c. Quæ teſtimonia de Iudæis intelligi negare nullus poteſt: ſicut e-
nim

dæorum Deus tantùm? Nonne
29 & gentium? Imò & gentiũ. Quo-
niam quidem vnus eſt Deus, qui
30 iuſtificat circumciſionem ex fide,
& præputium per fidem: Legem
31 ergo deſtruimus per fidem? Ab-
ſit: ſed legem ſtatuimus.

nim lex quæcumq; cum eis loquitur quibus datur, ſic lex Moyſis vobiſcum, quibus data eſt, ô Iudæi, loquitur. Vos ergo, aſſerit, ſub peccato eſſe, vt ita os claudatur aſſerẽtibus etiam Iudæis ſe ſine peccato eſſe, & totus mundus agnoſcat ſe Deo obnoxium, & gratia ipſius indigum eſſe, per quam ſolam iuſtificandus eſt, qui eſt in peccato, & non per opera in ſola legis notitia facta, quæ ex ſola legis notitia, ſine Chriſti gratia fieri non poſſunt, vt ita factores legis iuſtificentur, & non illi, qui ſolùm legem habentes ſunt illius quaſi auditores, cum planè & Iudæi legem habeant, & in peccato ſint, vt oſtenſum eſt, 10 *lex enim etiamſi ex ſe moralia præcepta includat, non poteſt ad iuſtitiam perducere, quia illa ſolum præſtat notitiam peccati, non autem ſubminiſtrat vires. Hoc verò tempore Euangelij ſine adiutorio ſcriptæ legis Moyſis iuſtificatio, qua nos Deus iuſtos facit,* 11 *& quam Moyſes, & Prophetæ futuram promiſerunt, per Chriſti aduentũ, & Euangelium, manifeſtè propalata eſt, ea inquàm iuſtificatio, quæ nobis datur per fidem Ieſu Chriſti; qua fide mouemur, & excitamur ad illam, manifeſtatur in omnes,* 12 *& ſuper omnes, qui credunt in eum ſiue Græci, ſiue Iudæi ſint, quia apud Deum non eſt diſtinctio: omnes enim, vt dixi, peccauerunt, & indigent Dei iuſtitia; qua iuſtificat impium gratis* 13 *quæ eſt gloria Dei, ob quam glorificatur ab omnibus, qui gratis iuſtificantur per ipſius gratiam ſoluto pretio in eorum redemptionem, quæ eſt per Chriſtum, quem Deus propoſuit propitiatorem, in quo totum mundum ſibi reconciliaret etiam à peccatis præcedentibus, per fidem, qua credimus, & confidimus expiari virtute ipſius paſsionis, vt ita Deus declaret ſe* 14 *veracem, & fidelem eſſe in promiſsis per remiſsionem peccatorum, quæ à principio Deus patienter tolerauit oſtendendo iuſtitiam, & fidelitatem ſuam hoc noſtro tempore: quo ad impleuit promiſſa; vt ita innoteſcat ipſum eſſe fidelem, & iuſtificatorem eius, qui fidem habet Chriſti, & quærit ex fide, non ex lege iuſtificari.* 15 *vbi eſt ergo Iudæe, cauſa gloriandi contra Gentilem? omnino ſublata eſt, cum iam non habeas, quod ad iuſtitiam attinet, in quo gloriari contra Gentilem poſsis, ſi quidem omnes ſub peccato eſtis, vt iam oſtendi, & indigetis gratia Dei,* 16 *ſed per quid ſublata eſt omnis cauſa gloriandi? nunquid quia iuſtitiam habes à lege? non quidem, quia cum lex oſtendat tantum, quid debeas agere, nec ſpiritum ſubminiſtret, vt id facias; ſi per illam tantùm iuſtificareris, gloriari poſſes; excluſa ergo eſt cauſa gloriandi per ſpiritum fidei, exiſtimo enim hominem*

iuſtifi-

Digitized by Google

iuſtificari per fidem non ſolum credendo, ſed ex illius ſpiritu legem obſeruando: quia vt cap. 2. diximus, apud Deum factores legis iuſtificabuntur. Exiſtimo itaque iuſtificari hominem per fidem adimplendo legem ſine operibus, quæ ipſe faciat ex ſola legis notitia, quia talia facere nequit, non tamen ſine operibus factis ſpiritu fidei. Hoc vero & de Iudæis, qui putant ſe habere legem, & id ſufficere, & de gentibus intelligo: Deus enim non eſt Iudæorum tantum, ſed etiam gentium: vnus enim Deus eſt, qui & iuſtificat circumciſos Iudæos per fidem, & Gentes, quæ præputium habent etiam per fidem. Sed nunquid hoc ipſo irritam facimus, & abolemus 17 *legem, vt illa iam amplius non ſit? Abſit, imo in hoc oſtendimus, quid ipſa poßit, cum ſit litera tantum exterius ſonans, & merito dicimus per fidem ſolum obſeruandam eam eſſe, vt nos iuſtificet: quare & illam ſtabilimus per ſpiritum fidei, quæ abſque tali ſpiritu obſeruari non poſſet. Fundamentum enim legis obſeruandæ, eſt ſpiritus fidei, & gratiæ, ſine quo lex aliàs quaſi inanis eſſet. Et* 18 *ita fides legem quaſi nutantem ſtabilire videtur, dum facit eam obſeruari, quæ ex ſe vires non poſſet ad ſui obſeruationem præſtare.*

ANNOTATIONES.

1. Obiicit contra ea, quæ dixit in 1. cap.
2. Reſpondet ſequentibus verbis obiectioni propoſitæ.
3. Particula *primum* non ſignificat initium ſermonis, quia non numerat Paulus alias vtilitates circumciſionis, ſed ſignificat idem, quod potiſsimùm. Oſtendit autem, in quo populus Iudaicus præſtiterit populo Gentilico, & quæ fuerit vtilitas circumciſionis, quia ſoli populo circumciſo tradita ſunt eloquia Dei, vt in paraphraſi diximus; quo ſequitur nullam aliam fuiſſe vtilitatem circumciſionis, vt deduximus 1. 2. d. 130 c. 2. & diſp. 184. c. 3.
4. Oſtendit quamuis aliqui ex Iudæis fuerint increduli, ſcilicet in deſerto, nihilominus Dei promiſsiones factas populo ſuo adimplendas eſſe.
5. Obiicit deinde contra id, quod modo dicebat.
6. Soluit quæſtionem deducendo ad abſurdum hoc modo: quia ſi ita verum eſſet; Deus non iudicaret mundum, Deus autem iudicat mundum, iuſti ergo, &c.
7. Probat deinde proponens in ſe ipſo exemplum, abutitur enim ſua perſona pro quauis alia.
8. Deducit ad aliud abſurdum, & interrogatio illa negans, *& non potius*, *&c*, extorquet ſenſum affirmantem, vt in paraphraſi.

9. Iterum quærit Paulus, an Iudæi Gentilibus antecellant: intelligit verò non ſecundum illud quod credita ſunt eloquia, iam enim oſtendit in hoc Iudæos præſtare Gentilibus;ſed quærit,an in iuſtificationis negotio præſtent, in quo antea videbatur eos pares cum gentibus feciſſe, & æquè cum illis iudicandos.

10. Quomodo lex non præbeat vires,ſed potius ſit occaſio peccati,ſi deſit ſpiritus gratiæ interius adiuuantis,oſtendimus 1.2.q.109.art.4.

11. Illa verba *teſtificata à lege,* ſignificant per Moyſem fuiſſe promiſſam.

12. Ego crederem pro eodem vſurpari *in omnes, & ſuper omnes:* Theodoretus explicat in omnes Iudæos, & ſuper omnes Gentiles. Alij *in omnes,& ſuper omnes,*quia oſtenditur hæc iuſtificatio ad omnes eſſe,& ſuper omnium vires eſſe:vel ſaltem,quod illud *ſuper omnes* explicet magis iuſtificationis dominium ſuper eos eſſe, qui iuſtificantur.

13. Propterea per Metonymiam appellauit gratiam Dei gloriam illius,quia per gratiam facit,vt ſibi ſit gloria,& ſit in quo à nobis glorificari poſsit.

14. Nomen *iuſtitia*, hoc loco ſignificat veracitatem, vel ſignificat iuſtitiam, quia Deus iuſtificat impios, vocant autem ſuam, vt oſtendat non eſſe ex operibus arbitrij noſtri.

15. Ex dictis colligit ſublatam eſſe Iudæo cauſam gloriandi contra Gentilem, quia ſcilicet omnes ſub peccato; & æquè egent gratia Dei.

16. Deinde ſpeciatim magis oſtendit, quomodo ſublata ſit talis cauſa gloriandi.

17. Intelligit ſcriptam legem Moyſis præceptorum moralium, non ceremonialium, vt oſtendi 1.2.q.109.art.4.q.114.art.5.

18. Aliqui ita exponunt illud, *legem ſtatuimus*, vt ſit ſenſus, imo oſtendimus,quid poſsit lex,& ita illam ſtatuimus,ſic Adamus. Melior eſt tamen ſenſus paraphraſis, quem Gagneius, & Græci ſequuntur, alioqui ſecundùm ſenſum priorem verè diceretur Paulus irritam facere legem,dum oſtenderet nullius eſſe efficacitatis; dicit ergo ſe ſtabilire legem,quia oſtendit,vnde perfectionem,& complementum habeat.

ARGVMENTVM
CAPITIS IV.

EXCLVSA *iam cauſa gloriandi Iudæis, & oſtenſo per fidem, qua lex adimpletur, hominem iuſtificari, non per legis noti-*

notitiam, in qua gloriabantur Iudæi, proſequitur in 4. cap. hoc idem exemplo Abrahami, qui non virtute operum iuſtificatus eſt, ſed fide cùm adhuc eſſet incircumciſus, & Gentilis. Ex quo colligit ita commune eſſe omnibus etiam Gentilibus iuſtificari apud Deum, ſicut & circumciſis, cum omnes per fidem non per ſua opera iuſtificentur. Quod dixerat cap. 2. illis verbis, præputium condemnabit circumciſionem, &c. *& ita proſequitur id, quod propoſuerat ca. 2. parem eſſe cauſam Iudæorum, & Gentilium in iuſtificatione apud Deum, nec Iudæos habere aliquid peculiare, in quo verè gloriari poſſent, quod ad remiſſionem peccatorum pertineret; & vt conſtabit ex diſcurſu capitis, hic non contendit oſtendere Paulus impotentiam circumciſionis ſicut oſtendit in epiſtola ad Galatas; ſed Gentilem incircumciſum ita iuſtificari, ſicut circumciſum, vt ita communis ſit eorum cauſa. Probat autem, vt dixi, exemplo Abrahæ, qui incircumciſus iuſtificatus eſt ex fide.*

CAPVT IV.

QVid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum

PARAPHRASIS.

SI ergo hæc ita ſunt, quid dicemus peculiare Abrahamum Patrem no-

2 ſtrum ſecũdum carnem? Si enim
Abraham ex operibus iuſtifica-
tus eſt, habet gloriam, ſed non a-
3 pud Deum. Quid enim dicit Scri-
ptura? Credidit Abraham Deo: &
4 reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Ei
autem qui operatur, merces non
imputatur ſecundum gratiam,
5 ſed ſecundum debitum. Ei verò
qui non operatur, credenti au-
tẽ in eum, qui iuſtificat impium,
reputatur fides eius ad iuſtitiam
ſecundum propoſitũ gratiæ Dei.
6 Sicut & Dauid dicit beatitudi-
nem hominis, cui Deus accepto
7 fert iuſtitiam ſine operibus: Bea-
ti quorum remiſſæ ſunt iniquita-
tes, & quorum tecta ſunt pecca-
8 ta Beatus vir, cui non imputauit
9 Dominus peccatum. Beatitudo
ergo hæc in circumciſione tan-
tum manet, an etiam in præpu-
tio? Dicimus enim quia reputa-
ta eſt Abrahæ fides ad iuſtitiam.
10 Quomodo ergo reputata eſt? in
circumciſione, an in præputio?
Non in circumciſione, ſed in
11 præputio. Et ſignum accepit cir-
cumciſionis, ſignaculum iuſtitiæ
fidei, quæ eſt in præputio: vt ſit
pater omnium credentium per
præputium, vt reputetur & illis
12 ad iuſtitiam: & ſit pater circum-
ciſionis, non iis tantùm, qui ſunt
ex circumciſione, ſed & iis qui
ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in
præputio patris noſtri Abrahæ.
13 Non enim per legem promiſſio
Abra-

noſtrum carnalem habuiſſe in iuſtificatione, ratione cuius potior eſſet eius cauſa, & ita etiam omnium Iudæorum ex eo deſcendentium in negocio iuſtificationis, quam Gentilium nihil ſane. 2 Si enim 3 Abraham ex operibus factis ſolo libero arbitrio iuſtificatus eſt, & non ex gratia, haberet ex quo gloriari poſſet in ſe, & non apud Deum, nec de illo diceretur: qui gloriatur, in Domino glorietur. 4 Hoc verò manifeſtè falſum eſt, cum 5 ſcriptura oppoſitum dicat, quid autem dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, *hoc eſt, iure optimo bonum, & iuſtitiam feciſſe iudicatus eſt, fides autem eſt donum Dei: ergo fides ei donata eſt, vt ſanctior fieret, ac proinde non habuit, in quo gloriari poſſet ex ſe, ſed tantùm ex Deo: quia ſi ex ſe magis iuſtificatus eſſet, fides non eſſet reputata ad iuſtitiam: nam iuſtitia donum Dei eſt, & ita non diceretur Abraham ex dono habuiſſe iuſtitiam, ſed ex debito, ſine donatione aliqua gratuita. Ei verò, qui 6 operatur ex ſua virtute, & arbitrio, id, quod prouenit ex operibus illius, non datur vllo modo ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum abſque vlla gratia, & donatione retribuitur: ei verò, qui 7 ex ſe non habet opera cum ſola legis notitia, credit 8 tamen in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides ad iuſtitiam non ſecundum debitum, ſed ſecun-*

Digitized by Google

Abrahæ.aut ſemini eius, vt heres
eſſet mundi: ſed per iuſtitiam fi-
14 dei. Si enim qui ex lege, heredes
ſunt: exinanita eſt fides, abolita
15 eſt promiſſio: Lex enim iram o-
peratur, vbi enim non eſt lex; nec
16 præuaricatio. Ideò ex fide, vt ſe-
cundum gratiam firma ſit pro-
miſſio omni ſemini, non ei qui ex
lege eſt ſolùm, ſed & ei qui ex fide
eſt Abrahæ, qui pater eſt omnium
17 noſtrum (ſicut ſcriptum eſt: quia
patrem multarum gentium poſui
te) ante Deum, cui credidiſti, qui
viuificat mortuos, & vocat ea, quę
non ſunt, tanquam ea quæ ſunt:
18 qui contra ſpem in ſpem credidit:
vt fieret pater multarum gẽtium,
ſecundum quod dictum eſt ei: Sic
erit ſemen tuum, ſicut ſtellæ cœli,
19 & arena maris. Et non infirmatus
eſt fide: nec conſiderauit corpus
ſuum emortuum, cùm iam ferè
centum eſſet annorum, & emor-
20 tuam vuluam Saræ. In repromiſ-
ſione etiam Dei non hæſitauit
diffidentia: ſed confortatus eſt fi-
21 de, dans gloriam Deo: pleniſſimè
ſciens quia quæcunque promiſit
22 Deus, potens eſt & facere: ideo
& reputatum eſt illi ad iuſtitiam.
23 Non eſt autem ſcriptum tantum
propter ipſum, quia reputatum
24 eſt illi ad iuſtitiam. Sed, & propter
nos, quibus reputabitur creden-
tibus in eum, qui ſuſcitauit Ieſum
Chriſtum Dominum noſtrum à
25 mortuis; qui traditus eſt propter
deli-

ſecundum propoſitum Dei gratuitum in ipſa fidei donatione, vt iuſtitiam conſequatur. Vnde & ipſa iuſtitia eiuſdem gratiæ donum eſt; non autem debitum operum: ſic enim Dauid dixit beatum eſſe hominem, cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus, hoc eſt, cui dat iuſtitiam, aut fidem, vnde iuſtitiam conſequatur; non per opera liberi ſui arbitrij, hoc verò dixit Pſalm.31. Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. *Qua periphraſi ſignificat Dauid donatione gratiæ remiſſa peccata, non iuſtitia operum, ex ipſo arbitrio ſine vlla gratia procedentium: & ſic in remiſſione peccatorum, & iuſtificatione neceſſarium eſſe donum gratiæ; operá verò ex arbitrio nudo nihil valere. Sic igitur liquido conſtat, Abrahamum non fuiſſe ex operibus arbitrij iuſtificatum, nec gloriam habuiſſe ex ſe, ſed gloriam, quam habuit, à Deo habuiſſe. 9 Sed nunquid hæc beatitudo, quæ eſt in donatione gratiæ, & imputatione fidei, ad iuſtificationem, inuenitur tantùm in circunciſis, hoc eſt, Iudæis? 10 minime quidem, imò etiam in præputio, hoc eſt, in* Gentili*bus. 11 Hoc verò ſatis conſtat exemplo eiuſdem Abrahami: dictum enim eſt reputatam illi eſſe fidem ad iuſtitiam. Hæc verò quãdo reputata fuit? nunquid cum erat circunciſus, vel dum adhuc præputium haberet? certè*
cum

delicta noſtra, & reſurrexit pro- pter iuſtificationem noſtram. *cum adhuc Gentilis eſſet, & præpu- tium haberet.* 12 *Imo verò ipſam Circumciſionem poſteà habuit in ſignum iuſtitiæ, quam habuerat ex ſpiritu fidei, cum adhuc præputium haberet, quo ſigno conſtitutus eſt pater omnium credentium, tum Gentilium, & qui habent præputium, quibus fides reputanda erat ſecundum gratiam ad iuſtitiam, & donanda erat ex gratia: tum etiam Iudæorum, & eorum, qui circuncidendi erant, & ita non Iudæorum tantum, ſed etiam Gentilium, qui ſectantur veſtigia, & fidem, quam ipſe Abraham habuit, cùm adhuc eſſet incircunciſus.* 13 *Nam quod promiſit Deus Abrahæ, quod in ſemine eius benedicendæ eſſent gentes omnes, & hac ratione heres totius mundi futurus eſſet, quia in ipſo totus orbis benedicendus erat; aut quòd Deus promiſit ſemini, & filiis Abrahæ (quod idem eſt) non erat adimplendum in eius poſteris ex ſola lege, ex eo inquam ſolùm, quod legis eſſent auditores, & eam ſcriptam haberent, ſed adimplendum erat per ſanctitatem, & iuſtitiam fidei:* 14 *ſi enim qui habent legem, hoc ipſo, quod eam habent, ſignati ſunt heredes ſpiritualis benedictionis Abrahami Patris ſui, qui fuit in vera ſanctitate, & iuſtitia, fruſtra erit fides, nullius momenti, & exinanita ad conſequutionem iuſtitiæ, quod eſt planè abſurdum. Imò verò abolita, & irrita eſſet ipſamet promiſſio, quia ſola lege, & illius notitia nullus iuſtificari poſſet, & à peccato liberari, in quo poſita eſt benedictio promiſſa, ac proinde nullus conſequeretur promiſſionem. Id quod* 15 *facile conſtat, quia lex non eſt cauſa benedictionis, ſed potius iræ, & ſupplicij; quia* 16 *ſi lex non eſſet, non eſſet tranſgreſſio, & peccatum, quod eſt cauſa ſupplicij, ipſa verò notitia ſola legis non iuuat ad illius obſeruationem; ergo de ſe potius iram, & ſupplicium affert, cum ſit occaſio tranſgreſſionis: Eſt* 17 *igitur promiſſio obtinenda ex fidei ſpiritu, ſiquidem non ex ſola notitia legis, vt probatum eſt, vt per gratiam Dei, quæ per fidem ſubminiſtratur nobis, ſit firma, & vera promiſſio, quia illam conſequimur: quæ aliàs ex ſola legis notitia eſſet inanis, cum eam nullo modo conſequi poſſemus. Firma, inquam, ſit promiſſio omnibus filiis Abrahæ, & ſemini eius, non illis tantum, qui ex lege ſunt, hoc eſt, Iudæis, verum etiam illis, qui habent fidem Abrahæ, etiamſi ſint Gentiles: vtriſque enim non per legem firma erit promiſſio benedictionis, ſed per fidem Abrahæ, qui eſt pater omnium noſtrum, tam Gentilium, quàm Iudæorum. Sic enim Scriptura Geneſ. 17. dicit.* Quia Patrem multarum gentium poſui te, *ante* 18 *Deum, cui adhibuiſti fidem, iuſtificatus es. Quique viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt, cum homines abiectos, & nullius pretij, quales ſunt Gentes alienæ à vera cognitione voces, & faciat Abrahæ filios ſecundum fidem, non minus, quàm illos, qui ſecundum car-*

nem

Digitized by Google

nem etiam ex illo ſunt, qui 19 *contra ſpem, quam in natura habebat, & ex*
qua potius deſperabat, credidit, & ſpem habuit diuinæ promiſsionis, & 20
meruit eſſe pater multarum Gentium, cùm dictum fuit illi Geneſ. cap. 13. *&*
15. Sic erit ſemen tuum, ſicut ſtellæ cœli, & arena maris. *Et non fuit eius*
fides imbecillis, nec vlla ratione attendit ſterilitatem ſuam, & vxoris defe-
ctis viribus generandi, ſed roboratus fide, dedit gloriam Deo, perſuaſum ſibi
habens, Deum poſſe præſtare ei, quidquid promittit, etiam ſi natura vires ſu-
peret. Et ideò quia ex fide dedit gloriam Deo, reputatum eſt illi ad iuſtitiam,
quod ex dono fidei, non ex ſuis operibus gratiam habuiſſet coram Deo. Nec
tantum propter ipſum, vt eius celebretur iuſtitia apud homines, ſcriptum hoc
eſt, ſed propter nos, quibus reputabitur, hoc eſt, donabitur fides ad iuſtitiam
conſequendam, credentibus, inquam, in eum, qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis,
qui traditus eſt propter delicta noſtra, vt merito paſsionis eius, & ſanguine
à peccatis emundaremur, & ſurrexit, vt eius reſurrectione ad fidem addu-
ceremur (hæc enim inanis eſſet, ſi Chriſtus non ſurrexiſſet) & fide ad iuſtifica-
tionem perueniremus.

ANNOTATIONES.

1. Illa particula, *ergo*, illationis eſt ex præcedentibus, & ita concludit ex omnibus, quæ dixerat in 3. cap.

2. Illa interrogatio affirmatiua extorquet ſenſum negatiuum, qui ſequitur ex dictis 3. cap. & exprimitur in paraphraſi.

3. Illa particula *enim* verè eſt cauſalis, & non aſſertiua, vt falſo exiſtimat Adamus: probat enim concluſionem, vt conſtat ex contextu.

4. Totum id debet ſubintelligi, quia ratio Apoſtoli deducit ad abſurdum, quod Abraham haberet gloriam, hoc eſt, in hoc gloriaretur, & non apud Deum, id eſt, non in Deo, tribuendo illi, quod habebat, merito ergo ſubintelligitur, quod diximus.

5. Ille eſt ſenſus illorum verborum, *quod enim dicit ſcriptura*, & probat deinde, Abrahamum non potuiſſe in ſe, ſed in Domino gloriari: quia non habuit ex operibus ſolius liberi arbitrii iuſtitiam, ſed ex fide gratis collata.

6. Oſtendit, quod dixerat: *reputatum*, id eſt, donatam eſſe Abrahamo iuſtitiam, quia donata fuit fides, non tamen fuiſſe ex ſuo arbitrio ſola legis notitia iuſtificatum, & ita ex illa particula, reputata eſt fides ad iuſtitiam, id eſt, donata, colligit, quod dixerat, Abrahamum non potuiſſe gloriari in operibus, & ita ex ſe nihil habuiſſe peculiare, vt demonſtret parem eſſe omnium cauſam in negotio iuſtificationis.

7. Poteſt etiam litera illius textus aliter ordinari, ſi hoc modo legatur,

tur, *non operati, credenti autem*, vt ad literam eſt in Græco, vel ita, vt particula *non* poſtponatur participio operanti, & aliquid ſuppleatur hoc modo, *operanti non* (ſupple) *tribuitur iuſtitia*: quia iam non eſſet gratia, ſi operibus daretur: vel etiam ſi non poſtponatur, hoc modo, *non operanti* (ſupple) *tribuitur iuſtitia*, vt illud, *non*, cadat ſupra *tribuitur*, quia iam iuſtitia non eſſet ſecundum gratiam, quod enim imputatur operanti, ſecundum debitum datur, credenti autem iuſtitia imputatur, & datur ſecundum gratiam, quia etiam fides donata fuit Abrahamo, qua iuſtitiam conſequeretur.

8. Particula *autem* hic non eſt continuatiua, ſed aduerſatiua.

9. Infert quod intenderat præcedentibus capitibus, nempe parem eſſe cauſam Iudæorum & Gentilium, circuncisionis, & præputii in negotio iuſtificationis.

10. Vtraque illa interrogatione indicat Paulus ſenſum, quem in paraphraſi expreſsimus; priori quidem interrogatione ſenſum negatiuum; cum interrogatio affirmatiua ſimpliciter poſita hanc vim habeat, vt indicet ſenſum negatiuum; ſecunda verò interrogatione; etiam ſi ſit affirmatiua, denotat ſenſum affirmatiuum, ratione illius particulæ *etiam*, quare idem eſt ac dicere, *imò etiam in præputio, &c.*

11. Probat reperiri etiam in præputio exemplo eiuſdem Abrahæ.

12. Illa particula, &, vim habet in eo loco particulæ, *quin, potius*, vel *imò, verò*.

13. Oſtendit Abrahamum futurum patrem eorum tantum, qui ſectantur fidem, & opera illius, non autem illorum, qui tantum gloriantur habere legem, quales ſunt Iudæi, qui ſolum literæ inhærent, nomine autem promiſsionis intelligit rem promiſſam iuxta illud ad Galat. 3. *vt pollicitationem ſpiritus accipiamus*, & ad Hebræos 6. *hæreditabunt promiſsiones*, & cap. 11. ad Hebr. ſæpius ſic accipit.

14. Confirmat id, quod dixerat, nempe promiſsiones in Abrahamo factas eſſe fideli poſteritati, non autem habenti ſolùm legem: tum quia ſequeretur fidem nullius eſſe momenti: tum etiam quia potius irrita eſſet promiſsio. Illud autem *hæredes ſunt*, non denotat heredes, qui iam ſint conſequuti hereditatem promiſsionis, alioquin non rectè inferret *abolita eſt promiſsio*, ſiquidem conſequuti eſſent; ſed denotat ſignatos heredes ſpiritualis benedictionis, hoc eſt, iuſtitiæ: & ſic rectè ſequitur, ſi ex lege eſſet acquirenda hæc benedictio, abolitam fore promiſsionem.

15. Probat hoc poſterius, nempe abolitam eſſe promiſsionem, ſi ex lege futuram diceremus conſequutionem illius.

16. Probat legem iram operari, vbi planè loquitur de lege morali, & non ſolum ceremoniali, vt probaui 1. 2. quæſt. 114. art. 5. & ſatis conſtat Paulum ceremoniarum nullam hactenus feciſſe mentionem.

17. Illa

17. Illa verba *ex fide*, concluſionem continent, quã contendebat probare benedictionem futuram ex fide, & promiſsione.

18. Verba illa, *ante Deum*, addidit Paulus veteri Scripturæ, attendens verum ſenſum illius, quia Abraham futurus erat Pater ſpiritualis multorum, & ita futurus erat Pater eorum ante Deum.

19. Hæc verba referuntur non ad proximè præcedentia, ſed ad priora, quæ de Abrahamo dixit, *cui adhibuiſti fidem, qua iuſtificatus es*, & mutat perſonam, quod frequens eſt in ſcriptura, iuxta illud ad Galat. 6. *Huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis conſiderans teipſum; ne & tu tenteris.*

20. Particula *Vt* in Græco non eſt τὸ ἵνα, hoc eſt, *Vt*, ſed εἰς τὸ, id eſt, *per hoc*, & facit ſenſum, quem dixi.

DVÆ ALIÆ NOTATIOnes circa hoc Caput.

DVo alia ſuperſunt notanda in hoc capite, alterum eſt particulam, *apud* ſignificare *coram*, vt eſt illud Luc. 2. *Apud Deum, & homines*, ſecundum aliquorum expoſitionem, & alibi frequenter: Sed aliquando ſignificat *in*, vt eſt illud Pſalm. 35. *Apud te eſt fons vitæ*, hoc eſt in te, Pſalm. 36. *Apud Dominum greſſus hominis, & ſubſtantia mea apud te eſt.* Et Pſalm. 129. *Apud Dominum miſericordia*, Pſalm. 21. *Apud te laus mea*; dicit ergo Paulus, ſi Abraham iuſtificatus eſt ſuis operibus, gloriam apud ſe habere, id eſt, in ſeipſo, non apud Deum gloriari, hoc eſt, gloriam ſuam non eſſe in Dei virtute, & brachio, neque à Deo, quod deducit vt abſurdum Paulus. In hunc ſenſum interpretatur Auguſtinus hunc locum in Præfatione Pſalmi 31.

Alterum eſt de verbo *imputo, & reputo*, quo vtitur Paulus in hoc capite numer. 7. & in Græco eſt, λογίζομαι, quod ſupputare, aut computare, & imputare, & reputare ſignificat; eſt autem ſenſus, quem in paraphraſi diximus in hunc modum: id, quod operanti ex ſe, & ſua virtute reſpondet, non imputatur illi; aut ſupputatur, & numeratur inter ſua ex gratuita aliqua donatione, ſed verè computatur omnino ſecundum debitum, quaſi ſuum ex iuſtitia, & merces laboris ſui. Ei verò, qui ex ſe non habet opus, quo tale aliquid mereatur, credit tamen in eum, qui iuſtificat impium, imputatur, & adſcribitur, non ſecundum debitum, hoc eſt, non quaſi ſuum ſitipſum credere, & fides ad iuſtitiam, ſed ſecundum gratiam, quia ex gratuita voluntate illi datur fides ad iuſtitiam conſequendam; quare & ipſa iuſtitia, ſicut & initium eius

F gratis

Digitized by Google

gratis omnino ei donatur: ſupponit verò ſemper Paulus fidem eſſe donum Dei. Quocirca ſi Abraham iuſtificatus eſt, vel creuit in iuſtitia ex fide, quod idem eſt, ſequitur ex dono Dei iuſtificatum eſſe. Porrò autem non loqui Paulum de imputatione gratuita ſuperuenienti poſt fidem, hoc eſt, de acceptatione, qua Deus velit illam fidem acceptam habere, vt quæ aliàs non iuſtificaret, iuſtificare reputetur impium ex beneuolentia, & fauore Dei, vt contendunt hæretici huius temporis, conſtat; quia perinde eſſet, ac dicere hominem iuſtum non eſſe re vera, ſed acceptari ex beneuolentia Dei, ac ſi eſſet iuſtus: cùm ergo dixit, ſemper fidem reputari ſecundum gratiam, intelligit ex gratuita voluntate, qua donatur initium. Quod verò dixit imputari, non eſt quod ex acceptatione ſuperuenienti fiat iuſtus, ſed quia fides datur gratis ad conſequendam iuſtitiam. Quocirca excluditur error hæreticorum huius temporis de acceptatione ſuperueniente, qua putant hominem ſola fide, ſine aliquo alio, iuſtum à Deo reputari Hoc etiam probatur, quia Abraham quando credidit Deo, iam erat iuſtus, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, id eſt, ad augmentum; conſtat autem ad augmentum non eſſe neceſſariam nouam imputationem ſuperuenientem, ſed quodcunque opus virtutis ex ſe magis ſanctificare, quando fit à iuſto, vt 1. 2. quæſtione. 114. articulo 8. dixi, & ibidem diſputatione 220. capite 5. Ex eo verò, quod fides ſit augmentum iuſtitiæ, optimè ſequitur, & initium iuſtificationis non eſſe ex operibus ſolius arbitrij, vt oſtendi 1. 2. quæſtione 114. articulo 5. ſed augmentum etiam imputatur, non ex iuſtitia operum arbitrij, ſed ex gratia in radice, qua gratis donatur bonum opus. Quare non ſatis eſt, ſi dicamus fidem hoc loco accipi pro fide in homine iuſto per dilectionem operante, ſi cum hoc aſſeramus hanc fidem reputari, vt iuſtificet ſuperaddita acceptatione, & fauore, quia hæc fides formata, & operans per charitatem, ſecundum debitum, & ex ſe iuſtificat ſicut albedo dealbat. Dicitur ergo reputari ipſa fides formata ſecundum gratiam; quia initium gratis donatum fuit: quo pacto Auguſtinus interpretari videtur hunc locum in libro ad Bonifacium contra duas epiſtolas Pelagij, & in tractatu 29. 72. 82. in Ioannem. Cæterùm poterat eſſe difficultas, quomodo Paulus adducat illud Abrahami; fides eius reputata eſt ad iuſtitiam, cùm etiam in ſcriptura dicatur, alia opera deputata eſſe ad iuſtitiam, vt Pſalmus 105. *ſtetit Phinees, &c.* vere non tantum fides, ſed etiam opera deputantur ad iuſtitiam, id eſt, computantur tanquam benefacta, quibus iuſtificetur homo apud Deum, magis ac magis.

Reſpon-

Digitized by Google

Reſpondeo, eo teſtimonio ſolum voluiſſe Paulum oſtendere ex aliquo loco, & in aliquo caſu ex dono Dei iuſtificari hominem, ſcilicet fide, quam quidem eſſe donum Dei non probat Paulus, ſed ſupponit: & ad hoc adducit illud Abrahami: Cumq́ ſcriptura non dicat hominem ex operibus factis ſola legis notitia iuſtificari, colligitur ex dono Dei contingere iuſtificationem. Quando verò in Pſalmo dicitur opus illud deputatum ad iuſtitiam, non intelligit ſcriptura opus factum ex ſola legis notitia, & viribus arbitrij. Ita igitur intelligendum eſt illud Pſalm. 105. *Et ſtetit Phinees, & placauit, & ceſſauit quaſſatio, & reputatum eſt ei in iuſtitiam in generatione, & generationem in ſempiternum.* Vt datum fuerit illi ex Dei gratia, & fide illud opus facere, quod computaretur ad iuſtitiam. Sic autem ſatis oſtenditur, quod contēdit Paulus, Abrahamum non habuiſſe, in quo gloriari poſſet: quia ſi fides reputata eſt ad iuſtitiam, hanc accepit ſecundum propoſitum gratiæ, & donationis Dei. Aliqui volunt hic loqui Paulum de operibus ceremonialibus, ſine quibus iuſtificatur homo. Verùm iam oſtendimus, & de moralibus intelligi, & cùm dicitur Pſalm. 31. *Beati quorum, &c.* Non intelligitur ſine operibus ceremonialibus, hoc eſt, non operanti opera ceremonialia: hoc enim falſum eſt, quia operans illa non ex ſola notitia legis, ſed ex fide iuſtificabatur; intelligit ergo non ex operibus ex ſola notitia legis factis, quod etiam de operibus arbitrii verum eſt.

ARGVMENTVM
Capitis V.

Cvm oſtendiſſet iam cap. 3. & 4. radicem, & originem iuſtificationis tam in Gentili, quàm in Iudæo eſſe fidem per Chriſtum, & non ſolum legis notitiam, aut ſcripturam illius, hoc capite oſtendit fructum huius iuſtificationis in nobis.

Digitized by Google

CAPVT V.

1 IVſtificati ergo ex fide, pacem
habeamus ad Deum per Domi-
num noſtrum Ieſum Chriſtum:
2 per quem & habemus acceſſum
per fidem in gratiam iſtam, in qua
ſtamus, & gloriamur, in ſpe glo-
3 riæ filiorum Dei. Non ſolùm au-
tem, ſed & gloriamur in tribula-
tionibus: ſcientes quod tribula-
4 tio patientiam operatur. Patien-
tia autem probationem, probatio
5 verò ſpem. Spes autem non con-
fundit: quia charitas Dei diffuſa
eſt in cordibus noſtris per Spiri-
tum ſanctum, qui datus eſt nobis.
6 Vt quid enim Chriſtus, cùm ad-
huc infirmi eſſemus, ſecundum
tempus pro impiis mortuus eſt?
7 Vix enim pro iuſto quis moritur:
nam pro bono forſitan quis au-
8 deat mori. Commendat autem
charitatem ſuam Deus in nobis:
quoniam cùm adhuc peccatores
eſſemus, ſecundum tempus, Chri-
ſtus pro nobis mortuus eſt. Mul-
9 tò igitur magis nunc iuſtificati in
ſanguine ipſius, ſalui erimus ab
ira per ipſum. Si enim cùm inimi-
10 ci eſſemus, recōciliati ſumus Deo
per mortem filii eius: multò ma-
gis reconciliati, ſalui erimus in vi-
11 ta ipſius. Non ſolùm autem: ſed
& gloriamur in Deo per Domi-
num noſtrum Ieſum Chriſtum,
per quem nunc reconciliationem
12 accepimus. Propterea ſicut per v-
num hominem peccatū in hunc
mun-

PARAPHRASIS.

SIc 1 Ergo iuſtificati virtute fidei
cùm Deo pacem retineamus, &
conſeruemus cum ipſo per Chriſtum
Dominum noſtrum, cuius merito ha-
bemus 2 fidem, qua in gratiam i-
ſtam remiſſionis peccatorum, & re-
conciliationis cum Deo promouemur,
in qua perſeueramus, & gloriamur
ex hoc, quod ſperamus nos tandem
gloriam conſequuturos Filiorum Dei.
Nec tantùm in hac ſpe gloriamur, ſed
etiam gloriamur in tribulationibus:
ſcimus enim, quod res aduerſæ ad pa-
tientiam nos exercent, patientia verò
probatiores nos efficit, ſicut fornax
aurum, ex probatione verò in ærum-
nis conſtantior ſpes noſtra redditur,
& ſecurior, ex hac verò ſpe non affi-
ciemur pudore, ſicut homines, qui
quod diu expectarunt, nō conſequun-
tur. Nec enim vanam ſpem habemus,
cum in arrhabonem huius promiſſio-
nis habeamus iam Spiritum ſanctum,
qui nobis charitatem, in qua ſpera-
mus, donauit, & cum ea ſeipſum. 3
Ad quid enim Chriſtus cum adhuc 4
eſſemus peccatores, pro nobis impiis
mortuus eſt tempore à Patre definito
5 *in cuius ſpe omnes antea iuſtificati*
ſunt, 6 *niſi vt in ſpem inde nos eri-*
geret firmiſſimam, videntes illius er-
ga nos immenſam, & nunquam au-
ditam charitatem? 7 *vix enim in-*
uenies, quidem tam pro viri iuſti, & in-
nocentis vita tuenda mori velit. 8
Dixi vix quia forſan aliquis reperiri
poſſet,

Digitized by Google

mundum intrauit, & per pecca-
tũ mors, & ita in omnes homines
mors pertranſiit, in quo omnes
13 peccauerunt. Vſque ad legem e-
nim peccatum erat in mundo:
peccatum autem non imputaba-
14 tur, cùm lex non eſſet. Sed regna-
uit mors ab Adam, vſq; ad Moy-
ſen, etiam in eos qui non pecca-
uerunt in ſimilitudinem præua-
ricationis Adæ, qui eſt forma fu-
15 turi. Sed non ſicut delictũ, ita, &
donũ; ſi enim vnius delicto mul-
ti mortui ſunt: multò magis gra-
tia Dei, & donum, in gratia vnius
hominis Ieſu Chriſti in plures ab-
16 undauit. Et non ſicut per vnum
peccatum, ita & donum: nam iu-
dicium quidem ex vno, in con-
demnationem: gratia autem ex
multis delictis, in iuſtificationẽ.
17 Si enim vnius delicto, mors re-
gnauit per vnum: multò magis
abundantiam gratiæ, & donatio-
nis, & iuſtitiæ accipientes, in vita
regnabũt per vnum Ieſum Chri-
18 ſtum. Igitur ſicut per vnius deli-
ctum, in omnes homines in con-
demnationem: ſic & per vnius iu-
ſtitiam, in omnes homines in iu-
19 ſtificationem vitæ. Sicut enim
per inobedientiam vnius homi-
nis, peccatores conſtituti ſunt
multi: ita & per vnius obeditio-
nem, iuſti conſtituentur multi.
20 Lex autem ſubintrauit, vt abun-
daret delictum. Vbi autem abun-
dauit delictum, ſuperabundauit
gra-

*poſſet, qui pro iuſto, & bono aliquo
mori ſuſtineat. 9 Declarauit verò
Deus inſignem fuiſſe vim ſui amoris
erga nos ſingularem, & inauditã; qui
cùm adhuc eſſemus iniuſti, & pecca-
tores 10 præfinito tempore pro no-
bis mortuus eſt; potiori ergo ratione
nunc in ſpem erigimur iam iuſtificati,
& amici facti, cum tam inſignis ſit
eius erga nos charitas, qua ſalui eri-
mus ab ira iudicij ſui, & conſeque-
mur gloriam filiorum Dei. Si enim
cùm eſſemus Deo inimici tanta fuit
erga nos charitas eius, vt reconcilia-
ret nos ſibi per mortem filij ſui: multò
magis ſperare debemus reconciliatos
iam, liberandos eſſe ab ira ipſius,
quam merebamur. Nec tantùm ſpe-
ramus ſaluos nos fore ab ira, ſed e-
tiam ſperamus gloriam filiorum Dei
11 conſequuturos merito, & paſſione
Chriſti, quo etiam iuſtificati cum Deo
reconciliati ſumus, atque 12 ob eam
cauſam, vt videlicet Deo reconcilia-
remur, ſicut per vnum hominem A-
damum peccatum intrauit in mundo,
& cum illo mors in omnes homines,
quia omnes in illo peccauerunt, &
contrahendi ex illo peccato neceſſita-
tem habuerunt; 13 ſic etiam per v-
num hominem Chriſtum venit iuſti-
tia in mundum, & per iuſtitiam vi-
ta, & ita in omnes homines vita per-
tranſiit, qui in ipſo iuſtificati ſunt, qui
ſolum potuit eſſe cauſa iuſtitiæ, &
vitæ ſpiritualis, nec aliquid præter
ipſum, etiam ipſa lex afferre nobis*

21 gratia: vt ſicut regnauit peccatum in mortem : ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.

potuit contra peccatum remedium aliquod; 14 adhuc enim lege lata peccatum vim habebat. Nec illa ſolum aboleri potuit peccatum, aut in ea inueniri remedium; 15 ſed adeò
infirma lex eſt contra peccatum, vt potius ipſa fuerit occaſio peccati, & rui-
næ, ad peccatum namque non imputatur, quando non eſt lex id, quod lege la-
ta incipit imputari: tantum abeſt, vt lex ipſa remedium afferat contra pecca-
tum: ergo lege auferri non potuit, ſed 16 potius vim ſuam habuit peccatum,
contra humanum genus ab Adamo, & toto tempore Moyſis legiſlatoris, &
legis ipſius, vt toto hoc tempore nihil eſſet, quod contra peccatum reme-
dium afferre poſſet; non ſolum adultis, qui propria voluntate peccaue-
runt: ſed etiam infantibus, qui originale tantum habuerunt, nec adhuc pecca-
uerant imitando præuaricationem ſui primi parentis Adami, qui fuit figura
noui Adami 17 futuri per diſsimilitudinem tamen cauſa, cùm Adamus fue-
rit delicto ſuo cauſa noſtræ mortis, & peccati: Chriſtus autem dono ſuæ gratiæ
fuerit cauſa noſtræ ſalutis, & vitæ. Sed adhuc in cauſa diſpari non fuit per
omnia ſimilitudo: non enim eodem modo ſe habuit delictum Adæ ad indu-
cendum peccatum, & mortem in genus humanum, 18 ſicut meritum Chri-
ſti ad viuificandum, & liberandum idem genus humanum à peccatis: ſi enim
19 vnius Adami delicto omnes ab eo propagati reatum incurrerunt, multo
potentior eſt gratia Dei, 20 & donatio in gratiam, quam nobis fecit do-
nando vnum hominem Chriſtum Ieſum, vt 21 in multos deriuetur ad iuſti-
ficationem, & liberationem à peccato, quam fuit Adæ peccatum ad perden-
dum genus humanum. 22 Præterea non ſicut ex vno homine dimanauit
peccatum ad perdendum, ita ſe habuit donum, quod diximus ad ſaluandum,
quia iudicium damnationis deriuatum eſt ex vno delicto, quod omnes ab A-
damo traxerunt; ex multis autem, & variis delictis, & originis, & actionis
Chriſtus gratia ſua nos liberauit, & iuſtificauit. 23 Si enim vnius Adami
delicto omnes damnationem mortis incurrerunt, multo maiori ratione per
meritum vnius Chriſti fiet, vt abundantem gratiam & iuſtitiam accipientes
regnent in vita ſpirituali liberati à morte peccati. 24 Conſtat igitur, quam-
uis ſit diſsimile in aliquo meritum Chriſti, merito, & delicto Adami, vt o-
ſtenſum eſt, eſſe tamen ſimilitudinem in eo, (quod initio dixi) vt ſicut vnius
Adami delicto in omnes homines peccatum peruenit, quod condemnationis,
& mortis cauſa fuit; ſic per vnius Chriſti iuſtitiam, & meritum gratia deri-
uata eſt in genus humanum, vt iuſtificaretur, & viueret: ſicut enim merito in-
obedientiæ vnius hominis peccato obnoxij facti ſunt omnes, qui ex ipſo nati
ſunt,

Digitized by Google

ſunt, ſic per vnius Chriſti obedientiam iuſti conſtituentur omnes, qui per ſpi-
ritum fidei ex ipſo renaſcentur. 25 *Solus ergo Chriſtus potuit eſſe cauſa vi-*
tæ ſpiritualis, & remedium contra peccatum, lex vero non potuit remedium
afferre, 26 *ſed potius lege lata effectum eſt, vt plura eſſent peccata; ſi ſo-*
lum literam illius attendas, & vires arbitrij: quare, & lege lata maior fuit,
& noua occaſio peccati, ideoq; abundantior neceſſaria fuit gratia, quam per
Chriſtum genus humanum contra occaſionem peccati, aut commiſſi, aut im-
minentis ſemper habuit, vt 27 *ſicut peccatum vim ſuam habuit ad mortem*
inferendam, ita etiam, imò abundantius, & efficacius gratia deſtrueret pec-
catum, & regnaret per iuſtificationem in vitam æternam per Ieſum Chriſtum
Dominum noſtrum.

ANNOTATIONES.

1. Habemus, legit Ambroſius in expoſitione 1. cap. in illud, *iuſtus autem ex fide viuit*, & ſenſus non differt, ſi vno, vel altero modo legamus. Vulgata emendata legit *habeamus*.

2. Variant etiam hic exemplaria, vt notat Adamus, ſed parua eſt differentia, emendata legunt *habemus*.

3. Quidam codices legunt ἔτι γάρ, id eſt, *iam enim*, noſter interpres legit εἰς τί, id eſt *ad quid*, aut *vt quid*, ſed in idem recidit; his enim verbis ſequentibus probat, quod dixerat, quare ſpes non confundatur. Id vero ſupra probauerat, ex eo, quod habemus arrhabonem, qui tanti valoris eſt, quanti ipſa beatitudo quam ſperamus, nunc autem probat ex voluntate, & amore illius, à quo ſperamus habere id, quod ſperamus.

4. Cum dicit *adhuc eſſemus infirmi*, non ideo dicit, quia antea quam paſsio Chriſti exhiberetur, nõ præceſſerint aliqui iuſti, & poſt aduentum tantum fuerint, cum iuſti nunquam in Eccleſia defuerint, ſed quia quotquot ſalui facti ſunt, in Chriſto iuſtificati ſunt ab initio mundi, & ita Chriſtus pro impiis, qui ex ſe impij erant, & eſſent, niſi ipſe veniſſet, mortuus eſt. Particula autem *adhuc* non ſignificat temporis durationem, ſed ordinem, id eſt cum homines ex ſe adhuc eſſent peccatores, pro illis mortuus eſt.

5. Illud *ſecundum tempus* denotat terminum à Patre præfixum ſolutioni, in cuius ſpe ab initio temporis iuſtificauit, quotquot iuſtificati ſunt.

6. Totum illud poſitum ſub num. 6. ſupplendum eſt, quod præcedens interrogatio implicitum habet,

7. Pro-

7. Probat, quod dixerat firmiſsimam eſſe noſtram ſpẽ, ex eo, quod Chriſtus ita dilexit nos, vt inaudita eſſet eius erga nos dilectio.

8. Particula, *nam* cauſam reddit illius, quod dixerat, vix pro iuſto aliquem mori; quare pro eodem vſurpat iuſtum & bonum, nec accipit iuſtum pro iuſtitia, vt Hieronymus quæſt. 7. ad Algaſiam, ſed pro homine, vt Chryſoſtomus, vt ſic opponat ei, quod dixerat antea.

9. Aut ſane illud *commendat*, idem eſt, quod commendabilem facit, iuxta illud 2 ad Cor. 10. *ſed quem Deus commendat*, hoc eſt bonis operibus, & gratia ſua commendabilem facit.

10. Hic additur in vulgata emendata illud, *ſecundum tempus*, quod ſupra poſitum eſt, in Græco nõ habetur: referri autem debet ad illa verba, *mortuus eſt*, vt ſit ſenſus, præfinito tempore mortuus eſt.

11. Quia dixerat ſuprà iuſtificatos nos gloriari in ſpe gloriæ filiorum Dei, iterum illud repetit, & id ſignificat illa particula *in Deo:* probauit enim id, quod propoſuerat, ſcilicet nos gloriari ſpe gloriæ, probauit autem id ex charitate, quam Deus habuit erga nos; & poſtquam inde deduxerat nos ſperare liberandos eſſe ab ira, ſubiungit, *non ſolùm autem, ſed etiam gloriamur;* quaſi dicat, non tantum ſperamus liberandos nos eſſe ab ira, ſed etiam glorificandos eſſe, & hoc eſt, gloriamur in Deo.

12. Eo loco pro particula, *propterea* in Græco eſt διὰ τοῦτο, id eſt, *propter hoc*, vel *ob eam cauſam*, & incipit enarrare principium noſtræ ſalutis: & ſicut oſtenderat principium noſtræ perditionis, nempe quomodo in vno homine inceperit peccatum, & quomodo ab vno Chriſto ſalus initium habuerit, & ita inquit, *propterea*, quaſi dicat, *ob eã cauſam, aut quapropter*, vt denotet cauſam finalem, vt reconciliaremur per Chriſtum, ſicut per vnum hominem mors, ita per Chriſtum vita nobis donata eſt.

13. Quæ clauſa ſunt virgulis, ſuppleri debent in textu particulari, quia ſermo illius abſolutus non eſt.

14. Sequentibus verbis probat, quod ſubintellectum erat, Chriſtum ſcilicet ſolum attuliſſe remedium, quia nec lex potuit, & ita cum lege adhuc perſeueraſſe regnum peccati. Eſt ſenſus Auguſtini in lib. expoſitionis epiſtolæ ad Rom. cap. 27 & lib. 6. contra Iulianum cap. 4.

15. Probat lege non fuiſſe ſublatum peccatum. In textu dicitur *peccatum autem*, loco illius particulæ *autem*, poſuimus aduerſatiuam, *ſed*, in Græco autem eſt particula δὲ, quæ eſt aduerſatiua, & aliquando Latinè redditur *autem*: illa vero aduerſatiua efficit ſenſum cauſalem in eo loco, quaſi dicat, peccatum adhuc in lege fuit, cum lex non tollat peccatum, ſed potius occaſione legis incipiat imputari, quod antea non imputabatur ad peccatum, quando lex non erat.

16. Illa

16. Illa particula *ſed*, eſt aduerſatiua reddens contrarium ſenſum, non illius, quod proximè ante dixerat Paulus illis verbis: *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non eſſet*, ſed illius, quod ſubintelligitur in verbis Pauli, quodque in paraphraſi addidimus, & eſt quaſi concluſio præcedentium, videlicet, *ergo lege non potuit auferri peccatum.* Poſteà verò optimè ſequitur, *ſed regnauit mors, &c.* vt in paraphraſi.

17. Vox *futuri*, non debet referri ad tempus Pauli, ſed primi Adami, vt ad Coloſ. 2. *Quæ ſunt vmbra futurorum*, & dicitur Adamus primus de terra terrenus, & ſecundus de cœlo cœleſtis. 1. ad Cor. 15. dicitur autē ibi ſecundus, qui dicitur *futurus*. Huius loci, & totius huius comparationis, quam facit Apoſtolus, optimam expoſitionem habet Auguſtinus epiſt. 89. quæſt 3.

18. Donum appellat non gratiam, aut iuſtificationem, aut auxilium illius nobis collatum; ſed primam gratiam, & donum, ſcilicet Chriſtum, quem generi humano Deus dicitur donaſſe, vt ita fiat benè comparatio meriti Chriſti cum peccato Adæ, quorum differentiam ſumpſerat declarandam: ſi enim intelligeret donum gratiæ nobis datum, deberet etiam intelligi delictum non Adæ, ſed totius generis humani: ibi autem intelligi delictum Adæ, conſtat ex ſequentibus, ex quibus etiam patet, per donum intelligere Paulum meritum Chriſti, quod infrà obedientiam appellat.

19. Oſtendit in quo ſit diſſimilitudo inter primum, & ſecundum Adamum in diſpari cauſa, & primum in efficacia, & virtute, aut valore, quia Chriſtus potentior eſt ad ſaluandum, quam Adamus ad perdendum.

20. Appellat gratiam Dei, & donum in gratia vnius Chriſti, benignitatem Dei, & liberalitatem erga nos in donando nobis redemptore iuxta illud Ioan. 3, *Sic Deus dilexit mundum, &c.* & ita inquit, potentius fuiſſe hoc donum, ſcilicet Chriſtum, & liberalitatem gratiæ Dei donantis nobis Chriſtum, potentiorem, inquam, ad ſaluandum, quàm delictum Adæ ad perdendum.

21. Diximus *in multos*, quod in textu dicitur *in plures*, quia non intelligit Paulus plures comparatè, ſed abſolutè, hoc eſt, multos: conſtat enim gratiam Chriſti cum efficacia non deriuari in plures comparatè, quàm Adæ peccatum, & in Græco non dicitur πλείονας, ſed πολλούς.

22. Oſtendit deinde aliam diſſimilitudinem in eo, quod propoſuerat, & ita incipit à particula, *&*, quam nos *præterea* interpretamur, quia nouam differentiam aſſignat, & repetit, quòd propoſuerat: probat autem poſteriorem differentiam ſequentibus verbis. Prior differentia fuit in efficacia; poſterior vero in multitudine effectus. In Græco ita habetur ad literam, *Et non ſicut per vnum peccatorem*, donum, eſt autem

Digitized by Google

ecclipticus locus & conciſus: ſignificat verò, quod nos interpretati ſumus, parum enim refert dicere peccatum, aut peccatorem, in idèm enim vtrumque redit. Si autem legamus peccatorem, ſenſus eſt ita ordinandus. Non ſicut per vnum peccatorem, ſupple, fuit præuaricatio, ita fuit donum, ſupple, Chriſti *ad ſaluandum*.

23. Illa particula *enim* quæ in Græco eſt γάρ, & communiter cauſalis eſt, hic non reddit cauſalem ſenſum; quod enim ſequitur, non videtur, cuius cauſam reddere poſsit, & particula illa aliquando in Græco non reddit ſenſum cauſalem. Si tamen eſſet illatiua particula, planior eſſet contextus. Poſſumus etiam dicere eſſe repetitionem eius, quod dixerat n. 19. eſt enim eadem ſententia, & ſic illa particula *enim* erit cauſalis. Reddit autem cauſam non eius, quod proxime præceſſerat, ſed illius, quod dixerat num. 18. cuius eandem reddit cauſam numero illo 19. hunc autem locum explicui 3. part. quæſt. 1. art 2. vbi oſtendi obſcuriorem eſſe ſenſum Pauli, quia nõ videtur ipſe proſequi eam comparationem, quam propoſuerat, tamen eo modo, quo nos ſumus interpretati, planior eſt.

24. Illa eſt concluſio ex præcedentibus: verùm non colligit diſcrimen inter Chriſtum, & Adamum, quod probauit, ſed potius ſimilitudinem aliquam, quam ſupra dixerat illis verbis, *propterea ſicut per vnum hominem*, & ita colligendo repetit, quod ibi dixerat.

25. Totum hoc ſuppletur vſque ad numer 27. vt illa particula *autem*, quæ hic aduerſatiua eſt, congruat contextui, & eſt vltima concluſio, quam ſupra Paulus propoſuerat num. 11.

26. Particula ἵνα non ſignificat cauſam finalem, ſed euentum rei, vt ſæpe in ſcriptura: quando verò dicitur per legem plura fuiſſe peccata, & ideo abundaſſe gratiam, plura, inquam, quam ſi lex lata non eſſet, non debet intelligi ita de facto accidiſſe, vt plura in illo populo fuerint peccata propter ſcriptam legem, quam in Gentili, qui non habuit ſcriptam legem: hoc enim ſine fundamento crederemus, tum quia Deus non tribuiſſet dilecto populo legem, ex qua plura eſſent futura peccata, nec tanti facienda eſſet lex, ſi ita futurum erat, tum etiam quia ſimul cum lege dedit gratiam populo ad illius obſeruationem, & ita plures ſancti viri fuerunt in Iudaico populo, quã in aliis; ſed ſolum ſignificat abundaſſe peccatum per legem, hoc eſt, legem ex ſe occaſionem eſſe plurium peccatorum, niſi gratiam cum illo coniungas: rectè tamen infert, ſicut delictum hoc modo, id eſt, occaſio delicti abundauit, ſic etiam abundantiorem debuiſſe eſſe gratiam ad victoriam; quo enim plura præcepta, eo maior difficultas, & eo abundantior debet eſſe gratia. Quare non eſt ſententia Pauli ſic accipienda, quaſi prius Deus ſineret ingredi peccatum, vt poſteà tempore aduentus Chriſti abundaret

Digitized by Google

ret gratia contra peccatum, quia ſi ſemel damnati eſſent homines per peccatum, iam gratia Chriſti nō regnaret contra peccatum, quod præceſsit: ſed ita vt peccatum, quod ex ſe propter Adamum vim habebat mortis, & contractum erat in vnoquoque naſcentium, ex lege nullum habuerit remedium; imo verò ex lege maior fuerit occaſio peccandi; ex Chriſto tamen orta fuerit gratia contra peccatum, & eo maior ad obſeruandam legem, quo maior occaſio peccandi ex ipſa lege fuit, hęc autem gratia communicata fuerit ab initio mundi, quo Chriſti gratia, & Euangelium per fidem regnat, & remedium affert contra peccatum; qua de cauſa ipſe Chriſtus dicitur agnus occiſus ab origine mundi.

27. Cum dicitur in hoc capite regnaſſe peccatum in morte, vt ita, & iuſtitia regnaret in vita per Chriſtum, non eſt ita accipiendum, quaſi toto tempore ante Chriſti aduentum regnauerit peccatum abſq; remedio. Deinde aduentu Chriſti incœperit gratia regnare contra peccatum, & omnino illud vincere: tum quia ante aduentum Chriſti remedium fuit contra peccatum, ex eadem Chriſti gratia, quæ ab initio communicata eſt: tum etiam quia poſt Chriſtum etiam multa peccata manent, & regnant, quæ gratia Chriſti non vincuntur, ſed dicitur regnaſſe peccatum, quatenus ex ſe, & ex Adæ præuaricatione vim habebat, contra quod ab origine mundi pugnauit regnum gratiæ Chriſti in vita, & vim habebat ſuperandi illud: quod ſi aliqui victi fuerunt peccato, non vitio, & defectui gratiæ, ſed eorum malitiæ deputandum eſt. Cum hoc tamen verum eſt, aliquibus paruulis non fuiſſe conceſſum remedium, quod eis applicari poſſet, vt oſtendi 1. parte, diſp. 96. Nec ſatis eſt ſi dicat aliquis, ideo regnaſſe peccatum ante Chriſti aduentum, quia in paruulis contra originale peccatum nullum erat remedium; poſt Chriſti autem aduentum fuit: tum quia verius eſt, ſemper fuiſſe remedium ante Chriſti aduentum etiam paruulis per gratiam Chriſti, tum etiam, quia regnum peccati non tantum eſt in peccato originis, ſed etiam in peccato actionis; contra peccatum autem actionis ſemper fuit regnum gratiæ ab origine mundi: eodem modo accipiendum eſt illud ad Galat. 3. *Sed omnia concluſit ſcriptura ſub peccato, vt promiſsio fide ex Ieſu Chriſti daretur credentibus*, hoc eſt, lex ſcripta ex ſe nihil aliud fuit, quam occaſio peccati, ſi literam tantum, & ſcripturam attendas: ideoque neceſſe fuit, vt fides daretur ad legis obſeruationem, & ad conſequendas promiſsiones, quæ ſolum obſeruantibus legem conceduntur.

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS VI.

QVia dixerat in fine capitis præcedentis, gratiam abundaſſe, vbi abundauerat peccatum, tollit in hoc cap. 6. falſam, & impiam opinionem, quam inde, quis concipere poſſet, permanendi in peccato, & peccata multiplicandi, vt vberiorem gratiam conſequeretur. Et docet, iam per iuſtificationem, & Baptiſmum conſepultos, & mortuos peccato, potius debere nos in nouitate vitæ Deo ſeruire, & fructificare, quam iterum ad peccata redire.

CAPVT VI.

1 QVid ergo dicem⁹? Manebi-
mus in peccato vt gratia ab-
2 undet? Abſit. Qui enim mortui
ſumus peccato, quomodo adhuc
viuemus in illo? An ignoratis fra-
3 tres, quia quicunq; baptizati ſu-
mus in Chriſto Ieſu, in morte i-
4 pſius baptizati ſumus? Conſepul-
ti enim ſumus cum illo per Ba-
ptiſmum in mortem: vt quomo-
do Chriſtus ſurrexit à mortuis per
gloriam Patris, ita & nos in no-
uitate vitæ ambulemus. Si enim
5 complantati facti ſumus simili-
tudini mortis eius: ſimul & reſur-
6 rectionis erimus: hoc ſcientes,
quia vetus homo noſter ſimul
cru-

PARAPHRASIS.

QVid 1 ergo dicemus? manebimus adhuc ſub 2 dominatu fomitis, obedientes illius deſideriis, & multiplicantes peccata, vt gratia abundet? 3 Abſit. Quomodo enim, qui iã ſemel renũciauimus regno peccati, adhuc eius ſuggeſtioni obtemperabimus? 4 ſiquidem quicunq; baptizati ſumus Baptiſmo, inſtar Chriſti, & ad ſimilitudinem mortis illius baptizati ſumus, vt ſicut Chriſtus vitæ mortali mortuus eſt, ita & nos peccato moriamur: ipſa enim ceremonia Baptiſmi denotat ipſam Chriſti ſepulturam, & nos inſtar illius ſepeliri; vt quemadmodum ille mortuus vitæ mortali ſepultus eſt, ita & nos mor-

Digitized by Google

crucifixus eſt, vt deſtruatur cor-
pus peccati, vt vltrà non ſeruia-
7 mus peccato. Qui enim mortuus
8 eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Si au-
tem mortui ſumus cum Chriſto:
credimus quia ſimul etiam viue-
9 mus cum illo: Sciētes quod Chri-
ſtus reſurgens ex mortuis, iam
nón moritur, mors illi vltra non
10 dominabitur. Quod enim mor-
tuus eſt, peccato mortuus eſt ſe-
mel: quod autē viuit, viuit Deo.
11 Ita & vos exiſtimate, vos mortuos
quidem eſſe peccato, viuentes au-
tem Deo, in Chriſto Ieſu, Domi-
12 no noſtro. Non ergo regnet pec-
catum in veſtro mortali corpore,
vt obediatis concupiſcentiis eius.
13 Sed neq; exhibeatis membra ve-
ſtra arma iniquitatis peccato: ſed
exhibete vos Deo, tanquam ex
mortuis viuentes: & membra ve-
14 ſtra arma iuſtitiæ Deo. Peccatum
enim vobis non dominabitur:
non enim ſub lege eſtis, ſed ſub
15 gratia. Quid ergo? Peccabimus,
quoniam non ſumus ſub lege,
16 ſed ſub gratia? Abſit. An neſcitis
quoniam cui exhibetis vos ſer-
uos ad obediendum, ſerui eſtis e-
ius, cui obeditis, ſiue peccati ad
mortem, ſiue obeditionis ad iu-
17 ſtitiam? Gratias autem Deo quòd
fuiſtis ſerui peccati, obediſtis au-
tem ex corde in eam formam do-
18 ctrinæ in quam traditi eſtis. Libe-
rati autem à peccato, ſerui facti
19 eſtis iuſtitiæ. Humanum dico,
pro-

mortui vitæ peccati ſepeliamur. Quocirca non ſolum mortui ſumus peccato in Baptiſmo, ſed etiam ſepulti. Hæc autem configuratio cum Chriſto in nobis fit ad hoc, vt quomodo Chriſtus mortuus reſurrexit à mortuis per virtutem Patris, & ſuam, quæ eſt gloria ipſius; ita & nos mortui iam peccato, ei amplius non ſeruiamus, ſed vlterius pergamus in operibus vitæ nouæ; quam conſequuti ſumus,
5 *Si enim inſiti, & incorporati ſumus morti Chriſti, ſimilitudinem illius in nobis exprimentes: ſimiliter etiam & reſurrectionis ſimiles*
6 *eſſe debemus, virtutem ad hoc recipientes, vt in bonis operibus fructificantes à ſtatu peccati reſurgamus: ſcimus enim veterem illam vitam, qua viximus ſecundum deſideria peccati, crucifixam eſſe cum Chriſto in baptiſmo, ſicut dictum eſt, vt abolito*
7 *corpore peccati, deinceps non exhibeamus membra noſtra ad ſeruiendum iniquitati:*
8 *ſed ita nos habeamus, quaſi qui mortui ſunt: hi enim amplius non peccant, ſed à peccato liberi ſunt, cùm corpus mortuum operationem non habeat. Nos autem ita mortui ſumus peccato, vt tamen non ſimus omnino mortui, & ſine vlla vita, aut operatione, ſed ſimul etiam viuimus, ſicut Chriſtus (qui mortuus eſt) viuit: Chriſtus enim poſtquam reſurrexit poſt mortem, iam amplius non eſt morti ſubiectus, quod enim*
9 *mortuus eſt cauſa noſtri peccati,*

Digitized by Google

propter infirmitatem carnis ve-
ſtræ; ſicut enim exhibuiſtis mem-
bra veſtra ſeruire immunditiæ, &
iniquitati ad iniquitatē; ita nunc
exhibete membra veſtra ſeruire
20 iuſtitiæ in ſanctificationem. Cùm
enim ſerui eſſetis peccati, liberi
21 fuiſtis iuſtitiæ. Quē ergo fructum
habuiſtis tunc in illis, in quibus
nunc erubeſcitis? Nam finis il-
22 lorum mors eſt. Nunc verò libe-
rati à peccato, ſerui autem facti
Deo, habetis fructum veſtrum in
ſanctificationem, finem verò vi-
23 tam æternam. Stipendia enim
peccati mors; Gratia autem Dei,
vita æterna in Chriſto Ieſu Domi-
no noſtro.

cati, vt illud deſtrueret, ſemel mor-
tuus eſt, iam verò à morte excitatus
viuit immortalem vitam Deo confor-
mem. Ita ergo vos fratres reputate
vos mortuos eſſe vitæ peccati, ſed a-
deptos vitam iuſtitiæ merito Chriſti,
in qua viuere debetis ſecundum Deum
in bonis operibus. Non itaq; iam am-
plius dominetur in vobis peccati fo-
mes, vt conſenſum præbeatis concu-
piſcentiis illius, neque accommodetis
membra corporis veſtri huic fomiti
inſtrumenta, quibus armetur ad ope-
randam iniquitatē, 10 *ſed mentem*
veſtram, & vos Deo conſecrate, tan-
quā ex mortuis reſurgentes in vitam,
cui mors vltra non dominetur, &
membra veſtra ſint arma, & inſtru-
menta, quibus Deus vos ad iuſtitiam promoueat. Sic enim peccatum deinceps,
quod eſt mors animæ, in vobis non dominabitur amplius. 11. *Quod iure*
optimo à vobis peto, quia non eſtis ſub lege, & dominio peccati, & fomitis,
ſed eſtis iam ſub poteſtate, & dominio gratiæ. 12 *At dicet aliquis; ſi non ſu-*
mus ſub nuda litera legis, ſed ſub gratia, & habemus adiutorium ab illa ad
legem implendam, & vt iuſtificemur à peccato, prout libuerit, parum noce-
bit iterum, atq; iterum peccare? Verum hoc abſurdum eſt: 13 *quoniam qui*
ſemel ſe alicui conſtituit ſeruum ad obediendum, obſtrictus illi manet, & de-
uinctus, ſiue quis conſtituat ſe ſeruum peccati obediendo deſideriis carnis: ſic
enim manet morti deſtinatus, & vt careat gratia Dei, & vt æterna pœna
mortis puniatur, nec amplius ſui iuris manet, aut liber. Siue quis conſtituat
ſe ſeruum ad obediendum Deo, quæ obedientia ducit ad iuſtitiam: iam enim
ratione huius ſeruitutis deuinctus manet, vt ſemper obſequatur Deo, & am-
plius iuſtificetur. Gratias autem ago Deo, quod cùm antea eſſetis ſerui pecca-
ti, iam ab eo per Chriſti gratiam liberati, iuſtificati, ac proinde quaſi manu
miſſi traditi eſtis ex corde in ſeruitutem iuſtitiæ ſecundum formam doctrinæ
Euangelicæ. 14 *Abſurdum igitur erit non perſiſtere in hac ſeruitute, ſed*
ad priorem, quæ eſt peccati, vos iterum relabi. 15 *Rem autem facilem à vo-*
bis exigo, cum maiora iure poſſem poſtulare, vt Baruch c. 4. poſtulauit, vide-
licet,

Digitized by Google

licet. Sicut fuit ſenſus veſter, vt erraretis à Deo, decies tantum iterum conuertentes requirite eum. *Ego verò id peto, vt quanto ſtudio exhibentes membra veſtra inſtrumenta peccati,* 16 *hactenus ſeruiuiſtis omni peccatorum generi, ex vno in aliud magis ſordeſcentes, ita nunc tanta ſolicitudine efficiatis membra veſtra inſtrumenta* Dei, *ad obtemperandum iuſtitiæ, & omni generi virtutum, vt in ſanctitate creſcatis: quia cum ſerui eſſetis antea peccati, iam à peccato liberi, facti eſtis ſerui iuſtitiæ, & ſanctitatis.* 17 *Quare eo labore, quo antea ob ſeruitutem peccato ſeruiebatis, debetis nunc iuſtitiæ inſeruire.* 18 *Imo potiori ratione ſic iuſtitiæ obtemperare debetis, cum ex ſeruitute peccati nullum fructum alium habeatis,* 19 *neq; habituri ſitis, quam erubeſcentiam ipſius peccati: finis enim, & fructus futurus peccati eſt mors: ſeruitutis autẽ, quia iam liberati à peccato addicti eſtis iuſtitiæ, habetis nunc fructum copioſum iuſtitiæ, & ſanctitatis augmentum,* 20 *futurum autem fructum habebitis copioſum, vitam ſcilicet æternam, ſtipendium enim, & retributio, quæ peccatum in alia vita manet, eſt æterna mors, & damnatio.* 21 *Gratia autem Dei eſt fons, ex quo prouenit vita æterna.*

ANNOTATIONES.

1. Eſt præoccupatio, vt in argumento capitis expoſuimus.
2. Sub peccato, idem eſt, quod ſub fomite ad noua peccata perpetranda: ſic enim, ſi maneret homo ſub fomite, videbatur fore, vt abundaret delictum ad hoc, vt abundaret gratia, non autem, ſi tantum homo in reatu præteriti peccati maneret.
3. Illo verbo, *abſit*, reiicit Paulus abſurdam obiectionẽ, ſicut & alibi.
4. Quaſi dicat, nullo modo rationi conſentaneum eſt. Deinde cùm dicit, *an ignoratis?* reddit rationem, quare non ſit conſentaneum ex profeſſione, quam in Baptiſmo fecimus, & hanc rationem etiam interrogando proponit.
5. Quæ ſequũtur, aut continent eandem rationem repetitam, quam tradidit num. 4 ſi illud *complantati*, non ſignificat aliam inſitionem in Chriſto in Baptiſmo, quam per figuram, & repræſentationem, aut quod verius puto, ſi denotat inſitionem in Chriſto, tanquam in vite, ex qua habemus virtutem per baptiſmum, vt dicam in annotatione in fine capitis, tunc erit altera ratio, qua probat propoſitum, quare ſcilicet non debeamus iam peccare. Et illud *enim* reddit cauſam non eius, quod proxime præceſſerat, ſed quod ſupra propoſuerat: quaſi dicat. Altera ratio eſt, &c. quomodo autem Baptiſmus ſignum, & forma ſit mortis, ſepulturæ, & reſurrectionis Chriſti, in materia de Baptiſmo diximus.

6. Illud

Digitized by Google

6. Illud *erimus*, quod in textu habetur, non ſignificat ita eſſe certò futurum, ſiquidem contingere poteſt, vt ſimus cum Chriſto mortui in Baptiſmo, & iuſtificati, & deinde non perſeueremus in noua vita, ſed denotat quales eſſe debeamus.

7. Corpus peccati appellat congeriem, & vniuerſitatem peccatorum, vel certè ipſum noſtrum corpus ad peccatum inuitans, nō quod deſtruatur, vt prorſus non ſit, ſed vt non exerceat vires ſuas ad deſideria carnis perficienda.

8. Illud, *Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato*, ſolet ita exponi. Qui mortuus peccato in Baptiſmo, & iuſtificatione, iam iuſtificatus, & emundatus eſt à peccato. Sed reuera hic ſenſus non quadrat contextui Pauli, qui exhortatur homines ſemel iuſtificatos, ne amplius peccent. Neque enim contendit oſtendere ſemel iuſtificatos iam eſſe liberos à peccato præterito, ſed admonet eos, vt ſicut mortui morte corporali iam non peccant, ipſi etiam ſpiritualiter mortui peccato non peccent amplius.

9. Illud, *mortuus eſt peccato*, non eſt accipiendum eodem modo, ſicut cum Paulus dicit, nos mortuos peccato; nos enim, inquit, mortuos eſſe peccato, hoc eſt, in nobis deſtructam eſſe vitam peccati. Chriſtum verò mortuum fuiſſe peccato, hoc eſt, ad deſtruendum peccatum, quod nos interpretati ſumus *cauſa noſtri peccati*: & in toto contextu exhortatur, vt ita nos geramus in morte peccati, & vita gratiæ, ſicut Chriſtus, qui ſemel mortuus eſt vitæ corporali, at verò iam excitatus ſemper viuit, vt patet ex contextu.

10. Aliqui interpretantur, *ſicut ex mortuis viuentes*, hoc modo, ſicut dignum eſt, quia ex morte peccati ad vitam gratiæ ſuſcitati eſtis. Sed exiſtimo Paulum ſeruare ſimilitudinem illam Chriſti, qui reſurgens ex mortuis iam non moritur, &c. Ita exhortatur Romanos, vt ipſi exhibeant ſe Deo, vt ſuſcitatos, qui iam non moriuntur, ex quo concludit, *Peccatum enim in vobis non dominabitur.*

11. Reddit rationem, quare ab illis petat, vt amplius non peccent, nec moriantur morte peccati. Aliqui ita exponunt, *non eſtis ſub lege*, hoc eſt, in ſtatu legis Moyſis, vbi peccatum dominabatur. Sed mihi hęc expoſitio non placet, quia etiam in ſtatu legis Moyſis auferebatur peccatum per gratiam Chriſti. Alii dicunt, eſſe ſub lege, idem eſſe, quod non habere ſolum legis notitiam, ſed adiutorium gratiæ. Sed neque mihi hæc interpretatio placet, quia hic Paulus non loquitur de lege præcepti, ſed de lege dominij, & principatus, vt conſtat ex ſequenti capite, in quo hoc ipſum proſequitur, & ita reliquum huius capitis ad hoc tendit, vt iuſtificati amplius non peccent, quia non ſunt ſub dominio peccati.

12. Per

12. Per figuram præoccupationis reſpondet obiectioni, vt in paraphraſi. Sed notandum, eam obiectionem ſecundum opinionem aliquorum inde oriri, quia dixerat prius, eos iam non eſſe ſub lege, ſed ſub gratia, quaſi inde inferret aliquis; ſi ergo legem non habemus, peccare poterimus iam liberè, quia nihil impedit. Ego tamen exiſtimo inde oriri non potuiſſe obiectionem. Primo quia ſi in eo ſenſu dixiſſet Paulus, iam non eſſe eos ſub lege, quia ceſſauit lex, non bene inferretur inde, ergo liberum erit iam peccare; ſed potius, ergo iam liberum erit facere ſine peccato, quidquid volumus, quia vbi non eſt lex, nec peccatum, aut præuaricatio eſſe poteſt, iuxta eundem Apoſtolum ſuprà cap. 4. tum etiam, quia Paulus non dixit eos non eſſe ſub lege Moyſis, quia iam ceſſauerit, quaſi intelligeret ſolum de ceremoniali, ſed intellexit de lege tota etiam morali, quæ non ceſſauerat: cum igitur adhuc ipſi legem haberent, contra quam peccare poſſent; dixit eos non eſſe ſub lege, hoc eſt, non habere ſolam literam legis, quæ non præſtat virtutem ad ſui obſeruationem, vt ſuprà ſæpius dictum eſt, ſed habere ſimul gratiæ adiutorium. Obiectio ergo illa inde oriri non potuit, quia dixerat Paulus, eos non eſſe ſub ſola litera legis, quæ iuſtificare non poterat, nec adiuuare ad ſui obſeruationem, ſed ex eo, quod dixerat eos eſſe ſub gratia, quaſi diceret: ſi gratiæ adiutorium nobis offertur, & ad iuſtificationem, & ad obſeruandam legem, interim liberum erit nobis peccare, vt libuerit.

13. Hæc eſt repetitio frequens in ſcriptura, dum dicitur. *Neſcitis, quoniam cui exhibuiſtis vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius, cui obeditis.* Simile eſt Pſalm. 86. *Cuius participatio eius, &c.* & Iſai. 9. *Habitantibus in regione vmbra mortis lux orta eſt eis.*

14. Totum illud ſuppletur, quod eſt in eo numero: id enim ex ſententia Pauli facile colligitur.

15. Extenuat rem, quam petit, vt eos ad ſtudium virtutis exhortetur. Vel, vt alii volunt, humanum dicit, cum eos appellauit ſeruos iuſtitiæ, craſsius loquens more humano, nempe eos appellans ſeruos iuſtitiæ, quos antea ſeruos peccati dixit.

16. Quod dicit, *iniquitati in iniquitatem*, idem eſt, quod nos diximus, omni generi peccatorum.

17. Concluſio illa ſubintellecta eſt, quæ ex præcedentibus facile colligitur.

18. Addit nouam rationem ex fructu peccati, & iuſtitiæ.

19. Illud *habuiſtis*, de futuro additum eſt. Poſtquam enim Paulus oſtendit fructum, quem ex peccato hactenus habuerunt, eſſe ſolam erubeſcentiam, ſubiungit, finem futurum eſſe mortem, vt oſtendat eis non ſolum hactenus non habuiſſe bonum aliquem fructum, ſed neq;

Digitized by Google

eos vnquam habituros: eodem modo & iuſtitiæ aſsignat fructum, & finem: fructum autem intelligit iam præſentem, ſcilicet iuſtificationis augmentum, finem verò appellat fructum futurum, vitam ſcilicet æternam.

20. Finem appellat hic fructum, qui in futurum expectatur.

21. Cum poſſet dicere iuſtitiæ ſtipendium eſt vita æterna, noluit appellare ſtipendium, ſed vt indicaret fontem meritorum, quorum ſtipendium eſt vita æterna, dixit, gratia autem Dei vita ęterna, ita Auguſt. epiſt. 105. & lib. de gratia, & libero arbitrio cap. 8. & 9.

ARGVMENTVM
CAPITIS VII.

PRoſequitur id, quòd ſextò capite dixerat, quomodo ſcilicet iuſtificati noua vita Deo ſeruire debeant, eo quod non maneant ſub dominio, & ſeruitute peccati, ſed gratia, quod illis verbis dixerat, Quia non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia; *id ergo proſequitur, & ſimilitudine legis matrimonij declarat, quomodo iuſtificati liberi ſint à lege peccati, vt poßint iam Chriſto ſeruire. Quòd verò de lege matrimonij dixit, idem dicere potuit de lege cuiuſuis alterius dominij, & ſeruitutis. Vt autem melius intelligamus contextum capitis, qui maxime obſcurus eſt, quod frequenter Paulus vtatur nomine legis, nec in eadem omnino ſignificatione; notandum eſt, dupliciter*

capi

capi legem à Paulo in hoc capite. Primum pro iure poteſtatis in aliquem, deinde pro lege præcepti. Contendit itaq; iuſtificatos per ſpiritum fidei, non eſſe amplius ſub iure ſeruitutis peccati, & ita ſeruire debere Deo: quando autem legem vſurpet pro iure ſeruitutis, & dominij, quando verò pro præcepto, in progreſſu Paraphraſis videbimus. Cæterum in fine capitis vtriuſque meminit, legis ſcilicet membrorum, quæ dicitur lex in priori ſenſu; & legis mentis, quæ dicitur lex poſteriori modo.

CAPVT VII.

1 AN ignoratis fratres (ſcienti-
bus enim legē loquor) quia
lex in homine dominatur, quan-
2 to tempore viuit? nam quæ ſub
viro eſt mulier, viuente viro, alli-
gata eſt legi; ſi autem mortuus
fuerit vir eius, ſoluta eſt à lege vi-
3 ri. Igitur viuente viro, vocabitur
adultera, ſi fuerit cum alio viro; ſi
autem mortuus fuerit vir eius, li-
berata eſt à lege viri: vt non ſit
adultera ſi fuerit cum alio viro.
4 Itaq; fratres mei, & vos mortifi-
cati eſtis legi per corpus Chriſti:
vt ſitis alterius, qui ex mortuis
reſurrexit, vt fructificetis Deo.
5 Cum enim eſſemus in carne, paſ-
ſiones peccatorum, quæ per le-
gem

PARAPHRASIS
eiuſdem capitis.

OPtimè quidem noſtis (ſcientibus enim, quidnam ſit lex, loquor) ius ſeruitutis, aut poteſtatis tandiu alicuius hominis dominari, & eum ſibi ſubiectum facere, vt alterius eſſe non poßit, quandiu ipſum imperium 1 *perſeuerat. Vt in poteſtate matrimonij conſtat: viuente enim viro ita ius dominij in illo perſeuerat, & mulier ſub illius poteſtate eſt, vt alteri non poßit corpus ſuum tradere, ſed adultera ſit, ſi alteri copiam ſui fecerit.* 2 *Mortuo autem viro ipſius libera eſt à viri poteſtate, & ita manet ſui iuris, vt non ſit adultera, ſi alteri viro ſe in matrimonium tradat.* 3 *Perinde eſtis vos*

gem erant, operabantur in mem-
bris noſtris, vt fructificarēt mor-
6 ti. Nunc autem ſoluti ſumus à le-
ge mortis, in qua detinebamur,
ita vt ſeruiamus in nouitate Spi-
ritus, & non in vetuſtate literæ.
7 Quid ergo dicemus? Lex pecca-
tum eſt? Abſit. Sed peccatum nō
cognoui, niſi per legem: Nam
concupiſcentiam neſciebam, niſi
lex diceret: non concupiſces. Oc-
8 caſione autem accepta, peccatum
per mandatum operatum eſt in
me omnem concupiſcentiam. Si-
ne lege enim peccatū mortuum
9 erat. Ego autem viuebam ſine le-
ge aliquando. Sed cum veniſſet
mandatum, peccatū reuixit. Ego
10 autem mortuus ſum: & inuen-
tūm eſt mihi mandatum, quod e-
rat ad vitam, hoc eſſe ad mortem.
11 Nam peccatum occaſione acce-
pta per mandatum, ſeduxit me,
12 & per illud occidit. Itaq; lex qui-
dem ſancta, & mandatum ſan-
13 ctum, & iuſtum, & bonum. Quod
ergo bonum eſt, mihi factum eſt
mors? Abſit. Sed peccatum, vt
appareat peccatum, per bonum
operatum eſt mihi mortem: vt
fiat ſupra modum peccans pecca-
14 tum per mandatum. Scimus e-
nim quia lex ſpiritualis eſt, ego
autem carnalis ſum, vænundatus
15 ſub peccato. Quod enim operor,
non intelligo: non enim quod
volo bonum, hoc ago: ſed quod
16 odi malum, illud facio. Si autem
quod

comparati cum poteſtate peccati; quia per corpus Chriſti, quod pro vobis oblatum eſt in cruce, mortui eſtis peccato, occidentes in vobis vitam peccati; ideoque & à poteſtate illius liberi eſtis, vt alterius eſſe poſſitis, ſcilicet Chriſti, 4 qui reſurrexit à mortuis, cuius reſurrectionis vos ſimilitudinem exprimitis in iuſtificatione veſtra; 5 ſitis, inquā, Chriſti, vt ita ei traditi fructum bonorum operum Deo offeratis per gratiam ipſius Chriſti. 6 Cum enim adhuc viueremus ſecundum carnalia deſideria in peccato, vitioſi affectus, & paſſiones, quæ occaſione præcepti erant incitamenta peccatorum, aliàs verò, ſi præceptum non eſſet, non fuiſſent peccati incentiuum, dominabantur in carne noſtra, vt in conſenſum allicerent, & in opus vitioſum, cuius fructus eſt mors animæ, ad quam ex peccato rei, & obligati manemus, nunc autem poſtquam iuſtificati ſumus, liberi ſumus ab hac ſeruitute, & obligatione mortis, ſub cuius poteſtate detinebamur, vt iam deinceps tradamur Chriſto, & ei ſeruiamus ſpiritu nouo gratiæ ſuæ, 7 & non ſola vetuſta litera legis, & notitia illius ducti. 8 Dicet quis, ex dictis colligi, legem præcepti malam eſſe, cum per illam paſſiones dominentur in nobis ad peccatum. Sed abſit: 9 hoc enim abſurdum eſt: præceptum enim bonum, iuſtum, & ſanctum eſt, ſed hoc tantum habet, quod notitiam præſtat

Digitized by Google

quod nolo, illud facio: conſentio
17 legi, quoniam bona eſt. Nunc
autem iam non ego operor illud,
ſed quod habitat in me pecca-
18 tum. Scio enim quia non habitat
in me, hoc eſt, in carne mea, bo-
num. Nam velle adiacet mihi:
perficere autem bonum, non in-
19 uenio. Non enim quod volo bo-
num, hoc facio: ſed quod nolo
20 malum, hoc ago. Si autem quod
nolo, illud facio: iam non ego o-
peror illud, ſed quod habitat in
21 me peccatum. Inuenio igitur le-
gem, volẽti mihi facere bonum,
quoniam mihi malum adiacet.
22 Condelector enim legi Dei ſe-
cundum interiorem hominem:
23 video autẽ aliam legem in mem-
bris meis, repugnãtem legi men-
tis meæ, & captiuantem me in le-
ge peccati, quæ eſt in membris
24 meis. (Infelix ego homo, quis me
liberabit de corpore mortis hu-
25 ius? Gratia Dei per Ieſum Chri-
ſtum Dominum noſtrum.) Igi-
tur ego ipſe mente ſeruio legi
Dei, carne autem, legi peccati.

præſtat peccati, quòd aliàs ſine legis notitia ignoraretur: 10 *niſi enim lex eſſet, quæ dicit,* non concupiſces, *ignoraret homo, concupiſcentiam ſolam eſſe peccatum: lex ergo ſolum fuit occaſio, vt ea exiſtente* 11 *in homine concupiſcentia, quæ aliàs non eſſet peccatum, aut quia non eſſet prohibita, aut quia non eſſet vt peccatum cognita, ad peccatum imputaretur, & hac ratione, non alia,* 12 *dixi paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operari in membris noſtris* 13 *abſq; lege enim, aut legis notitia fomes peccati vim non habet. Imò verò* 14 *cum quis eſt ſine lege, peccati conſcientiam non habet, & licitum ſibi putat, quod prohibitum lege non cognoſcit, atque ita ſine lege vitam habet, & longè diſtat à morte peccati.* 15 *Poſito autem præcepto fomes peccati vim habet, vt ad culpam & ad illicitas concupiſcentias inducat, atque homo, qui ſine lege aliàs eſſet liber à morte peccati, mortem peccati incurrit. Quare & præceptum, quod ex ſe ad hoc eſt, vt hominem ad vitam virtutis dirigat, eſt mortis occaſio ex naturæ imbecillitate.* 16 *Nam peccati fomes præcepto poſito ſeducit hominem, & occidit, ad conſenſum contra præceptum inducens. Eſt itaque præceptum ſanctum, iuſtum, & bonum, ſi inſpicias id, quod præcipit, & ad quod inſtitutum eſt. Sed dices, ſi bonum eſt præceptum, quomodo eſt homini lethale? ſanè ipſum præceptum lethale non eſt, nec mortem animæ affert: ſed peccati fomes poſito bono præcepto, & ipſa naturæ imbecillitas cauſa mortis ſpiritualis eſt;* 17 *& occaſione præcepti apparet optimè praua fomitis inclinatio; & naturæ imbecillitas,* 18 *vniuerſaque illius malitia, & venenum* 19 *manifeſtatur.* 20 *Satis enim notum eſt legem ſanctam, & ſpiritualem, & ſecundum rationem*

eſſe; 21 vnumquenque autem noſtrum ſecundum veterem hominem, & inferiorem ipſius partem procliuem eſſe ad concupiſcendum, quæ carnis ſunt, contraria rationi, & ſub tyrannide peccati, tanquam emptitium ſeruum conſtitutum: nam 22 quod quis ſecundum partem inferiorem 23 appetit, mentis intelligentia non iudicat conueniens. Non enim bonum, quod ſecundum rationem deſiderat, & iudicat conueniens, reprimere ſcilicet motus carnis, caro operatur; ſed malum, quod mens abominatur, ſcilicet carnis concupiſcentiam, illud caro operatur, illicita deſiderando. Quod ſi in illicitas concupiſcentias caro prorumpit, quod ratio nollet, & odio habet, profectò homo ſequitur in hoc regulam præcepti, & legis impoſitæ (quæ bona, & ſpiritualis eſt) ſecundum ſuperiorem partem. 24 Tunc autem non dicitur homo illam concupiſcentiam operari, ſed fomes peccati, qui in ipſo eſt, quod peccatum dixerim, quia in homine, hoc eſt, in parte inferiori hominis, nulla eſt prorſus ad bonum inclinatio: nam ſecundum partem ſuperiorem in promptu eſſe ſolet homini velle, & deſiderare, quod bonum eſt, reprimere nempe prauos carnis, & partis inferioris motus; id tamen opere exequi non ſemper poteſt: 25 non enim quod bene deſiderat ſecundum rationem homo, ſcilicet nihil inordinatè concupiſcere, ſecundum inferiorem partem facit; ſed in malam concupiſcentiam, quam ſecundum rationem reprimere vellet, prorumpit ſecundum carnem: quod ſi ita eſt, iam illud homo non dicitur operari, ſed qui eſt in eo peccati fomes. 26 Sic ergo homo experiritur legem repugnantem ſibi cupienti facere bonum; hæc autem eſt inclinatio carnis, quæ lex fomitis dicitur: hanc verò legem experitur homo ex mala, & praua inclinatione, quæ ei inhæret: condelectatur enim, & conſentit legi Dei, quæ ſancta eſt, & bona, ſecundum ſuperiorem partem, nempe rationem: ſed carne ſua, & parte inferiori experitur legem aliam, & regulam contrariam legi bonæ, & ſpirituali, cui mens conſentit, ſub qua lege membrorum, quæ lex peccati dicitur, eſt quaſi ſeruus emptitius. O hominem infelicem! 27 quis eum liberabit ſecundum ſuperiorem partem, ne etiam ſeruus fiat ſecundum illam, conſentiendo legi huius corporis ita ad peccatum procliuis? Gratia Dei, quam ex meritis Chriſti nobis præparauit Deus. 28 Hac igitur gratia homo idem mente ſua, & ſuperiori parte ſeruit legi Dei, quamuis carne, & parte inferiori ſequatur legem, & normam peccati in motibus, quos ratio reprimere non poteſt, ſicut vellet.

ANNO-

ANNOTATIONES.

1. Quidam interpretantur illud: *Quanto tempore viuit*, vt intelligatur de homine, qui quandiu viuit, obligatur lege: ſic Auguſtin. lib. 83. quæſtion. 66. & Theodoretus, & ſuadetur hoc ex eo, quod infra explicans hanc doctrinam Paulus inquit: *Itaque fratres mei & vos mortificati eſtis legi:* vt inde inferat, eos non eſſe ſub lege. Huic expoſitioni obſtat primò, quod Paulus non vteretur bene ſimilitudine vxoris, quam inquit eſſe ſub lege viri, quamdiu viuit vir, & lex viri, ſeu poteſtas illius: ideoque Auguſtinus contendit, non per omnia ſimilitudinem eſſe obſeruandam, quod tamen mihi non placet, cum rectè poſsit tota ſimilitudo applicari. Deinde obſtat, quia Paulus ad hoc oſtendit eos non eſſe ſub lege, vt iam ſint alterius, ſcilicet Chriſti, & hoc per bona opera, vt etiam monebat capite præcedenti. Sic autem potius eſſent ſub legis obſeruantia, ſicut vxor quamdiu obedit marito, ſub illius iure eſt. Alij exponunt illud; *quanto tempore viuit*, de lege, id eſt, quanto tempore lex viuit. Sic Origenes; & quamuis Chryſoſt. & Theophylact. mihi videantur cum Auguſtino conſentire, tamen poſtea hanc expoſitionem videntur ſequi. Hæc expoſitio mihi placet, ſed non ita, vt per legem hic intelligamus, ſicut ipſi intelligunt, legem veterem ceremoniarum, ſed poteſtatem, & ſubiectionem peccati, quam appellat legem membrorum, vt planè conſtat ex contextu. Tum etiam quia, vt ſupra notaui, non fit mentio in hac epiſtola ad Romanos legis Moſaicæ ceremoniarum: imo in hoc capite Paulus loquitur de lege morali, quando loquitur de lege vt præceptum eſt, vt oſtendi 1. 2. quæſt. 109. art. 4. quomodo verò non obſtet id, quod pro Auguſtino adducebatur, infra videbimus num. 3.

2. Hic omiſi aliqua verba Pauli, quia eadem repetit.

3. Idem eſt mortificatos eſſe peccato, quod, vitam peccati, vel peccatum in ſeipſis deſtruxiſſe, aut in ipſis mortuum eſſe peccatum, & cum illo poteſtatem, & tyrannidem eius ceſſaſſe. Quare comparatio viri, & fœminæ optimè ſeruatur per omnia hoc modo, vt peccatum viro comparetur: viuente enim peccato homo eſt ſeruus illius, & ſub poteſtate eius, vt alterius eſſe non poſsit, niſi per gratiam liberetur deſtructo peccato, ſicut viuente viro, vxor eſt ſub poteſtate ipſius; & homo, qui eſt ſub lege, & poteſtate peccati, comparetur vxori, quæ eſt ſub viro. Solum differentia eſt, quod lex matrimonij perit mortuo viro, & ſuperſtite vxore, lex autem ſeu poteſtas peccati perit mortuo peccato, & quodammodo mortuo ipſo homine, qui vxori comparatur, quia peccatum viuebat in homine, maritus autem in ſeipſo. Et ideo Paulus pro eodem accepit mortuos eſſe peccato, aut peccatū, & poteſtatem illius mortuam eſſe, quia idem eſt omnino. Quocirca fundamentum ſenten-

Digitized by Google

ſententiæ Auguſtini infirmum eſt. Hactenus autem nomine legis Paulus intelligit poteſtatem, & ius ſupra aliquem.

4 Facit mentionem reſurrectionis, quam imitari debemus per vitam nouam, quia proſequitur ſemper id, quod ſuperiori capite propoſuerat.

5. Similitudine vtitur mulieris, quæ ſub viro fructificat filiorum generatione.

6. Mutat perſonam, ſed eandem proſequitur ſententiam, & oſtendit, quomodo poteſtas peccati in nos ante iuſtificationem ius, & dominium habebat. Et ſicut mulier viro mortuo alteri poteſt tradere ſe, ſic nos liberi ſumus, vt Chriſto tradamur, poſt iuſtificationem.

7. Appellat vetuſtatem literæ non legem veterem Moyſis, quaſi illa iam eſſet abrogata, & Deo non eſſet in illa amplius ſeruiendum, quia ad rem non attinet hîc miniſter legis veteris, quod ad ceremonialia ſpectat, cum nunquam Paulus tractet in hac epiſtola de abrogatione ceremonialium præceptorum. Appellat ergo totam legem etiam moralem, vetuſtam literam, quia nihil amplius habet, quam oſtendere quid eſt faciendum, vel ſcriptura, vel verbo. Deinde appellat vetuſtam, non quia iam ſit antiquata, cum moralia præcepta manſerint, ſed propter legis imbecillitatem, & impotentiam: ſicut gratiam appellat nouum ſpiritum, non quia ſit noua in tempore, cum ab Adamo etiam fuerit, & ſit antiquior lege Moyſis, ſed propter vigorem illius, qui nunquam deficit.

8 Illa obiectio tantum occaſionem habuit ex illo, quod dixerat in hoc capite num. 6. quia hactenus in hoc capite non fecit mentionem legis præcepti, ſed legis in alio ſenſu, vt explicaui.

9. Totum illud ſuppleri debet, quod inſinuat illa aduerſatiua, *ſed peccatum non cognoui, &c.* Hæc enim denotat, legem non eſſe malam, ſed hoc tantum habere, vt notitiam ſolum præſtet peccati, & rectè operandi.

10. Non loquitur de quacunque concupiſcentia, ſed de illicita, vt vxoris, vel rei alienæ; neque dicit non alio modo hanc potuiſſe eſſe notam, niſi per legem, quia per dictamen rationis etiam cognoſci potuit, hoc eſſe peccatum, ſed ideo quia lex ſcripta attulit notitiam peccati, quod aliàs à multis non exiſtimaretur peccatum, id autem dicit in propria perſona, non quia ita eſſet, ſed ea phraſi oſtendit id, quod multis contingeret.

11. Dicit *in me* eadem phraſi, & quod de ſe dicit, de alio quouis intelligit.

12. Idem dixerat num 6. hoc autem nunc dicit his verbis. *Occaſione autem accepta peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam.*

Digitized by Google

tium. Hoc eſt, occaſione ex præcepto accepta, peccatum, quod eſt fomes peccati, cauſa fuit concupiſcentiæ illicitæ.

13. Peccatum mortuum idem eſt, quod fomitem peccati ſine vi eſſe, vt inducat ad peccatum, quia ſine præcepto non eſt illicita concupiſcentia.

14. Illa particula *autem*, cum dicit, *ego autem*, eſt aduerſatiua non continuatiua, & in perſona ſua oſtendit id, quod in vnoquoque contingit. Cùm verò, inquit, *Viuebam ſine lege*, non eſt idem, quod eſſe ſine lege, ſed vitam habere ſine lege, eſt non incurrere mortem peccati: ſine lege enim peccatum non eſt, & ita nec mors peccati. Quare illud non dicit, quia ipſe aliquando vitam mortalem duxerit ſine lege: & per legem non intelligit legem Moyſis, ſed quancunque; cum hactenus ſemper de lege morali quacunque prohibente loquutus ſit.

15. Cum loquitur de præterito, nõ denotat fuiſſe prius tempus aliquod, in quo nullum peccatum vim haberet, & deinde veniſſe tempus legis, in quo peccatum incœperit; ſed idem eſt, ac ſi de præſenti diceret, vt oſtendat, quomodo ſi lex non eſſet, nec peccatum eſſe poſſet, aut culpa. Cum autem ponitur lex, aut ea quomodocunque ſuppoſita, iam incipit vim habere fomes peccati, vt ad culpam inducat: hoc autem dicit ad oſtendendum vim legis, & quo pacto ſit occaſio peccati, & per illam dicantur paſsiones operari. Idem dixerat num. 6. viuere autem ſine lege non eſt tantum non ſentire moleſtiam illius, ſed non incurrere mortem peccati, quia ſine lege peccatum non eſt, vnde nec mors ſpiritualis animæ. Hac ſolum ratione dicitur 2. ad Corinth. 3. promulgatio legis miniſtratio mortis, quia lex eſt occaſio mortis tranſgreſſoribus, cum tamen ipſa, quod attinet ad id, quod præcipit, bona ſit, vt Paulus in hoc capite dicit. Prædicatio verò Euangelij appellatur ibi à Paulo miniſtratio ſpiritus, quia ipſe prædicabat, fidem Chriſti neceſſariam ad implendam legem, quæ eſt ſpiritus adiuuans, vt infra cap. 10. *hoc eſt Verbum fidei, quod prædicamus vobis.* Et ſicut promulgatio legis dicitur miniſtratio mortis, ſic dicitur 1. ad Cor. 15. Virtus peccati, hoc eſt, potentia peccati, lex. Sicut, & in hoc cap. nu. 14. peccatum, quod mortuum erat ſine lege, dicitur per legem reuixiſſe.

16. Per peccatum intelligit fomitem peccati.

17. Ibi ponitur particula *Vt*, quæ hic non ſignificat finalem cauſam, cum ad id non fuerit propoſitum præceptum, ſed ſignificat euentum, vt ſæpe alibi in ſcriptura.

18. Idem notandum, quod ſuperiori numero.

19. *Peccatum*, id eſt, fomitem peccati, *ſupra modum peccare*, quod eſt, ſu-

Digitized by Google

pra modum ad peccatum inducere,idem eſt, quod totam illius malitiam,& venenum manifeſtari.

20. Illa particula *enim* cauſalis eſt, redditque cauſam eius, quod dixerat,nempe legem ſanctam eſſe,& peccatum, aut culpam non ex lege,ſed ex fomite prouenire.

21. Ibi,& deinceps loquitur in perſona ſua,vt etiam in aliis omnibus id ipſum oſtendat, qualis autem ſit tyrannis, & poteſtas diaboli in homines propter peccatum,diximus 3. parte, diſp. 2. cap. 1.

22. Oſtendit pugnam vtriuſq; partis hominis, & duos homines ſibi contrarios in eodem homine,ſicut & duas leges conſtituit.

23. Cum deinceps vtitur verbo operari,aut agere, non debet accipi ita vt ſignificet opus exterius factum ex carnis concupiſcentia, ſed affectum carnis,& ita ſemper interpretabimur:opus enim,quod voluntas vellet, eſt carnis concupiſcentiam ſubitam reprimere; & quod abominatur, eſt ipſa carnis concupiſcentia. Si enim loqueretur de opere exteriori, cum peccat homo iam deliberatione conſentiens, aut etiam de ipſa concupiſcentia,ex deliberatione,non diceret Paulus num. 20. *Iam non operor ego illud, ſed quod habitat in me peccatum.*

24. In perſona ſua de quocunque alio loquitur, & cum duos diſtinxiſſet homines propter duas partes in eodem, docet illud, quod caro in homine deſiderat repugnante ratione, & contrarium volente, non eſſe dicendum ſimpliciter ab homine fieri,aut appeti, quia ſimpliciter homo eſt ratio, & tunc homo dicitur aliquid velle ſimpliciter, quod ratione vult ex parte ſuperiori,non carne.

25. Eſt idem prorſus,quod dixerat numero vigeſimo tertio,& vigeſimo quarto.

26. Aliqui ita interpretantur. Inuenio mihi volenti facere bene aliam legem prẹter carnis,& fomitis legem exhortantem me ad bonum, aut auxiliatricem, quantum in ſe eſt. Placet tamen expoſitio paraphraſis,cum qua melius quadrat illud,quod ſequitur. *Quoniam malum adiacet mihi.*

27. Aliqui interpretantur ita vt Paulus poſtulet liberari de corruptione carnis,vt tale corpus habeat, quale erit in reſurrectione iam omnino ſine inclinatione peccati. Sed plane Paulus non petit id, quod in hac vita, ſed in alia habiturum ſe certò nouit, nec in hac vita petit habere corpus ſine tali inclinatione,ſed petit vt ſaltem mens illius non ſeruiat inclinationi peccati,nec ei conſentiat;& hoc petit, quantumuis repugnantem ſentiat carnem.

28. Hæc concluſio non eſt repetitio illius, quod dixerat; in homine eodem eſſe alteram partem, qua vult bonum, alteram, qua vult malum; ſed peculiari ratione hoc infert eo modo, quo in paraphraſi, vt oſten-

oſtendat contingere interdum, vt gratia Dei homo ſeruiat Dei legi, quam bonam, & ſanctam eſſe dixit, corruptione verò carnis, ſequatur regulam peccati, id eſt, prauæ inclinationis, & ita reſumit id, quod initio propoſuerat, nempe iuſtificatos non eſſe amplius ſub poteſtate fomitis per gratiam Chriſti, vt ita ſeruiant Deo, ſicut propoſuerat etiam ſuperiori capite.

ARGVMENTVM

CAPITIS VIII.

PRoſequitur illud, quod propoſuerat cap. 7. iuſtificatos ſcilicet per gratiam Chriſti, & conſequenter liberatos à lege, & ſeruitute peccati, debere iam potius Deo ſeruire, quam iterum ad peccatum labi, vt in hoc ipſius Chriſti exprimant figuram, vt dixerat 6. capite.

CAPVT VIII.

1 NIhil ergo nunc damnationis
eſt iis, qui ſunt in Chriſto
Ieſu, qui non ſecundùm carnem
2 ambulant. Lex enim ſpiritus vitæ
in Chriſto Ieſu liberauit me à
3 lege peccati, & mortis. Nam quod
impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur
per carnem: Deus Filium
ſuum mittens in ſimilitudinem
carnis peccati, & de peccato
damnauit peccatum in carne,
4 ne, vt iuſtificatio legis impleretur
in nobis, qui non ſecundum
carnem ambulamus, ſed ſecundum

dum

PARAPHRASIS

eiuſdem capitis.

QVi 1 Ergo iam per Chriſtum iuſtificati ſunt, & eiuſdem gratia non conſentiunt prauis motibus exterioris hominis, & corporis obnaxij peccatis, non ſunt ſub poteſtate, & tyrannide peccati dsmnati: 2 Lex enim, id eſt, preceptum ſpirituale, & bonum, & conſequenter vitæ; per Chriſti gratiam liberauit eos à 3 poteſtate, & iure ſeruitutis, peccati, & mortis. 4 Nam quod impoſſibile erat precepto etiam ſancto, & bono, quatenus illud ex ſe-

I 2 *ſecun-*

5 dum Spiritum. Qui enim ſecun-
dum carnẽ ſunt: quæ carnis ſunt
ſapiunt: qui verò ſecundum Spi-
ritũ ſunt: quæ ſunt Spiritus ſen-
6 tiunt. Nã prudentia carnis, mors
7 eſt: prudentia autem Spiritus, vi-
ta, & pax, quoniam ſapientia car-
nis, inimica eſt Deo: legi enim
Dei non eſt ſubiecta; nec enim
8 poteſt. Qui autem in carne ſunt,
9 Deo placere nõ poſſunt. Vos au-
tem in carne non eſtis, ſed in Spi-
ritu: ſi tamen Spiritus Dei habi-
tat in vobis. Si quis autem Spiri-
tum Chriſti non habet, hic non
10 eſt eius. Si autem Chriſtus in vo-
bis eſt; corpus quidem mortuum
eſt propter peccatum, ſpiritus ve-
rò viuit propter iuſtificationem.
11 Quòd ſi Spiritus eius, qui ſuſcita-
uit Ieſum à mortuis, habitat in
vobis: qui ſuſcitauit Ieſum Chri-
ſtum à mortuis, viuificabit, &
mortalia corpora veſtra, propter
12 inhabitantem Spiritum eius in
vobis. Ergo fratres, debitores ſu-
mus non carni, vt ſecundum car-
13 nem viuamus. Si enim ſecundum
carnem vixeritis, moriemini: ſi
autem ſpiritu, facta carnis morti-
14 ficaueritis, viuetis. Quicunque
enim ſpiritu Dei aguntur, ij ſunt
15 filij Dei. Non enim accepiſtis
ſpiritum ſeruitutis iterum in ti-
more, ſed accepiſtis Spiritum a-
doptionis filiorum, in quo cla-
16 mamus, Abba; (Pater:) Ipſe enim
Spiritus teſtimonium reddit Spi-
ritui

ſecundum literam ſolam infirmum, & imbecille eſt ratione infirmitatis carnis, & naturæ noſtræ; quæ niſi adiuuetur, in ipſum præceptum, tanquam in ſcandalum impingit. Hoc ergo, quod impoßibile erat præcepto, liberare ſcilicet nos à iure, & ſeruitute peccati, 5 *fecit Deus mittendo Filium ſuum in ſimilitudinem hominis peccatoris,* 6 *& ita per eum, qui pro nobis peccatum, hoc eſt, oblatio pro peccato factus eſt,* 7 *vicit fomitem in carne ſua, vt ita lex, & præceptum ſanctum à nobis plenè obſeruaretur per auxilium gratiæ ipſius:* 8 *& ita obſeruatione legis, & præceptorum omnium iuſtificationem, quæ in ipſius legis obſeruatione eſſe dicitur, & quam lex ſola præſtare non poterat, conſequeremur non ſecundum deſideria carnis; ſed ſecundum ſpiritum gratiæ Dei viuentis.* 9 *Qui enim carnales ſunt, cogitant, quæ carnis ſunt, & iis afficiuntur: qui verò ſequuntur ſpiritum gratiæ, cogitant & ſequũtur ea, quæ ſunt ſpiritui, & menti renouatæ per gratiam conſentanea:* 10 *& illa carnis cogitatio, & affectus mortem affert: ſpiritualium autem rerum prudentia vita eſt, & pax. Eſt enim illa carnis ſapientia inimica Deo, legi enim Dei non obedit:* 11 *ac proinde, qui acquieſcunt carnalibus deſideriis, Deo non poſſunt placere; vos autem non acquieſcitis carni; ſed ſpiritui gratiæ.* 12 *Ideoque dixi vos,* quæ

Digitized by Google

ritui noſtro, quòd ſumus Filij
17 Dei.Si autem filij,& hæredes,hę-
redes quidem Dei,cohæredes au-
tem Chriſti : ſi tamen compati-
18 mur, vt & conglorificemur. Exi-
ſtimo enim, quòd non ſunt con-
dignæ paſſiones huius temporis,
ad futuram gloriam quæ reuela
19 bitur in nobis. Nam expectatio
creaturæ, reuelationem filiorum
20 Dei expectat. Vanitati enim cre-
atura ſubiecta eſt,non volens,ſed
propter eum qui ſubiecit eam in
21 ſpe: quia & ipſa creatura libera-
bitur à ſeruitute corruptionis, in
libertatem gloriæ filiorum Dei.
22 Scimus enim, quòd omnis crea-
tura ingemiſcit,& parturit vſque
23 adhuc: non ſolum autem illa,ſed
& nos ipſi primitias Spiritus ha-
bentes,& ipſi intra nos gemimus
adoptionem filiorum Dei expe-
ctantes redemptionem corporis
24 noſtri.Spe enim ſalui facti ſumus.
Spes autem, quæ videtur,non eſt
ſpes: nam quod videt quis, quid
25 ſperat? Si autem quod non vide-
mus, ſperamus: per patientiam
26 expectamus. Similiter autem &
Spiritus adiuuat infirmitatē no-
ſtram: nam quid oremus ſicut o-
portet, neſcimus: ſed ipſe Spiri-
tus poſtulat pro nobis gemitibus
27 inenarrabilibus.Qui autem ſcru-
tatur corda, ſcit quid deſideret
Spiritus: quia ſecundum Deum
28 poſtulat pro ſanctis. Scimus au-
tem quoniam diligētibus Deum,
omnia

*qui ſecundum ſpiritum viuitis, con-
ſequutos eſſe iuſtificationem; 13 ſi
tamen ſpiritus gratiæ in vobis fixit
ſedem ſuam, & non tantum ad tem-
pus in vobis fuit. Qui enim non reti-
net Chriſti ſpiritum, & gratiam, ad
ipſum Chriſtum non pertinet; ſi au-
tem Chriſtus in vobis per ſuam gra-
tiam eſt, efficitur, corpus veſtrum
mortuum eſſe peccato, vt iam am-
plius in ipſo non regnet peccati impe-
rium: ſpiritus verò mentis veſtræ vi-
uit vita iuſtificationis. 14 Quod ſi
ſpiritus gratiæ Dei, qui Chriſtum à
mortuis ſuſcitauit, in vobis perma-
net; idem, qui Chriſtum ſuſcitauit à
morte corporali, ſuſcitabit etiam cor-
pora veſtra ad incorruptionem vitæ
per ipſummet gratiæ ſpiritum, qui in
vobis eſt. 15 Conſtat igitur nos, qui
iuſtificati ſumus à morte peccati, &
quorum corpus mortuum eſt pecca-
to, 16 debitores eſſe non corpori,
vt ſecundum illius deſideria viua-
mus, 17 ſed ſpiritui, quo viuificati
ſumus. 18 Si enim deſideria carnis
ſecuti fuerimus, moriemur æterna
damnatione: ſi autem ſpiritu gratiæ
motus carnis repreſſerimus, viuemus
vita æterna, iam non morituri, &
Chriſti reſurrectionis figuram in no-
bis exprimentes: 19 qui enim tali
ſpiritu Dei aguntur ad deſideria car-
nis reprimenda, ij ſunt verè Filij Dei.
Dixi vos eſſe filios Dei gratia ipſius,
& amore, non autem ſeruos: nam ſer-
ui ſunt, qui legis ſolum habent præ-*

 ceptum,

omnia cooperantur in bonum,
iis qui ſecundum propoſitum vo-
29 cati ſunt ſancti. Nam quos præ-
ſciuit, & prædeſtinauit confor-
mes fieri imaginis Filii ſui, vt ſit
ipſe primogenitus in multis fra-
30 tribus. Quos autem prædeſtina-
uit, hos & vocauit: & quos voca-
uit, hos & iuſtificauit: quos autem
iuſtificauit, illos & glorificauit.
31 Quid ergo dicemus ad hæc? Si
Deus pro nobis, quis contra nos?
32 Qui etiam proprio filio ſuo non
pepercit, ſed pro nobis omnibus
tradidit illum: quomodo non et-
iam cum illo omnia nobis dona-
33 bit? Quis accuſabit aduerſus ele-
ctos Dei? Deus, qui iuſtificat:
34 quis eſt qui cõdemnet? Chriſtus
Ieſus, qui mortuus eſt; imo qui &
reſurrexit, qui & eſt ad dexteram
Dei, qui etiam interpellat pro no-
35 bis. Quis ergo nos ſeparabit à
charitate Chriſti? Tribulatio? an
anguſtia? an fames? an nuditas? an
periculum? an perſecutio? an gla-
36 dius? (ſicut ſcriptum eſt: Quia
propter te mortificamur tota
die: æſtimati ſumus ſicut oues oc-
37 ciſionis.) Sed in his omnibus ſu-
peramus propter eum qui dile-
38 xit nos. Certus ſum enim quia
neque mors, neq; vita, neque an-
geli, neq; principatus, neque vir-
tutes, neq; inſtantia, neq; futura,
neq; fortitudo, neq; altitudo, ne-
39 que profundum, neque creatura
alia poterit nos ſeparare à chari-
tate

ceptum, & timorem; quem vos, quos
filios dixi, non ita accepiſtis: 20
nunc per Dei gratiam, ſicut olim Pa-
tres veſtri, cum legem receperunt, 21
cuius litera ſolum pœnam propone-
bat, quæ ſeruorum eſt, non tamen tri-
buebat vires, & ſpiritum gratiæ; ſed
accepiſtis ſpiritum gratiæ, qui eſt
proprius Filiorum Dei, & per quem
Deum ipſum Patrē vocamus, & tan-
quam à Patre ab eo poſtulamus quid-
quid nobis neceſſarium eſt. 22 *Ipſe*
enim ſpiritus gratiæ animo iuſtorum
tribuit, vnde teſtari poſſent ſe eſſe Fi-
lios Dei, nempe inuocationem illam
filiorum, qua ipſum Deum vocamus,
Abba, hoc eſt, Patrem: teſtari, in-
quam, poſſint ſe eſſe Filios Dei, ac
proinde heredes non cuiuſuis alterius
rei, quam ipſiuſmet Dei; 23 *cohe-*
redes verò cum ipſomet Chriſto fratre
noſtro, 24 *ſi eodem cum Chriſto*
ſpiritu forti animo moleſtias præſen-
tis vitæ toleremus. Sic enim cohere-
des cum ipſo erimus propter ſpiritum
adoptionis, quem iuſtificati à Deo re-
cipimus. 25 *Aliàs enim exiſtimo*
non eſſe condignas paſsiones huius
vitæ ad futuram gloriam, cuius dixi-
nos eſſe heredes, niſi eodem ſpiritu
cum ipſo patiamur. 26 *Porrò au-*
tem nos eſſe glorificandos cum Chri-
ſto, quando reuelabitur nos eſſe fi-
lios Dei, ipſæ adhuc inſenſibiles crea-
turæ ſolicitè expectare videntur. Eſt
enim toto hoc tempore, quouſque fiat
illa Filiorum Dei manifeſtatio, crea-
tura

Digitized by Google

tate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu
Domino noſtro.

tura irrationalis corruptioni ſubie-
cta, & mutationi: vt interim homini
in hac vita mortali degenti ſeruire poßit, contra ſuam tamen naturalem in-
clinationem propter ſolam Dei voluntatem, qui ita illam mutationi ſubie-
cit, cum ſpe tamen ſuæ liberationis. 27. *Siquidem ipſa etiam creatura li-*
beranda eſt ab hac mutationis ſubiectione in imitationem etiam filiorum
Dei. Scimus enim quicunque bene inſtituti ſumus, totam hanc rerum machi-
nam in modum parturientis dolere ſub pondere ſeruitutis, in qua hominis
cauſa ſeruire cogitur: ſed etiam nos ipſi ſentientes præſentis vitæ miſeriam,
& mortalitatis pondus vna cum reliqua creatura, & ſi ſpiritus primitias,
& abundantiam habeamus, deſideramus poßidere ius, quod nunc habe-
mus 28 *adoptione filiorum Dei expectantes ſimul liberationem huius cor-*
poris noſtri à ſeruitute corruptionis. Nos enim quantumuis magni apparea-
mus, tantum ſpe ſalui, & iuſtificati ſumus; non autem rei ipſius hoc eſt, bea-
titudinis adoptione. 29 *Res autem ipſa dum iam in manibus præſtò eſt, am-*
pliùs ſperari non dicitur: cùm ſpes tantum ſit futuri; quod enim quis 30 *poſ-*
ſidet, quid amplius ſperare poteſt? Quod ſi ea natura eſt eius, quod ſperatur,
vt non dicatur ſperari, niſi id quod nondum poßidemus: ſequitur, vt interim
dum differtur, æquanimiter toleremus mala præſentis vitæ, & per hanc ad
immortalitatem perueniamus. Ideoque nos ipſi ingemiſcimus redemptio-
nem noſtram expectantes, 31 *& quemadmodum nos recipientes ſpiritum*
filiorum Dei clamamus, & inuocamus Deum Patrem: ita ſimiliter ipſe ſpi-
ritus gratiæ adiuuat nos, & opitulatur in noſtris gemitibus, & orationibus,
ſine quo nihil poſſemus; cum ſine illo non ſolum nobis non poßimus eſſe præ-
ſidio; ſed nec poſtulare ſciamus; ſed ipſe ſpiritus gratiæ pro nobis interce-
dit gemitibus inenarrabilibus corrigens noſtras petitiones, dum eatenus
tantum nos petere aliquid facit, quatenus ad Dei gloriam, & noſtram ſalu-
tem conducit. Deus autem, qui ſcrutatur corda, optimè nouit deſiderium
noſtrum, & orationem ex ſpiritu gratiæ. 32 *Nouit quoq; hoc deſiderium eſſe*
ſecundum voluntatem ipſius, cui etiam placet noſtra ſolutio à corpore mor-
tali. 33 *Et ideo non eſt dolendum, ſi interim cum Deus differt, aduerſis op-*
primamur: 34 *ſcimus autem diligentibus Deum, qui ſecundum prædeſti-*
tionis propoſitum gratiæ congrua ſua vocatione vocati ſunt, & iuſtificati,
omnia, etiam tribulationes, cooperari in bonum. 35 *Quia quos præſciuit fu-*
turos ſibi amicos dono gratiæ ſuæ, etiam eos prædeſtinauit conformes fieri per
tribulationes, & labores filio ſuo, tanquam primogenito, & prædeſtinato-
rum omnium capiti. Quos autem ita prædeſtinauit ſua æterna ordinatione
in tem-

Digitized by Google

in tempore vocauit, iuſtificauit, & tandem 36 *magnificauit, & glorioſos effecit in hac vita per multas tribulationes, vt aſsimilarentur ita filio ſuo. Omnia ergo in bonum cooperantur electis, & ideo dolendum non eſt, ſi dum differtur præmium, interim aduerſa patiamur.* 37 *Cum ergo tanta ſit cura Dei erga nos, vt æterna ſua prædeſtinatione omnia nobis cooperentur in bonum, quid adhuc in tribulatione poſiti dicere poſſumus conuenientius eſſe, niſi patienter expectare, nec confidentiam amittere? Si Deus eſt pro nobis prædeſtinando, vocando, & iuſtificando, quis contra nos conſurgere poteſt, qui noſtram ſalutem, & ſpem impedire queat? Et ſi Deus proprio Filio ſuo non pepercit, ſed pro omnibus tradidit illum, quomodo non* 38 *donabit nobis omnia reliqua ad ſalutem neceſſaria, & ad noſtram ſpem conſequendam? Quis audebit crimina intentare, & opponere aduerſus electos Dei? Cum eos iuſtificet Deus à peccatis, quis erit, qui condemnationis ſententiam proferat? Cum Chriſtus Deus pro illis mortuus ſit, & propter ipſos reſurrexerit, & ſedeat à dextris Dei interpellans pro nobis,* 39 *quis erit, qui condemnet?* 40 *Quid ergo, cum hæc omnia pro nobis ſint, tam triſte, & acerbum accidere poteſt, vt Dei* 41 *charitatem, qua per Chriſtum diligit nos, impedire poſsit? Tribulatio? an anguſtia? an fames?* 42 *nam & huiuſmodi multa accident iuſtis, & Deo dilectis, ſicut dicit ſcriptura Pſalm.* 43 Quoniam propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. *In his tamen, & aliis* 44 *victores facile euadimus gratia illius, qui dilexit nos. Siquidem & electis omnia hæc cooperantur in bonum ex amore, quo Deus eos proſequitur:* 45 *mihi enim perſuaſum hoc habeo,* 46 *neq; mortuos, neque viuentes, neque vllam angelicam poteſtatem, nec præſentia mala, nec futura,* 47 *neque fortitudinem aliquam, neque aliquid in cælo ſurſum, neque in terra deorſum poſſe nos ſeparare à charitate, qua Deus per Chriſtum diligit nos.*

ANNOTATIONES.

1. Conſequentia eſt ex illo præcedentis capit. *Quis me liberabit de corpore mortis huius, &c.* Et confirmat, quod dixerat initio illius capitis, lex in homine dominatur, quandiu viuit.

2. Appellat legem ſpiritualem, & vitæ præceptum illud, quod ſupra dixerat bonum eſſe, & ſanctum, & de hac lege præcepti, non inquit ſimpliciter liberaſſe nos à lege, hoc eſt, à ſeruitute peccati, & fomitis, cum potius dixerit ſupra capite præcedenti, ipſam eſſe occaſionem, vt contra nos peccatum vim habeat: ſed dixit hanc ſpiritualem legem præcepti liberaſſe nos in Chriſto, id eſt, per gratiam Chriſti adhæren-

tes

Digitized by Google

tes huic præcepto nos fuiſſe liberatos à ſeruitute peccati, ſine qua nihilominus, cum præcepto ipſo eſſemus ſub poteſtate peccati. Illo autem modo loquendi, ſcilicet *(in Chriſto)* ſignificari adiutorium Chriſti oſtendi 1. 2. quæſt. 114. art. 4.

3. Lex eo loco ſignificat non præceptum, ſed ius, & poteſtatem, vt ſæpe in ſuperiori capite.

4. Reddit rationem, quare non dixerit abſolute homines liberatos eſſe per legem bonam à ſeruitute peccati; ſed addit in Chriſto Ieſu.

5. Illud *fecit*, ſuppleri debet, quia aliàs ſenſus manet eccliptìcus, & ſic conſtat verus ſenſus, quem Paulus contendit.

6. Cum dicit *de peccato, &c.* præpoſitio *de*, cauſaliter accipitur, & ſignificat idem, quod *per*, aut *propter*, ſicut Ioann. 10. *De bono opere non lapidamus te*, id eſt, propter bonum opus, &c. vox autem *peccato*, cum inquit *de peccato damnauit peccatum* accipitur figurate: oblatio enim pro peccato dicitur in veteri teſtamento peccatum: Sic etiam Chriſtus hic dictus eſt peccatum. Et 2. ad Corinth. 5. *Qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit* id eſt, hoſtiam pro peccato fecit eum Deus, vt exponit Auguſt. in Enchirid. cap. 41.

7. *Vicit peccatum in carne*; idem eſt, quod habitans in nobis peccatum, de quo cap. 7. dicit autem *vicit*, quia contra illud vires ſubminiſtrat ad legem obſeruandam: quare non eſt hic ſermo de victoria contra peccatum iam commiſſum.

8 Obſeruationem legis appellat iuſtificationem, ſicut cap. 2. *Factores legis iuſtificabuntur.* Et ad Galat. 3. *Qui fecerit ea, viuet in illis*, vt explicui 1. 2. quæſt. 114 art. 5.

9. Sequentibus reddit rationem, quare dixerit ambulantes ſecundum ſpiritum, non ſecundum carnem, conſequutos eſſe iuſtificationem per Chriſtum.

10. Non eſt cur illa cauſalis, quæ ibi ponitur, iterum repetatur: eſt enim eadem cauſa eius, quod dixerat, quam notaui num. 9.

11. Illa particula *autem*, quæ eſt continuationis nota, ibi habet vim quaſi illationis.

12. Illud debet ſuppleri, vt intelligatur ad quid adduxit rationem illam num. 9.

13. Hoc dicit ad terrorem aliquorum imperfectorum.

14. Eſt eadem doctrina, quam dixerat cap. 6. exhortans, vt ſemel mortui peccato reſurgant in nouitate vitæ ſpiritualis iam non mortui, quod hactenus ſemper proſequutus fuerat.

15. Proſequitur colligens idem ex ſuperioribus.

16. Cum aliis ſeipſum etiam coniungit.

17. Illud ſuppleri debet vſq; ad nu. 18. vt ſenſus perfectus ſit.

18. Reddit rationem, & oſtendit fructum eius, quod dixerat eſſe vitam æternam etiam mortali corpori communicandam.

19. Reddit rationem, quare dixerit nos victuros æterna vita cum Chriſto, ſi facta carnis mortificauerimus: ratio verò eſt, quia, qui hæc agunt ſunt filij, ac proinde heredes, &c.

20. Illa particula *iterum*, ſignificat nunc, dicit autem *iterum* reſpectu temporis, quo populus Iudæorum accepit legem in timore.

21. Lex ipſa ex ſe tantum proponebat pœnam, quam timorem appellat Paulus: neque verò ſuggerebat interius bonum timorem, quo interdum homines mouentur à Deo ad bene operandum: quod enim poſita pœna per legem, homo timore ſancto, & bono moueatur ad bene operandum, & ſeruandam legem, non legis eſt, ſed gratiæ Dei. Præterea Paulus non negat populum Iudæorum præter legis literam, & timorem, habuiſſe interiorem ſpiritum gratiæ per Chriſtum; ſed oſtendit, quid habuerint ex ſola virtute legis exterius ſonantis. Cùm verò ait, *non enim accepiſtis*, particula *enim*, non reddit cauſam eius, quod proximè præceſsit, vt conſtat, quia ſic vix cohæreret contextus: ſed eius, quod antea dixerat num. 11. *Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu*, & quod ſæpe dixerat, eos eſſe filios Dei.

22. Expoſitio, quam ſequuti ſumus, Græcorum eſt, nam in Græco textu ſic legitur, *αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν*, hoc eſt, teſtatur ſimul cum ſpiritu noſtro, & à Latino noſtro textu non eſt aliena. Nam reddere teſtimonium ſpiritui noſtro, idem ſignificare poteſt, nempe tribuere ſpiritui noſtro id, quo teſtari poſsit, nos eſſe filios Dei, nempe inuocationem illam, qua inuocamus Deum Abba, id eſt, Patrem, quod non eſt ſeruorum; ſed filiorum: dixerat enim antea, non accepiſſe eos ſpiritum in timore, quod eſt ſeruorum, ſed ſpiritum filiorum: per ſpiritum autem intelligit non tertiam perſonam Trinitatis: ſed ſpiritum gratiæ, vt late 1. 2. quæſtione 112. articulo vltimo oſtendi. Quod ſi cum Latinis hoc intelligamus de notitia, quam accepimus à ſpiritu gratiæ de noſtra iuſtificatione; non debet intelligi eſſe cum certitudine illa infallibili, quam hæretici, & aliqui catholici putant ſe habere, quod ſint in gratia; ſed per teſtimonium intelligi debet vita ſancta, & boni motus, quos homo iuſtus in ſe experitur, ex quibus coniectura quadam probabili, quæ tamen non pellat omnem formidinem, credat ſe eſſe iuſtificatum, & in gratia.

23. Dicimur coheredes Chriſto, vel quia ſimul cum Chriſto regnabimus videntes Deum, ſicut ipſe videt: vel quia gratiæ ipſius cooperatores ſumus, & ita coheredes.

24. Dicit, *ſi tamen compatimur*, quaſi conditionem adiiciens, vt hereditatem conſequamur: quia ſi neceſſarium eſt in hac vita pati, vt fidem

dem, & præcepta Chriſti teneamus, forti animo tolerare debemus. & ita patiemur, non quomodocunque, ſed cum Chriſto, quod eſt compati, id eſt, eodem ſpiritu cum ipſo pati, vt cum eo heredes ſimus.

25. Alij exponunt, ita vt dicantur tribulationes huius vitæ non condignæ æternæ vitæ, quia in ſe minus habent moleſtiæ, quàm illa gaudii, iuxta illud 1. Cor. 4. *Quod momentaneum eſt, & leue, &c.* Sed quamuis pulchra ſit expoſitio, contextui non quadrat: quia illa cauſalis *enim* non videtur cuius reddat cauſam, ſi hanc expoſitionem ſequamur.

26. Hæc cauſa non eſt eius, quod immediatè præceſſerat, *non ſunt condigna paſſiones, &c.* vt aliàs ſæpe in Paulo contingit, ſed illius, quod dixerat paulò antea, nos eſſe heredes: & per figuram Proſopopeiam ſenſum tribuit creaturis inſenſibilibus, vt explicant Græci cum Chryſoſtomo.

27. Hic reddit cauſam illius, quod dixit, *ſubiecit eam in ſpe.*

28. Adoptionem, hec loco intelligit Auguſtin. lib. 3 contra duas epiſtolas Pelagianorum cap. 5. ipſam reſurrectionis immortalitatem, quam appellat ibi ſecundam adoptionem Filiorum Dei. Sed melius, vt in paraphraſi, cum enim dicitur, *expectantes adoptionem*, non intelligitur ipſa adoptio, ſed quod adoptione nobis promiſſum eſt, & ideo addidit, *redemptionem corporis noſtri*, quaſi diceret, quę adoptione nobis promiſſa eſt, & in illa continetur. Et ideo per figuram ſynechdochen appellauit adoptionem, contentum nomine continentis.

29. *Spes*, hoc loco idem eſt, quod res, quam quis ſperat, ſicut etiam 1. Pet. 1. *regenerati in ſpem viuam*, hoc eſt, in vitam, quam ſperamus.

30. Poſuit Paulus verbum, *videt*, quia viſio Dei, quam ſperamus, eſt ipſa poſſeſsio boni, quod ſperamus, quare idem eſt videre, & poſsidere.

31. Illud *ſimiliter* melius applicatur ad id, quod dixerat: *in quo clamamus Abba Pater*, quam ad proximè præcedentia, ſed ego non intelligerem ea, quæ hic dicit, de Spiritu Sancto, quæ eſt tertia perſona, ſed de dono gratiæ ipſius, quem inquit pro nobis poſtulare, quia gratia adiuti clamamus, *Abba Pater*, & orationes noſtras fundimus, vt oportet. Vnde Arriani malè hinc volunt colligere, Spiritum Sanctum eſſe creaturam, quæ intercedat pro nobis, quibus reſpondens Auguſtinus in epiſtola 121. inquit illud *poſtulat*, ita accipiendum, non quod ipſe Spiritus Sanctus poſtulet, ſed quòd faciat nos poſtulare, quæ phraſis in ſcriptura ſatis frequens eſt; & accepit Auguſtinus Spiritum S. pro tertia perſona Trinitatis, ſic etiam Nazianzenus oratione 36. num. 54. ſed non eſt opus in has nos coniicere anguſtias. Nam Spiritus gratiæ, quem dixit ſupra nos accepiſſe, optimè dicitur poſtulare, & intercedere, & in

Græco non eſt poſtulare, ſed ἐντυγχάνει quod eſt intercedere, & hoc modo non habet locum. Auguſtini expoſitio, quia Spiritus Sanctus non facit nos intercedere, nec ipſe intercedit.

32. Illa, quæ ſequuntur, ſupplet Theophylactus, & planior ita redditur ſenſus.

33. Illud quod in litera dicitur, *quia ſecundum Deum poſtulat,* explicari non debet cauſaliter, quia illa particula *quia,* ſignificat, *quod,* vt frequenter in ſcriptura, & commodius explicatur hoc modo: aliàs difficile explicaretur, cum non videatur cuius ſit cauſa, niſi ſequamur aliam expoſitionem hoc modo, Deus autem ſcit, id eſt, probat deſiderium noſtrum, quia videt ſecundum Deum nos poſtulare. Sed me iudice illud *ſcit* melius explicatur de ſola notitia, quam de approbatione, ſic autem non video, quomodo melius explicari poſsit.

34. Quamuis particula *autem,* ſit continuatiua, hic habet quaſi vim cauſalis, reddit enim cauſam illius, quod num 32. ſuppletum eſt, & maximè congruit contextui.

35. Optimam reddit rationem, vt ex contextu conſtat, quomodo omnia cooperentur in bonum etiam tribulationes, ex eo quod iuſti prædeſtinati ſunt, vt ſimiles ſint Filio Dei in laboribus, & tribulationibus.

36. Aliqui interpretantur de gloria alterius vitæ. Alij de augmento ſanctitatis in præſenti, quod fit per bona opera, & tribulationes: quorum expoſitio magis congruit contextui; præſertim cum emendata vulgata legat *magnificauit.*

37. Illis verbis, *quid ergo dicemus ad hæc?* loquitur ad eos, qui in hac vita patiuntur, vt patienter tolerent, & ita id, quod cœperat, proſequitur.

38. Ambroſius legit *donabit,* de futuro, & Græca exemplaria. Si verò legamus in præterito *donauit,* vt habent omnia ferè Latina, tunc accipiendum eſt ſecundum æternam Dei prædeſtinationem, vt in illa donatio facta intelligatur.

39 Illud *quis condemnabit?* iterum eſt repetendum, vt magis contextus congruat. Quomodo autem Chriſtus interpellet modo in cœlo, oſtendimus 3. part. diſp. 82.

40. Concluſio ex præcedentibus, ex quibus colligit, quod propoſuerat gloriandum eſſe in tribulationibus, & patienter expectandam promiſsionem, & ſpem.

41. Quidam accipiunt hic illud, *charitatem Chriſti,* erga nos, alij pro ea, qua nos Deum diligimus: & vtroque modo aptari poteſt ſenſus, placet tamen ſenſus paraphraſis, vt rectè reſpondeat contextui: dixerat enim prius: *Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat, quis eſt, qui condemnet?*

42. Illud

42. Illud *nihil quidem* ſuppletur,quod continet interrogatio illa.

43. In Græco eſt verbum ὑπερνικῶμεν,quod ſignificat ſuperuincere, aut facile vincere. Sic legit Auguſtin. de Gratia, & libero arbitrio cap, 7.

44. Hic reddit rationem, quare dixerit num. 40. Quis nos poterit ſeparare,&c.

45. Illud, *neque mors, neque vita*, ſignificat, neque mortuos, neque viuos,iuxta illud Iob 28. *perditio, & mors dixerunt*, hoc eſt, perditi,& mortui dixerunt. Aliqui ita explicant,neque mortis comminatio,neque vita à tyrannis promiſſa poterunt nos ſeparare à charitate, &c. ſed referunt hoc ad charitatem noſtri erga Deum: nos tamen iuxta alium ſenſum,quem ſequuti ſumus de charitate Dei erga nos, alio modo interpretati ſumus.

46. Illud *neque fortitudo*, non eſt in Græco, & non habet aliud, cui reſpondeat,& in aliquibus codicibus vulgatis non habetur.

ARGVMENTVM
CAPITIS IX.

CVM Multa videretur dixiſſe Paulus cum iniuria Iudæorum, quæ reuera non ita dicta erant: & in hoc capite tractaturus eſſet de reprobatione eorum, & prædeſtinatione Gentilis populi, proſequens idem quod propoſuerat, ſcilicet, iuſtificationis gratiam, eſſe per fidei ſpiritum, non per legis notitiam, incipit hoc caput, oſtendens ſe nõ ex maleuolentia ea dixiſſe, quæ hactenus ſcripſit, aut dicturum ea, quæ ſequuntur de eorum reprobatione, & de prædeſtinatione Gentiliũ, iuramento affirmans quam bene affectus ſit erga gen-

tem Iudæorum. Deinde veritatem proſequitur huius reprobationis, & prædeſtinationis.

Capvt IV.

1 VEritatem dico in Chriſto Ie-
ſu,non mentior, teſtimoniū
mihi perhibente conſcientia mea
2 in Spiritu ſancto; quoniam triſti-
tia mihi magna eſt, & continuus
3 dolor cordi meo. Optabam enim
ego ipſe anathema eſſe à Chriſto
pro fratribus meis, qui ſunt co-
4 gnati mei ſecundum carnem, qui
ſunt Iſraelitæ, quorum adoptio
eſt filiorum,&gloria,&teſtamen-
tum, & legiſlatio, & obſequium,
5 & promiſſa; quorum Patres,& ex
quib. eſt Chriſtus ſecundum car-
nem, qui eſt ſuper omnia Deus
6 benedictus in ſecula. Amen. Non
autem, quod exciderit verbum
Dei. Non enim omnes qui ex Iſ-
rael ſunt, ij ſunt Iſraelitæ: Ne-
7 que qui ſemen ſunt Abrahæ, o-
mnes filij: Sed in Iſaac vocabi-
8 tur tibi ſemen: id eſt, non qui
filij ſunt carnis, hi filij Dei: ſed
qui filij ſunt promiſſionis, æſti-
9 mantur in ſemine. Promiſſionis
enim verbum hoc eſt; ſecun-
dum hoc tempus veniam; & e-
10 rit Saræ filius. Non ſolum autem
illa: ſed & Rebecca ex vno con-
cubitu habens,Iſaac Patris noſtri.
11 Cum enim nondum nati fuiſ-
ſent,aut aliquid boni egiſſent,aut
mali, (vt ſecundum electionem
propo-

PARAPHRASIS
eiuſdem capitis.

VEritatem dico, & non mentior, teſtis eſt mihi Chriſtus, & conſcientia mea Spiritu ſancto ſuggerente, quod mihi ſit triſtitia magna, & continuus dolor, 1 *qui cor meum pro Iudæis corrodit, quod deiecti ſint à gratia Dei.* 2 *Hoc enim, & ipſe affectus naturalis, quo gentem meam diligebam, antequam ad Chriſtum conuerſus eſſem, maniſeſtè oſtendit. Tunc enim ita eam ardenter amabam: vt optarem ſeparari omninò à Chriſto pro fratribus meis Iudæis, & cognatis ſecundum naturalem proſapiam, quos olim Chriſtus adoptauit in filios ex promiſſione Patribus facta, pro quibus mirabilia fecit, ob quæ & ipſi glorioſi ſunt in orbe, & quibus teſtamentum, ſeu hereditas filiorum, tanquam ſingulare beneficium data fuit, & lex à Deo conſtituta, & religioſus cultus, & ceremoniæ, factæ etiam promiſſiones; ex quorum ſemine Chriſtus, ſecundum carnem naſci voluit, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula, Amen.* 3 *Dolore ergo afficior pro fratribus meis, cum eos videam à facie Domini eiectos, & reprobos filiationem amiſiſſe: non tamen triſtor, quod exiſtimem promiſſiones*

12 propoſitum Dei maneret.) Non
ex operibus, ſed ex vocante di-
13 ctum eſt ei: quia maior ſeruiet
minori, ſicut ſcriptum eſt; Iacob
14 dilexi, Eſau aũt odio habui. Quid
ergo dicemus? Nunquid iniqui-
15 tas apud Deũ? Abſit. Moyſi enim
dicit: Miſerebor, cuius miſereor:
& miſericordiam præſtabo, cuius
16 miſerebor. Igitur non volentis,
neq; currentis, ſed miſerentis eſt
17 Dei. Dicit enim Scriptura Pha-
raoni: Quia in hoc ipſum excita-
ui te, vt oſtendam in te virtutem
meam: & vt annuntietur nomen
18 meum in vniuerſa terra. Ergo cu-
ius vult miſeretur, & quem vult
19 indurat. Dicis itaq; mihi: Quid
adhuc quæritur? voluntati enim
20 eius quis reſiſtit? O homo, tu quis
es, qui reſpõdeas Deo? Nunquid
dicit figmentum ei, qui ſe finxit:
21 Quid me feciſti ſic? An non ha-
bet poteſtatem figulus luti, ex ea-
dem maſſa facere aliud quidem
vas in honorem, aliud verò in
22 contumeliam? Quòd ſi Deus vo-
lens oſtendere iram, & notam fa-
cere potentiam ſuam, ſuſtinuit in
multa patientia, vaſa iræ, aptata in
23 interitum, vt oſtenderet diuitias
gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ,
24 quæ præparauit in gloriam. Quos
& vocauit nos non ſolùm ex Iu-
dæis, ſed etiã ex Gentibus, ſicut in
25 Oſee dicit: Vocabo non plebem
meam, plebem meam: & non di-
lectam, dilectam: & non miſeri-
cor-

ſiones Dei irritas fuiſſe, quas promiſit Deus Abrahæ, & ſemini eius: quia non omnes, qui ex Iſraele Patre noſtro ſunt progeniti ſecundum carnem, ij ſunt Iſraelitæ veri ſecundum ſenſum ſcripturæ, quibus Deus promiſit: ſicut 4 enim neq; omnes, qui ſunt ex ſemine Abrahæ ſecundum carnem cenſentur filij Abrahæ ſecundum ſenſum ſcripturarum; & promiſsionis diuinæ. Ideoque Geneſis vigeſimo primo: non poſteritas Iſmaelis; ſed ſolius Iſaac dicitur à Domino poſteritas Abrahæ: ita 5 etiam non omnes ſunt filij Dei, & adoptione eius potiri cenſendi ſunt, quicunque ſecundum carnem ſunt ex populo Iſrael; ſed ad quos pertinet promiſsio ſpiritualis Abrahæ, & Iſraelis, ij ſunt Filij Dei, & 6 computantur inter Filios veros Iſrael: Sicut 7 enim Iſaac fuit natus ſupernaturali virtute ex Dei promiſsione, quando Geneſis 18. Deus promiſit dicens, ſecundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius; ſic verum ſemen Abrahæ eorum eſt, quos gratia, vel virtus promiſsionis diuinæ regenerauit per fidem. Non 8 ſolùm autem promiſſio facta Saræ oſtendit nobis veros filios eſſe, qui promiſsionis, & gratiæ ſunt participes; ſed & Rebecca eiuſdem rei nobis exhibet exemplum in eo, quod accidit, cum grauida eſſet, & haberet in vtero duos filios ex eodem Patre, & coitu ſeminatos; videlicet filios Dei, & veros

cordiam conſecutam, miſericor-
26 diam conſecutam. Et erit in lo-
co, vbi dictum eſt eis: non plebs
mea vos: ibi vocabuntur filij Dei
27 viui. Iſaias autẽ clamat pro Iſrael.
Si fuerit numerus filiorum Iſrael
tanquam arena maris, reliquiæ
28 ſaluæ fient. Verbum enim con-
ſummans, & abbreuians in æqui-
tate: quia verbum breuiatum fa-
29 ciet Dominus ſuper terram: Et
ſicut prædixit Iſaias: niſi Domi-
nus Sabbaoth reliquiſſet nobis
ſemen, ſicut Sodoma facti eſſe-
mus, & ſicut Gomorrha ſimiles
30 fuiſſemus. Quid ergo dicemus?
quod gentes quæ non ſectaban-
tur iuſtitiam, appræhenderunt
iuſtitiam, iuſtitiam autem, quæ
31 ex fide eſt: Iſrael verò ſectando
legẽ iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ nõ
32 peruenit. Quare? Quia non ex
fide, ſed quaſi ex operibus: Of-
fenderunt enim in lapidem of-
33 fenſionis, ſicut ſcriptum eſt: ec-
ce pono in Sion lapidem offen-
ſionis, & petram ſcandali: & o-
mnis qui credit in eum, non con-
fundetur.

veros Iſraelitas æſtimandos eſſe, non ex propagatione naturæ, ſed gratia adoptionis ex diuina 9 electione: cũ enim duo illi filij nondum nati eſſent, nec aliquid boni, aut mali egiſſent, vt ſecundum electionem gratuitam, quæ non ſit intuitu operum, propoſitum gratiæ, & liberalitatis Dei effectum haberet, non propter merita ipſorum, ſed ex gratuita vocatione, quæ ex ſolo Deo eſt, dictum eſt Geneſ. 15. quia maior ſeruiet minori, ſicut Malachiæ 1. ſcriptum eſt, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui: hoc eſt, Iacob decreui dare terram fertilem, Eſau autem reieci ad aſpera ſaxa. 11 Ex quibus conſtat non ſatis eſſe, vt computetur aliquis inter filios Iſrael natum eſſe, ſecundum carnalem generationem: cum Eſau natus fuerit ex eodem patre, & matre, imo ex eodem ſemine cum Iacob: & tamen electus fuerit à Deo in hæreditatem Iſrael, & terram pinguem. Eſau autem eiectus in terram illam ſterilem, & ſaxoſam: & filij Eſau, qui maior erat, ſerui fuerint filiorum, & populi Iacob. Sic ergo non mirum ſi non omnes ex Iacob deſcendẽtes ſint verè Iſraelitæ, participes promiſſionis ſpiritualis, quam fecit Dominus illi populo, adoptans illum in filium, etiam ſi omnes ſint ex illo populo ſecundum carnalem generationem; ſed illi tantùm, qui nullis ipſorum præcedentibus meritis ad gratiam electi ſunt, vt promiſſionis Abrahæ, & Iacob per fidem participes fiant, quam Deus quibuſdam conceſſit; alijs verò, non pro vt ipſi placuit, nullo inter ipſos exiſtente diſcrimine ex ipſorum arbitrio, & operibus. Quid ergo dicemus: Nunquid iniquus eſt Deus, qui ita vnum elegit ad gratiam ſuam, alium vero ab ea excluſit, pro vt ipſi placuit, nulla habita bonorum, aut malorum operum ratione? Abſit, vt Deum iniuſtum dicamus.

Nam

Nam cum Moyſes Exod. 33. tranſeuntem Dominum ante ipſum deprecaretur pro delicto populi ſui, vt illis parceret. 12. *Reſpondit*, miſerebor cuius miſereor, & miſericordiam præſtabo cuius miſerebor. *Ac ſi diceret, miſerebor cui placuerit mihi miſereri, ſic enim liberum eſt mihi, cum nulli hoc debeam, ſed opus ſit liberalitatis, & miſericordiæ meæ. Ex quo* 13. *etiam fit vt miſericordiam à Deo conſequi, non ſit volentis, & currentis hominis, nec opus illius, ſed ſolum Dei miſerentis: dicit* 14 *enim ſcriptura etiã Exod. 9. cum Dominus ad Pharaonem loqueretur per Moyſem*, vſque adhuc excitaui te, *non tantùm permittendo, ſed multa tum intus, tum foris operando: cum viderem te per occaſionem magis rebellem meis inſpirationibus, & prodigijs futurum: & inde manifeſtandam potentiam meam, & magnificandum nomen meum in vniuerſa terra.* 15 *Conſtat ergo Deo liberum eſſe miſereri, cuius voluerit, & quem voluerit à ſua gratia eijcere, & occaſiones offerre, etiamſi ſciat deteriorem futurum.* 16 *Fateri ergo debes mihi, & dicere fruſtra hominem de Deo queri, aut illi iniuſtitiam aliquam tribuere, cum ita ſit Deo liberum facere, quod voluerit, vt nulla lex, nulla ratio, aut obligatio ei poſſit* 17. *obſiſtere, quo minus faciat; quod voluerit.* 18 *Imo verò dicere debes contra quemcumque, qui de Deo queritur.* 19 *O homo tu quis es qui ita* 20 *diſceptare audes cũ Deo? neq; enim fictile vas diſceptare iure poteſt, cũ figulo, & dicere, cur me feciſti hoc, vel illo modo, & non vt ego vellem? Cum figulus habeat poteſtatem, neque vlla obligatione obſtrictus ſit facere ex eadem temperatura aliquod vas in vſus honeſtos, aliud verò ad inhoneſtos. Minus ergo homo conqueri de Deo poteſt; quod ipſius non ſit miſertus, ſicut alterius, cum Deo hoc planè liberum ſit, ſicut figulo hoc, vel illo modo vas effingere.* 21 *Quod ſi impios tolerauit in manſuetudine,* 22 *vt oſtenderet exuberantem ſuam miſericordiam erga electos, quos in gloriam præparauit, vnde factum eſt, vt oſtenderet iuſtitiam ſuam, & potentiam in ipſos impios, quos tolerauit;* 23 *quis eum poterit culpare? aut quid inde habet homo, vt diſceptare propter hoc audeat cum Deo?* 24 *Dico autem vaſa miſericordiæ nos, quos vocauit,* 25 *non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex Gentibus: ex Gentibus quidem ſicut dicit ſcriptura Oſeæ primo:* Vocabo non plebem meam, &c. *hoc eſt Gentes, quas hactenus non cognoui pro plebe mea propter cultum idolorum, agnoſcam pro plebe mea, &c. Ex Iudæis vero ſicut dixit Iſaiæ 10. capite, etiam ſi fuerit numerus filiorum Iſrael maximus, ex illis tamen reliquiæ,* 26 *hoc eſt pauciſſimi ſalui fient.* 27 *Sermonem enim, & ſententiam, quam prædixit de ijs, quos ſaluaturus erat ex Iſrael, opere* 28 *complebit, & perficiet, & illam reſtringet iuſto, & æquo iudicio, paucos tantum ſeruans ex illis: quia ſententiam conciſam, &*

L bre-

Digitized by Google

breuem Deus faciet in terra: & ſicut ſcripſit etiam 29 *Iſai.* 1. *cap.* Niſi Dominus Sabbaoth, &c. *ac ſi diceret: niſi Dominus paucos ex nobis elegiſſet, fuiſſemus ſicut populus Sodomæ, & Gomorrhæ omnes conſumpti: hoc eſt parum abfuit, quo minus omnes eſſemus ſicut Sodomorum, & Gomorrhæorum Gentes omnino reprobi, & eiecti à facie Domini. Quid ergo ex his, quæ dicta ſunt, conſequitur? hoc certe, quod Gentes, quæ non erant deditæ iuſtitiæ, & ſtudio virtutum, conſequutæ ſunt iuſtitiam, ad fidem tamen conuerſæ, & vocatæ; Iſraeliticus verò populus putans ſe ſectari legem, in cuius obſeruatione vera iuſtitia eſt apud Deum, id non fuit re ipſa aſſequutus. Quare? quia non ex ſpiritu fidei conatus eſt illam obſeruare; (ex quo ſolùm obſeruari verè poteſt) ſed ſola opera, & induſtria arbitrij, & adiutorio ipſius ſcripturæ exteriùs ſonantis. Eos verò ex fide non contendiſſe ſequi iuſtitiam patet: quia intuentes Chriſti humilitatem noluerunt ipſum agnoſcere, vt promiſſum Meſſiam, ſed eum reiecerunt, & ita fuit illis ſcandalum, & veluti lapis offenſionis,* 30 *ſicut ſcriptum eſt: ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali, & omnis, qui credit in eum non* 31 *confundetur, ſed conſequitur iuſtitiam, & ſalutem.*

ANNOTATIONES.

1. Illud, quod additum eſt, debet ſuppleri, vt congruant, quæ ſequuntur; ad illud enim, vt diximus in argumento capitis, ſpectat iuramentum illud.

2. Varias expoſitiones huius loci adduxi 1. part. quæſt. 24. art. 3. & hanc magis probaui. Oſtendit ergo Paulus quanto proſequatur amore Iudæos, deſiderans eorum ſalutem ex affectu, quo ipſos, & eorum legem ſemper proſequutus eſt.

3. Repetendum eſt, quod ſupra dixit, & ſupplendum totum vſque ad illud, *Non tamen contriſtor* propter hyperbaton, quod interpoſuit Paulus.

4. Quamuis Paulus non poſuerit particulam cauſalem: tamen, quia reuera iuxta contextum contendit reddere rationem à ſimili per allegoriam eius, quod dixerat: ideo addidimus particulam *enim*, qua contextus commodè explicatur.

5. Particula, *id eſt*, quam habet Paulus interpretati ſumus per *ſic etiam*, quia illa eſt applicatio allegorica, vt oſtendat, non vocari omnes filios Dei, qui ſecundum carnem ſunt filij illius populi, quem ſibi Dominus adoptauit, ſed illos, ad quos promiſsio pertinet.

6. Æſti-

Digitized by Google

6. Æſtimari in ſemine idem eſt, quod computari inter filios deſcendentes ex ſemine.

7. Hic probat, quod aſſumpſerat num. 4. nempe non omnes eſſe veros Abrahæ filios, qui ſunt ex ſemine illius, ſed qui ſunt promiſsionis participes. Eſt autem ſatis conciſa oratio, quæ eo modo explicari debet, vt in paraphraſi.

8. Potuiſſent Iudæi dicere ad primum exemplum, non mirum Iſmaelem fuiſſe reiectum, cum natus eſſet ex ſerua · propterea adhibet aliud, in quo proponit duos fratres ex eodem Patre, & eadem matre, imo ex eodem coitu ſeminatos.

9. Non tranſit hic Apoſtolus, vt recentiores aliqui falsò putant à gratia per Chriſtum, quam hactenus commendauit, ad gratiam electionis, & prædeſtinationis, quam aliqui putant eſſe diuerſam; quæ reuera diuerſa non eſt, ſed eadem: & vtraque per Chriſtum, vt oſtendi 1. par. diſputat. 94. Nec tamen hic agit Paulus de prædeſtinatione Iacob ad gloriam, aut de electione ad gratiam, & de reprobatione Eſau à gratia Dei; ſed tantum de electione Iacob ad hereditatem, & terram pinguem: & de eiectione Eſau, qua priuatus eſt hereditate paterna, & eiectus ad terram ſaxoſam, & aſperam, & hoc appellat hic *odio habui*, de quo ad literam agit Malachias 1. cap. cuius teſtimonium hîc citatur à Paulo. Ob id tamen dicendum non eſt, in hoc capite Paulum non agere de prædeſtinatione, quæ ex nullis meritis eſt; ſed de eiectione à gratia ſecundum permiſsionem, quæ etiam non eſt ex demeritis. Tota enim doctrina huius capitis eò ſpectat, vt oſtendat plures ex populo Iſrael omnino eſſe exortes gratiæ, & promiſsionis Dei: & promiſsiones factas Abrahamo, & Iſraeli ad multos ex Gentilibus pertinere, ſed non ideo eſſe irritas Dei promiſsiones: quia non omnes nati ex ſemine Iſraelis ſunt verè Iſraelitæ, & verè filii Abrahæ; ſed quibus Deus hanc gratiam donauit, vt per fidem imitarentur Abraham, & Iacob. Adducit autem ſimilitudinem Iacob, & Eſau, ſicut adduxerat Iſaac, & Iſmaelis: vt oſtendat non omnes, qui ſunt ex Iſrael, eſſe veros Iſraelitas ſecundum ſpiritum, ſicut non omnes, qui ſunt nati ſecundum carnalem generationem ex ipſo Abrahamo, & Iſaac fuerunt heredes ipſorum, & cenſentur in ipſorum poſteritate. Hunc locum fuſiùs tractaui 1. part. diſput. 95. cap. 8.

10. Auguſtin. lib. 1. ad Simplicianum, quæſt. 2. illud, *Vt ſecundum propoſitum*, coniungit cum præcedentibus, vt ſenſus ſit, cum nondum quidquam boni, aut mali egiſſent: vt ratione operum inter eos eſſe poſſet electio, cum inquam, nihil egiſſent, non ex operibus, &c. Putat autem hoc loco agere Paulum de electione ſolum inter diſtantes ex operibus, & negat vllam factam fuiſſe ex operibus arbitrij, ſed ex operibus

Digitized by Google

gratiæ. Nam in ea quæſtione non nouit Auguſtin. aliam electionem, niſi inter diſtantes,& ex operibus: & hanc negat ad gratiam,& concedit ad gloriam ex operibus gratiæ, vt fusè oſtendi 1. par. diſput. 89. & 3. part. tomo 1. diſput. 23. mihi tamen placet ſenſus paraphraſis, vt in eiſdem locis notaui, quam poſtea ſecutus eſt Auguſtinus in epiſt. 105. poſt medium, & 106. ante medium, & lib. 4. de correctione, & gratia, cap. 7. in medio, vbi concedit electionem inter æquales, & non præmiſſo examine, & iuxta hunc ſenſum illud, *Vt ſecundum propoſitum;* non ad antecedentia, ſed ad ſequentia referendum eſt, vt in paraphraſi. Quomodo autem per propoſitum non intelligatur voluntas efficax beandi homines ante præuiſa merita, neq; voluntas efficax iuſtificandi homines ante præuiſum conſenſum eorum, oſtendimus in ea diſpu. 89.

11. Totum illud quod addidi vſque ad illa verba, *Quid ergo dicemus?* debet ſuppleri: ad hoc enim probandum, quod ſupra propoſuerat poſt numerum ſecundum, adducitur exemplum Iſmaelis, & Iſaac ex eodem patre: & exemplum Iacob,& Eſau, ex eadem etiam matre, & ſemine: quæ tantum adducit Paulus,& non applicat, quia iam videbatur colligi concluſio, quam propoſuerat, ſcilicet non omnes, qui ſunt ex Iſrael eſſe veros Iſraelitas ſecundum ſenſum ſcripturarum, & ita ſatis confirmat non fuiſſe irritas promiſsiones Dei, quæ ad ſolos veros Iſraelitas intelliguntur factæ.

12. Phraſi illa Hebraica, *Miſerebor cuius miſereor,* quæ etiam apud Hiſpanos eſt frequentiſsima, ſignificat id, quod dixi in paraphraſi.

13. Hunc locum latius explicaui ex mente Auguſt. 1. par. diſp. 88. c. 8. in initio, ſecundum ſenſum, quem modo in paraphraſi ſequutus ſum: vt illa particula *ſed* ſignificet ſolius Dei opus eſſe, nempe ratione gratiæ præuenientis, quæ à ſolo Deo eſt. Colligit autem optime ex dictis Exod. 33. *Miſerebor cuius miſerebor,* id eſt, cuius voluero: non enim dixit, miſerebor volentis, aut currentis: ſed cuius miſereor, hoc eſt, cuius placuerit mihi miſereri.

14. Iis verbis rationem reddit non eius, quod proxime dixerat: *Non eſt currentis, &c.* ſed eius, quod antea dixerat, *(nunquid iniquitas eſt apud Deum)* & eius, quod nos ibi diximus num. 11. ſupplendum eſſe: nempe Deum ita miſereri vnius, & alium reiicere; vt vnum admittat in hereditatem ſpiritualem Iacob, alium reiiciat. Probat autem num. 12. quomodo ſine iniuſtitia vnius miſereatur ex Scriptura veteri, vt ita oſtendat liberũ eſſe Deo miſereri, cui voluerit; nunc verò quomodo alterum reiiciat, ſicut Pharaonem, confirmat ex eadem ſcriptura. Ex quo conſtat eſſe illi liberum facere, vt voluerit, & ita non eſſe iniuſtum: quia nullo modo adſtrictus eſt. In hoc vero toto teſtimonio

Exo-

Digitized by Google

Exodi cauſalis particula *vt*, non ſignificat cauſam, ſed euentum. Et ita ſumus interpretati, & colligitur ex doctrina tradita 1. par. diſputat. 97. cap. 2.

15. Concluſio eſt præcedentium, ea vero eſt, non eſſe iniquitatem apud Deum, id quod propoſuerat probandum. De duplici verò modo, quo Deus dicitur indurare, tractaui 1. part. diſput. 95. cap. 10. cuius doctrinam ſequutus ſum in paraphraſi.

16. In textu dicitur hoc modo, *Dices itaq; mihi*, quæ verba communiter interpretantur Græci, & fere Latini, vt ſint obiicientis contra ea, quæ dixerat Paulus. Quaſi ſenſus ſit, obiicies, ſi hęc ita ſunt, quare Deus conqueritur de hominibus, quod in peccatis maneant, ſi ipſe, quem vult, indurat? Et ſane id videbatur ſequi ex prædictis. Verum non eſſe obiicientis ex eo probatur, quia non videtur vllo modo congruè reſponderi ad eam obiectionem: ſi enim ad eam obiectionem aliquibus verbis reſpondet Paulus, maxime illis, *O homo tu, quis es, qui reſpondeas Deo? nunquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit, quid me feciſti ſic?* His autem non videtur congruè reſpondere: ſi enim obiectio erat, vt Græci & ferè omnes interpretantur, quid queritur Deus, & vindictam ſumit de peccatoribus, ſi voluntati eius nullus poteſt reſiſtere, & ipſe, quem vult indurat: certè non benè reſponderet Paulus dicens, *O homo tu quis es, qui reſpondeas Deo?* Cum ſtatim adiiciat, *Nunquid dicit figmentum, &c.* ad id enim, quod obiectum eſt, nempe, *Cur queritur Deus?* nihil reſpondet illud, *Nunquid dicit figmentum?* potius dicere deberet, quare reſpondes ſic, cum in cuiuſcunque manu, & poteſtate ſit, conuerti, & non obdurari, nec Deus obduret ita, vt non poſsimus, ſi velimus, reſpondere? Cur ergo dixiſti: voluntati eius quis reſiſtit? illud ergo, *Nunquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit, quid me feciſti ſic?* non videtur congrua reſponſio propoſitæ obiectioni. Nam ille, qui Deo obiiceret, cur quereretur de hominibus, quod obdurati peccarent, fateretur etiam verum eſſe, vas non debere dicere contra figulum, *Quare me feciſti ſic?* & ille, qui obiiceret eo modo, ſcilicet, cur adhuc queritur Deus? potius obiiceret, & merito, cur figulus queritur de vaſe facto in contumeliam, quare ita vile ſit, & abiectum, cum ipſe figulus ita ipſum fecerit, ſimiliter ergo nec Deus. Quomodo ergo vice verſa Paulus reſpondet? *Nunquid dicit figmentum, &c.* hoc enim non videtur ad rem, nec contra obiectionem factam: quia qui obiiceret Deo, cur quereretur de hominibus, non diceret, cur me feciſti ſic? ſed, quare tu de me quereris, cũ me feceris ſic? ſicut figulus facit vas in contumeliam, & non queritur de eo. Mihi ergo videtur potius iis verbis reſpondere ad aliam quæſtionem, ſcilicet, ſi homo quereretur, quare à Deo eſſet obduratus, vt ita ſenſus ſit, quid adhuc homo queritur, quod obduretur, vel reprobetur à

Digitized by Google

Deo: ad hoc enim rectè reſpōderetur illis verbis, *O homo tu quis es, qui reſpondeas Deo? nunquid dicit figmentum, &c.* quem ſenſum inſinuat Gagneius in hunc locum. Tunc autem illud, *Dices itaq; mihi*; non ſunt verba obiicientis, vt ſatis conſtat, ſed potius inferentis ex iis, quæ dicta ſunt; nec enim ſunt contra prędicta, nec contra veritatem, ſed ad tollendam hominis impudentiam, qui poſſet obiicere, & conqueri, quare vnum obduraret, & alterius miſereretur Deus? meritò ergo hanc expoſitionem ſequuti ſumus in paraphraſi. Et cum addit Paulus: *O homo tu quis es, qui reſpondeas Deo? nunquid dicit figmentum? &c* non ſunt verba increpantis illum, qui diceret, *quid adhuc queritur*, ſed continuantis eandem illationem, vt ſatis conſtat.

17. Quod dicit, *Voluntati eius, quis reſiſtit?* non intelligitur ſolum per potentiam; ſed per legem, & rationem, atque obligationem iuſti, vt ita reddat rationem eius, quod dixerat: alias non rectè redditur ratio eius, ſcilicet fatendum eſſe hominem non poſſe queri de Deo: de eo enim, cuius potentiæ reſiſti non poteſt vi aliqua, rectè poteſt conqueri aliquis: non tamen de eo, cui ratione non poteſt reſiſti, ſicut Deo, cuius voluntas eſt ſumma ratio. Quare non dixit rationi eius, ſed voluntati eius. Nec ſunt verba continuantis obiectionem, ſed ſunt ratio concluſionis præcedentis in numero 16. vt infra fuſius oſtendemus. Lege Sapient. 12. *Si perierint nationes, &c.*

18. Illa particula *imo vero*, omiſſa eſt in vulgata, habetur tamen in Græco particula Μενοῦνγε, quæ ſignificat *quinimo*, vel *imo vero*, & quamuis ſine illa conſtare poſſit ſenſus paraphraſis ſupplendo illud, *dices itaque*, id eſt, dicere debes, tamen cum illa melius fluit oratio.

19. Interrogatio illa tacitam habet cauſam, & probationem eius, quod dixerat, non poſſe hominem diſceptare cum Deo.

20. In hoc loco, *reſpondeas*, quod in textu eſt, non eſt reſpondentis ad interrogata, ſed accipitur pro eo, quod eſt dicere, quod ſæpe fit in ſcriptura, vt Matth. 11. *in illo tempore reſpondens Ieſus*, cum tamen nemini interroganti reſponderet. Dicitur ergo reſpondens, id eſt, loquens, quare dicere Deo in hoc loco, eſt Deo diſceptando dicere: ipſa enim materia videtur eſſe diſceptationis.

21. Hic omitto in paraphraſi illud: *Volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam*: quia cum videantur hæc verba ſignificare cauſam finalem per ſe intentam à Deo, quæ reuera non fuit, accipienda ſunt pro euentu ipſo, vt notaui 1. parte, diſp. 95 ſæpe accipi in ſcriptura, & ideo melius infra ponentur in fine clauſulæ totius.

22. Quomodo hunc finem habuerit Deus in permiſsione, & negauerit gratiam reprobis, non vt ipſos damnaret, oſtendi late 1. part. diſput. 95. cap. 9.

23. Illa

Digitized by Google

23. Illa verba addidimus textui, vt facilius conſtaret ſenſus Pauli: eſt enim conciſa illa periodus, vt multæ aliæ in Paulo. Alii vero putant periodum totam compleri in illis ſequentibus verbis: *Quid ergo dicemus?* & cetera omnia ab illis verbis, *Quos & vocauit, &c.* ſed certè cum non bene reſpondeant illa verba: *Quid ergo dicemus?* melius eſt ſtatim compleri clauſulam additis illis, quæ addidimus in paraphraſi: ſimilia addidit Auguſtin. lib. 1. ad Simplicianum quæſt. 2. poſt medium nempe, *Tu quis es, qui reſpondeas Deo?* refertur autem ad id, quod præceſſerat, *Quis adhuc queritur.*

24. Vt clarior fiat contextus, addidi illa verba: *Dico autem vaſa miſericordia,* repetens illud, *quos & vocauit.*

25. Illud *non ſolum*, non tantum ſignificat ex vtriſque vocatos eſſe, & electos, ſed multo plures ex Gentibus, vt colligitur ex teſtimonio Iſai. citato infra: falſo tamen putant nonnulli in illo teſtimonio Iſaiæ, non fieri mentionem vocationis Iudæorum: cum planè præpoſitio, *per*, id ſignificet, quamuis in Græco ſit ὑπὲρ, quæ etiam ſignificat *de*, vtcumque tamen, cum dicitur, *Reliquia ſalua fient*, inſinuatur eorum vocatio: ſed quod dicitur *reliquia*, id eſt, pauci, oſtendit paucos eſſe ex Iudæis.

26. Reliquiæ idem eſt quod paucisſimi: ſunt enim reliquiæ veluti cum colliguntur vuæ in vindemia, & pauci remanent racemi.

27. Græci, & Latini Patres intelligunt per, *verbum conſummans, & abbreuians,* vel myſterium Incarnationis, quo verbo abbreuiato in carne ſaluandi ſunt, qui ex Gentibus, & Iſrael ſaluandi ſunt. Alij verò verbum fidei, cuius ſpiritu, qui eſt ſermo breuis comparatione legis Moſaicæ, quæ cum adeò longa eſſet, ſaluare non poterat, ſaluandi ſunt, quotquot ſunt electi. Quas expoſitiones ego tanquam Patrum reuereor, ſed quam ſequutus ſum in paraphraſi ſatis videtur congruere textui Iſaiæ, quem ante citauerat, & quem ſtatim citat, in quo agitur de electione ex populo Iſrael, quæ paucorum futura eſt, & ideo dicitur Deus conſummans, & abbreuians, vt in paraphraſi.

28. Vſus ſum verbo futuri, quod in illis participiis, *Conſummans, & abbreuians,* videtur includi, quaſi dicat erit conſummans & abbreuians. Illa verba num. 23. in Iſaia ſecundum vulgatam aliter habentur, ſed parua differentia eſt: Paulus illa citat iuxta Septuaginta.

29. Teſtimonium illud ſecundum hiſtoriam, ſicut & præcedens, eſt de captiuitate Iſrael, in qua paucisſimi ex decem tribubus redierunt. Sed iis vtitur teſtimoniis Apoſtolus tranſiens ad allegoriam, quam proſequitur de ſaluandis per fidem, quam debemus dicere figuratam eſſe in illa captiuitate, quæ fuit figura maioris captiuitatis.

30. Teſtimonium illud textum eſt ex duobus locis Iſaiæ: initium enim, & finis habetur Iſai. 28. vbi dicitur iis verbis: *Ecce ego mittam in fundamen-*

Digitized by Google

damentis Sion lapidem probatum, angularem, pretioſum in fundamento fundatum, qui crediderit non feſtinet. Alia vero verba intermedia, *offenſionis*, & *petram ſcandali,* ſumpta ſunt ex capite 8. Illum ergo lapidem, quem Iſai. cap. 28. dixit probatum, electum, & fundatum, & pretioſum in Sion, id eſt, in Eccleſia, nempe Chriſtum Dominum probatum quidem, & electum credentibus in ipſum: eundem cap. 8. (vbi etiam de Chriſto loquitur, cum dixiſſet futurum in ſanctificationem, qua ratione c. 28. dixit, *lapidem pretioſum, &c.*) appellat lapidem offenſionis, & petram ſcandali, & in laqueum, & in ruinam, ſicut Lucæ 2. *Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & reſurrectionem.* Paulus complexus eſt ſimul, quod Iſaias vtroque capite dixit, ſic etiam 1 Petri 2. dicitur. *Propter quod continet ſcriptura: ecce pono in Sion lapidem ſummum angularem, electum, pretioſum, & qui crediderit in eum, non confundetur.* Vbi vtrumque etiam locum Iſaiæ Petrus complectitur: addit enim: *Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli; & lapis offenſionis, & petra ſcandali.*

31. In Iſaia ſecundum vulgatam habetur: *qui credit, non feſtinet,* & eſt idem ſenſus, pro non *feſtinabit*, eſt enim ſignum confeſsionis, & verecundiæ, cum aliquis feſtinat fugere conſpectum aliorum, & Hiſpanè dicimus, *correrſe*, quod Latine rubore ſuffundi, transferunt *non confundetur,* quam lectionem ſequitur Paulus, vide in annotationibus capitis ſequentis num. 10.

ARGVMENTVM
CAPITIS X.

HOc toto capite probat id, quod poſtremo dixerat in ca. 9. nempe Iudæos non fuiſſe conſequutos veram iuſtitiam, & ſanctitatem, quia non conabantur legem explere ex fide, ſed putabant ex ſuis viribus eam poſſe obſeruare, cum tamen legis plenitudo, & facultas obſeruandi eam ſit ipſe Chriſtus: hoc eſt, ex fide proueniat.

CAP.

Digitized by Google

CAPVT X.

1 FRatres, voluntas quidem cor-
dis mei, & obſeruatio ad De-
2 um, fit pro illis in ſalutem. Teſti-
moniũ enim perhibeo illis, quòd
æmulationem quidem Dei ha-
bent, ſed non ſecundum ſcien-
3 tiam. Ignorantes enim iuſtitiam
Dei, & ſuam quærentes ſtatuere,
iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti.
4 Finis enim legis, Chriſtus ad iu-
5 ſtitiam omni credenti. Moyſes e-
nim ſcripſit, quoniam iuſtitiam,
quæ ex lege eſt, qui fecerit homo,
6 viuet in ea. Quæ autem ex fide eſt
iuſtitia, ſic dicit: Ne dixeris in cor-
de tuo, quis aſcendet in cœlum?
7 Id eſt, Chriſtum deducere. Aut
quis deſcendet in abyſſum? hoc
eſt, Chriſtum à mortuis reuocare.
8 Sed quid dicit ſcriptura? Propè
eſt verbum in ore tuo, & in corde
tuo: hoc eſt, verbum fidei, quòd
9 prædicamus. Quia ſi confitearis
in ore tuo Dominum Ieſum, & in
corde tuo credideris, quòd Deus
illum ſuſcitauit à mortuis, ſaluus
10 eris. Corde enim creditur ad iu-
ſtitiam: ore autem confeſſio fit
11 ad ſalutem. Dicit enim Scriptura:
Omnis qui credit in illum, non
12 confundetur. Non enim eſt di-
ſtinctio Iudæi, & Græci: Nam
idem Dominus omnium, diues
13 in omnes qui inuocant illum. O-
mnis enim quicunq; inuocauerit
14 nomen Domini, ſaluus erit. Quo-
modo ergo inuocabunt eum, in
quem

PARAPHRASIS eiuſdem capitis.

FRatres 1 ne putetis me odio Iudæorum hæc dixiſſe, ſiquidem cordis erga ipſos 2 affectu vehementer opto eorum ſalutem: nec tantum opto, ſed etiam precor Deum, vt ſalutem conſequantur, & iuſtitiam. 3 Ideo hæc mea erga ipſos voluntas vrget me, vt eis dicam ipſos quidem conari magno ſtudio placendi Deo; ſed non ſecundum rationem iuſtitiam legis adipiſci. 4 Ignorantes enim qua ratione iuſtitia, quæ apud Deum verè facit iuſtos, conſequenda ſit, ſcilicet, ſpiritu fidei, & ipſorum propria induſtria: hanc iuſtitiam, vt ſuam quærentes nō ſe præbent ſubiectos, & idoneos iuſtitiæ Dei. 5 Conſummatio enim, & ipſa legis obſeruatio eſt Chriſtus: vt per fidem illius legem obſeruantes iuſtitiā conſequamur. 6 Quid ergo mirum, ſi Iudæi Chriſtum non recipientes, nec ſpiritum fidei in ipſum habentes, conantes ſe ſtatuere iuſtos induſtria ſua, ex legis obſeruatione, re vera legem non obſeruent, & iuſtitiam Dei veram non conſequantur? Habent ergo ſtudium placendi Deo, & iuſtitiam conſequendi, ſed non ſecundum ſcientiam. 7 Moyſes enim dixit Leuit. 18. talem eſſe iuſtitiam, quæ in obſeruatione legis, & mandatorum eſt, vt qui ipſa obſeruauerit, viuat vita ſpirituali, Sed hanc eandem non eſſe ex propriis viribus, ſed ex ſpiritu fidei teſtatur idem Deut. 30.

Digitized by Google

quem non crediderunt ? Aut
quomodo credent ei, quem non
15 audierunt? Quomodo autem au-
dient ſine prædicante? Quomo-
do verò prædicabunt, niſi mit
tantur? ſicut ſcriptum eſt: Quàm
ſpecioſi pedes euangelizantium
pacem, euangelizantium bona!
16 Sed non omnes obediunt Euan-
gelio. Iſaias enim dicit: Domine,
17 quis credidit auditui noſtro? Er-
go fides ex auditu, auditus autem
18 per verbum Chriſti. Sed dico:
Nunquid non audierunt? Et qui-
dem in omnem terram exiuit ſo-
nus eorum, & in fines orbis terræ
19 verba eorum. Sed dico: Nun-
quid Iſrael non cognouit? Pri-
mus Moyſes dicit: Ego ad æmu-
lationem vos adducam in non
gentem: in gentem inſipientem,
20 in iram vos mittam. Iſaias autem
audet, & dicit: Inuentus ſum à
non quærentibus me: palam ap-
parui iis qui me non interroga-
21 bant. Ad Iſrael autem dicit: To-
ta die expandi manus meas ad
populum non credentem, & con-
tradicentem mihi.

illis verbis: Ne dixeris in corde tuo: Quis aſcendet in cœlum, vt faciat, quod lege præcipitur? *Si enim quis ita diceret, perinde eſſet, ac ſi vellet à cœlo Chriſtum auocare: vt iterum in carne veniens iuſtitiam nobis afferret, quaſi iam incarnatus ſemel non attuliſſet nobis gratiam, vt opere præſtemus id, quod præcipitur. Et rurſus ne dicas, inquit, in corde tuo, quis deſcendet in abyſſum, vt hanc iuſtitiam legis conſequatur? hoc enim perinde eſt, ac Chriſtum à mortuis reuocare, & ſegregare, hoc eſt, ex mortuorum numero Chriſtum eximere, & ipſum mortuũ pro nobis negare. Qui enim non dubitat Chriſtum eſſe mortuum, vt nobis gratiam mereretur, qua obſeruaremus legem, non dicet, quis deſcendet in abyſſum ad quærendam legis iuſtitiam? ne igitur fidelis ita dicat, cum etiam ſcriptura plane fateatur, facilem eſſe legis obſeruationem, cum ſubdat Moyſes eodem loco*: Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo. *Hoc autem verbum, quod Moyſes dixit prope eſſe in corde, & in ore, eſt ſpiritus fidei, quem ego vobis prædico, quo legis obſeruandæ facultas vobis conceditur. Quia ſi quis confiteatur in ore ſuo fidei ſpiritu myſterium Incarnationis Chriſti, & non ſolum ore, ſed etiam corde crediderit, ſalutem conſequetur:* 8 *ſi hoc ſpiritu legem hanc, quam dixi prope eſſe, obſeruauerit:* 9 *corde enim fides concepta, & ore proteſtata, ad iuſtitiam, & ſalutem conſequendam per legis obſeruationem valet.* 10 *Dicit enim Iſai. 28.* Omnis, qui credit in ipſum, non confundetur. *Omnis dico, quia non eſt diſtinctio Iudæi, & Græci, quantum attinet ad negotium iuſtificationis ex fide. Omnis ergo, qui crediderit in eum*

non

Digitized by Google

non confundetur, ſiue Gentilis fuerit, ſiue Iudæus: Deus enim ſicut eſt Do-
minus omnium,ita etiam diuitiis abundans, & copioſe effundens dona ſua in
*omnes,qui inuocant ipſum ſicut Ioel dixit:*Omnis qui inuocauerit nomen
Domini, ſaluus erit. 11 *Sed dicet aliquis, qũo Deus in omnes, qui ipſum*
inuocant,effundit dona ſua, ſiue Iudæi ſint, ſiue Gentiles? Nam Gentilis quo-
modo ipſum inuocare poterit, quem non cognouit, nec credidit? credere au-
tem non poteſt,niſi audiat: audire vero non poteſt, niſi quis illi prædicauerit,
nullus autem ei prædicare poterit,niſi ad id miſſus fuerit. 12 *Sic enim dicit*
*Iſai.*52.Quam ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizan-
tium bona: *& iterum, non omnes obediunt prædicationi credentes illi, id*
quod dixit Iſai.cap. 53. *his verbis,*Domine quis credidit 13 auditui no-
ſtro?*id eſt, prædicationi noſtræ: conſtat ergo fidem ortum habere ex* 14 *au-*
ditu: auditum autem ex verbo,& prædicatione Chriſti. 15 *Cum ergo Gen-*
tes talem prædicationem hactenus non habuerint,vnde fidem habere potue-
runt, per quam Deum inuocarent,& ſaluæ fierent? 16 *ſed reſpondeo,nun-*
quid dici poteſt,Gentes omnino non audiſſe,vt vnum Deum ſaltem agnoſcen-
tes,ipſum poſſent inuocare? 17 *Siquidem cæli enarrant, & prædicant glo-*
riam Dei,& opera manuum eius annunciat firmamentum,& in omnem ter-
ram exiuit ſonus eorum,& in fines orbis terræ verba eorum: habuerunt ergo
hanc cælorum prædicationem,& ſonum, vnde Deum agnoſcentes ipſum po-
tuerunt inuocare. 18 *Sed nunquid Iſrael non nouit quod à me dictum eſt;*
ſcilicet Gentes, quæ prius non ſectabantur iuſtitiam, deinde fuiſſe miſericor-
dia Dei iuſtificatos; Iſraelem vero conando ſectari iuſtitiam ex ſola legis no-
titia,nunquam ad illam perueniſſe? 19 *Sane id non ignorauit,cum Moyſes,*
& Iſaias planè oſtenderint. 20 *Moyſes prius dixit in Deuter.* 32. Ego ad
æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem,
in iram vos mittam. *Quaſi diceret: tantis beneficiis afficiam nationem il-*
lam,quæ hactenus habita eſt pro Gente contemptiſſima, & ita pro non Gen-
te: vt felicitate, qua videbitis affluere Gentem illam, prouocandi ſitis ad
iram,& inuidentiam. Poſtea autem Iſaias cap. 65. 21 *audacter etiam cum*
periculo vitæ ſuæ dicit: Inuentus ſum à non quærentibus me, palàm
apparui iis,qui me non interrogabant,*hoc eſt, futurum erit, vt inueniar*
palàm à Gentibus, quæ antea de me nihil cogitabant, nec quærebant fidem
meam, & religionem: 22 *contra populum verò Iſrael conuertens ſermo-*
nem idem Propheta inquit poſtea eodem capite. Tota die expandi
manus meas ad populum non credentem,& con-
tradicentem mihi.

ANNO.

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Repetit id, quod initio capitis 9. dixerat, vt oſtendat ſe non ex odio, ſed ex charitate contra Iudæos ea dixiſſe.

2. In Græco habetur εὐδοκία, vbi Latinè dicitur voluntas. Significat verò beneuolentiam, & propenſam voluntatem.

3. Particula *enim* Græce eſt γὰρ, quæ cauſalis eſt, & ſignificat aliquando non cauſam rei, ſed cognitionis. In hoc loco vim habet tantum ſignificandi cauſam cognitionis: cauſa enim teſtimonium perhibendi eſt voluntas, quam habet erga populum, non autem contrà: & hac de cauſa eo modo interpretati ſumus.

4. Sequentibus reddit rationem illius, quod dixerat, *Non ſecundum rationem, &c.*

5. Quomodo nomine finis ſignificetur hic conſummatio, & complementum, vberius oſtendi 1. 2. quæſt. 109. art. 4.

6. Totum illud ſuppletur tanquam concluſio ex præcedentibus, cuius rationem poſtea reddit.

7. Hic applicat, quod dixit Moyſes: *Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo*, in vtroque enim reperitur fidei verbum, quod neceſſarium eſt ad ſalutem.

8. Addidimus illa, quæ ſequuntur, *Si hoc ſpiritu, &c.* quia hic non contendit Paulus ſola fide ſine operibus ſaluum fieri hominem, ſed oſtendere, quæ ſit facultas, qua homo poſsit adimplere omnia ea, quæ lex præcipit, ſicut etiam Moyſes id oſtendit illis verbis *prope eſt verbum in ore tuo, &c.* Facultas ergo eſt ſpiritus fidei in corde, & in ore.

9. Non debent accipi vt diſtincta, *ad iuſtitiam, & ad ſalutem*, ſed idem prorſus ſignificant, nec ſola fides corde ſufficiens ad ſalutem, nec ſola proteſtatio oris, ſed vtroque modo neceſſaria eſt, vt dixi. Licet interdum iuſtificari poſsit homo ſola fide interiori, ſine externa profeſsione, tamen vt plurimum adulti non ſine confeſsione iuſtificantur, cum ad Baptiſmum accedere debeant, in quo fidei confeſsio ore promenda eſt. Tum etiam dicitur neceſſaria fidei confeſsio ad ſalutem, hoc eſt, ad ſeruandam omnem legem, in cuius obſeruatione iuſtitia noſtra conſiſtit: nam & ipſius confeſsionis fidei præceptum habemus, & quidem Paulus de iuſtitia, & ſalute, quæ eſt in obſeruatione legis, in hoc capite loquebatur, vt patet ex num. 7. 8. & 9.

10. Locum Iſai. 28. iam explicui ſupra cap. 9. nu. 30. & 31. Alii explicant ſic eundem locum Iſaiæ, qui credit, & ſperat in ipſum non feſtinet, hoc eſt, ſuſtineat in patientia & expectet. Sed Paulus planè accepit, pro *credere*, & illud *non feſtinet*, pro non confundetur: vt oſtendat, quo pacto fructum fidei, qui eſt iuſtificatio, non conſequatur confuſio.

11. Alij

11. Alij alio modo connectunt hæc verba præcedentibus: ſed mihi planior videtur hic ſenſus, vt ſit obiectio contra id, quod proximè dixerat, *quicunque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit*. Intelligit verò, ſiue ſit Gentilis, ſiue Iudæus.

12. His, & ſequentibus verbis non probat, quod proxime dixerat, nullum ſcilicet poſſe prædicare, id enim clarum erat, ſed probat illud, quod præceſſerat, nullum credere poſſe, niſi audiat, & ei fuerit prædicatum: & ſemper auget dubitationem propoſitam num. 11. quia non videtur quomodo de Gentibus etiam intelligatur illud, *omnes qui inuocant nomen Domini*.

13. Auditus hic pro prædicatione, & ipſa voce, quæ eſt obiectum auditus, ponitur, vt etiam 1. ad Theſſal. 2. verbum auditus Dei, eſt idem, quod prædicationis.

14. Auditus hoc loco non ſumitur pro prædicatione, ſed propria ſignificatione pro cognitione ſenſus auditus, quam deinde transfert ad ſpiritualem auditum, vt infra videbimus.

15. Totum illud debet ſuppleri vſque ad numerum ſequentem, vt continuetur dubitatio propoſita.

16. Illud, *dico*, non eſt obiicientis, ſed reſpondentis per interrogationem.

17. Locum illum ad literam adduci ab Apoſtolo de cœlis materialibus enarrantibus gloriam Dei probaui 1. part. diſp. 97. cap. 5. hoc modo contextus optimè conſonat. Quomodo autem ſi Gentes inuocarent nomen Domini, id non facerent ſine gratia interius mouente, etiam eo loco probaui, & explicui.

18. Illud, quod habetur in eo numero, aliqui referunt ad id, quod proximè præceſſit, vt ſit ſenſus, Nunquid Iſrael non cognouit prædicandum eſſe Gentibus, vt crederent ex prædicationis auditu? Sed re vera hic ſenſus non quadrat teſtimoniis, quę citat Paulus in huius confirmationem: quia illis potius oſtendit electionem Gentilici populi, & eiectionem Iudaici: quare melius refertur ad id, quod dixerat ſuperiori capite in illis verbis, & ſequentibus, *Quid ergo dicemus, quod Gentes, &c.* vt in paraphraſi dixi. Et ad hoc optimè inducuntur teſtimonia, quæ planè ſunt de electione populi Gentilici, & reprobatione Iudaici: hactenus enim toto hoc capite ſolum probauit, quomodo Iſrael, quia offendit in Chriſtum conando conſequi iuſtitiam ex ſola lege ſine fide, non eſt eam conſequutus. Modò ergo redit ad id, quod dixerat, Gentes ſcilicet præferendas eſſe, & Iſrael reiiciendum, quod proſequitur etiam 11. cap. & probat hoc Iudaico populo antea dictum fuiſſe, & Iſraelem id optime cognoſcere potuiſſe. Illud *nouit*, non tam ſignificat de facto nouiſſe, quam potuiſſe cognoſcere.

Digitized by Google

19. Illa interrogatio affirmans habet implicitam hanc reſponſionem.

20. Illud teſtimonium eſt Deuter. 32. in Cantico Moyſis, vbi ſecundum vulgatam legitur: *Ipſi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus ſuis, & ego prouocabo eos in eo, qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo eos. Non populus,* dicitur pro eo, quod Paulus allegat non Gentem, Gentilium ſcilicet nationem, quam ita appellauit, quia vilis adeò erat, vt non reputaretur inter Gentes, & homines. Illud autem *prouocabo*, vel *irritabo*, accipiendum eſt permiſsiue, & per occaſionem: quia id quod Deus facturus erat, ſciebat futurum eſſe occaſionem iræ, & æmulationis.

21. Illud *audacter*, ſignificat cum timore aliquo Iudæorum, dixiſſe illud Iſaiam, quia erat in Iudæorum offenſionem.

22. Illud *ad*, quod in textu habetur Græce eſt πρὸς, & ſignificat *ad*, & *contra*, & in hoc loco videtur ſignificare contra, quia contra Iudæos erat prophetia illa.

ARGVMENTVM
CAPITIS XI.

TEmperat id, quod videbatur dixiſſe de toto populo Iudæorum, nempe reprobatum, & eiectum fuiſſe à Deo, oſtenditq́; non omnes fuiſſe à Deo excluſos, ſed aliquos etiam; paucos tamen fuiſſe à Deo electos; non quia ex Iſrael erant; ſed ex electione gratuita, & præſcientia electos fuiſſe: vt ita Iſrael id, quod quærebat ſua, & progenitorum ſuorum virtute conſequi, non fuerit conſequutus, ſed id tantum, quod ei ex gratuita electione cōceſſum eſt. Vltimo tandem ad Gentes conuertit ſermonem, ne & ipſi extollantur,

Digitized by Google

lantur, ſed ſoli Dei benignitati adſcribant, quod electi fuerint in populum fidelem, qui nihilominus ſi in bonitate non permanſerint, experientur iram Dei in ſe ipſos, ſicut Iudæi.

Capvt XI.

1 Dico ergo: Nunquid Deus repulit populum ſuum? Abſit.
Nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abraham, de tribu Benia-
2 min. Non repulit Deus plebem
ſuam, quam præſciuit. An neſcitis
in Elia quid dicit ſcriptura? quẽ-
admodum interpellat Deum ad-
3 uerſum Iſrael? Domine, prophe-
tas tuos occiderunt, & altaria tua
ſuffoderunt: & ego relictus ſum
ſolus, & quærunt animam meam.
4 Sed quid dicit illi diuinũ reſpon-
ſum? Reliqui mihi ſeptem millia
virorum, qui non curuauerunt
5 genua ante Baal. Sic ergo & in hoc
tempore, reliquiæ ſecundum ele-
ctionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt.
6 Si autem gratia, iam non ex ope-
ribus: Alioquin gratia iam non
7 eſt gratia. Quid ergo? Quod quæ-
rebat Iſrael, hoc nõ eſt conſecu-
tus; electio autem cõſecuta eſt: ce-
teri verò excæcati ſunt, ſicut ſcri-
8 ptum eſt: dedit illis Deus ſpiritum
compunctionis: oculos, vt non
videant, & aures, vt non audiant
9 vſq; in hodiernum diem. Et Da-
uid dicit: fiat menſa eorum coram
ipſis in laqueum, & in captionem,
& in

Paraphrasis eiuſdem capitis.

Qvid 1 ergo ex præcedentibus ſequitur? nunquid totum populum Iſrael à Deo reiectum fuiſſe? nequaquam. Ego enim Iſraelita ſum, non proſelytus, ſed ex ſemine Abrahæ, & tribu Beniamin, 2 *qui tamen à Deo non ſum repulſus: non ergo Deus totum Iſraelem reprobauit.* 3 *Sed ne quis putet me vnum ſolùm è* Gente *Iudæorum non eſſe à Domino reiectum, addo etiam non repuliſſe Deum à ſuis promiſſionibus partem illam populi, etiam Iudaici, quam ipſe prædeſtinauit: ſicut enim 3. Regum 19. cum Elias ad Dominum orans diceret:* Domine Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam: *hoc eſt, vt me occidant (arbitrabatur enim ſe ſolum manſiſſe, qui verum Dei cultum, & fidem retineret) reſpondit ei Dominus:* Reliqui mihi ſeptem millia virorum, qui nõ curuauerunt genua ante Baal: *ſic etiam, & in hoc tempore præ infinita multitudine Iudæorum, qui repulſi ſunt à Deo, reliquiæ,* 4 *hoc eſt, aliqui, pauci tamen, ex gratia electio-*

& in ſcandalum, & in retributio-
10 nem illis. Obſcurentur oculi eo-
rum, ne videant, & dorſum eo-
11 rum ſemper incurua. Dico ergo:
nunquid ſic offenderunt, vt ca-
derent? Abſit. Sed illorum deli-
ctum, ſalus eſt Gentibus, vt illos
12 æmulentur. Quod ſi delictum il-
lorum diuitiæ ſunt mundi, & di-
minutio eorum diuitiæ Genti-
um: quanto magis plenitudo eo-
13 rum? Vobis enim dico Gentibus;
quandiu quidem ego ſum Gen-
tium Apoſtolus, miniſterium me-
14 um honorificabo, ſi quo modo
ad æmulandum prouocem car-
nem meam, & ſaluos faciam ali-
15 quos ex illis. Si enim amiſſio eo-
rum, reconciliatio eſt mundi: quæ
aſſumptio, niſi vita ex mortuis?
16 Quòd ſi delibatio ſancta eſt, &
maſſa: & ſi radix ſancta, & rami.
17 Quòd ſi aliqui ex ramis fracti
ſunt, tu autem cum oleaſter eſſes,
inſertus es in illis, & ſocius radicis
& pinguedinis oliuæ factus es, no-
18 li gloriari aduerſus ramos. Quòd
ſi gloriaris: non tu radicem por-
19 tas, ſed radix te. Dicis ergo: fra-
cti ſunt rami, vt ego inſerar. Be-
20 ne: propter incredulitatem fra-
cti ſunt, tu autem fide ſtas: noli
altum ſapere, ſed time. Si enim
21 Deus naturalibus ramis non pe-
percit: ne forte, nec tibi parcat.
22 Vide ergo bonitatem, & ſeuerita-
tem Dei: in eos quidem, qui ce-
ciderunt, ſeueritatem: in te au-
tem

lectionis ſalui facti ſunt, & electi à Deo. Quod ſi ex gratia, ergo non ex ipſorum induſtria, & ex operibus: alioquin 5 *electio quam dixi ex gratia, non eſſet gratuita. Quid* 6 *ergo conſequitur ex dictis? hoc plane, nempe populum Iſrael maiori ex parte non fuiſſe aſſequutum iuſtitiam, quã ex propria virtute, & quaſi ex proſapia, eo quod legem ſcriptam haberet, contendebat aſſequi ſine alio ſpiritu fidei: eam verò electam partem ex populo etiam Iudaico, quam dixi ex gratia Dei fuiſſe ſelectam, conſequutam fuiſſe verum ſpiritum ſanctificationis: ceteros verò, quos dixi non eſſe aſſequutos, excæcatos fuiſſe ſicut ſcriptum eſt Iſai.29.* 7 Dedit illis Deus ſpiritum 8 compunctionis, oculos, vt non videant, & aures, vt non audiant vſq; in hodiernum diem. *Hoc eſt ſpiritum pertinacem in malo. Et rurſus Dauid:* Fiat menſa eorum coram ipſis, (*id eſt, ſcriptura, quæ vt menſa illis appoſita eſt*) in ſcandalum, & dorſum eorum ſemper incurua, *hoc eſt, vt ſint ad terrena inclinati, nec conuerſatio eorum ſit in cœlis. Sed nunquid adeò in Chriſtum impegerunt, vt in totum caderent, & ſine ſpe reparationis? nequaquam: ſed* 9 *illorum delicto hoc factum eſt, vt Gentes ad fidem citius vocarentur, & Iudæi conſpecta illorum inſigni ſanctimonia ex contentione, & zelotypia ad fidem etiam conuertantur, qui per præ-*

Digitized by Google

rem bonitatem Dei, ſi permanſe-
ris in bonitate: alioquin & tu ex-
23 cideris. Sed & illi, ſi non perman-
ſerint in incredulitate, inſerētur:
potens eſt enim Deus iterum in-
24 ſerere illos. Nam ſi & tu ex natu-
rali exciſus es oleaſtro, & contra
naturam inſertus es in bonam o-
liuam: quanto magis ij qui ſecun-
dum naturam, inſerentur ſuæ oli-
25 uæ? Nolo enim vos ignorare, fra-
tres, myſterium hoc (vt non ſitis
vobis ipſis ſapientes) quia cæcitas
ex parte contigit in Iſrael, donec
26 plenitudo Gentium intraret: &
ſic omnis Iſrael ſaluus fieret, ſicut
ſcriptum eſt: Veniet ex Sion qui
eripiat, & auertat impietatem à
27 Iacob. Et hoc illis à me teſtamen-
tum; cum abſtulero peccata eo-
28 rum. Secūdum Euangelium qui-
dem, inimici propter vos: ſecun-
dum electionem autem chariſsi-
29 mi propter patres. Sine pœniten-
tia enim ſunt dona, & vocatio
30 Dei. Sicut enim aliquando, &
vos non crediditis Deo, nunc au-
tem miſericordiam conſecuti e-
ſtis propter incredulitatem illo-
31 rum: ita & iſti nunc non credide-
runt in veſtram miſericordiam,
vt & ipſi miſericordiam conſe-
32 quantur. Concluſit enim Deus
omnia in incredulitate: vt omni-
33 um miſereatur. O altitudo diui-
tiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei:
quàm incomprehenſibilia ſunt
iudicia eius, & inueſtigabiles viæ
eius

*prædicationem Apoſtolorum acce-
dere ad fidem ſtatim noluerunt. Quod
ſi Iudæorum lapſus, & incredulitas
per occaſionem ceſſit in ſalutem to-
tius reliqui mundi:* 10 *quanto ma-
gis Gentes ad fidem prouocabuntur,
ſi videant quam plurimos ex Iudæis
conuerti? In gratiam enim veſtram,
ô Gentes, dico, quatenus quidem ſum
Apoſtolus Gentium, honorificabo mu-
nus meum prædicandi inter Gentes,
fructum prædicationis inter ipſas
Gentes ad fidem conuerſas laudans,
& magnifaciens, ſi forte hoc modo
aliquos* 11 *ex Iudæis, laudibus Gen-
tium ad credendum excitatos ſaluos
faciam.* 12 *Id quod ſummopere ex-
opto: ſi enim* 13 *reiectio Iudæo-
rum occaſio fuit, vt* 14 *Gentes tam
mature Deo reconciliarentur, quid
ſentiendum eſt de adiunctione Iudæo-
rum ad Gentes per fidem? Certe multo
melior futura erit cauſa, vt omnes
Gentes ex morte ad vitam redeant,
& conuertantur.* 15 *Quod ſi Pa-
triarchæ illi antiqui, qui ſunt veluti
primitiæ huius populi, vſq; adeo ſan-
cti fuerunt, tota maſſa reliqui populi,
& conſperſio ſancta etiam erit. Et ſi
radix huius populi, illi ſcilicet Patri-
archæ ſancti fuerunt, & rami, qui
ſunt reliqui ex illo populo, ſancti et-
iam erunt: ſi tamen in radice, & fide
Abrahæ & ſuorum parentum ma-
nere velint; aut fracti iam iterum oli-
uæ coniungi.* 16 *Quod ſi aliqui il-
lius populi, qui veri erant rami, quia*

N *fide-*

34 eius! Quis enim cognouit ſen-
35 ſum Domini? Aut quis conſilia-
rius eius fuit? Aut quis prior de-
36 dit illi, & retribuetur ei? Quo-
niam ex ipſo, & per ipſum, & in
ipſo ſunt omnia: ipſi honor, &
gloria in ſecula ſeculorum. A-
men.

fideles, abſciſſi ſunt ex radice non permanentes in fide progenitorum; tu autem Gentilis, cum eſſes oleaſter in tua infidelitate, 17 illorum loco inſertus es, & particeps factus 18 ſucci illius radicis, & pinguedinis oliuæ; fidei nimirum Patrũ, & bonorum operum ex ipſa prouenientium; noli aduerſus ramos abſciſſos inſolenter ſuperbire. Quod ſi adhuc inani gloria intumeſcis, attende qualiter nulla ſit tibi cauſa ſufficiens gloriandi: non enim ex veſtra fide, ſicut ex radice Patriarchæ, quorum fidem ſectamini tanquam ex radice fidei ſuccum hauſerunt; ſed vos aliàs increduli ex illis, vt ex radice fidem habetis. Dices ſaltem in eo eſſe tibi cauſam gloriandi, quod Deus permiſerit ramos, qui antea erant in radice, abſcindi, vt in eorum loco insereréris: negare certè non poſſum exciſos fuiſſe ramos, & illorum loco vos Gentiles inſertos fuiſſe. 19 Sed attende id factum eſſe, non, vt meritis veſtris locum darent, & ſic illorum loco inſeri poſſetis: verum propter incredulitatem ipſorum abſciſſi ſunt, in quam labi iuſto Dei iudicio fuerunt permiſſi. Tu autem fide ex gratia Dei, 20 non tuis meritis inſertus es; noli altum ſapere id tibi tribuens, quod Dei donum eſt, ſed time Dei iudicium. Si enim ipſis Iudæis, qui erant naturales rami origine carnis, ob ipſorum peccata Deus non pepercit, ſed permiſit in incredulitatem labi, & abſcindi; vide tu Gentilis, ne per ſuperbiam indignum te præbeas gratia Dei, & ſimiliter excidaris. Ex quibus iam perſpectam habebis Dei ſeueritatem, & benignitatem: ſeueritatem quidem in eos, qui ceciderunt: in te autem, ô Gentilis, benignitatem, quam Deus ſemper erga te habebit, ſi in cœpto permanſeris: alioqui & tu experieris ſeueritatem Dei, & excideris. Nec ſolum tu Gentilis, qui inſertus es, expertus es Dei benignitatem, 21 ſed & illi, ſi in incredulitate noluerint permanere, & patiantur iterum inſeri. Deus enim potens eſt adhuc illos inſerere, poſtquam abſciſſi ſunt: nam ſi tu cum eſſes oleaſter natus in infidelitate Gentilitatis, inſertus es in fœcundam, & pinguem oliuam Patriarcharum, 22 quod videtur magis repugnare, ſi natiuitatem carnis conſideres: quanto facilius inſeri poterunt Iudæi, qui ſecundum carnem progeniti ſunt ex Patribus, ad quos pertinent promiſſiones? rem enim arcanam, & paucis adhuc cognitam aperiam vobis, ô Gentiles, ne ſitis inſolentes, & animi elatioris, nec nimium vobis placeatis, propterea quod inſiti ſitis oliuæ, & Iudæi exciſi? Myſterium autem, & ſecretum eſt, quod cæcitas ad tempus tantùm contigit in Iſrael, donec intret plenus numerus, quem Deus decreuit ex Gentibus aſſumere: vbi enim impletus

Digitized by Google

pletus fuerit numerus, 23 *totus Iſrael ſaluus fiet, ſicut ſcriptum eſt Iſai.59.*
Veniet ex Sion,qui eripiat,& auertat impietatem à Iacob,& tunc de-
mum teſtamentum,quod illis diſpoſuit 24 implebitur,cum abſtule-
ro peccata eorum, *Qui quidem nunc ſunt Deo inimici, & offenſi* 25 *ra-*
tione pertinaciæ, qua Euangelio aduerſantur, 26 *quod vobis occaſio fuit,*
vt fidem reciperetis. 27 *At verò ſi conſideretis electionem, qua elegit Deus*
Patres eorum in populum abiectis aliis nationibus, & promiſsiones, dilecti
ſunt ipſi Deo propter promiſsiones Patribus factas: Deum enim pœnitere non
poteſt promiſsionis factæ populo illi, & donorum, & vocationis ſuæ, ſicque
implebitur,quòd iam diu Patribus promiſit. 28 *Sicut enim, & vos Gentiles,*
qui antea non credebatis Deo, nunc eſtis miſericordiam conſequuti ad fidem,
vocati occaſione incredulitatis illorum; ita illi non credunt, vnde vobis miſe-
ricordia prouenit. Ex quo tandem fiet, 29 *vt ipſi etiam miſericordiam*
conſequantur, Deus enim ita diſpoſuit ſalutem vtriuſque populi, Iudaici, &
Gentilis, vt permiſerit vtrumq; conſtringi incredulitate, & inde fieri, vt om-
nium poſtea miſereretur. 30 *Cumq; mecum conſidero diuinæ diſpenſationis*
rationem, qua factum eſt, vt Gentes idolis antea ſeruientes ſubitò ad gratiam
Euangelij vocarentur: Iudæi verò quibus gratia promiſſa videbatur, ab ea
excluſi ſint, & eorum caſum fuiſſe occaſionem, vt Gentes prius vocarentur,
& tandem Gentium ſalutem eſſe futuram occaſionem ſalutis Iudæorum, vt
explicatum eſt: cum inquam, hæc mecum conſidero, præ ſtupore cogor ex-
clamare, ô profunditatem diuitiarum, & ſapientiæ, & ſcientiæ Dei, quàm in-
comprehenſibilia ſunt iudicia, & ſecreta ipſius, quæ circa homines diſpoſuit
facere, & quam inexcogitabiles viæ, & modi, quibus id futurum diſpoſuit?
Quis enim vnquam cognouit id, quod Deus decreuit ſapientia ſua de aliquo
facere? aut quis conſiliarius eius fuit in diſponenda via, & modo, quo id fa-
cturus erat? aut quis prior dedit illi aliquid, cum ipſe ſit diues, & abundans,
vt neceſſario debeat ei potius, quam alteri retribuere? nullus ſane quoniam
ex ipſo, vt ex autore, & inceptore omnia inceperunt, & per ipſum perfecto-
rem perficiuntur, & in ipſo conſeruatore conſeruantur. Ipſi gloria in ſe-
culum.

ANNOTATIONES.

1. Illud *Ergo* eſt veluti illationis nota ex omnibus, quæ dicta erant: ſed id obiicit ſibi, & ideo inquit, *dico ergo*, & ipſe ſibi reſpondet, quod multum acrimoniæ, & emphaſis habet, & frequens eſt apud Paulum.

2. Illud, quod addidimus, ſubintelligitur facilè, & ita reſpondet obiectioni iam ſæpius propoſitæ.
3. Illud etiam ſupplendum eſt, vſque ad verbum, *adde etiam, &c.* quibus melius contextus connectitur.
4. Sic explicaui vocem *reliquia* ſupra cap. 9.
5. Cum dicit: *gratia non eſſet gratia*, non intelligit gratiam ipſam in ratione gratiæ, quod ſcholaſtici, *formaliter* dicerent, ſed rem ipſam, ſcilicet electionem, quam dixit ex gratia factam, & non ex operibus, ac ſi diceret: ſi enim ex operibus, iam electio non eſſet gratia: de quo vide 1. part. diſp. 91. cap. 15.
6. Illud, *conſequitur ex dictis*, ſæpe ſubintelligitur à Paulo in ſimili interrogatione, ſicut etiam initio huius capitis, & aliis præcedentibus.
7. Teſtimonium hoc, & ſimilia, quæ ad hoc inducuntur, intelligenda ſunt, ita vt Deus dicatur per ſubtractionem gratiæ, & per occaſionem cauſa talis obdurationis, & excæcationis, vt explicaui cap. 9. & 1. part. diſp. 95. cap. 10. non autem directè, vt blaſphemant hæretici noſtri temporis.
8. Teſtimonium hoc putat Origenes non haberi in ſcriptura, ſed Paulum de ſuo addidiſſe multa verba explicando Iſaiam cap. 9. Sed lapſus eſt Origenes, quia habentur Iſaiæ 29. ſecundum translationem Septuaginta. Eraſmus interpretatur ſpiritum zelotypiæ, ſiue inuidiæ: κατανύσσω enim, vnde genitiuus κατανύξεως ſignificat, *compungo*, qui eſt effectus inuidiæ. Theophylactus, & Oecumenius interpretantur ſpiritum compunctionis pertinacem in malo: nam κατανύσσειν ſignificat etiam, quaſi clauo aliquid configi. Sed ſecundum Hebræum Hieronymus vertit, *ſpiritum ſoporis*, & conſonat etiam eidem ſenſui: quia ſopor eſt res tenax, & Hebræa vox non quemcunque, ſed grauem ſoporem ſignificat, quod magis tenacitatem ipſam exprimit.
9. Ratio Pauli eſt, cum Iudæi non ita facile in initio reciperent prædicationem, Apoſtoli profecti ſunt ad Gentes, ad quas non tam cito irent, ſi Iudæi ipſos facile recepiſſent. Et quod prædicatione Apoſtolorum factum non eſt, poſtea æmulatione ex Gentium conuerſione ſequutum fuit.
10. Dicit Apoſtolus, *quanto magis plenitudo eorum*, & videtur loqui, vt explicat Chryſoſtomus, de tempore, quando vniuerſi ad fidem conuertendi ſunt.
11. Carnem ſuam dixit Iudæos, quos cap. 9. appellauit cognatos ſecundum carnem.
12. Illud, *quod ſummopere exopto*, videtur ſupplendum, vt cauſalis, quæ ſequitur, bonum reddat ſenſum, aliàs non videtur coherere iis, quæ præceſſerant.

13. Græ-

Digitized by Google

13. Græce eſt ἀποβολή, id eſt, abiectio, ſeu reiectio, noſter vulgatus tranſtulit *amiſſio*, quod idem eſt.

14. Mundi nomine Gentes intelligit, ſicut ſuperius etiam.

15. His verbis reddit rationem, quare non ſit deſperandum de Iudæorum conuerſione: cum autem dicit *& maſſam ſanctam, & ramos ſanctos*, non intelligit ſanctos actu eſſe omnes ex illo populo, ſed habilitate, vt inquit Ambroſius.

16. Vtitur Metaphora oliuæ, ad ſignificandos fideles ex fructu illius; nomine verò oleaſtri, ad ſignificandos infideles, & ſine fructu.

17. Illud *in illis*, non ſignificat infideles inſertos eſſe in ipſis ramis abſciſsis, nec ad illos hoc modo referri debet; ſed aut ad illos, qui permanſerunt, vt ſit ſenſus *inter illos:* aut potius ad eoſdem abſciſſos, ita vt illud *in*, ſit idem quod *pro:* aut illud *in illis* referat partem, & locum, ex quo abſciſsi ſunt, vt in paraphraſi dixi *loco illorum*, ſumpta metaphora ex ramis, ex quibus cum abſcinduntur, manet veluti quædam pars illorum, qua coniungebantur trunco.

18. Cum his locis vtitur Paulus nomine *radicis*, non eſt in eo ſenſu, quo Ioan. 10. Chriſtus dicitur vitis, & diſcipuli palmites ex ipſo ſuccum, & alimentum trahentes; conſtat enim ex Patriarchis fideles non habuiſſe ſuam fidem; ſed Patriarchas comparat radici, quia primi nobis hanc fidem tradiderunt, & ita qui ſequuntur, videntur ipſis inſeri tanquam rami radici, & trunco.

19. Totum illud vſque ad particulam *verum* ſuppletur: cum enim inquit Paulus propter incredulitatem fracti ſunt, oſtendit iis verbis Iudæos non ob merita Gentilium, ſed ob ſua peccata fuiſſe abſciſſos.

20. Illud, non ſuis meritis, quod etiam ſuppletum eſt in paraphraſi, ſubintellectum videtur: vt enim ipſi Gentiles intelligant non ſuis meritis fuiſſe inſertos, dicit fide id factum fuiſſe, quæ eſt donum Dei ſine meritis. Et in tota Epiſtola fidem Paulus opponit propriis meritis, & operibus arbitrij.

21. Illud *ſed*, eſt aduerſatiua particula, & refertur ad illud, quod ſupra dixit de Gentilibus, ipſos, ſcilicet expertos eſſe Dei benignitatem, & ne viderentur Iudæi omnino excluſi, quos dixit expertos fuiſſe ſeueritatem, ſubiungit etiam illos participes futuros benignitatis Dei.

22. Quod dicit *contra naturam*, non ideo dixit, quia ſit impoſsibile, vel ſimpliciter naturæ repugnet, ſed quia conſiderata generatione illorum videbatur magis difficile, Gentiles coniungi fidei Patriarcharum, quàm Iudæos: vnde *natura* eo loco idem videtur, quod generatio, vel progenies.

23. Totum Iſraelem conuertendum in fine mundi, ſcripſit Chryſoſtomus

ſtomus in hunc locum, & Auguſt. lib. 20. de ciuitate, cap. 29. expoſita lege per Eliam Thesbitem.

24. Illud *implebitur* ſuppleri debet, & facile ex præcedentibus intelligitur.

25. In textu eſt *ſecundum Euangelium*, quod nos explicauimus ratione pertinaciæ, qua reſiſtunt Euangelio.

26. In textu eſt, *propter vos*, quod intelligi debet in veſtram vtilitatem. Sed cum illud *propter*, videatur ſignificare cauſam finalem, ſicut particula *vt*, hic debet ita ſolum accipi, vt ſignificet euentum, ſicut de particula *vt*, notatum eſt ſupra cap. 9. num. 14 Hæc expoſitio eſt Auguſtini, lib. de prædeſtinatione ſanctorum, cap. 16. & Ambroſii in hunc locum. Chryſoſtomus explicat illud *propter vos*, quia fides ſuſcepta à Gentibus offendiculo fuit Iudæis, vnde dicuntur inimici propter vos, hoc eſt, in vobis ſcandalizati: ſed quæ ſequuntur magis congruunt expoſitioni Auguſtini.

27. Cum inquit dilectos eſſe Iudæos ſecundum electionem, non loquitur de illis, qui tunc reſiſtebant prædicationi, aut poſteà reſiſtent: ſed de natione vniuerſim, de qua dixit, etiamſi abſciſsi eſſent rami, poſſe iterum inſeri, imo facilius, quàm Gentiles.

28. Probat ſine pœnitentia eſſe dona Dei, id eſt, Deum impleturum, quod promiſit, & miſericordiam facturum cum populo Iudæorum, & ideo vtitur cauſali *enim*.

29. Hic, & in ſequentibus, cum inquit, *Vt omnium miſereatur, &c* particula *vt*, non ſignificat cauſam finalem, ſed euentum: quia vt dixi 1. part. diſputat. 93. cap. 2. non eſt intentionis Dei permittere, vt miſereatur, ſed permittit, & poſtea miſeretur: cum verò inquit Paulus, *Concluſit omnia ſub incredulitate*, finit primam iſtam partem Epiſtolæ cum illamet ſententia, quam dixerat 3. capite: *Omnes quidem peccauerunt, & egent gloria Dei*: in hac enim parte hoc potiſsimum contendit oſtendere, parem eſſe cauſam apud Deum Iudæorum, & Græcorum, vt egeant gratia Dei, & ex operibus ſuis nullum illorum peculiare aliquid habere, vt ita oſtendat diuitias Euangelij, vt propoſuit 1. capit.

30. Etiam ſi aliò referri ſoleat hæc exclamatio Pauli, tamen non poteſt commodius referri, quàm ad id, quod immediate præceſsit, de abſciſsione ſcilicet Iudæorum, & inſitione Gentilium: notanda tamen ſunt tria illa *diuitiarum, ſapientiæ, & ſcientiæ Dei*, multi enim referunt illud *diuitiarum* ad ſapientiam, & ſcientiam, vt Paulus admiretur diuitias ſapientiæ Dei: melius tamen explicari poteſt, vt admiretur ipſas Dei diuitias, quod nullius indigeat, tum etiam ſapientiam, & ſcientiam, & ſic in ſequentibus tria opponit, *Quis cognouit ſenſum* opponit ſapientiæ,

tiæ, *quis conſiliarius eius fuit?* opponit ſcientiæ, *quis prior dedit ei?* opponit diuitiis, & ſic optimè quadrat præcedentibus; oſtendens non mirum, ſi prius Gentiles vocauit, & inſeruit Iúdæos, abſcindens eos, quos tandem inſeret: eſt enim adeò diues, & nullius indigens, vt nullus prior dederit illi, vt debeat ei potius retribuere. Sapientia autem, & ſcientia in eo diſtinguenda ſunt, vt ſapientia ſit cognitio tantum eius, quod futurum eſt, quod ita ſecretum eſt, vt nullus cognouerit, & ideo dicit, *Quis cognouit ſenſum Domini?* ſcientia verò ſignificat diſpoſitionem mediorum ad ea, quæ facturus eſt Deus, quod admirabilius eſſe ſolet, & ideo dicit, *Quis conſiliarius eius fuit?* quaſi dicat, vt conſilio illius diſponeret cauſas, & media, quibus facturus erat, quod ſibi placuit facere; quorum vtrumque mirabile eſt, ſed hoc poſterius mirabilius: mirabile enim eſt, aliquem infimæ ſortis futurum Principem: mirabilius tamen eſſe ſolet illis, aut illis mediis futurum eſſe. Meritò ergò vtrunque admirans exclamat Paulus.

POSTE-

Digitized by Google

POSTERIOR PARS EPISTOLÆ, IN QVA SOLVM TRADIT PAVLVS DOCVMENTA RECTE VIVENDI.

ARGVMENTVM CAPITIS XII.

TOto hoc capite varia tradit documenta. Primum, quam de ſe ipſo quiſque opinionem habere debeat, propter varia dona, & gratias à Deo acceptas. Deinde multa alia communia omnibus præbet documenta, maximè verò, quæ ad fraternam dilectionem pertinent.

CAPVT XII.

OBſecro itaq; vos fratres per
1 miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium ve-
2 ſtrum. Et nolite conformari huic ſeculo, ſed reformamini in nouitate ſenſus veſtri, vt probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, & bene-
3 placens, & perfecta. Dico enim per

PARAPHRASIS eiuſdem capitis.

VOs 1 ergo fideles, qui & gratiam Dei conſequuti eſtis ex fide, & miſericordia Dei, non ex legis notitia, conſtituti inſuper heredes vitæ æternæ, & in filios Dei adoptati, obſecro per eandem Dei miſericordiam, vt membra veſtra ad bonas operationes illis vtendo Deo offeratis, vt hoſtiam non mortuam, ſicut pecudum

Digitized by Google

per gratiam data eſt mihi, omni-
bus, qui ſunt inter vos; non plus
ſapere, quam oportet ſapere, ſed
ſapere ad ſobrietatem; & vnicui-
que ſicut Deus diuiſit menſuram
4 fidei. Sicut enim in vno corpore
multa membra habemus, omnia
autem membra non eundem a-
5 ctum habent: ita multi vnũ cor-
pus ſumus in Chriſto, ſinguli au-
6 tem alter alterius membra: ha-
bentes donationes ſecũdum gra-
tiam, quæ data eſt nobis, differen-
tes, ſiue prophetiam ſecundum
7 rationem fidei, ſiue miniſterium
in miniſtrando, ſiue qui docet, in
doctrina, qui exhortatur, in ex
8 hortando, qui tribuit in ſimplici-
tate, qui præeſt, in ſolicitudine,
9 qui miſeretur in hilaritate. Dile-
ctio ſine ſimulatione: odientes
10 malum adhærentes bono: chari-
tatem fraternitatis inuicem dili-
11 gentes: honore inuicem præue-
nientes; ſolicitudine, non pigri;
12 ſpiritu feruentes; Domino ſer-
uientes, ſpe gaudentes, in tribu-
latione patientes, orationi inſtan-
13 tes, neceſſitatibus ſanctorũ com-
municantes, hoſpitalitatem ſe-
ctantes. Benedicite perſequenti-
14 bus vos: benedicite, & nolite ma-
15 ledicere. Gaudete cum gauden-
16 tibus: flete cum flentibus. Id ip-
ſum inuicem ſentientes. Non al-
ta ſapientes, ſed humilibus con-
17 ſentientes. Nolite eſſe prudentes
apud voſmetipſos. Nulli malum
pro

dum ſacrificia: ſed viuentem vita ſpi-
rituali gratiæ ſanctam, & Deo ac-
ceptam, quæ 2 ſit cultus, & latria
ſpiritualis: & ne vos accommodetis
pro arbitrio cupiditatum veſtrarum,
ſicut faciunt, qui huic ſæculo dediti
ſunt; ſed per renouationem mentis,
quam per fidem accepiſtis, transfor-
mamini indies in nouos affectus ſpi-
rituales, vt experimento comprobe-
tis, 3 quodnam ſit bonum, quod
Deus à nobis vult, quod verò ſit opti-
mum; & perfectum. 4 Hoc autem
eſt, quod volo dicere per gratiam Do-
ctoris, & Apoſtolatus, quæ mihi con-
ceſſa eſt à Chriſto. In primis, ne quis
5 plus efferatur, & magnifice de ſe
ſentiat, quàm opus eſt, ſed modeſtè, 6
& eo modo, ſicut vnicuique Deus
diſtribuit menſuram doni 7 in fide
ſibi collati, vt intra illius terminos ſe
contineat: ſicut enim in vno humano
corpore multa ſunt membra, ſed non
omnia eodem funguntur munere: 8
vnumquodque tamen in alterius ſub-
ſidium ſuum ſortitur miniſterium:
ita multi fideles ſumus vnum corpus,
cuius Chriſtus caput eſt, vnuſquiſque
verò eſt membrum, & ſuum ſortitur
miniſterium in gratiam etiam alte-
rius ſecundum diuerſa dona ex gratia
Dei ei conceſſa. Quidam prophetiæ
dono præditi ſunt, 9 quorum mu-
nus eſt prophetare, non auguriis mo-
re Gentium, ſed conuenienter, vt fides
noſtra poſtulat: quidam gradum mi-
niſterij, ſiue epiſcopi, ſiue Sacerdotis,
O *ſiue*

Digitized by Google

pro malo reddentes. Prouidentes
bona non tantum coram Deo,
ſed etiam coram omnibus homi-
nibus. Si fieri poteſt, quod ex vo-
18 bis eſt, cum omnibus hominibus
pacem habentes. Non voſmet-
ipſos defendentes chariſsimi, ſed
19 date locum iræ: Scriptum eſt e-
nim: Mihi vindictam; & ego re-
tribuam, dicit Dominus. Sed ſi e-
ſurierit inimicus tuus, ciba illum:
20 ſi ſitit, potum da illi: hoc enim fa-
ciens carbones ignis congeres ſu-
21 per caput eius. Noli vinci à malo:
ſed vince in bono malum.

ſiue Diaconi ſortiti ſunt, cuius officium eſt in eo miniſtrare iuxta præſcriptum ordinem: quidam verò ſunt Doctores, qui ad hoc deſtinati ſunt, vt aliis explicent, & dilucidè tradant, quod bene nouerunt. Alij gratiam acceperunt exhortandi populum. 10 *Hi ergo omnes ita ſe gerant, & vnuſquiſque in miniſterio ſuo ita contentus maneat, vt contra alium non inſoleſcat. Qui vero conſtitutus eſt Præfectus facultatum Eccleſiæ, vel collectarum, quas fideles conferunt, in pauperes diſtribuat ſimplici animo, & ingenuè, non quaſi coactus: qui verò alicuius congregationis conſtitutus eſt Præſes, is ſolicitè, & diligenter inuigilet gregi ſibi commiſſo: ſicque vnuſquiſque bene vtatur gratia, & dono ſibi commiſſo.* 11 *Præter hæc autem in vniuerſum quiſq; ita ſe gerere debet, vt dilectio, qua alios diligit, ſit* 12 *ex corde ſincera, & minimè fucata, ita verò vt non* 13 *in malum, qualis eſt dilectio laſciuorum, & malefactorum; ſed in bonum diligat, ſicque* 14 *fraternam charitatem ſinguli mutuò proſequantur, & honore ſe inuicem præueniant ſedulitate, & ſtudio aliis exhibendi officium. Sint impigri, & impetu quodam animi accenſi ad benemerendum de proximo. Domino verò ſeruientes, non tantum religioſo cultu, ſed etiam moribus totius vitæ, & conuerſationis humanæ, aſsidua etiam inſtantia perſeuerantes in oratione. Inopiæ & anguſtiæ Chriſtianorum rebus veſtris ſubuenite, hoſpitalitatem ita colentes,* 15 *vt alios ad hoſpitium vltro intrare compellatis. Bene precemini iis, qui vos perſequuntur, benedicite, inquam, iis, & nolite malè imprecari, vel execrari; iis verò, quibus proſperè res eueniunt, non modo ne ſitis inuidi; ſed potius* 16 *congratulamini, & congaudete; de eorum verò malo, qui in afflictione ſunt, non tantum non gaudeatis, ſed potius compatimini, & cum illis etiam flete: eodem animo ſitis erga alios, vt quiſque de alio eam habeat opinionem, quam de ſeipſo: nec arroganter de vobis ſentiatis; ſed potius* 17 *pauperibus ignobilibus, & in loctis vos accommodate, & cum illis conuerſamini. Nolite plus æquo per arrogantiam vobis tribuere prudentiæ, quaſi alieno conſilio exiſtimetis vos non indigere.* 18 *Nulli pro maleficio maleficium retribuatis.*

Curam

Curam verò habete, vt quæ agitis bona, ſic agatis, vt non ſolum Deo placeant, ſed etiam hominibus : quoad verò fieri poteſt, ſalua ſcilicet pietate, & iuſtitia, cum omnibus hominibus pacem habete: quod ſi ab aliquo iniuriam paſſi eſtis, nec 19 *vindictam ſumatis de illo;* 20 *ſed date locum, & expectate iram diuinam, quæ vlciſcetur etiam veſtram iniuriam : ſcriptum eſt enim Deuter.* 32. Mihi vindictam, & ego retribuam; *nec ſolum non ſumatis vindictam de inimicis veſtris; ſed ſi inimicus eſurierit,* 22 *indulgenter paſcite ipſum; ſi ſitierit, potum date illi: ſic enim totum illum inflammabitis erga vos non odio, aut ira, vt antea erat, ſed amore, non ſecus, atque ſi carbones* 23 *ardentes coaceruantes ſuper ipſum accenderetis. Nolite ergo vinci ab* 24 *iniuria illata, vt prouocati iniuria ipſa adducamini ad ſumendam vindictam, ſed potius vincite ipſam iniuriam vobis illatam benemerendo de illo, à quo læſi eſtis.*

ANNOTATIONES.

1. Particula *itaque* eſt nota illationis ex iis, quæ antea dixerat. Cum ergo antea tractaſſet de iuſtificatione per fidem & gratiam, qua oſtenderat homines iuſtificari, nunc ipſos Romanos interpellans, ea nota illationis videtur inſinuare eos iuſtificatos, & adoptatos in filios, quod in paraphraſi expreſsimus.

2. Rationabile obſequium Græcè dicitur λατρεία λογική in eodem ſenſu, quo dicitur 1. Petr. 2. λογικὸν γάλα, id eſt, rationabile lac concupiſcite, hoc eſt, ſpirituale lac : eo quod ſacrificium, ad quod inuitat Paulus in hoc capite, non eſt corporalium victimarum, ſed ſpiritualis hoſtiæ, hoc eſt, boni operis.

3. Voluntas Dei hoc loco accipitur pro eo, quod Deus vult de nobis. Quod vero dixit noſter interpres, *bona, beneplacens, & perfecta,* in Græco ad literam eſt, bona, optima, & perfecta, quaſi dicat, exhibendo vos hoſtias ſpirituales Domino, opere complebitis, quod Deus à vobis poſtulat, ſcilicet bonum, optimum, & perfectum in operibus veſtris.

4. Verba illa *dico autem* explicantis ſunt, non præcipientis, vt aliqui volunt : in his enim, quæ ſtatim ſubiungit, plura proponit, quæ verè ſunt conſilia : non ergo ea præcipit, ſed proponit vt meliora, & conſonat cum ſuperioribus, vbi dixerat, *quæ ſit Voluntas Dei beneplacens, & perfecta.*

5. Sapere hoc loco non pertinet ad eruditionem, & ſpeculationem, ſed ad cogitationem, & opinionem de ſeipſo, vt in phraſi.

6. Illud, *&*, non habetur in Græco, in Latina vero editione etiam emendata habetur, nec redundat: ſenſus enim eſt, vt in paraphraſi, qui facile conſtabit, ſi particula *ſicut*, quæ poſtpoſita eſt, voci *vnicuique* anteponatur.

7. Nomine fidei per Metonymiam intelligit donum ratione fidei collatum: poſtea enim enumerat varia dona, intra quorum menſuram contendit Paulus, vt quiſque ſe contineat, nec vltra præſumat.

8. Illud ſuppleuimus, quod videbatur Paulus ſubintelligere, quia cum applicat ſimilitudinem, ad mutuam operam, & leuamen videtur reſpexiſſe.

9. Illud *Secundum rationem fidei*, ita interpretatur Chryſoſtomus.

10. In omnibus clauſulis præcedentibus, in quibus eſt eclipticus ſermo, ſuppleri debet, quod addidimus in paraphraſi, num. 8. iuxta id, quod Paulus propoſuit, *Non plus ſapere, quam oportet ſapere*.

11. Hinc iam vniuerſaliora omnibus tradit documenta, hactenus enim de vſu tantum, & exercitio donorum, & gratiarum loquutus fuerat.

12. In his omnibus clauſulis intelligi debet verbum *ſit*, eſt enim ſermo conciſus.

13. Addidit Paulus, *odientes malum, &c.* vt oſtenderet, qualis deberet eſſe dilectio, vt in paraphraſi explicatum eſt.

14. In Græco eſt φιλαδελφία, id eſt, dilectione, ſeu charitate, quod idem eſt, ſiue enim in caſu accuſandi legas, ſiue in caſu effectiuo, idem erit ſenſus, particula autem *diligentes*, Græce eſt φιλόστοργοι, quod ſignificat eos, qui affectu pietatis cognatos diligunt, aut affines.

15. Verbum *ſectantes*, ſignificat vltroneam illam hoſpitalitatem, quam quis vltrò ſectatur.

16. More Græcorum Paulus dixit, *Gaudere cum gaudentibus, &c.* vſurpauit enim infinitum pro imperatiuo, ac ſi diceret, gaudete cum gaudentibus, vel, vt alii volunt, intelligi debet verbum oportet, vel aliud ſimile.

17. *Humilibus, &c.* Hoc loco intelligit non modeſtos, ſed humili loco natos, & inferioris conditionis homines.

18. In omnibus illis participiis ſuppleri debet verbum *ſitis*, vel exponi debent, vt in paraphraſi per modum imperandi.

19. Quod interpres dixit *defendentes*, in Græco eſt participium ἐκδικοῦντες, quod ſignificat *vlciſcentes*, non autem participium διεκδικοῦντες, quod ſignificat *defendentes*, ceterum defendere pro vindicare etiam

acci-

Digitized by Google

accipitur in Scriptura, vt Iudith 1. *Quod defenderet ſe de omnibus regionibus.* Et 2. cap. idem habetur, & congruit cum ſequentibus.

20. Locum dicitur dare Dei vindictæ, qui non ſumit vindictam per ſe de ſuis inimicis: ſicut contra, qui vlciſcitur, videtur impedire, ne Deus ipſe vindictam pro eo ſumat, vnde in verbis Pauli cum dicit, *ſed date locum iræ*, debet ſuppleri *Dei*.

21. Teſtimonium hoc eſt Deuter. 32. in Cantico Moyſis his verbis, *mea eſt vltio, & ego retribuam eis in tempore.* Hoc eſt, ad me pertinet officium vindicandi, & in Græco eſt vindicta in caſu nominandi, & in vulgata eſt eodem modo, quamuis in aliis vulgatis eſſet antea in caſu accuſandi, & eodem recidit ſenſus: ſcilicet, mihi vindictam relinquite, & ego retribuam.

22. In Græco eſt verbum ψώμιζε, id eſt; paſce, quod non ſignificat tantum paſcere ſimpliciter, ſed indulgenter paſcere, vt in conuiuiis fieri ſolet, cum quis alteri fauet miniſtrando de iis, quæ ipſi apponuntur. Hic etiam Paulus mutauit numerum, ſicut ad Galat. 6. *conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.*

23. *Carbones ignis*, dixit pro ardentes carbones phraſi Hebraica.

24. *Malum* hic non accipit pro perſona lædente, ſed pro reipſa, id eſt, iniuria, & vinci ab iniuria eſt, ſinere vt in nobis affectum excitet ad vindictam: vincere ergo iniuriam, eſt in amoris affectum mutari erga lædentem: ſicq; optime Paulus oſtendit, quæ ſit voluntas Dei bona, optima, & perfecta, de qua ſupra num. 3. Hic non tantum quæ neceſſaria ſunt, docuit Paulus, ſed etiam, quæ perfectionis, & conſilii.

ARGVMENTVM
CAPITIS XIII.

DOcet Paulus Magiſtratibus, & Principibus parendum, eisq; debita ſoluenda, ſiue honoris, ſiue vectigalium, ſiue tributorum: erga omnes autem etiam æquales debitum dilectionis ſemper retinendum, & obſeruandum. Deniq; in vniuerſum ſectanda opera iuſtitiæ, & relinquenda, quæ ſunt carnis.

CAPVT XIII.

1 OMnis anima, poteſtatibus
ſublimioribus ſubdita ſit.
Non eſt enim poteſtas niſi à Deo;
quæ autem ſunt à Deo, ordinata
2 ſunt. Itaque qui reſiſtit poteſtati,
Dei ordinationi reſiſtit. Qui au-
tem reſiſtunt, ſibi ipſis damnatio-
3 nem acquirunt: nam Principes
non ſunt timori boni operis, ſed
mali. Vis autem non timere pote-
ſtatem? Bonũ fac, & habebis lau-
4 dem ex illa. Dei enim miniſter eſt
tibi in bonum. Si autem malum
feceris, time: non enim ſine cauſa
gladium portat. Dei enim mini-
ſter eſt: vindex in iram ei, qui ma-
5 lum agit. Ideoq; neceſsitati ſubdi-
ti eſtote: non ſolum propter iram,
ſed etiam propter conſcientiam,
6 Ideo enim & tributa præſtatis:
miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ip-
7 ſum ſeruientes. Reddite ergo o-
mnibus debita: cui tributum, tri-
butum: cui vectigal, vectigal: cui
timorem, timorem: cui hono-
8 rem, honorem. Nemini quid-
quam debeatis, niſi vt inuicem di-
ligatis: qui enim diligit proximũ,
9 legem impleuit: nam; non adul-
terabis: non occides; non fura-
beris; non falſum teſtimonium
dices; non concupiſces: & ſi quod
eſt aliud mandatum, in hoc ver-
10 bo inſtauratur: Diliges proximũ
tuũ, ſicut teipſum. Dilectio pro-
ximi, malum non operatur, ple-
11 nitudo ergo legis, eſt dilectio. Et
hoc

PARAPHRASIS.

OMnis homo, ſiue Ethnicus, ſiue Chriſtianus ſit, poteſtatibus in autoritate publica cõſtitutis obediat, nec prætextu Chriſtianæ religionis detrectet iuſſa Principum: nulla enim poteſtas eſt, quæ non ſit Deo autore inſtituta. 1 Quæ verò ſunt poteſtates, & dominia ad Rerumpublicarum adminiſtrationem, hæc à Deo virtutem, & robur accipiunt ad continendos populos in diſciplina, & pace, qui ſic voluit hominum diſponere vitam. Ergo qui illis non obedit, iuſſis, & ordinationi Dei reſiſtit; qui verò Dei ordinationi reſiſtunt, ſibi damnationem acquirunt, 2 apud ipſum Magiſtratum: nam Principes nec ſunt terrori: 3 nec pœnam infligunt bene agentibus. Si autem vis non timere mala, quæ Principes poteſtate ſua comminantur malis, bene viue: quod ſi feceris, non ſolum liber eris à metu poteſtatis Magiſtratus, ſed etiam laudem referes ab illo: ſic enim Princeps tibi bene viuenti, erit miniſter Dei in magnam tui vtilitatem; contrà verò ſi male vixeris, time illum, qui à Deo gladium poteſtatis habet, vt pœnis etiam mortis malefacta puniat: Dei enim miniſter eſt vltor 4 ad pœnam malè agenti. Cũ itaque res ſic ſe habeat, poteſtati, 5 cui neceſſe eſt obedire, ſubditi eſtote, non ſolum propter pœnam, de qua hactenus dixi, ſed etiam ne veſtra 6 conſcientia polluatur inobedientia. Ideò 7 verò tributa pen-

Digitized by Google

hoc ſcientes tempus; quia hora
eſt iam nos de ſomno ſurgere.
12 Nunc enim propior eſt noſtra
ſalus, quàm cùm credidimus.
Nox præceſsit, dies autem appro-
pinquauit. Abiiciamus ergo ope-
ra tenebrarum, & induamur ar-
13 ma lucis. Sicut in die honeſtè am-
bulemus; non in commeſſatio-
nibus, & ebrietatibus, non in cu-
bilibus, & impudicitiis, non in
contentione, & æmulatione: ſed
14 induimini Dominũ Ieſum Chri-
ſtum, & carnis curam ne feceritis
in deſideriis.

ta penditis Principibus, quia miniſtri Dei ſunt ad hoc inſtituti, vt curam veſtri habeant, voſque tueantur, vt tranquillè viuatis, in quo & ipſi laborare debent. Reddite ergo omnibus, qui publica præditi ſunt autoritate, id, quod eis iure debetis, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui honorem, honorem. 8 Soluite ergo quæcunque alteri debetis, vt ita liberi maneatis, nec vllus poßit vos admonere vllius debiti, niſi mutuæ dilectionis: debetis enim ſemper vos debitores agnoſcere dilectionis, quantamcunque illam perſoluatis: 9 id quod tam libenter vobis ſuadeo: 10 quia qui diligit proximum, legem obſeruat: nam non adulterabis, non occides, &c. & ſi quod eſt aliud mandatum, hoc ſolo verbo mutuæ dilectionis veluti compendio, 11 & recapitulatione continetur, diliges proximum, ſicut teipſum: dilectio enim charitatis non mouet ad faciendum aliquid inhoneſtum, & ob id obſeruantia legis eſt in dilectione. Diligite ergo inuicem, & 12 hoc præſertim cum ſciatis quale iam ſit tempus; quia tempeſtiuum eſt, vt excitemur à ſomno corporis, & ignauiæ, & præparemus nos: 13 in dies enim ad Domini præſentiam magis accedimus, quàm cum initio venimus ad fidem. 14 Nox præceßit in nobis ignorantiæ, infidelitatis, & erroris. Dies vero fidei nobis iam illuxit: ſurgentes ergo à ſomno negligentiæ, abiiciamus opera noctis, hoc eſt, ſomnum, & deſidiam; quæ eſt in malis operibus, & induamur arma lucis: hoc eſt, vigilantiam, quæ in bene operando poſita eſt, ita operemur, vt honeſtè ambulemus, ſicut decet die, non in commeſſationibus, &c. ſed 15 Chriſtum per omnem noſtram vitam ſectemur, 16 & ne habeamus curam carnalium noſtrorum deſideriorum, vt bonis operibus, quaſi armis Chriſti inſtructi ſecure incedere, & diem Domini, tanquam ſi fur eſſet, expectare poßimus.

ANNOTATIONES.

1. Recentiores aliqui ita interpretantur ea, *Quæ à Deo ſunt, illa ſunt ordinata*, & multa philoſophantur, quomodo ſcilicet opera Dei habeant ordinem,

ordinem, ſed non eſt iuxta intellectum Pauli; vnde Græci omnes explicant, vt in paraphraſi, & in Græco non dicitur, ordinata ſunt, ſed ordinatæ ſunt, & ſic legit vulgata emendata: quod referendum eſt ad ipſas poteſtates, de quibus dicit eſſe à Deo ordinatas, & conſtitutas: dixit autem (inquiunt Græci) de ipſis poteſtatibus, non de Principibus, quia multi Principes non eliguntur Dei ordinatione, ſed per humanam, & illicitam negotiationem; ceterum poſtquam iam electus eſt aliquis in Principem, eius poteſtas dicitur eſſe à Deo, hoc eſt, vim habere ab ipſo naturæ autore, vt ei obedire debeamus.

2. Aliqui exponunt de æterno ſupplicio, quo tranſgreſſores mandatorum Principis puniuntur à Deo, ſed magis videtur ſequentibus etiam quadrare interpretatio paraphraſis: ſtatim enim ſubſequitur: *nam Principes, &c.* quæ ratio non ſatis accommodari poſſet priori ſenſui: ideo aliqui ſequuti priorem expoſitionem dicunt, ex illa parte, *nam Principes, &c.* incipere nouam rationem non eius, quod immediatè præceſſerat, ſed illius, quod dixerat, prius obediendum eſſe Principibus, quod tamen mihi non ſatis probatur.

3. Illud: *non ſunt terrori boni operis:* in Græco ad literam eſt, *non ſunt terror bonorum operum*, hoc eſt, non ſunt in terrorem bene operantibus: ſumit enim bonum opus pro ipſo bene operante.

4. Ira eo loco ſumitur pro effectu illius, id eſt, pœna, vnde vindex in iram, idem eſt, quod vindex ad pœnam.

5. In Græco ad literam eſt, *Ideo neceſsitas eſt ſubiici,* διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι quidam vulgati codices legunt in datiuo cum iota ſubſcripto ἀνάγκῃ, & ideo vertunt, *neceſsitati ſubditi eſtote*, appellant verò neceſsitatem ipſam poteſtatem Principis, & Magiſtratus, & ſenſus vtroque modo eſt idem: dicitur enim poteſtas neceſsitas, quia neceſſe eſt ei obedire. Emendata editio legit *neceſsitate* in ablatiuo, & perinde eſt, eundemque ſenſum habet, quem nos in paraphraſi ſequuti ſumus, ac ſi diceat, ideo neceſsitate exigente obedite, &c. quod perinde eſt, atque dicere, neceſſe eſt obedire.

6. Hæretici noſtri temporis ſequuti Eraſmum alio modo interpretantur, vt tollant vim legum humanarum, dicunt, *propter conſcientiam*, ne ſcilicet ſitis vobis conſcii, quod alios veſtro exemplo prouocaueritis ad inobedientiam, ſed cum nihil hactenus dixerit de ſcandalo, videtur ſatis extorta hæc expoſitio.

7. In Græco eſt particula γὰρ, quæ hic potius habet vim continuatiuæ, quam cauſalis: ideo explicaui per particulam, *vero:* ſi enim reddat rationem, non ſatis accommodari poteſt præcedentibus, potius ergo hic oſtendit, qua de cauſa tributa Principibus præſtari debeant.

8. In

8. In Græco eſt ad literam, *Nemini quidquam debeatis, niſi hoc, quod eſt diligere, τὸ ἀγαπᾷν*, & expoſitio eſt omnium Græcorum, & Latinorum.

9. Addidimus totum illum numerum, vſque ad particulam cauſalem: illa enim reddit cauſam, ob quam Apoſtolus ita exhortatur ad dilectionem.

10. Hanc propoſitionem Pauli explicabo in Epiſtola ad Galatas, c. 5. num. 20.

11. Verbum inſtauratur in Græco eſt ἀνακεφαλαιοῦται quod ad literam eſt *recapitulatur*, eodem vſus eſt Paulus ad Epheſios 1. & Græce eſt idem verbum.

12. In textu habetur, *Sic & hoc ſcientes tempus, &c.* vbi illud *hoc*, non eſt referendum ad tempus, quia tempus Græcis eſt χρόνος maſculini generis, particula vero *hoc*, in Græco eſt τοῦτο, quæ eſt neutrius generis: illa ergo ſecundum ſe accipienda eſt, & referenda ad ea, quæ dicta ſunt de charitate: habent autem vim amplificandi, quod dictum eſt, ſicut cum dicimus: inebriatur aliquis, & hoc in quadrageſima.

13. Noſtra ſalus idem eſt, quod noſtra beatitudo, & fœlicitas, quò tendimus, iuxta illud Lucæ 21: *Appropinquat redemptio veſtra.*

14. Illud *nox præceſſit*, multi referunt ad tempus veteris legis, & *dies appropinquauit*, ad tempus Euangelij; ſed non videtur contextui multum quadrare: potius ad vitam ipſorum, cum quibus loquitur, referendum videtur, vt nox ſit ignorantiæ, & infidelitatis; dies autem ſit fidei, iuxta illud 1. Petri 2. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* Eandem vero ſententiam ſub eadem metaphora habet Paulus ad Epheſ. 5. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, vt filij lucis ambulate (fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate) probantes quid ſit beneplacitum Deo.* Vbi contra appellat opera mala, opera tenebrarum, & 1. ad Theſſal. 5. *Vos autem fideles non eſtis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat: omnes enim vos filij lucis eſtis, & Filij Dei, non ſumus noctis, neque tenebrarum, igitur non dormiamus, ſicut cæteri, ſed vigilemus, & ſobrij ſimus, &c.* Quæ pulchrè explicant hanc ſententiam, & ſicut hic Paulus monet, vt induamur arma iuſtitiæ, ibi etiam, vt induamur loricam fidei, & charitatis, & galeam ſpei, attenti expectantes diem illum, tanquam qui furem, & latronem expectat vigilans, & armis bene inſtructus, ſubdit rationem cap. illo 5. *Nam qui dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt, nos autem, qui Dei ſumus, ſobrij ſimus. &c.* Refert communem conſuetudinem Gentium, qui in cœnis inebriari ſolebant, & cæterorum omnium, qui nocte dormiunt, non die: hic verò diem ſpiritualem appellat lucem fidei, noctem verò tenebras Gentilitatis: ac ſi dicat, nos fideles non dormiamus, ſed ſobrii ſimus, & vigilemus, nec ſicut ebrij ſimus ſine cura, id eſt, præparati ſimus, ideò admonet Petrus 1. Epiſt.

piſt. cap. 5. *Fratres ſobrij eſtote, & vigilate.* Per opera tenebrarum intelligit ſomnolentiam, hæc enim propria eſt noctis non diei. Enumerat verò peccata multa, & illa vocat opera tenebrarum, non quia fiant in occulto noctis, ne videantur ab hominibus, ſed quia hæc opera peccati re vera ſunt ſomnus, quo fidelis homo dormire videtur oblitus aduentus Domini. Contrà verò opera bona appellat arma lucis, quia arma propria, ſeu opus proprium lucis eſt vigilantia, & ſolicitudo, qui autem bene operatur, dicitur vigilans expectare aduentum Domini, quia bene præparatus expectat.

15. Repetit quod dixerat, quomodo ſcilicet induere debeamus arma lucis, ad quem verò effectum, optimè explicauit 1. ad Theſſalon. 5. vt ſupra num. 14. Hic autem, & in ſequentibus mutauit perſonam, vt familiare ipſi eſt.

ARGVMENTVM

CAPITIS XIIII.

EXhortatur Paulus in hoc capite idem, quod ad Galatas: quomodo ſcilicet infirmis in fide non ſit præbenda occaſio aliqua temerè iudicandi: ſpeciatim verò agit de delectu ciborum, & hortatur Romanos, vt ita quibuſuis veſcantur ſine delectu Iudaico, cum liberi ſint à ceremoniis legis Moſaicæ, vt tamen ignorantibus, & infirmis non ſint offendiculo, ſed coram illis abſtineant potius, quàm contentioſe diſceptent. Contra verò monet infirmos, qui facilè iudicant eos, qui omnibus veſcuntur, vt nō tacito ſuo iudicio condemnent alios: hæc enim contentio forſan eo tempore erat inter recenter conuerſos ex Gentilitate, & Iudaiſmo:

Digitized by Google

daiſmo: Sicq́; exhortatur ad mutuam concordiam, & pacem. Tandem oſtendit nihil commune eſſe, à quo iam ſecundum legem Moyſis abſtinendum ſit.

CAPVT XIV.

1 INfirmum autem in fide aſſu-
mite, non in diſceptationibus
2 cogitationum. Alius enim credit
ſe manducare omnia: qui autem
3 infirmus eſt, olus mãducet. Is qui
manducat, non manducantẽ non
ſpernat; & qui non manducat,
manducantem non iudicet: Deus
4 enim illum aſſumpſit. Tu quis es,
qui iudicas alienum ſeruum? Do-
mino ſuo ſtat, aut cadit; ſtabit au-
tem: potens eſt enim Deus ſtatue-
5 re illum. Nam alius iudicat diem
inter diem; alius autem iudicat o-
mnem diem. Vnuſquiſque in ſuo
6 ſenſu abundet. Qui ſapit diem,
Domino ſapit. Et qui manducat,
Domino manducat: gratias enim
agit Deo. Et qui non manducat,
Domino non manducat, & gra-
7 tias agit Deo. Nemo enim noſtrũ
ſibi viuit, & nemo ſibi moritur.
8 Siue enim viuimus, Domino vi-
uimus: ſiue morimur, Domino
morimur. Siue ergo viuimus, ſiue
9 morimur, Domini ſumus. In hoc
enim Chriſtus mortuus eſt, & re-
ſurrexit: vt & viuorũ, & mortuo-
10 rũ dominetur. Tu aũt quid iudi-
cas fratrẽ tuũ? aut tu, quare ſper-
nis

PARAPHRASIS.

EVm autem, qui in fide adhuc in-
firmus eſt, 1 & putat non li-
cere veſci omnibus cibis, ſed obſer-
uandum ex parte ritum legis Moſai-
cæ, 2 nolite abiicere, & contemne-
re, nec cum eo altercationibus 3 diſ-
putationum contendatis de hac re, ſed
eius infirmitatem boni conſulite, nec
vllam ei detis offenſionem: ſunt enim
aliqui, qui 4 putant licere ſibi veſci
omnibus, & hi iam firmiores in fide
ſunt putantes non obſeruandam in
hoc legem Moyſis: alij verò, qui non-
dum in fide Chriſti firmum habent
fundamentum, ſolum manducant 5
olera, & alia huiuſmodi, quæ lege
nullo modo prohibita ſunt, credentes
non licere aliis veſci. Qui ſanè omnes
ita ſe inuicem gerere debent, vt ille,
qui veſcitur quibuslibet, quod ſubla-
tam nouerit legem Moyſis, non con-
temnat infirmiorem, qui putat ab-
ſtinendum eſſe à cibis in lege prohi-
bitis: nec illi vllam det occaſionem
offenſionis; qui verò non audet om-
nibus veſci ſine diſcrimine, & putat
in hoc obſeruandam adhuc legem
Moyſis, non temerè iudicet, & indi-
gnè ferat eum, qui omnibus veſcitur:
6 nam & illum per gratiã Euangelij

nis fratrem tuum? Omnes enim
ſtabimus ante tribunal Chriſti.
11 Scriptum eſt enim: Viuo ego,
dicit Dominus, quoniam mihi
flectetur omne genu; & omnis
lingua confitebitur Deo. Itaque
12 vnuſquiſq; noſtrum pro ſe ratio-
13 nem reddet Deo. Non ergo am-
plius inuicem iudicemus; ſed hoc
iudicate magis, ne ponatis offen-
diculum fratri, vel ſcandalũ. Scio,
14 & confido in Domino Ieſu, quia
nihil commune per ipſum, niſi ei
qui exiſtimat quid cõmune eſſe,
15 illi commune eſt. Si enim propter
cibum frater tuus cõtriſtatur, iam
non ſecundum charitatem am-
bulas. Noli cibo tuo illum per-
dere, pro quo Chriſtus mortuus
16 eſt. Non ergo blaſphemetur bo-
17 num noſtrum. Non eſt enim re-
gnum Dei eſca, & potus: ſed iu-
ſtitia, & pax, & gaudium in Spiri-
18 tu Sancto. Qui enim in hoc ſer-
uit Chriſto, placet Deo, & proba-
19 tus eſt hominibus. Itaq; quæ pa-
cis ſunt, ſectemur: & quæ ædifica-
tionis ſunt, in inuicem cuſtodia-
20 mus. Noli propter eſcam deſtrue-
re opus Dei. Omnia quidem ſunt
munda, ſed malum eſt homini,
qui per offendiculum manducat.
21 Bonum eſt non manducare car-
nem, & non bibere vinum, neque
in quo frater tuus offenditur, aut
22 ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu
fidem habes? Penes temetipſum
23 habe coram Deo. Beatus qui non
iudi-

in partem ſuam Deus aſſumpſit, &
ſeruum ſuum conſtituit. 7 *Tu ergo*
ſcrupuloſe legis Moyſis obſeruator,
qualis es, qui audeas damnare, & iu-
dicare ſeruum alienum, qui non eſt
ſub tua, ſed Dei poteſtate? ſiue enim
ille peccet, ſiue bene faciat, non in tui
vtilitatem, vel detrimentum, ſed id in
Domini ſui aut obſequium, aut offen-
ſam erit: non ergo licet tibi illum iu-
dicare. 8 *Et ſane faciet Deus, vt il-*
le, qui veſcitur omnibus, non labatur
vtendo libertate ſua ad luxum: id e-
nim Deus facere poteſt. Quemadmo-
dum in cibis, ita & in diebus diſtin-
guendis, & obſeruandis contingit: 9
nam alius quidem, qui eſt infirmior
in fide, Iudaico more adhuc diſcernit
inter diem, & diem, quoſdam feſtos,
& ſolennes obſeruans, alios profanos
ducens. Alius verò, qui firmior eſt in
fide, de omnibus diebus eodem modo
10 *iudicat, & nullum peculiari ra-*
tione ob legem Moyſis obſeruat. In
hac verò materia tam de delectu ci-
borum, & obſeruatione dierum ſe-
cundum legem Moyſis, permittatur
vnuſquiſque iudicio mentis ſuæ duci,
& nullus alterum iudicet, vel offen-
ſioni ſit. Qui diſcernit inter diem pu-
tans legem nondum ſublatam, & ob-
ſeruat ſolennitatem diei, certe hoc in
cultum Dei putat ſe facere: ſimiliter
11 *& qui inter nullum diem diſcri-*
men agnoſcens ex lege Moyſis, omnes
eodem modo obſeruat, Deo etiam ob-
ſequium præſtare putat, & qui veſci-
tur

Digitized by Google

iudicat ſemetipſum in eo quod
24 probat. Qui aũt diſcernit, ſi man-
ducauerit, damnatus eſt: quia non
ex fide. Omne autem, quod non
eſt ex fide, peccatum eſt.

*tur omnibus ſine delectu legis Moy-
ſis, ad Dei glorificationem ſic facit:
12 agit enim gratias Deo quod ad ho-
minis ſuſtentationẽ condiderit quem-
libet cibum: & qui abſtinet ab ali-
quibus cibis, vt carne ſuilla, & aliis lege prohibitis, in Dei etiam gloriam
ab illis abſtinet, 13 & gratias agit Deo, priuans ſe illis, quibus aliàs veſci
poſſet, vt Deo obſequatur, qui alios multos cibos ad vſum hominis reliquit.
14 Cum ergo nullus noſtrum ſibi in ſuam solùm vtilitatem 15 viuat ſpiri-
tualiter, & bene operetur, ſed etiam in Dei obſequium, qui pro diuitiis hanc
ſpiritualem vitam noſtram ducit, neque ipſe ſolum damnum patiatur, qui ſpi-
ritualiter moritur, & peccat; ſed Deum etiam offendat, qui mortem ſpiritua-
lem noſtram pro damno habet: & ita 16 ſiue viuentes ſpiritualiter, ſiue mo-
rientes in peccato ſub Dei poteſtate, & dominio ſimus: 17 ad hoc enim
Chriſtus mortuus eſt, vt viuorum, & mortuorum dominetur. Si ergo ita res
ſe habet, non debemus iudicare quenquam, quod malè agat, ſed Domino, ſub
cuius eſt poteſtate, illius relinquere debemus iudicium. Tu autem, ô infirme in
fide, qui adhuc inter cibos diſcernis, & dies, quid iudicas fratrem tuum tan-
quam intemperantem, cum Chriſtus illius Dominus ſit? Tu etiam, qui firmior
es, cur vilipendis fratrem tuum, & tanquam ſuperſtitioſum ſuperbè abiicis?
omnes 18 enim ſiſtemur ante tribunal Chriſti ab eo iudicandi: ſcriptum eſt
enim Iſai. 45.* Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne
genu, & omnis lingua confitebitur Deo: *cum ergo vnusquiſq; noſtrum
in eo tribunali pro ſe, non pro alio redditurus ſit rationem, in hoc certè inuigi-
lare debet, vt ipſe rectè agat, & aliorum vitam Deo iudicandam relinquat.
19 Hoc verò tantum rectè iudicet vnuſquiſque, & decernat, ne præbeat aliis
offenſionis occaſionem, dum veſcitur omnibus, ne forſan alij infirmiores de-
terreantur à fide, quam ſemel amplexi ſunt, putantes illam immundam eſſe,
nec aliis præbeat ſcandalum, ad hoc forſan inducens infirmiores, vt contra
conſcientiam veſcantur omnibus. Ego ſanè ſcio, 20 & confido fretus boni-
tate Chriſti Ieſu, nullum cibi genus 21 immundum, aut vetitum eſſe benefi-
cio, & gratia ipſius Chriſti, niſi ei, qui exiſtimat aliquid commune eſſe; huic
enim cibus immundus erit, vt veſci illo ſibi non liceat propter conſcientiam er-
roneam. 22 Quòd ſi aduertis tu, qui in fide firmior es fratrem tuum ex vſu
cibi in animi triſtitiam coniiciendum, nec ab illo abſtines, conſequens eſt, te
curam non habere fraternæ charitatis. Noli quæſo vſu cibi, tam parui pretij,
& valoris cauſa eſſe perdendi fratrem, quem tanti Chriſtus fecit, vt pro illo*

*mortem obierit. 23 Vos ergo, qui firmiores eſtis in fide, & rectè creditis,
nihil immundum iam eſſe poſt Chriſti Euangelium, obſecro, ne veſtra liberta-
te veſcendi omnibus indifferenter occaſionem detis infirmioribus, vt blaſphe-
metur 24 fidei veſtræ perfectio, qua rectè quidem iudicatis licitum eſſe per
Chriſtum omnibus antea vetitis in lege Moyſis veſci: alij enim ignorantes,
& imperfecti deteſtabuntur hanc veſtræ conſcientiæ libertatem, cum tamen
aliàs bona ſit: 25 ne ergo pro re vili, qualis eſt cibus, & potus occaſio-
nem detis infirmioribus: 26 neque enim cibus & potus res tanti pretij
eſt, vt in ea ſit regnum Dei, ſed potius eſt in iuſtitiæ obſeruatione, & exer-
citio virtutis, & in tranquillitate inter fratres conſeruanda, & in gaudio, &
lætitia, quæ ex hac pace fraterna oritur cum Spiritus Sancti gratia. Itaque
non vrgeamus nimium ea, quæ ad libertatem hanc nobis per Chriſtum con-
ceſſam pertinent, ſi ex his occaſio datur offenſionis, & diſcordiæ; ſed ea po-
tius, quæ ad pacem, mutuamque ædificationem ſpiritualem pertinent, diligen-
ter ſectemur. Et propter eſum ciborum, à quibus liberè abſtinere poteſtis, ne
alios offendatis: nolite infirmioribus eſſe cauſa, & occaſio, 27 vt fidem,
& pietatem, quas Dominus in ipſis operatus eſt, relabentes ad Iudaiſmum
amittant. Sic quidem res ſe habet, ſicut iam dictum eſt, vt omnes cibi mundi
ſint, quibus liceat indifferenter veſci, non obſtante lege Moyſis: ei tamen,
qui eſu ſuo futurus eſt offenſionis occaſio infirmioribus, indifferenter om-
nibus veſci non licet; imò quamuis aliàs indifferens omnibus ſit, veſci 28
quibuſuis carnibus, & bibere vinum; abſtinere tamen ab illis, ne frater ſcan-
dalizetur, bonum eſt, & Deo acceptum. 29 At obiicies mihi dicens: ego
quidem credo ſecundum libertatem Euangelicam licitum eſſe veſci indiffe-
renter cibis, quibus non licebat antea per legem Moyſis. Ego verò tibi 30 re-
ſpondeo, ſi tu hanc fidem, & conſcientiæ verum dictamen habes, illud retine
apud te, & illo vtere, tantum Deo, & bona conſcientia teſtibus contentus:
31 non tamen iactites in publicum, & illo vtaris cum aliorum turbatione.
Beatus ſane ille eſt, qui 32 in rebus dictis, quas agere ſtatuit, & decernit, li-
bera, 33 & bona conſcientia procedit, non putans ea prohibita eſſe. 34
Sic ergo tu conſcientia tua, ſi ea vtaris, vt dixi, beatus eris: contra verò, qui
putat 35 diſcernendos eſſe cibos ſecundum legem Moyſis ita iudicans, ni-
hilominus manducauerit, damnationem incurret: 36 quia non co-
medit ex fide, & opinione, quod liceat illis veſci: omne au-
tem, quod fit non ex fide, & opinione, quod
ſit licitum, peccatum eſt.*

ANNO

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Infirmum in fide appellat iuxta id, de quo diſputaturus eſt in hoc capite, eum, qui putat non licere omnibus cibis veſci, ſed obſeruandam legem Moyſis in ciborum delectu.

2. Verbum, quod vulgatus vertit *aſſumite*, in Græco eſt προσλαμβάνεσθε, quod eſt: non abiiciatis, ſed ad vos ſumite, hoc eſt, ne contemnatis dantes ei offenſionem, manducando ſcilicet quæcunque etiam lege Moyſis vetita ſunt.

3. Quod noſter vulgatus tranſtulit *cogitationum*, in Græco eſt λογισμῶν, alii verò legunt διαλογισμῶν, quod ſignificat cogitationem intellectus: ſumitur autem hic cogitatio pro eo, quod eſt diſputatio, quæ fit per diſcurſum, & rationem.

4. Credit ſe manducare, idem eſt, quod exiſtimat, vel credit ſibi licitum eſſe manducare, qui modus loquendi inſolens eſt tam Græcis, quàm Latinis, & in eodem ſenſu accipit infra nomen fidei, vt videbimus.

5. Per *olus*, intelligit Paulus omnia etiam alia, quæ non erant lege interdicta.

6. Videtur Apoſtolus reſpexiſſe ad Chariſmata, quæ viſibiliter tunc conuerſis ad fidem conferebantur, vnde probat Gentiles iam conuerſos, qui omnibus veſcebantur ſine delectu legis Moyſis, in partem Dei eſſe aſcitos.

7. Hic putat Chryſoſtomus, & alij Paulum conuertere ſermonem ad eum, qui eſt liberæ conſcientiæ; ſed contextui magis conſentaneum eſt, vt loquatur ad ſcrupuloſum obſeruatorem legis in delectu ciborum, cum ſupra dixerit: *Qui non manducat, manducantem non iudicet.* Reddit ergo rationem, cur non debeat iudicare manducantem, ſcilicet quia eſt ſub Dei poteſtate, vt illius ſeruus.

8. Quidam hæc verba, & totum numerum præcedentem interpretantur non de ſcrupuloſo obſeruatore ciborum, ſed de eo, qui liberæ conſcientiæ eſt, ſed nos è contrario vtrobique.

9. Particula *nam*, in Græco eſt μὲν, hoc eſt, *quidem*, & eſt continuantis particula: hoc autem modo fluit facile contextus: difficile enim intelligi poteſt, cuius cauſam reddat particula illa *nam*, niſi ſuppleamus illud *quemadmodum*, quod num. præcedenti addidimus.

10. Idem verbum *iudicare*, eſt in hac periodo, & in præcedenti, & tamen in illa ſignificat diſcernere: quia addidit Paulus *inter diem, & diem*: iudicare verò inter vnum, & alium, eſt idem, quod diſcernere inuicem: cum verò dicit in hac vltima periodo *omnem diem*, con-

trarium

Digitized by Google

trarium ſignificat, nempe nullum diem ab alio diſcernere, ſed eodem modo de omnibus diebus iudicare.

11. In textu ſolum habetur illud, *qui ſapit diem*; ſed verba hæc ad vtrumque, de quo antea locutus eſt Paulus, referenda videntur, tam ad eum, qui diſcernit diem, quam ad eum, qui non diſcernit, cum vnum alteri hic non oppoſuerit, ſicut edenti oppoſuit non comedentem.

12 13. Vtrobique illud, *gratias agit Deo*, aliqui referunt, non tantum ad beneficium creationis, quo Deus prouidit cibaria hominibus, ſed etiam ad gratiam Chriſti, diuerſo tamen modo: nam num. 12. ad gratiam Chriſti, quia abſtulit legem Moyſis, at verò in num. 13. ad legem Chriſti: quia dedit virtutem abſtinendi à cibo ad obſeruandam legem, quam eo vſque illi putabant in hoc ſeruandam. Ego puto ad ſolam cibariorum prouiſionem reſpicere illud *gratias agit*, eo modo, vt in paraphraſi.

14. Hic ponitur cauſalis, quæ non poteſt ad proxime præcedentia referri, ſed ad id, quod dixerat numero 7. videlicet non eſſe iudicandum proximum, quod ille ſit ſeruus alienus, ſcilicet Dei: propterea addidimus aliqua, vt rurſus induceremus confirmationem illam Apoſtoli.

15. Vitam, & mortem aliqui recentiores referunt ad corporalem tantum, ratione cuius Deus eſt omnium Dominus, ſed melius Patres Græci referunt ad ſpiritualem, & hoc pacto proſequitur Paulus id, quod ſupra propoſuerat, & optime confirmat: illò vero modo ratio illius vix quidquam probaret.

16. Quando dicit, *Siue viuimus, ſiue morimur, Domini ſumus*: cum loquatur de vita, & morte ſpirituali; intelligit Paulus, non quidem nos eſſe Dei amicos vtroque modo, eo quod dicat *Domini ſumus*, ſed ſub Dei eſſe poteſtate, vt ab eo iudicari debeamus.

17. Chriſtum dominari viuorum, & mortuorum, eſt eſſe iudicem ſupremum, qui præmio, & pœna afficiat. Vnde Ioannes 5. *Dedit ei iudicium facere, quia filius hominis eſt.*

18. Cauſalis illa rationem reddit eius, quod ſubintellectum eſt illis duabus interrogationibus, videlicet, *nulla ſanè eſt ratio*, quod rectè probat ex eo, quod à Chriſto pro tribunali ſedente omnes iudicandi ſimus.

19. Idem verbum *iudicate*, quo antea vſus fuerat, repetit figuratè in alio ſenſu, videlicet, vt iam deſinant inuicem iudicare temerariè ſe ipſos, ſed potius iudicent, quomodo aliis nullam prębeant offenſionem. Quidam verò cum Chryſoſtomo putant Paulum ad omnes loqui, ſicut ſupra dixerat ad omnes: *non amplius inuicem iudicemus, &c.* Sed alii

melius

melius hæc omnia ſolum referunt ad eos, qui firmiores erant in fide, & omnibus cibis veſcebantur, quod indicant ea, quæ ſequuntur.

20. In Græco eſt πέπεισμαι, quod Chryſoſt. interpretatur πληροφορέω, hoc eſt, perſuaſus ſum, & dicit vſum Apoſtolum duabus vocibus ad maiorem rei aſſeuerationem. Interpres noſter transfert (& merito ſanè) *confido*, id quod verbum ipſum ſignificat: ſed recentiores aliqui putant hic non ſignificare ſummam certitudinem, ſed eſſe mitigantis id quod dixerat, in quem ſenſum videtur accipere Ambroſius, ſed reuera magis congruit aſſeuerationi Apoſtoli, vt ſignificet certitudinem, ſicut ad Rom. 8. *Certus ſum enim, quia neq; mors, &c.*

21. Commune hoc loco dicitur; quod immundum erat, quia communis cibus dicebatur, quo veſcebantur communiter Gentiles, quos immundos dicebant eſſe Iudæi: ideo communis cibus idem eſt, quod immundus.

22. In textu Latino ponitur particula *enim*; quæ in ſenſu cauſali accommodari poſſet, non ad ea, quæ proximè; ſed quæ paulò ante præceſſerunt: in Græco tamen non eſt particula cauſalis, ſed continuatiua δὲ, hoc eſt, *verò*, vel *autem*.

23. Cum dicit: *Non ergo blaſphemetur, &c.* non ad infirmiores conuertit ſermonem, ſed ad firmiores, & cum dicit, *non blaſphemetur*, idem eſt, ac ſi dicat, ne detis occaſionem, vt blaſphemetur.

24. *Bonum noſtrum*, aliqui interpretantur Religionem Chriſtianam & putant hic Apoſtolum ad omnes loqui, tam infirmos, quam firmiores in fide, ne ſcilicet dent occaſionem ſuis diſſenſionibus, vt blaſphemetur religio Chriſtiana à Gentilibus, ſed Chryſoſtomus, & Græci ininterpretantur, vt in paraphraſi, & magis congruit hic ſenſus verbis Pauli.

25. Totum hunc numerum ſuppleuimus; cuius reddere videtur cauſam Apoſtolus num. 26. hoc enim præcipue exhortatur, ne offenſionem vllam præbeant ſua libertate; & ad hoc inducit illud, quod ſequitur.

26. Cum dicit; *Non eſt regnum Dei eſca & potus*, idem eſt, ac ſi dicat, non eſt regnum Dei poſitum in veſcendo quibuſuis cibis, nec in bibendo quocunque potu cum libertate, ſed in hoc, ne aliis detur offenſio: cum enim veſci omnibus, & bibere indifferenter non eſſet in præcepto, ſed ſolùm liberum; nec iam lex Moyſis ad vllam in hoc obſeruationem obligaret, optimè dicit: *Non eſt regnum Dei*, hoc eſt, ſanctificationis, & gratiæ poſitum in veſcendo liberè iis omnibus cum libertate, quia his vti non eſt ad ſalutem neceſſarium, ſed iuſtitia, &c hoc tamen non obeſt, quominus lege Eccleſiæ quædam cibaria aliquibus diebus iure optimo vetita ſint. Quidam ita interpretantur, vt quamuis in his

Digitized by Google

ſit aliquid regni cœlorum, tamen non ſit potiſsima pars, quorum interpretatio mihi non placet.

27. Opus Dei appellat vel ipſos conuerſos ad fidem, qui infirmiores erant, vel ipſorum ſpiritualem pietatem, & fidem.

28. Loquitur Apoſtolus de omnibus carnibus in genere, quæ non prohibebantur in lege Moyſis, & non tantum de ſuilla, vt ita oſtendat bonum eſſe abſtinere etiam ab eſu carnis vetitæ in lege Moyſis, ob illum finem non ſcandalizandi fratrem.

29. Totum iſtum numerum addidi ad exprimendam obiectionem, cui Paulus tacitè occurrit illis verbis, *Tu fidem habes, &c.*

30. Sequitur reſponſum ad obiectionem illis verbis: *Tu fidem habes:* aliqui codices addunt, *Tu fidem, quam habes,* ſed particula *quam,* non habetur in Græco, nec in vulgata emendata, & ſermo viuidior eſt ſine illa.

31. Aliqui putant hic Paulum admonere firmiores illos, ne publicè prædicarent libertatem illam ciborum, qua prædicatione erant infirmioribus ſcandalum, ſed Paulus non tam ad prædicationem, quam ad vſum ipſum publicum videtur attendiſſe.

32. Particula *in eo, quod probat,* ſignificat, vt in paraphraſi, res licitas, quas quis facere decernit.

33. Non iudicare idem eſt, quod bona conſcientia procedere.

34. Totum hunc numerum addidi, vt applicarem doctrinam ſuperiorem ad eos, cum quibus loquebatur Paulus.

35. Verbum *diſcernit,* non ſignificat actionem diſcernendi, ſed opinionem, quòd ſint cibi diſcernendi, & non ſit licitum veſci ſine diſcrimine, ſicut in num. 4. *Credit ſe manducare omnia,* ſignificat, putat ſe licitè poſſe omnibus veſci, vt ibi explicauimus.

36. Fides hoc loco accipitur pro opinione conſcientiæ, qua quis putat ſibi aliquid licere, ſicut num. 4. dicitur, *credit ſe manducare,* qui putat ſibi licere: illud ergo eſt peccatum, quod non eſt ex hac credulitate, ſed oppoſita. Vnde non placet expoſitio Auguſtini, de qua ſatis 1. 2. diſputat. 59. cap. 2. & quæſt. 109. art. 2.

Annotatio circa totam materiam huius Capitis.

DVbitatio eſt circa totam materiam huius capitis, quare permittat Paulus Romanis recenter ad fidem conuerſis, vnumquemque iudicio ſuo duci in obſeruationem legis, cum tam acriter contra Galatas inuehatur tota illa epiſtola, quòd obſeruarent circunciſionem, & alias legis ceremonias. Aliqui recentiores reſpondent, in alio errore fuiſſe Galatas, quàm Romanos: quod illi putarent ſe iuſtificari apud

Deum

Deum per obſeruationem legis Moſaicæ,& ita, quod præcipuum erat in paſsione Chriſti,legalibus adſcriberent,& Romani ſolum putabant ceremonialia obſeruanda eſſe tanquam præcepta à Domino,non quia peculiarem haberent vim iuſtificandi. Mihi difficilis ſatis videtur ſolutio hæc,quia non ſatis conſtare poteſt,Galatas putaſſe legalia habere vim ex ſe iuſtificandi ſine meritis, & paſsione Chriſti per fidem, quia vtrumque ſimul dicebant neceſſarium eſſe. Quare ceremonialia non alio modo,quàm vt præcepta videbantur velle retinere. Facilior ſolutio eſt, ſi dicamus primum Galatis iam ſatis declaratum fuiſſe, legem Moyſis non eſſe amplius in ceremonialibus ſeruandam; Romanis verò non item: paulatim enim Apoſtoli prædicatione ſua legalia abrogarunt,concedentes ad tempus licentiam illorum, quod vt notaui 12. in quęſtione de hac re,ita fuit licitum,& expediens Euangelicæ prædicationi. Ad hæc Galatæ non ſolum vtebantur legalibus tanquam infirmiores in fide, ſed Pſeudo Apoſtoli ipſorum dogmatizabant publicè contra Pauli doctrinam, qui Euangelica libertate illis prædicauerat,neceſſarium eſſe ſeruare legalia, & ideo oportuit eos acriter reprehendere, nec vllo modo permittere legalia: vtebantur verò & legalibus,quæ mere ceremonialia erant, & nihil moralis, aut iudicialis habebant,qualis erat circuncifio. Aliter verò Romani, ij enim ſolum bona fide putantes adhuc eos ex parte teneri lege, aliqua illius obſeruabant, nēpe ea quæ aliquo modo ad mores potius, quàm ad puram ceremoniam ſpectare videbantúr,videlicet ad cultum religioſum dierum,& abſtinentiam: vnde nec circunciſionem,nec alia,quæ purè ceremonialia videbantur,vt baptiſmata,& lotiones retinebant. Fuit ergo neceſſarium reprehendere Galatas de hac ſua Iudaica profeſsione, cum Romanis verò infirmioribus mitius agere: ſicut etiam Apoſtoli in Concilio Hieroſolymitano conceſſerunt,imò præceperunt, vt abſtinerent à ſuffocato,& ſanguine.

ARGVMENTVM
CAPITIS XV.

PRoſequitur id, quod propoſuerat ſuperiori capite: ferendos videlicet eſſe infirmos, & proximo potius, quàm nobis eſſe placendum exemplo Chriſti, qui potius

Patri, quàm ſibimet ipſi placuit. Excuſat deinde ſe Paulus, quod liberius ad eos ſcribat ob confidentiam Chriſti, & pollicetur ſe ad eos venturum. Poſtulat denique adiuuari ipſorum orationibus, vt euadat pericula infidelium, & eius miniſterium acceptum ſit ſanctis, & Chriſtianis hominibus.

Capvt XV.

1 DEbemus autem nos firmio-
res imbecillitates infirmo-
rum ſuſtinere, & non nobis pla-
2 cere. Vnuſquiſq; veſtrum proxi-
mo ſuo placeat in bonum, ad ædi-
3 ficationem. Etenim Chriſtus non
ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt;
Improperia improperantium ti-
4 bi ceciderunt ſuper me. Quçcun-
que enim ſcripta ſunt, ad noſtram
doctrinam ſcripta ſunt, vt per pa-
tientiam, & conſolationem ſcri-
5 pturarum ſpem habeamus. Deus
autem patientiæ & ſolatij det vo-
bis idipſum ſapere in alterutrum
6 ſecundum Ieſum Chriſtum: vt v-
nanimes vno ore honorificetis
Deum, & Patrem Domini noſtri
7 Ieſu Chriſti. Propter quod ſuſci-
pite inuicem, ſicut & Chriſtus ſuſ-
8 cepit vos in honorem Dei. Dico
enim Chriſtum Ieſum miniſtrum
fuiſſe circuncifionis propter ve-
ritatē Dei, ad confirmandas pro-
9 miſsiones patrum: Gentes au-
tem ſuper miſericordia honorare
Deum,

Paraphrasis.

D*Ebemus autem nos, qui magis inſtructi ſumus in doctrina Euangelica opitulari imbecillibus, & eorum infirmitatem ferre,* 1 *& non noſtris ſeruire commodis, & voluntati. Vnuſquiſque veſtrum morem gerat proximo ſuo non ad noxias cupiditates, ſed in bonum, vt infirmus ædificetur, & creſcat in ſpiritu. Atque ad hoc ſtudium erga fratres debet nos prouocare Chriſti capitis noſtri exemplum, qui non ſuæ inſeruiuit vtilitati, ſed ſuo incommodo, noſtro commodo conſuluit; ſicut ſcriptum eſt Pſal. 68.* Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me: 2 *hoc eſt, peccata humani generis, quibus tibi iniuria irrogata eſt, mihi impoſita ſuſcepi, vt pro eis debitas pœnas luerem.* Omnia *vero, quæ in ſcriptura veteri ſcripta ſunt, ad noſtræ vitæ inſtructionem ſcripta ſunt, vt* 3 *exemplo eorum, quos ſcriptura commemorat aduerſas res forti, & patienti animo toleraſſe, & rurſus exemplo*

conſo-

Digitized by Google

Deum, ſicut ſcriptum eſt: Pro-
pterea confitebor tibi in Genti-
bus Domine, & nomini tuo can-
10 tabo. Et iterum dicit: Lætamini
Gentes cum plebe eius. Et iterũ:
11 Laudate omnes Gentes Domi-
num, & magnificate eum omnes
12 populi. Et rurſus Iſaias ait: Erit
radix Ieſſe, & qui exurget regere
Gentes, in eum Gẽtes ſperabunt.
13 Deus autem ſpei repleat vos om-
ni gaudio, & pace in credendo: vt
abundetis in ſpe, & virtute Spiri-
14 tus ſancti. Certus ſum autem fra-
tres mei & ego ipſe de vobis, quo-
niam & ipſi pleni eſtis dilectione,
repleti omni ſcientia, ita vt poſsi-
15 tis alterutrum monere. Audacius
autem ſcripſi vobis fratres ex par-
te, tanquam in memoriam vos re-
ducens, propter gratiam, quæ da-
16 ta eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter
Chriſti Ieſu in Gentibus, ſanctifi-
cans Euangelium Dei, vt fiat ob-
latio Gentium accepta, & ſancti-
17 ficata in Spiritu ſancto. Habeo i-
gitur gloriam in Chriſto Ieſu ad
18 Deum. Non enim audeo aliquid
loqui eorum, quæ per me non ef-
ficit Chriſtus in obedientiã Gen-
19 tium, verbo, & factis; in virtute
ſignorum & prodigiorum, in vir-
tute Spiritus Sancti: ita vt ab Ie-
ruſalem per circuitum vſq; ad Il-
lyricum repleuerim Euangelium
20 Chriſti. Sic autem prædicaui Eu-
angelium hoc, non vbi nomina-
tus eſt Chriſtus; ne ſuper alienum
fun-

conſolationis, quæ illis in aduerſis conſtitutis, & ad implorandam Dei opem confugientibus contigiſſe fertur, nos ipſi quoq; patienter tolerare aduerſa diſcamus, & firmiſsimã ſpem & fiduciam conſolationis concipere, quam nobis Dominus in aduerſis conſtitutis impertietur. Deus autem, qui eſt autor patientiæ, & largitor conſolationis det vobis gratia ſua, 4 *vt hoc ipſum, quod de patientia in aduerſis dixi, vnuſquiſq; veſtrum erga alium ita ſentiat ex corde; & obſeruet, vt omni contentione depoſita patienter alterius ferat infirmitatem, & imperfectionem; & alterius potius, quàm ſuo commodo inſeruiat, vt ſic vnanimes, quaſi vno communi ore laudetis, & honorificetis Deum, nulla lite, & contentione diuiſi.* 5 *Propter quod vnus alium ſuſcipiat, & foueat quantumuis infirmum, & ſibi moleſtum:* 6 *ſicut & Chriſtus nos aſſumpſit in locum filiorum, noſtra omnium peccata in ſe luenda ſuſcipiens* 7 *in Dei gloriam & honorem.* 8 *Dico Chriſtum aſſumpſiſſe nos: ipſe enim non tantum miniſterio functus eſt apud Iudæos docendo, & ſanando, &c. vt oſtenderet Deum veracem in promiſsis, qui ei populo Chriſtum promiſerat; ſed etiam dico Deum à Gentibus laudatum, & honorificatum propter miſericordiam ipſis non promiſſam, ſed factam, ſicut ſcriptum eſt, &c. Ita vtrumque populum Chriſtus in vnum coniungens omnes tam*

Digitized by Google

21 fundamentum ædificarem : Sed
ſicut ſcriptum eſt: Quibus non eſt
annunciatum de eo, videbunt : &
qui non audierunt de eo, intelli-
22 gent. Propter quod impediebar
plurimum venire ad vos : & pro-
23 hibitus ſum vſque adhuc. Nunc
verò vlterius locum non habens
in his regionibus, cupiditatem
autem habens veniendi ad vos, ex
multis iam præcedentibus annis;
cùm in Hiſpaniam proficiſci cœ-
24 pero, ſpero quod præteriens vi-
deam vos, & à vobis deducar il-
luc, ſi vobis primùm ex parte frui-
tus fuero. Nunc igitur profici-
ſcor in Ieruſalem miniſtrare San-
25 ctis. Probauerunt enim Mace-
26 donia, & Achaia collationem ali-
quam facere in pauperes Sancto-
rum, qui ſunt in Ieruſalem: pla-
cuit enim eis, & debitores ſunt
27 eorum. Nam ſi ſpiritualium eo-
rum participes facti ſunt Genti-
les : debent & in carnalibus mini-
28 ſtrare illis. Hoc igitur cum con-
ſummauero, & aſſignauero eis
fructum hunc : per vos profici-
29 ſcar in Hiſpaniam. Scio autē quo-
niam veniens ad vos, in abundan-
tia benedictionis Euangelij Chri-
30 ſti veniam. Obſecro ergo vos fra-
tres per Dominum noſtrum Ie-
ſum Chriſtum, & per charitatem
ſancti Spiritus, vt adiuuetis me in
orationibus veſtris pro me ad
31 Deum, vt liberer ab infidelibus
qui ſunt in Iudæa, & obſequii mei
obla-

Gentiles, quàm Iudæos ſuſcepit. 9
*Suſcipite ergo inuicem, ſicut Chriſtus
ſuſcepit vos omnes. Deus autem,* 10
*qui eſt ſpei noſtræ bonum, donet vo-
bis nunc per ænigma credentibus, &
adhuc in ipſum ſperantibus gaudi-
um, & pacem Spiritus ſancti. Sa-
tis autem perſuaſum habeo vos ple-
nos eſſe dilectione erga proximos,
& omni ſcientia præditos, vt inui-
cem vos commonere poſſitis; viſum
tamen mihi eſt liberius aliquantu-
lum ad vos ſcribere commonefacien-
di gratia potius, quam docendi, eo
quod gratiam accepi à Deo, vt ſim ſa-
cerdos* 11 *Ieſu Chriſti in Gentibus,
&* 12 *exerceam meum ſacerdo-
tium, & ſacrum miniſterium, quod
in Euangelij prædicatione poſitum
eſt.* 13 *& ita prædicatio Gentibus
facta, ſit Deo acceptabile ſacrifi-
cium in Spiritu ſancto. Habeo* 14
igitur vnde gloriari poſſim 15 *non
ex me, ſed in Dei ope, & auxilio*
16 *per merita Chriſti mihi colla-
to.* 17 *Habeo ergo magnam occa-
ſionem gloriandi: non* 18 *enim ſu-
ſtineo narrare quid eſt; quod* 19 *non
effecerit per me Chriſtus, vt Gentes
ad obediendum Euangelio perduce-
ret: quid, inquam, non effecerit ver-
bo prædicationis, &* 20 *factis ſi-
gnorum, & prodigiorum poteſtate,
& virtute gratiæ Spiritus ſancti; ita
vt facto initio prædicationis ab Hie-
ruſalem per circumiacentes etiam re-
giones Arabiam ſcilicet, Damaſcum,
Antio-*

Digitized by Google

oblatio accepta fiat in Ieruſalem
32 Sanctis: vt veniam ad vos in gau-
dio per voluntatem Dei, & refri-
33 gerer vobiſcum. Deus autem pa-
cis ſit cum omnibus vobis, Amen.

Antiochiam vſque ad Illyricum, quæ eſt extrema pars Macedoniæ, diſſeminauerim cum fructu Chriſti Euangelium. Nec verò ædificaui ſuper fundamentum fidei ab alio prius poſitũ, ſed ego primus illis Euangelium annunciaui, apud quos nec nomen quidem Chriſti auditũ erat, de quibus dicit Iſai. 25. Quibus non eſt annunciatum de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent: *& hac de cauſa dum ſtudeo Euangelium per tot, & tantas regiones prædicare, non potui Romam ire,* 21 *ſed ſæpe iter aggreſſus detentus ſum. Nunc verò cum nullum in his regionibus amplius locum vacuum habeam, in quò non ſeminauerim Euangelium, & deſiderem multis abhinc annis Romam adire, ſimul atque in Hiſpaniam proficiſcar, in tranſitu videbo vos, & à vobis deducar illuc, poſtquam præſentia veſtra aliquantulum* 22 *expletum fuerit deſiderium meum. Nunc* 23 *verò proficiſcor in Hieruſalem, vt* 24 *fidelibus pauperibus diſtribuam eleemoſynam: iis enim, qui ſunt in Macedonia, & Achaia,* 25 *viſum eſt ex facultatibus ſuis aliquid communicare fidelibus, qui ſunt Hieroſolymis, & per manus meas diſtribui: & ſanè huius rei debitores erant; ſi enim per Apoſtolos, qui ex Iudæa, & Hieruſalem prodierunt, facti ſunt Gentiles participes Euangelij, Gentiles ipſi obligati erant bona, quæ ad vſum præſentis vitæ pertinent, illis ſuppeditare. Cum igitur hoc munus perfecero,* 26 *& obſignatum mihi æs diſtribuero, per vos tranſibo in Hiſpaniam. Scio autem quod cum venero ad vos, cum plenitudine benedictionis, & fructu Euangelij venturus ſum; meo enim aduentu admodum proficietis in fide, & ſcientia. Obſecro igitur vos per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & charitatem, quam Spiritus ſancti dono accepiſtis, vt mecum vnà certetis orando pro me Deum, vt liberet me ab infidelibus, qui in Iudæa ſunt, ne ab illis impediar, quominus oblatio, & eleemoſyna* 27 *hæc mihi demandata diſtribui poſſit fidelibus Hieruſalem, & eis grata eſſe, vt ſic expleto munere meo ad vos veniam, cum gaudio Deo volente, vt refociller, cum videro veſtrum in Euangelio profectum. Deus autem, qui eſt autor pacis, ſit cum omnibus vobis, Amen.*

ANNOTATIONES.

1. *Sibi placere*, eſt ſuæ vtilitati, & commodo ſtudere, ſicut enim qui ſeruit alterius commodo, illi placet, ſic etiam ſibimet placere dicitur.

2. Illud

2. Illud Pſalm. 68. quod citat Paulus, aliqui ſic interpretantur: ego in me tranſtuli blaſphemias, quas homines ſolent in te Pater iacere, ſed melius eſt in vniuerſum de omnibus peccatis interpretari, vt in paraphraſi.

3. Patientia; & conſolatio ſcripturarum dicitur; patientia eorum, qnos Scriptura commemorat, & eorundem conſolatio.

4. *Sapere in alterutrũ*, aliqui interpretantur pro eo, quod eſt, idem inter vos omnes ſentire; ſed illud *in alterutrum*, videtur ſignificare erga alios mutuò ſentire, vt in paraphraſi.

5. In Græco idem verbum eſt; quod initio capitis 14. vbi dicitur. *Infirmum autem in fide aſſumite*, & hęc eſt concluſio, quam colligit ex pręcedentibus.

6. Redit ad exemplum Chriſti, quod initio capitis propoſuerat.

7. Illud *in honorem Dei*, aliqui annectunt particulæ proximè præcedenti, alij verò ſuperiori, *ſicut Chriſtus ſuſcepit vos*.

8. Eraſmus putat hanc eſſe ſummam omnium, quæ dixerat Paulus, ſed veriſimilius eſt, hoc eſſe referendum ad proximè præcedens, vt probet Chriſtum aſſumpſiſſe nos.

9. Hæc eſt concluſio tacita; quam deducere, & probare contendit Paulus.

10. Deum ſpei aliqui interpretantur, qui eſt autor ſpei, ſicut dicitur Deus pacis, hoc eſt, autor pacis. Melius dicitur, Deus ſpei, hoc eſt, Deus, quem ſperamus: ipſe enim dicitur ſpes noſtra.

11. Græce non eſt διάκονος, id eſt, miniſter, ſed λειτουργός, id eſt, Sacerdos.

12. *Sanctificans Euangelium*, idem eſt, quod rem ſacram operans, quod Græcè eſt ἱερουργοῦντα, hoc eſt, exercens ſacrum miniſterium, quod eſt Euangelii prædicatio.

13. Aliqui volunt hoſtiam acceptabilem eſſe ipſas Gentes Pauli prędicatione ad fidem conuerſas, & ita aſsignant ſacrificium huius ſacerdotij. Sed cum hic Paulus dicat ſe non ſcripſiſſe hæc, quia ipſi indigerent admonitione, vt eos lucraretur; ſed ſolùm, vt exerceret officium prædicationis, ad quod conſtitutus fuerat gratia Dei Sacerdos, melius hoſtia; vel Gentium oblatio intelligitur ipſa prædicatio Euangelij in ſpiritu Gentibus facta, vt in paraphraſi.

14. Particula *igitur*, non eſt illationis nota, ſed continuatiua ſermonis.

15. *Ad Deum* idem eſt, quod apud Deum, qua phraſi vſus eſt capit. 4. & vtrobique in Græco eſt πρός, quæ ſignificat *ad*, & *apud*, idem autem eſt *apud Deum*, quod *Dei virtute*, vt ibi oſtendimus.

16. Cum dicit *in Chriſtum*, ſignificat meritum, cuius intuitu auxilium accepit.

17. To-

17. Totum hunc numerum ſuppleuimus, vt oſtenderemus connexionem illius cauſalis ſubſequentis.

18. Verbum Græcorum eſt τολμάω, quod ſignificat etiam teſte Budæo *ſuſtineo*, quaſi dicat: præ magnitudine rei non ſuſtineo narrare.

19. Modus loquendi Pauli difficilis eſt: videtur enim hic ſenſus: Non audeo narrare aliquid ex multis,quę non effecit Chriſtus per me ipſum, quaſi aliquid non effecerit Chriſtus per me ipſum: cum tamen contrarium ſignificare velit,ſcilicet nihil nō effeciſſe, & ita inquit: *Non audeo dicere, quid non effecerit Chriſtus*, hoc eſt, quomodo nihil prætermiſerit. Et hic modus loquendi apud Hiſpanos ad idem ſignificandum, quod Paulus ſignificare voluit,frequens eſt.

20. Facta aliqui referunt ad mores,non ad prodigia,& miracula;ſed cum opponat *verbo* melius intelliguntur facta miraculorum, & ſignorum,quibus ſuaſit Euangelium.

21. Cum dicit,*prohibitus ſum vſque adhuc*, explicat id, quod dixerat capit. 1. verba autem hæc in Græco non habentur, habentur tamen in vulgata emendata.

22. Græce eſt ἐμπλησθῶ, à verbo πλήθομαι, quod ſignificat expleri, & ad literam eſt: Si tamen vobis primum expletus fuero.

23. Particula *igitur*, ibi habet vim continuandi, ideò interpretati ſumus *verò*.

24. Sanctos appellat fideles, & ita infra eodem modo Sanctos pauperes, fideles pauperes intelligit: ſic capit 1. *vocatis ſanctis*.

25. *Probauerunt*, idem eſt,quod placuit illis: in Pſalm. *Quoniam placuerunt ſeruis tuis lapides eius*, in Græco dicitur, *quoniam probauerunt ſerui tui lapides eius*. Iterum autem id repetit infra, cum dicit, *placuit enim eis*, quod nos in paraphraſi omiſimus.

26. Vox Græca σφραγισάμενος ſignificat *obſignatum tradidero*, ex quo intelligitur eam eleemoſynam fuiſſe in pecunia obſignata: appellat autem fructum teſte Chryſoſtomo,vt ſignificet,eam multum profuiſſe ipſis largitoribus.

27. Oblationem obſequij ſui dicit eleemoſynam ſibi demandatam, eſt enim eleemoſyna quoddam genus oblationis.

CAPVT XVI.

Caput hoc non illuſtrauimus paraphraſi, quòd litera Pauli ſatis perſpicua ſit; ſed quædam notare placuit circa illud.

R Commen-

Digitized by Google

1 COmmendo autẽ vobis Phœ-
ben ſororem noſtram, quæ
eſt 1 in miniſterio Eccleſiæ, quæ
2 eſt in Cenchris: vt eam ſuſcipiatis
in 2 Domino dignè ſanctis: &
aſsiſtatis ei, in quocunq; negotio
veſtri indiguerit; etenim ipſa quo-
3 que aſtitit multis, & mihi ipſi. Sa-
lutate Priſcam, & Aquilam adiu-
tores meos in Chriſto Ieſu (qui
4 pro anima mea ſuas ceruices ſup-
poſuerunt: quibus non ſolus ego
gratias ago, ſed & cunctæ Eccle-
ſiæ Gentium) 3 & domeſticam
5 Eccleſiam eorum: ſalutate Epæ-
netum dilectum mihi, qui eſt pri-
mitiuus Eccleſiæ Achaiæ in Chri-
6 ſto Ieſu. Salutate Mariam, quæ
7 multum laborauit in nobis. Salu-
tate Andronicum, & Iuniam 4
cognatos, & concaptiuos meos:
qui ſunt 5 nobiles in Apoſtolis,
qui & ante me fuerunt in Chriſto.
8 Salutate Ampliatum 6 dilectiſsi-
mum mihi in Domino: ſalutate
9 Vrbanum adiutorem noſtrum in
Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectum
10 meum. Salutate Appellen probũ
11 in Chriſto Ieſu. Salutate eos qui
ſunt ex Ariſtoboli domo. Salutate
Herodionem cognatum meum.
12 Salutate eos, qui ſunt ex Narciſſi
domo, qui ſunt in Domino. Sa-
lutate Tryphænam, & Trypho-
ſam, quæ laborant in Domino.
Salutate Perſidem chariſſimam,
quæ multum laborauit in Domi-
13 no. Salutate Rufum electum in
Domino, & matrem eius, & me-
am. Salutate Aſyncritum, Phle- 14
gontem, Hermam, Patrobam,
Hermen, & qui cum eis ſunt,
fratres. Salutate Philologum, & 15
Iuliam, Nereum, & ſororem e-
ius, & Olympiadem, & omnes,
qui cum eis ſunt, ſanctos. Salu- 16
tate inuicem in oſculo ſancto.
Salutant vos omnes Eccleſiæ
Chriſti. Rogo autem vos fra- 17
tres, vt obſeruetis eos, qui diſſen-
ſiones, & offendicula præter 7
doctrinam, quam vos didiciſtis,
faciunt: & declinate ab illis. Hu- 18
iuſmodi enim Chriſto Domino
noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ven-
tri: & per dulces ſermones, & 8
benedictiones ſeducũt corda in-
nocentiũ. Veſtra 9 enim obediẽ- 19
tia in omni loco diuulgata eſt.
Gaudeo igitur 10 in vobis. Sed
volo vos ſapientes 11 eſſe in bo-
no: & ſimplices in malo. Deus 20
autem pacis conterat 12 Sata-
nam ſub pedibus veſtris veloci-
ter. Gratia Domini noſtri Ieſu
Chriſti vobiſcum. Salutat vos Ti- 21
motheus adiutor meus: & Lu-
cius, & Iaſon, & Soſipater cogna-
ti mei. Saluto vos ego Tertius, 22
qui ſcripſi epiſtolam in Domino.
Salutat vos Caius 13 hoſpes me-
us, & vniuerſæ Eccleſiæ. Salutat 23
vos Eraſtus 14 arcarius ciuita-
tis, & Quartus frater. Gratia Do- 24
mini noſtri Ieſu Chriſti cum om-
nibus vobis, Amen. Ei autem, 25
15 qui potens eſt vos confirma-
re 16 iuxta Euangelium me-
um.

Digitized by Google

um, & prædicationem Ieſu Chriſti, ſecundum 17 reuelationem myſterii temporibus 18 æternis taciti, (quod nunc patefactum eſt per ſcripturas Prophetarum ſecundum præceptũ æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti, ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chriſtum, cui honor, & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

ANNOTATIONES.

1. *Miniſtra* Græcè eſt διάκονος, variè tamen exponi ſolet. Græci cum Chryſoſtomo exiſtimant fuiſſe nomen dignitatis in Eccleſia, alij verò cum S. Thom. cenſent dictam fuiſſe, in miniſterio eſſe, quia miniſtrabat bona ſua pauperibus Eccleſiæ.

2. *In Domino*, idem eſt, quod per Dominum, nam particula *in*, ſæpe in Scriptura ſignificat *per*, vt in Epiſtola ad Epheſ. dicemus, vbi *in Chriſto*, idem eſt, quod per Chriſtum.

3. *Domeſticam Eccleſiam*, idem eſt, quod congregationem domus ſuæ, nempe totam domum.

4. Cognatos vocat, quia erant ex gente Iudæorum.

5. *Nobiles in Apoſtolis* ſignificat, aut inter Apoſtolos, aut iudicio Apoſtolorum inſignes.

6. *Electum in Domino*, vocat eximium religione apud Deum.

7. *Præter doctrinam*, Græce eſt παρὰ τὴν διδαχὴν, & denotat contra doctrinam: nam παρὰ ſignificat etiam *contra*, quo ſenſu accipi ab Ariſtotele frequenter notaui 1. 2. diſtinct. 25. cap. 5.

8. *Benedictiones*, Græcè eſt εὐλογίας, quidam putant idem benedictiones, & dulces ſermones, nempe adulationes: & ita hac forte ratione illud *benedictiones*, non interpretatur Chryſoſtomus. Alii per *benedictiones* intelligunt promiſſiones magnificas.

9. Particula *enim* reddit cauſam: difficile autem eſt, cuiuſnam cauſam reddat. Aliqui cum Chryſoſtomo putãt eſſe occupationem, ac ſi diceret: Hæc quæ dixi de erroribus, nihil ad nos pertinent: nam veſtra obedientia, &c. poteſt etiam referri ad illud, Rogo vos fratres, vt obſeruetis: nam vt dixi in 1. c. num. 12. cauſalis particula apud Paulum, non ſemper refertur ad proximè, ſed ad remotè præcedentia, & ſenſus erit, ideo rogo vos fratres, vt obſeruetis eos, quia veſtra obedientia in omni loco nota eſt: ne igitur eam amittatis auſcultantes eos, qui contraria prædicant, dixi vt prudenter eos auſculteтis. Id autem, quod ſubiungit, hunc ſenſum planè indicat, cum ait, *Gaudeo in vobis, ſed volo vos ſapientes in bono, & ſimplices in malo*, ac ſi diceret: gaudeo de veſtra obedientia, ſed deſidero vos eſſe cautos, vt eam obſeruetis, quia facilitas obedienti ſolet eſſe obnoxia fraudi.

10. *In vobis,* Græciſmus eſt ſignificans idem, quod de vobis.

11. *Sapientes in bono, & ſimplices in malo,* alludit ad doctrinam Chriſti apud Matth. cap. 10. *Eſtote prudentes, ſicut ſerpentes,* nempe ad bonum, ſupple, diſcernendum à malo, ne facile ſub ſpecie boni ab aliis decipiamini, *& ſimplices, ſicut columbæ,* nempe ad malum, ſupple, diſsimulandum ſub ſpecie boni, hoc enim non eſt prudentiæ, ſed diſsimulationis mendacis, & in hoc cupit eos aſsimilari columbæ, quæ nihil mali diſsimulare ſolet, & in illo priori ſerpenti, qui inſidias ſibi paratas callide diſcernit.

12. *Sathanam,* intelligit quemcunque autorem falſæ doctrinæ, ex qua diſſenſio oritur in Eccleſia.

13. *Hoſpes meus, & vniuerſa Eccleſia,* Græcè eſt: *& vniuerſæ Eccleſiæ,* vt ſenſus ſit, qui me, & vniuerſam Eccleſiam hoſpitio recipit: ſic etiam legunt aliqui codices vulgati, ſed emendata legit: *Et vniuerſa Eccleſia,* & ſenſus diuerſus eſt, nempe hoſpes meus, & vniuerſi fideles ſalutant vos.

14. *Arcarius,* Græcè eſt οἰκονόμος, hoc eſt, œconomus, & diſpenſator.

15. *Ei autem, &c.* hyperbaton eſt, vt ſenſus ſit, ei autem, qui poteſt vos in cœpto confirmare iuxta id, quod ego annunciaui vobis, qui eſt ſolus ſapiens Deus, per Ieſum Chriſtum, honor, & gloria in ſecula ſeculorum. Nec obſtat nomen *cui,* quod in omnibus codicibus eſt, quia redundat more Scripturæ, vt in Pſalm. 121. *Cuius participatio eius in idipſum,* redundat autem, *cuius,* aut *eius*; quare non opus eſt ſupplere aliquid, vt aliqui faciunt exiſtimantes eſſe ſenſum etiam ecclipticum, cui aliquid deſit: ſupplent autem in hunc modum, ei autem, &c. gratias agimus, cui honor, & gloria, &c.

16. Particulã *iuxta,* aliqui interpretantur *in,* vt ſenſus ſit, qui poteſt in Euangelio confirmare: ſed non oportet mutare particulam, & ſenſus optime congruit, ſicut numero præcedenti diximus, quia Paulus ſæpius annunciauerat, confirmationem in bono à Domino eſſe.

17. *Secundum reuelationem,* aliqui interpretantur *in reuelatione.*

18. *Temporibus æternis,* idem eſt, quod toto tempore ab orbe condito, vt notaui 1. part. diſputat. 33. capit. 2.

PARA-

PARAPHRASIS, ET ANNOTATIONES IN EPISTOLAM B. PAVLI AD GALATAS.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

SVNT qui putent idem eſſe inſtitutum huius epiſtolæ, & eius, quæ eſt ad Romanos: & in vtraque duo tractari; alterum, iuſtificationem ex fide prouenire, non ex lege: hoc eſt, ex ceremoniis, quæ lege veteri præcipiebantur: alterum eos, qui ex ſpiritu fidei ſunt iuſtificati, liberos eſſe ab obſeruatione ceremoniarum ipſius legis. Horum tamen ſententia mihi non probatur: vt enim iam ſatis conſtat ex Epiſtola ad Romanos, nihil in ea Paulus curat de

ceremoniali obſeruatione antiquæ legis; ſed vbicunque mentionem facit legis in ea Epiſtola, loquitur de quacunq; etiam morali lege Decalogi, à cuius obſeruatione nō liberatur, qui iuſtificatus eſt. Cum verò in ea Epiſtola docet iuſtificationem non prouenire ex lege: non contendit ex ceremoniis legis non iuſtificari aliquem; ſed ex ſola litera legis, & notitia illius ſine ſpiritu fidei adiuuante ad illius obſeruationem, hominem non iuſtificari. In hac verò epiſtola præcipue de ceremonialibus loquitur: cum enim Galatæ ſeducti eſſent à quibusdam Pſeudo Apoſtolis, vt poſt Baptiſmum retinerent antiquas Iudæorum ceremonias: & eas neceſſarias eſſe exiſtimarent, oſtendit, abiiciendas eſſe omnino, & cum Euangelio minime neceſſarias eſſe. Quod verò in cap. 2. & 3. de omni lege in vniuerſum etiam morali videatur loqui, oſtendens ex illa nec hereditatem ſpiritualem vlli contingere, nec vllum iuſtificari; ſed ex Dei promiſſione

ſione. & ſpiritu fidei, aut gratia, ſicut in Epiſtola ad Romanos docuerat: id facit, vt inde probet ceremonias illius legis non eſſe retinendas: quod ipſe præcipue contendit: Quomodo verò hoc ſequatur dicemus in cap. 3. num. 47. Porrò autem Paulum in hac Epiſtola loqui de imbecillitate legis moralis ad iuſtificationem, in ſecundo nimirum, & tertio capite, probaui ex profeſſo 1. 2. diſputat. 166. c. 2. & diſp. 189. cap. 4.

ARGVMENTVM
CAPITIS I.

CVm Paulus vidiſſet Galatas ſeductos à quibusdam contra id, quod ipſe illis prædicauerat, vt ſuam doctrinam tueretur, & illorum oſtenderet fallaciam: commendat dignitatem Apoſtolatus ſui, quam non inferiorem aliis ſe accepiſſe teſtatur, & ad hoc ſuæ occaſionis mentionem facit, & quomodo à Chriſto Euangelium acceperit.

Digitized by Google

CAPVT I.

1 PAulus Apoſtolus non ab ho-
minibus, neq; per hominem,
ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum
Patrem qui ſuſcitauit eum à mor-
2 tuis; & qui mecum ſunt omnes
fratres, Eccleſiis Galatiæ. Gratia
3 vobis, & pax à Deo Patre noſtro,
& Domino Ieſu Chriſto, qui de-
4 dit ſemetipſum pro peccatis no-
ſtris, vt eriperet nos de præſenti
ſeculo nequam, ſecundum vo-
luntatem Dei, & Patris noſtri, cui
5 eſt gloria in ſecula ſeculorum,
6 Amen. Miror quod ſic tam citò
transferimini ab eo, qui vos vo-
cauit in gratiam Chriſti, in aliud
7 Euangelium: quod non eſt aliud,
niſi ſunt aliqui qui vos contur-
bant, & volunt conuertere Eu-
8 angelium Chriſti. Sed licet nos,
aut Angelus de cœlo Euangeli-
zet vobis præterquam quod eu-
angelizauimus vobis, anathema
9 ſit. Sicut prædiximus, & nunc ite-
rum dico: Si quis vobis euangeli-
zauerit præter id, quod accepiſtis,
10 anathema ſit. Modo enim homi-
nibus ſuadeo, an Deo? An quæro
hominibus placere? ſi adhuc ho-
minibus placerem, Chriſti ſeruus
11 non eſſem. Notum enim vobis
facio fratres, Euangelium, quod
euangelizatum eſt à me, quia non
12 eſt ſecundum hominem. Neque
enim ego ab homine accepi illud,
neq; didici, ſed per reuelationem
13 Ieſu Chriſti. Audiſtis enim con-
uerſa-

PARAPHRASIS.

PAulus Apoſtolus, ſeu miſſus non
1 humana aliqua autoritate, ſed
Chriſti, & Dei patris, qui ipſum Chri-
ſtum ſuſcitauit à mortuis, & ceteri
fratres, qui mecum ſunt, Eccleſiis Ga-
latiæ hanc mittunt epiſtolam. Gratia
vobis, & pax à Deo Patre noſtro ſit
per merita ipſius Chriſti; qui ſeipſum
obtulit morti pro peccatis noſtris, vt
liberaret nos à prauis operibus, quæ
2 hoc ſeculum vitæ præſentis, & cor-
ruptæ naturæ ſecum fert, 3 ſecun-
dum beneplacitum, & diſpoſitionem
voluntatis Dei remedia nobis ad hunc
finem præparantis, cui eſt gloria in ſe-
cula ſeculorum. 4 Miror quidē, quod
ad primam irruptionem, vel perſua-
ſionem Pſeudo-Apoſtolorum, paſſi
eſtis transferri, & ſeparari 5 à Deo
Patre; qui vos vocauit in gratiam
Chriſti; transferri; inquam, in aliud
Euangelium diuerſum ab eo, quod
vobis prædicaui; cuius doctrina non
eſt nomine Euangelij nuncupanda. 6
Quod verò amplectamini hanc do-
ctrinam loco Euangelij; cum reuera
Euangelium non ſit, non aliunde pro-
uenit, niſi ex eo, quod ſunt aliqui, qui
mentis veſtræ obtutum opinionibus
ſuis falſis perturbant; verum vſque
adeò non commoueat vos vllius ho-
minis autoritas, vt etiam ſi nos ipſi
aut (quod maius eſt) Angelus aliquis
(ſi fieri poſſet) prædicauerit vobis 7
diuerſum ab eo, quod à nobis iam ac-
cepiſtis, execrabilis ſit, & anathema.
Nec

Digitized by Google

uerſationem meam aliquando in
Iudaiſmo, quoniam ſupra mo-
dum perſequebar Eccleſiam Dei,
14 & expugnabam illam,& proficie-
bam in Iudaiſmo ſupra multos
coætaneos meos in genere meo,
abundantius æmulator exiſtens
paternarum mearum traditio-
15 num. Cum autem placuit ei, qui
me ſegregauit ex vtero matris
meæ,& vocauit per gratiam ſuam,
16 vt reuelaret filium in me, vt eu-
angelizarem illum in Gentibus:
continuo non acquieui carni, &
17 ſanguini; neq; veni Ieroſolymam
ad anteceſſores meos Apoſtolos:
ſed abij in Arabiam,& iterum re-
18 uerſus ſum Damaſcum. Deinde
poſt annos tres veni Ieroſoly-
mam videre Petrum: & manſi a-
pud eum diebus quindecim. A-
19 lium autem Apoſtolorum vidi
neminem, niſi Iacobum fratrem
20 Domini. Quæ autem ſcribo vo-
bis; ecce coram Deo, quia non
21 mentior. Deinde veni in partes
22 Syriæ,& Ciliciæ. Eram autem i-
gnotus facie Eccleſiis Iudææ, quę
23 erant in Chriſto: tantum autem
auditum habebant: quoniam qui
perſequebatur nos aliquando,
nunc euangelizat fidem, quam a-
24 liquando expugnabat. Et in me
clarificabant Deum.

*Nec miremini, quod tam aſpere con-
tra Pſeudo Apoſtolos loquar: nunc 8
enim non coram hominibus, ſed co-
ram Deo cauſam dico: nec ſtudeo, vt
placeam hominibus: ſi 9 enim mi-
hi curæ eſſet placere hominibus, 10
non me addixiſſem Chriſtianiſmo, po-
tuiſſem quidem in Iudaiſmo honorifi-
cè manere: dixi autem execrabilem
nobis eſſe debere eum, qui aliud Eu-
angelium annunciauerit, quàm ego
vobis prædicaui: notum 11 enim
vobis facio, Euangelium, quod à me
vobis prædicatum eſt, non humano
more me accepiſſe, neque enim ab ali-
quo homine prius audiui, aut illud
didici, ſed ipſe Chriſtus dignatus eſt
mihi illud patefacere: audiſtis enim
fama perferente, qualis fuerim, dum
in Iudaiſmo agerem, quod mirum in
modum expugnabam Eccleſiam, &
congregationem paucorum Apoſtolo-
rum, ac Diſcipulorum, qui Chriſti no-
men profitebantur, vehementer inſi-
ſtens inſtitutis maiorum, & ea perti-
naciter defendens. 12 Cum autem
ei, qui me iam olim 13 in vtero ma-
tris poſitum, abſque vllis meis meritis
à ceteris hominibus decreto ſuo ſecre-
uit, vt eſſem organum quoddam exi-
mium, & electum prædicationis, &
deſtinato tempore vocauit per gra-
tiam ſuam: placuit 14 reuelare Fi-
lium ſuum 15 mihi, vt notitiam il-
lius ad Gentes deferrem. Continuo non moras triui Damaſci in conſulendis
hominibus, nec veni Hieroſolymam ad conſulendos Apoſtolos, ſed protinus,
vt eram iuſſus, aggreſſus ſum munus prædicationis, ad quod fui vocatus, &
contuli me ad hoc in Arabiam, deinde iterum veni Damaſcum, &c.*

ANNOTATIONES.

1. Illud *ab hominibus*, & illud *neque per hominem*, aliqui putant eſſe diuerſa, vt prius denotet ſolum originem miſsionis, & eum, à quo miſſus ſit Apoſtolus: poſterius autem interceſsionem alicuius, & fauorem, vt ab alio mitteretur. Mihi verò videtur pro eodem omnino vſurpari, quia ſtatim ſubdit, *ſed per Ieſum Chriſtum*, cum tamen non tantum fauore illius, ſed etiam ab illo Paulus eſſet miſſus iuxta illud Marci 16. & Ioan. 20. *Ecce ego mitto vos*. Et illud Matt. 28. *Data eſt mihi poteſtas in cælo, & in terra, &c.* & ita eodem modo ſubdit, *& per Deum Patrem*, cum tamen Deus Pater propria autoritate Paulum miſerit; non tamen fuerit interceſſor, vt mitteretur. Quod autem attinet ad initium Epiſtolæ, & ſalutationem dicendum eſt, ſicut in Epiſtola ad Romanos notauimus. Nec obſtat, quod dicat, *& ceteri fratres, qui mecum ſunt*, cum tamen ipſi non ſcriberent Epiſtolam, nam cum ipſe Paulus nomine eorum eam ſcriberet, rectè dicere potuit, *& ceteri fratres, &c.* Supple, mittunt hanc Epiſtolam, vt ita non ſolum ſalutatio, ſed tota Epiſtola etiam aliis fratribus eo modo, quo diximus, tribuat, &c.

2. Seculum prauum appellat prauas hominum cogitationes, & opera noſtræ naturæ corruptæ, non tantum iam commiſſa, ſed quæ committerentur, niſi Chriſti gratia præſto eſſet.

3. Illud *ſecundum voluntatem*, non refertur ad id, quod quidam dicunt, diſtributionem gratiæ, non ex beneplacito humanitatis Chriſti, ſed Dei factam fuiſſe. De quo ſatis 1. par. diſp. 94. cap. 3. & 3 part. q. 19. art. 1. ſed refertur ad diſpoſitionem, qua Deus voluit Chriſtum pro nobis mori.

4. Illud *tam citò*, Hieron. refert ad tempus conuerſionis, quaſi Paulus miretur, quod poſt tam breue tempus, quo ab ipſo erant in fide inſtructi, defecerint ab Euangelio. Mihi verò placet ſenſus, quem in paraphraſi ſequutus ſum, qui eſt Chryſoſt. vt illud *tam citò* ad leuem tentationem, & perſuaſionem referatur: hoc enim mirandum erat: non autem quod poſt breue tempus conuerſionis retrocederent, imò oppoſitum eſſet magis mirandum.

5. Illud *ab eo, qui vos vocauit*, eſt periphraſis ipſius Dei, cui tribuitur in Scriptura vocatio ad fidem, & gratiam.

6. Totus numerus vſque ad illud, *niſi ex eo* ſupplendum videtur, vt congruat contextus.

7. *Præter id*, quod eſt in textu, interpretati ſumus *diuerſum ab eo*, verum non eſt ita intelligendum, quaſi nihil liceat addere doctrinæ ſemel à Paulo prædicatæ, nam ſi ipſe iterum prædicaſſet, addidiſſet, ſed ita vt aliquo modo ſit contrarium, ſicut erat, inducere circuncíſionis obligatio-

gatio-

gationem. Notandum tamen eſt Apoſtolum data opera dixiſſe, *Præter id quod euangelizatum eſt*, vt optime notant Græci, quia non tantum dicit anathema eum, qui omnino contrarium prædicauerit, ſed etiam eum, qui aliquid dumtaxat prædicauerit, quod minima ex parte ſit contrarium.

8. Reddit rationem, quare aſperè loquutus ſit, vt videatur Pſeudo-Apoſtolos irritaſſe: rationem ergo optimam reddit, quia nunc dicit cauſam apud Deum, non apud homines: vnde non mirum, ſi non curet, non placere hominibus, ſed Deo ſoli veritatem planè dicendo, ſic interpretantur Græci.

9. Reddit cauſam, & probat ab effectu, quomodo non quærat placere hominibus, nec gloriam apud eos.

10. Quidam ita interpretantur: ſi ſtuderem placere hominibus, deſinerem eſſe ſeruus Dei, ſed efficacior eſt probatio illa ab effectu ſecundum ſenſum paraphraſis, quem ſequuntur Græci Patres.

11. Illud *enim*, quod cauſam reddit in Græco eſt δὲ, Latinè *autem*, quod videtur quadrare contextui, quia Paulus aggreditur nouam narrationem. Ego verò exiſtimo optime eſſe poſſe particulam cauſalem, ſicut eſt in vulgata, ita tamen vt non reddat cauſam eius, quod proxime præceſsit, ſed anterioris, quod frequens eſſe in Paulo notaui in Epiſt. ad Rom. Reddit verò cauſam eius, quòd dixerat prius, *Si aliquis vobis euangelizauerit, &c. anathema ſit*, oſtendens Euangelium, quod ipſe prædicauit, ſe à Chriſto proximè accepiſſe, vt oſtenſa eius certitudine confirmet illud, quod dixerat *anathema ſit*: & ideò vt oſtenderem in paraphraſi connexionem proxime antea, illud repetiui.

12. Narrat quomodo non accepit ab aliquo homine Euangelium, ſed proximè à Deo, & à Chriſto.

13. Dicit *ex vtero*; non vt oſtendat ſtatim, dum in vtero eſſet vocatione ipſa ſegregatum fuiſſe, vel ab ortu ſuo: ſiquidem poſtea vocatus fuit: nec vt oſtendat decreto Dei fuiſſe ſegregatum ſolum ex vtero, cum ab æterno fuerit, ſed vt oſtendat ſine meritis ſuis, ſicut cap. 9. ad Rom. *ſed & Rebecca ex eodem concubitu.*

14. Illud, *Vt reuelaret filium eius in me*; aliqui referunt ad illud *vocauit*, ita vt illud *vt*, ſignificet cauſam finalem vocationis. Melior contextus eſt, ſi referatur ad *placuit*, & illud *vt*, non ſit finalis particula, ſed expletiua hoc modo: placuit vt reuelaret, & in Græco non habetur, ſed verbum *reuelare* in infinitiuo.

15. Illud *in me*, Eraſmus putat idem eſſe *per me*, & in ſcriptura illud *in*, frequenter ſignificare *per*, vt dixi in Epiſt. ad Rom. Melius tamen quadrat expoſitio paraphraſis, quæ eſt Chryſoſtomi, vt illud *in me* idem ſit, quod *mihi*.

Digitized by Google

ARGVMENTVM CAPITIS II.

POſtquam ſuperiori capite oſtendit autoritatem Euangelij, quod prædicauit, non eſſe inferiorem autoritate Euangelij aliorum Apoſtolorum, vt ei fides adhiberetur: in hoc capite primum proſequitur, qua ratione Euangelium ſuum cum aliis Apoſtolis Hieroſolymis contulerit, & ab eis ita fuerit probatum, vt ipſe, & Barnabas in Gentes mitterentur, alij verò ad prædicandum Iudæis ſe contulerint. Deinde incipit probare circunciſionem, & legalia non eſſe ſeruanda, ſicut Galatis prædicauerant Pſeudo Apoſtoli. Id verò probat trifariam: primò quia cum comes ipſius, Titus aſcendiſſet cum eo Hieroſolymam, & eſſet circunciſus: alij Apoſtoli non ſuaſerunt, nec compulerunt ipſum circuncidi, vt ita autoritate aliorum Apoſtolorum probet, Galatis circunciſionem non eſſe neceſſariam. Secundo quia ipſe reprehendit acriter Petrum, quod videretur conſentire his, qui ceremonias Iudaicas obſeruabant. Tertio ex eo quod homo

non

Digitized by Google

non iuſtificatur apud Deum ex operibus legis, ſed ex fide: quod vtrum ſit intelligendum de operibus ceremonialibus, an etiam de moralibus legis in annotationibus oſtendam.

Capvt II.

1 DEinde poſt annos quatuor-
decim, iterum aſcendi Iero-
2 ſolymam cum Barnaba, aſſumpto
& Tito. Aſcendi autem ſecun-
dum reuelationem, & contuli
cum illis Euangelium, quod præ-
dico in Gentibus; ſeorſum autem
iis, qui videbantur aliquid eſſe:
ne forte in vacuum currerem aut
3 cucurriſſem. Sed neque Titus,
qui mecum erat, cùm eſſet Gen-
tilis, compulſus eſt circumcidi:
4 ſed propter ſubintroductos falſos
fratres, qui ſubintroierunt explo-
rare libertatem noſtram, quam
habemus in Chriſto Ieſu, vt nos
5 in ſeruitutem redigerent. Quibus
neque ad horam ceſſimus ſubie-
ctione, vt veritas Euangelij per-
6 maneat apud vos. Ab iis autem,
qui videbantur eſſe aliquid (qua-
les aliquando fuerint, nihil mea
intereſt. Deus enim perſonam
hominis non accipit.) Mihi e-
nim, qui videbantur eſſe aliquid,
7 nihil contulerunt. Sed econtra,
cum vidiſſent, quod creditum eſt
8 mihi Euangelium præputii, ſicut
& Petro circunciſionis, (qui enim
opera-

Paraphraſis.

POſt hæc tranſactis 1 annis quatuordecim, iterum veni Hieroſolymam ſimul cum Barnaba, pariter & 2 Tito, etiamſi Gentilis eſſet, & incircunciſus: aſcendi autem monitus diuino oraculo, & familiariter expoſui 3 illis, qui Hieroſolymis erant, Chriſtianis doctrinæ genus, quod in Chriſto prædicando hactenus ſum ſequutus. Seorſim verò contuli Euangelium meum cum his, qui 4 in pretio erant. 5 Non quidem quod diffiderem cauſæ meæ: vel quod de tot annorum prædicatione in dubium veniſſem, ſed ne qua ratione per Pſeudo Apoſtolos mea prædicatio calumniari poſſet, quod ab aliis Apoſtolis recepta non eſſet. Sed tamen 6 cum veni Hieroſolymam ad alios Apoſtolos, & mecum adduxiſſem Titum incircunciſum, quia Gentilis erat, Apoſtoli nullo modo impulerunt, aut ſolicitarunt ipſum, vt circuncideretur. 7 Non igitur putabant neceſſariam eſſe circunciſionem, aliàs incircunciſum non paterentur mecum commorari Chriſtianum: 8 ſed à falſis fratribus, qui inſidioſe irrepſerunt ad explorandam noſtram libertatem,

Digitized by Google

nim operatus eſt Petro in Apo-
ſtolatum Circunciſionis, opera-
tus eſt, & mihi inter Gentes) &
9 cum cognouiſſent gratiam, quæ
data eſt mihi, Iacobus, & Cephas,
& Ioannes, qui videbantur colu-
mnæ eſſe, dextras dederunt mihi,
& Barnabæ ſocietatis: vt nos in
Gentes, ipſi autem in Circunci-
10 ſionem: tantum vt pauperum
memores eſſemus: quod etiam
ſolicitus fui hoc ipſum facere.
11 Cum autem veniſſet Petrus An-
tiochiam, in faciem ei reſtiti, quia
12 reprehenſibilis erat. Prius enim
quam venirent quidam à Iacobo,
cum Gentib. edebat: cum autem
veniſſent, ſubtrahebat, & ſegrega-
bat ſe timens eos, qui ex circunci-
13 ſione erant. Et ſimulationi eius
conſenſerunt ceteri Iudæi, ita vt
& Barnabas duceretur ab eis in il-
14 lam ſimulationem. Sed cum vi-
diſſem quòd non rectè ambula-
rent ad veritatem Euangelii, dixi
Cephæ corā omnibus. Si tu, cum
Iudæus ſis, Gentiliter viuis & non
Iudaice: quomodo Gentes cogis
15 Iudaizare? Nos natura Iudæi, &
non ex Gentibus peccatores. Sci-
16 entes autem, quòd non iuſtifica-
tur homo ex operibus legis, niſi
per fidem Ieſu Chriſti, & nos in
Chriſto Ieſu credidimus, vt iuſti-
ficemur ex fide Chriſti, & non ex
operibus legis: propter quod ex
operibus legis non iuſtificabitur
17 omnis caro. Quod ſi quærentes
iuſti-

*qua obſeruamus Euangelium Chriſti
ſine legis ceremoniis, vis aliqua illata
eſt, vt in ſeruitutem legalium nos in-
ducerent: contenderunt enim, vt Ti-
tus circuncideretur: quibus 9 mini-
me conſenſimus, nec breui tempore
paſſi ſumus, vt de hac re nobiſcum
contenderent: 10 vt vel hoc nobis
ſufficiat argumentum, quo veritas
Euangelij abſq; legis ceremonijs per-
maneat. Poſtquam ergo cum illis, qui
tunc præcipui erant, contuli Euange-
lium meum, 11 nihil ab illis accepi:
12 dixi ab his, qui præcipui erant in-
ter Apoſtolos eo tempore. quales enim
fuerint antequam ad Apoſtolatum
vocarentur, non curo: Deus enim non
reſpicit perſonam, ſed de ſtercore eri-
git pauperem: ab his ergo nihil accepi.
13 Non ſolum enim non reprehende-
runt meam doctrinam, docentes me
aliquid, ſed potius in tantum abfue-
runt ab incuſando Euangelium meum,
vt cognoſcentes planè mihi commiſ-
ſum eſſe à Chriſto Euangelium Genti-
bus prædicandum (idem enim Chri-
ſtus qui efficax fuit in Petro, in ſer-
mone, & ſignis apud Iudæos, vt fun-
geretur rectè Apoſtolatu: idem efficax
fuit in me per dona, & per miracula
apud Gentes) 14 cognoſcentes, in-
quam, gratiam mihi factam, quod
commiſſum eſſet Euangelium Genti-
bus prædicandum, Iacobus, & Pe-
trus & Ioannes, mihi, & Barnabæ
dextras ſociales dederunt declaran-
tes hoc ſigno, nos cum ipſis per omnia
con-*

Digitized by Google

iuſtificari in Chriſto, inuenti ſu-
mus, & ipſi peccatores, numquid
Chriſtus peccati miniſter eſt? Ab-
18 ſit. Si enim quæ deſtruxi, iterum
hæc ædifico: præuaricatorem me
19 conſtituo. Ego enim per legem,
legi mortuus ſum, vt Deo viuam:
20 Chriſto confixus ſum cruci. Viuo
autem, iam non ego: viuit verò in
me Chriſtus. Quòd autem nunc
viuo in carne: in fide viuo Filij
Dei, qui dilexit me, & tradidit ſe-
21 metipſum pro me. Non abiicio
gratiam Dei. Si enim per legem
iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mor-
tuus eſt.

conuenire: ſimulq; conſpirauimus, vt nos inter Gentes, illi verò inter Iudæos præcipuè Euāgelium prædicarent: tantum vnum 15 admonuerunt, vt pauperum, qui in Iudæa agebant, memores eſſemus, quod mihi quidem ſatis curæ iam erat; nō tamen commendarunt nobis circuncisionem, aut legales ceremonias. 16 Cum autem Petrus veniſſet Antiochiam, auſus ſum ipſum 17 in conſpectu omnium redarguere; & contradicere, quia factum eius merebatur reprehēſionem; antea enim quam Iudæi conuerſi venirēt 18 Hieroſolymis Antiochiam, ipſe cum Gentilibus edebat, & bibebat. 19 Poſtquam verò Iudæi illi venerunt, ſubtraxit ſe à conſortio Gentilium, timens Iudæos, ne & illi ſcandalum paterentur, cum eſſent adhuc in fide paruuli, & ceremonialia obſeruarent, nec illis omnino eſſent interdicta. Et ceteri Iudæi ad fidem conuerſi, qui cum Petro ſimul antea cōmercium habebant Antiochiæ cum Gentilibus, videntes ſimulationē Petri, qua ſimulauit ſe obſeruare legalia, abſcedentes à Gentilibus eodem modo, & ipſi ſimularunt; & eò progreſſum eſt exemplum Petri, vt Barnabas quoq; meus collega duceretur in ſimulationem eorum. Sed cum viderem, quod Petrus, & reliqui Iudæi conuerſi ad fidem claudicarent, nec ſatis firmi eſſent in declaranda veritate Euangelij: ſed modo Gentibus ſe adiungentes legem negligerent; modo ab illis ſe ſeparantes legis obſeruarent ceremonias, dixi Petro: ſi tu qui Iudæus natione & ab infantia circunciſus es, ſciens ceremonias legis Chriſti morte iam ceſſaſſe, nec vim habere, cum Gentilibus communi menſa, & quibuſuis cibis vtebaris, antequam venirent Iudæi: & ſic Gentiles conuerſi ſuaſi ſunt ſine ceremonia legis iuſtificari poſſe; profecto hoc tuo facto, & exemplo poſtquam Iudæi venerunt, ſubtrahens te à conſortio Gentilium, & menſa eorum, adducis eos in eam opinionem: vt etiam ipſi velint ceremonias obſeruare, & ita circuncidi, ne ipſos tanquam incircunciſos, & immundos, & nondum per fidem iuſtificatos fugias, ex quo in magnum errorem inducuntur. Nos 20 genere Iudæi non proſelyti, nec ex Gentilibus, & 21 impiis parentibus geniti 22 ſcientes non iuſtificari hominem ex 23 operibus legis, ſed per fidei ſpiritum,

in

Digitized by Google

in Chriſtum credimus, 24 *vt iuſtitiam, quam lex praſtare non poteſt, fide Chriſti conſequamur; non autem ex operibus: non quod putemus etiam ex operibus iuſtificari aliquem poſſe; ſed* 25 *propterea quod ex operibus legis, hoc eſt, ſolo legis adiutorio nullus homo iuſtificabitur vnquam, nec ex ſolo legis adiutorio vllus iuſtificari poteſt.* 26 *Sed neque illius obſeruatio, quæ parte ceremonialis eſt, neceſſaria exiſtimari debet ad iuſtificationem.* 27 *Si enim,* 28 *qui ex fide contendunt iuſtificari ſine legis ceremoniis, adhuc* 29 *& ipſi peccatores ſunt, ſicut Gentiles incircunciſi, & infideles, vt eos debeamus euitare, ſicut tu Petre fugis conſortium Gentilium, iam fidelium ac ſi peccatores eſſent; efficitur Chriſtum eſſe cauſam, cur in peccato maneant, qui eos à legis ceremoniis ad legem, & fidem ſuam abduxit, & ita à remedio peccati, quod erat in legis ceremoniis ipſos auocauit.* 30 *Chriſtus autem non potuit eſſe cauſa, vt ipſi in peccato manerent eos decipiendo, & auocando à vero remedio: ergo nec ipſi ſunt peccatores adhuc non obſeruantes ceremonias legis, vt eos tanquam impuros fugere debeas.* 31 *Quod verò Petre maleſeceris fugiendo conſortium Gentilium fidelium, inde cognoſces:* 32 *quia ſi quis quòd antea faciebat tanquam bonum, poſtea fugit, oſtendit ſe, & declarat iniuſtum: neceſſe enim eſt, aut ipſum tunc peccare cum relinquit, quod antea ſequebatur, aut antea ſequendo illud peccaſſe: tu ergo talem te oſtendis, cum deſeras modo Gentiles religionis cauſa, cum quibus antea conſortium habebas.* 33 *Porrò legem vim non habere iuſtificandi, inde conſtat, quia* 34 *per legem ipſam, habendo ſcilicet literam illius ſine fidei adiutorio mortui ſunt ipſimet legi, eam tranſgredientes, & præuaricantes:* 35 *vt verò viuant vita Dei, & iuſtificationis, obſeruantes legem Decalogi, cum Chriſto,* 36 *crucifigi debent in Baptiſmo, & fide eius, vt ſpiritu illius legem obſeruent. Hoc modo, quiſque cum Chriſto crucifixus, & conſepultus in Baptiſmo, & gratia ipſius dicere poteſt, cruci affixus ſum, viuo ego, tamen iam non ego, vetus ſcilicet homo, ſed Chriſtus, & gratia eius viuit in me. Quod autem adhuc in carne manens, & coniunctus adhuc cum veteri Adamo, & corpore peccati, nihilominus* 37 *viuo ſpirituali vita (quod mirum ſane eſt) ex fide Filij Dei, & ſpiritu illius prouenit, quo ſupero prauos motus illius, qui me ad legis tranſgreſſionem, & mortem contendit pertrahere, ex fide inquam, Filij Dei, qui dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, vt merito paſſionis illius ſpiritum fidei haberemus ad obſeruandam legem. Apprehendo* 38 *ergo gratiam Dei, & ſpiritum illius ad iuſtificationem, non enim puto,* 39 *ſolam legis notitiam ad iuſtificationem, & rectè viuendum ſufficere: nam ſi ſufficeret, fruſtra Chriſtus mortuus eſſet, cum ſola notitia boni, & mali ſufficeret.*

ANNO-

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Quidam cum Beda enumerant hos 14. annos à tempore conuerſionis, alij cum Hieronymo poſt illos tres, quorum ſuperiori cap. fecit mentionem, quibus etiam addunt hos 14.

2. Habet emphaſin illud, *aſſumpto & Tito,* vt oſtendat non timuiſſe ſecum habere ſeruum Gentilem, & incircunciſum, etiam cum venit Hieroſolymam ad Iudæos.

3. Illud *cum illis,* aliqui referunt ad Petrum, & Iacobum, ego tamen puto generalius accipi pro omnibus aliis, cum deinde ſpeciatim addat, *Seorſim autem his, qui videbantur aliquid eſſe,* per quos intelligit Petrum, & Iacobum.

4. In Latinis codicibus dicitur, *qui videbantur aliquid eſſe,* in Græco verò, & antiquis Latinis codicibus non habetur illud *aliquid,* nec Auguſtinus legit, nec Hieronymus: imo apud Auguſtinum non eſt illud *eſſe,* ſed tantum legit (*qui videbantur*) & exponit: qui videbantur eminere in Eccleſia: ad eundem modum Hieronymus, *qui videbantur columnæ eſſe,* hoc enim modo loquendi infra vtitur Paulus hoc eodem cap. In idem recidit expoſitio, quam ſequuti ſumus in paraphraſi, quæ eſt Eraſmi, in Græco habetur δοκοῦσι, δοκοῦντες autem abſolutè dicuntur, qui in pretio ſunt, intelligit autem Petrum, & Iacobum.

5. Illud *Ne forte in vanum currerem, &c.* non dixit, quod dubitarit de ſuo Euangelio, ſed ob rationem, quam in paraphraſi addidimus.

6. Iam incipit probare neceſſariam non eſſe circuncifionem. Primò quia alij Apoſtoli non impulerunt, vt Titus circunciderctur, ergo non putabant eſſe neceſſarium circuncidi: ex quo fit non eſſe ſolam Pauli doctrinam, ſed aliorum Apoſtolorum, quam ipſe Galatis prædicauit, & tunc prædicabat.

7. Totus hic numerus ſuppletus eſt, videtur enim concluſio argumenti, quod facit Paulus hoc modo. Contuli cum Apoſtolis meum Euangelium, & cum ſcirent mecum eſſe Titum incircumciſum, non compulerunt me, vt circunciderctur, ergo non putabant neceſſarium eſſe.

8. Illud *ſed,* quod eſt aduerſatiua particula, multos perturbauit, vt videre licet apud Adamum: omiſsis verò aliorum expoſitionibus ſolita breuitate noſtram probare contendo. Clauſula illa cum aduerſatiua *ſed,* redditur difficilis ex duobus. Primum ex illa particula *propter,* quæ Græcè eſt διά, & ſignificat *propter,* deinde quia periodus eſt conciſa, & ecclipticus ſermo ſine verbo. Tollitur autem vtraque difficultas facilè, primum ſi illud διά ponatur ibi pro *à,* aut *per,* ſicut ſolet poni, ita, vt ibi ſignificet cauſam efficientem. Deinde ſi periodo conciſa re-

petatur verbum præcedentis periodi, ſcilicet, *compulſus eſt*, & ſic ſenſus facile conſtat. Affirmat ergo illa particula *ſed* de falſis fratribus, quod de Apoſtolis negauerat, ſicut patet in paraphraſi, vt inde probet ex ſententia Apoſtolorum, & ex ſua ipſius conſtantia, qua coram Apoſtolis reſtitit falſis fratribus, id quod ipſe perſuadere contendit Galatis.

9. Illud *ad horam*, idem eſt quod minime, & ad minimum tempus, eo quòd nec minimo tempore paſſus eſſet Paulus, vt ipſi hanc vim inferrent, ſed ſtatim ſine mora eorum conatum repreſſerit, & ſententiam confutauerit.

10. Illud *Vt*, non denotat finem, propter quem tunc Paulus id fecerit, quaſi tunc ea intentione fecerit, vt Galatæ ex facto in ſua doctrina firmarentur: forſan enim tunc de illis non cogitauit: ſed ſignificat finem, quare hoc illis factum expoſuerit, ſcilicet vt hoc ſit illis argumentum, ſicut dicitur in paraphraſi.

11. Illud videtur ſupplendum, id enim Paulus adiecturus erat.

12. Parentheſin illam exiſtimo poſitam à Paulo, quia dixit, *ab his, qui præcipui erant, &c.* ne ei obiiceretur, illos fuiſſe idiotas piſcatores antea. Et in paraphraſi ſequuti ſumus expoſitionem Ambroſij, & Auguſtini. Hieronymus alio refert, ſed non ita placet.

13. Iterum repetiui, quod additum erat in num. 11. vt cauſalis *enim*, quæ poſt parentheſin poſita erat, rectè connecteretur, & cauſam redderet, ob quam ab illis nihil accepit, eo quòd illi nihil ei contulerint.

14. Eſt hyperbaton, & propter longam parentheſin repetit inchoatam orationem dicens: *& cum cognouiſſent gratiam Dei, quæ data eſt mihi*, ac ſic diceret, *& cum inquam, cognouiſſent, &c.*

15. Ibi ſuppleri debet illud *admonuerunt*, vel quid ſimile.

16. Pergit adhuc confirmare, quod propoſuerat, nempe ſuum Euangelium, quod ipſe Galatis prædicauit auferens illis legalia tantæ eſſe autoritatis, vt veritate ipſa nixus, auſus ſit reprehendere Petrum, quòd in hac re non admodum caute ambularet in obſeruatione ceremoniarum.

17. In textu Latino dicitur, *in faciem ei reſtiti*, in Græco verò κατὰ πρόσωπον, id eſt, *iuxta faciem*, quod ita Hieronymus interpretatur, & Chryſoſtomus, vt illud *iuxta faciem*, ſignificet reprehendiſſe tantum ex compoſito, & fictè, non autem ex corde. Hieronymus enim contendit in nullo fuiſſe Petrum verè reprehenſum, ſed in 1. 2. diſput. 182. cap. 6. oſtendimus Petrum verè dignum fuiſſe reprehenſione, etiamſi in eo, quod bona fide ductus fecit, non peccauerit: expoſitioni Hieronymi fauet illud 2. ad Corinth. 10. *Quæ ſecundum faciem ſunt, videte, id eſt, quæ habent apparentem ſpeciem potius quam rem*, & capit. 5. *Vt habeatis ad eos, qui in facie glo-*

Digitized by Google

tie gloriantur, ſcilicet ad hypocritas. Verum cum Petrus, vt diximus, verè dignus fuerit reprehenſione, placet expoſitio quam ſequuti ſumus, quæ eſt Auguſtini, cui fauet illud 2. Corinth. 10. *Secundum faciem quidem humilis ſum inter vos, abſens autem, &c.* hoc eſt, *dum praſens, ſum humilis inter vos*. Et Actor. 23. *Non eſt Romanis conſuetudo damnare hominem aliquem, niſi is, qui damnatur, praſentes habeat accuſatores*. In Græco pro *praſentes* dicitur κτ̓ πρόσωπον.

18. Illud *à Iacobo*, idem eſt quod *Hieroſolymis*, Iacobus enim erat Epiſcopus Hieroſolymorum.

19. Quare dignus fuerit Petrus hic reprehenſione, & non Paulus, cum circuncidit Timotheum: & quare idem Paulus noluerit circuncidere Titum, cum tamen in eodem tempore, nempe quando poſt quatuordecim annos aſcendit Hieroſolymam cum Tito, de quo aſcenſu dicitur Actor. 21. ipſe Paulus ſeruauerit ceremonias legis, quia ex voto ſe totondit in templo, & longiorem poſtulat diſputationem, quam inſtituti noſtri ratio in præſenti patiatur, vt diximus in illa diſputatione 182.

20. Illud *natura Iudai*, dixit ad differentiam Proſelytorum.

21. Illud, *Non ex Gentibus peccatores*, dixit quia non eſſent ex peccatoribus parentibus, hoc eſt, ethnicis, & impiis Gentilibus, ex quibus filij dicuntur peccatores.

22. Illud *autem*, redundare videtur, nec habetur in Græco, ſi vero retineatur, vt ſenſum faciat, debet addi ſuperiori parti verbum *ſumus*.

23. Quidam hic tantum intelligunt ceremonialia opera, contra quæ diſputat Paulus in hac epiſtola, licet in Epiſtola ad Romanos etiam de moralibus loquatur. Sed quod in hac Epiſtola loquatur etiam de lege morali, & de operibus illius in eo etiam ſenſu, quo in Epiſtola ad Rom. oſtendi 1. 2. quæſt. 114. art. 5. inde tamen bene probat, non eſſe obſeruanda ceremonialia, vt dixi, & dicam infra.

24. Illud *credimus*, quod vulgata habet de præſenti, in Græco eſt in præterito, & Græci omnes ita interpretantur. Illud etiam participium *ſcientes*, in Græco eſt temporis preteriti, ſed idem ſenſus vtroque modo eſt. Repetit autem iterum illud, *non ex operibus legis*, cum tamen non eſſet neceſſarium.

25. Repetit iterum, quod dixerat, quod frequens eſt in Paulo, & reddit rationem, quare non velit ex operibus iuſtificari, non quia putet per ſe ita aliquem iuſtificari, & ipſe nolit, ſed quia reuera nullus ita viuificari poteſt, vt 1. 2. diſput. 189. cap. 4. notauimus. Illud vero *propter quod*, in Græco eſt διότι, quod ſignificat *quia, quoniam, propterea quod*, illa phraſis *omnis caro*, idem ſignificat, quod nulla caro, hoc eſt, nullus homo.

Digitized by Google

26. Incipit probare non tantum non iuſtificari hominem ſola lege, ſed etiam illius ceremonias neceſſarias non eſſe, & ideo totus hic numerus ſuppletus eſt, quod ratio ipſa ſubiuncta probare contendit.

27. Illa particula *quod ſi*, denotat inde incipere nouam rationem ad probandum id, quod num. 25. diximus.

28. Quamuis in hac ratione in prima perſona loquatur, tamen de aliis etiam intelligitur Gentilibus, qui ſola lege ſine ceremoniis iuſtificati erant, quorum nihilominus conſortium fugiebat Petrus, vnde adhuc cum Petro ſermonem habet, oſtendens, quam dignus ſit reprehenſione. Quod verò prima perſona Paulus vtatur pro tertia, frequens eſt in Epiſt. ad Rom. & alibi, vt in ea notaui.

29. Illud *&*, quod in textu eſt, ſignificat etiam eo modo, vt in paraphraſi.

30. Illud *abſit* eſt deſtructio conſequentis, quod intulit in illa ratione, quam fecit Paulus, vt ita oſtendat antecedens etiam eſſe abſurdum, quod eſt, fugiendos eſſe eos, qui ſunt incircuncisi, & Gentiles, contra quod Paulus diſputat, & Petrum reprehendit, nos autem interpretati ſumus in paraphraſi ita: *Chriſtus autem non potuit eſſe, &c.* & addidimus aliqua vſque ad numerum ſequentem, vt integram rationem Pauli exprimeremus.

31. Ratio illa Pauli non refertur ad immediate præcedentia, ſed eſt noua ratio ad probandum initio propoſitum, Petrum ſcilicet eſſe dignum reprehenſione, & ideo totum nu. 28. ſuppleuimus ad indicandum, quò ſpectet illa ratio, quæ incipit à num. 29.

32. Quod dicit in propria perſona, intelligit de quacunque alia, vt familiare eſt Paulo, & nu. 28. notaui, & idem obſeruat nu. ſeq.

33. Totus ille numerus ſuppleri debet, quia cauſalis, quæ ponitur nu. 32. non refertur ad immediate præcedentia, ſed ad id, quod ſupra dixerat de legis impotentia, hoc verò frequens eſt Paulo, vt cap. 1. ad Rom. notaui.

34. Multi per *legem* intelligunt hic gratiam, quaſi dicat Paulus, per gratiam iam mortuus ſum legi Moyſis, & ceremoniis. Sed ne ita æquiuocationem in paucis admittamus, melius eſt eodem modo vtrobique accipere in eum ſenſum, quem ſequuti ſumus in paraphraſi. Dicitur verò mortuus legi, quia non obſeruat ea, quæ in lege præcipiuntur, quaſi dicat; ipſa facit, vt ipſi non viuam, hoc eſt, vt eam non obſeruem.

35. Illa particula *vt*, quæ finalem cauſam denotat, non refertur ad præcedentia, nec enim ſenſus eo modo conſtare poſſet, ſed ad ſequentia, & ideo addidi particulam *verò*, quæ diuidit, ſicut aduerſatiua.

36. Crucifigi cum Chriſto, eſt phraſis Pauli, ſicut ad Rom. 6. dicuntur

Digitized by Google

tur conſepulti, & mortui cum Chriſto, qui baptizati ſunt: rationem huius ibi red didimus.

37. Quidam illud *viui* referunt ad vitam temporalem, vt ſenſus ſit: quod adhuc viuo vita hac temporali, fidei Dei debeo: nam ſine illa dignus eſſem, qui immergerer in infernum: hic tamen ſenſus non ſatis cohæret cum præcedente, ſenſus verò paraphraſis optime conſonat omnibus, quæ dixerat Paulus.

38. Videtur concluſio præcedentium, & ideo addidit particulam *ergo*.

39. Illud *ſi ex lege iuſtitia*, non puto ſignificare, quod quidam dicunt, non ſufficere obſeruationem legis, nam Chriſtus dixit Matth. 19. *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata*: ſed quia non poſſunt obſeruari ſine fide Chriſti, & illius ſpiritu, ideo dicit Paulus, ex lege non eſſe iuſtitiam, quia aliàs Chriſtus fruſtra eſſet mortuus, ſi ex ſola boni, & mali notitia, quam ſolum lex præſtat, obſeruari poſſet. Sic etiam loquitur ſemper de lege in Epiſt. ad Rom. vt ſuis locis oſtendi. Quo modo verò hinc colligat non eſſe iam ſeruandas ceremonias, vt circuncisionem, &c. oſtendam in argum. cap. 3.

ARGVMENTVM
Capitis III.

DVtant aliqui, cum Paulus in hoc cap. contendit Galatis oſtendere ipſos non accepiſſe ſpiritus dona, nec iuſtificatos eſſe ex operibus legis, ſed ex ſpiritu fidei in Chriſtum, ipſum loqui tantum de operibus ceremonialibus, vt de circunciſione, quam contendit illis ſuadere neceſſariam non eſſe, ſicut ipſi falſo exiſtimabant. Ego quidem cenſeo orationem totam Apoſtoli eo quidem ſpectare, vt ſuadeat

Digitized by Google

Galatis circunciſionem, & legis ceremonias neceſſarias non eſſe: hoc enim fuit inſtitutum huius epiſtolæ, vt ex præcedentibus conſtat: nihilominus in hoc cap. non agere Paulum ſpeciatim de ceremoniis legis, & cum probat hominem ex ſola lege ſine fide non iuſtificari, nomine legis totam literam, legem etiam moralium præceptorum comprehendere continuando id, quod in fine præcedentis capitis propoſuerat, nempe eam non ſufficere ad iuſtificationem, aliàs ſi de ſolis ceremonialibus intelligeret, contextus huius capitis minime conſtaret, ſicut ſi intelligat de tota lege, inde tamen optime eum probare ceſſaſſe legalia. Quia cum obſeruatio legis, qua homines ſemper iuſtificati ſunt, non fuerit ex ipſa ſola legis notitia; ſic enim fruſtra Chriſtus veniſſet, ſed ex ſpiritu fidei, quem Chriſtus ſemper communicauit iis, qui legem obſeruantes iuſtificati ſunt: conſequitur, ceremonias illius legis ceſſare debuiſſe aduentu veritatis, nempe aduentu Chriſti, qui in illis ſignabatur: nam quod attinet ad moralia, ceſſare non potuit ea parte, qua naturalia præcepta continebat, ſicut oſtendi 1. 2. diſput. 180. cap. 3.

CAP.

CAPVT III.

1 O Inſenſati Galatæ, quis vos
faſcinauit non obedire veri-
tati, ante quorum oculos Ieſus
Chriſtus præſcriptus eſt, & in vo-
2 bis crucifixus? Hoc ſolum à vo-
bis volo diſcere; ex operibus le-
gis ſpiritum accepiſtis, an ex au-
3 ditu fidei? Sic ſtulti eſtis, vt cum
Spiritu cœperitis, nunc carne
4 conſummemini? Tanta paſſi eſtis
ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa.
5 Qui ergo tribuit vobis Spiritum,
& operatur virtutes in vobis: ex
operibus legis, an ex auditu fidei?
6 Sicut ſcriptum eſt: Abraham cre-
didit Deo, & reputatum eſt illi ad
7 iuſtitiam. Cognoſcite ergo, quia
qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abra-
8 hæ. Prouidens autem ſcriptura,
quia ex fide iuſtificat Gentes
Deus, prænunciauit Abrahæ: quia
benedicentur in te omnes Gen-
9 tes. Igitur qui ex fide ſunt, bene-
dicentur cum fideli Abraham.
10 Quicumque enim ex operibus
legis ſunt, ſub maledicto ſunt.
Scriptum eſt enim: Maledictus
omnis, qui non permanſerit in
omnibus, quæ ſcripta ſunt in li-
11 bro legis, vt faciat ea. Quoniam
autem in lege nemo iuſtifica-
tur apud Deum, manifeſtum eſt:
12 quia iuſtus ex fide viuit. Lex
autem non eſt ex fide, ſed qui fe-
13 cerit homo, viuet in illis. Chri-
ſtus nos redemit de maledicto le-
gis, factus pro nobis maledictum
(quia

PARAPHRASIS.

*O Stulti 1 Galatæ quis vos aſpe-
ctu malefico tanquam pueros
recens in fide natos læſit, & veluti
incantationibus deluſit, vt vos, (qui-
bus per meam prædicationem Euan-
gelij ita 2 expoſitum eſt Chriſti Eu-
angelium, & ipſius Chriſti 3 paſ-
ſio, vt certius ſitis eum contemplati,
quàm qui ipſum oculis tantum cor-
poris viderunt,) veritatem, quam
ſemel eſtis educti, non retineatis? Hoc
vnico aduerſus vos vti volo argu-
mento; vnde nam 4 Spiritus do-
na accepiſtis, linguarum ſcilicet, &
aliarum gratiarum? nunquid ex 5
operibus bonis, quæ ſola legis noti-
tia feciſtis aliquando? an 6 potius
ex ſpiritu fidei, quam media prædi-
catione mea habuiſtis? Plane vos ſtul-
tos oſtendiſtis, qui cũ cœperitis præ-
ſidiis ſpiritualibus, fide nimirum, &
obedientia, nunc ad circunciſionem,
& alias carnales ceremonias conuer-
timini. Si enim tam inſignia dona vo-
bis contigerunt ſine ceremoniis le-
gis, quare ad eas iam iterum con-
fugitis? Quare tot, & tam graues
perſecutiones paſſi eſtis pro fide 7
fruſtra, & ſine cauſa, iam rurſus
ad vomitum redeuntes? 8 dixi, ſi-
ne cauſa, ſi tamen ita futurum eſt:
ſpero enim vos non perſeueraturos
vſque in finem in his legis ceremoniis,
& ſic non fruſtra fuiſſe id, quod
paſſi eſtis pro fide. 9 Qui ergo in vo-
bis operabatur virtutes, & ſuppedi-
tabat ſpiritus dona quæ iuſtificationis
indi-*

Digitized by Google

(quia ſcriptum eſt : Maledictus
14 omnis qui pendet in ligno) vt in
Gentibus benedictio Abrahæ fie-
ret in Chriſto Jeſu; vt pollicitatio-
15 nem Spiritus accipiamus per fi-
dem. Fratres, (ſecundum homi-
nem dico) tamen hominis con-
firmatum teſtamentũ nemo ſper-
16 nit, aut ſuperordinat. Abrahæ di-
ctæ ſunt promiſſiones, & ſemini
eius. Non dicit , Et ſeminibus:
quaſi in multis, ſed quaſi in vno,
17 Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.
Hoc autem dico, teſtamentum
confirmatum à Deo : quæ poſt
quadringentos & triginta annos
facta eſt lex, non irritum facit ad
18 euacuãdam promiſſionem. Nam
ſi ex lege hereditas, iam non ex
promiſſione. Abrahæ autem per
repromiſſionem donauit Deus.
19 Quid igitur lex ? Propter tranſ-
greſſionem poſita eſt, donec ve-
niret ſemen cui promiſerat, ordi-
nata per Angelos in manu medi-
20 atoris. Mediator autem , vnius
non eſt : Deus autem vnus eſt.
21 Lex ergo aduerſus promiſſa Dei?
Abſit. Si enim data eſſet lex, quæ
poſſet viuificare; vere ex lege eſ-
22 ſet iuſtitia. Sed concluſit ſcriptu-
ra omnia ſub peccato, vt promiſ-
ſio ex fide Ieſu Chriſti daretur
23 credentibus. Prius autem quàm
veniret fides, ſub lege cuſtodie-
bamur concluſi , in eam fidem
24 quæ reuelanda erat. Itaq; lex pæ-
dagogus noſter fuit in Chriſto,
vt

indicium erant, 10 *nunquid propter opera, quæ ex legis ſola notitia faciebatis, ea tribuebat : an per ſpiritum fidei, quo etiam virtutem iuſtificationis vobis ſubminiſtrabat?* 11 *ſanè ex ſpiritu fidei, quo homines apud* Deum *iuſtificantur, & non ex ſola legis notitia:* 12 *ſic enim de iuſtificatione Abrahæ legitur:* Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. *Aduertite ergo Galatæ, quia* 13 *qui ſpiritu fidei ducuntur, vt legem obſeruantes iuſtificentur, ij ſunt verè Abrahæ filij; non qui ſolum ab eo per generationem deſcendunt.* 14 *Quare præuidens longe antea* Deus *ſcripturæ autor, nationes omnes ex ſpiritu fidei iuſtificandas eſſe, non ex ſola legis notitia, non ſine cauſa dixit, in fideli Abrahamo benedicendas eſſe omnes Gentes ſpirituali benedictione, illas nimirum, quæ inſtar illius ex fide iuſtificandæ erant.* 15 *Quare quotquot ſpiritu fidei nituntur, & legem obſeruantes iuſtificantur, ſicut Abraham iuſtificatus fuit, benedictionem ſpiritualem, ſicut ille, conſequentur: non* 16 *qui ſola legis notitia ducuntur. Quicunq;* 17 *enim ſola notitia legis ducuntur, nec ſpiritum fidei habent, vt legem obſeruent, iam ſunt ſub maledictione ipſius legis comprehenſi, & eam incurrerunt: non igitur benedicentur cum fideli Abrahamo: in* 18 *ipſa enim lege* 19 *maledictio ſcripta eſt contra eos, qui legem non obſeruauerint.* 20

Quod

Digitized by Google

25 vt ex fide iuſtificemur. At vbi ve-
nit fides, iam non ſumus ſub pæ-
26 dagogo. Omnes enim filii Dei e-
ſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto
27 Ieſu. Quicunque enim in Chriſto
baptizati eſtis, Chriſtum indui-
28 ſtis. Non eſt Iudæus, neque Græ-
cus; non eſt ſeruus, neque liber;
non eſt maſculus, neque fœmina.
29 Omnes enim vos vnum eſtis in
Chriſto Ieſu. Si autem vos Chri-
ſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſe-
cundum promiſsionem heredes.

Quod autem ſola legis notitia nullus iuſtificetur apud Deum, qua iuſtificatione legem obſeruãs liberetur à maledictione legis, manifeſtum eſt. 21 Quia iuſtus ex fide viuit, vt ſcriptum eſt Habacuc 2. lex autem, ſeu notitia illius, & fides maximè differunt: nec lex eſt idem quod fides: vnde iuſtus, qui ex fide viuit iuſtificationis vita, ex legis notitia ſola viuere non poteſt; ſed hoc tantum ſcriptura dicit, quod qui fecerit ea, quæ in lege ſcripta ſunt, viuet 22 vita ſpirituali ex ipſa legis obſeruatione: 23 ergo illi, qui ſolam legis habent notitiam, maledictionem potius incurrent; quia ex illa nullus iuſtificatur apud Deum, nec legem obſeruabit. Quare tantum abſunt, vt cum fideli Abrahamo benedicendi iſti ſint, vt potius ipſius legis maledictione comprehendantur: 24 qui verò ſpiritu fidei legem obſeruantes, benedictionem cum Abrahamo conſequentur, à maledictione legis liberati ſunt, accipientes ſpiritum fidei, quo legem obſeruantes maledictionem legis euitent: per Chriſtum inquam, 25 qui factus hoſtia pro peccatis noſtris in ligno crucis ob eadem peccata, vt maledictus à Deo habitus eſt: omnis enim, qui in ligno pendet, Deo eſt maledictus, & execrandus, vt ſcriptum eſt Deuter. 21. vt Gentes benedictionem ſpiritualem Abrahæ promiſſam conſequerentur in iuſtitia, & ſanctitate per ipſum Chriſtum: ſicque promiſsionem ſpiritualis huius benedictionis Abrahæ, & Gentibus factam, quam ego prædico, reciperent per ſpiritum fidei: quod verò benedictionem accepturæ eſſent Gentes ex fide, non ex legis notitia, exemplo quodam 26 à rebus humanis ſumpto, ô fratres Galatæ, facile intelligetis. Teſtamentum enim confirmatum ſemel, vt humana habet conſuetudo, 27 cum tamen ſit hominis, qui infirmæ voluntatis, & mutabilis eſt, nemo reiicit, nec ei noui aliquid adiicit; atqui Abrahæ 28 factæ ſunt promiſsiones, & ſemini ſuo 29 Geneſ. 22. vbi non eſt dictum, & ſeminibus, *30 quaſi ſolum fieret mentio in promiſsione multorum ſuorum filiorum, qui futuri erant participes, & heredes promiſsionis, ſed dictum eſt,* & ſemini tuo, *vt indicaret Deus vnicum filium Abrahæ, ſcilicet Chriſtum futurum cauſam huius promiſsionis adimplendæ, & benedictionis communicandæ omni poſteritati ſpirituali Abrahæ. 31 Hoc autem ego ex dictis inferre volo, teſtamentum ſcilicet*

Dei ipſius promiſſione, & verbo ab eo confirmatum, quod irritum fieri non poteſt, nec ei noui aliquid adiici: ſicut nec teſtamento hominis iam confirmato, lex quæ poſtea lata eſt poſt quadringentos, & triginta annos per manus Moyſis, 32 reſcindere non potuit. 33 Benedictio igitur ſpiritualis, quæ velut hereditas ex teſtamento deferenda erat poſteris Abrahæ fidelis, non ex ſola legis notitia deferenda erat: ſic enim lex irritum feciſſet teſtamentum Dei promiſſione firmatum, quod fieri non potuit, cum poſtea illa fuerit ſubſequuta. 34 Si enim ex ſola legis notitia futura erat hereditas ſpiritualis benedictionis, ergo non ex promiſſione, & veluti teſtamentaria illa voluntate deferenda erat: at conſtat ex veteri ſcriptura citata per promiſſionē, quæ prior fuit lege, factam fuiſſe donationem ſpiritualis benedictionis: ergo non ex legis notitia, quæ promiſſioni ſuperuenit. At dices: quid ergo officij, & vtilitatis habet lex, vel ad quid tradita eſt, ſi ex illa non eſt futura benedictio? Reſpondeo poſt promiſſionem, adiectam fuiſſe legem 35 ad hunc tantum effectum, vt populus cognoſceret peccatum, & tranſgreſſionem, qua amittitur benedictio ſpiritualis; non autem quia benedictionis promiſſio adimplenda eſſet ex virtute eius vllo modo: ex quo etiam effectum eſt, vt ex ſola legis notitia nihil aliud niſi peccata, & tranſgreſſiones orirentur, niſi 36 veniret Chriſtus, qui eſt ſemen Abrahæ, cuius meritis promiſit Deus benedicendas eſſe omnes Gentes, etiam ante ipſius aduentū. 37 Lex quidem adiecta, & poſita fuit; ordinata verò, & exhibita miniſterio Angelorum, non tanquam legislatorum, promulgata verò per Moyſen 38 mediatorem, & ſequeſtrem, cumque mediator inter duos, vt minimum collocari debeat, & Deus 39 ſit vnus eorum, inter quem, & populum Moyſes mediator legis fuit, & promulgator, ſequitur legem ipſam Deo autore latam fuiſſe. Quomodo 40 ergo lex ipſa contra promiſſionem Dei eſſe poteſt, ſi ab eo lata eſt, qui prius promiſit ſine lege ſola ſua voluntate, quæ mutari non poteſt, benedictionem ſpiritualem ex gratia fidei? nullo ſanè modo. 41 Eſſet autem lex contra Dei promiſſionem, ſi illa non tantum notitiam peccatorum præberet, ſed etiam virtutem contra peccata in obſeruationem ſui ipſius ſubminiſtraret. 42 Si enim lex poſſet ſpiritualem vitam præbere, quæ in illius obſeruatione conſiſtit; verè ex ſola illius notitia eſſet iuſtitia, & benedictio, & ita contraria eſſet promiſſioni: ſed ſcripta lex 43 coarctauit omnes ſub peccato, & fecit eos eſſe reos damnationis abſque fide Chriſti: vnde factum eſt, vt benedictio ipſa, quæ promiſſa fuit, ex ſolo ſpiritu Chriſti, non ex notitia legis communicaretur. 44 Prius autem, quam fides daretur, ſub lege veluti munito præſidio, vnde exire non poteramus, detinebamur ratione peccati in ipſam commiſſi,

Digitized by Google

commiſſi, veluti ſub cuſtodia carceris concluſi 45 *vſque ad Chriſtum, cuius fides reuelatione nobis communicanda erat, & virtute illius eramus iuſtificandi, & à cuſtodia illa carceris liberandi.* 46 *Ex his omnibus itaque conſtat legem fuiſſe hominibus ad inſtar pædagogi: nam ea, quæ oſtendebat, non ex ſe,* 47 *ſed in Chriſti adiutorio obſeruari faciebat, vt ſic verum ſit, quod ſæpe dixi, ex fide iuſtificationem contingere, non ex lege. At vbi venit Chriſtus, qui autor futurus erat fidei, iam non indigemus legis* 48 *pædagogia, quare, & ipſa ex ea parte, qua non erat naturalis, ceſſare debuit: ideo autem ceſſare debuit iam pædagogia legis,* 49 *quia omnes poſt aduentum Chriſti ſumus filij Dei per fidem illius, non quomodocunque; ſed quaſi in adulta ætate.* 50 *Quicunque enim baptizati eſtis in Chriſto, illius gratiam ita copioſe, & manifeſtè accepiſtis, vt Chriſtum induiſſe videamini. Dixi quoſcunque baptizatos, ſiue fuerint Iudæi genere, ſiue Græci, ſiue conditione ſerui, ſiue liberi, ſiue ſexu mulieres, ſiue viri: omnes enim quatenus baptizati, & Chriſtiani vnum corpus cum Chriſto conſtituiſtis.* 51 *Quod ſi ita eſtis vnum cum Chriſto, eritis certè ſemen illud Abrahæ, cui factæ ſunt promiſſiones, ac proinde heredes* 52 *promiſſionis in ipſo.*

ANNOTATIONES.

1. Vtitur metaphora faſcini, quod tantum dicitur lædere pueros ipſos verò Galatas appellat pueros, quia recens in fide nati erant.

2. Aliqui codices, & emendatus Sixti V. legunt *præſcriptus*, melius quam alii *proſcriptus*, Græce enim eſt προεγράφη, quod ſignificat præſcriptum, & declaratum eſſe, ſic Græci omnes cum Chryſoſtomo exponunt.

3. Illud *in nobis* redundare videtur: non eſt in Græco, nec habent Auguſt. & Ambroſ. & in quibuſdam codicibus Latinis non reperitur, eſt tamen in vulgata emendata.

4. Nomine *ſpiritus* intelligit dona ipſius, quæ tunc fidelibus baptizatis paſsim dabantur per manus impoſitionem, de qua dicit Paulus, *Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes.* Act. 19. & 9. Cui reſponderunt, *Neque ſi Spiritus Sanctus eſt, nouimus*, non loquebantur de tertia perſona Trinitatis, quam iam vtique nouerant, ſed de donis illius. Tunc ergo impoſuit illis manus, & acceperunt Spiritus Sancti dona.

5. Per opera legis in toto hoc cap. vt dixi in argumento, intelligit etiam moralia non tantum ceremonialia, & in ea interrogatione affirmatiua debet ſuppleri reſponſio negans ad hunc ſenſum, quia non fuerunt in illis talia bona opera moralia facta ex ſola legis notitia ſine adiutorio gratiæ Dei, quibus conſequerentur dona ſpiritus: notitia enim

Digitized by Google

legis ſola inefficax,& infirma eſt, vt in Epiſtola ad Rom. ex mente Auguſtini ſatis oſtendimus.
6. In hac interrogatione, quæ aduerſatiuo ſenſu fit, ſuppleri debet reſponſio affirmans, vt ita oſtendat ex fide, non ex notitia ſola legis hęc dona accepiſſe, quæ erant ſigna iuſtificationis.
7. Dicit *ſine cauſa*, hoc eſt, fruſtra, quia cum multa paſsi eſſent, fruſtra ea ſuſtinuiſſent, ſiquidem ad ceremonias reuertentes gratiam Dei amittebant.
8. Ex hoc textu manifeſte probatur, ſecundum hanc expoſitionem, merita mortificata per peccatum iterum redire, vt dixi 1. 2. diſp. 121.
9. Verba *tribuit*, & *operatur*, poſſunt eſſe pręteriti, & pręſentis: in Gręco enim ſunt participia, quę tempori præterito accommodari poſſunt, ſi verò ſumantur pro præſenti, intelligendum eſt adhuc Galatas retinuiſſe dona illa, poſtquam exciderunt, neque in hoc à Deo deſertos fuiſſe. Verum Paulus oſtendit eos illa habere non ex lege, ſed ſpiritu fidei, quam ſemel acceperunt: id quod ex præterito tempore, quando non credebant ceremonias legis neceſſarias eſſe, facile probatur, quia tunc hæc dona habebant, & cum in præcedente periodo de pręterito dixerit *accepiſtis*, rectè etiã in hac de præterito intelligemus.
10. Nomine operum legis non intelligit tantum ceremonialia, ſed etiam moralia, vt in reliquo huius capitis: vult enim oſtendere legem infirmam fuiſſe: cum verò dicit, *ex operibus legis*, non intelligit, ita vt ipſi facientes illa opera etiam moralia, & legem obſeruantes non conſequerentur ſpiritum ſanctificationis, ſed quia talia opera ex ſola lege facere non poterant, & ideo dicit, ex legis operibus non accepiſſe Spiritum ſanctificationis.
11. Totus ille numerus ſuppletus eſt, quia eſt veluti reſponſio, quam interrogatio illa tacitè continebat: addidimus autem illud: *Quo homines iuſtificantur apud Deum*: ad hoc enim pertinet teſtimonium fidei Abrahæ, & ea, quæ ſequuntur.
12. De illo teſtimonio ſatis dixi in Epiſtola ad Rom. Illud *ſcriptum eſt*, non eſt in Græco, nec in omnibus Latinis.
13. Eos dicit eſſe ex fide, qui fidei ſpiritu, non ſola legis notitia ducuntur.
14. Aliqui illud *præuidens*, aut *prouidens*, quod idem eſt, referunt ad hoc, quod antea ſcriptura nuntiauit Abrahamo, Geneſ. 12. *In te benedicentur omnes Gentes* Et poſtea 13. cap. ſequitur, *Credidit Abraham Deo, &c.* melius tamen prouidentia illa ad nos refertur, qui inſtar Abrahæ ex fide iuſtificandi ſumus, vt ita illi ob hanc cauſam dictum ſit: *in te benedicentur omnes Gentes*, hoc eſt illi, qui tui imitatores fuerint, ex fide iuſtificabuntur: per ſcripturam verò intelligit Deum ſcripturæ autorem per metonymiam.

15. Eſt

Digitized by Google

15. Eſt concluſio ex his,quæ dixit,& repetit eandem phraſin,qua vſus antea fuit,ſcilicet,qui ex fide ſunt,ad oſtendendos eos,qui ex ſpiritu fidei ducuntur.

16. Addidimus illam aduerſatiuam partem, *non tamen, qui ſola legis notitia ducuntur,* vt textus cohæreat,huc enim ſpectat ratio, quæ ſequitur, cum enim dixiſſet, *qui ex fide ſunt, benedicentur cum Abrahamo,* & ſolum de iis intelligat benedictionem,ſequitur eos, qui fide non ducuntur, non eſſe benedicendos.

17. Illud *enim* aliqui mutant in *alioquin,* ſed non eſt opus mutare, verè enim reddit cauſam eius, quod implicitum erat, & iam expreſsimus,ſcilicet non eſſe benedicendos eos, qui ſola lege ſine fide ducuntur.

18. Oſtendit eos,qui ſola notitia legis ducuntur,ſine ſpiritu fidei eſſe iam ſub maledictione comprehenſos, probat verò ſyllogiſmo illo,qui ſequitur.

19. Nomine legis intelligit etiam moralem, de omnibus enim intelligitur poſita maledictio: ex quo conſtat, in hoc cap. non de ſola lege ceremoniali loqui Paulum,& hæc eſt maior ſyllogiſmi.

20. Illa eſt minor.

21. Illa eſt minoris probatio.

22. Quod intelligat de vita ſpirituali,ſatis oſtendi 1.2. diſp.189. cap.4. contra eos, qui tantum intelligunt de vita corporali, quia qui obſeruat legem effugiet pœnam mortis impoſitam, ibi igitur probaui intelligi de vita ſpirituali, de qua etiam intelligitur illud Habac. 2. *iuſtus ex fide viuit,* quod adducit Paulus, vt oſtendat neminem vita iuſtificationis viuere ex ſola legis notitia, ſed ex ſpiritu fidei.

23. Hæc eſt concluſio ſyllogiſmi, quam propoſuit ſupra num. 17. ad hanc enim probandam, rationem hanc ſyllogiſticam adduxit Paulus.

24. Non intelligit ex eo liberatos iuſtos à maledictione legis per Chriſtum, quia ille abſtulerit comminationem legis, quia reuera non abſtulit, ſicut nec legem ea parte, qua moralis eſt, ſed dicitur abſtuliſſe maledictionem eo modo, quo in paraphraſi diximus, eodem modo explicabimus illud ad Coloſſenſ. 2. *Delens quod aduerſus nos erat chirographum decreti.*

25. Vocem,quam hic Paulus prætermiſit, ſcilicet *Deo,* & nos addidimus, habetur Deut. 21. ex quo loco citatur hoc teſtimonium: ſenſus autem eſt, omnem, qui admiſerit peccatum, quod crucis morte plectendum ſit,eſſe à Deo execratum, & ideo eodem die ſepeliendum, & ad literam in eo capite de homine ſcelerato eſt ſermo. De Chriſto autem intelligi poteſt, vel ad ipſum accommodari ob diuerſam ratio-

Digitized by Google

nem, quia ipſe propter delicta aliena, quæ tamen, vt propria luenda ſuſcepit, crucifixus eſt, ideoque 1. Petr. cap. 2. dicitur: *Peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum.* Et Pſal. 21. peccata noſtra dixit delicta ſua: *Longe à ſalute mea verba delictorum meorum*, dicitur ergo Chriſtus maledictus à Deo, quia vt talis ab eo habitus eſt, vt ipſum videretur odio habere.

26. Illa parentheſis in textu (*ſecundum hominem dico*) ſignificat ſe exemplo rerum humanarum illud, quod dixit, confirmaturum, tametſi hæc verba (*ſecundum hominem dico*) ad Rom. 3. ſignificent idem, quod *more carnalium, & imprudentium hominum.*

27. Hinc incipit probare legem, non potuiſſe aduerſari teſtamento, & promiſsioni Dei de benedictione ſpirituali, ita vt ex lege, non ex fide fieret iuſtificatio, quæ eſt benedictio ſpiritualis promiſſa Abrahæ, & ſemini eius, ſumitur autem ratio ex natura teſtamenti, quod ſemel confirmatum mutari non poteſt, neque ei aliquid addi: numero autem 37. incipit idem probare ex Autore teſtamenti, & legis. Propter illam autem particulam *tamen*, quæ poſita eſt poſt parentheſin, difficilis eſt contextus: habet verò eo loco vim particulæ *licet*, vel *etiamſi*, quare illa pars, *tamen hominis* commate diſiungenda eſt, & addendum verbum *ſit*, & aduerbium *cum*, & vt clarior contextus reddatur, poſtponenda eſt, vt in paraphraſi fecimus.

28. More Hebraico dixit *dicta ſunt*, hoc eſt, factæ.

29. 30. Ponderat Paulus illud ſingulare, *& ſemini tuo* eo modo, vt diximus in paraphraſi, nec de ſolo Chriſto ita intelligitur, vt ille ſolus eſſet futurus particeps illius promiſsionis, ſed quia futurus erat ſolus cauſa illius communicandæ benedictionis, quæ promiſſa fuit, & ita *in illo*, hoc eſt, propter illum benedicendæ erant omnes Gentes. Verum Paulus non collegit hoc ex eo ſolum, quod dictum non ſit in numero plurali *ſeminibus*, ſed in numero ſingulari *ſemini tuo*. Tum quia apud Hebræos nomen illud plurali caret, tum quia etiam in ſingulari ſumi ſolet pro omnibus filiis poſteritatis, vt Geneſ. 12. & 13. Cum Dominus terram Paleſtinę ſemini Abrahę intelligitur promiſiſſe omnib. ex illo deſcendentibus. Id igitur collegit non reſpiciens ad numeros Grammaticos, ſed ad res ipſas: nam cum interdum ſemen in ſingulari ſignificet multos, aliquando vnum, ex circumſtantiis diſcernendum eſt, quando de vno intelligatur. Et quoniam benedictio illa, quæ promiſſa fuit Abrahæ ob animi promptitudinem, qua immolare filium ſuum voluit, ſpiritualis eſt, quia non alia benedictione benedictæ ſunt omnes Gentes in ſemine Abrahæ, ideo de Chriſto ſolo intelligendus eſt locus, ſiquidem non ſunt benedictæ omnes Gentes in filiis aliis Abrahæ, ſed in ſolo Chriſto.

31. Illud

Digitized by Google

31. Illud pronomen *hoc*, quidam referunt non ad teſtamentum, quaſi ſenſus ſit, ego autem dico hoc teſtamentum eſſe Dei, quia in Græco articulus *hoc*, eſt neutrius generis, teſtamentum verò fœminini: ſed referunt ad antecedentia, cum dicit, *hoc autem dico*, ac ſi diceret: cùm igitur ita ſit, &c. & planior ſenſus eſt, quem ſequuti ſumus in paraphraſi, vt verba illa, *ego autem dico*, ſint inferentis ex duabus propoſitionibus poſitis, quarum altera eſt teſtamentum hominis reuocari non poſſe: altera verò, Deum promiſiſſe verbo ſuo veluti teſtamento.

32. Quod dicit, *non irritum facit ad euacuandam promiſsionem*, idem prorſus ſignificat, quare illud ad euacuandam promiſsionem abundat, vt moris eſt in ſcriptura.

33. Totus ille numerus ſubintelligendus eſt in Paulo, eſt enim concluſio, quam propoſuit probandam, ex lege ſcilicet non eſſe futuram benedictionem, quæ eſt hereditas ſpiritualis Abrahæ, & poſtea optimè ſequitur ratio in ſequenti numero.

34. Probat deinde quomodo per legem irritum fuiſſet teſtamentum, & promiſsio Dei.

35. *Propter tranſgreſsionem*, aliqui exponunt hoc modo: poſitam ſcilicet eſſe legem ad coercenda peccata, quibus benedictio impediri poſſet, ſed cum Paulus hic ſicut in epiſtola ad Romanos velit oſtendere legis imbecillitatem, vt ita probet benedictionem iuſtitiæ ſpiritualis ex ſola promiſsione prouenire per fidem in Chriſtum, melius explicatur ſententia Pauli eo modo, vt in paraphraſi. Proſequitur enim in hoc capite, vt notaui in argumento illius id, quod propoſuit, nempe ſolam legem etiam moralem non iuſtificare, hoc eſt, ſolam illius notitiam. Illud etiam, *propter tranſgreſsionem*, poteſt ſignificare euentum, non cauſam: quia occaſione legis factum eſt, vt abundaret peccatum, & plures eſſent tranſgreſsiones, & ideò dicitur, *donec veniret ſemen*, ac ſi diceret, lex ex ſe, donec gratia communicabatur Chriſti, ſolum erat occaſio peccati, vt ſic oſtendat ex lege, non futuram hereditatem.

36. Illa particula, *donec*, non ſignificat temporis durationem, quaſi ſenſus ſit, legem poſitam eſſe vſque ad tempus aduentus Chriſti, & illo adueniente ceſſaſſe, quia cum hic ſit ſermo de morali lege, vt oſtenſum eſt, ea enim etiam propter tranſgreſsiones poſita eſt, & nunquam ceſſauit: ideo cauſalitatis ordinem non durationis debet denotare, vt in paraphraſi explicauimus: quaſi dicat Paulus, legem ad ſolam notitiam tranſgreſsionis poſitam, nec vllo modo adimplendam fuiſſe promiſſionem, niſi per Chriſtum, qui eſt ſemen Abrahæ, in quo benedicendæ erant Gentes, & ideò per *niſi* eam explicuimus. Nec tamen ob hoc non fuit promiſsio adimpleta tempore toto ante incarnationem, ſed quia

Digitized by Google

quia ab initio mundi impleta fuit ex Chriſti meritis, ideò dicit, *donec veniret ſemen,&c.* in quo ſignificat ante Chriſtum iuxta ordinem cauſæ, non durationis, non fuiſſe promiſsionem implendam.

37. Probauerat ſupra num. 27. legem non potuiſſe aduerſari teſtamento Dei, & promiſsioni, vt ex ipſa, & non ex promiſsione daretur benedictio, & ita ex lege teſtamentum abrogaretur: hoc autem oſtenderat ex ſola natura teſtamenti, quod mutari non poteſt. Nunc autem ex eo confirmat, quia ab eodem Deo lata fuit, qui ſibi contrarius eſſe non poteſt. Et ideo repetiuimus illud, *lex quidem adiecta, & poſita fuit,* quod enim dicatur ordinata per Angelos, vel per manus Moyſis tradita, non denotat ab eis legiſlatoribus poſitam eſſe.

38. Per mediatorem aliqui Chriſtum intelligunt, vix tamen contextus Pauli conſtare poteſt hoc modo, quod facile, quis videre poterit.

39. Illud *Deus autem vnus eſt,* plures habet expoſitiones, quas longum eſſet referre, legantur in Adamo, ſed nulla illarum contextui accommodari poteſt: hæc verò, quam ſequuti ſumus, videtur ſecundum mentem Pauli, vt ita oſtendat legem datam ab ipſomet Deo autore teſtamenti, & promiſsionis, qui ſibi contrarius eſſe non poteſt.

40. Aliqui putant eſſe quæſtionem, quam Paulus proponit, & ideo diuidunt à præcedentibus: ego verò puto eſſe concluſionem rationis, quam induxit, ſed ſub interrogatione.

41. Totus ille numerus ſupplendus videtur, vt cauſalis ſequens in num 42. vim habeat, quæ in ſe continere videtur deſtructionem illam conſequentis, quod intulit ſuperiori ratione.

42. Iam reddit rationem, quomodo deſtrueret lex promiſsionem, ſi illa non ſolam notitiam, ſed etiam vires præberet.

43. Secundum aliquos verbum illud *concludit,* eſt illationis, & conſequentiæ nota, & nomine ſcripturæ non legem, ſed ſcripturam intelligunt, melior tamen expoſitio eſt, quam ſequuti ſumus in paraphraſi, quæ eſt Auguſtini, vtiturque Paulus eadem phraſi, qua vſus fuit ad Rom. 11. *Concluſit Deus omnia ſub incredulitate vt omnium miſereatur Deus.*

44. Aliqui hic accipiunt fidem pro ipſo Chriſto, ante cuius aduentum dicunt nos fuiſſe ſub lege concluſos, vt ſaltem timore pœnarum, quæ in lege erant, abſtineremus ab illius tranſgreſsione. Verum cum iam ſatis oſtenſum ſit, Paulum in hoc capite voluiſſe nobis oſtendere legis imbecillitatem, vt ſine ſpiritu fidei, quantumcunque addat timoris, & pœnæ, nullus illam poſsit obſeruare: multo melius eſt iuxta hanc expoſitionem explicare verba Pauli, vt adhuc intelligantur de ipſa imbecillitate legis, vt in paraphraſi; & nomine fidei, intelligamus ſpiritum fidei. Dicitur verò prius quam veniret, hoc eſt, priuſquam communi-

Digitized by Google

municaretur nobis, ſiue etiam Patribus antiquis: omnes enim, quotquot legem ſeruarunt, hoc ſpiritu ſolũ eam obſeruarunt. Quare illud verbum *cuſtodiebamur*, nõ ſignificat aliquod legis adiutorium, vel tutamen, ſed potius illã legem fuiſſe veluti carcerem eo modo, vt in paraphraſi, vt ſic oſtendatur adhuc imbecillitas illius, & ita correſpondet alteri modo loquendi ipſius Pauli cum dixit, ſcripturam concluſiſſe omnia ſub peccato, ſic ergo in illa cuſtodiebamur concluſi. Si autem nomine fidei intelligamus Chriſtum, ſenſus erit, genus humanum, quantum erat ex parte legis, ſub illa teneri concluſum, veluti in carcere propter peccatum, donec veniret Chriſtus, cuius merito liberandi eramus à peccato, ita tamen vt particula *donec*, non temporis ordinem, ſed cauſalitatis denotet.

45. Cum dicit *in eam fidem*, nomine fidei intelligit Chriſtum, & particula *in* ſignificat idem quod *vſque*, non denotans originem temporis: quaſi ſenſus ſit, omnes fuiſſe ſub peccato tempore toto ante Chriſti aduentum, quia tunc etiam multi iuſtificati ſunt, ſed ordinem cauſalitatis, vt detentio in lege veluti in carcere ratione peccati in ipſam commiſsi intelligatur fuiſſe ſemper, quouſque ſpiritu fidei à peccato iuſtificati eſſemus, qui quidem ſpiritus communicandus erat ex meritis Chriſti: & ideo dixit in eam fidem, *qua reuelanda erat*, hoc eſt, ad Chriſtum vſque: particulam verò *vſque* ſignificare ordinem cauſalitatis, non durationis, oſtendimus in epiſt. ad Rom. cap. 5. ſicut ſupra in hoc capit. num. 36.

46. Particula *itaque* eſt illationis nota, & indicat concluſionem vniuerſalem, quam ex omnibus contendebat Apoſtolus deducere, legem ſcilicet ſcriptam non adiuuiſſe nos alio modo, quam indicando ea, quæ facturi eramus, quod proprium eſt pædagogi: nec enim pædagogus vires præſtat interius addiſcendi, ſed tantum exterius ſonat præceptum illius, & doctrinæ.

47. Dixit non ſimpliciter fuiſſe pædagogum, ſed cum additamento illo *in Chriſto*, vt oſtenderet adiutorium fuiſſe Chriſti, ex meritis ſcilicet ipſius, quod ſemper fuit cum pædagogia legis, quamuis illud ex ſe lex non haberet. Suppleuimus autem ibi nonnulla, vt planior eſſet ſenſus. Et particula *in* ſignificat adiutorium Chriſti iuxta illud Pſal. 17. *In Deo meo tranſgrediar murum.* & 1. ad Corinth. 1. *Qui gloriatur, in Domino glorietur*, de qua præpoſitione multa 1. 2. diſp. 189. cap. 4.

48. Quod inquit ceſſaſſe iam pædagogiam legis eſt concluſio omnium, quam inferre contendebat, vt in argumento epiſtolæ propoſuimus. Docens igitur legem ſolam oſtendiſſe facienda, & ideo fuiſſe imbecillem, comparat illam pędagogo, & colligit debuiſſe ceſſare aduentu Chriſti ea parte, qua non erat naturalis, ſed qua ſolum erat volun-

Digitized by Google

tate Dei poſita, quia filius non ſemper debet eſſe ſub pædagogo, aut tutore, ea vero parte, qua naturalis erat ceſſare non potuit.

49. Quare ceſſare debeat iam pædagogia legis oſtendit illa ratione, quia ſumus filii Dei. Sed hanc non plenè explicat in hoc cap. explicat verò in ſequenti, vt in argumento illius oſtendimus: & ideo addidimus illud, *quaſi in adulta ætate;* huc enim ſpectat ratio Pauli, vt videbimus cap. ſequenti.

50. Probat eos eſſe filios Dei, & prouectæ quaſi ætatis, propterea quòd Chriſtum, & illius gratiam manifeſtè ſuſceperint, ſcilicet per aduentum redemptoris, & per Baptiſmi Sacramentum, ſicut initio ſequentis capitis oſtenſurus eſt. Et in hoc capite inde probat Paulus, Galatas non eſſe ſub pædagogia, quia iuſtificati erant per Baptiſmum, non quia erant filij quomodocumque, nam & filius ſub pædagogo eſſe ſolet, ſed quia erant filij manifeſtè, & ideò quaſi in adulta ætate, & niſi ita intelligamus hanc filiorum adoptionem, nec cauſalis particula, neque ratio Pauli vllam vim haberet.

51. Oſtendit eos eſſe hæredes benedictionis Abrahæ ex eo quòd ſunt vnum cum Chriſto, quod etiam probare contendebat in hac epiſtola.

52. Illud, *ſecundum promiſſionem,* aliqui interpretantur, ita vt oſtendat Paulus eos eſſe hæredes ex gratia, non ex meritis: melius tamen eſt ſecundum phraſin ſuperius repetitam in hac epiſtola dicere, illos hæredes ipſius promiſsionis, in quo etiam oſtenditur non meritis, ſed gratia fuiſſe hæredes. Omnia quæ in annotationibus, & paraphraſi huius capitis, & præcedentis de imbecillitate legis diximus, fuſiùs probauimus, & explicuimus 1. 2. diſp. 189. ex mente Auguſtini multis in locis, qui in hunc ſenſum intellexit Paulum in hac epiſtola, & præcedente. Quo autem pacto non dicatur homo iuſtificari ex operibus tam in prima iuſtificatione, quam in ſecunda, quæ fit per augmentum gratiæ, diximus in epiſtola ad Romanos cap. 3. & 1. 2. diſput. 189. cap. 4.

ARGVMENTVM
CAPITIS IV.

INtulit Paulus num. 46. ſuperioris capitis concluſionem, quam contendebat ex toto diſcurſu illius elicere, ſcilicet legem ceremonialem ceſſaſſe, vt iam iuſtificati poſt aduentum

Digitized by Google

tum Chriſti Galatæ non eſſent ſub legis ceremoniis; probauit verò ex eo, quod eſſent filij Dei, veluti in adulta ætate, & ita non deberent eſſe ſub pædagogo, ſcilicet ſub lege, cum ante Chriſti aduentum iuſti verè fuiſſent filij Dei, & tamen ſub legis pædagogia conſtituti, oſtendit eos fuiſſe veluti in paruula ætate, & ita ſub pædagogo; at verò filios Dei poſt Chriſti aduentum iam eſſe veluti in adulta ætate, & ideo non eſſe ſub pædagogo: vtiturq́; alio exemplo in hoc cap. 4. continuans id, quod dixerat in 3. Exemplum verò eſt tutoris, ſub quo etiam filius eſt, tanquam ſub pædagogo; ergo ſicut filius non ſemper eſt ſub tutore, ſed certo tempore, ſic oſtendit non eſſe ſub pædagogo, niſi vſque ad determinatum tempus. Hoc autem tempus in iuſtificatis docet fuiſſe aduentum Chriſti; ex quo ſequitur non fuiſſe eis præfixum terminum pædagogiæ, & tutelæ iuxta ætatem ipſorum, ſed iuxta Dei voluntatem, vſque ad Chriſti aduentum: cum enim illius merito iuſtificandi eſſent omnes etiam, qui ante Chriſtum fuerunt: iure optimo effectum eſt, vt veniente Chriſto iam ceſſaret

omnis vmbra, quæ erat veluti pædagogia, ſub qua antea omnes etiam filij Dei, & iuſtificati veluti ſub tutore, & pædagogo fuerunt. Quocirca in reliquo capitis ſuadet Galatis, vt nullo modo legales obſeruent ceremonias, quod ipſe ab initio epiſtolæ propoſuerat.

CAPVT IV.

1 DIco autem; quanto tempo-
re heres paruulus eſt, nihil
differt à ſeruo, cum ſit Dominus
omnium; ſed ſub tutoribus, & a-
2 ctoribus eſt vſque ad præfinitum
3 tempus à Patre: Ita & nos, cum
eſſemus paruuli, ſub elementis
mundi huius eramus ſeruientes.
4 At vbi venit plenitudo temporis,
miſit Deus filium ſuum, factum
ex muliere, factum ſub lege, vt
5 eos, qui ſub lege erant, redimeret,
vt adoptionem filiorum recipe-
6 remus. Quoniam autem eſtis filij
Dei: miſit Deus Spiritum filij ſui
in corda veſtra, clamantem; Ab-
ba, Pater. Itaque iam non es ſer-
uus: ſed filius. Quòd ſi filius, &
7 heres per Deum. Sed tunc, qui-
dem ignorantes Deum, iis qui
natura non ſunt dij, ſeruiebatis.
8 Nunc autem cum cognoueritis
Deum, imò cogniti ſitis à Deo:
quomodo conuertimini iterum
ad infirma, & egena elementa,
9 quibus denuò ſeruire vultis? Dies
obſer-

PARAPHRASIS.

ILlud 1 autem, quod dicere cœperam de pædagogia legis, & de filiis Dei per fidem, & Baptiſmum, qui poſt Chriſti aduentum in adulta ætate eſſe cœperunt, tale eſt, quale ſolet eſſe de tutela etiam filiorum: quanto enim tempore filius heres in puerili ætate conſtitutus eſt, etiam ſi ſit dominus hereditatis, quia verè filius eſt, tamen ſeruus eſſe videtur, cum nullius rei liberum vſum habeat, ſed ſub tutore ſit, eiusque arbitrio rebus propriis vtatur vſque ad tempus vel à patre in teſtamento, vel à Principe in lege ſignatum: 2 at elapſo tempore, iam non ſolum filius, & dominus eſt, ſed verè talis apparet omnino à tutela, & pædagogia liberatus. 3 Ita & Iudæi ante Chriſti aduentum, quamuis eſſent verè filij Dei, & heredes benedictionis Abrahæ ex merito Chriſti venturi, quia tamen erant in ſtatu paruulorum, adhuc etiam erant ſub pædagogia, & tutela, 4 vt ſerui viderentur ſeruientes illis ceremo-

obſeruatis,& menſes,&tempora,
10 & annos. Timeo vos, ne fortè ſi-
ne cauſa laborauerim in vobis.
11 Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut
vos. Fratres, obſecro vos: nihil
12 me læſiſtis. Scitis autem quòd per
infirmitatem carnis euangelizaui
13 vobis iam pridem:&tentationem
veſtram in carne mea non ſpre-
uiſtis, neque reſpuiſtis; ſed ſicut
Angelum Dei accepiſtis me,ſicut
14 Chriſtum Ieſum. Vbi eſt ergo
beatitudo veſtra? Teſtimonium
enim perhibeo vobis, quia ſi fieri
potuiſſet, oculos veſtros eruiſſe-
15 tis,& dediſſetis mihi. Ergo inimi-
cus vobis factus ſum, verum di-
16 cens vobis? Æmulantur vos non
bene: ſed excludere vos volunt,
17 vt illos æmulemini. Bonum au-
tem æmulamini in bono ſemper:
18 & non tantum cum præſens ſum
19 apud vos. Filioli mei, quos ite-
rum parturio, donec formetur
20 Chriſtus in vobis. Vellem autem
eſſe apud vos modò, & mutare
vocem meam: quoniam confun-
21 dor in vobis. Dicite mihi,qui ſub
lege vultis eſſe, legem non legi-
22 ſtis? Scriptum eſt enim: Quo-
niam Abraham duos filios ha-
buit: vnum de ancilla, & vnum
23 de libera. Sed qui de ancilla, ſe-
cundum carnem natus eſt: qui
autem de libera, per repromiſſio-
nem: quæ ſunt per allegoriam di-
24 cta. Hęc enim ſunt duo teſtamen-
ta. Vnum quidem in monte Sina,
in

remoniis, & ſacrificiis, quæ erant ru-
dimenta, & quaſi prima 5 *elemen-*
ta paruulorum, quæ cum non poſſent
hominem iuſtificare, & nōdum Chri-
ſtus apparuiſſet, cuius fide, & merito
iuſtificati erant, & ipſa in ſe virtu-
tem non haberent iuſtificandi, adhuc
ipſos iuſtificatos ſub ſe ita habebant,
ſicut paruulus eſt ſub pædagogo, &
tutore: vt etiam ipſi ſerui peccati,
non filij Dei viderentur, ſi remedia
antiquæ legis ſolum ſpectares: in il-
lius enim ſacrificiis, quæ exterius ap-
parebant, nullum prorſus ex ſe reme-
dium peccati fuit. 6 *Poſtquam au-*
tem præfinitum tempus à Patre æter-
no aduenit, miſit Deus filium ſuum
factum ex muliere, ſub lege conſti-
tutum, vt iam ſolueretur pretium re-
demptionis, 7 *quo etiam illi, qui*
ſub legis tutela erant, iuſtificati fue-
rant, & adoptionem filiorum accepe-
rant. & ſtatus ille ſeruorum, & par-
uulorum ſub pædagogia, & tutela
legis finiretur, ſtatuſque adoptionis,
& filiorum plane appareret. 8 *Vo-*
bis autem, ô Galatæ, quoniam eſtis
modo per fidem Chriſti conſequuti fi-
liorum Dei adoptionem, dedit Deus
Spiritum gratiæ ſuæ, quæ excitat vos,
vt ex corde, & affectu inuocetis ip-
ſum 9 *Patrem. Itaque iam non eſtis*
ſerui peccati, ſed filij, quod ſi filij e-
ſtis, etiam heredes per miſericordiam
Dei ſpiritualis benedictionis. Sed tunc
certè antequam Chriſtum cognoſce-
retis, non eratis ſicut Iudæi, nimirùm
X 3 *filij*

Digitized by Google

in ſeruitutem generans, quæ eſt
25 Agar, (Sina enim, mons eſt in A-
rabia, qui coniunctus eſt ei, quæ
nunc eſt Ieruſalem) & ſeruit cum
26 filiis ſuis. Illa autem quæ ſurſum
eſt Ieruſalem, libera eſt; quæ eſt
mater noſtra. Scriptum eſt enim:
27 Lætare ſterilis, quæ non paris: e-
rumpe, & clama, quæ non partu-
ris: quia multi filij deſertæ, magis
28 quam eius quæ habet virum. Nos
autem fratres, ſecundum Iſaac
29 promiſsionis filij ſumus. Sed quo
modo tunc is qui ſecundum car-
nem natus fuerat, perſequebatur
eum qui ſecundum ſpiritum: ita
30 & nunc. Sed quid dicit ſcriptura?
Eijce ancillam, & filium eius: non
enim heres erit filius ancillæ cum
31 filio liberæ. Itaque fratres, non
ſumus ancillę filij, ſed liberæ: qua
libertate Chriſtus nos liberauit.

filij Dei ſub pædagogo, ſeruorum tan-
tum effigiem habentes, ſed verè eratis
ſerui peccati ſeruiētes idolis, ſicut aliæ
Gentes, & his, qui natura non ſunt
Dij, ſed vana hominū opinione. Qua-
re, & tunc ante Chriſti aduentum in
multo inferiori gradu eratis, quam
Iudæi: cum ergo iam veram Dei no-
titiam ſitis conſequuti, vel potius, 10
cùm Deus ipſe vobis ſui notitiam &
fidem communicauerit, 11 *quomo-*
do conuertimini ad legis cæremonias,
quæ nihil roboris ad iuſtificādum ha-
bent? quibus denuo ſeruire velitis,
poſtquam idolis & falſis Dijs pri-
mum ſeruiuiſtis. Obſeruare quidem
vultis ritu Iudaico, dies ſcilicet Sab-
bathorum, Nouiluniorum, & deci-
mum diem primi menſis, & menſes,
in quibus celebres ſunt dies, & an-
nos, ſeptimum remiſsionis, & quin-
quageſimum Iubilæi. Timeo de vobis,
ne ſine fructu laborauerim erga vos, & labores mei reddantur inanes. Au-
dete magna fiducia legis cæremonias negligere ſicut me videtis facere, vt ita
ſitis, ſicut ego ſum. 12 *Nam & ego etiam aliquando fui, quales vos nunc*
eſtis exiſtimans pietatem eſſe circunciſionem, & alias ceremonias ſeruare. 13
Fratres obſecro audiatis me, 14 *nihil à vobis læſus ſum, cum vobis Euange-*
lium prædicaui, ſed potius veſtra in me maxima fuit obſeruantia. 15 *Vobis*
autem omnibus notum eſt, me cum Euangelium vobis anteà prædicarem, nu-
dum fuiſſe, & inopem ab omnibus humanis præſidiis, atque adiumentis. Sci-
tis etiam 16 *nuditatem illam, & inopiam meam ab humanis præſidiis, quæ*
erat vobis quaſi tentationis occaſio, & incentiuum, ne mihi crederetis, nihil
vobis nocuiſſe, quominus prædicationi meæ acquieſceretis, imò me ita deſtitu-
tum tam piè, & ſanctè ſuſcepiſtis, & auſcultaſtis, ac ſi Angelus Dei, aut Chri-
ſtus ipſe ad vos veniſſet. 17 *Vbi ergo modo eſt* 18 *inſignis veſtra erga me*
beneuolentia, qua me beatum prædicabatis, quóve illa abiit? beneuolentiam
dico; 19 *teſtimonium enim perhibeo, quia etiam in mei gratiam oculos eruiſ-*
ſetis,

ſetis,ſi opus mihi fuiſſet. Quomodo ergo nunc veluti inimicum, & infenſum me habetis,quia pergo dicere veritatẽ? quod potius veſtram erga me dilectionem augere deberet. Iſti verò veſtri Doctores, à quibus antea dixi cap. 1. vos perturbari,magno ſtudio oſtendunt, ſe veſtri 20 zelo ardere,& amore,qui re vera bonus non eſt: conantur enim vos à fide, & Euangelio adducere ad legis ceremonias,vt ita illos imitemini in legalium obſeruatione. 21 Bonum autem præceptorem,qualis ego fui vobis,imitamini in eo, quod bonum eſt,ita vt ſtabiles, & firmi maneatis ſemper in eo, & non tantum in præſentia mea, ſicut tunc feciſtis, ſed etiam nunc in abſentia. Filioli, quos ſemel tanquam mater genui in Chriſto,non ſine multo labore, nunc verò in errorem prolapſos iterum parturio, magna ſcilicet ſollicitudine ad Chriſtum reuocare laborans, donec ad illius fidei perfectionem perueniatis neglectis legis ceremoniis: cuperem 22 autem apud vos eſſe, 23 vt non ſcripta, ſed viua voce vobiſcum agerem: 24 quoniam dubito de vobis, ne paulatim in priſtinum ſtatum recidatis, quod ego facilius ſermone, quam epiſtola impedire poſſem. Obſecro reſpondeatis mihi, qui ceremonias legis obſeruare vultis, nunquam ne legiſtis in ipſius 25 Moyſis pentateucho Gen.16. Abrahæ duos filios fuiſſe Iſmaelem ex Agar muliere ancilla,& Iſaac ex Sara vxore libera? ſed horum duorum longe fuiſſe diuerſam generandi rationem: nam Iſmael natus eſt iuxta naturæ ordinem, natus enim eſt ex puella fœcunda adhuc ætate virente; at verò Iſaac,qui ex libera ſuſceptus eſt,natus eſt ſupra naturæ ordinem, & vires virtute diuinæ promiſſionis:repugnat enim naturæ, vt ſenex ex anu ſterili, qualis erat Sara, filium generet. Quæ per allegoriam reconditum habent ſenſum. 26 Hæc enim quæ dixi,duo ſignificant,& figurant teſtamenta. 27 Agar quidem(quæ ſerua eſt ipſa, 28 & filij eius) ſignificat illud,quod in monte Sina datum eſt, quod etiam ſeruos facit. 29 Dico ergo Agar ſignificare ipſum montẽ Sina(hoc eſt, teſtamentum ibi datum) qui ſimilitudinem, 30 & cognationem habet cum Hieruſalem 31 terreſtri,quam videmus,ea enim 32 ſicut Sina ſeruos gignit,ſeruans idem teſtamentum, & ceremonias. 33 Illud autem cœleſtis Hieruſalem nouum teſtamentum,cuius typum gerit Sara,liberum eſt,ſicut,& Sara libera fuit, & omnes fideles filij illius ſunt, & eam matrem habent, ſicut ſcriptum eſt Iſaiæ 54. Lætare ſterilis, quæ non paris, erumpe, & clama, quæ nõ parturis,quia multi filij deſertæ magis, quam eius,quæ habet virum. *Quaſi dicat:lætare tu Eccleſia primitiua,quæ ea parte, qua ex Gentibus conſtas,hactenus derelinquens Deum,& fornicans cum idolis, ſterilis fuiſti,erumpe ergo in vocẽ gaudij, 34 quia plures iam tibi ſunt filij,quã ſynagoga,quæ 35 maritum habuit Deum à principio. Nos ergo, qui ſub Euangelio*

nati

Digitized by Google

nati ſumus, filij ſumus Abrahæ, non quidem iuxta naturæ ordinem, ſicut fuit Iſmael, ſed iuxta gratiam promiſsionis, ſicut Iſaac heredes fidei illius, & libertatis; ſed ſicut tunc Iſmael ſecũdum carnis ordinem natus perſequebatur Iſaac, qui ſecundum promiſsionis gratiam natus eſt, ſic etiam modo Iſraelitæ, qui legis ceremoniis adhuc adhærent, vt filij Abrahæ ſecundum carnem contra fratrem minorem, Eccleſiam ſcilicet Gentilium, quæ nata eſt ſecundum Euangelij libertatem ex gratia promiſsionis, & fide inſtantur, non ſuſtinentes ſpiritualem Euangelij libertatem: ſed ſicut Deus, vt Scriptura teſtatur, dixit Abrahamo: Eiice ancillam, & filium eius, non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ. *Sic etiam vetus teſtamentum, quod per Agar ancillam ſignificatur, & filij eius, obſeruantes ſcilicet ceremonias legis, & propterea ſerui, eiiciendi ſunt ex domo, & congregatione fidelium, vt hi ſolum, qui ex fide filij ſunt Abrahæ, heredes ſint regni cæleſtis. Ex quibus conſtat nos, qui nouum teſtamentum reiectis ceremoniis veteris legis complectimur, eſſe verè filios Iſaac ſecundum promiſsionem, & ita liberos; non autem ſeruos, & filios ancillæ,* 37 *qua libertate à ceremoniis nos Chriſtus gratia ſua donauit, & conſequenter futuros eſſe heredes regni cæleſtis promiſit.*

ANNOTATIONES.

1. Illud *Dico autem* eſt explicantis id, quod antea dixerat: hæc verò explicatio refertur ad id, quod de pædagogia legis dixerat, vt in argumento capitis declarauimus. Ex hoc textu Pauli contra quoſdam recentiores Theologos conuicimus 3. part. diſp. 88. cap. 1. in antiqua lege filiorum Dei adoptionem verè, & propriè fuiſſe, atque ex eodem teſtimonio, etiam probauimus 1. 2. diſput. 184. cap. 3. circuncifionem non habuiſſe vim iuſtificandi, ſicut habet Baptiſmus, quia ſicut baptizati dicuntur filii Dei, quaſi in adulta ætate, eo quod manifeſto ſigno ſunt iuſtificati, ita etiam circunciſi dicerentur filij Dei in adulta ætate, & non tanquam ſerui ſub tutoribus, ſi circunciſio vim haberet iuſtificandi.

2. Totum illum numerum ſuppleuimus, qui implicitus erat in exemplo, ad vtrumque enim tempus pædagogiæ, & libertatis pupilli attendit Paulus in applicatione exempli, præcipuè verò ad tempus libertatis, quam ponit num. 6. illis verbis: *at vbi venit.*

3. Hinc incipit applicare exemplum tutoris, & filij heredis, primum quidem tempus tutelæ ad iuſtificatos in lege veteri, qui etiam filij erant: deinde ad iuſtificatos poſt aduentum Chriſti, qui iam non ſunt ſub tutore.

4. In hoc ſeruat comparationem: ſicut enim filius defuncti eſt heres illius,

Digitized by Google

illius, & dominus hereditatis, apparet tamen ex tutela, & pædagogia ſeruus ratione dicta in paraphraſi, ſic & iuſti in lege veteri erant filij Dei, & hæredes benedictionis Abrahæ, ſed conſiderata ſolùm pædagogia legis ſerui videbantur peccati, nec habuiſſe hereditatem Abrahæ ſpiritualem.

5. Cęremonias illas appellat elementa mundi huius, ſicut ad Hebr. 5. & Coloſſ. 2. dicit enim eſſe veluti rudimenta paruulorum, & prima elementa. Dicit autem *ſeruientes*, vt oſtendat ſtatum illum, in quo adhuc ſerui videbantur eſſe, ſi ſolum illas cæremonias ſpectes: ſerui inquam peccati ob rationem, quam in paraphraſi addidimus.

6. Hic iam applicat exemplum filij, cum liberatur à tutore, ad iuſtificatos poſt aduentum Chriſti, quod erat tempus definitum pædagogiæ, & tutelæ.

7. Cum dicit, *Vt filiorum adoptionem reciperemus*, non ideò dicit, quia ſolum poſt Chriſti aduentum fuerint verè filij adoptiui Dei; fuerunt enim etiam ante aduentum, vt planè oſtendi explicans hunc locum 3. part. quæſt. 23. art. 2. ſed quia poſt aduentum Chriſti, vbi manifeſtatum eſt pretium noſtræ redemptionis, & adoptionis, & Sacramenta, quibus vt manifeſto ſigno iuſtificamur, ſicut in fine præcedentis ca. de Baptiſmo diximus, & iam iuſti receperunt adoptionem manifeſtè, ita vt verè filij Dei adoptiui non ſolùm eſſent, ſed etiam apparerent, ablata iam pædagogia, & tutela cæremoniarum legis.

8. Hactenus oſtenderat diuerſum ſtatum filiorum Dei inter eos, qui in Iudaiſmo per meritum Chriſti futuri iuſtificati fuerunt, & eos, qui poſt aduentum Chriſti: quòd hi non tantum eſſent filij, ſed etiam ſtatum filiorum abſque pædagogia eſſent conſequuti: illi verò eſſent filij, ſed ſerui apparerent ſub tutore, & legis pædagogia conſtituti, quam oſtendit debuiſſe ceſſare, cùm tempore ſignato à Patre venit Chriſtus: nunc verò oſtendit diuerſum ſtatum, quem nunc habent Galatæ ab eo, quem ante fidem Chriſti habuerunt, multò ſane inferiorem, quàm Iudæi in lege veteri, vt potiori ratione in eis etiã cæremoniæ legis ceſſare debeant, id quod incipit oſtendere ab illis verbis, *ſed tunc quidem*.

9. Variè aliqui exponunt, vt videre licet apud Adamum, quare Paulus geminauerit dictionem, quæ Patrem ſignificat, & Hebraice dicendo *abba*, & Græce dicendo *Pater*. ego tamen exiſtimo fuiſſe ſolùm expoſitionem Hebraicæ vocis.

10. Corrigit id quod dixerat, ſcilicet *poſtquam nouiſtis Deum*, vt agnoſcant gratiam Dei, quaſi diceret: potius dicere debebam cognitos fuiſſe vos à Deo, quia vos non quæſiuiſtis eum, ſed ille ſe vobis oſtendit, & propterea dicit cognitos eſſe à Deo. Doctrinam hanc ex alijs locis deſumpſit Concil. Arauſic. ſecundum can. 4.

11. Illud *iterum*, quod habetur in textu, non expreſsimus in paraphraſi,quia ſatis explicatur, cum ponitur infra particula illa *denuò*, ſignificat autem Paulus eos conuerti ſine cauſa ad egena elementa, hoc eſt, ad ceremonias legis, quas ſupra in hoc cap. nu. 5. appellauit elementa, ſicut etiam alibi, quod notaui in eo numero. Dicit autem iterum *conuertimini*, & *denuo ſeruire vultis*, non quia antea ſeruierint, cum illi non eſſent natione Iudæi, nec in Iudaiſmo antequam ad Chriſtum conuerterentur, imò ſeruirent idolis, vt nu. 8. & 9. oſtendi, ſed dicit *iterum*, & *denuo* reſpectu prioris ſtatus idololatrię,vt in paraphraſi explicaui. Aliqui putant eos reprehendi, quòd conuerterentur iterum ad Solem, & Lunam, non vt eos colerent, ſicut antea tanquam Deos, ſed quia obſeruabant dies,& annos,& hæc putant dixiſſe Paulum elementa. Sed placet expoſitio, quam ſequuti ſumus in paraphraſi.

12. Illud *quia ego ſicut vos*, Caiet. refert ad futurum, ac ſi diceret, quia ego ero ſicut vos: cæterum parum haberet hoc energiæ ad perſuadendum id, quod contendebat Paulus. Adamus refert ad præſens in hũc ſenſum: eſtote ſicut ego ſum in obſeruatione ceremoniarum, ſicut & ego me vobis accommodaui in aliquibus, quæ propria videbantur Gentilium. Verum parum etiam haberet coloris hæc ratio, quia Paulus ſe ſolum accommodauit in his, quæ non pertinebant ad ſalutem, Galatis autem perſuadet,vt relinquant ea, quæ ipſi putabant neceſſaria ad ſalutem: quare expoſitio paraphraſis placet, quæ magnam vim habet.

13. Illud *obſecro vos*, aliqui cum Hieronymo referunt ad præcedentia, vt obſecret Paulus eos eſſe, ſicut ipſe erat: cæterùm videretur præpoſterè poni in fine periodi, ſi hunc ſenſum haberet: Græci omnes referunt ad ſequentia, & eſt phraſis Scripturæ, cum quis incipit aliquid denuo loqui, vel rationem nouam obijcere, ſicut Geneſ. 28. *Obſecro ne iraſcaris Domine, ſi loquar adhuc ſemel*, & in vulgari ſermone vtimur eadẽ phraſi. Exod. 4. *Obſecro Domine non ſum eloquens ab heri, & nudius tertius.*

14. Græci omnes putant ea de cauſa dixiſſe Paulum, *Fratres nihil me læſiſtis*, vt eis oſtenderet non laceſsitũ aliqua iniuria, contra eos omnia, quæ retulimus, dixiſſe; ſed cum aliàs multis ab ipſis affectus eſſet beneficijs, vt amorem in eos oſtenderet. Ego verò exiſtimo alia de cauſa id dixiſſe, vt in paraphraſi conſtat, ita enim ratio Pauli maiorem vim habet.

15. *Infirmitatem carnis*, aliqui cum Hieronymo referunt ad ægritudinem corporis; verùm non ſatis conſtat, cum ea Paulum prædicaſſe Galatis. Alij, vt Græci, putant Paulum ſignificaſſe perſecutiones, quas ibi cum prædicaret, paſſus eſt; id tamen non quadrat cum eo, quod dicit, exceptum fuiſſe, ſicut Angelum Dei: melius igitur intelligi poteſt,

Digitized by Google

teſt, vt in paraphraſi, ſic enim & ratio Pauli optimè contexitur.

16. Tentationem appellat ipſam nuditatem humani auxilii, erat enim illa occaſio, ne Paulo tam facile crederent, humano modo loquẽdo: hanc ergo non reſpuiſtis, nec ſpreuiſtis, inquit Paulus, ea ratione, qua dixi in paraphraſi, quia nihilominus prædicantem exceperunt Paulum, vt Angelum Dei. quidam verò codices vulgati legunt *veſtram:* alij verò *meam*, idem tamen ſenſus eſt: in Græco habetur *meam*, vel *mei.* Dicitur autem *veſtra*, quia poterat Galatis eſſe occaſio non attendendi Paulo prædicanti: dicitur autem *mea*, quia illa erat in ipſo Paulo: dicit etiam *in carne mea*, id eſt, in nuditate ſua in modum explicatum. Vulgata autem emendata habet *veſtram.*

17. In Græco dicitur τίς, id eſt, quæ eſt beatitudo veſtra, ſed vt notauit Theodoretus *quæ* poſuit pro *vbi*, & in idem redit ſenſus, ſicq́ interpretantur Græci omnes.

18. In Græco eſt μακαρισμός, à verbo Græco μακαρίζω, id eſt, beatum prædico, vnde eo loco beatitudo eſt beatificatio, vel prædicatio alicuius tanquam beati: Theophylactus, & Theodoretus referunt ad alios, à quibus Galatæ beati prædicabantur ob ſingularem beneuolentiam eorum in ipſum Paulum, & ſic illud *veſtra* ſumitur paſsiue, OEcumenius refert ad ipſum Paulum, qui Galatas antea beatos prædicabat, & ſic etiam ſumitur paſsiuè: mihi placet actiue accipere iuxta ſenſum, quem ſequuti ſumus in paraphraſi.

19. Cauſalis illa poterat referri ad præcedentia, ſcilicet tanquam Angelum Dei excepiſtis; commodius tamen refertur ad illud, *vbi eſt beatitudo veſtra*, ceterum opus eſt ſupplere aliqua, vt fecimus in paraphraſi, aliàs nullius rationem, & cauſam reddet.

20. *Æmulantur vos*, idem eſt, quod æmulatione, vel zelo erga vos ardent, æmulari enim ſignificat zelum habere, vt Apocal. 3. *æmulare ergo, & pœnitentiam age*, & 1. Cor. 14. *æmulamini ſpiritualia*, & paucis interiectis in hoc cap. æmulari accipit pro imitari, vtrumque enim ſignificat.

21. Græci legunt hoc modo, *bonum eſt æmulari ſemper in bono*, idem tamen ſenſus eſt.

22. Particula *autem*, aut redundat, vt ſæpe fit, aut prior periodus manſit Ecliptica propter animi affectionem, ita vt ſit quædam ad ipſos conuerſio, ſolum eos filios appellans.

23. Illud *mutarem vocem*, ad hoc referunt Græci, vt præſens vteretur diuerſo loquendi modo, nunc plangentis, nunc verò admirantis, &c. & ad hunc ferè modum exponit Hieronymus: exiſtimo tamen potius mutationem vocis referendam eſſe ad id, quod dixi in paraphraſi, deſiderabat enim Paulus potius viua voce, quam Scriptura cum ipſis agere, ſicut Ioannes 2, epiſt. & 3. *Plura habens vobis ſcribere nolui per chartam,*

Digitized by Google

& atramentum, ſpero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui. Dicitur verò mutari vox hoc modo, quia etiam Scriptura dicitur vox quædam, tametſi quaſi mortua.
24. Reddit rationem, quare deſideret os ad os loqui cum eis, quia ſcilicet confundor in vobis. Verbum *confundor* non ſignificat *erubeſco*, aut *pudeſio*, ſed *heſito*, & *dubito*, Græce enim eſt ἀπορῶμαι, ſenſus verò eſt quaſi diceret, non vt aliqui volunt, quia neſcio quid, aut quomodo ſcribam, hæc enim ratio non videtur quadrare ſuperioribus, maximè ſi ſequamur interpretationem paraphraſis, ſed ſenſus eſt, quem in paraphraſi dixi.
25. Nomine legis intelligit Paulus librum legis, qui dicitur Pentateuchus, vnde non accipit legem eo modo, quo proximè antea acceperat, nempe pro ceremoniis legis. In hoc loco Pauli quatuor ſenſus, qui ſolent Scripturæ aſsignari, ſimul contineri oſtendi 1. part. diſputat. 16. cap. 3.
26. Vulgatus interpres legit αὐτῶ, id eſt, *hæc*, Græci codices habent αὗται, id eſt, *hæ*, prima lectio refertur ad ea omnia, quæ narrata erant, ſecunda ad duas mulieres Agar, & Saram, vt illis duo Teſtamenta ſignificentur.
27. Textus ſic habet: *Vnum quidem in monte Sina, in ſeruitutem generans, quæ eſt Agar*, in quibus verbis notandum eſt, illud relatiuum *quæ*, in Græco eſſe fœmininum, & referri poſſe ad teſtamentum, quod Græcè eſt fœminini generis διαθήκη, & ad Agar: in verſione Latina non poteſt referri ad teſtamentum, quod eſt neutrius, ſed debet referri ad Agar, cum autem dicit, *quæ eſt Agar*, ſenſus eſt, quæ per Agar ſignificatur.
28. Illud *ſeruit cum filiis ſuis*, quod ab aliquibus ponitur in textu, poſt parentheſim, in emendata verò Sixti ſine parentheſi, refertur ad Agar, & ita coniunximus in paraphraſi, quamuis deinde idem etiam de Hieruſalem terreſtri dicat Paulus.
29. Textus ſic habet, *Sina enim mons eſt in Arabia, &c.* In omnibus codicibus Græcis eſt repetitio eiuſdem in hunc modum, *Agar enim Sina mons eſt in Arabia*, & Græci Patres hoc modo legunt, & ex Latinis ſolùm apud Ambroſium eſt veſtigium quoddam huius repetitionis, ſed vtroque modo in idem redire poteſt ſenſus. Mitto autem varias expoſitiones, quas inuenies in Adamo in hunc locum.
30. Quod Latine habetur *coniunctus eſt*, Græce dicitur συστοιχεῖ, quod verbum ſignificat conſenſum, & conuenientiam in natura, aut ſimilitudinem in alia qualitate, & ita tollitur difficultas, quæ poſſet eſſe ſi de coniunctione loci loqueretur Paulus. Mitto varias etiam expoſitiones huius loci, ſic enim facile conſtat verus ſenſus Pauli.
31. In textu dicitur: *Hieruſalem, quæ nunc eſt*, quod varie explicari ſolet, vt

Digitized by Google

vt videre licet in Adami commentariis: verum illam particulam *nunc*, puto non ſignificare ſolam temporis durationem, ſed etiam locum, vt ſignificet Hieruſalem, quam nunc videmus; id eſt, terreſtrem: id quod colligo ex eo, quod poſtea opponit ei cœleſtem Hieruſalem.

32. Illud, *& ſeruit cum filiis ſuis*, quod ponitur poſt parentheſim, referri videtur ad Agar, poteſt tamen ad illam, & ad Hieruſalem referri, quia in hoc eſt cognatio, & ſimilitudo vtriuſque, fruſtra verò refert Caiet. illud ad ſeruitutem temporalem, quia ſeruiebant ciues Hieruſalem Romanis: eſt enim hic ſermo de ſeruitute ceremoniarum legis.

33. Nomine Hieruſalem non intelligit ipſam congregationem Chriſtianorum, ſed nouum teſtamentum, id eſt, legem gratiæ: ſuperius enim illas duas mulieres dixit ſignificare duo teſtamenta. Vocat autem hoc nouum teſtamentum fidei, & gratiæ cœleſtem Hieruſalem per figuram metonymiam accipiens continens pro contento. Dicitur verò cœleſtis non iam Eccleſia triumphalis ſolùm, ſed viatorum, quia rebus cœleſtibus intendit.

34. Nomen poſitiuum *multi* comparatiuè accipit, & ſignificat plures, quod indicat particula *quam*, quæ ſubſequitur: ſicut econtra ad Roman. 5. nomen *plures* non accipitur comparatiue, vt ibi notaui.

35. Habere maritum, quidam referunt ad Moyſem, & legem ſcriptam, melius tamen refertur ad Deum, vt in eodem ſit comparatio, quòd illa, quæ antea Deo coniuncta non fuit, vt generaret filios, ſcilicet Gentilitas, modò coniuncta plures habeat, quàm ſynagoga, quando etiam coniuncta fuit Deo, tanquam viro.

36. Cum proſequatur hactenus allegoriam ſuperius propoſitam, facile hæc vltima pars applicari poteſt, quam Paulus ſine applicatione reliquit.

37. Græci illam extremam clauſulam interrogatiue legunt, & coniungunt cum ſequenti cap.

ARGVMENTVM

CAPVT V.

PRoſequitur id, quod propoſuerat: à circunciſione enim adhuc Galatas auertit, & Pſeudo Apoſtolis, qui contrarium eis ſuadebant,

bant, imprecatur. Tandem ad ſolam obſeruationem legis charitatis hortatur eos, in qua oſtendit totam legem decalogi contineri, quam ſatis eſt obſeruare.

CAPVT V.

1 STate, & nolite iterum iugo
2 ſeruitutis contineri. Ecce ego
Paulus dico vobis : quoniam ſi
circuncidamini, Chriſtus vobis
3 nihil proderit. Teſtificor autem
rurſus omni homini circunci-
denti ſe, quoniam debitor eſt v-
4 niuerſæ legis faciendæ. Euacuati
eſtis à Chriſto, qui in lege iuſtifi-
5 camini : à gratia excidiſtis. Nos
enim Spiritu ex fide, ſpem iuſtitiæ
6 expectamus. Nam in Chriſto Ie-
ſu neque circunciſio aliquid va-
let, neque præputium : ſed fides,
quæ per charitatem operatur.
7 Currebatis bene : quis vos impe-
diuit veritati non obedire? (Ne-
8 mini conſenſeritis.) Perſuaſio
hæc non eſt ex eo, qui vocat vos.
9 Modicum fermẽtum totam maſ-
10 ſam corrumpit. Ego confido in
vobis in Domino, quod nihil a-
liud ſapietis. Qui autem contur-
bat vos, portabit iudicium, qui-
11 cunq; eſt ille. Ego autem fratres,
ſi circunciſionem adhuc prędico:
quid adhuc perſecutionẽ patior?
Ergo euacuatum eſt ſcandalum
12 crucis. Vtinam & abſcindantur
qui vos conturbant. Vos enim in
liber-

PARAPHRASIS.

Firmi eſtote, 1 & in fide amplius ne vacilletis, & libertatem, quam lege Euangelica conſequuti eſtis, retinete, ne implicemini iugo legis Moſaicæ 2 iterum, poſtquam ſub iugo infidelitatis in Gentiliſmo primum fuiſtis. Ecce ego 3 Paulus Dei Apoſtolus, qui apud vos deberem maioris eſſe autoritatis, quàm Pſeudo Apoſtoli iſti, qui vos ſeducunt, affirmo vobis, ſi circuncidamini, putantes neceſſariam eſſe circunciſionem ad ſalutem, fidem 4 Chriſti nihil vobis profuturam: rurſus addo, quemuis tam Iudæum, quàm Gentilem, qui circunciſionis ceremoniam obſeruat, tanquam neceſſariam, obnoxium ſe reddere ad obſeruandas vniuerſas alias legis ceremonias: 5 tum quia eadem eſt illius, & aliarum omnium ratio; tum etiam quia ipſamet circunciſio eſt veluti profeſſio quadam, & ſignum Iudaicæ religionis. At vos, ô Galatæ, non obſeruatis omnes alias ceremonias, cur igitur circunciſionem putatis ad ſalutem neceſſariam? opus, & labor Chriſti nihil vobis profuturus eſt, qui ex legis Moſaicæ ceremoniis 6 iuſtificari con-

Digitized by Google

libertatem vocati eſtis fratres:
tantum ne libertatem in occaſio-
nem detis carnis, ſed per charita-
tem Spiritus ſeruite inuicem. O-
14 mnis enim lex in vno ſermone
impletur: diliges proximum tu-
15 um ſicut teipſum. Quòd ſi inui-
cem mordetis, & comeditis: vi-
dete, ne ab inuicem conſumami-
16 ni. Dico autem in Chriſto: Spiri-
tu ambulate, & deſideria carnis
17 non perficietis. Caro enim con-
cupiſcit aduerſus Spiritum: Spi-
ritus autem aduerſus carnem; hęc
enim ſibi inuicem aduerſantur:
vt non quæcunq; vultis, illa facia-
18 tis. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non
19 eſtis ſub lege. Manifeſta ſunt au-
tem opera carnis; quæ ſunt forni-
catio, immunditia, impudicitia,
20 luxuria, idolorum ſeruitus, vene-
ficia, inimicitiæ, contentiones, æ-
mulationes, iræ, rixæ, diſſenſio-
21 nes, ſectæ, inuidiæ, homicidia, e-
brietates, comeſſationes, & his ſi-
milia: quæ prædico vobis, ſicut
prędixi, quoniam qui talia agunt,
regnum Dei non conſequentur.
22 Fructus autem Spiritus eſt: cha-
ritas, gaudium, pax, patientia, lon-
ganimitas, bonitas, benignitas,
māſuetudo, fides, modeſtia, con-
23 tinentia, caſtitas. Aduerſus hu-
24 iuſmodi non eſt lex. Qui autem
ſunt Chriſti, carnem ſuam cruci-
fixerunt cum vitiis, & concupiſ-
25 centiis. Si Spiritu viuimus: Spiritu
26 & ambulemus. Non efficiamur
inanis

contenditis, & à gratia iuſtificationis, quam per ipſum conſecuti eratis, defeciſtis. 7. Nos 8 quidem, qui ſincerè Chriſtiani ſumus per 9 Spiritum fidei, iuſtitiam, 10 quæ in votis nobis eſt, ſperamus conſequi. Apud Deum enim nullius valoris, & effectus eſt circunciſio, vt Pſeudo Apoſtoli iſti vobis perſuadent, nec etiam præputium Gentilium, vt quidam etiam Gentiles arroganter iactitant, ſed 11 fides actuoſa, & quæ charitatem excitat ad operandum, & ad obſeruandam legem. Pulcre vobis ſuccedebat vita, & doctrina Euangelica, in qua currebatis; quis impediuit iſtum curſum, cuius erat ſpes magni profectus, 12 quominus obtemperaretis veritati? 13 Nemini, quiſquis ille eſt, qui ad circunciſionem, & alias ceremonias Moſaicas vos inuitat, conſenſeritis: talis enim perſuaſio non eſt 14 à Deo. 15 pauci enim impoſtores totam veſtram congregationem facilè inficient. 16. Ego tamen de vobis fido 17 fretus Dei bonitate, quod deinceps nihil aliud diuerſum ſentietis ab eo, quod principio tenebatis de gratia Chriſti: tum etiam ſpero, quod is, qui vos decepit, quicunq; ille ſit, luet pœnas peccati ſui. Ego autem fratres, ſi adhuc prædico neceſſariā eſſe circunciſionē, vt calumniantur Pſeudo Apoſtoli, volentes etiam vos ſeducere, cur adhuc Iudæi pergunt tam obſtinato odio me inſectari? ſic enim ceſſaret offen-

Digitized by Google

inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

*offendiculum prædicationis Crucis Chriſti: non enim tam offenduntur, quòd Chriſtum prædicem eſſe Meſ-
ſiam, quàm quòd per ipſum dicam legem, & ceremonias eſſe abolitas: 18 at
nondum ceſſauit perſecutio: ergo non approbo prædicatione mea circuncisio-
nem. Vtinam illi, qui vos à recto ſtatu Euangelij deiicere conantur, penitus à
veſtro contubernio 19 amputentur. 20 Dixi, qui vos deiicere conantur, &
perturbant; quia vocati eſtis vocatione Euangelij in libertatem à ceremoniis
iſtis: cum ergo iſti rurſus ad eas vos reducere conantur, vos perturbant. Vo-
cati igitur in libertatem, quam dixi, tantum curare debetis, ne libertate hac,
qua donati eſtis, abutamini ad vitæ licentiam, & prætextu illius deſideria car-
nis compleatis, ſed volò vos exerceri in charitate, & mutuis officiis præſtan-
dis, nec aliquid aliud à vobis peto. 21 Tota enim lex hoc vnico verbo conti-
netur:* Diliges proximum tuum ſicut teipſum, *contra verò, ſi per con-
tentioſas diſputationes, quas de legis ceremoniis inter vos habetis, vos mutuo
mordetis, & quod magis eſt, deuoratis, periculum eſt, ne tanquam mutuis
vulneribus conficiamini. Illud igitur, quod dixi, vos ſcilicet vocatos eſſe in li-
bertatem, & tantùm curare debere, ne ea abutamini ad deſideria carnis im-
plenda, ſic explico. 22 Spiritum fidei, in quo eſt libertas, quam dixi, in omni-
bus veſtris actionibus, vt ducem ſequimini, & deſideria 23 carnis non perfi-
cietis: caro enim concupiſcit contraria ſpiritui, & gratiæ, & hic ſpiritus con-
traria carni: hæc enim duo ſibi aduerſantur. Quocirca & caro reſiſtit, ne om-
nia faciatis, quæ ſpiritu gratiæ deſideratis facere; contra etiam idem ſpiritus
gratiæ repugnat, ne omnia faciatis, ad quæ caro impellit. 24 Quod ſi ſpiritus
gratiæ ductum ſequimini, lex non tenebit vos reos, & obſtrictos pœnis ſuis,
quia ſic adiuti gratia præſtabitis opera legis, & pœnam illius fugietis. Sic er-
go libertatem veram conſequemini, ad quam vocati eſtis, nec illâ abutamini
ad vitæ licentiam. Ignorare autem non poteſtis, quænam ſint iſta opera car-
nis, quæ fugere debetis: ſunt enim fornicatio, 25 vſus venereus contra na-
turam, &c. Et qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur. Contra verò
fructus ſpiritus gratiæ eſt charitas, gaudiũ, &c. 26 Eis verò, qui hæc agunt,
non eſt contraria lex, nec eos damnat, nec accuſat: vnde liberi ſunt ab eius ti-
more, & pœna. 27 Qui verò ſunt Chriſti, mortui ſunt carnalibus deſideriis:
& in hoc Chriſto aßimilantur, quòd ſicut ille mortuus eſt vitæ temporali, ſic
& ipſi mortui ſunt vitæ peccati, & carnis operibus, & cum ipſo conſepulti in
Baptiſmo, & ita ei configurati; 28 vt ſicut ipſe ſurrexit à mortuis in vitam
immortalem, ita & qui ſunt Chriſti, ſpirituali vita viuant.*

ANNO-

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Concluſio eſt eius, quod antea dixerat in fine 4. cap. *qua libertate Chriſtus nos liberauit.*

2. Illud *iterum*, quod eſt in textu, habet ſenſum, quem expreſsimus in paraphraſi, & eodem modo explicauimus eandem particulam capit. 4. num. 11.

3. *Ego Paulus* emphaſin habet, & oſtendit autoritatem ſuam apud Galatas, vt inde eos conuincat.

4. *Chriſtus* idem eſt, quod fides, vel gratia Chriſti.

5. Duas rationes attulimus, ob *quas* dixit Paulus, qui circunciditur, obnoxium ſe facere omnibus aliis ceremoniis, quas tamen Paulus non expreſsit, quomodo autem circunciſio ſit profeſsio legis Moſaicæ, diximus 3. part. quæſt. 70. artic. 2. Chryſoſtomus adducit aliam cauſam, quia in ipſa circunciſione neceſſarium erat plures alias ceremonias obſeruare, vt legitimè illa ſuſciperetur. Verùm mihi placet magis expoſitio, quam ſequutus ſum in paraphraſi: quia hoc modo non eſſet, qui circunciditur, obnoxius toti legi, ſed bonæ parti illius. Paulus vero dicit, vniuerſæ legi. Expreſsi etiam argumentum, quod ex propoſitione illa fieri poteſt, quodque Paulus non deduxit: hinc enim colligere licet, Galatas non voluiſſe ſeruare omnes ceremonias, alioquin argumentum Pauli nullum eſſet. Porro autem ipſos aliquas alias præter circunciſionem ſeruaſſe, conſtat ex cap. præcedente poſt num. 11.

6. Illud *iuſtificamini* non pro re ipſa ſumitur, ſed pro conatu, & voluntate, vt in paraphraſi.

7. Per illud *nos* ſignificat ſe, & alios, qui ſententiam ipſius in hac parte ſequuntur.

8. In Græco eſt particula γὰρ, quæ ſignificat *enim*, & ſic vertit interpres hoc loco. Aliquando verò denotat *certè*, ſeu *quidem*: hic autem nō videtur habere vim cauſalis: vix enim appareret, quò referri poſsit, ſi cauſalis ſit, nec ad proximè, nec ad ſuperius antecedentia.

9. Per *ſpiritum* aliqui intelligunt Spiritum ſanctum, aliqui ſpiritualem legis intelligentiam. Verum ſatis congrue intelligitur ipſa gratia, quæ dicitur Spiritus ex fide.

10. *Spem iuſtitiæ* poſuit prò eo, quod eſt ſperata iuſtitia, quia ipſa res, quam ſperamus, aliquando dicitur ſpes, iuxta illud ad Rom. 8. *Spes autem, quæ videtur, non eſt ſpes*, & vulgò vtimur hoc etiam loquendi modo, vt res ipſa ſpes dicatur.

11. Fides dicitur per charitatem operari, non vt quidam dicunt, tanquam per cauſam, ex qua fides habeat efficaciam operandi, quia re vera charitas non eſt cauſa fidei, ſed, vt dixi in paraphraſi, quia fides exci-

Digitized by Google

tat amorem: omnis enim amor à conſideratione ortum habet,& charitas deinde mouet ad operandum, ſicut voluntas dicitur alias potentias mouere. Id quod fuſius tractaui 1. 2. diſput. 210. cap. 6. vbi explicui,quomodo fides habeat rationem fundamenti,& radicis,& initium iuſtificationis ex ipſa ſumatur.Hic verò Paulus tam loquitur de prima iuſtificatione,quàm de augmento illius, ad vtrumq; enim nec circunciſio aliquid valet,nec præputium,ſed fides, quæ per dilectionem operatur. Vide quæ dixi 1. 2. diſp. 184. cap. 4.

12. Illud *Veritati non obedire,* non legit Chryſoſt. in Græcis tamen codicibus etiam habetur,& ſine illo idem ſenſus eſt.

13. Illud *nemini conſenſeritis*, non eſt in Græco, nec habent omnia Latina, ſed habet emendata vulgata, & ſenſus eſt, quem dixi in paraphraſi.

14. *Qui vocat vos,* periphraſis eſt Dei,aut Chriſti.

15. Comparationem fermenti conſperſionis Græci referunt ad doctrinam,quæ,ſi ſit erronea,etiam ſi in modico ſit, totam fidem Chriſti, & doctrinam illius corrumpit, vt ita non parùm exiſtiment Galatæ vnam ſolam,aut alteram ceremoniam legis obſeruari. Hieronymus refert ad Doctorem ipſum:& antecedentibus,& ſequentibus magis congruit: ſemper enim Paulus agebat de Doctoribus,qui ſeducebant Galatas: ſic enim accipit 1.ad Cor. 5. *Si vnus, aut alter vobis perſuadeat doctrinam hanc.*

16. *Corrumpit* idem eſt hoc loco, quod fermentat, quia fermentatur conſperſio,per quandam corruptionem, dum tota fit acida, & Græcè eſt de præſenti,quamuis Latini codices de præterito legant *corrupit;* ſed idem eſt ſenſus,emendata Sixti legit de præſenti.

17. Senſus ille communis eſt, & Paulus argumentatur ab euentu, quod adhuc ſcilicet eſſet Iudæis infenſus contra eos, qui dicebant ipſum etiam circunciſionem prædicare.

18. Minor illa,& concluſio ſubintelligitur in maiori illa, quam Paulus aſſumpſit: & argumentum eſt à deſtructione conſequentis ad deſtructionem antecedentis.

19. Chryſoſtomus, & alii explicant *abſcindantur*, id eſt, non tantum circuncidantur, vt deſiderant, ſed pudenda ignominia membrum illud omnino eis abſcindatur: mihi tamen placet expoſitio paraphraſis.

20. Addidi aliqua verba textui Pauli,vt appareret,cuius cauſam redderet in ea periodo,quod aliàs difficile conſtaret.

21. Eadem ſententia habetur ad Rom. 13. nec eſt contraria ei, quæ habetur Matth. 22. & Marci 12. vbi in duobus mandatis dilectionis Dei, & proximi dicitur contineri tota lex: hic verò in vno. Omiſſa verò ſolutione, quam Auguſt. excogitauit lib. 8. de Trinit. cap. 8. faciliori modo

Digitized by Google

modo conciliari poſſunt hæ duæ ſententiæ, vt hic loquatur de lege, quę vt plurimum obſeruanda occurrit erga proximum, ibi verò de lege tam erga Deum, quàm erga proximum.

22. Nomine Spiritus aliqui intelligunt Spiritum ſanctum, ſed cum Spiritus ſanctus in nobis dicatur operari per ſpiritum gratiæ, & fidei, melius pro hoc accipitur, & vtroque modo in idem redit.

23. Siue nomine carnis intelligat appetitum rebellem, ſiue prauas cogitationes, idem eſt ſenſus. Nomine autem ſpiritus non intelligit ſolam animam rationalem, ſed eam ſpiritu gratiæ inſtructam: ſic omnes Græci nomine ſpiritus, ſpirituales cogitationes; nomine verò carnis cogitationes humanas ad malum inclinantes intelligunt.

24. Aliqui putant illud, *non eſtis ſub lege* ſignificare idem, quod 1. ad Tim. 1. *Iuſto non eſt lex poſita*, quaſi vtrobique Paulus dicat: non indigetis doctrina, & inſtructione legis. Ego tamen exiſtimo ſenſum huius loci eſſe, quem ſequuti ſumus in paraphraſi, & congruit cum eo, quod propoſuit antea, videlicet, eos vocatos eſſe in libertatem: & cum eo, quod poſtea ſubiungit, *Aduerſus huiuſmodi non eſt lex*, & eundem ſenſum diximus eſſe illius loci. 1. ad Timoth. 1. 1. 2. diſput. 166. cap. 2. Planum autem eſt, Paulum hic non loqui de lege ceremoniali, quaſi dicat, Galatas ab ea liberos eſſe, nec eam ſeruare debere: nam hoc non ſolùm verum eſt de iis, qui ſpiritu ducuntur, hoc eſt, qui operantur bene, ſed etiam de iis Chriſtianis, & baptizatis, qui deſideria carnis ſequuntur. Hic autem loquitur Paulus de iis, qui rectè operantur. Adde, quod cum ait: *Aduerſus huiuſmodi non eſt lex*, intelligere non poteſt de obſeruatione legis ceremonialis, vt patet.

25. Immunditia non quancunque luxuriam ſignificat, ſed quæ eſt contra naturam, quam Hieron. libidinem extraordinariam appellat.

26. Æquiuocum eſt, quos intelligat, cum ait, *aduerſus huiuſmodi non eſt lex*, vtrum ipſas perſonas, an opera: ſed in idem ferè redit ſenſus. Contextus poſtulare videtur, vt perſonas intelligat, de quarum libertate ſemper loquitur.

27. Seruat eandem metaphoram, qua vſus fuit ad Rom. 6. Eos verò dicit eſſe Chriſti, qui baptizati ſuſceperunt fidem ipſius, & in ipſo Baptiſmo figuram Chriſti mortui, & ſepulti in ſe expreſſerunt: propterea nos aliqua addidimus in explicationem huius ſententiæ iuxta illud ad Romanos 6. Alij verò interpretantur hoc modo: qui ſunt Chriſti, ſubegerunt, & mortificarunt non tantum praua deſideria carnis, ſed etiam ipſam carnis cupiditatem, & radicem illius aſsiduo labore. Verùm cum hic loquatur Paulus cum omnibus iuſtificatis in Baptiſmo, non eſt, cur tantum de illis, qui aſsiduo labore ſubegerunt ſibi paſsiones, intelligamus. De omnibus verò baptizatis intelligitur

Digitized by Google

eo modo,quo ad Roman. 6. vnde ſtatim ſubdit, *ſi ſpiritu viuimus, ſpiritu ambulemus,* ſicut ad Rom. 6. dixerat, *conſepulti enim ſumus cum illo per Baptiſmum, vt in nouitate vitæ ambulemus.*

28. Cum Paulus dicit eos,qui ſunt Chriſti,mortuos eſſe peccato,crucifigentes carnem ſuam cum vitiis,& concupiſcentiis,ad hoc tendit,vt oſtendat,eos viuere vita ſpirituali,quod ipſe non expreſſit; nos tamen ſuppleuimus, vt ita cohæreat contextus, vnde ſtatim infert optimè, *ſi ſpiritu viuimus, ſpiritu ambulemus,* & in omnibus ſeruat eandem ſententiam,quam dixerat ad Rom. 6.

ARGVMENTVM
CAPITIS VI.

PRoſequitur Paulus id, quod propoſuerat tradere, ſcilicet, documenta moralia, & ſpiritualia Galatis, exhortans eos ad fructus ſpirituales nouæ vitæ, & vt mutuo ſe adiuuent. Huius exemplum oſtendit in ſeipſo, quod hanc Epiſtolam propria manu ſcripſerit. Contra verò oſtendit Pſeudo Apoſtolos, qui eis ſuadebant circunciſionem, ea de cauſa id feciſſe, vt fugerent crucis Chriſti ignominiam, & perſecutionem, non vt legem cuſtodirent, ſe autem in nullo alio gloriari, quàm in cruce Chriſti, & ignominia pro eo toleranda, ad quod exhortatus Galatas paucis verbis, & gratiam Chriſti precatus claudit epiſtolam. Sequuntur autem diuiſionem Græcorum, qui caput hoc ſextum incipiunt ab vltima periodo præcedentis.

Capvt VI.

1 FRatres, & ſi præoccupatus fue-
rit homo in aliquo delicto,
vos qui ſpirituales eſtis, huius-
modi inſtruite in ſpiritu lenita-
tis, conſiderans teipſum, ne & tu
2 tenteris. Alter alterius onera por-
tate; & ſic adimplebitis legẽ Chri-
3 ſti. Nam ſi quis exiſtimat ſe ali-
quid eſſe, cùm nihil ſit, ipſe ſe ſe-
4 ducit. Opus autem ſuum probet
vnuſquiſque, & ſic in ſemetipſo
tantum gloriam habebit, & non
5 in altero. Vnuſquiſque enim o-
6 nus ſuum portabit. Communi-
cet autem is, qui catechizatur
verbo, ei qui ſe catechizat, in om-
7 nibus bonis. Nolite errare: Deus
non irridetur. Quæ enim ſemi-
nauerit homo: hæc & metet.
8 Quoniam qui ſeminat in carne
ſua; de carne & metet corruptio-
nem; qui autem ſeminat in Spiri-
tu, de Spiritu metet vitam æter-
9 nam. Bonum autem facientes,
non deficiamus: tempore enim
ſuo metemus non deficientes.
10 Ergo dum tempus habemus, o-
peremur bonum ad omnes, ma-
xime autem ad domeſticos fidei.
11 Videte qualibus literis ſcripſi vo-
12 bis mea manu. Quicunque enim
volunt placere in carne, hi co-
gunt vos circuncidi, tantum vt
crucis Chriſti perſecutionem non
13 patiantur. Neque enim qui cir-
cunciduntur, legem cuſtodiunt:
ſed volunt vos circuncidi, vt in
carne

PARAPHRASIS.

SI ergo viuimus vita ſpirituali cum Chriſto ſuſcitati à morte peccati, 1 præſtemus opera huic vitæ conuenientia; non efficiamur cupidi gloriæ, quæ in hominum opinione poſita eſt, quæque merito dicitur inanis; nec prouocemus nos mutuo ad contentiones, nec inuicem inuideamus. Fratres, 2 ſi quis præoccupatus fuerit, antea quam cauere poſſit, in aliquo crimine, nolite eum acrius obiurgare, ſed vos, qui eſtis ſpirituales, in ſpiritu lenitatis componite, & reficite, atque adiuuate eum, ſiue monendus, ſiue corripiendus, ſiue caſtigandus ſit: 3 illud conſiderantes, quod vnuſquiſque veſtrum 4 tentari, & labi poſſit. Si videritis alium lapſum in delictum, ſubleuate, & adiuuate illum: ſic enim legem Chriſti, quæ eſt lex charitatis implebitis. Si enim aliquis iactet ſe ita perfectum eſſe Chriſtianum, vt alterius ope non indigeat, cùm reuera ita non ſit, ipſe ſuam mentem in hoc decipit, cùm experimento ei conſtet ſe in multis deficere. 5 Verùm ne quis putet ſe ab aliis ita adiuuandum, & ſubleuandum, vt ipſe ſui operis curam non habeat, ſed totam in alium reiiciat: probet vnuſquiſque, & examinet opus ſuum, vt rectè illud, quod debet, 6 faciat: & ſic remunerabitur opus ipſius, & à Deo honorem accipiet 7 in ſemetipſo pro opere ſuo in ſuam ipſius vtilitatem, non alterius: vnuſquiſque etiam

Digitized by Google

14 carne veſtra glorientur: mihi au-
tem abſit gloriari, niſi in cruce
Domini noſtri Ieſu Chriſti: per
quem mihi mũdus crucifixus eſt,
15 & ego mundo. In Chriſto enim
Ieſu, neq; circuncifio aliquid va-
let, neque præputium: ſed noua
16 creatura. Et quicunque hanc re-
gulam ſequuti fuerint, pax ſu-
per illos, & miſericordia, & ſuper
17 Iſrael Dei. De cetero nemo mihi
moleſtus ſit: ego enim ſtigmata
Domini Ieſu in corpore meo
18 porto. Gratia Domini noſtri Ieſu
Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres.
Amen.

etiam in ſemetipſo 8 ſui oneris, & defectus damnum ſentiet, non alias. Sicut autem vnuſquiſque debet proximum in crimine deprehenſum inſtruere ſpiritu charitatis, & ferre onus, ſeu defectum illius: ſic etiam & ille, 9 qui inſtruitur, & adiuuatur verbo, debet inſtruenti, & corripienti gratias pro accepto beneficio referre, & ita communicare cum illo in omni charitatis officio, dum ab eo accipit ſpiritualem inſtructionem: & ipſe etiam ex animo ei gratiam rependit. 10 Fratres, nolite ſub aliquo humano prætextu, quo apud homines excuſari poteritis, errare, ſequendo opera carnis, quæ ſupra numeraui: Deus enim, apud quem eſt remuneratio veſtri operis, nullo prætextu humano deludi poterit: ſed ſecundum opera, quæ reuera quiſque in hac vita fecerit, quæq; ſunt veluti ſemina quædam alterius, ita colliget fructum retributionis à Deo in alia vita: quoniam qui ſequutus opera carnis iam enumerata, ſeminauerit ea in hac vita, de his carnalibus operibus colliget fructum damnationis: qui autem fide ex charitate ſeruierit iuſtitiæ, & opera illius in hac vita ſeminauerit, inde colliget fructum vitæ æternæ. 11 Non defatigemur autem, ſed perſeueremus tempore ſementis in ſeminandis bonis operibus: tempore enim meßis, ſcilicet in alia vita, colligemus fructum 12 ſine fine, & in perpetuum duraturum infatigabiles, & nunquam à colligendo ceſſantes. Sic ergo dum tempus ſementis, & benemerendi apud Deum bonis operibus præſens eſt, operemur inceſſanter, & charitatem ſeruemus erga omnes; maximè verò erga fideles. 13 In cuius rei exemplum videte, quàm deformibus literis epiſtolam vobis ſcripſerim propria manu contra morem ſolitum non refugiens laborem ſcribendi, cuius indicium ſunt literæ deformes, quas non ſine labore ſcribere poſſum, vt vos in fide vacillantes confirmarem. 14 Nam alij, qui placere volunt 15 Iudæis, prædicant neceſſariam circunciſionem, non quidem vt officium charitatis vobis præſtent, ſed eam ſolum ob cauſam, ne prædicantes 16 crucem Chriſti, & ceremonias Moyſis excludentes, perſecutionem patiantur à Iudæis. Quod verò non charitatis, & beneficentiæ gratia erga vos id faciant,

inde

inde colligitur, quia qui ſeruant ceremonias & circunciduntur, de cetero non
ſeruant legem. Quid ergo mirum, ſi non ex officio charitatis vobis perſuade-
ant circunciſionem, ſed tantùm, vt apud homines glorientur de veſtra car-
nali circunciſione, quod vos effecerint ſui ſectatores, & diſcipulos? A me au-
tem procul abſit, vt in alia re glorier, quàm in cruce, & ignominia Chriſti
Ieſu, cuius gratia ea, quæ vulgò videntur eſſe pretioſa, & mundus admiratur,
mihi facta ſunt velut mortua, & nullius momenti: & ego viciſſim illis. Ideò
autem mihi nullius momenti facta ſunt, quia in regno gratiæ Chriſti nihil va-
let, aut circunciſum eſſe, & ea, quæ Iudæi magna eſſe putant: nec Gentilem
eſſe, & ea, quibus ipſi confidunt, bona: ſed ſolùm anima gratiâ, & fide Dei
renouata. His verò omnibus, quicunque hunc viuendi modum ſeruauerint ce-
remoniis omnibus legis reiectis, pax, & mentis tranquillitas continget: 17
qui ſunt veri Iſraelitæ non ſecundum carnem ex Iacob progeniti, ſed ex Dei
promiſſione, & gratia. 18 *Reliquum eſt, vt nemo mihi moleſtiam afferat,*
19 *& me inſimulet, quòd circunciſionis legem non obſeruem, ſed potius eam*
diſſuadeam: ego enim 20 *ſigna Domini noſtri Ieſu Chriſti impreſſa gero in*
carne mea, res ſcilicet aduerſas, fugas laborioſas, plagas mortiferas, & ce-
tera periculoſa diſcrimina, quæ propter Euangelij, & crucis prædicationem
paſſus ſum; quibus ſatis oſtendo me nihil circunciſioni, ſed fidei Ieſu Chriſti
confidere. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti perſeueret cum ſpiritu veſtro.
Amen.

ANNOTATIONES.

1. Illud *ambulemus*, in Græco non eſt verbi περιπατεῖν, quod eſt ambulare, ſed στοιχέω, quod ſignificat ordine ſuo incedere, & ideò Chryſoſt. & Theophylact. ſic interpretantur: Contineamus nos intra ſpiritum, incedamus ordine noſtro, id eſt, contenti ſimus Euangelio, non quæramus legem Moyſis. Ceterum magis quadrat contextui expoſitio tradita in paraphraſi, vt adhuc exhortetur Paulus Galatas ad bona opera, quæ appellauit fructus ſpiritus, nec hic mentionem facit ceremoniarum, & ideò in exemplum ſubdit: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, &c.* & ſenſus iſte locum habet etiam cum illo verbo Græco, στοιχέω, nam & ordine ſuo incedit, qui viuens vita ſpirituali opera ſpiritualia præſtat.

2. Sententia hæc ſimilis eſt ei, quæ habetur ad Roman. 14. & 15. Verùm cum ibi generalem doctrinam tradat Apoſtolus, vt oſtendat, quomo-

Digitized by Google

quomodo quiſque ſe debeat gerere erga infirmos, aliqui hic cum Hieronymo ſententiam hanc peculiariter intelligi volunt de his, qui ſeducti erant à Pſeudo Apoſtolis, vt legalia ſequerentur: quod mihi non tam placet, quàm vt vniuerſale ſit præceptum hoc Pauli ad omne genus delicti: cùm hic tradat præcepta quædam ſpiritualia in vniuerſum, iuxta id, quod propoſuerat cap. 5. in fine illius.

3. In textu dicitur: *Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris*, mutat autem Paulus numerum, cum antea in plurali loqueretur, in quo Hieron. putat Paulum ſolœciſmum commiſiſſe ex imperitia linguæ. Alij verò, humilitatis gratia. Sed probabilius eſt, quod notat Adamus ex Eraſmo, Apoſtolum ex induſtria mutaſſe numerum, quòd ſingularis eſſet magis idoneus ad compellendum vniuſcuiuſque conſcientiam: & mira cautione hoc fecit, ne offenderet eos, quos ſtudebat corrigere: durius enim erat dicere omnibus: Conſiderate vos ipſos, ne & vos tentemini. Sic enim ſolet aliquando mutare perſonam, & numerum, vt videbimus in annotat. 14. in cap. 12. ad Hebræos.

4. Illud *ne tenteris* ſignificat, ne & tu aliquando tentatione etiam victus in delicto deprehendaris, quando velles tecum mitius agi. Vt enim Auguſtin. hoc loco inquit, nihil ad miſericordiam magis inclinat, quàm proprii periculi cogitatio.

5. Sequens periodus videtur ſatis clara; verùm difficile quadrant contextui aliorum expoſitiones, quas quia variæ ſunt, prætermitto. Mihi placet expoſitio paraphraſis, quæ verbis quibusdam additis optimè cohæret cum præcedentibus: poſtquam enim exhortatus fuit Paulus, vt mutuo ſe adiuuarent, & defectus aliorum, quos onera appellauit, ferrent, ne vnuſquiſque de proprio opere non eſſet ſolicitus, addidit illud, *probet autem, &c.*

6. Illud *gloriam habebit*, multi exponunt, id eſt, gloriari poterit, ſed in Domino, de ſuo opere rectè facto. Caiet. verò ſic exponit, vt quiſque examinet opus ſuum, ſi putat aliquid eſſe, vt inde videat propriam imbecillitatem. Illud verò, *& ſic gloriam habebit*, exponit ipſe per ironiam. Eſt tamen expoſitio hæc extorta: magis verò quadrare videtur, quam ſequuti ſumus in paraphraſi.

7. In Græco habetur *in ſeipſum, & in alterum*, & OEcumenius interpretatur in hunc ſenſum: aduerſus ſeipſum gloriationem habebit, & non aduerſus alium, id eſt, ſeipſum condemnabit, & non alium, & inde gloriationem habebit aduerſus ſe, & non aduerſus alium. Verùm hæc interpretatio non quadrat contextui, melius eſt, ſi illud *in ſe ipſum* interpretemur, vt in paraphraſi, id eſt, in ſui vtilitatem, & illud *in alterum*, in alterius vtilitatem, & ſic perinde eſt dicere, *in ſe ipſo, & non in altero*, atque, in ſe ipſum, & non in alterum.

8. Onus

8. Onus intelligunt multi interpretes, opus proprium, ſiue bonum, ſiue malum: verum magis quadrat contextui, ſi intelligamus opus malum, quod nomine oneris ſignificat Paulus ſupra, cùm dicit, *alter alterius onera*, hoc eſt, defectus, *portate*, hic verò dicit, vnuſquiſque defectum ſuum portabit: intelligit, quod attinet ad ſupplicium, ſicut in paraphraſi, vt ita moneat ſingulos ſui operis curam habere, & non in alterius curam illud reiicere.

9. Cum Paulus vtatur nomine catechumeni, & catechizantis, multi putant ipſum hic loqui de eo, qui ad Baptiſmum inſtruitur, ipſumq́ exhortatur, vt, cum accipiat ſpiritualem doctrinã, ipſe rependat gratiam, & honorando eum, qui catechizat, & etiã ipſum alendo de bonis ſuis, vt ita communicet in omnibus bonis: ſic omnes Græci. Id tamen videtur eſſe contra id, quod Paulus propoſuerat. Idcirco ego puto, hic adhuc Paulum proſequi ſententiam illam, *alter alterius onera portate*, & poſtquam dixit, quid debeat facere ille, qui alium in delicto deprehendit, & quid vnuſquiſque in ſeipſo: tandem inquit, quomodo is, qui inſtruitur, ſe debeat habere erga eum, qui ipſum inſtruit.

10. Putant aliqui adhuc Paulum exhortari Galatas, vt ex ſuis facultatibus alant Doctores verbi Dei, & ne prætextu aliquo id recuſent: Melior tamen eſt interpretatio in paraphraſi poſita, vt ſemper proſequatur id, quod propoſuerat ſuperiori cap. ſcilicet, ne ſequantur carnis deſideria prætextu quocunque, oſtendens illis, quiſnam fructus colligatur in alia vita ex his operibus, & ex operibus ſpiritus.

11. Aliqui exiſtimant adhuc loqui Paulum de merito erga præceptores fidei, ipſos ſcilicet alendo. Mihi tamen videtur potius ſemper in genere loqui de quocunque bono opere, & merito erga quemcunque alium.

12. In Græco eſt aliud vocabulum pro illa parte *non deficientes*, aliud verò pro priori *non deficiamus*, illud tamen eſt ἐκλυόμενοι, hoc eſt, infatigabiles: quod interpretatur Chryſoſtom. in hunc ſenſum: Agricola quidem & cum ſeminat, & cum colligit fructum, multũ laboris ſuſtinet cum ſqualore, & puluere, ſed nos in die iudicii fructum bonorum operum, quæ cum labore ſeminauimus, colligemus non defatigati.

13. Græca voce, quam interpres vulgatus legit, *qualibus literis*, putat Hieronymus ſignificari potius magnitudinem, quàm qualitatem: Græci, quorum opinionem ſequutus ſum, potius videntur ad qualitatem referre, qualibus ſcilicet literis, hoc eſt, quàm deformibus literis. Quorſum autem hoc modo dicat Paulus, vtrum nouam incipiat ſententiam, an proſequatur quam propoſuit, non explicant. Ego verò in paraphraſi facile oſtendi, Paulum proſequi ſemper ſententiam illam, *Alter alterius onera portate*, & quomodo id exemplo ſui in ſcribendo hanc

Digitized by Google

epiſtolam confirmet. Illud verò *propria manu.* explicant Theophylact. & alij Græci additum fuiſſe, quod contra morem Apoſtoli erat, qui ſolùm literas, quas dictabat, & alij ſcribebant, ipſe ſubſcribebat propria manu. Inde autem optimè oſtendit officium charitatis erga Galatas.

14. Illud *nam,* non eſt cauſalis particula, vix enim reperiri poteſt cuius cauſam reddat, ſed eſt veluti aduerſatiua: quaſi dicat, *at verò abij, &c.* & Latinè ſæpe vtimur illa phraſi, & modo loquendi.

15. In carne placere, periphraſis eſt ſignificans placere hominibus, & quia homines, quibus illi Pſeudo Apoſtoli placere cupiebant, erant Iudæi, ideò diximus, Iudæis placere.

16. *Ibi expreſſimus cauſam* perſecutionis, quam Pſeudo Apoſtoli timebant: iuxta ea, quæ dixit Paulus ſupra in hac Epiſtola cap. 5.

17. *Iſrael Dei* appellat veros Iſraelitas, de quibus in hac epiſtola cap. 4. & epiſt. ad Rom. 9. dicit non omnes genitos ſecundum carnem ex Iacob eſſe Iſraelitas veros, ſed natos ex promiſſione Abrahæ.

18. Illud *de cetero* eſt particula claudentis epiſtolam.

19. Illud addidimus, in quo videbatur moleſtari Paulus: & eſt ſecundum interpretationem communem. Statim verò optimè ſubiungit, *ego enim ſtigmata, &c.* vt ſic oſtendat, non debere ſuggillari, & accuſari falſo de illa re, cum ipſe contraria omnia ſigna expreſſa habeat in carne ſua.

20. Signa hæc, & ſtigmata non erant crucifixionis Chriſti in pedibus, & manibus, ſed erant perſecutiones, plagæ, & alia, quæ paſſus erat pro Chriſto, de quibus dixerat in hac epiſtola cap. 5.

Ego autem ſi circumciſionem prædico, quid adhuc perſecutionem patior?

EPISTO-

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

HANC Epiſtolam aliqui arbitrantur ſcriptam contra Simonem Magum, & eius familiam, Menandrum ſcilicet, & alios, inter quos fuit Cerinthus, qui ex parte addictus fuit Iudaiſmo, vt refert Epiphan. hæreſ. 28. Contra horum ergo errores putant epiſtolam ſcriptam, cum in ea nulla eorum mentio habeatur. Ego verò potius exiſtimo, in ea Paulum exhortari Epheſios, vt in fide ſuſcepta permaneant. Ad id verò commendat eximiam Dei charitatem erga illos, ſummumque prædeſti-

nationis beneficium. Deinde ſolicitudinem exponit, qua aſsiduè Deum deprecatur pro ipſorum perſeuerantia. Demum documenta quædam ſpiritualia eis præbet.

ARGVMENTVM
CAPITIS I.

PRæmiſſa, more ſolito, ſalutatione, recenſet beneficium diuinæ prædeſtinationis per Chriſtum erga electos in vniuerſum: deinde erga ipſos Epheſios peculiariter: pro quo non tantum ſe Deo gratias agere teſtatur, ſed etiam quotidie poſtulare, vt à Deo illuminati intelligant diuitias gloriæ, quam Deus illis præparauit.

CAPVT I.

1 PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti
per voluntatem Dei, omni-
bus ſanctis, qui ſunt Epheſi, & fi-
2 delibus in Chriſto Ieſu. Gratia
vobis, & pax à Deo Patre noſtro,
3 & Domino Ieſu Chriſto. Bene-
dictus Deus & Pater Domini
noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit
nos in omni benedictione ſpiri-
4 tuali, in cœleſtibus, in Chriſto, ſi-
cut elegit nos in ipſo ante mun-
di conſtitutioné, vt eſſemus ſan-
cti,

PARAPHRASIS.

PAulus per voluntatem Dei Apoſtolus Ieſu Chriſti omnibus ſanctis, & fidelibus merito Chriſti, qui ſunt Epheſi, hanc epiſtolam mittit. 1 Gratia vobis, & pax ſit à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Laudetur 2 Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui 3 in cœleſtibus exiſtens 4 abundanti ſpiritualium donorum beneficentia, & largitate, 5 propter Chriſti meritum

cti, & immaculati in conſpectu
5 eius in charitate. Qui prædeſtina-
uit nos in adoptionem filiorum
per Ieſum Chriſtum,in ipſum,ſe-
cundum propoſitum voluntatis
6 ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ,
in qua glorificauit nos in dilecto
7 filio ſuo: in quo habemus redem-
ptionem per ſanguinem eius(re-
miſſionem peccatorum) ſecun-
8 dum diuitias gratiæ eius, quæ ſu-
perabundauit in nobis in omni
9 ſapientia,& prudentia; vt notum
faceret nobis ſacramentum vo-
luntatis ſuæ, ſecundum benepla-
10 citum eius,quod propoſuit in eo,
in diſpēſatione plenitudinis tem-
porum,inſtaurare omnia in Chri-
ſto, quæ in cœlis, & quæ in terra
11 ſunt,in ipſo. In quo etiam,& nos
ſorte vocati ſumus, prædeſtinati
ſecundum propoſitum eius, qui
operatur omnia ſecundum con-
12 ſilium voluntatis ſuæ: vt ſimus in
laudem gloriæ eius nos, qui ante
13 ſperauimus in Chriſto. In quo &
vos, cùm audiſſetis verbum veri-
tatis, (Euangelium ſalutis ve-
ſtræ:)in quo & credentes ſignati
eſtis Spiritu promiſsionis ſancto,
14 qui eſt pignus hereditatis no-
ſtræ in redemptionem acquiſi-
15 tionis, in laudem gloriæ ipſius.
Propterea & ego audiens fidem
veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu,
& dilectionem in omnes Sanctos,
15 non ceſſo gratias agens pro vo-
bis, memoriam veſtri faciens in
oratio-

*tum cumulauit nos, eodem prorſus
modo, quo 6 per eundem Chriſtum
ab æterno 7 gratuita ſua electione
nos elegit, vt eſſemus ſancti, & im-
maculati coram ipſo, qui corda intue-
tur, atque præfiniuit nos in filios 8
ſibi adoptare per Chriſtum ex propen-
ſa animi affectione, & voluntate, vt
ſic adoptati magnificam eius gra-
tiam, qua nos gratioſos effecit per
dilectum Filium ſuum, laudaremus,
& prædicaremus. Per quem etiam
Chriſtum à peccatis, 9 redempti
ſumus pretio ſanguinis ipſius, iuxta
diuitias gratiæ ſuæ, quam in nos ef-
fudit abundè: 10 ſimul quoq; exi-
miam ſuorum myſteriorum ſapien-
tiam, & prudentiam nobis tribuens,
vt cognoſceremus arcanum volunta-
tis ſuæ, prout ipſi beneplacitum fuit:
quod ſanè arcanum, ſeu myſterium
propoſuit 11 ex eodem beneplaci-
to complere temporibus iam elapſis,
quæ ab æterno ad illius diſpenſatio-
nem ipſe præfinierat, videlicet vni-
uerſa ad vnum 12 caput Chriſtum
reuocare, renouando omnia, tam quæ
in cœlis, quàm quæ in terris ſunt:
propter quem 13 nullis ex nobis præ-
cedentibus meritis vocati ſumus:
prædeſtinati quoque ex illius volun-
tate, qui omnia liberè ex conſilio vo-
luntatis ſuæ operatur, vt ipſius in no-
bis gloria illuſtraretur: in nobis in-
quam 14 Iudæis, qui omnium-pri-
mi in ipſum ſperauimus, & credidi-
mus, & in vobis, qui in ipſum etiam
15 ſpe-*

Digitized by Google

17 orationibus meis: vt Deus, Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti Pater glo-
riæ, det vobis ſpiritũ ſapientiæ, &
18 reuelationis, in agnitionem eius,
illuminatos oculos cordis veſtri,
vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocationis
19 eius, & quæ diuitiæ gloriæ here-
ditatis eius in Sanctis, & quæ ſit
ſupereminẽs magnitudo virtutis
eius in nos, qui credimus ſecun-
20 dum operationem potentiæ vir-
tutis eius, quam operatus eſt in
Chriſto, ſuſcitans illum à mor-
21 tuis, & conſtituens ad dexteram
ſuam in cœleſtibus, ſupra omnem
principatum, & poteſtatem, &
virtutem, & dominationem, &
omne nomen quod nominatur
non ſolùm in hoc ſeculo, ſed et-
22 iam in futuro. Et omnia ſubiecit
ſub pedibus eius: & ipſum dedit
caput ſupra omnem Eccleſiam,
23 quæ eſt corpus ipſius, & plenitu-
do eius, qui omnia in omnibus
adimplet.

15 ſperaſtis, poſtquam audiſtis verbum veritatis, ſcilicet Euangelium, quo vobis ſalus annunciata fuit, per quem Chriſtum credentes, ab eo obſignati eſtis, vt in populo ſuo vos connumeraret: obſignati, inquam, Spiritu ſancto promiſſo, quem in vos effudit abundè, qui in vobis habitans, & virtutem præſtans contra diaboli inſidias loco pignoris, & arrhabonis eſt vitæ æternæ 16 hereditario iure tribuendæ, qua perfectam 17 redemptionem, & liberationem non ſolùm à peccatis, ſed ab omni quoque aduerſitate ad glorioſam ipſius laudem conſequemur. 18 Propterea ego perſpecta fide veſtra in Dominum Ieſum Chriſtum, & charitate erga omnes 19 fideles non ceſſo pro vobis gratias 20 agere, & mentionem veſtri in orationibus meis facere, vt 21 Deus glorioſus, & Pater Domini Ieſu Chriſti det vobis Spiritum ſapientiæ, mentiſque veſtræ oculos illuſtret, vt ipſum agnoſcatis, vt etiam ſciatis, 22 ad quæ, & quam magna bona vocati ſunt, qui in ipſum credunt, hoc eſt, quam opulenta ſit gloria, quam hereditario iure adepturi ſunt 23 ſancti. Porrò quam excellens eſt erga nos, qui credidimus, magnitudo potentiæ ipſius, 24 quam oſtendit, dum primitias noſtras, Chriſtum ſcilicet, ſuſcitauit à mortuis, & ſedere fecit 25 ad dexteram ſuam in cœleſtibus ſuper omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & ſuper omne, 26 quod dici, aut celebrari poteſt, non ſolum in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro, cuius pedibus omnia ſubiecit, & ipſum caput conſtituit omnium Eccleſiarum fidelium, ſiue Epheſiorum, ſiue Philippenſium, &c. quæ corpus ipſius myſticum ſunt, & ipſum, 27 quodammodo complent, & perficiunt, 28 qui ſanè Chriſtus, cum ſit omnia in omnibus, & ſingulis ſuis membris completur, & conſummatur.

ANNO

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Formam huius ſalutationis habes explicatam in cap. 1. ad Rom. num. 4. Quòd verò dicit *in Chriſto*, intelligendum eſt, vt in paraphraſi, nempe *merito Chriſti*: nam præpoſitio *in* ſæpe denotat idem, quod *per*, vt num. 5. dicemus, qua ſignificatur cauſa effectrix, cuius virtus conuenit Chriſto per merita ipſius.

2. *Deus, & Pater*, poteſt legi coniunctim, vt ſenſus ſit: Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & Pater Domini Ieſu Chriſti, iuxta illud Ioan. 20. *Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum.* Nam Pater æternus non tantùm dicitur Pater Chriſti, ſed etiam Deus Chriſti, vt 3. part. 1. tom. diſp. 80. cap. 1. diximus. Vel poteſt legi ſeparatim, vt ſit ſenſus: Benedictus Deus, qui etiam Pater eſt Domini noſtri Ieſu Chriſti.

3. *In cæleſtibus exiſtent* aliqui ſupplent *rebus*. Hieron. verò *locis*, iuxta id, quod cap. 6. dicitur, *Non eſt nobis colluctatio*, &c. *contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus*, hoc eſt, contra dæmones in aere hoc degentes, ſic ergo illud etiam Matth. 21. *Hoſanna in excelſis*, hoc eſt, tu qui habitas in excelſis, ſaluifica. *Filio Dauid*, id eſt, in gratiam filij Dauid.

4. Illud, *In omni benedictione*, ſignificat abundantem benedictionem, ſicut infra *in omni ſapientia*.

5. Præpoſitio *in* hoc loco poſita eſt loco *per*, quod familiare eſt Paulo: idem autem eſt *per Chriſtum*, & per meritum ipſius. Eraſmus ſine præpoſitione *in* interpretatur, vt *Chriſto* ſit in caſu dandi, & ſit ſenſus. Benedixit nos Chriſto, hoc eſt, in gloriam Chriſti: in Græcis enim exemplaribus non eſt præpoſitio. Sed cum Patres Græci Chryſoſtom. Theophylact. & OEcumen. & Hieron. interpretentur *in Chriſto*, non eſt, cur Latinos codices cum Græcis, quos modo habemus, emendemus. Et quamuis in textu, qui adiunctus eſt commentariis Ambroſij, non ſit præpoſitio, ipſe tamen in commentario exponit *in Chriſto*.

6. Aliqui putant illud *in ipſo*, non ſignificare meritum Chriſti, ſicut id, non ſemper ſignificat, cùm Paulus dicit *in Chriſto*, vnde probabile putant, ſic dici electos in Chriſto, ſicut in ipſo conditos, hoc eſt, ab ipſo, vel per ipſum, aut in ipſo: hoc eſt, ad habendam fidem in ipſo. Hoc dicunt recentiores quidam, quòd exiſtiment electionem noſtram, & prædeſtinationem non cadere ſub meritum etiam Chriſti: ſed falluntur, vt latè oſtendi 1. part. diſputat. 94. cap. 1. 2. 3. & 4. eſt enim eadem ratio prædeſtinationis, electionis, atque gratiæ, quare ſi ex meritis Chriſti nobis data eſt gratia, electi etiam ſumus ob eadem merita, vt ibi oſtendimus.

7. Illud

7. Illud *in ipſum,* idem ſignificat quod ſibi, quod clarius dixiſſet interpres, *in ſe,* eſt enim in Græco pronomen reciprocum.

8. Hoc loco, *In dilecto filio ſuo,* iterum ſignificat meritum Chriſti, quod fuit cauſa noſtræ gratificationis, & iuſtificationis.

9. Græce eſt ἀπολύτρωσιν, quod ſignificat redemptionem captiui pretio factam: hic noſtræ redemptionis pretium dicit Paulus fuiſſe ſanguinem Chriſti, hoc eſt meritum paſsionis ipſius. Explicat verò qualem remiſsionem habuimus, vel ex cuius poteſtate, cum dicit per appoſitionem, *Remiſsionem peccatorum.*

10. Præpoſitio *in* ponitur pro *cum* more Hebraico: nec debet intelligi ſapientia ipſius, ſed quam ſimul nobis communicauit cum remiſſione peccatorum, vt explanauimus in paraphraſi. Quod verò dicit *in omni,* ſignificat abundantem ſapientiam.

11. Illud *in eo,* aliqui referunt ad Chriſtum: verum quia poſtea dicit *in Chriſto,* & iterum addit *in ipſo,* ne toties idem repetatur, melius refertur ad beneplacitum, vt in paraphraſi. Quod verò addit *in Chriſto,* & iterum *in ipſo* repetitio eſt Hebræis familiaris, vt in Pſal. 67. *Mons, in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo.* Et in Pſal. 121. *Cuius participatio eius in idipſum,* & alibi.

12. Hic locus luculenter explicatus à nobis eſt 3. part. 1. tom. diſp. 49. cap. 4. vbi expoſuimus, quid ſignificet inſtaurare.

13. *Sors* hoc loco euentum gratiæ ſignificat, qua quiſque noſtrûm electus eſt ſine ſuis meritis, & nihil prius cogitans de illa, ideo reſpectu electi gratia, ad quam eligitur, eſt veluti fortuitus euentus, cum accidat non cogitanti, Deo tamen non eſt fortuitus vlla ratione.

14. Illud *antea,* ſignificat Iudæorum vocationem ad fidem Chriſti fuiſſe priorem: inde enim Euangelium cœpit. Græci illud referunt ad diem vltimi iudicii. Hieron. putat præteritum *ſperauimus* pro *ſperamus,* poſitum, repugnat tamen præpoſitio *ante.*

15. Opus eſt ſupplere illud *ſperaſtis,* ſicut expreſſum erat in præcedentibus, aliàs contextus vix ordinari poteſt.

16. Vitam æternam nomine hereditatis appellauit, quia filiis Dei, iuſtis videlicet, & ſanctis datur.

17. *Redemptionem acquiſitionis,* idem eſt, quod acquirendam, ſicut Petrus dixit Epiſt. 1. cap. 2. *populus acquiſitionis,* id eſt, acquiſitus. Dicit autem vitam æternam redemptionem, non à peccatis, quæ iam ſupponitur facta, ſed à multis etiam malis, quam ad Rom. 8. appellauit redemptionem corporis noſtri.

18. Ex multis beneficiis Dei erga homines, quę ſuperius enumerauerat, infert Paulus, ideò ſe agere Deo gratias pro his, quæ Epheſij acceperunt, imò & poſtulare, vt in dies Deus maiora ipſis largiatur.

19. San-

Digitized by Google

19. Sanctos hic appellat fideles, vt in Epiſtola ad Galat. cap. 1.
20. Participium *faciens*, eſt loco verbi infiniti.
21. Græci etiam exponunt hoc modo: *Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt Pater gloriæ, &c.* alij coniungunt illud *gloriæ* cum Patre, parentheſi diſtinguentes verba intermedia: quem ſenſum ſecuti ſumus.
22. Spes hoc loco pro re, quam ſperamus, accipitur, iuxta illud ad Rom. cap. 8. *Spes, quæ videtur, non eſt ſpes.*
23. Quamuis ſancti communiter in hac Epiſtola, & aliàs dicantur fideles, cum tamen agitur de retributione vitæ æternæ, vt in hoc loco opus eſt intelligere Sanctos, non ſola fide Sanctos, ſed etiam vitæ integritate, & virtute.
24. Sic interpretatur OEcumenius, à quo non diſſentit Theodoret. Alij cum Chryſoſt. & Theophylact. putant, hic fieri comparationem ab Apoſtolo, vt oſtendat eadem opus fuiſſe virtute ad vocandos Philippenſes, quæ neceſſaria fuit ad ſuſcitandum Chriſtum, & conſtituendum in dextera. Expoſitio tamen paraphraſis magis quadrat etiam textui.
25. Quomodo ſedeat ad dexteram, explicaui ex Damaſcen. 3. part. diſp. 96. cap. 6.
26. *Nomen* hoc loco ſignificat non vocabulum, ſed rem ipſam, vt notaui 1. part. diſp. 22. cap. 7.
27. Eccleſia fidelium dicitur complere, & perficere Chriſtum, & ab eo perfici perinde, atque corpus, & caput mutuò etiam ſe perficere dicuntur.
28. Suppleri debet *Chriſtus*, vt in paraphraſi. Dicitur autem eſſe omnia virtute, & eminentia, ac proinde etiam in membris ſuis perfici. Verbum *adimpletur*, eſt medium apud Græcos, in actiua, & paſsiua vſurpari poteſt, ſi in actiua capiatur, ſenſus eſt: Qui Chriſtus omnia, ſcilicet motum, vitam, & reliqua omnia bona in omnibus membris adimplet, & facit. Verum priorem ſequuti ſumus in paraphraſi cum vulgata lectione.

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

PRoſequitur in hoc cap. Apoſtolus quod propoſuerat in ſuperiori, nimirum beneſi-

b

neficium prædeſtinationis diuinæ ſpeciatim, erga ipſos Epheſios: quare huius capitis ſententia continua eſt cum ſuperiori.

CAPVT II.

1 ET vos cùm eſſetis mortui de-
liƈtis, & peccatis veſtris, in
2 quibus aliquando ambulaſtis ſe-
cundum ſeculum mundi huius,
ſecundum principem poteſtatis
aeris huius, ſpiritus, qui nunc o-
3 peratur in filios diffidentiæ, in
quibus & nos omnes aliquando
cõuerſati ſumus in deſideriis car-
nis noſtræ, facientes voluntatem
carnis, & cogitationum, & era-
mus natura filii iræ, ſicut & cete-
4 ri: Deus autem, qui diues eſt in
miſericordia, propter nimiam
5 charitatem ſuam, qua dilexit nos,
& cum eſſemus mortui peccatis,
conuiuificauit nos in Chriſto (cu-
6 ius gratia eſtis ſaluati) & conre-
ſuſcitauit, & cõſedere fecit in cœ-
7 leſtibus in Chriſto Ieſu, vt oſten-
deret in ſeculis ſuperuenientibus
abundantes diuitias gratiæ ſuæ, in
bonitate ſuper nos in Chriſto Ie-
8 ſu. Gratia enim eſtis ſaluati per
fidem, (& hoc non ex vobis, Dei
9 enim donum eſt.) Non ex ope-
10 ribus, vt ne quis glorietur. Ipſius
enim ſumus factura, creati in
Chriſto Ieſu in operibus bonis,
quæ præparauit Deus, vt in illis
11 ambulemus. Propter quod me-
mores eſtote quòd aliquando vos
eratis

PARAPHRASIS.

ET vos quoq; Deus 1 qui eſt abun-
de miſericors pro ſua eximia cha-
ritate, & beneuolentia ad vitam ſpi-
ritualem gratiæ reuocauit vnà cum
2 Chriſto, quem ad corporalem ſuſ-
citauit, cuius reſurrectionis figuram
gerunt, qui apud Deum à peccatis re-
ſurgunt. Cum tamen antea ſpirituali-
ter mortui eſſetis propter peccata ve-
ſtra, in quibus aliquando 3 vixiſtis
vita mundana huius ſeculi, & pro
voluntate 4 Principis, qui in hoc
aere poteſtatem habet, dæmonis vi-
delicet, qui vſque adhuc vim habet in
5 incredulos, & indociles, 6 in-
ter quos, & 7 nos aliquando ver-
ſati ſumus, ſequentes concupiſcentias
carnis noſtræ, & eius voluntati, &
cogitationibus obedientes, ac proin-
de non ſecus, atque alij eramus filij
iræ. 8 Sed Deus abunde miſericors
pro ſua benignitate nos etiam, ſicut
& vos cum Chriſto viuificauit, &
ſuſcitauit, & cum ipſo cœleſtes etiam
ſedes per ipſius Chriſti meritum 9
præparauit, vt futuro tempore excel-
lentes gratiæ ſuæ diuitias in nos per
Chriſti meritum collatas oſtenderet:
ea 11 enim manifeſtè Dei donũ eſt,
non ex operibus ſolius arbitrij acqui-
ſita. 12 Ac proinde nemo glorietur
ex

Digitized by Google

eratis Gentes in carne, qui dice-
bamini præputium, ab ea, quæ
dicitur circunciſio in carne, ma-
12 nufacta: quod eratis illo in tem-
pore ſine Chriſto, alienati à con-
uerſatione Iſrael, & hoſpites teſta-
mentorum, promiſſionis ſpem
non habentes, & ſine Deo in hoc
13 mundo. Nunc autem in Chriſto
Ieſu, vos qui aliquãdo eratis lon-
ge, facti eſtis propè in ſanguine
14 Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra,
qui fecit vtraque vnum, & me-
dium parietem maceriæ ſoluens,
15 inimicitias in carne ſua: legem
mandatorum decretis euacuans,
vt duos condat in ſemetipſo in
16 vnum nouum hominem, faciens
pacem, & reconciliet ambos in
vno corpore, Deo per crucem,
interficiens inimicitias in ſemet-
17 ipſo. Et veniens euangelizauit pa
cem vobis, qui longe fuiſtis, &
18 pacem iis, qui propè. Quoniam
per ipſum habemus acceſſum
ambo in vno Spiritu, ad Patrem.
19 Ergo iam non eſtis hoſpites, &
aduenæ: ſed eſtis ciues Sancto-
20 rum, & domeſtici Dei ſuper ædifi-
cati ſuper fundamentum Apoſto-
lorum, & Prophetarum, ipſo ſum-
mo angulari lapide Chriſto Ieſu.
21 In quo omnis ædificatio conſtru-
cta, creſcit in templum ſanctum
in Domino. In quo & vos coædi-
ficamini in habitaculum Dei in
Spiritu ſancto.

ex ſe fidem habuiſſe, aut prome-
ruiſſe, aut etiam ſalutem fuiſſe ſe-
quutum. 13 *Porrò eam ex operi-*
bus arbitrij ſolius non haberi, vel in-
de conſtat, quòd ipſius per omnia
figmentum, & creatura ſumus: &
ſi qua bona opera in nobis ſunt, ita
ea ex Deo habemus, vt inſtar crea-
tionis ex nullo noſtro merito ab eo
acceperimus, quæ æterna ſua præde-
ſtinatione ex ſeipſo, & nullo merito
noſtro prædefiniuit, vt in tempore ea
operaremur. Quamobrem memores
eſtote vos ignobiliori loco natos, 14
ſecundum carnem ſub Gentiliſmo, qui-
bus à Iudæis circunciſis carnali cir-
cunciſione, quam à Patribus accepe-
runt, in qua ipſi gloriabantur, præ-
putij nomen opprobrio vertebatur,
15 *vos quoque eo tempore ſine vlla*
Chriſti fide fuiſſe abalienatos ab in-
ſtituto, & ratione, viuendi Iudæo-
rum, tanquam 16 *peregrinos, & ex-*
traneos expertes legis ipſorum, & 17
teſtamenti promiſſorij, ſeu pacti, nec
vllam ſpem reſurrectionis habentes:
denique ſine veri Dei cognitione, &
cultu in hoc mundo degentes. Nunc
autem, qui longe ante à Deo, eiuſque
populo aberatis, iam ad ipſum perti-
nẽtes propinquaſtis: ipſe enim eſt pax
18 *noſtra, qui ex vtroq; populo Iu-*
daico, & Gentili vnum efficit, diru-
ens intermediũ 19 *parietẽ* 20 *quo*
diuidebantur, mutuas videlicet inter
eos inimicitias, tribuens ipſis fidem
21 *myſteriorum, qua poſſent legem*

Decalogi obſeruare: ac proinde auferens ipſi legi omnem vim, qua eos propter tranſgreßionem accuſabat: 22 vt duos populos, Gentilem ſcilicet, & Iudaicum in nouum hominem liberum à peccatis eadem fide renouaret, & 23 in ſemetipſo omnium capite vniret, atque in eodem corpore Eccleſiæ inter ſe, & cum Deo paßione conciliaret, inimicitiã, qua ſibi inuicem aduerſabantur, peremptà 24 in ſemetipſo: & veniens in carne tum vobis, qui procul à Deo, & populo ipſius eratis, tum etiam Iudæis, qui propius ad illum accedebant, non ſolum fauſtum pacis, & reconciliationis nuncium attulit, 25 ſed etiam ipſam tribuit: nam ipſe eſt per quem vterque populus eodem ſpiritu fidei acceſſum habet 26 ad Deum. Iam ergo Epheſij non eſtis peregrini, & aduenæ in populo Dei, nullam cum eo communicationem habentes, ſed eſtis conciues 27 ſanctorum Abrahæ, Moyſis, Heliæ, & aliorum, ad Dei populum ſpectantes, tanquam ad familiam Dei potentis. In quo ſane ædificio 28 Prophetæ, & Apoſtoli in fundamentum poſiti ſunt, vos autem reliquam partem ædificij ſupra ipſos completis, connexi omnes per fidem, & ſpiritum gratiæ in Chriſto, qui eſt 29 angularis lapis in hoc ædificio, fundamentum, & reliquas ipſius partes connectens: in quo quæcunque ſtructura coagmentata creſcit, & ſurgit in templum ſanctum Domini: in quo ex vobis, & Iudaico populo fit vnum habitaculum Dei per Spiritus Sancti gratiam.

ANNOTATIONES.

1. Hoc loco ſuppleuimus totum id, *Deus qui eſt, &c.* vſque ad illud *à peccatis reſurgunt,* id autem deſumpſimus ex nu. 8. vbi Paulus dicit *(Deus autem, &c.)* ibi enim redit ad caput orationis, quod innuit particula *autem* Græcè δὲ, ſecundum Hieron. γὰρ: idem enim verbum, quod nos repetiuimus deſeruit duabus periodis, videlicet, *& nos quoque, &c.* & *in quibus & nos, &c.*

2. Iuſtificati dicuntur conuiuificati Chriſto iuxta phraſin eiuſdem Apoſtoli ad Rom. 6. qui enim baptizantur, dicuntur in aſsimilationem mortis Chriſti mori peccatis, ſicut ille vitæ corporali: & contra reſurgere à morte peccati, ſicut ille à corporali: ad hoc igitur alludit in hoc cap. cum dicit *conuiuificauit.*

3. Illud *ambulaſtis* ſignificat vitam contrariam, quam in vitijs habuiſtis: ambulare enim eſt actio quædam vitæ.

4. Principem aeris huius intelligit dæmonem, vt cap. 6. *Contra ſpiritualia nequitia in cæleſtibus,* nam dæmones, cum quibus nobis pugna eſt, hoc medio aere commorantur.

5. Filios diffidentię phraſi Hebraica intelligit incredulos, & diffidentes, ſicut filius perditionis dicitur perditus homo. Græce eſt ἀπείθεια, quod imperſuaſibilitas dici poteſt Latinè.

Digitized by Google

6. *In quibus* refert Hieron. ad delicta.

7. *Vos* aliqui referunt ad Iudæos: melius tamen ad ipſam perſonam Pauli refertur.

8. Hæc periodus eſt, quæ ſuppleri debet in præcedentibus, vt notauimus num. 1.

9. Cum dicit, *conſedere nos fecit*, quaſi rem præteritam, non refertur tantum ad eos, qui iam in cœleſtibus cum Chriſto ſedebant, ſed ad omnes, qui merito ipſius ſeſſuri ſunt. Dixit autem de præterito, *ſedere fecit*, accipiendo ſeſsionem ipſam, pro eo quod merito Chriſti ſedes nobis præparatæ ſunt ab æterno: & ideo particula illa *in Chriſto*, idem ſignificat, quod *per Chriſtum*, qua denotatur meritum ipſius.

10. Cauſalis illa exprimit cauſam eius, quod proximè præceſsit, nimirum (*diuitias gratiæ ſuæ, &c.*)

11. Hoc loco *enim* cauſam aſsignat, quare gratia ſaluati ſumus per fidem, nempe quia fides Dei donum eſt: ſi enim per fidem, abſque dubio gratis ſaluati ſumus: fides enim Dei donum eſt. Quomodo verò per fidem dicamur ſaluari, & iuſtificari, in Epiſt. ad Rom. 4. & 3. 2. diſput. 209. cap. 4. explicaui. Quod ergo dicit *Dei enim donum eſt*, refertur ad fidem, & ita optima conficitur ratio, quam diximus, non tamen refertur ad illud *non ex nobis*: nam ſatis manifeſtum eſt, gratiam idem eſſe, quod donum, & non ex operibus.

12. Particula *ne*, quæ communiter ſignificat cauſam finalem, idemque valet, atque *Vt non*, hoc loco eam non ſignificat: neque enim ad hoc fides eſt donum, vt homo non glorietur, cum id non ſuapte natura fides habeat: habet ergo vim illationis in hoc loco, ſicut etiam aliquando ſolum euentum ſignificat, ac ſi dicamus, *& ideo* vel *at proinde*.

13. Cauſalis *enim*, hoc loco rationem reddit, quare fides non ſit ex noſtris operibus, quam in paraphraſi breuiter induximus.

14. Hieron. putat illud in carne additum, vt ſignificaretur ipſos fuiſſe ſolùm ſecundum carnem Gentiles, ſpiritu verò fidei veros Iſraelitas, cum tamen Paulus loquatur de tempore, quo nondum Chriſtum cognouerant, vt ex ſequentibus patet: hæc interpretatio conſtare non poteſt. Alij exponunt *in carne*, hoc eſt, viuentes ſecundum carnalia deſideria. Verùm cum Paulus ſtatim adiiciat, *quod eratis in illo tempore, &c.* quo etiam oſtendit, eos in peccatis vixiſſe, & cum Iudæos circunciſionem manifeſtam appellet, quaſi oppoſitos Gentilibus ſecundum carnem, ideo magis placet expoſitio, quam in paraphraſi ſequuti ſumus.

15. *Sine Chriſto*, idem eſt, quod ſine vlla fide Chriſti adhuc venturi.

16. Hoſpites appellat peregrinos, & alienos, ſicut 1. Pet. cap. 2. *Tanquam aduenas, & peregrinos abſtinere Vos à carnalibus deſideriis*: hoc eſt, rogo vos abalienatos eſſe à deſideriis carnalibus. peregrini enim in aliqua

Digitized by Google

ciuitate non communicant priuilegiis, & aliis bonis. Sic ergo admonet Petrus, vt in hac carne ſimus, veluti peregrini, non communicantes deſideriis eius. Eadem phraſi dixit cap. 4. *Nolite peregrinari in feruore, qui vobis ſit ad tentationem*, hoc eſt, nolite vos arbitrari alienos eſſe debere à tentatione; atque ita ſubiungit, *quaſi nouum aliquid vobis contingat.* Alij cum Cypriano lib. 4. Epiſtolarum epiſt. 6. quæ nunc eſt 56. ante medium, & in exhortatione ad martyrium, cap. 9 explicant, nolite mirari, in eum ſenſum, quo rem mirabilem dicimus peregrinam, ſeu raram.

17. Hieronymus in magnis commentariis, tom. 6. & Græci referunt genitiuum, *promiſſionis* ad teſtamentum, vt nos in paraphraſi; alij referunt ad ſpem, melius autem refertur ad teſtamentum: eſt enim veluti epitheton teſtamenti, quod ſæpe Scriptura appellat pactum. Per ſpem autem intelligit Paulus, non Chriſtum, ſed reſurrectionem, quę Act 26. dicitur facta Patribus, & ob quam alibi dixit Paulus: *Propter ſpem Iſrael catena hac circundatus ſum.* De hac etiam dixit cap. 1. huius Epiſt. *Quæ ſit ſpes vocationis veſtra*, inquit autem eos expertes teſtamenti promiſſorij, non quòd Gentibus non eſſet promiſſum, eas benedicendas eſſe in ſemine Abrahæ, hoc eſt, in Chriſto, ſed quia erant extra populum illum, cui ſolum prima facie videbatur facta promiſsio, & propterea dixit ad Rom. 3. Præſtare ſuper omnem modum populo Gentilico, quod ei commiſſa eſſent eloquia Dei, hoc eſt, lex, & teſtamentum, & Prophetiæ apud ipſos eſſent ſeruatæ. Quod verò attinet ad negotium iuſtificationis, in eo cap. in nulla re antecellere fuſius dixi.

18. Chriſtus non dicitur pax noſtra, ſicut nec ſanctificatio, quòd illius ſanctitate tanqnam forma ſancti dicamur, ſed quia meruit nobis ſanctitatem, & pacem, de quo 1. par. diſput. 85. cap. 6. & 1. 2. diſp. 202. cap. 2.

19. Græcè eſt vna vox μεσότοιχον, quæ ſignificat illum parietem, quo ædes diuiduntur. Participium verò *ſoluens* explicari poſſet verbo præteriti, ſicut dixit *fecit vtraque vnum*, vtrobiq; enim eſt participium eiuſdem temporis in hunc modum, *Qui fecit vtraque vnum, & diruit inter medium parietem*; ſenſus autem vtroque modo idem eſt.

20. Iſtum intermedium parietem aliqui interpretantur, non inter duos populos Iudaicum, & Gentilium, ſed inter ipſos Epheſeos, & Deum: dum enim erant in ſua infidelitate, à Deo erant diuiſi. Verùm cum antea inter duos populos fecerit comparationem, & inferius dicat, vt duos condat in ſemetipſo, melius quadrat contextus, vt in paraphraſi.

21. Hieronym. Chryſoſtom. Theophilact. Theodoret. & Æcumen. ſic interpretantur, legem ceremonialem præceptis Euangelicis abrogans, ſeu commutans. Eraſmus verò legit *in decretis*, atque adeò interpreta-

pretatur hoc modo : legem mandatorum in decretis ſitam euacuans. Sed Græci, & Hieron. & alij Latini Patres non legunt *in decretis*. Verùm interpretes Chryſoſtomi, & Theodoreti ex ſuo cerebro in textu Pauli poſuerunt *in decretis*. Mihi placet expoſitio paraphraſis, vt per decreta intelligat fidei dogmata, & ea pro fide accipiat, quam interpretationem ſequuntur etiam Chryſoſt. Theophylact. & OEcumenius: & eodem modo interpretari poſſumus illud ad Coloſſ. 2. *Delens quod aduerſus nos erat, chirographum decreti* ſi legamus, *chirographum decretis*.

22. Repetitio eſt illius, quod dixit: *Fecit vtraque vnum*.

23. Nonnulli interpretantur, *per ſemetipſum*, quæ phraſis in hac Epiſtola, & alibi ſæpe familiaris eſt Paulo: ſed quia hic Chriſtum videtur comparare capiti, ſicut inferius lapidi angulari coniungenti vtrunque populum, vt ſeruetur continuata metaphora: & comparatio, placuit interpretari, vt in paraphraſi.

24. Eodem modo interpretantur *per ſemetipſum*, mihi magis probatur *in ſemetipſo*, vt ſenſus ſit: Ipſe occiſus eſt ſua morte, quod eſt, in ſeipſo interfecit, & diſſoluit inimicitias duorum populorum.

25. *Euangelizare*, hoc loco plus, quàm *verbo annunciare*, ſignificare videtur, ſcilicet opere ipſo, ſicut de his etiam, qui rem deſideratam nobis detulerunt, dicimus bonos fuiſſe nuncios.

26. Patrem nõ appellat primam perſonam, ſed Deum Patrem communem. Sicut ad Rom. 8. inquit, *In quo clamamus, Abba, Pater.*

27. Hos ſanctos, & alios ſimiles ex populo Dei intelligit Paulus, vt expoſuit Chryſoſt.

28. Fundamentum aliqui intelligunt fidem Apoſtolorum, & Prophetarum, alij verò ipſum Chriſtum, ſed metaphoricè, & argumento propoſito magis congruit expoſitio paraphraſis: vult enim Paulus oſtendere, quomodo Epheſij aggregati ſint populo Dei, Chriſtum autem comparat inferius lapidi angulari.

29. Non ſatis nunc cognoſcitur lapis angularis, qui ſi eſſet perſpectus, appareret maximè vis comparationis, & metaphoræ. Videtur ſane hac metaphora optime explicare Paulus, quod ſuperius dixerat, nempe, ex duobus populis veluti ex duobus parietibus diruto intermedio pariete inimicitiarum, factum fuiſſe vnum populum, veluti vnum templum; cùm verò ex duobus parietibus fit vnum habitaculum, opus eſt in angulo aliquo lapide communi copulari: huic ergo comparatur Chriſtus in hoc ædificio ſpirituali.

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS III.

EXpoſito iam in duobus præcedentibus capitibus myſterio vocationis erga omnes in vniuerſum, & ſpeciatim erga ipſos Epheſios, explicat nunc illis Paulus, quanto animi affectu à Deo petat, vt opus, quod in ipſis Deus ſua gratia cœpit, perficiat eoſque corroboret, & impleat ſpiritu gratiæ ſuæ, vt poßint optimè cognoſcere, quæ à Deo eis donata ſunt. Et cum ſe in principio epiſtolæ vinctum eſſe dixiſſet pro ipſis, obiter explicat munus prædicationis ſibi commiſſæ: cuius occcaſione in vincula coniectus fuerat, vbi longiſſimam interſerit parentheſin, ſiue hyperbaton, ob quod difficilis eſt ſenſus, vt ſtatim apparebit.

CAPVT III.

1 HVius rei gratia ego Paulus
vinctus Chriſti Ieſu, pro vo-
2 bis Gentibus, ſi tamen audiſtis
diſpenſationem gratiæ Dei, quæ
3 data eſt mihi in vobis: quoniam
ſecundum reuelationem notum
mihi factum eſt ſacramentum,
4 ſicut ſuprà ſcripſi in breui: prout
poteſtis legentes intelligere pru-
den-

PARAPHRASIS.

HVius rei, quam hactenus vobis expoſui, gratia, ego Paulus in vincula coniectus, propter Euangelij huius prædicationem 1 flecto genua, & anxiè deprecor Deum, vt virtute, & potentia ab eo corroboremini: Ego inquam, vinctus propter Euangelij prædicationem, ſiquidem audiſtis quemadmodum munus gratiæ prædi-

dentiam meam in myſterio Chri-
5 ſti, quod aliis generationibus non
eſt agnitum filiis hominum, ſicut
nunc reuelatum eſt ſanctis Apo-
ſtolis eius, & Prophetis in Spiri-
6 tu. Gentes eſſe coheredes, & con-
corporales, & comparticipes pro-
miſſionis eius in Chriſto Ieſu, per
7 Euangelium. Cuius factus ſum
ego miniſter ſecundum donum
gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſe-
cundum operationem virtutis e-
8 ius. Mihi enim omnium ſancto-
rum minimo data eſt gratia hæc,
in Gentibus euangelizare inue-
ſtigabiles diuitias Chriſti, & illu-
9 minare omnes, quæ ſit diſpenſa-
tio ſacramenti abſconditi à ſecu-
lis in Deo, qui omnia creauit, vt
10 innoteſcat principibus, & pote-
ſtatibus in cœleſtibus, per Eccle-
ſiam, multiformis ſapientia Dei,
11 ſecundum præfinitionem ſeculo-
rum quam fecit in Chriſto Ieſu
12 Domino noſtro; in quo habe-
mus fiduciam, & acceſſum in con-
13 fidentia per fidem eius. Propter
quod peto, ne deficiatis in tribu-
lationibus meis pro vobis, quæ
14 eſt gloria veſtra. Huius rei gratia,
flecto genua mea ad Patrem Do-
15 mini noſtri Ieſu Chriſti, ex quo
omnis paternitas in cœlis, & in
16 terra nominatur; vt det vobis ſe-
cundum diuitias gloriæ ſuæ, vir-
tutem corroborari per Spiritum
17 eius in interiori homine: Chri-
ſtum habitare per fidem in cordi-
bus

prædicandi vobis Euangelium mihi peculiari ratione commiſſum eſt: ſacramentum 2 enim, & myſterium hoc abſconditum, quod prædico, non humano ſtudio, neque ex aliorum Apoſtolorum, aut Prophetarum doctrina didici: 3 ſed ex reuelatione ita mihi innotuit, 4 quemadmodum ſuperiori cap. breuiter vobis expoſui: 5 breuiter inquam, non diffuſè, quatenus vos capaces ad meam de Chriſto ſcientiam percipiendam, & intelligendam cognoui: 6 quod ſanè myſterium priſcis temporibus nulli vnquam hominũ, qualiter nunc ſanctis Apoſtolis, & Prophetis reuelatum eſt. Myſterium inquam, illud, quo Deo placuit Gentes 7 vnà cum Iudaico populo ſub vno capite, Chriſto videlicet conſtituere, ſimulq; heredes promiſſionis in Chriſto factæ, per apprehenſionem Euangelij participes efficere, cuius ego miniſter ſum factus ex dono gratiæ ipſius, quæ mihi ad prædicandum 8 efficax, & virtute collata eſt. Mihi 9 enim ſanctorum minimo, & nouiſſimo credita eſt hæc prouincia, vt annunciem Gentibus inſcrutabiles Chriſti diuitias, & in lucem proferam, quæ ſit communicatio, 10 & diſpenſatio tanti myſterij, quod Deus omnium conditor tot ſeculis in ſeipſo abſconditum ſeruauit, 11 vt appareat, & in conſpectu Principum, & Poteſtatum cœleſtium ſpirituum manifeſta fiat tam varia, & multiformis Dei

Digitized by Google

bus veſtris, in charitate radicati,
18 & fundati, vt poſsitis compre-
hendere cum omnibus ſanctis,
19 quæ ſit latitudo, & longitudo, &
ſublimitas, & profundum, ſcire
etiam ſupereminentem ſcientiæ
charitatem Chriſti, vt impleami-
ni in omnem plenitudinem Dei.
20 Ei autem qui potens eſt omnia
facere ſuperabundãter, quam pe-
timus, aut intelligimus ſecũdum
virtutem, quæ operatur in nobis:
21 ipſi gloria in Eccleſia, & in Chri-
ſto Ieſu in omnes generationes
ſeculi ſeculorum, Amen.

ſapientia, & gratia, quam ab æterno donare decreuit, 12 *& re ipſa in tempore exhibuit* 13 *per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum: cuius merito* 14 *audemus nobis polliceri per fidem eiuſdem, amicitiam, & acceſſum ad Deum. Cum ergo tam magnum ſit vocationis veſtræ myſterium, & talem acceſſum ad Deum habeamus, obſecro ne afflictiones, quas veſtri cauſa patior, vos à cœpto deterreant:* 15 *illæ namque etiamſi vobis contingant, eſſe poſſunt cauſa gloriandi.* 16 *Huius ergo myſterij, quod hactenus expoſui, gratiâ, flexis genibus aßiduè precor Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, ex quo tum omnis* 17 *familia, & cognatio, tum etiam omnis paternitas, & principatus Angelorum in cœlis, & hominum in terris* 18 *exiſtit: vt virtute ſua, & ſpiritu gratiæ ſuæ nos interius confirmet,* 19 *& faciat* 20 *per eundem ſpiritum fidei Chriſtum* 21 *permanere in vobis: vt ita poſtquam in charitate altè radices egeritis, & firma ieceritis fundamenta, percipere, & intelligere poßitis vnà cum omnibus ſanctis, quæ ſit tanti myſterij* 23 *magnitudo, & eximiam Chriſti in vos charitatem omni creata cogitatione ſuperiorem intelligere: vt* 24 *donorum; & beneficiorum Dei perfectione compleamini.* 25 *Ipſe autem Deus, qui omnia hæc abundantius, quàm petimus, aut cogitamus præſtare poteſt per Chriſti meritum, laudetur ab Eccleſia ſua in omnes generationes ſeculi ſeculorum. Amen.*

ANNOTATIONES.

1. Hieronymus cum non inueniret verbum huic priori periodo, dixit eſſe ſolœciſmum: nam pro eo quod dicere debuit: huius rei gratia ego Paulus vinctus Ieſu Chriſti pro vobis Gentibus cognoui myſterium, ait: huius rei gratia ego Paulus: notum mihi factum eſt Euangelium. Sed quod hoc verbum non poſsit deſeruire huic priori parti manifeſtè indicat particulam *quoniam*, quæ interpoſita eſt, quam præterit Hieron. Alij cum Eraſmo addunt verbum ſubſtantiuum *ſum* in hunc modum: huius, ſcilicet prædicationis gratia, ego Paulus pro vobis vinctus ſum; imò & ipſi textui audacter addidit. Obſtat tamen huic eius inter-

interpretationi, quòd in Græco nomini illi *vinctus* additur articulus ὁ, qui non ſolet adiici prædicato enunciationis. Alij cum Ambroſio ſupplent hoc modo: ego Paulus pro vobis legatione fungor. Alij dicunt, vt Græcanica ſcholia, rectum pro obliquo poſitum, vt ſenſus ſit: huius rei gratia mihi Paulo, qui vinctus ſum, Ieſu Chriſti data eſt gratia hæc, videlicet, in Gentibus euangelizare. Ceterùm veriſimilius eſt, hic eſſe parentheſin longiſsimam occaſione illius, quod dixerat, ſe vinctum pro illis: quare verbum quod ſuppleri debet, eſt inferius, cum iterum repetit: *huius rei gratia flecto genua*, quaſi diceret: huius, inquam, rei gratia. Et hoc pacto in paraphraſi addidimus.

2. Reddendo cauſam eius, quod dixerat, explicat, qua ratione commiſſum ei fuerit euangelicæ prædicationis officium.

3. Idem habet ad Galat. 1.

4. Significat eo modo, quo illud myſterium ipſis ſuperiori cap. expoſuit, ſibi fuiſſe reuelatum: neque aliquid de ſuo addidiſſe.

5. Quia multo copioſius myſterium ei fuerat reuelatũ, limitat, quod dixerat ſuperiori numero, nimirum ita à ſe expoſitum breuiter, non quod copioſius non acceperit, ſed quòd ipſi non eſſent magis capaces. Vnde particulam *prout* Græcè πρὸς ὃ, id eſt, *ad quod*, vel *iuxta quod*, optimè interpretatur Chryſoſt. vt valeat idem, quod *quatenus*, quę eſt particula limitantis.

6. Ambroſius putat veteres Prophetas, & Patriarchas ignoraſſe hoc myſterium, quomodo ſcilicet Gentes ſine circunciſione forent participes donorum per Chriſtum: ſed hoc veriſimile non eſſe, quiſq; colligere poteſt ex libris Prophetarum, maximè Iſaiæ. Alij vt Chryſoſt. & S. Thomas 3. p. q. 17. art. 5. ad tertium dicunt, ſeculis præteritis reuelatum hoc myſterium, ſed non ſub illis circunſtantiis, quibus fuit Apoſtolis, & Prophetis Euangelicis. Tertia expoſitio eſt etiam Chryſoſt. videlicet, antiquos Prophetas, & Patriarchas cognouiſſe vocandas eſſe Gentes, ignoraſſe tamen ex æquo futuras conſortes cum Iudæis. Verùm ex libris Prophetarum conuinci poteſt contrarium. Mihi placet expoſitio Hieronymi. quam etiam habet Chryſoſt. vt ſolùm neget Apoſtolus filiis hominum reuelatum eſſe myſterium hoc. Per filios autem hominum, intelligit alios omnes, præter Prophetas, etiam antiquæ legis, & Apoſtolos Euangelij, hi enim dicuntur filij Dei. Sic ergò ſolùm hi, quibus ſpiritu Dei reuelatum fuit hoc myſterium, notitiam illius habuerunt: ac ſi diceret Paulus, paucis illud reuelatum fuiſſe.

7. Illud coheredes, & concorporales aliqui referunt ad Chriſtum, vt ſit ſenſus: heredes vnà cum Chriſto, & vnum cum illo corpus conſtituentes. Verum, vt conſtat ex ſuperiori capite potius ad Iudæos

Digitized by Google

referri debet, vt in paraphraſi: ſic enim in fine cap. 2. dixit coædificamini in habitaculum Dei: ex vtroque namque populo dixit eundem in Chriſto factum, & ædificatum. Quare myſterium eſt, Gentes ſimul cum Iudæis ſub eodem capite, & in eundem populum vniri, & heredes eſſe promiſsionis.

8. Quod interpres Latinè reddidit operationem, Grǽcè eſt ἐνέργειαν, quæ vox ſignificat efficaciam, & operationem.

9. Græcè eſt ἐλαχιστοτέρῳ, non ſuperlatiuum, ſed comparatiuum ex ſuperlatiuo formatum.

10. Græcè non eſt οἰκονομία, quæ ſignificat ſæpiſsimè ipſum myſterium Incarnationis in Scriptura, & apud ſanctos Patres: ſed eſt κοινωνία, id eſt, communicatio.

11. Locum iſtum habes explicatum in tractatu de Angelis 1. p. q. 57. art. 5. vt hic in paraphraſi, non quia ex Eccleſia didicerint Angeli, ſed quia in conſpectu ipſorum geſta ſunt ea, quæ ipſis innotuiſſe dicuntur.

12. Illud *quam facit*, non refertur ad æternam prǽdeſtinationem Dei, ſed ad executionem in tempore.

13. Illud *in* denotat idem, quod *per*, vt ſæpius dictum eſt. Chriſtus autem meruiſſe dicitur æternam Dei præfinitionem, non ſecundum ſe, vt increatum quid eſt, ſed ratione rei, quam Deus præfiniuit, ſicut 1. part. diſp. 94. diximus.

14. Fiducia hoc loco Græcè eſt παῤῥησία, quod aliquando ſignificat audaciam loquendi, vt Act. 4. *Videntes autem Petrum, &c.* Verum audacia hæc idem eſt, quod fiducia: qui enim loquitur cum audacia, cum fiducia etiam loquitur: hic etiam fiduciam cum Deo etiam ſignificat.

15. Illud, *qua eſt gloria veſtra* Græci interpretantur in hunc ſenſum, nimirum: gloriari poteſtis, quòd tanti vos faciat Deus, vt dilectiſsimos Apoſtolos pro vobis affligi patiatur. Quæ expoſitio non diſplicet. Ceterùm fortaſsis Paulus etiam eos ad ſimiles aduerſitates patienter in ſe ipſis tolerandas exhortatur, & ob id magis placet expoſitio paraphraſis.

16. Hactenus durauit hyperbaton, de quo num. 1. nunc ergo redit ad orationis filum.

17. Quod paternitas hoc loco ſignificet familiam, ſeu principatum latè oſtendi 3. p. q. 3. art. 6. & ideo vtranque ſignificationem in paraphraſi expreſsimus.

18. *Nominatur* hoc loco ſignificat idem, quod eſſe, ſeu exiſtere, vt eodem art. latè oſtendi.

19. Infinitiuũ *habitare* pendet ex verbo ſuperius poſito, *det vobis*: ideò addidimus nos verbum *faciat*, quod in idem redit.

20. Per

Digitized by Google

20. Per fidem dicit, tanquam per nuncium, cui ſæpe in hunc ſenſum tribuit Paulus iuſtificationem, vt vidimus in epiſt. 1. ad Rom. quòd ſpiritus fidei præſtet vires ad operandum, & obſeruandum legem.

21. *Habitare* perſeuerantem præſentiam ſignificat, qui enim non diu manet alicubi, non dicitur ibi habitare.

22. Comprehendere hoc loco non vſurpatur eo ſenſu, quo ſcholaſtici accipiunt, ſed vt in paraphraſi.

23. Plenitudinem intelligit non tantum notitiæ ſpeculationis, ſed operationis etiam, quam ex ea cognitione eos habituros eſſe ſperat.

24. Præpoſitio *in* hoc loco, vt alibi ſæpe, ſignificat *per*, vt Græci interpretantur. Idem eſt *per Chriſtum*, atque, per meritum illius, ſine quo nemo poteſt Deum laudare.

ARGVMENTVM
Capitis IV.

Iam ab hoc capite incipit Paulus ſanctæ vitæ documenta Epheſiis præbere. In hoc verò ad charitatem erga proximum eos exhortatur, & hæc eſt ſecunda pars epiſtolæ, quæ eſt parænetica, ſeu exhortatoria.

Capvt IV.

1 OBſecro itaque vos ego vin-
ctus in Domino, vt dignè
ambuletis vocatione, qua vocati
2 eſtis, cum omni humilitate, &
manſuetudine, cum patientia,
ſupportantes inuicem in charita-
3 te, ſoliciti ſeruare vnitatem Spiri-
4 tus in vinculo pacis. Vnum cor-
pus, & vnus Spiritus, ſicut vocati
eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ,
5 vnus Dominus, vna fides, vnum
6 baptiſma. Vnus Deus, & Pater
omni-

Paraphrasis.

CVm 1 ergo ita ſit, quòd vos Deus tot, tantiſq; beneficiis donauerit, vt hactenus oſtendi, obſecro ego, qui propter Dominum in vincula ſum coniectus, vt eum vitæ modum obſeruetis, qui fini, & ſcopo, ad quem vocati eſtis, optimè reſpondeat, 2 humiliter, 3 manſueti, 4 & patienter, ſi quid in alio vitioſum, aut minus rectum videbitur tolerantes inuicem 5 per charitatem, ſtudentes 6 voluntatum vnionem obſer-

Digitized by Google

omnium,qui ſuper omnes, & per
7 omnia, & in omnibus nobis. V-
nicuique autem noſtrum data eſt
gratia ſecundum menſuram do-
nationis Chriſti,propter quod di-
8 cit: Aſcendens in altum; capti-
uam duxit captiuitatē;dedit dona
9 hominibus.(Quod autem aſcen-
dit,quid eſt, niſi quia & deſcendit
primùm in inferiores partes ter-
10 ræ? Qui deſcendit, ipſe eſt,& qui
aſcendit ſupra omnes cœlos, vt
11 adimpleret omnia,) & ipſe dedit
quoſdam quidē Apoſtolos,quoſ-
dam autem Prophetas,alios verò
12 Euangeliſtas, alios autem paſto-
res,& doctores ad conſummatio-
nem Sanctorum in opus miniſte-
rii,in ædificationē corporis Chri-
13 ſti: donec occurramus omnes in
vnitatem fidei, & agnitionis filij
Dei,in virum perfectum,in men-
ſuram ætatis plenitudinis Chriſti.
14 Vt iam non ſimus paruuli flu-
ctuantes, & circunferamur omni
vento doctrinæ in nequitia ho-
minum,in aſtutia ad circumuen-
15 tionem erroris. Veritatem autem
facientes in charitate,creſcamus
in illo per omnia, qui eſt caput,
16 Chriſtus: ex quo totum corpus
compactum, & connexum per
omnem iuncturam ſubminiſtra-
tionis, ſecundum operationem
in menſuram vniuſcuiuſq; mem-
bri,augmentum corporis facit in
ædificationem ſui in charitate.
17 Hoc igitur dico, & teſtificor in
Domi-

uare vinculo pacis, 7 *vnum corpus,*
& eundem ſpiritum cum aliis con-
ſeruantes, quemadmodum vocati e-
ſtis,cum credidiſtis in vnam, & ean-
dem vitam 8 *immortalem, quam*
ſperatis. Vnus eſt 9 *enim Dominus*
omnium, vna fides, vnum baptiſma,
quo initiamur, vnus etiam Deus, &
Pater omnium noſtrum, 10 *qui o-*
mnibus præſidet,omnia peruadit, &
permeat, & in ipſis quoque manet.
11 *Ob id autem quiſque non putet*
ſe aliis omnibus æquari poſſe, quòd
eiuſdem corporis vnitatem cum aliis
ſub eodem capite Chriſto ſit conſe-
quutus: vnicuique enim huius cor-
poris membro gratiæ ſpiritus, & in-
fluxus iuxta menſuram, & Chriſti
beneplacitum,qui eſt caput omnium,
communicatus eſt: id quod Pſalmi-
ſta 12 *ſignificare voluit Pſal. 67.*
cum dixit. Aſcendens in altum,
captiuam duxit captiuitatem,de-
dit dona hominibus. 13 *Cur Pro-*
pheta inquit, aſcendit? *niſi quia ipſe*
deſcendit prius in inferiores partes
terræ: qui autem deſcendit, ipſemet
Chriſtus eſt, qui aſcendit ſuper omnes
cælos, vt omnia,quæ de ipſo prædicta
erant,adimpleret. Et ipſe quidem, 14
prout ei placuit, in hoc Eccleſiæ ſuæ
corpore cōſtituit quoſdam Apoſtolos,
quoſdā Prophetas, alios verò Euan-
geliſtas,alios Epiſcopos,qui & locum
paſtoris,& doctoris habent, vt vni-
uerſitatem eorū,qui prædeſtinati ſunt
15 *conſummaret,omnibusq; numeris*
abſo-

Digitized by Google

Domino: vt iam non ambuletis,
ſicut & Gentes ambulant in vani-
18 tate ſenſus ſui, tenebris obſcura-
tum habentes intellectū, alienati
à vita Dei per ignorantiam, quæ
eſt illis, propter cęcitatē cordis ip-
19 ſorum. Qui deſperantes, ſemeti-
pſos tradiderunt impudicitiæ, in
operationem immunditiæ omnis
20 in auaritiam. Vos autem non ita
21 didiciſtis Chriſtum: ſi tamē illum
audiſtis, & in ipſo edocti eſtis, ſic-
22 ut eſt veritas in Ieſu. Deponite
vos ſecundum priſtinam conuer-
ſationem, veterem hominem, qui
corrumpitur ſecundum deſideria
23 erroris. Renouamini autem ſpi-
24 ritu mentis veſtræ, & induite no-
uum hominem, qui ſecundum
Deum creatus eſt in iuſtitia, &
25 ſanctitate veritatis. Propter quod
deponentes mendacium, loqui-
mini veritatem vnuſquiſq; cum
proximo ſuo: quoniam ſumus
26 inuicem membra. Iraſcimini, &
nolite peccare: Sol non occidat
27 ſuper iracundiam veſtram. Noli-
28 te locum dare diabolo. Qui fura-
batur, iam non furetur: magis au-
tem laboret, operando manibus
ſuis quod bonum eſt, vt habeat
vnde tribuat neceſſitatē patienti.
29 Omnis ſermo malus ex ore ve-
ſtro non procedat: ſed ſi quis
bonus ad ædificationem fidei, vt
30 det gratiam audientibus. Et noli-
te contriſtare Spiritum ſanctum
Dei, in quo ſignati eſtis in diem
redem-

abſolutum eſſet totius corporis miniſteriū, & operatio: atq; ita ædificium, quod 16 in ſeipſo conſtituere propoſuit: 17 donec omnes perueniamus ad vnam fidem, & agnitionē filij Dei, & in viros perfectos, 18 tanquam plenæ ætatis in rerum Chriſti cognitione euadamus, robuſti ſcilicet, & conſtantes in fide ipſius: nec amplius ſimus pueri, 19 hoc eſt, inter vera, & falſa dogmata fluctuantes, nec circumferamur quouis vento doctrinæ, per 20 artificioſam hominum fallaciam, & aſtutiam, qua in errorem nos inducere conantur; ſed potius veritatem ſectantes 21 omni opere, & occaſione in charitate creſcamus, 22 coniuncti cum eo, qui eſt caput noſtrum, Chriſto nimirum, 23 ex quo totum huius Eccleſiæ corpus compactis, & connexis inuicē membris, ſingulisq; ſuo loco quadam animorum connexione colligatis 24 virtute, & energia, pro cuiuſq; membri cōditione, proportione quadam communicata 25 coaleſcit, & quaſi ædificium quoddam creſcit in 26 charitate. Hoc igitur dico, & per Chriſtum obteſtor, vt iam non ita agatis, ſicuti Gentiles, qui quæcunq; vana eorum 27 mens excogitauerit, ea proſequuntur, excæcati tenebris ignorantiæ, alieni omninò à vita ſpirituali, quam Deus Sanctis ſuis elargitur: 28 qui poſtquam eo duritiæ peruenerunt, vt peccatorum dolere neſciant, 29 deſperati ita ſemetipſos tradiderunt impu-

Digitized by Google

redemptionis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio: & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Eſtote autem inuicem benigni, miſericordes, donantes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis.

impudicitiæ, & laſciuiæ, vt eorum libido 30 iniuſtitia, ſi opus fuerit, compleatur. Vos autem iuxta Chriſti doctrinam, & ſpiritum non ita facere didiciſtis, 31 niſi forſan illius doctrinam audientes, nondum plenè edocti eſtis 32 iuxta veritatẽ, quam Chriſtus docuit: 33 exuere vos veterem hominem, hoc eſt, vitam, 34 quæ prauis deſideriis nullum alium fert fructum, quam corruptionis. Renouamini autem in ea 35 veſtri parte, quæ eſt ſpiritus, ſeu mens veſtra, induentes nouum Adamum, ſcilicet 36 Chriſtum, qui à Deo factus eſt, & omni iuſtitia & ſanctitate ornatus, hoc eſt Chriſti in nobis conuerſationem, & virtutes exprimite. 37 Quapropter omne genus mendacij fugientes, cum ſitis inuicem membra eiuſdem corporis, vt prædictum eſt, omnes veritatem cum aliis profitemini, neque vllus alium ſeducat. 38 Si verò contingat iraſci, ira ſit ita moderata, vt non peccetis, ſed ea ſit breuiſſima, vt in vobis 39 ad occaſum vſque ſolis non perſeueret, quin imo non ſolùm ei conſenſum non præbeatis, verum etiam optimis rationibus illam omnino deponatis, & nolite in ea permanentes locum dare 40 dæmoni. Qui antea aliena rapiebat, amplius non furetur; 41 ſed potius laboret, & 42 ex aliquo bono opificio quæſtum quærat, 43 vt habeat, quo indigentibus ſubuenire poſſit. 44 Nullus ſermo ſpurcus, & turpis de ore veſtro procedat, ſed qui alios in ſpiritu 45 ædificet, & ad bonum promoueat, ipſiſque 46 commodum afferat: & nolite à vobis quaſi contriſtatum expellere Spiritum ſanctum Dei, 47 quo obſignati eſtis in baptiſmate, 48 quæ fuit dies redemptionis veſtræ. Omnis amaritudo, quæ radix eſt aliorum malorum, ira, indignatio, vociferatio ſine iudicio, & menſura, & 49 maledicentia longè à vobis abſit, ſed potius eſtote inuicem benigni, miſericordes, 50 condonantes, & ignoſcentes vobis ipſis, ſicut etiam Deus condonauit vobis per meritum Chriſti.

ANNOTATIONES.

1. Particula *itaque* eſt nota conſequutionis ex præcedentibus, vt in paraphraſi explicauimus.
2. Explicat quo pacto dignè vocationi ſuę debeant ambulare, omnia autem reſpiciunt mutuam charitatem.
3. Græca vox eſt, quæ à ſentiendo dicta eſt, cum quis modeſte de ſe ſentit, quod proprium eſt humilitatis.

4. Græcè

Digitized by Google

4. Græcè eſt μακροθυμία, quæ longanimitatem ſignificat: eſt autem differentia inter patientiam, & manſuetudinē, vt colligitur ex S. Tho. 2. 2. quæſt. 136. & quæſt. 157.

5. Particula *cum* idem ſignificat hoc loco quod *per*, denotat autem charitatem debere eſſe principium mutuò tolerandi alienos defectus; id verò non ſignificat ſuperius, vbi dicit *cum humilitate, &c.* ſed ibi potius denotat affectum charitatis, & explicat, quale debeat eſſe opus tolerandi mutuò aliorum defectus.

6. Per ſpiritum aliqui intelligunt Spiritum ſanctum, vt Chryſoſt. & Græci: verùm vtroque modo eòdem recidit ſenſus.

7. Illud *Vnum corpus, & vnus ſpiritus*, multi non referunt ad præcedentia, ſed explicant hoc modo: vnum corpus eſt omnium, qui credunt, & vnus ſpiritus per ſingula membra, ita vt inde noua periodus incipiat. Mihi cum Caietano placuit continenti ſermone ad præcedentia referre.

8. *Spes vocationis*, hoc loco pro re ipſa, quam ſperamus, accipitur, vt ad Rom. 8. *Spes quæ videtur, non eſt ſpes*

9. Supplenda videtur illa cauſalis: hanc enim videtur aſsignare cauſam, ob quam ad vnionem, & paternam charitatem eos exhortatur.

10. *Super omnes*, quidam putant ſignificare dominium *per omnia*, & gubernationem *in omnibus* verò inhabitationem: poſſemus etiam in illo *per omnia*, intelligere penetrationem Dei, qui ſua ſubſtantia intimè in rebus eſt, addidit autē Paulus *in omnibus*, vt perſeueranter in ipſis eum manere oſtenderet, non quaſi tranſeuntem ea penetrare.

11. Aliqui cenſent id dixiſſe Paulum, vt reprimeret affectum inuidiæ, & ſuperbiæ erga alios: alij putant dictum, vt eos, qui minus acceperant, conſolaretur, quòd Chriſtus iuxta ſuæ voluntatis nutū ita diſtribuerit. Senſus tamen paraphraſis mihi magis probatur, & congruit cum eo, quod dicitur num. 23. & infra.

12. Pſalmum illum aliqui contendunt ſcriptum pro victoria Syriæ habita, quæ deſcribitur 2. Reg. 8. ſed quamuis non ſit contemnendus hic ſenſus, ſaltem myſticè de Chriſto intelligendum eſſe definit Paulus hoc loco.

13. Explicat Paulus verba Pſalmi ad Chriſtum ea applicans: dicit ergo Dauid: *Aſcendit in altum*, hoc eſt, mirabiliter exaltatus es, cum ipſos Syrios in captiuitatem cepiſti: nam iuxta phraſin Hebraicam captiuam ducere captiuitatem, eſt captiuos ducere, vnde Deuteron. 21. loco illius quod vertit Hieronym. *captiuos duxeris*, ad verbum in Hebræo habetur *captiuam ceperis captiuitatem*, hic ſenſus eſt iuxta corticem literæ, at verò ſenſu myſtico explicat Paulus de Chriſto. Illud autem *in inferiores partes terræ*, variè ſolet explicari: quidam de ipſamet terra, vt ſit ſenſus: in inferio-

Digitized by Google

ſeriores partes mundi, quæ ſunt terræ. Alij quorum ſententia mihi probatur in infernum, quod ſubtus terra eſt, de quo dicemus latius 3. part.
14. In verbo *dedit*, inſinuatur gratuita Dei donatio, quæ nullis præcedentibus meritis, ſed prout placuit ipſi, facta eſt.
15. Vox Græca καταρτίζειν, interdum ſignificat inſtaurare, & reparare, & iuxta hanc ſignificationem ſenſus eſſet: vt lapſos repararet, hæc dona largitum fuiſſe Chriſtum. Appellat verò ſanctos, hoc eſt, ad ſanctitatem vocatos fideles, vt in Epiſt. ad Galatas, & ad Philippenſes. Interdum verò ſignificat perficere, quam ſignificationem ſequutus eſt interpres, quæ iure eſt præferenda.
16. Chriſti ædificium appellatur Eccleſia, quam ſupra Chriſtum fundamentum firmiſsimum voluit ædificari.
17. Latini aliqui intelligunt illud *occurramus*, de occurſu quo in die iudicii omnes conueniemus, non in vnam fidem, ſed in vnam viſionem, qua iam erimus ſtabiles, & falſis doctrinis non circumferemur: melius tamen quadrat contextui paraphraſis: nam ideo Chriſtus conſtituit quoſdam Apoſtolos, &c. ad ita perficiendos fideles, vt non ſolùm in alia vita, ſed in hac non fluctuarent omni vento doctrinæ.
18. Ea periphraſi deſcribit ſtatum perfectum, quem per menſuram ætatis plenitudinis, hoc eſt, plenæ ætatis ſignificat, illud autem *Chriſti* eſt obiectiue, & idem eſt, quod de Chriſto, quaſi diceret, in cognitione Chriſti, & myſteriorum eius.
19. Quod addidit *fluctuantes* interpretatiuè additum eſt, vt explicaret illud, *non ſimus paruuli*, hoc eſt, pueri: horum enim propria videtur inconſtantia, & fluctuatio.
20. Græca vox eſt, quam interpres vertit *nequitia*, eſt autem, vt interpretatur Chryſoſt. & alii Græci deducta à ludo teſſerarum, in quo vnuſquiſque alium conatur decipere, ſui tantùm commodi gratia. Præpoſitio *in* ſignificat idem, quod *per*, vt ſæpius in hac Epiſtola, & in aliis notauimus: ne autem repeteretur iterum coniunximus in paraphraſi, per aſtutiam, & fallaciam.
21. Illud *per omnia* interpretati ſumus, in omni opere, & occaſione.
22. Creſcere in Chriſto ſignificat in eodem corpore cum eo, tanquam capite coniunctos creſcere, quod ſubinde explicauit, cum dixit, *qui eſt caput.*
23. Deſumptum eſt ex ſimilitudine incrementi corporis naturalis coniuncti capiti, inſtar cuius nos creſcimus in charitate virtute à capite ſubminiſtrata.
24. Secundum operationem Græcè eſt κατ' ἐνέργειαν, ſecundum energiam, hoc eſt, ſecundum virtutem, quod nos interpretati ſumus, virtute communicata.

25. *Facit*

Digitized by Google

25. *Facit augmentum* interpretati ſumus, coaleſcit. Ceterùm quia in hoc capite non tantùm comparauerat congregationem Eccleſiæ corpori naturali, ſed etiam ædificio, vt num. 14. & 15. ideo addidit *in ædificationem*, hoc eſt, inſtar ædificij.

26. Illud *in charitate*, explicat illud, in quo ſit augmentum huius corporis.

27. Græcè eſt νοῦς, quæ partem rationalem ſignificat.

28. & 29. Deſperantes interpretatur Ambroſ. non credentes immortalitatem, ac proinde eam non ſperantes. Verùm in Græco eſt ἀπηλγηκότες, quam Græci, & Hieron. interpretantur *indolentes*, quos in paraphraſi ſequuti ſumus: ita tamen, vt vtrunque ſenſum complecteremur.

30. Græcè eſt πλεονεξία, quam noſter interpres vertit auaritiam, verum non ſolum communem auaritiam ſignificat, ſed lucri, hoc eſt, exceſſus cupiditatem contra iuſtitiam: propterea iniuſtitiam interpretati ſumus. Hic ſenſus conſtare poteſt, ſiue auaritia ſit in accuſatiuo, vt in vulgata, ſiue in effectiuo, vt in Græco, nec opus eſt referre vocem *auaritiam* ad illud tradiderunt, ſed vt in paraphraſi diximus, ad illud *operationem immunditiæ*, vt ſenſus ſit: ita vt eorum libido in iniuſtitiam prorumpat.

31. Chryſoſt. & alij putant, particulam *ſi tamen*, non eſſe dubitantis, ſed aſſerentis, ſicut eſt in ſecunda Epiſtola ad Theſſal. cap. 1. *Si tamen iuſtum eſt apud Deum retribuere, &c.* at locus certè diſsimilis eſt, ibi namque non ponitur particula *ſi tamen* correctionis gratia, ſicut hic, quare melius eſt in modum dubitantis interpretari, vt in paraphraſi.

32. Aliqui legunt per parentheſin (*ſicut eſt veritas in Chriſto Ieſu*) verùm opus non eſt id ſub parentheſi claudere, ſicut non claudit emendata editio.

33. Aliqui legunt *deponite*, vulgata tamen Sixti habet *deponere*, quod referri debet ad illud, *edocti eſtis*, cum tamen vtroque modo idem ſenſus retineatur, ſi tamen legendum eſſet *deponite*, noua inde periodus deberet incipere.

34. Variè exponitur ab aliis illud *corrumpuntur*, quidam ſic: qui vetus Adamus quotidie corrumpitur, dum ſcilicet ipſius deſideria, quæ ad errorem perducunt, intercipiuntur, & eliduntur. Mihi planior videtur ſenſus paraphraſis, vbi deſideria oneris interpretati ſumus, praua deſideria, quæ corruptionis fructum producunt, iuxta illud ad Galat. 6. *Qui ſeminant in carne, de carne metent corruptionem*

35. Quidam *Spiritum mentis veſtræ*, intelligunt Spiritum ſanctum, ſed vtroque modo in idem recidit: verùm ſenſus paraphraſis ideò mihi probatur, quia cum primùm oſtendiſſet partem noſtram, ſcilicet exte-

riorem hominem, quam exuere debemus: deinde eam demonſtrat, ſecundum quam nos renouari poſtulat.

36. Nouum hominem Chriſtum intelligit, opera ſcilicet iuſtitiæ, in quibus Chriſtus creatus eſt, & eiſdem in nobis ad viuum exprimitur.

37. Poſtquam perſuaſit in vniuerſum nos exuere veterem hominem, hoc eſt, abiicere opera carnis, & renouari operibus interioris hominis, ſpeciatim vtrunque genus operum oſtendit: particula verò *quapropter*, indicat illationem ex eo, quod ſint membra, vt in paraphraſi.

38. Illud *iraſcimini*, non eſt præcipientis, aut permittentis, ſed ſenſus illius in paraphraſi expreſſus eſt.

39. Poſuit exemplum occaſîs, non quod toto die permittat Apoſtolus in ira permanere, ſed pro breui tempore illud aſsignauit.

40. Eraſmus diabolum vertit calumniatorem, ἀπὸ τῦ διαβάλλειν, quod eſt calumniari: intelligit verò in annotationibus Ethnicos calumniatores, vt ſenſus ſit, compeſcite iram, ne anſam præbeatis Ethnicis calumniandi vos: præſtat tamen cum reliquis vniuerſalem omnium calumniatorem, dæmonem ſcilicet intelligere.

41. *Magis* hoc loco non eſt comparatiua particula, ſed corrigentis, ideo interpretati ſumus *potius*, quod in Græco eſt.

42. *Quod bonum eſt* aliqui per parentheſin legunt, nos retulimus ad *operando. &c.* vt in paraphraſi.

43. Exhortatur Paulus non tantum, ne furentur, aut laborent, ne indigeant, verum etiam vt habeant, vnde aliis tribuere poſsint.

44. *Omnis non* in Scriptura ſæpiſsimè eſt idem, quod nullus.

45. Alludit ad metaphoram templi ſpiritualis, quod dixit eſſe ex ſanctis conſtructum, & ita promotionem cuiuſq; ad bonum appellat ædificationem.

46. Gratiam hic pro commodo phraſi Hebraica intelligit.

47. Metaphora eſt ab his, qui res ſuas obſignant, vt dignoſcantur, cuius ſint.

48. Quidam interpretantur in diem vſque redemptionis, quam dicunt eſſe extremi iudicij, habent enim Græca exemplaria, non præpoſitionem ἐν, ſed εἰς: at verò aliàs etiam Apoſt. vnam pro alia ponit: & vulgatus merito non in diem, ſed in die vertit, ſicque interpretatur OEcumenius.

49. Blaſphemia hic non pro maledicentia in Deum, ſed genericè pro quacunque accipitur.

50. *Donantes*, putant aliqui poſitum pro *largientes*, quia Græcè eſt χαριζόμενοι, Chryſoſt. tamen Theophylact. & OEcumen. interpretantur condonantes, ſeu ignoſcentes, idq; locum habere poteſt, etiamſi

parti-

Digitized by Google

participium Græcum ſignificet largientes: nam & in ipſa condonatione iniuriarum eſt quædam liberalis largitio, & donatio.

ARGVMENTVM
CAPITIS V.

HOc etiam caput paræneticum eſt, & varia continet morum documenta, ſicut præcedens, præſertim verò charitatis erga alios.

CAPVT V.

1 EStote ergo imitatores Dei,
2 ſicut filij chariſsimi: & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo in odorem ſuauita-
3 tis. Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, ſicut decet ſan-
4 ctos; aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, quę ad rem non pertinet, ſed magis gratia-
5 rum actio. Hoc enim ſcitote intelligentes, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (quod eſt idolorum ſeruitus) non habet hereditatē in regno Chri-
6 ſti, & Dei. Nemo vos ſeducat inanibus verbis: propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.
7 Nolite ergo effici participes eo-
8 rum. Eratis enim aliquando tenebræ.

PARAPHRASIS.

IMitamini 1 *igitur Deum Patrem veſtrum in condonando, tanquam filij ipſius dilectiſſimi:* 2 *& diligite inuicem, quemadmodum Chriſtus dilexit vos, & ſemetipſum morti tradidit victimam Deo* 3 *ſuauiſſimi odoris. Fornicatio verò, & quæuis turpis libido, aut* 4 *iniuſta pecuniæ cupiditas non ſolùm non ſit in vobis, ſed neque earum nomen, aut vocem* 5 *memoriâ retineatis, ſicut decet eos,* 6 *qui Chriſti nomine, & fide ſunt inſigniti. Neque vlla verborum obſcœnitas, aut in loquendo ſtultitia, aut nimia, & intempeſtiua* 7 *facetia, & dicacitas,* 8 *quæ nullius eſt vtilitatis, ſed* 9 *potius congreſſibus veſtris de acceptis beneficiis Deo gratias agite: oportet enim optimè, &* 10 *exactè hoc ſcire, nempe nullum* 11 *fornicatorem, aut libidinoſum, aut etiam* 12 *auarum, & pecuniæ cupi-*

nebræ, nunc autem lux in Domi-
9 no. Vt filij lucis ambulate. (Fru-
ctus enim lucis eſt in omni boni-
10 tate, & iuſtitia, & veritate;) pro-
bantes quid ſit beneplacitũ Deo.
11 Et nolite communicare operibus
infructuoſis tenebrarum; magis
12 autem redarguite. Quæ enim in
occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt, &
13 dicere. Omnia autem quæ argu-
untur, à lumine manifeſtantur:
omne enim quod manifeſtatur,
lumen eſt; propter quod dicit:
14 Surge qui dormis, & exurge à
mortuis, & illuminabit te Chri-
15 ſtus. Videte itaque fratres, quo-
modo cautè ambuletis: non quaſi
inſipientes, ſed vt ſapientes, re-
16 dimentes tempus, quoniam dies
17 mali ſunt. Propterea nolite fieri
imprudentes, ſed intelligentes
18 quæ ſit voluntas Dei. Et nolite
inebriari vino, in quo eſt luxu-
ria, ſed implemini Spiritu ſancto.
19 Loquentes vobiſmetipſis in pſal-
mis, hymnis, & canticis ſpiritua-
libus, cantantes, & pſallentes in
20 cordibus veſtris Domino. Gra-
tias agentes ſemper pro omnibus
in nomine Domini noſtri Ieſu
21 Chriſti Deo, & Patri. Subiecti in-
22 uicem in timore Chriſti. Mulie-
res viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut
23 Domino: quoniam vir caput eſt
mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt
Eccleſiæ, ipſe Saluator corporis
24 eius. Sed ſicut Eccleſia ſubiecta
eſt Chriſto, ita & mulieres viris
ſuis.

*cupidum, qui ſuæ pecuniæ ita obſe-
quitur, eamque reuereri videtur, ac
ſi pro idolo, & Deo eam haberet, he-
redem futurum regni Chriſti, & Dei.
Nullus ergo vos ſeducat, dum verbis
fallacibus, & compoſitis aliud per-
ſuadere conatur: propter hæc enim
peccata, quæ commemoraui, Dei vin-
dicta* 13 *venit in eos.* 14 *qui per-
ſuadentibus hæc non licere, & conan-
tibus ab eis ipſos reuocare, non obſe-
quuntur. Nolite ergo hæc vitia ſe-
ctantes eſſe participes malorum, &
pœnæ cum illis:* 15 *viuite, vt decet
eos, qui veram cognitionẽ diuinæ vo-
luntatis ſunt conſequuti, experimento
comprobãtes, quod Deo placuit. Era-
tis* 16 *enim aliquando in ſumma Dei*
17 *ignoratione, nunc autem vera
eius notitia illuſtrati: fructus enim*
18 *lucis fidei veſtræ eſt omne opus
bonum, atque iuſtitiæ, & veritatis.
Nec commercium cum his operibus
infructuoſis* 19 *ignorantium, & in-
fidelium habeatis, quin* 20 *potius
ea reprehendite,* 21 *nam quæ in* 22
*profundo ignorantiæ, in quo ipſi ver-
ſantur, quaſi in tenebrarum occulto,
operantur, adeò obſcœna ſunt, vt re-
ferre quoq; inhoneſtum videatur. Ce-
terùm omnia hæc, & ſimilia, quæ* 23
reprehenduntur, ſi ab his, qui 24
*ſunt filij lucis, & vt decet eos, qui ve-
ram habent cognitionem, viuunt, re-
prehendantur, ex occulto illo, & pro-
fundo ignorantiæ, in quo eorum tur-
pitudo non ita apparebat, eruuntur,*
&.

Digitized by Google

25 ſuis in omnibus. Viri diligite v-
xores veſtras, ſicut & Chriſtus di-
lexit Eccleſiam, & ſemetipſum
26 tradidit pro ea, vt illam ſanctifi-
caret, mundans eam lauacro aquę
27 in verbo vitæ, vt exhiberet ipſe
ſibi glorioſam Eccleſiam, non ha-
bentem maculam, aut rugam, aut
28 aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſan-
cta, & immaculata. Ita & viri de-
bent diligere vxores ſuas, vt cor-
pora ſua. Qui ſuam vxorem dili-
29 git, ſeipſum diligit. Nemo enim
vnquam carnem ſuam odio ha-
buit: ſed nutrit, & fouet eam, ſic-
30 ut & Chriſtus Eccleſiam. Quia
membra ſumus corporis eius, de
31 carne eius, & de oſſibus eius. Pro-
pter hoc relinquet homo patrem
& matrē ſuam, & adhærebit vxo-
32 ri ſuæ: & erunt duo in carne vna.
Sacramentum hoc magnum eſt,
33 ego autem dico in Chriſto, & in
Eccleſia. Verumtamen & vos ſin-
guli, vnuſquiſque vxorem ſuam
ſicut ſeipſum diligat: vxor au-
tem timeat virum ſuum.

vt quam ſint obſcœna, ſtatim appareat: omne enim quod ex tenebrarum occulto detegitur, neceſſe eſt 25 illuminari. Eorum igitur turpia facta, quæ tenebris ignorantiæ tegebantur, dum à filiis lucis, & veræ fidei reprehenduntur, illuminantur, vt appareant: propter quod 26 dicitur: expergiſcere, qui ſomno peccatorum teneris, & exurge à morte peccati, qui inter mortuos iaces: & Chriſtiana tua vita, quæ eſt fructus lucis, & veræ fidei illuſtrabit turpitudinem proximi tui, vt videatur, quæ propter tenebras ignorantiæ non apparebat. Videte itaque, fratres, diligenter, ne tempus vobis effluat, dum aures præbetis his, qui verbis compoſitis aliud vobis tradere conantur; ſed potius ſi opus fuerit, patiamini aliarum rerum iacturam, vt in iis 27 tempus conteratis, quoniam dies multis malis expoſiti ſunt. Quare nolite imprudenter agere, ſed diligenter inueſtigate, quæ ſit Dei voluntas, quidquid ei placeat, vt opere exequamini: neque aures his, qui vos conantur decipere, prebeatis, & nolite inebriari vino, cuius 28 temulentia deſpumat in 29 libidinem, ſed replemini gratia Spiritus ſancti: quod 30 fiet, ſi dum in vnum ad quæuis loca conuenitis, Pſalmi, & hymni non ſolùm ſummis labiis, ſed toto corde à vobis recitentur in laudem beneficiorum omnium, quæ à Deo Patre in 31 nomine, & merito Chriſti accepimus. Et in congregationibus inuicem vnus alteri honorem, & reuerentiam non propter vanam hominum gloriam, ſed Chriſti 32 reuerentiam deferat: quæ tamen ſubiectionis reuerentia non omnibus in vniuerſum exhibenda eſt. Nam 33 mulieres maritis ſuis ſubditæ eſſe debent, 34 ſicut Chriſto: vir enim eſt caput vxoris, ſicut Chriſtus eſt Eccleſiæ, 35 ipſeque ſalus totius corpo-

corporis ſui, ſcilicet Eccleſiæ. 36 *Quare ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto,*
ſic & vxores maritis in omnibus eſſe debent: viri autem, & mariti non ſub-
diti eſſe vxoribus, ſed eas diligere debent, ſicut Chriſtus dilexit Eccleſiam.
Quam ſanè dilectionem re ipſa declarauit, dum ſemetipſum pro ea in mortem
tradidit, vt ipſam ſanctificaret mundans aqua Baptiſmi in nomine Patris, &
Filij, & Spiritus ſancti, quæ ſunt 37 *verba æterna, & ſpiritualis vitæ effi-*
cacia: & 38 *eam ſibi coniungeret non ſolùm mundam, ſed etiam decore,*
& gloria inſignem 39 *nulla macula, aut ruga, aut aliquo huiuſmodi tur-*
pem, ſed ſanctam, & immaculatam. 40 *Sic ergo mariti diligere vxores de-*
bent, vt propria corpora, 41 *nam qui ſuam diligit vxorem, ſeipſum diligit:*
diligere, inquam, eas debent, cum ſint ipſorum corpus, & caro propria: 42
nemo enim vnquam propriam carnem odio habuit, quin potius curam illius
habet, nutrit, & fouet eam. Sumus 43 *enim nos membra Eccleſiæ, cuius*
ipſe caput eſt, ſimilis cum eo naturæ, ex oſsibus, & carne; ſicut ipſe etiam,
compacti. Hoc verò vinculum, & vnionem mariti, & vxoris quantæ ſit di-
lectionis, & amoris cauſa, optimè indicauit Adamus Geneſ. 2. cap. hoc nunc
os ex oſsibus meis, & caro de carne mea: 44 *propter hoc relinquet homo*
patrem, & matrem, quos ſummopere diligebat, & adhærebit vxori ſuæ, ip-
ſamque ita diliget, vt propter animorum concordiam, & 45 *corporum*
commixtionem duo ſub vno, & eodem corpore, & eadem carne eſſe videan-
tur. Hiſtoria hæc à me recitata præter ſenſum literæ, quem reddit, maritum
ſcilicet relicturum patrem, & matrem, vt vxori ſuæ adhæreat, ſenſum quoq;
myſticum habet, 46 *quem ſacramentum dixerim: coniunctionem enim*
Chriſti cum Eccleſia ipſamet incarnatione factam indicat. Quæ tametſi vera
ſint ſecundum ſenſum myſticum de Chriſto cum Eccleſia: volo tamen vos, &
literam ipſam, quam explicaui, retineatis, vt quiſque vxorem ſuam diligat,
ſicut ſeipſum: vxor autem 47 *reuereatur virum, & ei ſubiecta ſit, vt ha-*
ctenus vobis expoſui.

ANNOTATIONES.

1. Perpetuus ſermo eſt cum ſuperiori capite, & quaſi illius concluſio, ideo addidit *in condonando*, id enim dixerat in fine præcedentis capitis.
2. Cum ſubdit *ambulate in dilectione*, exprimit id, in quo Chriſtum imitari debeant.
3. Præpoſitio *in* idem valet, quod *ad*, vt ſit ſenſus ad hoc ſe Chriſtus obtulit Deo, vt ſuauiſsimum odorem præberet ei: eſt metaphora, hoc eſt, vt ipſum placaret.

4. Aua-

Digitized by Google

4. Auaritia in Græco eſt πλεονεξία, quam accipit Hieronym. pro inordinata libidine, vt ita conſequenter adiecta ſit auaritia turpitudini, aliàs videretur extra rem. Sic etiam intelligit illud ad Theſſal. 1. epiſt. cap. 4. *Ne quis in negotio circumueniat fratrem*, hoc eſt, relicta ſua vxore alterius quærat. Mihi placet pro iniuſta pecuniæ cupiditate accipi, nec extra rem eam adiecit Apoſtolus, cum plura alia vitia annumeret, & neſcio, vbi nomen Græcum in ſignificatione Hieronymi inueniatur: nam & illud ad Theſſalon. de iniuſta deceptione in negotiis agendis, & contractibus planè intelligitur.

5. Illud *nominetur* explicat Anſelm. hoc modo: nulla in vobis ſit, nec ſuſpicio, nec rumor, aut fama talis peccati.

6. Sanctos appellat hic Chriſtianos in vniuerſum, ſicut alibi ſæpè.

7. Græcè eſt εὐτραπελία, quam in bonam partem accipit Ariſtot. 4. Ethic. cap. 8. de qua S. Thom. 2. 2. quæſt. 168. artic. 2. tenet autem medium inter ſcurrilitatem, & ruſticitatem: hic verò Paulus in malam partem accipit.

8. Eo dicitur ſcurrilitas, & dicacitas, *quæ non eſt ad rem*, quod nullius ſit vtilitatis, & ideo ad rem, de qua oportet Chriſtianos tractare, nihil attinet.

9. Magis hoc loco eſt idem, quod potius: in Græco eſt μᾶλλον, ſicut cap. præced. num. 40.

10. Duplicatio illa *ſcitote intelligentes*, eſt iuxta phraſin Hebraicam, qua exacta cognitio ſignificatur, iuxta illud Pſalm. 117. *Caſtigans caſtigauit me Dominus*, hoc eſt, ſeria correptione.

11. Pro eodem accipit fornicatorem, & immundum, ſicut ſupra fornicationem, & immunditiam.

12. Hunc locum putant aliqui eſſe pro Hieronymo, qui ſupra nu. 4. auaritiam eſſe dixit eo loco inordinatam libidinem; quoniam cum ſchola Simonis, contra quam putat ſcriptam hanc epiſtolam, libidinem ſuam in Dei honorem referebat, ideo addidit, *quæ eſt idolorum ſeruitus*, hoc eſt, non quamlibet auaritiam intelligo, ſed quæ eſt idolorum ſeruitus. Ego tamen non video, quam aptè illa libido Simonis dicatur idolorum ſeruitus, potius enim blaſphemia veri Dei appellanda eſſet: quare placet expoſitio paraphraſis, quæ communis eſt, iuxta illud Matth. 6. *Non poteſtis Deo ſeruire, & mammonæ*, cum verò dicit, *quæ eſt idolorum ſeruitus*, non ad ipſum auarum, ſed ad eius auaritiam refertur. Nos verò, vt contextum ſeruaremus, ad auarum retulimus, & in Græco eſt ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, qui eſt idololatra.

13. *Venit* eſt præſentis temporis.

14. *Filios diffidentiæ* Græcè eſt *inobedientia*, & phraſi Hebraica idem eſt, quod *inobedientes*, ſicut filius iniquitatis idem, quod iniquus, Hieron.

Digitized by Google

vertit filios inſuaſibilitatis, hoc eſt, qui perſuaſionibus non acquieſcunt.
15. Periodum, quæ ſubſequebatur in textu, transmutauimus, & priori loco poſuimus, vt deinde particula cauſalis *enim* ſuauiorem faciat contextum: præponitur namque interdum cauſalis periodo, cuius raddit cauſam, vt ſi quis dicat: quia aliquando eratis in tenebris, nunc autem gratiæ lumen conſequuti, viuite, vt decet eos, qui illuſtrati ſunt.
16. Cauſam reddit, ob quam debent viuere, ſicut filij lucis, quia ſcilicet cum antea eſſent in tenebris, iam ſunt ſub luce veræ fidei, & agnitionis.
17. Vtitur tenebris, & luce more Hebraico pro iis, qui in eis verſantur.
18. Cauſalis *enim* refertur ad illud, *experimento comprobantes*, ideo enim, qui viuunt, vt decet filios lucis, hoc eſt, eos, qui notitiam veram Dei habent, comprobant experimento id, quod Deo placet: quia fructus, & opera lucis, quibus incumbere debent, ſunt omnia bona opera virtutum iuſtitiæ, & veritatis, quæ ſanè Deo placent. Participium illud *probantes*, quod Græcè eſt δοκιμάζοντες, ſignificat exquirentes, experimento comprobantes, putantes, & alia. Merito tamen interpres tranſtulit *probantes*: ſic enim cauſalis, quæ eſt num. 18. ad ipſum referri poteſt. Si verò dicamus *exquirentes* non videtur, cuius reddat cauſam.
19. Tenebræ ſicut etiam num. 17. ponuntur pro his, qui in tenebris verſantur, hoc eſt, ignorantibus.
20. *Magis* hoc loco eſt corrigentis, vt ſupra num. 9.
21. Cauſalis illa reddit rationem, quare non debeant communicare operibus tenebrarum, ſed ea potius reprehendere.
22. In occulto Græcè eſt κρυφῆ, hoc eſt, occultè; hic verò non ſignificat occultum locum, in quo illi abſconditi ea faciant, ne videantur, ſed refertur ad ignorantiam eorum, ratione cuius eorum turpitudo non ita apparet, ſed eſt quaſi in occulto, ita enim optimè quadrat, quæ ſequuntur.
23. *Arguo* idem eſt hoc loco, quod num. 20. *redarguo*.
24. Illud *à lumine* coniungere cum *arguuntur*, vel cum *manifeſtantur*, proinde eſt. Nomine autem luminis hic intelliguntur ij, qui ſupra dicuntur filij lucis, hoc eſt, veræ fidei, & agnitionis. Senſus verò eſt, eorum omnium turpitudinem manifeſtam fieri, ſi à filiis lucis redarguatur: nam per vitam Chriſtianam, quæ eſt filiorum lucis, ſtatim detegitur eorum obſcœnitas.
25. Lumen hoc loco ſignificat id, quod illuminatur, aut lumen accipit: nam quod detegitur, quia antea erat in tenebris, non fit lumen, ſed illuminatur.

26. Hie-

16. Hieronymus teſtatur, hanc autoritatem ſe non potuiſſe in illis Hebræorum voluminibus reperire: quare eſt antiqua aliqua ſententia, quæ in ore hominum verſabatur; eam verò probat Paulus. Obſeruandum autem eſt *illuminabit*, hoc loco non denotare id, quod communiter ſignificat, nempe idem, quod illuſtrari à lumine quomodocunq;, ſicut contingit corpori, quod non habet in ſe natiuũ lumen, neque lumen ita recipit, vt illuminare alia poſsit; ſed ſicut num. 25. accepit Paulus lumen pro eo, quod eſt illuminatum, & illuſtratum, ſic etiam hîc accipit illuminari contrario modo pro eo, quod eſt fieri lumen, aut luminoſum, vt illuminare poſsit, licet recepto lumine ab alio: ſicut ſpeculum, quod per refractionem, aut ſicut Luna, quæ recepto lumine, à ſole illuminare poſſunt, & detegere ea, quæ in tenebris erant: in Græco eſt καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ χριστὸς, ac ſi verbum pro verbo reddas. *Et illuceſcet, ſeu orietur tibi Chriſtus*: intelligitur, vt lumine ſuo tibi communicato, ſicut lunæ communicatur à ſole, rectè poſsis alia illuminare, & de tenebris peccatorum eruta manifeſtare, factus ſpeculum diuini ſplendoris: nam alio modo illuminari etiam contingit ipſis peccatoribus; nam quatenus lumine honeſtæ vitæ fratrum ſuorum deteguntur, dicuntur illuminari. Porro mihi non probatur aliorum expoſitio, qui illud *illuminabit*, referunt ad propriam turpitudinem, vt ſenſus ſit, illuminabit turpitudinem tuam, vt eam videas: hic enim ſenſus non congruit his, quæ ſupra dixerat, nimirum turpia facta filiorum tenebrarum manifeſtari à vita honeſta filiorum lucis.

27. *Tempus* Latinè, Græcè eſt καιρὸς, quod propriè articulum temporis ſignificat.

28. Illud *in quo* referri poteſt ad vinum, vel ad totam illam orationem, *nolite inebriari vino*, vt ſenſus ſit, *in quo*, hoc eſt, in qua re.

29. Luxuriam aliqui interpretantur pro luxu, quæ vox generalis eſt, & omnem ſuperfluitatem ſignificat. Magis tamen quadrat, ſi accipiatur pro libidine, quæ eſt proprius vini, & crapulæ fructus.

30. Oſtendit iam, quo poſsint gratia Spiritus repleri.

31. In nomine Chriſti non debet referri ad gratiarum actionem, quaſi ſenſus ſit, gratias eſſe Deo agendas in nomine Chriſti, ſed ad illud *pro omnibus*, vt ſit ſenſus, pro omnibus beneficiis in nomine, aut merito Chriſti acceptis.

32. Timorem Chriſti hac parte intelligit, quem Theologi filialem appellant, nempe reuerentiam quandam. Exhortatur ergo, vt inuicem exhibeant ſibi reuerentiam, & honorem ob reuerentiam, quam Chriſto debent.

Digitized by Google

33. Quia videbatur in vniuerſum perſuaſiſſe, vt inuicem ſibi ſubii-cerentur, & ſubiectionis reuerentiam exhiberent, ne mulieres puta-rent inter ipſas, & maritos idem quoque fieri debere, ſubiungit, quali-ter ſe mutuo gerere debeant.

34. Dominum hic intelligit Chriſtum, cuius matrimonij cum Ec-cleſia comparatione vtitur: facit ad hoc, quod in Græco eſt articulus ὁ, vt ſenſus ſit *illi domino*, alij referunt ad maritum, iuxta illud Geneſ. 18. vbi Sara maritum ſuum dominum vocat.

35. Quidam referunt ad Chriſtum, qui eſt Saluator, ſeu ſalus totius Eccleſiæ, quia ex eo tota ipſius ſalus deriuatur; alii referunt ad mari-tum.

36. Particula *ſed*, hoc loco indicat illationem ex præcedenti doctri-na.

37. Verbum vitæ omnes intelligunt verba, quæ accedunt ad aquæ elementum, vt fiat ſacramentum.

38. Exhibere ſibi, idem ſignificat, quod alteri exhibere, ſcilicet con-iungere matrimonio. Particulam verò *Vt*, non opus eſt repetere, nam particula *&*, eam continet.

39. Vtitur metaphora matrimonij, quo quiſque deſiderat ſibi ſpe-cioſam, & pulchram vxorem, non ſenem, & rugoſam, nec aliqua ma-cula turpem.

40. Repetitio eſt, applicat enim iterum ſimilitudinem Chriſti cum Eccleſia ad virum, & vxorem: adiungit tamen nouam rationem dili-gendi, & explicat magis id, quod ſuperius dixerat, quomodo ſcilicet vxor ſit proprium corpus, & caro viri.

41. Intelligi debet hoc loco cauſalis.

42. Cauſalis illa non refertur ad proximè præcedens, *quiſuam vxo-rem diligit, ſeipſum diligit*, ſed ad illud, *Viri debent diligere vxores*: ideo ſen-tentiam repetiuimus cum ſua etiam cauſa, vt contextus connecte-tur.

43. Ideo aliqui dictum putant, *de carne eius, & de oſſibus eius*, quia pre-tio ſanguinis ipſius in corpus Eccleſiæ coaptati ſumus. Verùm inter-pretatio paraphraſis mihi placet: nam & ſequentibus maximè conſo-nat, quibus matrimonium Chriſti cum Eccleſia indicat Apoſtolus fa-ctum in ipſa incarnatione, quando ſimilis, & eiuſdem nobiſcum natu-ræ factus eſt.

44. Verba illa, *propter hoc* non ſunt Pauli, ſed Scripturæ Geneſ. 2. quam Paulus in confirmationem ſuæ ſententiæ allegat.

45. Hæc verba de matrimonio conſummato, non de ſolo rato intel-liguntur: nam ipſa corporum commixtio ex affectu maritali arctius vinculum inter coniuges facit: propter quod iam quaſi vna caro re-putantur.

46. Hunc

Digitized by Google

46. Hunc locum latè examinabo in tractatu de matrimonio.

47. Græce eſt φοβῆται, quod timere ſignificat: hic tamen non debet accipi ſeruorum more, ſed cum reuerentia, vt diximus, quæ timoris ſpecies à Græcis dicitur εὐλάβεια.

ARGVMENTVM
CAPITIS VI.

PErſiſtit toto hoc capite in tradendis etiam præceptis moralibus, & poſtquam viros, & vxores inſtruxit, iam nunc ad alios hominum ſtatus ſermonem conuertit.

CAPVT VI.

1 FIlii, obedite parentibus veſtris
in Domino: hoc enim iu-
2 ſtum eſt; honora patrem tuum,
& matrem tuam: (quod eſt man-
datum primum in promiſsione.)
3 Vt bene ſit tibi, & ſis longæuus
4 ſuper terram. Et vos patres, no-
lite ad iracundiam prouocare fi-
lios veſtros: ſed educate illos in
diſciplina, & correptione Domi-
5 ni. Serui obedite dominis carna-
libus cum timore, & tremore, in
ſimplicitate cordis veſtri, ſicut
6 Chriſto: non ad oculum ſerui-
entes, quaſi hominibus placen-
tes, ſed vt ſerui Chriſti, facientes
7 voluntatem Dei ex animo, cum
bona voluntate ſeruientes, ſicut
Domino, & non hominibus:
ſcien-

PARAPHRASIS.

FIlij obedite parentibus veſtris, 1 *ſecundum Domini voluntatem: nam hoc naturæ lex, & iuſtitia poſtulat, ſicuti habetur Exod. 20. honora patrem tuum, & matrem tuam, id enim eſt mandatum,* 2 *cui primò adiuncta eſt promiſſio, ſcilicet vt benè ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. Vos autem patres ne intempeſtiua correctione, & imperio durè filios veſtros tractetis, vt ita ad iracundiam prouocentur; ſed erudite eos, &* 3 *diſciplina, & obiurgatione Chriſtiana caſtigate. Serui obedite dominis veſtris temporalibus, etiamſi* 4 *infideles ſint, cum timore, & reuerentia, ſicut Chriſto, qui hoc præcipit; non ſub dolo, ſed ſimplici animo, non ſolum ipſis* 5 *præſentibus,*

8 ſcientes, quoniam vnuſquiſque,
quodcunq; fecerit bonum, hoc
recipiet à Domino, ſiue ſeruus,
9 ſiue liber. Et vos domini, eadem
facite illis remittentes minas, ſci-
entes quòd & illorum & veſter
Dominus eſt in cœlis: & perſo-
narũ acceptio non eſt apud eum.
10 De cetero fratres, confortamini
in Domino, & in potentia virtu-
11 tis eius: induite vos armaturam
Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus in-
12 ſidias diaboli: quoniam non eſt
nobis colluctatio aduerſus car-
nem, & ſanguinem, ſed aduerſus
principes, & poteſtates, aduerſus
mundi rectores tenebrarum ha-
rum, contra ſpiritualia nequitiæ
13 in cœleſtibus: propterea accipi
te armaturam Dei, vt poſsitis re-
ſiſtere in die malo, & in omnibus
14 perfecti ſtare. State ergo ſuccin-
cti lumbos veſtros in veritate, &
15 induti loricam iuſtitiæ, & calcea-
ti pedes in pręparationem Euan-
16 gelij pacis. In omnibus ſumen-
tes ſcutum fidei, in quo poſſitis
omnia tela nequiſſimi ignea ex-
17 tinguere. Et galeam ſalutis aſſu-
mite; & gladium ſpiritus (quod
18 eſt verbum Dei.) Per omnem ra-
tionem, & obſecrationem oran-
tes omni tempore in ſpiritu, & in
ipſo vigilantes in omni inſtantia,
& obſecratione pro omnib. ſan-
19 ctis; & pro me, vt detur mihi ſer-
mo in apertione oris mei cum fi-
ducia, notum facere myſterium
Euan-

tibus, ſed etiam abſentibus iuſſa eo-
rum exequentes; non vt 6 ipſis ve-
ſtris dominis, qui homines ſunt, ſed vt
Chriſto, cuius ſerui eſtis, placeatis
exequentes ſcilicet ex animo iuſſa do
minorum, quia Dei voluntas eſt, atq;
adeò prompta voluntate non domi-
nis veſtris, ſicut hominibus, vt ipſis
tantum placeatis, ſed vt Deo, qui ita
præcipit, ſcientes quoniam vnuſquiſ-
que boni, quod iuxta Dei voluntatem
fecerit, mercedem à Deo recipiet, ſiue
ſeruus ille ſit, ſiue liber: ac proinde
non in gratiam hominũ, quibus obe-
diunt, id facere debent, cum ab eis
non mercedem æternæ retributionis,
ſed ſolum temporalem ſperent, ſed vt
Deo, à quo æternum præmium habi-
turi ſunt, placeant. Et vos domini
tales vos exhibete erga ſeruos, qua-
les ipſos erga vos eſſe deſideratis: re-
laxate ferocitatem, & minas; ne ſitis
erga eos imperioſi, ſcientes eundẽ eſſe
dominum in cœlis, qui & noſtrum,
& illorum dominatur, apud quem
nulla eſt perſonarum acceptio, qua
propter ita dominum, atque ſeruum
de facto ſuo iudicabit. 7 Tandem,
vt finem epiſtolæ imponam, date ope-
ram, vt fortes efficiamini gratia 8
Dei, & virtute illius; induite vos o-
mnem ſimul armaturam Dei, vt poſſi-
tis 9 permanere, & reſiſtere inſi-
dijs diaboli: ideò enim opus eſt, vt
omni diuina 10 armatura, & ope
roboremini: 11 quia colluctatio nõ
eſt nobis cum hominibus, qui ex car-
ne,

Digitized by Google

10 Euãgelij, pro quo legatione fun-
gor in catena, ita vt in ipſo audeã,
21 prout oportet me loqui. Vt au-
tem & vos ſciatis, quæ circa me
22 ſunt, quid agam: omnia vobis
nota faciet Tychicus, chariſſimus
23 frater, & fidelis miniſter in Do-
24 mino: quem miſi ad vos in hoc
ipsum, vt cognoſcatis, quæ circa
nos ſunt, & conſoletur corda ve-
25 ſtra. Pax fratribus & charitas
cum fide à Deo Patre noſtro, &
26 Domino Ieſu Chriſto. Gratia
cum omnibus, qui diligunt Do-
minum noſtrum Ieſum Chriſtũ
in incorruptione, Amen.

ne, & ſanguine ſicut nos, conſtant, ſed aduerſus 12 *Principes huius mundi, poteſtates, & rectores: mundi inquam, non omnium, quæ in vniuerſo ſunt, ſed tenebrarũ, hominum videlicet, qui in tenebris peccatorum huius ſeculi verſantur; contra* 13 *nequitias ſpirituales, dæmones videlicet, qui in hoc* 14 *aëre degunt. Quia ergo tam fortes hoſtes, & ſemper ad malum peruigiles habetis, accipite omnem* 15 *armaturam, vt in die* 16 *malo, tentationis videlicet, & pugnæ reſiſtere poßitis, & omnibus armis perfectè inſtructi ſic ſtare poßitis, vt non moueamini.* 17 *Accingite ergo lumbos ſpirituales mentis veſtræ veritate doctrinæ, ſicut milites balteo ſe ſolent ad bellum accingere: &* 18 *iuſtam, atque honeſtam vitam veluti loricam induite. Eſtote* 19 *etiam veluti qui calceis pedes præparant ad iter parati, non ſolùm ad Euangelium pacis tuendum, & retinendum, ſed etiam prædicatione veſtra propagandum: &* 20 *per omnia aſſumite clypeum fidei, quo poßitis ignitos ictus dæmonum excipere; & ſpem vitæ* 21 *æternæ, tanquam capiti galeam imponite, &* 22 *ſpiritualem gladium, quod eſt Verbum Dei.* 23 *Frequenter preces, & obſecrationes ad Deum fundite, non in multiloquio ſed ex affectu, & ſpiritu, ipſo ſpiritu peruigiles, & magna* 24 *ſolicitudine, & frequenti obſecratione Deum pro omnibus fidelibus, & pro me deprecantes, vt Deus mihi verba* 25 *ſubminiſtret, quibus cum fiducia, & libertate prædicem, & publicè annunciem arcanum Euangelij, & illius rationem reddam, pro cuius prædicatione legati munere fungor etiam in* 26 *carcere, ita* 27 *vt de ipſo Euangelio liberè audeam loqui, prout oportet. Vt autem ſciatis quæ circa me geruntur, quid etiam agam, omnia narrabit Tychicus chariſsimus frater, & fidelis miniſter in Domino, quem ad hoc ipſum miſi ad vos, vt omnia, quæ dixi, intelligatis. Tranquillitas, & pax conſcientiæ omnibus fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto donetur. Gratia quoque ſit ijs omnibus, qui diligunt Dominum Ieſum Chriſtum incorruptè, & ſincerè, Amen.*

ANNO-

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Illud *in Domino*, iuxta phraſim Hebraicam ſæpius à nobis repetitam idem eſt, quod ſecundum Dominum, & illius voluntatem.

2. *In promiſſione*, eſt additamentum reſtringens illud mandatum primum.

3. Græce eſt παιδεία, vox anceps, quæ ſignificat & eruditionem, & caſtigationem: hic putant aliqui pro ſola caſtigatione moderata vſurpari: in paraphraſi vtrunque coniunximus, vt eruditionem cum caſtigatione etiam ſignificet. Quod vero addit *Domini* ſignificat moderatam, ſecundum rationem, quod nos Chriſtianam dicimus.

4. Aliqui tempore Apoſtoli malè intelligentes libertatem Chriſtianam docebant, ſeruos non debere eſſe ſubiectos dominis infidelibus.

5. *Non ad oculum*, idem eſt, quod non ſolùm in præſentia eorum, ſed etiam in abſentia.

6. Duobus modis poteſt quis placere Chriſto obediendo domino ſuo; aut actu referendo obſequium illud in Chriſtum, qui in Domino ſuo aliquo modo conſideratur, aut obediẽdo domino, quia ſecundum rationem honeſtum eſt, & oppoſitum peccato, & hoc etiam modo obſequitur Chriſto, quia ipſi placet tale opus, ſicut quoduis aliud bonum morale: quod ſi in iuſtificato fiat, placet vt meritum vitæ æternæ. Quod verò improbat Paulus, eſt ita ſeruire domino, vt ipſum tantum beneuolum habeamus propter commodum noſtrum, quia licet interdum non ſit peccatum, bonum tamen opus non eſt.

7. His verbis *de cætero* claudere ſolet Paulus Epiſtolas.

8. *In*, hoc loco ſicut alibi ſæpe ſecundum phraſin Hebraicam ſignificat *per*: indicat enim caſum inſtrumenti.

9. *Stare* apud Paulum opponitur ei, quod eſt cadere, iuxta illud 1. ad Cor. 10. *Si quis exiſtimat ſe ſtare, videat ne cadat.* Et illud ad Rom. 14. *Domino ſuo ſtat, aut cadit.*

10. Græcè eſt πανοπλία, quæ vox ſignificat omnem armaturam ad militem pertinentem.

11. Variè hunc locum interpretes explicant, quidam per carnem, & ſanguinem intelligunt eam partem hominis, quæ eſt corpus, vnde prauæ cogitationes, & motus oriuntur, & ex his nonnulli addunt particulam *tantum*, vt ſit ſenſus: Non tantùm eſt nobis pugna contra noſtram carnem, verùm etiam contra Principes, &c. alij nihil ſupplentes, hoc modo interpretantur: Tametſi pugna cum carne, & ſanguine ſit

grauis,

Digitized by Google

grauis, collata tamen cum ea, quam habemus cum dæmonibus, ferè nulla eſt, adeò variæ ſunt eorum fraudes, & vires. Mihi placet ſenſus Paraphraſis.

12. Principem huius mundi dæmonem appellauit Chriſtus Ioan. 1. 12. & cap. 14.

13. Secundum phraſin Hebraicam ait, *ſpiritualia nequitiæ*, hoc eſt, nequitias ſpirituales.

14. Phraſis hæc *in excelſis*, ſicut illa eſt, *Gloria in excelſis Deo*, hoc eſt, Deo, qui eſt in excelſis, ſimilis eſt in hac epiſtola cap. 1. num. 3.

15. Armatura hoc loco idem eſt, quod num. 20.

16. Hieronymus & alij per diem malum intelligunt diem iudicij, verùm cum armatura deſeruiat ad pugnandum, & reſiſtendum diabolo in hac vita, melius de die tentationis intelligitur.

17. Explicat ſpeciatim id, quod dixerat vniuerſim, quomodo ſcilicet omnem armaturam induere debeant. Primùm autem balteo militari comparat veritatem doctrinæ: nam ſicut arma ipſo balteo applicantur, & continentur, ne ſuo loco moueantur, ſic vera doctrina continet bonos vitæ mores. Nonnulli putant hic Apoſtolum exhortari generatim ad vitæ veritatem, quæ hac phraſi etiam in Scriptura ſignificatur. Sed cum hic velit explicare, quæ ſint arma ſpiritualia, melius militari balteo comparat veritatem doctrinæ.

18. Loricæ, quæ præcipuam partem corporis, ſcilicet pectus, & ſcapulas tegit, comparat vitæ & morum integritatem, quæ complectitur, quod præcipuum eſt in vita ſpirituali, quam appellat iuſtitiam 1. ad Theſſalon. 5. gloriæ comparat fidem, & chariatem ſimul, quod idem eſt.

19. Pręparationem pedum, quę fit calceis, comparauit Paulus promptitudini ad peragrandum orbem, & Euangelium vbique ſeminandum.

20. Fidem noſtram clypeo comparat, quia ea reſiſtimus etiam diabolo, & ictibus tentationum.

21. Spem vitæ immortalis cum galea contulit. Idem fecit 1. ad Theſſalon. 5. *Et galeam ſpem ſalutis, &c.* nam ſicut galea caput tegit, & defendit, ita ſpes erigit caput, iuxta illud Luc. 21. *Reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra.*

22. Verbum Dei appellauit gladium ſpiritualem, hoc eſt, doctrinam fidei; quia penetrabilior eſt omni gladio ancipite, & diſcernit cogitationes, ad Hebræos 4.

23. Omnem ſolicitudinem, appellat magnam.

Digitized by Google

24. In omni tempore idem eſt, quod ſemper, iuxta illud Luc. 18. oportet ſemper orare. Significat autem non perpetuo, ſed frequenter orandum eſſe.

25. Hebraiſmus eſt ſicut Matth. 5. *Aperiens os ſuum*, ſignificat loqui, & ſenſus eſt, vt loquenti mihi Deus verba ſuggerat.

26. Indicat ſe in carcere hanc epiſtolam ſcripſiſſe.

27. Repetitio eſt eiuſdem, quod dixerat.

EPISTO-

Digitized by Google

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

CVm Philippenſes à Paulo edocti Euangelium ſuſcepiſſent, ita in eo permanſerunt, vt nunquam PſeudoApoſtolos, & iudaizantes admitterent, cumque Paulum vinctum audiſſent, ei per Epaphroditum neceſſaria miniſtrarunt, vt conſtat ex cap. 2. per quem ad eos Paulus hanc mittit epiſtolam, eorum fidem laudans, & contra PſeudoApoſtolos confirmans, eosq; conſolans, & ad mutuam charitatem cohortans.

ARGVMENTVM
CAPITIS VI.

IN hoc capite primùm ſui erga Philippenſes affectum declarat. Deinde oſtendit ex ſuis vinculis multum Euangelio acceſſiſſe: ideoq́ pro illo mortem ſe nihili facere, etiamſi ob ipſorum vtilitatem viuere cupiat. Poſtremò Chriſtum eis non defuturum in patienter ferendis afflictionibus pollicetur.

CAPVT I.

1 PAulus, & Timotheus, ſerui
Ieſu Chriſti, omnibus ſanctis
in Chriſto Ieſu, qui ſunt Philip-
pis, cum Epiſcopis, & Diaconi-
2 bus. Gratia vobis, & pax à Deo
Patre noſtro, & Domino Ieſu
3 Chriſto. Gratias ago Deo meo in
4 omni memoria veſtri, ſemper in
cunctis orationibus meis pro o-
mnibus vobis, cum gaudio de-
5 precationem faciens, ſuper com-
municatione veſtra in Euange-
lio Chriſti à prima die vſq; nunc:
6 confidens hoc ipſum, quia qui
cœpit in vobis opus bonum, per-
ficiet vſque in diem Chriſti Ieſu:
7 ſicut eſt mihi iuſtum hoc ſentire
pro omnibus vobis: eo quòd ha-
beam vos in corde, & in vinculis
meis,

PARAPHRASIS.

*PAulus, & Timotheus ſerui Ieſu
Chriſti omnibus 1 fidelibus me-
rito Chriſti Ieſu, qui ſunt Philippis, 2
Epiſcopis etiam, & Diaconis, hanc
epiſtolam mittunt. 3 Gratia vobis,
& pax ſit à Deo Patre noſtro; & Do-
mino Ieſu Chriſto, Gratias ago Deo
meo ſemper pro vobis, 4 aſſiduè
veſtri memor in cunctis orationibus
meis, depreca[illegible]eum, 5 cum ma-
gna lætitia, quam de veſtra commu-
nicatione cum aliis Gentibus in ap-
prehendendo, & ſectando Euange-
lium capio, confidens me à Deo hoc
ipſum 6 conſecuturum, 7 vt ſcili-
cet ipſe, qui gratia ſua cœpit in vobis
hoc opus communicationis Euange-
lij, perſeuerare faciat vſque 8 in
diem vltimi iudicij. Quod æquum
eſt*

Digitized by Google

meis, & in defenſione, & confir-
matione Euãgelij, cum ſocij gau-
8 dij mei omnes vos ſitis. Teſtis
enim mihi eſt Deus, quomodo
cupiam omnes vos in viſceribus
9 Ieſu Chriſti. Et hoc oro, vt cha-
ritas veſtra magis ac magis abun-
det in omni ſcientia, & in omni
10 ſenſu, vt probetis potiora, vt ſitis
ſinceri, & ſine offenſa in diem
11 Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per
Ieſum Chriſtum, in gloriam, &
12 laudem Dei. Scire autem volo
vos fratres, quod quæ circa me
ſunt, magis ad profectum vene-
13 runt Euangelij: ita vt vincula
mea manifeſta fierent in Chriſto
in omni prætorio, & in cæteris
14 omnibus; & plures è fratribus in
Domino confidentes in vinculis
meis, abundantius auderent ſine
15 timore Verbum Dei loqui. Qui-
dam quidem & propter inui-
16 diam, & contentionem; quidam
autem & propter bonam volun-
tatem Chriſtum prædicant, qui-
dam ex charitate, ſcientes, quo-
niã in defenſionẽ Euangelij po-
17 ſitus ſum. Quidam aũt ex cõten-
tione Chriſtum annunciant, non
ſincerè, exiſtimantes preſſuram
18 ſe ſuſcitare vinculis meis. Quid
enim? Dum omni modo, ſiue per
occaſionem, ſiue per veritatem
Chriſtus annuntietur; & in hoc
19 gaudeo, ſed & gaudebo. Scio e-
nim quia hoc mihi proueniet ad
ſalutem, per veſtram orationem,
& ſub-

eſt me confidere, & ſentire de vobis eo quod habeam 9 vos amiciſſimos, 10 cum ſitis 11 charitatis meæ inuicem 12 ſocij, vt me reciproco amore diligatis, & in vinculis conſtitutum, & in defenſione, & confirmatione Euãgelij, quod vobis prædicaui. Deus 13 enim mihi teſtis eſt, quam vehementer 14 deſiderem vos omnes intimè, & ex corde à Chriſto amari, vnde hoc ipſum oro, & peto à Deo, vt charitas veſtra inuicem magis, ac magis creſcat cum perfecta ſcientia, diſcretione, & iudicio, & delectu, vt ex multis, quæ vobis proponuntur, videatis, quæ ſunt magis vtilia: vt ſitis ſinceri, & dum officioſi eſſe contenditis in alios, nihil adulterum recipiatis in fide, aut moribus, ſed ſine offenſa perſeueretis in diem 15 iudicij, pleni fructu iuſtitiæ per Chriſti gratiam ad laudem Dei: volo autem fratres vos ſcire, quod quæ mihi acciderunt aduerſa, quæ videbantur futura in detrimentum prædicationis meæ, potius ceſſerint ad profectum; ex vinculis enim, in quæ coniectus ſum 16 propter Chriſtum, hoc boni prouenit, vt 17 tota 18 aula, & palatium Neronis hac occaſione aliquem rumorem de Euangelio acceperit, de quo nihil ante audiuerat, eademque fama Euangelij peruaſerit vſque ad 19 reliquas partes ciuitatis; & ex fratribus 20 in Domino multi 21 hac occaſione ſumpta cum fiducia audeant liberius,

&ſubminiſtrationem Spiritus Ie-
20 ſu Chriſti,ſecundum expectatio-
nem,&ſpem meam,quod in nul
lo confundar: ſed in omni fidu-
cia ſicut ſemper, & nunc ma-
gnificabitur Chriſtus in corpore
meo,ſiue per vitam, ſiue per mor
21 tem. Mihi enim viuere Chriſtus
22 eſt, & mori lucrū. Quod ſi viuere
in carne hic mihi fructus operis
23 eſt,& quid eligam ignoro. Coar-
ctor autem è duobus,deſiderium
habens diſſolui,&eſſe cum Chri-
24 ſto, multò magis melius: perma-
nere autem in carne,neceſſarium
25 propter vos. Et hoc confidens,
ſcio quia manebo,& permanebo
omnib. vobis, ad profectum ve-
26 ſtrum, & gaudium fidei. Vt gra-
tulatio veſtra abundet in Chriſto
Ieſu in me per meum aduentum
27 iterum ad vos. Tantùm dignè
Euangelio Chriſti conuerſamini:
vt ſiue cum venero,& videro vos,
ſiue abſens,audiam de vobis,quia
ſtatis in vno ſpiritu vnanimes,
28 collaborantes fidei Euangelii: &
in nullo terreamini ab aduerſa-
riis: quæ illis eſt cauſa perditionis,
vobis autem ſalutis,&hoc à Deo:
29 quia vobis donatum eſt pro Chri-
ſto, non ſolùm vt in eum creda-
tis, ſed vt etiam pro illo patiami-
30 ni,idem certamen habētes,quale
& vidiſtis in me, & nunc auditis
de me.

berius, quam antea annunciare Eu-
angelium. Sed inter omnes, qui nunc
Euangelium annunciant, alij quidem
inuidia,& æmulatione: 22 conten-
tioſe, quod viderint magnam mihi
gloriam comparatam ex felici ſucceſ-
ſu prædicationis Euangelij, Chriſtum
prædicāt. Alij verò 23 bono animo
& voluntate fructum animarum, &
Dei honorem præ oculis habentes. 24
Quidam autem ex charitate, qua me
diligunt: ſciunt enim reddendam mi-
hi eſſe rationem, quod ad ipſum præ-
dicandum miſſus fuerim; & charita-
te ſua volunt adiuuare meam prædi-
cationem. Alij deniq; ex quadam a-
nimi 25 contentione non ſincero, &
puro animo erga nos, putātes ſe præ-
dicatione ſua calamitates mihi 26
augere, commouendo ſcilicet Nero-
nem in maiorem contra me indigna-
tionem, quòd ego cauſa fuerim talis
prædicationis. Quid 27 autem mea
refert, quo affectu, vel quo fine Chri-
ſtum prædicent, dum modo Chriſtus
omnino annuncietur quacumque ex
cauſa id fiat, ſiue 28 occaſione ali-
qua alicuius humani affectus, non ſe-
cundum rationem, qui prætextu præ-
dicationis moneat; ſiue ex non ficto,
& ſincero affectu veritatis: imo 29
& in hoc quod Chriſtus annuncietur,
non tantùm 30 gaudeo, ſed etiā gau-
debo, quod videam veritatem Chriſti,
vel aduerſariorum teſtimonio con-
firmari. Sed neq; curo, quæ inde mihi
mala proueniant: 31 etenim quæ ex his oriuntur, ea mihi ſalutem æternam

Digitized by Google

*conciliabunt, ſi veſtras orationes nactus fuero, per quas ſpiritus gratiæ Ieſu
Chriſti amplius mihi ſuppeditabitur iuxta ſpem, & 32 expectationem,
quam habeo: ea 33 enim fretus, ſcio, me quæ ſunt moleſta, & difficilia, ſine
confuſione ſuperaturum, & 34 omni 35 metu depoſito, ſicut in omnibus
periculis, in quibus antea fui, 36 ita & nunc magnificabitur Chriſtus per
corpus meum, ſiue viuere contingat, ſiue mori. 37 Iſtorum ergo contentio-
nem, qua me conantur opprimere, ſpero futuram mihi ad ſalutem, etiamſi
mors mihi inde 38 ſequatur. Chriſtus enim mihi eſt pro vita corporali,
quam amittere poſſum; & mortem pro lucro duco, quod defunctus hac vita
cum Chriſto futurus 39 ſim. Verumtamen ſi ipſum viuere vita mortali res
40 fructuoſa eſt Eccleſiis, quibus prodeſſe poſſum, 41 etiam dubito vtrum
eligam: 42 duo 43 enim ſunt, quæ me vtrinque premunt, & tenent ancipi-
tem; quorum alterum in meum commodum deſidero, ſcilicet diſſolui, & eſſe
cum Chriſto: 44 multò, longéque mihi melius alterum eſt, quod iudico 45
magis neceſſarium, permanere in carne mortali propter veſtram vtilitatem.
Quocirca charitas in hanc partem meum trahit, & impellit animum. 46
Confidens autem, & credens 47 quòd vobis futura ſit neceſſaria opera
mea, ſcio quod eripiar nunc à poteſtate Neronis, & manebo ſuperſtes 48
vobis omnibus, vt in fide proficiatis, & gaudeatis ſpirituali, & vera lætitia,
49 quæ ex ipſa fide naſcitur, & mihi 50 gratulemini de 51 reditu meo
ad vos. Id vnum à vobis 52 expoſco, vt pro Euangelij dignitate agatis, vt
ſiue cum venero ad vos, ego videam; 53 ſiue abſens audiã vos in eodem ſpi-
ritu permanere vno animo inuicem pro fide Euangelij 54 laborantes, &
certamina excipientes; nec terreamini ab aduerſariis, etiamſi pericula com-
minentur, & mortes: 55 id quod 56 cauſa eſt illis nos perſequentibus
damnationis æternæ; vobis autem ſuſtinentibus æternæ ſalutis, quod gratiæ
Dei adſcribendum eſt. 57 Vobis enim non tantùm Deus gratia ſua 58 ob
merita, & interceſſionem Chriſti donauit, vt in ipſum Chriſtum credatis, ſed
etiam vt decertantes pro Euangelio pro ipſo Chriſto patiamini multa incom-
moda, ſicut etiam me decertantem pati antea audiſtis, & nunc auditis.*

ANNOTATIONES.

1. Sancti appellantur fideles ad fidem conuerſi, vt in epiſt. ad Rom. & alibi ſæpe notaui.

2. De ordine, quo ponit Epiſcopos poſt plebem, varij varia dicunt, Chryſ. & alij Græci legunt *coepiſcopis*, & ſic intelligunt epiſtolã ſcriptam

ad

ad totum clerũ,vnde dicit, *fidelibus Coepiſcopis, & Diaconibus*, ſed in Græcis codicibus non eſt vna dictio,& ita legendum cum vulgata, *cum Epiſcopis*. De ordine verò dico non eſſe inurbanum, quia Epiſcopos non poſuit in vltimo loco,ſed in primo: quamuis enim primùm ſalutet omnes fideles in vniuerſum, vbi etiam complectitur Epiſcopos, poſtea tamen ſpeciatim eos ſalutat. Primo loco ponit Epiſcopos, quaſi præcipuos in tota communitate. Ambroſ. hoc modo contexit textum Pauli, vt illud, *Paulus, & Timotheus*, coniungat cum illo, *cum Epiſcopis, & Diaconibus*, & ſenſus ſit: Paulus,& Timotheus,& alij Epiſcopi, & Diaconi mittunt hanc epiſtolam Philippenſibus. Et ſic tolli videtur alia difficultas,quomodo Paulus dixerit, Epiſcopis, in plurali,cum Philippis, quæ erat vna ciuitas, vnus tantùm eſſet. Verùm hic ſenſus eſt planè extortus. Ad hanc verò difficultatem reſpondent Chryſoſt. & alii Græci nomen Epiſcopi commune fuiſſe etiam presbyteris multo tempore.

3. Senſus Pauli in ſalutatione hac, ſicut in aliis epiſtolis eſt eccliptícus, & in hunc modum explicari debet, ſicut in Epiſtola ad Roman. cap. 1. nu. 4. tum etiam ſicut in epiſtola ad Galat. cap. 1. nu. 1.

4. Illud *in omni memoria* non ſignificat tantùm, quotieſcunque veſtri recordor,ſed aſsiduam,& iugem memoriam illius.

5. Illud *ſuper communicatione veſtra*, coniungi debet cum illo, *cum magno gaudio*, non autem cum illo; *deprecationem faciens*, quia non ſignificat ſe deprecari aliquid de communicatione illorum in Euangelio, ſed cum deprecatur Deum aliquid pro illis, multum gaudere de communicatione ipſorum in Euangelio.

6. Illud *conſecuturum* ſuppleuimus,vt melius flueret contextus.

7. Explicat quod eſt illud,quod dixit ſe ſperare conſecuturum.

8. Dies Ieſu Chriſti dicitur vltimi iudicij, qui dicitur etiam dies Domini magnus, propterea quod in eo maxime ipſius poteſtas relucebit.

9. *Habere in corde*, eſt phraſis obſcura,quidam referunt ad memoriam, alij melius ad affectum,id quod indicat,quod ſequitur nu.11.aliàs enim non rectè ibi redderet rationem eius, quod dixerat: ſi verò referatur ad effectum,cauſalis optimè congruit.

10. In Latina vulgata dicitur *ſocios vos eſſe*, & ita difficilis eſt contextus, & conſtructio: quidam putant illud *eſſe* redundare, & ita exponunt, eo quòd habeam vos amiciſsimos, & in defenſione Euangelij, &c. ſocios: ſed in Græco non redundat particula illa,nec opus eſt,non tamen eſt εἶναι, hoc eſt, eſſe, ſed ὄντας, id eſt, exiſtentes: & ſic omnes Græci Patres legunt, ac ſi ad literam diceret: cum habeam vos amiciſſimos exiſtentes, vos ſocios meæ charitatis, & dilectionis,in vinculis. quod Latinè ſuauius redditur *cum ſitis*, & ſic interpretes Patrum Græcorum verterunt.

11.Vul-

Digitized by Google

11. Vulgatus legit *gaudij mei*, in Græco habetur χάριτος, id eſt, charitatis: vulgatus pro eodem accepit gaudium, & charitatem, ſeu dilectionem, quia etiam charitatis eſt gaudere de bono amici, & de liberatione à malo, ſicut dolere de malo. Græci Patres interpretantur, non charitatis, ſed gratiæ, quia & Philippenſes hanc etiam gratiam habuerunt, vt paterentur pro Chriſto, & defenderent Euangelium, ſed melius eſt interpretari, *dilectionis*, vt referatur ad mutuum amorem.

12. Socios charitatis appellat propter reciprocum ipſorum erga Paulum amorem; quem diligebant, ſicut & ipſe eos.

13. Cauſalis hæc refertur ad id, quod dixit num. 9. eo quod habeam vos in corde.

14. Græci non legunt *eſſe*, ſed tantùm *vos in viſceribus Ieſu Chriſti*, nec vulgati codices habent *eſſe*, & ſine illo interpretantur Græci in hunc modum: quàm vehementer vos amem viſceribus, & amore Chriſti: & non carnali, aut temporali. Sed ſi ſuppleamus *eſſe*, fit planior contextus; verbum enim *cupio*, quod interpretati ſumus *deſidero*, & id, quod ſubſequitur, *& hoc oro, vt, &c.* illud poſtulare videtur: ſic enim exprimit deſiderium quod habet, vt diligantur à Chriſto, ex quo ſequitur, vt & ipſi creſcant in charitate.

15. Dies Chriſti, vt ſupra, dicitur dies iudicij.

16. Illud *in Chriſto*, interpretati ſumus propter Chriſtum, vt referatur ad vincula, licet ſit hyperbaton: aliqui referunt *ad manifeſtata*, vt ſit ſenſus, manifeſtata ſunt per Chriſtum, id eſt, per gratiam Chriſti.

17. Quod in vulgata dicitur, *in omni prætorio*, Græcè dicitur *in toto*.

18. Paulus Græcè ſcribens vtitur nomine Latino, *prætorium*, quia vt notat Chryſoſt. vulgo ſic dicebatur Romæ palatium Imperatoris.

19. Textus vulgatus habet, *& in cæteris omnibus*; verùm præpoſitio *in* non habetur in Græcis codicibus, & videtur dubium, an ſuppleri debeat; quidam interpretantur ſine illa referentes non ad loca, ſed ad perſonas, vt ſenſus ſit, *& cæteris omnibus manifeſta facta ſunt, &c.* alij verò ad loca; & ita dicunt ſupplendam præpoſitionem *in*.

20. Particula *in domino* Græci referunt ad confidentes, ſed nos retulimus ad fratres, vt ſenſus ſit, & ex fratribus religione Chriſtiana.

21. *Confidentes in vinculis* non ſignificat ſpem aliquam ſitam in vinculis, ſed vt in paraphraſi, videlicet, ex meis vinculis ſumpta fiducia, & confirmati cœperunt prædicare, cum viderent me in vinculis maiori cum fiducia verbum Dei prædicare.

22. Hoc loco vulgata legit, *propter inuidiam, & contentionem*, verbum contentio in Græco eſt ἔριν; quod ſignificat contentionem, ſeu æmulationem: contentio autem hoc loco non eſt ſumenda, vt num. 25. in eum ſenſum, videlicet, vt Paulo damnum aliquod inferrent, ſed vt

contentione ſua,& æmulatione tantum gloriæ conſequerentur, quantum videbant Paulo accidiſſe ex prædicatione; eſt ergo hoc loco contentio, non inimicitiæ, ſed æmulationis: inuidi enim ipſa inuidia dicuntur contentioſi.

23. *Bona voluntas* in Græco hic dicitur εὐδοκία, dicit autem bonam voluntatem, non erga ipſum Paulum: hoc enim dicit num. ſeq. ſed erga Euangelium.

24. Charitatem hoc loco intelligit, non erga Deum, ſed erga Paulum, vt ipſum ſcilicet adiuuarent, id quod indicat ratio, quam ſubiungit ſtatim *ſcientes, &c.* quæ ſi ſermo eſſet de charitate erga Deum, non videretur eſſe ad rem.

25. Contentio hoc loco Græcè eſt ἐριθεία, quod ſignificat contentionem, ſeruitutem, ſeu concertationem; eſt autem hoc loco contentio, non æmulationis, ſed inimicitiæ, vt conſtat ex eo, quod ſtatim ſubiungit. Vnde hoc loco non explicat Paulus (vt quidam putant) contentionem illam, quam poſuerat num. 22. ſed potius aliud genus contentionis.

26. Ex hoc loco putant aliqui epiſtolam hanc eſſe ſcriptam in vinculis, id quod dubium ſanè eſt, Chryſoſt. in præfatione putat, priora fuiſſe vincula.

27. Particula *enim*, Græcè γὰρ, potius habet vim continuandi, vt particula *autem*, quàm cauſalis, & ſuppleri debet aliquid, vt ſit integer ſenſus, vt in paraphraſi.

28. Dictio Græca, qua vtitur Paulus eſt πρόφασις, quæ etiam ſignificat prætextum, in qua ſignificatione videtur vſus Apoſtolus, cum occaſioni opponat veritatem, ſed in paraphraſi vtrunque ſenſum ſimul amplexi ſumus.

29. Particula *imò*, videtur addenda.

30. Apoſtolus gaudet de malo opere ad bonum finem, & vtilitatem ſequutam, quod licitum eſſe oſtendi 1. 2. diſp. 111. cap. 4.

31. Cauſalis *enim*, non refertur ad immediate præcedentia, ſcilicet, *gaudeo, & gaudebo*, quaſi gaudium illud eſſet ex eo, quod prædicatio Euangelij, qua aliqui contendebant nocere Paulo, profutura eſſet illi ad ſpiritualem profectum: ſic enim fruſtra dixiſſet, *Siue per occaſionem, ſiue per veritatem*, quia illa, quæ erat per veritatem, non erat ad hoc, vt noceret Paulo: dicit ergo *gaudeo, & gaudebo*, eo quòd Chriſti veritas etiam aduerſariorum teſtimonio confirmetur; cauſa ergo, quam reddit Paulus in hoc numero, refertur ad id quod ſubintelligitur, & expreſsimus in paraphraſi, *ſed neque curo, &c.*

32. Nomen Græcum ἀποκαραδοκία, ex tribus compoſitum, vt notauit Theophylactus, ſignificat vehementem expectationem, vt cum quis

quis etiam moto capite circumſpicit, & obſeruat euentum, eo vſus eſt Paulus ad Rom. 8. *Nam expectatio creaturæ.*

33. Particulam *quia*, aliqui putant poſitam pro *quod*, non cauſali ſenſu, ſed vt idem valeat, quod *imò*, verùm optimè congruit cauſalis ſenſus eo modo, vt in paraphraſi, verba autem deſumpſi ex Theodoreto, quibus oſtendit Paulus affectum ſuæ expectationis.

34. Hic non eſt opus aduerſatiua, ſicut eſt in textu, ſed coniunctiua particula, quia priorem periodum explicauimus affirmatiuo ſenſu.

35. Nomen Græcum παῤῥησία, ſignificat libertatem, quod metu depoſito interpretati ſumus.

36. Hebraiſmus eſt, & ſuppleri debet *ita*, eodem modo in oratione Dominica, ſicut in cœlo, & in terra, id eſt, ita & in terra.

37. Totus ille numerus ſuppleri debet, & repeti, quod dixerat Paulus num. 30. ad id enim refertur cauſalis numeri ſequentis.

38. Cauſalis hæc congruè referri non poteſt ad proximè præcedentia: quod enim Paulo Chriſtus ſit vita, & mors ſit lucrum, non eſt cauſa eius, quod proximè dixerat, ſcilicet per mortem, & per vitam in ſuo corpore magnificandam eſſe gloriam Chriſti.

39. Quia dixerat lucrum ſibi eſſe mori, ſubiungit in ſenſu aduerſatiuo, *Veruntamen, &c* quare particula *quod ſi*, Græcè εἰ δὲ, non habet vim continuantis, ſed aduerſatiuæ.

40. Aliqui non vrgent particulam *&*, ſed in commentario illam prætermittunt: aliqui putantes habere vim particulæ *etiam*, aliqua ſupplent hoc modo, *adeo non præfero meum commodum bono veſtro, vt etiam dubitem, vtrum eligam*, ſed quamuis nihil ſuppleatur, bonus eſt ſenſus, vt in paraphraſi.

41. Quo in vulgata dicitur *hic mihi fructus eſt*, in Græco habetur: hoc mihi fructus eſt, idem tamen eſt ſenſus, & vtroque modo dici poteſt ſecundum Grammaticam: dixit autem, eſt mihi fructus, non quia ſibi fructificari debebat, ſed in hunc ſenſum, quia ipſe vita ſua fructuoſus eſſe debebat Eccleſiis.

42. Hunc locum latè examinat Auguſt. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 2. & explicat eo modo, quo nos in paraphraſi: alij verò ita interpretantur, ſicut ipſe refert, vt Paulus dicat ſe ancipitem teneri illarum duarum rerum deſiderio, quem ſenſum ſequitur Theodoretus, & vt in hunc ſenſum Paulum interpretarentur, dicit Auguſtinus aliquos abſtuliſſe particulam *enim*, à textu: Theophylactus ſequitur interpretationem Auguſtini: illa verò particula nec in Græcis, nec in Latinis codicibus habetur, & ſiue ponatur, ſiue non, idem poteſt eſſe ſenſus. Quod enim dicit, melius eſſe cum Chriſto, intelligit ſibi; & ideò

 dicit,

dicit, ſe magis illud deſiderare reſpiciendo proprium commodum: quod vero iudicat manere magis neceſſarium, indicare etiam poteſt affectum, & deſiderium manendi, non concupiſcentiæ proprij commodi, ſed charitatis erga fratres. Et impoſsibile eſt, ſi vtrinque Paulus trahebatur anceps, non fuiſſe motum vtriuſque deſiderio: niſi enim animus eſſet inter duos amores, non eſſet anceps, erat ergo vtriuſque deſiderium, ſed diuerſa ratione: alterum proprii commodi, alterum proximorum, cum ergo negat Auguſt. vtriuſque deſiderium, intelligit proprij commodi.

43. Eſt in Græco γὰρ, quæ eſt cauſalis, quandoque continuatiua, vt hic vertit vulgatus, maiorem tamen videtur habere vim, ſi interpretemur cauſalem, idem tamen vtroque modo eſt ſenſus.

44. Illud, *Multo magis melius* eſt appoſitiuè, & ſic interpretati ſumus, vnde non eſt opus addere cauſalem *enim*, quod verò *magis* addit *melius*, eſt Hebraiſmus.

45. In Græco eſt ἀναγκαιότερον, id eſt, magis neceſſarium

46. In Græco eſt participium præteriti temporis πεποιθὼς, verùm hoc verbo vſus eſt pro præſenti ad Rom. cap. 8. *Certus ſum, quia neque mors, &c.* pertinet autem, tum ad certitudinem intellectus, tum etiam ad certitudinem ſpei, in quem ſenſum vulgatus hic vertit: ſed quia vna non eſt ſine alia, ideo vtroque modo interpretati ſumus in paraphraſi. Confidentia verò, vel ſpes Pauli erat de fructu ſuæ doctrinæ, quem videbat illis neceſſarium eſſe.

47. Cum dicit, *& hoc confidens*, debet virgula diſtingui, qui enim cum ſequentibus coniungunt, vix contextum ordinare poſſunt: illud autem *hoc* refertur ad id, quod vltimo dixit, ſcilicet neceſſarium eſſe manere in carcere, quia fructuoſum illis; hoc ergo, inquit, confidens ita futurum, &c.

48. *Vobis* poteſt eſſe in datiuo, vt ſenſus ſit, gratia veſtri manebo, &c. vel in ablatiuo, vt in paraphraſi, ſicut habent Græci.

49. *Gaudium fidei*, aliqui interpretantur, quod de fide habetur, mihi placet ſenſus periphraſis.

50. Quod vulgus vertit *gratulatio*, Græcis eſt καύχημα, quam aliàs vertit gloriam, & ſolùm Græcis ſignificat gloriam, gloriationem, ſeu exultationem: nunquam verò gratulationem, ſed vulgatus iuxta ſenſum optimè tranſtulit, ad literam enim transferre debuit *exultatio veſtra*, ſed cum dicat *in me*, indicat exultationem gratulationis in ipſum, quod de aduentu illius lætari deberent, quod idem eſt, atque congratulari. Quod verò dicit *in Chriſto*, poteſt ſignificare adiutorium gratiæ Chriſti, qua gloriari deberent, vel vt in paraphraſi interpretati ſumus.

51. Aduen-

Digitized by Google

51. *Aduentum iterum ad vos,* ſignificat reditum, qui eſt ſecundus aduentus.

52. Illud *expoſco* ſupplet Theophylactus, quod phraſis Pauli manifeſte indicat ſupplendum eſſe.

53. *Videro,* eſt pro *videam,* tempus pro tempore; quidam tamen ita interpretantur, vt addant *gaudeam,* hoc modo, cum venero, & videro vos, gaudeam: verùm eodem modo ſuppleri deberet in ſequente ſententia, quæ tamen id non patitur: melius ergo vt in paraphraſi vtrunque ſiue *videam,* ſiue *audiam,* refertur ad illud, *quia ſtatis, &c.*

54. Illud, *collaborantes fidei,* non eſt idem, quod, cooperantes fidei, ſed vt in paraphraſi, certantes pro fide, vnde datiuus ſignificat in gratiam fidei, quod indicat id, quod ſequitur. *Nec terreamini, &c.*

55. Relatiuum *quæ* refertur ad id, quod præceſsit immediatè, *nec terreamini, &c.* ſed concordat in genere cum cauſa.

56. Græcè eſt ἔνδειξις, Latinè *oſtenſio,* vnde Ambroſ. legit *oſtentationem,* & ſenſus eſt, id quod eſt argumentum, & oſtenſio interitus, & perditionis ipſorum, ſed in idem redit.

57. Hoc teſtimonio vtitur Auguſt. ſæpiſsimè, & Concil. Arauſic. 2. can. 5. ad probandum, fidem eſſe donum Dei.

58. Particula *pro Chriſto* varie exponi ſolet, vt latè examinaui 3. part. diſp. 77. cap. 2. vbi magis hunc probaui ſenſum, quem ſequor in paraphraſi.

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

AD mutuam charitatem exemplo Chriſti Philippenſes exhortatur Paulus: laudat etiam Timotheum, quem pollicetur ad eos ſe miſſurum, vt ex ipſo cognoſcere poßint bonum ipſorum ſtatum: eodem modo, & Epaphroditum multum commendat, & promittit ipſum etiam ſe miſſurum, vt eius adſpectu læ-

Digitized by Google

tari poßint, quòd ante mœſti fuiſſent, eo quod audierant ipſum ægrotaſſe.

CAPVT II.

1 SI qua ergo conſolatio in Chri-
ſto, ſi quod ſolatium charita-
tis, ſi qua ſocietas Spiritus, ſi qua
2 viſcera miſerationis: implete gau-
dium meum, vt idem ſapiatis,
eandem charitatem habentes,
3 vnanimes idipſum ſentientes, ni-
hil per contentionem, neque per
4 inanem gloriam: ſed in humili-
tate, ſuperiores ſibi inuicem ar-
bitrantes, non quæ ſua ſunt ſin-
guli conſiderantes, ſed ea quæ a-
5 liorum. Hoc enim ſentite in vo-
6 bis, quod & in Chriſto Ieſu; qui
cùm in forma Dei eſſet, non ra-
pinam arbitratus eſt eſſe ſe æqua-
7 lem Deo; ſed ſemetipſum exina-
niuit, formam ſerui accipiens, in
ſimilitudinem hominum factus,
8 & habitu inuentus vt homo. Hu-
miliauit ſemetipſum, factus obe-
diens vſque ad mortem, mortem
9 autẽ crucis. Propter quod & Deus
exaltauit illum: & donauit illi no-
men, quod eſt ſuper omne no-
10 men: vt in nomine Ieſu, omne
genu flectatur, cœleſtium, terre-
11 ſtrium, & infernorum: & omnis
lingua confiteatur, quia Domi-
nus Ieſus Chriſtus in gloria eſt
12 Dei Patris. Itaque chariſſimi mei
(ſicut ſemper obediſtis) non vt
in præſentia mei tantum, ſed mul-

PARAPHRASIS.

SI 1 igitur mihi tentationibus agitato, & in vinculis poſito 2 ſolamen aliquod ſecundum Chriſtum ex charitate, qua me proſequimini afferre cupitis: ſi vultis oſtendere ſpiritualibus in rebus ſecundum Dei voluntatem, aliquam mecum communicationem habere: ſi qua eſt in vobis ex corde noſtri miſeratio: ſi hæc inquam, quæ dixi, exhibere mihi vultis, id omne vel in hoc vnum conferatis, quo gaudium meum plenum erit, & perfectum, vt ſitis mutua inter vos charitate deuincti, 3 & tanquam ſi vna anima omnes eſſetis connexi, eodem modo affecti ſitis, idemque ſentiatis, nihil agatis, aut loquamini contentioſe, quo alij prouocari poßint, nec appetitu inanis gloriæ, ſed humilitate, & modeſtia quiſque alium ſe ipſo excellentiorem, & præſtantiorem putet: nec 4 ſpectetis, veſtraq; commoda potius quæratis, 5 imò verò magis aliorum. Oportet 6 enim hunc eundem ſenſum, & affectum in vobis eſſe erga alios, 7 quem Chriſtus Ieſus habuit, qui cum verus Deus eſſet, 8 non putauit arrogantiam eſſe, ſeipſum agnoſcere æqualẽ Deo, cum dixit: ego & Pater vnum ſumus: *9 nihilominus tamen ſeipſum 10 exinaniuit, non quidem amittendo excellen-*

tò magis nunc in abſentia mea,
cum metu & tremore veſtram ſa-
13 lutem operamini: Deus eſt enim
qui operatur in vobis & velle, &
perficere, pro bona voluntate.
14 Omnia autem facite ſine mur-
murationibus, & hæſitationibus:
15 vt ſitis ſine querela, & ſimplices
filii Dei, ſine reprehenſione in
medio nationis prauæ, & peruer-
ſæ: inter quos lucetis ſicut lumi-
16 naria in mundo, verbum vitæ
continentes ad gloriam meam in
die Chriſti, quia non in vacuum
cucurri, neq; in vacuum labora-
17 ui. Sed & ſi immolor, ſupra ſacri-
ficium, & obſequium fidei veſtræ,
gaudeo, & congratulor omnibus
18 vobis. Idipſum autem & vos gau-
dete, & congratulamini mihi.
19 Spero autem in Domino Ieſu,
Timotheum me citò mittere ad
vos: vt & ego bono animo ſim,
20 cognitis, quæ circa vos ſunt. Ne-
minem enim habeo tam vnani-
mem, qui ſincera affectione pro
21 vobis ſolicitus ſit. Omnes enim,
quæ ſua ſunt quærunt, non quæ
22 ſunt Ieſu Chriſti. Experimentũ
autem eius cognoſcite, quia ſic-
ut patri filius, mecum ſeruiuit
23 in Euangelio. Hunc igitur ſpe-
ro me mittere ad vos, mox vt
24 videro, quæ circa me ſunt. Con-
fido autem in Domino, quo-
niam & ipſe veniam ad vos citò.
25 Neceſſarium autem exiſtima-
ui, Epaphroditum fratrem, &
coope-

*tiam diuinitatis, quam habebat æ-
qualem cum Patre, ſed aſſumendo
humilem, & conditione ſua ſeruilem
naturam, ſcilicet humanam, 11 ſi-
milem quidem aliis hominibus, quæ
& pateretur frigus, & ſitim, & alia
incommoda, ac proinde ſimilitudi-
nem haberet peccatoris: in qua aſ-
ſumpta humanitate ſeipſum humilia-
uit obediens Patri vſque quo mor-
tem probroſiſſimam crucis pro no-
bis pateretur: propterea 12 viciſ-
ſim Deus exaltauit illum ſecundum
humanitatem, qua ſe humiliauit, &
obediuit Patri, & prædicabilem fe-
cit ab omnibus, & nomen ita glorio-
ſum ſuper omne nomen ei conceſſit, vt
13 ipſum Ieſum omnes adorent, &
confiteantur ipſum eſſe in gloria Dei
Patris: omnes inquam etiam infer-
norum ſpiritus, qui velint nolint ip-
ſum confitentur, & maieſtatem il-
lius expaueſcunt. 14 Quare fra-
tres dilectiſſimi, ſicut mihi monen-
ti ſæpius obtemperaſtis, non tantum
cum eſſem præſens apud vos, ſed et-
iam in abſentia: nunc etiam auſcul-
tate me libenter, 15 vt Chriſti ex-
emplo ea, quæ dixi, faciatis: quæ ſa-
nè ad veſtram ſalutẽ attinent, quam
cum timore, & tremore curare debe-
tis; quòd ea licet in veſtra ſita ſit po-
teſtate, ex vobis tamen ortum non
habeat: Deus 16 enim eſt, qui ope-
ratur, & agit in vobis, vt velitis,
& faciatis ea, ex quibus veſtra ſa-
lus pendet, 17 iuxta beneplacitum
ſuum*

Digitized by Google

cooperatorem, & commilito-
nem meum, veſtrum autem A-
poſtolum, & miniſtrum neceſſi-
26 tatis meæ, mittere ad vos: quo-
niam quidem omnes vos deſide-
rabat: & mœſtus erat, proptereà
quòd audieratis illum infirma-
27 tum. Nam & infirmatus eſt vſq;
ad mortem: ſed Deus miſertus
eſt eius; non ſolùm autem eius,
verumetiam & mei, ne triſtitiam
28 ſuper triſtitiam haberem. Feſti-
nantius ergo miſi illum: vt viſo
eo, iterum gaudeatis, & ego ſine
29 triſtitia ſim. Excipite ergo illum
cum omni gaudio in Domino, &
eiuſmodi cum honore habetote.
30 Quoniam propter opus Chriſti
vſque ad mortem acceſſit, tra-
dens animam ſuam, vt impleret
id quod ex vobis deerat erga me-
um obſequium.

ſuum: non autem iuxta meritum veſtrum: cuius enim vult, miſeretur, & quem vult, deſerit. 18 Omnia autem, quæ pertinent ad veſtram ſalutem, ſic agite, vt aliorum ſtudia minimè reprehendatis, nec miſceatis vos alienis rebus 19 diſceptando, num bonum ſit, quod hic, aut quod ille agit, vt tales ſitis, de quibus nemo conqueri poſſit, ſimplices inquam, & candidi animi, cuius non eſt ſingula aliorum reprehendere, & in dubium contentioſe vocare: 20 ſitis etiam filij Dei irreprehenſibiles: etiam in medio nationis prauæ, nempe Gentilium, inter quos lucetis, ſicut luminaria in hoc mundo: 21 retineatiſq; non tantùm verbo, ſed etiam moribus puram doctrinam Euangelicam 22 in diem extremi iudicij: id quod erit mihi magnæ gloriationi, & lætitiæ, quod non in vacuum hactenus laborauerim. Nec ſolum lætor de labore, quem hactenus cum veſtro fructu ſuſcepi, 23 ſed etiam ſi mihi ita 24 contingat, & Deus velit me eſſe victimam, & mori 25 propter fidem veſtram, quæ etiam victima 26 Deo gratiſſima eſt, gaudeo, 27 & congaudeo: ſcio enim & vos gauiſuros; ſi audiatis me pro Chriſto mortuum; idipſum vos facite, nimirum gaudete, & congaudete ſimul mecum. Confido autem in Domino me cito ad vos miſſurũ Timotheum, vt ex ipſo intelligam bonum ſtatum rerum veſtrarum, & ita erecto, & bono ſim animo, nec aliquo timore, aut ſolicitudine premar ignorans qualiter vobis res ſuccedant (neminem 28 enim alium habeo penes me, qui pariter mecum curam, aut ſolicitudinem veſtri ſincero animi affectu ita habeat: reliqui 29 enim omnes, quos mittere poſſem, non tam quod ad honorem Chriſti pertinet, quam quod ſua intereſt, quærunt.) 30 Habetis autem & vos non leue probitatis ipſius argumentum: ſcitis enim quanta erga vos charitate mecum laborauit in Euangelio promulgando. Hunc igitur ſpero me miſſurum ad vos, mox vt videro, quem habeant finem res meæ, & vincula, in

quibus

Digitized by Google

*quibus nunc ſum: imò etiam confido Deo volente, quòd & ipſe ad vos citò
iturus ſim; nunc verò Epaphroditum meum quidem fratrem in fide, coopera-
torem in ſeminando Euangelio, & commilitonem in perferendis vna mecum
periculis, quem vos ad me 31 legatum, ſeu Apoſtolum deſtinaſtis, vt meæ
indigentiæ ſubueniret, neceſſarium exiſtimaui mittere vobis ea de cauſa, quod
32 præ ſolicitudine conquieſcere non poterat, donec vos videat, & præſentia
ſua veſtram etiam mitiget triſtitiam: angebat enim ipſum quòd rumor ad vos
de ipſius perueniret ægritudine, ob quam & vos mœrore affici credebat: &
ſanè ægrotauit ad mortē: ſed Deus noluit ipſum mori, nō ſolùm miſertus illius,
ſed etiam mei, ne & hoc mihi triſtitiæ meæ accederet. 33 Sine cunctatione
ergo miſi illum ſtatim ad vos, vt adſpectu illius læti iam ſitis, & ego mœrorem
quem ex veſtra triſtitia concepi, deponam. Excipite itaque ipſum læto animo,
34 qualis decet Chriſtianos, & eos 35 qui huiuſmodi ſunt, in pretio habe-
te, morti enim vicinus fuit 36 ex morbo, quem contraxit vſque adeò ſolicitè
miniſtrans mihi, & implens id, quod deerat obſequij veſtri erga me, quem ab-
ſentes curare non poteratis, vt nec vitæ ſuæ rationem haberet.*

ANNOTATIONES.

1. Particula *ergo* eſt nota continuationis: connectit autem id, quod dixerat Paulus in cap. 1. in fine mentionem faciens ſuorum vinculorum, in quibus erat, & afflictionis, quam patiebatur. Quare rectè ſuppletum eſt illud, *agitato, & in vinculis poſito.*

2. Quod Paulus dicit *conſolatio in Chriſto, & ſolatium charitatis,* eſt repetitio; at particula *in Chriſto* diuerſum quid indicat ab illa voce *charitatis,* vt in paraphraſi explicuimus.

3. Participia omnia, quæ ſequuntur, explicaui per verba eiuſdem temporis, & modi, qui præceſſerat in priori periodo, eſt enim idem ſenſus ſiue ſuppleatur verbum *ſitis* in ſingulis participiis, ſiue referantur ad verbum, quod proximè præceſsit.

4. Quia ille, qui quærit aliquid, illud conſiderat, & ad illud attendit, de aliis non curat, ideo Paulus poſuit, *conſiderantes* pro *quærentes.*

5. In textu Græco eſt ἀλλὰ καὶ, quod eſt ad literam, *ſed & aliorum,* quæ particulæ non videntur ſignificare comparationem, vt in paraphraſi nos ſumus interpretati, ſed coniunctionem, vt Paulus exhortetur, non tantum commoda propria quærere, ſed & aliorum. Verùm expoſitores vrgent particulam &, quam noſter interpres omiſit, & videntur accepiſſe particulam ἀλλὰ, non vt aduerſatiuam tantùm, ſed comparatiuè, vt in paraphraſi.

Digitized by Google

6. Illud *enim*, aut debet habere vim cõtinuantis particulæ, aut ſi cauſalis eſt, illud imperatiuum *ſentite*, non debet eſſe tantùm exhortantis, ſic enim non redderet bene ſenſum cauſalem, ſed vt in paraphraſi, quaſi dicat: Opus eſt vt ſentiatis in vobis.

7. Illud, *quod & in Chriſto*, non refertur ad illud *ſentite*, quaſi ſit ſenſus: hoc ſentite in vobis, quod in Chriſto ſentitis, ſed ſuppleri debet illud, *quod fuit in Chriſto*, & ſenſus eſt, vt in paraphraſi, opus eſt in vobis eſſe eundem affectum, qui fuit in Chriſto: addidimus verò *erga alios*, quia de hoc erat ſermo proximè præcedens.

8. Græci ſequuti Chryſoſtomum, illud, *Non rapinam arbitratus, &c.* ſic interpretantur, cum diuinitatem ſuam non haberet pro rapto, non dubitauit illam quaſi deponere diſsimulando illam, eſt enim proprium latronum rem furto ſublatam, non facile eam deponere apud alios, ne amittant: Chriſtus autem depoſuit eo modo, id eſt, diſsimulauit ſuam diuinitatem, quia non putauit eam furto habere. Verùm ſenſus paraphraſis magis placet, qui eſt Auguſtini tract. 17. in Ioan. & lib. 2. contra Maxim. cap. 5.

9. Particulam ἀλλὰ Græci putant eſſe notam correctionis, ſequuti ſenſum, quem diximus illorum verborum *non rapinam, &c.* hoc modo: Chriſtus cum non arbitraretur diuinitatem ſibi furto vſurpaſſe, non dubitauit eam diſsimulare, adeò non veritus à maieſtate ſua deſcendere, vt planè exinanierit ſe ipſum, &c. Auguſt. accipit in ſenſu aduerſatiuo, vt in paraphraſi.

10. Exinanitio refertur ad ipſum Deum, non quia naturam diuinam amiſerit Chriſtus, & euacuauerit, ſed quia aſſumpſit humilem, ideò ipſe Deus dicitur exinanitus: ſed in hac aſſumptione non potuit eſſe meritum, quia Deus mereri non poteſt ex eo, quòd aſſumeret in ſe naturam hominis, præbuit tamen nobis exemplum humiliationis.

11. *In ſimilitudinem hominum*, & *habitu*, *&c.* idem omnino ſignificat: nec ita accipiendum eſt, quaſi non aſſumpſerit verbum veram naturam humanam, ſed vmbram illius, ſed ideò dixit in ſimilitudinem, vt oſtenderet in vera natura habuiſſe, quod attinet ad peccatum, ſimilitudinem, & habitum aliorum, vt in paraphraſi. Sic Ambroſ. & Chryſoſt. in illud ad Rom. 8. *In ſimilitudinem carnis peccati*, & in illud Hebr. 4. *Pro ſimilitudinè abſque peccato.* Habuit etiam ſimilitudinem aliorum, non autem veritatem, quod attinet ad natiuitatem, & generationem ſuam: quia alij ex ſemine viri, Chriſtus de Spiritu ſancto.

12. Illud *&* pro *etiam* poſitum eſt, & valet idem, quod *vicisſim*: hic enim explicat Paulus, quomodo Pater rependerit vices pro humilitate, & obedientia. De hoc teſtimonio plura alia dicta ſunt 3. part. diſ. 79. c. 2. & 4. & q. 20. art. 2.

Digitized by Google

13. Nomen *Ieſu*, hoc loco accipi pro re, oſtendi latiſsimè 3. p. d. 108. c. 1. in fine ex Patribus Græcis: alludit verò Paulus ad illud Iſai. 46. *Per memetipſum iuraui, dicit Dominus, quia incuruabitur mihi omne genu, &c.*

14. Per particulam *itaque*, quæ eſt nota illationis, applicat Paulus exemplum Chriſti ad id, quod propoſuit.

15. Totum illud, quod habetur num. 15. ſuppleri debet: cum enim Paulus adduxiſſet exemplum Chriſti, qui ob noſtram vtilitatem ſeipſum humiliauit, &c. non vult inferre inde, nos debere noſtram ſalutem operari cum timore, & tremore, neque enim id videtur ad propoſitum, ſed ex Chriſti exemplo colligit, nos eodem modo facere debere, & quia id ad ſalutem noſtram ſpiritualem attinet, dixit, *itaque fratres, &c. cum metu, & tremore operamini veſtram ſalutem*, & non dixit: itaque fratres in humilitate quiſque veſtrum alium ſibi præſtantiorem exiſtimet, & quærat, quæ ſunt aliorum, non quæ ſua ſunt.

16. Ideò dicit, *cum timore, &c.* quia Deus eſt, qui operatur: ob id enim timere debemus, quia Deus ſola ſua voluntate præuenit nos congrua vocatione. quam ſi ſubtrahat, non operabimur ſalutem noſtram. ſubtrahere verò poteſt ex ſeipſo, & facit aliquando: timere ergo debemus, ideò dictum eſt, *non eſt volentis, &c* ad Rom 9. vt explicaui in paraphraſi illius loci.

17. *Pro bona voluntate*, Græce eſt εὐδοκίας, quod aliàs *beneplacitum* vertit interpres. Dixit verò *pro bona voluntate*, ad excludenda merita noſtra, vt in paraphraſi. Alium ſenſum habet Chryſoſt. tamen non multum quadrat contextui rationis, qua vtitur Paulus.

18. Redit ad id, quod propoſuerat, nihil ſcilicet per contentionem agendum. Dicit verò ad eos, *omnia autem facite, &c.* ſupple, *quæ pertinent ad ſalutem veſtram*, quibus dixerat ante: *operamini veſtram ſalutem.*

19. Pro *haſitationibus*, alij vertunt *diſceptationibus*, & idem eſt: qui enim diſceptat, vertit in dubium, vtrum hoc bene fiat, vel non.

20. Vocem *ſimplices* quidam coniungunt cum voce *filij*.

21. *Retinentes* eſt participium, quod debet coniungi cum verbo *ſitis*, quod præceſsit, & ideò interpretati ſumus, *retineatis*. Participium verò Græcum ἐπέχοντες, ſignificat ſuſtinentes, vel retinentes aliquid ſtudio, ne eripiatur. Hortatur verò Paulus, vt retineant non tantùm verbo, & fide, ſed etiam moribus, quod antea dixerat.

22. Illud *in diem Chriſti*, aliqui coniungunt cum eo, *in gloriam meam*, vt ſit ſenſus: vt gloriari poſsim de labore meo in die iudicij: nos retulimus ad verbum *retinentes* In illum verò diem dicitur, quis retinere bonam doctrinam, & bonos mores, quia recepturus eſt præmium illorum coram vniuerſis.

Digitized by Google

23. Vt illa particula aduerſatiua *ſed*, ſenſum expleat, ſuppleri debet id, quod adiecimus, *non ſolùm lætor, &c.* ſic enim oſtendit, non ſolùm de præterito labore, ſed de futuro etiam pro ipſis gaudere.

24. In hoc loco non ſignificat inſtantem mortem, quia iam dixerat ſe ſperare periculum illius euaſurum eſſe, ſed vt in paraphraſi, ſi contingat mori.

25. *Supra ſacrificium*, in Græco eſt ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, & particula ἐπὶ, cum datiuo ſignificat cauſam, & Latinè *propter*.

26. Fidei veſtræ intranſitiuè accipiendum eſt: hîc enim non meminit Paulus alicuius ſacrificij, quod ipſi Philippenſes ſua fide offerrent Deo, ſed ipſos appellat ſacrificium ratione fidei, quod ipſe Paulus, dum eos lucratus eſt prædicatione ſua, obtulit Deo.

27. Verbũ Græcum συγχαίρω, ſignificat congaudeo, ſicut & χαίρω, ex quo componitur *gaudeo*, quo & vſus eſt Paulus. Interpres noſter tranſtulit *congratulor*; ſed idem vtroque modo eſt ſenſus.

28. Particula *enim* cauſam reddit, quare potius Timotheum mittat ad ipſos, quàm vllum alium.

29. Particula *enim*, rationem reddit, cur ſolus Timotheus ſit, qui ſincero affectu curam haberet illorum, cum alij etiam eſſent, qui in Euangelio viderentur elaborare, &c. Cum verò dicit *omnes* intelligit, vt plurimum, aut eos alios, quos ipſe poſſet mittere præter Timotheum.

30. Verbum Græcum γινώσκετε, ambiguum eſt indicatiuo, & imperatiuo modo: noſter interpres vertit in modo imperandi.

31. Apoſtolum Philippenſium intelligit Paulus, ſiue quia miſſus fuit ab ipſis ad Paulum, ſiue quia ipſis Euangelium prædicauerat. Prior ſenſus mihi magis probatur, quia cum dixerit Paulus, neminem ſe habere, quem mittere poſſet, niſi Timotheum, quia omnes alij quærebant, quæ ſua ſunt, indicat apertè, apud ſe non habere alium familiarem idoneum, quem poſſet mittere: nam de Epaphrodito non intelligit illud, *Omnes enim quærunt quæ ſua ſunt*, cum ipſius fidem, & virtutem in fine Epiſtolæ commendet, quare Epaphroditus non erat familiaris tunc ipſius Pauli, ſed miſſus potius ad ipſum eleemoſynæ gratia.

32. Græcè eſt ἀδημονῶν, quod vulgatus vertit *mæſtus*, Ambroſ. verò vertit *impatienter ſolicitus*, id quod Græca ipſa vox exprimit.

33. Græcè eſt σπουδαιότερος, quod Eraſmus vertit *ſtudioſus*, ſed Chryſoſt. interpretatur, ſine mora, ſicut noſter interpres vertit.

34. *In Domino* quidam referunt ad verbum *excipite*, vt ſenſus ſit, excipite illum in Domino, ſed nos conteximus cum præcedente in hunc modum, *cum gaudio in Domino*.

35. Illud *eiuſmodi*, implicitè continet pluralem numerum, vt ex Græco ma-

eo manifeſtum eſt, dicitur enim τοῖς τοιούτοις, ac ſi dicat *eis, qui eiuſmodi, &c.*

36. Ambiguum ſatis eſt, vtrum intelligat Paulus de morte, quæ imminebat Epaphrodito à Nerone, cuius periculo ipſe ſe expoſuit accedens ad Paulum vinctum in carcere, vt intelligit Chryſoſt. aut de mortis periculo ex morbo, vt nos cum aliis interpretati ſumus. Verùm cum antea Paulus fecerit mentionem morbi, probabile eſt de periculo illius hîc etiam loqui.

ARGVMENTVM
Capitis III.

EXhortatur Philippenſes, vt caueant iudaizantes, ne ab eis decipiantur, quos appellat conciſos, non circunciſos, vt ſuo loco notabimus, oſtenditq́; veros circunciſos eſſe, qui ſpiritu ſeruiunt Deo, de qua circunciſione gloriari quis merito poſſit, ſed in Chriſto; de carnali verò circunciſione nulla ratione, quanquam ſi de ea gloriandum eſſet, non minor ex ea eſſet Paulo cauſa gloriæ, quam aliis. Verùm tamen omnia merito ſe reliquiſſe inquit pro Chriſto, cuius iuſtitia vult inueniri iuſtus, & in ſummo ſtudio proficere. Inuitat tandem Philippenſes ad ſui imitationem.

Capvt III.

1 DE cetero fratres mei gaude-
te in Domino. Eadem vo
bis ſcribere, mihi quidem non
pigrum, vobis autẽ neceſſarium.
2 Videte canes, videte malos ope-
rarios, videte conciſionem: nos
3 enim ſumus circunciſio, qui ſpi-
ritu ſeruimus Deo, & gloriamur
in Chriſto Ieſu, & non in carne
4 fiduciam habentes: quanquam
& ego habeam confidentiam in
5 carne. Si quis alius videtur confi-
dere in carne, ego magis, circun-
ciſus octauo die ex genere Iſrael,
de tribu Beniamin, Hebræus ex
Hebræis, ſecundum legem Pha-
6 riſæus, ſecundum æmulationem
perſequens Eccleſiam Dei, ſe-
cundum iuſtitiam, quæ in lege
7 eſt, conuerſatus ſine querela. Sed
quæ mihi fuerunt lucra, hæc ar-
bitratus ſum propter Chriſtum
8 detrimenta. Veruntamen exiſti
mo omnia detrimẽtum eſſe pro
pter eminentem ſcientiam Ieſu
Chriſti Domini mei: propter
quem omnia detrimentum feci,
& arbitror vt ſtercora, vt Chri-
9 ſtum lucrifaciam. Vt & inueniar
in illo non habens meam iuſti-
tiam, quæ ex lege, ſed illam, quæ
10 ex fide eſt Chriſti Ieſu: quæ ex
Deo eſt iuſtitia in fide, ad cogno-
ſcendum illum, & virtutem reſur-
rectionis eius, & ſocietatem paſ-
ſionum illius: configuratus mor
11 ti eius; ſi quo modo occurram ad
reſur-

PARAPHRASIS.

HActenus, ô Philippenſes, in mœrore, & triſtitia fuiſtis, tum ob ægritudinem Epaphroditi, tum etiam ob vincula mea, 1 reliquum tamen eſt, vt gaudeatis, iuxta Domini tamen voluntatem, 2 vt decet Chriſtianos homines. Mihi quidem non erit moleſtum eadem ſæpius ad vos ſcribere, & de eiſdem rebus commonere, vobis autem eſt maximè 3 neceſſarium: ſic enim & tutiores vos reddam, ne labamini. 4 Cauete igitur homines impudentes, iudaizantes inquam, quos meritò canes appellem, qui ſe non tantùm venditant pro Chriſtianis, ſed etiam pro Euangeliſtis. Cauete hos malos operarios, & corruptores Euangelij. Cauete hos carnaliter ſine delectu 5 circunciſos: vera enim, & quæ Deo placet, circunciſio apud nos eſt, qui ſpiritu fidei ſeruimus Deo, & gloriam 6 ex Chriſti gratia & ſpiritu; non ex circunciſione, 7 & generis proſapia, quærimus. Quanquam ego 8 ſi vellem, de his etiam potiori ratione poſſem gloriari, quàm alij plures, qui ea de re videntur ſe iactare poſſe: ego enim circunciſus ſum 9 octauo die, non tanquam proſelytus adoptione, ſed genere Iſraelita 10 de tribu Beniamin. 11 Hebræus natus ex Hebræis parentibus: inter Iudæos verò in modo obſeruandi ipſam legem 12 Phariſæorum ſectam, & religionem tanto ſtudio, & zelo ſectatus,

reſurrectionem, quæ eſt ex mor-
12 tuis. Non quod iam acceperim,
aut iam perfectus ſim: ſequor
autem, ſi quo modo comprehen-
dam, in quo & comprehenſus
13 ſum à Chriſto Ieſu: fratres, ego
me non arbitror comprehendiſ-
ſe. Vnum autem, quæ quidem re-
tro ſunt obliuiſcens, ad ea ve-
rò quæ ſunt priora extendens me
14 ipſum, ad deſtinatum perſequor,
ad brauium ſupernæ vocationis
15 Dei in Chriſto Ieſu. Quicunque
ergo perfecti ſumus, hoc ſentia-
mus: & ſi quid aliter ſapitis, &
16 hoc vobis Deus reuelabit. Ve-
runtamen ad quod peruenimus,
vt idem ſapiamus, & in eadem
17 permaneamus regula. Imitatores
mei eſtote fratres, & obſeruate
eos, qui ita ambulant, ſicut habe-
18 tis formam noſtram. Multi enim
ambulant, quos ſæpe dicebam
vobis (nunc autem & flens dico)
inimicos crucis Chriſti: quorum
19 finis interitus; quorum Deus
venter eſt, & gloria in confuſio-
ne ipſorum, qui terrena ſapiunt.
20 Noſtra autem conuerſatio in cœ-
lis eſt: vnde etiam Saluatorem
expectamus Dominum noſtrum
21 Ieſum Chriſtum, qui reformabit
corpus humilitatis noſtræ confi-
guratum corpori claritatis ſuæ,
ſecundum operationem virtutis
ſuæ, qua etiam poſsit ſubiicere ſi-
bi omnia.

ctatus, vt ad eam tuendam, & am-
plificandam Chriſti Eccleſiam perſe-
cutus fuerim. 13 *Quod ſi bonos*
mores, qui lege ſcripta præcipiuntur,
ſpectes, ſine vlla offenſione inter Iu-
dæos ita verſatus ſum, vt nullus mihi
obiicere poſſet, me in vlla parte le-
gem prætermiſiſſe. 14 *Sed nihilo-*
minus de his omnibus nullo modo
gloriabor: hæc enim, quæ mihi 15
videbantur eſſe alicuius momenti,
comparatione Chriſti, & veritatis
Euangelij pro damnis duco; 16 *imò*
verò ceteras res huiuſmodi, ſiue phi-
loſophiam, ſiue opes, ſiue quæcunque
alia, præ excellentia Euangelij Ieſu
Chriſti nihili facio, duco pro ſtercori-
bus, & viliſſimis rebus, 17 *omni-*
umque iacturam feci, vt mihi Chri-
ſtum comparare poſſem, nempe vt
18 *conſequerer,* 19 *non ſanè iuſti-*
tiam ex proprio meo labore, & legis
ſola notitia, nuſquam enim ea inue-
nitur; ſed 20 *virtute Chriſti eam*
veram iuſtitiam, quæ ſpiritu fidei
ipſius Chriſti comparatur: quam Deus
largitur ſubminiſtrans interius ſpiri-
tum fidei, quo cognoſcamus ipſum,
& 21 *potentiam, qua iuſtos à mor-*
tuis excitaturus eſt in vitam immor-
talem, & impaſſibilem, quantumque
habeat momenti meritorum ad eam
conſequendam, ſi quis pro ipſo Chri-
ſto paſſiones ſuſtineat: 22 *vt conſe-*
querer, inquam, iuſtitiam veram ex
ſpiritu Chriſti cõformis effectus mor-
ti, & paſſioni ipſius, 23 *ſi qua ratione pertingam glorioſam reſurrectionem.*

Dixi

Digitized by Google

*Dixi, ſi qua ratione pertingam. 24 quòd nondum brauium acceperim, nec
finem adhuc virtutis ſim adeptus. 25 Proſequor igitur ad nihil aliud atten-
dens, aut cogitans, ſi qua ratione aſſequar virtutis perfectionem à Chriſto, &
cumulum, ad quem apprehenſus, & electus ſui. Ego ſanè quanquam Apoſto-
lus ſum, arbitror me nondum ad virtutis culmen 26 perueniſſe: vnum au-
tem hoc 27 ago, nimirum oblitus 28 iam rectè à me facta, & ea veluti à
tergo relinquens ad id, quod à fronte eſt, & adhuc ſupereſt acquirendum, me
ipſum quaſi toto corpore, & manibus 29 protendens 30 ad ſcopum per-
fectionis, qui vocatione ſuperna Dei ex Chriſti gratia quaſi brauium præfixus
eſt, perſequor. 31 Quilibet veſtrûm quantumcunque perfectus fuerit, hoc
ipſum, quod longa metaphora expreßi, ſentire debet, nimirum ad ea, quæ præ-
terita ſunt, non eſſe nobis aſpiciendum, ne eorum memoria vanè detineamur,
quaſi iam perfectionis vltimum fuerimus conſequuti, ſed ad ea, quæ adhuc
facienda ſuperſunt, incitemur. Quod ſi contrarium adhuc ſentitis, & exiſti-
matis nihil vobis deeſſe ad perfectionis cumulum, Deus qui multa alia vobis
dedit chariſmata, hoc etiam addet: 32 perſuadebit nimirum gratia ſua hanc
modeſtiam, & humilitatem, vt vobis adhuc multum ad perfectionis finem
deeſſe credatis: interim tamen id quod iam conſequuti eſtis in via perfectio-
nis, 33 retinere curate, videlicet, vt 34 eandem doctrinam, & dogmata
ſequentes intra eandem regulam fidei contineamini. Nec in vobis ſint ſchiſma-
ta, nec vllus noua dogmata confingat: vnà cum ceteris me imitamini, & auen-
tes conſiderate eos, quos videritis iuxta normam 35 noſtram, quam habetis,
& bene noſtis, ſequi vitæ conuerſationem, vt illos etiam imitemini: multi
enim quos antea vobis dicebam inimicos eſſe crucis Chriſti, nunc autem, &
cum lachrymis iterum dico, 36 alios longe diuerſos ſectantur vitæ mores,
in luxu nimirum, quiete, & otio, qui ad extremum interitum animæ prope-
rant; 37 quorum vnicum ſtudium in eo eſt, vt ventri ſatisfaciant, ac ſi
Deus ipſorum eſſet, 38 qui in eis rebus turpibus gloriantur, quarum ipſos
pudere deberet, & terreſtria, & caduca tantum curant. Nos autem mente,
& affectu in rebus ſpiritualibus, & in ipſo cœlo verſamur 39 ex quo ven-
turum expectamus ſaluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in extremo
die reſurrectionis, qui corpus noſtrum 40 humile, & abiectum mutabit, vt
conforme ſit corpori ipſius glorioſo, ea nimirum virtute, & potentia
ſua, qua non ſolùm hoc præſtare, ſed vniuerſa ſibi ſubiicere
etiam poteſt, vt libuerit.*

ANNO-

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Illud *de cetero* in initio capitis implicitum habet id, quod ante ſuppleuimus.
2. Illud *in Domino*, hoc loco ſignificat ſecundum Dominum, quod frequens eſt in hac Epiſtola, vt ſupra vidimus.
3. Græcè eſt ἀσφαλὲς, quod tutum ſignificat, noſter verò interpres vertit *neceſſarium*, idem tamen ſenſus vtroque modo eſt, vt in paraphraſi, ideò enim neceſſarium erat, vt tutiores eſſent.
4. *Videte* poſuit pro *cauete*, qui enim aliquid cauere debet, oportet illud aſpicere.
5. In Græco non eſt περιτομήν, Latinè circunciſio, ſed eſt κατατομήν, Latinè conciſio: vtitur verò Paulus hoc nomine, quod contemptum habet, conciſio enim eſt ſine delectu, & inutiliter, vt notat Chryſoſtom. dicitur verò circuncidi id, quod expolitur reſectis ſuperuacaneis, ſic ergo Iudæos opprobrij gratia appellat conciſionem, hoc eſt, conciſos.
6. Gloriari in Chriſto idem eſt, quod Chriſti gratiæ gloriam tribuere, & hoc eſt ex Chriſti gratia gloriam quærere.
7. In carne fiduciam habere eſt gloriari ex carnis proſapia, vel ex his, quæ inde ſequuntur, vt infra explicat Paulus.
8. In verbo *habeam* eſt ſenſus potentialis, vt in paraphraſi.
9. Dicit *octauo die*, vt oſtendat ſe eſſe Iudæum natum, qui octauo die ex lege debeat circuncidi.
10. Gloriatur ſe eſſe de tribu Beniamin, non quia illa eſſet nobiliſsima: contra enim Saul humilitatis gratia dixit 1. Reg. 9. ſe eſſe de tribu Beniamin; ſed quia illa tribus poſteà in diuiſione aliarum à tribu Iudá, manſit ſemper ſub Regibus Iuda, quod fuit maximo honori omnibus ex illa tribu.
11. Addit *Hebræus, &c.* ad oſtendendam generis ſui antiquam nobilitatem ortam ex Hebr.
12. Hanc ſectam fuiſſe bonam ex hoc textu Pauli colligitur, niſi enim ordo ille honeſtus fuiſſet, nunquam eum commemoraſſet Paulus inter ea, de quibus apud homines gloriari poſſet.
13. Quare non dixerit Paulus ſecundum iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed *quæ in lege eſt*, dicemus in fine, in quadam peculiari annotatione, vbi hunc locum, & eum, vbi inferius dicit *iuſtitiam quæ ex lege eſt*, explanabimus.
14. Particula *ſed* habet incluſum ſenſum contrarium, quem expreſſimus, & cauſam illius.

15. Verbum *fuerunt*, non planè affirmat, neque enim illa fuerunt lucra, vt infra Paulus, ſed videbantur eſſe iudicio hominum.

16. *Veruntamen* eſt hic particula corrigentis, non aduerſatiua, rectè igitur interpretati ſumus *imò verò*, nec hic eſt repetitio eiuſdem, ſed per omnia intelligit cetera, quæ numerare prætermiſit.

17. *Fides detrimentum*, vel, vt interpretati ſumus, iacturam. Quidam putant dixiſſe Paulum, quia illa erant aliquo modo bona, & ſolùm comparatione Euangelij reputabat Paulus detrimenta, tanquam minus bona, quam eſſet Euangelium: verum ſtatim patebit illa non eſſe lucra vera apud Deum, ſed apud homines tantum: propterea dixit, quę videbantur lucra, nempe hominibus, ſe reputaſſe detrimenta propter Chriſtum. Dicit verò iacturam illorum feciſſe, non quod damnum apud Deum paſſus eſſet, ſed tantum apud homines ea omnia relinquendo, quod verò ea non fuerint lucra apud Deum, conſtat, quia zelo perſequi religionem Chriſti non erat bonum. Deinde eſſe Phariſæum, & Iudæum natione tantũ, apud Deum nullius erat valoris, quia apud ipſum circunciſio nihil valet, ſed noua creatura. De iuſtitia legis idem dicendum eſt, vt conſtabit ex annotatione peculiari in fine.

18. *Inueniar*, Hebraiſmus eſt, vt ſupra cap. 2. *Et habitu inuentus vt homo*, idem ſignificat quod eſſe, ſenſus igitur eſt, vt ſim habens iuſtitiam, &c. hoc eſt, vt habeam, aut vt conſequar.

19. Iuſtitiam ſuam dicit ſuo labore partam, quam ſibi Iudæi arrogabant, dicit ergo Paulus ſe nolle conſequi hanc iuſtitiam, non quia putet reuera talem aliquam eſſe iuſtitiam, & ſanctitatem, ſed velle iuſtitiam ex ſpiritu fidei Chriſti comparatam. Hunc locum explanauimus latiſsime 1. 2. diſp. 180. cap. 4. & alibi, quare verò dicat ex lege, infra notabimus.

20. *In illo* idem eſt, quod virtute illius iuxta illud, *in Domino meo tranſgrediar murum*.

21. Non loquitur Paulus de potentia, qua Chriſtus ſe excitauit à mortuis, ſed de reſurrectione iuſtorum, id autem fit manifeſtum ex eo quod dicitur paulò inferius, *Si quomodo occurram ad reſurrectionem, &c.*

22. *Configuratus, &c.* coniungi debet cum eo, quod præceſsit, *vt inueniar*. vt ab eo verbo regatur participium *configuratus*, vt quidam interpretantur, ſic: *dum conformis efficior, &c.* ſed certè durior fit contextus literæ, & participium ita poſitum non patitur hanc interpretationem, Græcè εἴπως, *ſi quomodo*, vel *ſi fortè*.

23. Quidam putant eſſe dubitantis, quod Paulus non eſſet certus de ſua ſalute, & vtuntur hoc teſtimonio contra Caluinum ad probandum, neminem certum eſſe de ſua ſalute, & iuſtitia: verùm non eſt cur Paulum ſub hac lege comprehendamus. Quare cenſeo particulam

εἴπως, non eſſe dubitantis, ſed indicare libertatem arbitrii in ſua ſalute & iuſtificatione.

24. Illud *non quod*, non eſt corrigentis id, quod dixerat, vt quidam arbitrantur, vix enim ſic poſſet contextus ordinari: eſt ergo particula cauſalis, cui ſi negatio illa poſtponatur, optimum reddit ſenſum, vt in paraphraſi, quã ex Theophylacto deſumpſimus. In Græco eſt οὐχ ὅτι, quod ſignificat *non quod*, & eſt corrigentis; hic tamen vim habet, vt diximus, cauſalis.

25. In Græco eſt verbum *διώκω*, quod eſt verbum ſtadiorum, ſignificatq; pluſquam currere, nimirum toto conatu, nihil aliud intuendo, aut cogitando currere.

26. Illud *apprehendiſſe*, non refertur hic ad brauium æternæ gloriæ, nimis enim compertum erat, nondum Paulum ad illud perueniſſe, ſed ad culmen perfectionis in hac vita, vt in paraphraſi.

27. Sermo eſt ecclipticus, ſuppleri debet illud *ago*, vt ſenſus conſtet.

28. Dicit ſe obliuiſci bene antea facta: horum enim memoria ſolet ſegniores facere, potius ergo, vt inquit Chryſoſt. ad id, quod ſuper eſt, more currentium in ſtadio, tendere debemus, quam ad præterita reſpicere.

29. Græcè eſt participium *ἐπεκτεινόμενος*, ſignificat autem eum, qui non ſolum currit, ſed etiam manus, & corpus extendit, vt brauium apprehendat.

30. Ex hoc loco conſtat, hic loqui Paulum non de præmio beatitudinis, ſed de ſcopo perfectionis, vt num. 26. notaui, quam brauio comparat, quod omnibus, tanquam quid pretioſum in hac vita, proponatur.

31. Illud *quicunque perfecti ſumus*, Auguſtinus intelligit de perfectione viæ, non patriæ: ſupponit enim hactenus de perfectione patriæ locutum Apoſtolum; ſed cum probatum maneat, locutum antea fuiſſe de perfectione viæ, locum non habet explanatio Auguſtini. Verùm ne Apoſtolus contraria ſibi doceat, Ambroſius intelligens de perfectione viæ explicat hoc, non abſolutè, ſed comparatione aliorum, ac ſi dicat: Nos qui comparatione vulgi perfecti ſumus, &c. Alij intelligunt per ironiam dictum de Philippenſibus, qui ſe iactabant perfectos, planior eſt expoſitio paraphraſis ſecundum vocum proprietatem, ſi ſuppleatur particula *quantumcunque*, vel *tametſi*. Nec ſibi contraria dicit Apoſtolus: quod enim antea dixerat, ſe nondum aſſecutum perfectionem, intelligit de ea, quam in hac vita poſſet acquirere: cum verò ſubdit, *quicunque perfecti ſumus*, intelligit de perfectione non vltima, & maxima, quam quis habere poteſt gratia Dei, ſed de perfectione abſolutè: contendit igitur quemcunq; perfectum hoc ſen-

tire debere, nimirum ſibi adhuc multum deeſſe perfectionis, & virtutis.

32. *Reuelabit* hoc loco non tam docere, quàm perſuadere ſignificat.

33. Sermo eſt ecclipticus, & ſuppleri debet illud *retinere curate.*

34. Veriſimilius eſt hîc Paulum potius reſpexiſſe ad doctrinam, quàm ad mores, vt OEcumenius aduertit: quanquam Theophylactus primo de vita, deinde de doctrina intelligit. Redit ergo ad id, quod initio capitis propoſuit, videlicet vitandos eſſe iudaizantes, volentes noua dogmata inducere.

35. Quidam legunt per appoſitionem *formam nos*, ſic legunt Græca exemplaria, alij legunt *formam noſtram*, idem autem eſt vtriuſque literæ ſenſus.

36. Pauca illa ſi ſuppleantur, quę facilè ex antecedentibus intelliguntur, planior erit contextus, ſermo enim conciſus, & ecclipticus videtur, illud enim *inimicos Crucis Chriſti,* non debet coniungi cum illo *ambulant,* ſed cum illo, *quos ſæpe dicebam vobis,* vt in paraphraſi. Dicit verò inimicos crucis, quia auſteritatem vitæ abiiciunt, quam crucem Chriſti, hoc eſt, quam Chriſtus docuit, appellat.

37. Ad Romanos vlt. eos aliter appellauit, ſcilicet, *qui ventri ſuo ſeruiunt.*

38. Auguſt. ſerm. 15. de verbis Apoſtoli, & Ambroſ. in hunc locum referunt ad circuncisionem, quò d illi gloriantur in ea, quæ in partibus pudendis fiebat, & ideo dixiſſe Paulum *in confuſionem ipſorum;* Græci interpretantur, vt nos in paraphraſi. Forſan referri poſſet ad futuram confuſionem, & ignominiam in die iudicii.

39. Ambiguum eſt, vtrum particula *vnde* ſit illatiua, an relatiua, quæ ad cœlum referatur; in Græco eſt *ex quo*, ſcilicet cœlo, quare particula erit relatiua, & optimè ſubiungit, *ex quo expectamus, &c.* illic enim mens noſtra infixa eſſe ſolet, vnde aliquod magnum bonum expectamus.

40. *Corpus humilitatis,* eſt Hebraiſmus pro eo quod eſt, corpus humile, adiectiuo enim carent Hebræi, & genitiuo ſubſtantiui illud exprimunt. Idem de illo *corpus claritatis ſuæ*, hoc eſt, glorioſum, & clarum.

Obſer-

Obſeruatio circa num. 13. & 19.

CIrca numerum 13. & 19. obſeruandus eſt modus loquendi Apoſtoli: dicit enim num. 13. *Secundum iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela,* non dicit, quæ eſt ex lege: nunquam enim ſupponit ex lege ſine gratia Dei eſſe aliquam iuſtitiam, quam ipſe habuiſſet in Iudaiſmo, & ideò ſine querela vixiſſet, quia vt ex tota Epiſtola ad Romanos conſtat, *litera ipſa occidit,* hoc eſt, ſola lex ſine gratia eſt occaſio peccati, non autem ſufficiens ad rectè viuendum: quod tam intelligendum eſt de ea parte, quæ pertinet ad mores, quàm de ea, quæ circa ceremonias verſatur: illarum enim obſeruatio ſecundum rationem ex ſola litera legis non erat, ſed ex ſpiritu fidei, vt 1. 2. diſputat. 189. probaui. Dicit verò iuſtitiam, quæ verè eſt in lege, hoc eſt, in legis obſeruatione, ſed ex gratiæ ſpiritu, iuxta illud ad Galat. 3. *Sed qui fecerit ea, viuet in eis,* hanc verò non affirmat ſe habuiſſe, in qua gloriari poſſet, & non apud Deum, ſed inquit ſe vixiſſe ſine querela, quod ſanè ſine ſpiritu gratiæ fieri potuit, nimirum ſola exteriori obſeruatione, in qua non ſaluatur vera ratio virtutis, & iuſtitiæ; ſufficit autem ad vitam tranquillam inter homines ſine querela cum laude hoc modo legem obſeruare. In hac ergo, & ipſe gloriari poſſet, ſicut in cæteris, quæ narrat: numero verò 19. non dicit iuſtitiam, quæ in lege eſt, *ſed quæ ex lege eſt,* hoc eſt, ex ſola notitia ipſius ſine ſpiritu fidei, cum tamen inquit. *Vt inueniar in illo non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed quæ ex fide Ieſu Chriſti,* non ſupponit eſſe aliquam veram iuſtitiam ex lege, ſed dicit ſe velle in Chriſto eſſe, vt conſequatur iuſtitiam, non quæ ſit ex ſola legis notitia, quæ ſanè nuſquam eſt, ſed eam, quæ eſt ex ſpiritu fidei, quæ vera iuſtitia eſt.

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS IV.

HOrtatur Philippenſes, vt cum lætitia ſpirituali in cœpto permaneant, & pro liberalitate, qua erga ipſum vſi fuerant neceſſaria ſuppeditando, ita gratias agit, vt ſimul oſtendat eis animum multo maiorem inopiam patiendi. Tandem ſalutationibus conſuetis finit epiſtolam.

CAPVT IV.

1 ITaq; fratres mei chariſsimi, &
deſideratiſſimi, gaudiũ meum,
& corona mea: ſic ſtate in Domi-
2 no, chariſſimi. Euodiam rogo, &
Syntychen deprecor, id ipſum ſa-
3 pere in Domino Etiam rogo, &
te germane compar, adiuua illas
quæ mecum laborauerunt in Eu-
angelio cum Clemente, & ceteris
adiutoribus meis, quorum no-
4 mina ſunt in libro vitæ. Gaudete
in Domino ſemper; iterum dico
5 gaudete. Modeſtia veſtra nota ſit
omnibus hominibus. Dominus
6 prope eſt. Nihil ſoliciti ſitis: ſed
in omni oratione, & obſecratio-
ne, cum gratiarum actione peti-
tiones veſtræ innoteſcant apud
7 Deum. Et pax Dei, quæ exupe-
rat omnem ſenſum, cuſtodiat
corda

PARAPHRASIS.

ITaq; fratres mei 1 chariſſimi, & deſideratiſſimi, qui mihi eſtis gaudium, quia fidem ſuſcepiſtis, 2 & coronæ quia ob labores in prædicatione cauſa veſtri ſuſceptos glorioſã coronam à Domino ſpero, ſic perſeuerate in ea gratia Domini ſicut cœpiſtis. Hoc ipſum 3 rogo Euodiam, rogo etiã & Syntychen, 4 Vt ſcil. concordes ſint, & in fidei doctrina & vitæ moribus. Rogo & te, qui ſub eodem iugo euangelicæ prædicationis verus mihi ſocius, 5 & germanus ex animo fuiſti ad iuuandas iſtas fœminas, quas commemoraui, in hoc opere Euangelij, in quo & ipſæ verſantur, quæ mecum ob eandem cauſam non dubitarunt multa 6 pericula ſimul cum Clemente, & ceteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ, ſubire.

corda veſtra, & intelligentias ve-
8 ſtras in Chriſto Ieſu. De cete-
ro fratres, quæcunque ſunt vera,
quæcunq; pudica, quæcunq; iu-
ſta, quæcunq; ſancta, quæcunque
amabilia, quæcunq; bonæ famæ;
ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ
9 hæc cogitate. Quæ & didiciſtis, &
accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in
me, hæc agite; & Deus pacis erit
10 vobiſcum. Gauiſus ſum autem in
Domino vehementer, quoniam
tandem aliquando refloruiſtis
pro me ſentire, ſicut & ſentieba-
11 tis: occupati autem eratis. Non
quaſi propter penuriam dico:
ego enim didici, in quibus ſum
12 ſufficiens eſſe. Scio & humiliari,
ſcio & abundare (vbiq; & in om-
nibus inſtitutus ſum) & ſatiari, &
eſurire, & abundare, & penuriam
13 pati. Omnia poſſum in eo, qui me
14 confortat. Veruntamen bene fe-
ciſtis communicantes tribulatio-
15 ni meæ. Scitis autem, & vos Phi-
lip. quod in principio Euangelij,
quando profectus ſum à Mace-
16 donia, nulla mihi Eccleſia cõmu-
nicauit in ratione dati, & accepti,
niſi vos ſoli: quia & Theſſalonicã
ſemel, & bis in vſum mihi miſiſtis.
17 Non quòd quæro datum; ſed re-
quiro fructum abundantem in
18 rationem veſtram. Habeo autem
omnia, & abundo: repletus ſum,
acceptis ab Epaphrodito quę mi-
ſiſtis, in odorem ſuauitatis, ho-
ſtiam acceptam, placentem Deo.
Deus

ire. Lætamini in Domino iterum at-
que iterum, etiam ſi in afflictionibus
& tribulationibus verſemini, & in
eis animi veſtri 7 æquitas, & mo-
deratio palam appareat: 8 dies 9
enim iudicij non longe abeſt, in quo
veram laborum accipietis coronam;
illi verò, qui vos perſequuntur, pec-
cati ſui pœnas dabunt: ſed in medio
omnium aduerſitatum, & tribula-
tionum 10 in omni re, aut negotio,
11 id quod vobis in votis eſt, & de-
ſideratis, Deo proponite per oratio-
nem; & obſecrationem, 12 quibus
& gratiarum actionem adiungite;
quòd ſi aduerſarij, & hoſtes vos cir-
cumſtant, pace, & tranquillitate, quã
Deus ſuis largitur, 13 & in omni-
bus ingeniorum machinationibus,
ſuperior eſt, cuſtodire diligenter ve-
ſtræ voluntatis affectum, & mentis
iudicium, 14 ne à Chriſto, cui ſemel
adhæſiſtis, excidatis. Quod reliquum
eſt, quæcunq; vera ſunt, & à fictione
aliena, honeſta, & ſincera, iuſta, &
æqua, ſancta, digna vt amentur, ad
bonum nomen ſpectantia, quidquid
virtutis, & laudabilis diſciplinæ eſt,
hæc meditamini, & exercete, &
vt ſummatim dicam, quæ didici-
ſtis, accepiſtis, audiſtis, & vidi-
ſtis in me, hæc operamini, & Deus,
qui autor eſt pacis, quæ dixi cuſto-
diendum affectum, & intelligentiam,
erit vobis propitius, & eam donabit.
Gauiſus autem ſum vehementer læti-
tia, quæ decet verum Chriſtianum,
ſecun-

Digitized by Google

20 Deus autem meus impleat omne
deſiderium veſtrum , ſecundum
diuitias ſuas in gloria , in Chriſto
Ieſu. Deo autem, & Patri noſtro
gloria in ſecula ſeculorum. A-
men. Salutate omnem ſanctum
in Chriſto Ieſu, ſalutant vos qui
21 mecum ſunt, fratres. Salutant vos
omnes ſancti, maximè autem qui
de Cæſaris domo ſunt. Gratia
Domini noſtri Ieſu Chriſti cum
ſpiritu veſtro. Amen.

ſecundum Deum, quod iam tandem poſtquam ceſſaſtis, ab officiis præſtandis. 15 cura de me in vobis refloruit; & ſicut antea de me curare cœpiſtis: intermiſiſtis autem conſuetam ſolicitudinem, & officium, quod 16 impediti eratis, deeratq; vobis opportunitas aliquid mittendi. 17 Nec verò gaudeo, quod paupertatem, quam veſtris eleemoſynis ſubleuaſtis, ægrè ferrem: didici enim rebus, quæ ad manus mihi ſunt; 18 contentus eſſe, noui æquo animo me gerere in tenuitate, & abundantia rerum per omnia aſſiduè probatus, ſcio modum tenere, vbi egregium eſt prandium, & famem pati, vbi copia rerum deeſt, omnia æquè poſſum 19 virtute Dei, qui mihi vires præſtat. 20 Verum gauiſus ſum, quòd benefeceritis veſtra erga me charitate, 21 participare volentes præmium, quod me manet ex paupertate, & tribulatione mea, eam eleemoſynis ſubleuando. 22 Porrò me non gaudere, quia meam inopiam ſubleuaſtis, ſed quòd in veſtram vtilitatem ſpiritualem veſtris rebus, & facultatibus mihi ſubueniſtis, vel hoc vnum ſatis demonſtrat, quod meum commodum ego non quæro, nec ab his omnibus, à quibus accipere ſubſidium poſſem, illud efflagito. 23 Id quod vos optimè noſtis: in principio enim meæ prædicationis, cum profectus ſum à Macedonia, à nulla Eccleſia (cum tamen iure poſſem tanquam dignus miniſter) quidquam accepi, niſi à vobis tantùm, qui Theſſalonicam ſemel, & iterum in vſum mihi neceſſaria ad egeſtatem ſubleuandam miſiſtis. 24 Non igitur gaudeo, quòd quæram meum commodum, ſed gaudeo, quòd deſiderem 25 in veſtram vtilitatem vos liberales eſſe, & fructificare per eleemoſynas. 26 Accepi itaque omnia, quæ veluti cenſum, & redditum digno miniſtro tribuiſtis; & 27 mihi ſatis ſuperque exiſtimo: expleſtis indigentiam, & inopiam meam his, quæ per Epaphroditum miſiſtis, 28 eaque Deo gratiſſimum, & ſuauiſſimum ſacrificium fuerunt: Deus autem meus, 29 deſiderium, & ſtudium, quod erga me habuiſtis, vt eſt ditiſſimus, expleat 30 gloria fœlicitatis æternæ, 31 per merita Domini noſtri Ieſu Chriſti. Amen. Salutate nomine meo omnem 32 fidelem, & in Chriſto baptizatum. Vos autem ſalutant fratres, quos mecum habeo miniſtros, & adiutores Euangelij, ſalutant etiam omnes ad Chriſtum conuerſi, qui ſunt Romæ, maximè verò, qui de

Cæſaris

Digitized by Google

Cæſaris familia ſunt. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit cum Spiritu veſtro. Amen.

ANNOTATIONES.

1. Græcè eſt *dilecti*, & *deſiderati.*

2. *Corona* hoc loco intelligi poſſet, quòd ipſorum fidem, & profectum Paulus pro corona ſui laboris diceret.

3. Quod eſt Latinè *rogo*, & *deprecor*, Græcè eſt idem verbum repetitum, cuius anadiploſis emphaſin habet, verbum eſt παρακαλέω, quod hortor, aut excito ſignificat.

4. Ferè omnes ad morum concordiam referunt, alij ad doctrinam, de qua ſuperiori cap. ad vtrunque autem referri nihil obſtat.

5. Græcè eſt σύζυγε, & dicitur Latinè *coniugalis*, qui eſt cum alio ſub eodem iugo, ζυγὸς enim iugum ſignificat; quæ verba perperam aliqui, quos Faber Stapulenſis, & Eraſmus ſequuti ſunt, interpretantur *germana coniux*, quibus omnes Patres contradicunt, præſertim Græci, ex quibus Theophylactus eam reddit rationem, quòd Paulus dixerit *germane* in genere maſculino, cum tamen dicere debuiſſet in fœminino, ſi de vxore intelligeret. Tertiam reddit OEcumenius, quòd ſtultum eſſet putare Paulum vxorem ſuam reliquiſſe Philippis, ſed vel Hieroſolymis, vel in ciuitate Tharſi, vbi educatus fuerat; appellat igitur coniugalem ibi virum aliquem coadiutorem in Euangelio, quis autem ille fuerit, non conſtat: tametſi Chryſoſtomus, Theophylactus, & OEcumenius, multa de hoc homine dicant diuinantes, quis nam ille fuerit. Mitto autem quæſtionem de Paulo, & Apoſtolis, vtrum vxores habuerint, an non, hanc enim fusè diſputaui in tractatu de Sacramento ordinis, in poſtrema diſputatione de continentia ſacrorum hominum.

6. *Laborauerunt*, hoc loco non refertur ad induſtriam, & ſolicitudinem, ſed ad pericula, & aduerſitates toleratas.

7. Græcè eſt ἐπιεικὲς, neutrum adiectiuum Latinè æquum pro ſubſtantiuo ἐπιείκεια; quæ vox interdum ſignificat æquitatem, quæ eſt pars iuſtitiæ, de qua Ariſt. Ethic. c. 10. nonnunquam modeſtiam in externa conuerſatione, aliquando animi moderationem, in quo ſenſu hîc vſurpatur, cum agatur de afflictionibus, & tribulationibus. Sic intellexit hunc locum S. Thom. 2. 2. q. 120. art. 2.

8. Illud, *Dominus prope eſt*, quidam interpretantur hoc modo: paratus eſt opem ferre.

Digitized by Google

9. Latini ſubintelligunt cauſalem *enim*, quæ optimè quadrat contextui, Græci verò inde nouam periodum incipiunt.

10. Illud *in omni*, non debet coniungi cum oratione, eſt enim in Græco ἐν παντὶ, quod eſt neutrius generis: Vt autem coniungeretur cum oratione, quæ Græcè etiã eſt fœminini, nempe προσευχή deberet eſſe πάσῃ quare Græcanica ſcholia addunt πράγματι, hoc eſt, *re*, ac ſi dicat, in omni re.

11. *Petitiones* hoc loco deſiderium, non orationem, & poſtulationem ſignificant, nam poſtulatio ab oratione non diſtinguitur. Quare ſi orationes ſignificaret, fruſtra dixiſſet, *Oratione petitiones veſtræ innoteſcant, &c.* perinde enim eſſet, atque dicere, oratione oratio veſtra innoteſcat: nec verò ſignificat deſiderium, & affectum ipſum voluntatis ſecundum ſe, ſed rem deſideratam, & petitam, hæc enim dicitur etiam deſiderium: vnde obtinere dicitur petitionem, hoc eſt, rem petitam.

12. Illud, *in gratiarum actione*, non debet coniungi cum præcedentibus, quamuis enim oratione Deo manifeſtamus id, quod deſideramus, id tamen non fit per gratiarum actionem, quæ eſt pro re obtenta, ſed dicit *cum gratiarum actione*, quia poſt orationem illa adiungenda eſt pro beneficiis collatis.

13. Huius pacis meminit Dominus in Euangelio Ioan. c. 14 cum dixit, *Pacem meam relinquo vobis*, cùm verò dicit, *exuperat omnem ſenſum*. Auguſt. intelligit de intellectu humano, & Angelico, qui nequit comprehendere pacem, qua Deus nos diligit. Ambroſius tamen Primaſius, & alij interpretantur, vt in paraphraſi, & id confirmat verbum, quod Græcè eſt φρουρήσει, & ſignificat cuſtodiam, quæ obſeſsis ciuitatibus adhiberi ſolet.

14. Cuſtodire in Chriſto, idem eſt, quod ne excidatis à Chriſto.

15. *Refloruiſtis*, metaphora eſt arborum, quæ poſtquam infructiferæ fuerunt tota hyeme, incipiunt reflorere aduenientе æſtate, vt iterum fructificent: ſic enim contigit Philippenſibus qui intermiſerant officium ſubueniendi Paulo in ſuis neceſsitatibus. Dicit ergo, *refloruiſtis pro me ſentire*, hoc eſt, vt ſentiretis, vel curam de me haberetis, vel cura de me in vobis iterum floruit, quæ mortua videbatur. Sentire Græcè φρονεῖν eſt curam agere.

16 Excuſat eorum intermiſsionem, ne ipſorum culpæ illam tribuiſſe videatur.

17. Incipit explicare cauſam gaudij vſque ad num. 20.

18. *Sufficiens eſſe*, quaſi paſsiuè accipiendum eſt, ac ſi diceret, ſufficienter mihi prouiſum puto rebus, quas ad manus habeo.

19. Præpoſitio *in*, ſignificat idem, quod *per*, id quod frequens eſt apud Paulum, vt in Epiſt. ad Rom. & Galat. vidimus.

20. Num.

Digitized by Google

20. Num. 17. dixerat ſe non gaudere de ipſorum eleemoſynis, quod paupertatem ægrè ferret, reſtabat, vt oſtenderet cauſam, ob quam gaudebat, hanc verò explicat in hoc num. & ideo ſuppleuimus illud *gauiſus ſum*, vt ſenſus cùm præcedentibus connecteretur.

21. Non ait, ſubleuantes inopiam, ſed communicantes, vt in paraphraſi, quo virtutem oſtendit eleemoſynæ.

22. Totus iſte numerus ſuppleri debet, nam quæ ſequuntur num. 23. ſunt ad probandum; quod à num. 17. propoſuerat: ſic enim videtur contextus optimè cohęrere, non autem ſi referantur, quæ dicit in n. 25. vel ad remouendam à ſe ſuſpicionem, quod nimium acciperet, vt aliqui volunt: aut ad temperandùm correptionem, quam ſuperius quidam putant poſuiſſe num. 15. iuxta Græcorum expoſitionem.

23. Iſte numerus cum præcedenti optimè connectit totam epiſtolæ contexturam.

24. Hic aliqui volunt eſſe correctionem eius, quod dixerat, vt oſtendat Paulus illud dixiſſe non ſui gratia, ſed illorum. Verum nullo modo placet mihi ſeries, & contextus, niſi hîc intelligamus illationem ex præcedentibus, quam propoſuerat, nu. 17. probandam.

25. *In veſtram vtilitatem*, interpretati ſumus quod Paulus dixit, *in veſtram rationem.*

26. Verbum Græcum ἀπέχω, plùs quàm habere ſignificat, nimirum recipere ab aliquo veluti cenſum, & redditum ex agris, ideò autem eo vſus eſt Apoſtolus, vt oſtendat, quæ Philippenſes ad ipſum miſerant, debita ei fuiſſe, vt notant Patres Græci.

27. OEcumenius ſic interpretatur *abundo*, hoc eſt, plura, quàm ſuſcepta ſunt, me recepiſſe duco; hoc modo, aut eo, quem in paraphraſi ſequuti ſumus, ciuiliter, & humaniter dictum eſt ab Apoſtolo.

28. In Græco non eſt præpoſitio *in*, ſed appoſitiuè ponitur, & ſenſus eſt, vt in paraphraſi.

29. Græca exemplaria, quæ nunc habemus, pro deſiderio habent χρείαν, hoc eſt, neceſsitatem, & Græci Patres interpretantur hoc modo, vt hîc Paulus precetur illis ſufficientiam, quaſi dicat: ego ſum repletus veſtris beneficiis, Deus ſuppleat indigentiá veſtram. Verùm Chryſ. fatetur exemplaria variare, & quædam habere χάραν, hoc eſt, gaudium, quædam χάριν, hoc eſt, beneficium, ſtudium, meritum, & vtroque modo optimè quadrat ſenſus, quem in paraphraſi ſequuti ſumus, vt ſcilicet hîc Philippenſibus Paulus precetur æternam fœlicitatem pro beneficio accepto, vt ita Deus impleat meritum ipſorum, vel ſtudium, aut quod perinde eſt, deſiderium.

30. Gloriam aliqui referunt ad eam, quæ eſt in hoc mundo, vt Paulus precetur illis gloriam apud alios ex bono opere, quod illos faciat

Digitized by Google

glorioſos, & admirabiles. Ceterum parum videtur hoc illis deprecari, maximè ſi ſequamur lectionem noſtram, vt num. ſuperiori notauimus.

31. Illud *in Chriſto* non eſt intelligendum, ita vt fiat noua applicatio meritorum Chriſti merito ipſorum ad conſequendam gloriam, ſed vt merito Chriſti donetur illis perſeuerantia, vt deinde meritum hoc æterna gloria remunerari poſsit. De qua applicatione meritorum Chriſti multa dixi 1. 2. diſput. 222. capit. 3.

EPISTO-

Digitized by Google

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

CONgratulatur inprimis Coloſſenſium fidei in Chriſto, & maiores in ea profectus ipſis precatur, & obiter prædicata Chriſti excellentia, cuius ſe ait miniſtrum eſſe, hortatur, vt à PſeudoProphetis caueant; qui vana quadam ſomniorum ſuperſtitione ad Iudaicas ceremonias eos pertrahere conabantur, & quam vitæ rationem tenere debeant, demonſtrat.

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS IV.

OStendit ſuum erga Coloſſenſes amorem, quo maiorem in Deo gratiam illis quotidie deſiderat, & à Deo poſtulat: atq; excellentiam Chriſti, à quo omnia bona acceperunt, commendat: & qua ratione miniſter illius ſit, ipſis exponit.

CAPVT I.

1 PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti
per voluntatem Dei, & Timo-
2 theus frater: iis qui ſunt Coloſſis,
ſanctis, & fidelibus fratribus in
Chriſto Ieſu. Gratia vobis, & pax
à Deo Patre noſtro, & Domino
3 Ieſu Chriſto. Gratias agimus Deo
& Patri Domini noſtri Ieſu Chri-
4 ſti, ſemper pro vobis orantes, au-
dientes fidem veſtram in Chriſto
Ieſu, & dilectionem quam habe-
5 tis in ſanctos omnes, propter
ſpem, quæ repoſita eſt vobis in
in cœlis; quam audiſtis in verbo
6 veritatis Euangelij: Quod perue-
nit ad vos, ſicut & in vniuerſo
mundo eſt, & fructificat & creſcit
ſicut & in vobis, ex ea die qua au-
diſtis, & cognouiſtis gratiam Dei
7 in veritate; ſicut didiciſtis ab Epa-
phra chariſſimo conſeruo no-
ſtro, qui eſt fidelis pro vobis mi-
niſter

PARAPHRASIS.

PAulus 1 voluntate Dei Apoſtolus Ieſu Chriſti, & Timotheus frater eius Coloſſenſibus ſanctis, & fidelibus fratribus merito Chriſti Ieſu hanc mittunt epiſtolam. 2 Gratia vobis, & pax ſit à Deo Patre noſtro. Gratias agimus Deo, dum pro vobis oramus intellecta fide veſtra in Chriſto Ieſu, & dilectione, quam erga fideles omnes habetis ob ſpem vobis in cœlis repoſitam, quam verbo prædicationis euangelicæ, quæ ad vos peruenit, audiſtis. 3 Quẽadmodum in vniuerſo mundo, vbi iam eſt, fructificat non ſecus atque in vobis fructum facere cœpit, ex quo illam audiſtis, prout edocti in ea fuiſtis ab Epaphra, qui eſt fidelis pro vobis apud Deum Ieſum Chriſtum miniſter, à quo de ſpirituali veſtra charitate certiores facti ſumus. Quapropter ex qua die illam audiuimus, non ceſſamus pro

8 niſter Chriſti Ieſu, Qui etiam ma-
nifeſtauit nobis dilectionem ve-
9 ſtram in Spiritu. Ideo & nos ex
qua die audiuimus, non ceſſamus
pro vobis orantes, & poſtulantes,
vt impleamini agnitione volun-
tatis eius, in omni ſapientia, & in-
10 tellectu ſpiritali: vt ambuletis di-
gnè Deo per omnia placentes, in
omni opere bono fructificantes,
11 & creſcentes in ſcientia Dei; in
omni virtute confortati ſecun-
12 dum potentiam claritatis eius, in
omni patientia, & longanimitate,
cum gaudio gratias agentes Deo
Patri, qui dignos nos fecit in par-
tem ſortis Sanctorum, in lumine;
13 qui eripuit nos de poteſtate tene-
brarum, & tranſtulit in regnum
14 filij dilectionis ſuæ; in quo habe-
mus redemptionem per ſangui-
nem eius, & remiſſionem pecca-
15 torum, qui eſt imago Dei inuiſi-
bilis, primogenitus omnis crea-
16 turæ: quoniam in ipſo condita
ſunt vniuerſa in cœlis, & in terra,
viſibilia, & inuiſibilia, ſiue throni,
ſiue dominationes, ſiue principa-
tus, ſiue poteſtates; omnia per ip
17 ſum, & in ipſo creata ſunt; & ipſe
eſt ante omnes, & omnia in ipſo
18 conſtant: & ipſe eſt caput corpo-
ris Eccleſiæ, qui eſt principium,
primogenitus ex mortuis: vt ſit in
19 omnib. ipſe primatū tenens, quia
in ipſo complacuit omnem ple-
nitudinē diuinitatis inhabitare: &
per cū reconciliare omnia in ipſo,
paci-

pro vobis 4 orare, & poſtulare, vt perfectè cognoſcatis voluntatem Dei, ad hoc vt ambuletis coram Deo ſicut dignum eſt, in omnibus illi placentes, & in omni bono opere fructificantes, creſcentes indies in ſcientia Dei & 5 abundanti potentia corroborati, ſecundum robur 6 gloriæ ipſius in 7 magna patientia, & longanimitate cum lætitia gratias agentes Deo Patri, qui idoneos nos fecit, vt participaremus ſortem, & hereditatem ſanctorum per fidem, & lumen Euangelij, 8 qui eripuit nos de poteſtate errorum, & tyrannide diaboli, & tranſtulit in regnum Filij ſui dilecti, per quem redemptionem hanc, & peccatorum remiſſionem conſequuti ſumus: qui eſt imago Dei 9 inuiſibilis, & ante 10 omnes creaturas. Per ipſum enim condita ſunt vniuerſa, quæ in cœlis, & in terra ſunt, viſibilia, & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, omnia per ipſum initium ſumpſerunt, & 11 propter ipſum creata ſunt, & ipſe ante omnes creaturas eſt, & omnes eius virtute conſeruantur: ipſe eſt 12 caput corporis Eccleſiæ, qui eſt 13 principium illius, primus, qui ad vitam immortalem inter omnes reſurrexit, vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens, eo quod placuit æterno Patri in ipſo eſſe omnem 14 plenitudinē diuinitatis, poteſtatis & gratiæ, & per eū omnia ſibi reconciliare, 15 pace compoſita inter

Digitized by Google

pacificans per ſanguinem eius, ſi
ue quæ in terris, ſiue quæ in cœlis
21 ſunt. Et vos cum eſſetis aliquan-
do alienati, & inimici ſenſu, in o-
22 peribus malis: nunc autem re-
conciliauit in corpore carnis eius
per mortem, exhibere vos ſan-
ctos, & immaculatos, & irrepre-
23 henſibiles coram ipſo: ſi tamen
permanetis in fide fundati, & ſta-
biles, & immobiles à ſpe Euãgelij
quod audiſtis, quod prædicatũ eſt
in vniuerſa creatura, quæ ſub cœ-
lo eſt, cuius factus ſum ego Pau-
24 lus miniſter. Qui nunc gaudeo in
paſsionibus pro vobis, & adim-
pleo ea, quæ deſunt paſſionum
Chriſti, in carne mea pro corpo-
25 re eius, quod eſt Eccleſia: cuius
factus ſum ego miniſter ſecun-
dum diſpenſationem Dei, quæ
data eſt mihi in vobis, vt impleam
26 Verbum Dei: myſterium, quod
abſconditum fuit à ſeculis, & ge-
nerationibus, nunc autem mani-
27 feſtatum eſt ſanctis eius, quibus
voluit Deus notas facere diuitias
gloriæ ſacramenti huius in Gen
tibus, quod eſt Chriſtus, in vobis
28 ſpes gloriæ, quem nos annuntia-
mus, corripientes omnem homi-
nem, & docentes omnem homi-
nem in omni ſapientia, vt exhi-
beamus omnem hominem per-
29 fectum in Chriſto Ieſu, in quo &
laboro, certando ſecundum o-
perationem eius, quam operatur
in me in virtute.

inter cœleſtia, & terreſtria. Vos et-
iam cum aliquando abalienati ab illo
eſſetis, & propter veſtra opera mala
16 *mente ei eſſetis inimici, ipſe ſibi*
reconciliauit per mortem in corpore
ſuo 17 *mortali, vt exhiberet vos*
ſanctos, & immaculatos, & irrepre-
henſibiles apud ſe, ita 18 *tamen vt*
permaneatis in fide fundati, & ſtabi-
les, nec moueamini à ſpe, quam con-
cepiſtis ex Euangelio, quod audiſtis,
& prædicatum eſt in 19 *vniuerſo*
orbe. Cuius prædicationis factus ſum
ego Paulus miniſter, qui nunc gau-
deo, quòd tot afflictiones veſtri cau-
ſa patior, quibus quidem in prædica-
tione Euangelij in me ipſo perpeſſis
20 *impleo, quod deerat* 21 *paſſioni*
Chriſti, vt fructus eius per laborem
prædicationis Euangelicæ ad corpus
Eccleſiæ perueniat, dum ex auditu il-
lius fidem ſinguli concipientes iuſtifi-
cantur, cuius quidem Eccleſiæ factus
ſum ego miniſter, ſecundum œcono-
miam, & diſpenſationem, quæ mihi
à Deo erga vos conceſſa eſt, vt per-
fectè 22 *annuntiem Euangelium,*
23 *hoc eſt, myſterium, quod abſcon-*
ditum fuit ab initio mundi vſq; mo-
do; nunc autem manifeſtatum eſt
ſanctis, & fidelibus eius, quibus vo-
luit Deus notas facere 24 *diuitias*
gloriæ ſacramenti huius inter Gen-
tes, quod quidem Sacramentum eſt
Chriſtus ipſe in vobis, & à vobis cre-
ditus, in quo repoſitam habetis ſpem
veſtram, quem & nos annuntiamus
corri-

Digitized by Google

corripientes, & docentes omnem hominem magna ſapientia, & doctrina, vt perfectum ipſi reddamus. In qua re laboro, & enitor ſecundum efficaciam, & virtutem, quæ potenter in me miracula ad hunc effectum operatur.

ANNOTATIONES.

1. Primam, & ſecundam periodum aliqui ita coniungunt, *Paulus, & Timotheus Coloſſenſibus ſalutem dicunt:* verum ſenſus paraphraſis mihi magis probatur, vt notaui in epiſt. ad Rom. c. 1. nu. 4.

2. Secunda periodo precatur illis non ſalutem more aliorum hominum, ſed more Chriſtianorum gratiam, & benedictionem Dei.

3. Græcè eſt διάκονος, non tamen eſt ordo nominis, ſed officij.

4. Participia Græca hoc loco ſecundum phraſin Græcam pro infinitiuis ponuntur.

5. Illud *omni*, eo loco ſignificat abundantiam potentiæ: porrò illud *virtute*, non debet coniungi cum *confortati;* ſed cum præcedentibus, nam poſtea ſequitur, *ſecundum potentiam claritatis eius*, virtus enim Græcè eſt δύναμις, idem, quod Latinè *potentia.*

6. Claritas hic idem eſt, quod gloria, Græcè habetur δόξα, appellauit verò potentiam gloriæ ipſius magnam aliquam potentiam, in qua gloria Dei maximè relucet.

7. Hic etiam *omnis*, idem eſt, quod *magna.*

8. Quidam putant Apoſtolum loquutum de poteſtate dæmonum, qui in hoc aere caliginoſo habitant, vt ad Epheſ. 6. alij de tenebris errorum, vt ad Epheſ. 5. ſed idem omnino regnum eſt, hoc loco. Vtiturq; Concil. Trident. Seſſion. 6. cap. 3. & 4. & cenſet eo deſcribi impij iuſtificationem. De quo plura 1. 2. diſput. 204. c. 3. vbi contra Scotum ex hoc loco, & explicatione Concilij probauimus iuſtificationem noſtram non eſſe duos motus eo modo, quo ille putauit.

9. Vox *inuiſibilis*; ad Deum refertur, non ad imaginem.

10. Legendum eſt *ante omnia*, vel ſuppleri debet *creaturas*, referunt autem omnes ad diuinitatem.

11. Illud *in ipſo*, quidam explicant, vt ſignificet idem, quod *per*, & denotat cauſam conſeruationis: verùm cum iterum dicat, *& omnia in ipſo conſtant*, placuit explicare per modum cauſæ finalis, præſertim cum in Græco dicatur εἰς αὐτόν, hoc eſt, *in ipſum:* nam ſupra, vbi vulgatus legit *in ipſo* condita ſunt, Græcè habetur ἐν αὐτῷ, hoc eſt, *in ipſo.*

12. Quomodo Chriſtus ſit caput Eccleſiæ, explicaui 3. part. diſp. 48. & quamuis Græci intelligant hoc loco Chriſtum dici ab Apoſtolo ca-

put ſecundum diuinitatem, verum cum poſtea ipſum appellet primogenitum ex mortuis, & plura alia, quæ non poſſunt intelligi, niſi de Chriſto ſecundum humanitatem, illud etiam, quod de capite dicitur, ad ipſum referri debet.

13. Cum dicit *principium* explicat, quomodo ſit caput Eccleſiæ, quia eſt principium illius, id quod inferius magis declarat.

14. Plenitudinem alij intelligunt diuinitatis, alij poteſtatis, & gratiæ: verùm cum ſit eadem, ex plenitudine enim diuinitatis habuit plenitudinem gratiæ, & poteſtatis, meritò in paraphraſi vtranque complexi ſumus.

15. Quæ fuerit iſta pax inter cœleſtia, & terreſtria, explicauimus 3. par. diſp. 111. cap. 2.

16. Cum dicit *ſenſu*, intelligit non corporeum, ſed mentis, Græcè enim eſt διάνοια.

17. Corpus carnis appellat corpus mortale, iuxta illud ad Hebr. 5: *Qui in diebus carnis ſuæ*, hoc eſt, mortalitatis.

18. Particula *ſi tamen*, non eſt dubitantis, ſed ex phraſi explicat, quid ſit neceſſarium, vt immaculati ſint coram Deo.

19. Hyperbole eſt, & ſignificat in maxima parte orbis terrarum fuiſſe Euangelium prædicatum.

20. Aliqui paſsiones Chriſti hic intelligi putant paſsiones Eccleſiæ, quas Chriſtus ſuas eſſe dicit, vnde Paulus dicebatur implere ea, quæ deerant paſsionibus Chriſti, hoc eſt, Eccleſiæ. Alij ſic interpretantur, poſtquam Chriſtus pro nobis paſſus eſt, nihil aliud ſupereſt, niſi vt nos patiamur, iuxta illud 1. Petr. 2. *Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum;* ſic enim quiſque implet, quod deeſt paſsionibus Chriſti ex parte ſua. Alij hinc colligunt theſaurum Eccleſiæ ex ſanctificationibus Sanctorum, quòd dicat *pro corpore eius, &c.* planior tamen eſt ſenſus paraphraſis, cum ſemper id referat Paulus ad miniſterium prædicationis.

21. Hîc idem ſignificat *impleam*, quod docere, & prædicare.

22. Per appoſitionem intelliguntur illa verba, quod indicat particula Græca τό.

23. Addit exaggerationem exaggerationi.

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

DEclarato ſuo erga Coloſſenſes affectu, & ſolicitudine hortatur eos in fide Chriſti perſiſtere, & à Pſeudo Apoſtolorum doctrina, qui ceremonias legis introducere conabantur, cauere.

CAPVT II.

1 VOlo enim vos ſcire, qualem
ſolicitudinem habeam pro
vobis, & pro iis, qui ſunt Laodi-
ciæ, & quicunque non viderunt
2 faciem meam in carne: vt conſo-
lentur corda ipſorum, inſtructi
in charitate, & in omnes diuitias
plenitudinis intellectus, in agni-
tionem myſterii Dei Patris, &
3 Chriſti Ieſu; in quo ſunt omnes
theſauri ſapientiæ,& ſcientiæ ab-
4 ſconditi. Hoc autē dico,vt nemo
vos decipiat in ſublimitate ſermo
5 num. Nam etſi corpore abſens
ſum,ſed ſpiritu vobiſcū ſum;gau-
dens,& videns ordinem veſtrum,
& firmamentum eius, quæ in
6 Chriſto eſt, fidei veſtræ. Sicut er-
go accepiſtis Ieſum Chriſtum
7 Dominum noſtrum, in ipſo am-
bulate,radicati, & ſuperædificati
in ipſo, & confirmati in fide,ſic-
ut & didiciſtis,abundantes in illo
8 in gratiarum actione. Videte ne
quis

PARAPHRASIS.

DIxi me laborare in Euangelij prædicatione: cupio 1 enim non ſolum vobis, ſed etiam omnibus, 2 qui adhuc faciem meam non viderunt, cognitam eſſe 3. ſolicitudinem meam, & curam, quam de Coloſſenſibus, & Laodicenſibus habeo, vt ſe ipſos 4 conſolentur inſtructi in charitate, vſque ad pleniſſimam intelligentiam, & agnitionem myſterij Dei, & Patris, & Chriſti Ieſu, in 5 quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Hoc autem eſt meum deſiderium, 6 hæc mea ſolicitudo, vt nemo vos 7 ſeducat verbis 8 artificioſis, nam etſi corpore abſens ſim, mente tamen, & ſpiritu ſemper adſum, & ſummopere gaudeo, cognoſcens quam rectum inter vos ſeruetis ordinem, & quam ſit firma fides veſtra, quam habetis in Chriſto: ideo ergo licet 9 corpore abſens, mente tamen, & cogitatione præſens maxime ſolicitus ſum, vt hunc ordinem,

Digitized by Google

quis vos decipiat per philoſophi-
am, & inanem fallaciam, ſecun-
dum traditionem hominum, ſe-
cundum elementa mundi, & non
9 ſecundum Chriſtum: quia in ipſo
inhabitat omnis plenitudo diui-
10 nitatis corporaliter: & eſtis in illo
repleti, qui eſt caput omnis prin-
11 cipatus, & poteſtatis: in quo &
circuncisi eſtis circunciſione non
manu facta in expoliatione cor-
poris carnis; ſed in circunciſione
12 Chriſti; conſepulti ei in Baptiſ-
mo, in quo & reſurrexiſtis per fi-
dem operationis Dei, qui ſuſci-
13 tauit illum à mortuis. Et vos cùm
mortui eſſetis in delictis, & præ-
putio carnis veſtræ, conuiuifica-
uit cum illo, donans vobis omnia
14 delicta. Delens quod aduerſus
nos erat, chirographum decreti,
15 quod erat contrarium nobis, &
ipſum tulit de medio, affigens il-
lud cruci: & expolians principa-
tus, & poteſtates, traduxit confi-
denter palàm, triumphans illos
16 in ſemetipſo. Nemo ergo vos iu-
dicet in cibo, aut in potu, aut in
parte diei feſti: aut neomeniæ,
17 aut ſabbathorum: quæ ſunt vm-
bra futurorum; corpus autem
18 Chriſti. Nemo vos ſeducat, vo-
lens in humilitate, & religione
angelorum, quę non vidit ambu-
lans, fruſtra inflatus ſenſu carnis
19 ſuæ, & non tenens caput, ex quo
totum corpus per nexus, & con-
iunctiones ſubminiſtratũ, & con-
ſtru-

quem cepiſtis, ſeruetis, & hanc fidem
retineatis. Sic ergo de reliquo in Chri-
ſto ambulate, ſicut ipſum accepiſtis,
mittentes in ipſo altas radices, ipſi
tanquam firmiſſimo fundamento in-
nixi, & in fide confirmati creſcite in
modum ædificij iuxta eam, quam di-
diciſtis doctrinam, diuites, & abun-
dantes in illo 10 *facti per gratia-*
rum actionem. Cauete, ne quis vos
11 *decipiat Philoſophicis, & fallaci-*
bus argutiis, quæ tota ſitæ ſunt in ho-
minum traditione, & conſuetudine
iuxta legis 12 *Moſaicæ ceremonias,*
quæ non ſunt Chriſti Euangelio con-
ſentaneæ, ideò ergo cauere debetis: in
ipſo 13 *enim Chriſto tota diuinita-*
tis plenitudo eſt, & vos gratia quo-
que, & donis cœleſtibus eſtis repleti
virtute illius, qui eſt caput omnis
principatus, & poteſtatis, per quẽ et-
iam circuncisi eſtis circunciſione non
carnis humanæ manu facta, ſed cir-
cunciſione Chriſti ſpirituali, in mo-
dum illius 14 *ſepulti in Baptiſmo,*
dum renunciaſtis carnis operibus, cu-
ius etiam virtute inſtar illius in no-
uam vitam ſurrexiſtis per fidem, qua
credidiſtis virtutem Dei efficacem;
qua Chriſtum ſuſcitauit à mortuis. Et
cum eſſetis mortui delictis, & 15
concupiſcentiis veſtris carnalibus,
vos 16 *viuificauit, ſicut illum à*
morte corporali ſuſcitauit gratia ſua,
17 *remittens nobis peccata, delens*
etiam per 18 *fidem* 19 *chirogra-*
phum, quod nos reos efficiebat, &
ipſum

Digitized by Google

ſtructum, creſcit in augmentum
20 Dei. Si ergo mortui eſtis cum
Chriſto, ab elementis huiusmun-
di: quid adhuc tanquam viuen-
21 tes in mundo decernitis? Ne te-
tigeritis, neq; guſtaueritis, neque
22 contrectaueritis: quæ ſunt om-
nia in interitum ipſo vſu, ſecun-
dum præcepta, & doctrinas ho-
23 minum: quæ ſunt rationem qui-
dem habentia ſapientiæ in ſuper-
ſtitione, & humilitate, & non ad
parcendum corpori, non in ho-
nore aliquo ad ſaturitatem car-
nis.

ipſum abſtulit, cruceque, & ſanguine ſuo 20 abrogauit, & dæmones exutos imperio atque poteſtate cum magna fiducia in modum triumphi, 21 propria ſua virtute circunduxit. 22 Ne ſinatis ergo vos ab aliquo condemnari ob ſuperſtitiones cibi, & potus, aut 23 ob partem diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbathorum; quæ cum ſint ceremoniæ legis Moyſis, & vmbra Chriſti venturi, Chriſtus autem 24 ipſa veritas adumbrata, & ſignificata, non ſunt retinendæ, ipſa iam præſente veritate. 25 Nemo vos ſeducat volens in humilitate quadam, & religione angelorum 26 apparere, & ambulans 27 in his, quæ nunquã vidit, ſed è ſuo cerebro confinxit tumens iudicio, & 28 intellectu proprio, nec bene connexus capiti ſuo Chriſto, ex quo totum corpus per iuncturas 29 ſubminiſtrato ſpiritu, & incremento creſcit ſecundum Deum. Si ita renunciaſtis in Baptiſmo Iudaicis ceremoniis, vt illis ſitis mortui, quid adhuc tanquam ſi illis viueretis, & eas profeſſi eſſetis, dogmatizatis, & decernitis, talem rem 30 non eſſe tangendam, neque guſtandam, nec contrectandam, tanquam immundam, ſequuti in hoc hominum 31 doctrinas, & præcepta, cum hæc omnia, 32 quæ ad cibum, & potum pertinent, tam parui momenti ſint, vt ipſo vſu pereant? 33 Quæ obſeruationes, & ceremoniæ habent rationem mundanæ ſapientiæ in ſuperſtitione, & humilitate in eo, quod negatur corpori alimentum, nec honoratur debita ſuſtentatione, & ſaturitate carnis.

ANNOTATIONES.

1. Cauſalis illa *enim* reddit cauſam eius, quod proximè præceſſerat in præcedente cap. quod maioris claritatis cauſa in initio cap. ſuppleuimus.

2. Illud, *& quicunque non viderunt* coniungendum videtur eo modo, quo in paraphraſi: coniungi etiam poteſt cum illo, *& pro iis, qui ſunt Laodiceæ,* hoc modo, *& pro omnibus quicunque non viderunt faciem meam.*

3. Græcè eſt vox ἀγῶνα, quam quidam putant ſignificare certamen:

ceterum ſolicitudinem etiam ſignificat apud Herodianum 1. lib.
4. Si verbum *conſolentur* ſumeretur paſsiuè, dicendum eſſet *inſtructorum*, nam & Græcè eſt συμβιβασθέντων; verùm cum dicat *inſtructi*, verbum debet accipi actiuè, vtroque autem modo idem ſenſus eſt, vt in paraphraſi: & illud *ipſorum corda*, idem ſignificat, atque *ſua corda*.
5. Dicit, *in quo ſunt omnes theſauri, &c.* vel quia Chriſtus prædirus eſt omnium rerum ſcientia, vel quia in fide, quam de Chriſto habemus, reconditi ſunt theſauri veræ ſcientiæ.
6. Speciatim explicat, quæ ſit eius ſolicitudo.
7. Græcè eſt verbum παραλογίζομαι, quod ſignificat argumentis decipere aliquem.
8. Græcè eſt πειθανολογία, quæ eſt vox ſcholæ, ſicut præcedens: itaque non alludit Paulus ad eloquentiam, ſed ad captioſam argumentationem, id quod deinde repetit, cum dicit per philoſophiam, & inanem fallaciam.
9. Repetit id, quod dixerat oſtendens qualem ſolicitudinem habeat, etiam ſi abſens ſit.
10. Græcè eſt ἐν αὐτῇ, hoc eſt, in ea, refertur ad fidem, & Latina quædam exemplaria ſic habent; ſenſus autem eſt idem vtroque modo.
11. Græcè eſt verbum συλαγωγέω, aliud quidem, quam nu. 7. ſignificat autem deprædari; & quia deceptio eſt quoddam genus deprædationis, eo rectè vſus eſt Paulus.
12. *Elementa*, quidam interpretantur rudimenta prima Philoſophiæ mundanæ, quæ tradebant Gnoſtici, & Simoniaci ex ſchola Platonis: nos interpretati ſumus ceremonias legis Moyſis, quas etiam ad Galatas, & iterum in hoc cap. appellauit elementa.
13. Particula *enim* cauſam reddit, cur cauere debeant, ideò claritatis gratia pauca verba ſuppleuimus.
14. Quo pacto in Baptiſmo Chriſto conſepeliamur, & in nouam vitam reſurgamus optimè explicat Apoſt. ad Rom. 6.
15. *Præputium carnis* intelligit, non materiale, & corporeum, ſed concupiſcentias, quæ ſunt ſuperfluitates.
16. Verbum *conuiuificauit*, ſignificat ſimilitudinem ſecundum quam, ſicut Chriſtus ſurrexit virtute Dei, ſic etiam & nos eiuſdem virtute in Baptiſmo ad vitam reuocamur.
17. Participium *condonans*, non ſignificat meram imputationem ſine dono iuſtificante, quod inhæreat; ſed gratiam, qua illud donatum eſt, vt eo peccata remittantur, ſupra quod, qui vllam imputationem admittunt, hæreticis non parum fauent.
18. Græcè eſt τοῖς δόγμασιν, id eſt, decretis, ſic legunt Græci Patres cum Chryſoſtomo & Auguſt. & Hieronymus: per decreta verò intelligunt

Digitized by Google

ſigunt dogmata fidei; ac ſi dicat, ipſa fide deletum fuiſſe chirographum: vulgata verò emendata legit *decreti*, & debet referri ad chirographum, vt dicatur chirographum decreti, vel quia fuit ſententiæ, vel quia fuit pœnæ ſtatutæ in lege, vel quia fuit pacti initi cum Deo, vt in ſequenti notatione dicemus.

19. Chirographum aliqui intelligunt ſententiam mortis æternæ latam Geneſ. 2. ita Chryſoſtomus, Theophylactus, & OEcumenius, alij decalogum, eo quod in ipſo appoſita eſt pœna non obſeruantibus; quod mihi magis placet: ſic Adamus, & recentiores: qui cum non obſeruaretur, erat veluti chirographum contra nos, indicans nos reos eſſe pœnæ: dicitur autem deletum, quatenus pœnam continet, eo quod fides tribuit vires obſeruandi legem, ex quo omnis pœnæ condemnatio ceſſat. Alij per chirographum intelligunt pactum factum à Moyſe Exodi 19. cum Deo pro populo de ſeruanda lege, ſic Chryſoſtomus, Theophylactus, & OEcumen. dicitur autem deletum à Chriſto ob eandem rationem, quia ſeruata lege ex gratia Chriſti iam amplius nullam vim contra nos habere poteſt ad damnationem: quare verò de tempore, quo Chriſtus paſſus eſt, hæc dicantur, cum tamen ante aduentum meritis ipſius donata fuerit gratia ad ſeruandam legem, diximus 3. part. diſp. 77. cap. 6. hæc autem expoſitio cum noſtra conuenit, & eadem eſt, quia pactum cum Moyſe fuit lex ipſa cum pœnæ comminatione.

20. Verbum *affixit*, ſignificat abrogationem factam.

21. *In ſemetipſo*, ſignificat propria virtute. Circa hunc locum in diſp. 111. cap. 2. ſatis dictum eſt. Notandum verò eſt omnia illa participia referri ad Deum, non ad Chriſtum ſecundum humanitatem, dixerat enim *conuiuificauit cum illo*, hoc eſt, cum Chriſto.

22. Iam magis ſpeciatim oſtendit, à quo cauere debeant: hactenus enim digreſsionem fecerat, oſtendens, quantum deberent Deo, & meritis Chriſti, vt inde eos à falſa doctrina, ad quam eos alij inducere conabantur, reuocaret: hæc autem falſa doctrina erat in ſeruandis ceremoniis, vt latè oſtendi 3. part. diſp. 112. cap. 6. Dicit autem, *nemo iudicet*, hoc eſt, condemnet, eo quod ſi ipſi non profiteantur has ſeruare ceremonias, nemo eos condemnabit, quod ſic, aut ſic eas non obſeruauerint.

23. *Partem* dicit, quia non omnino, ſed ex parte ipſis ſuadere conabantur, vt iudaizantes ceremonias.

24. *Corpus* hic ſumitur pro veritate ipſa, nam vmbra non eſt res, ſed ſimilitudo illius, res autem eſt corpus ipſum, quod vmbram efficit, inde autem ſumit argumentum, vt iam ceſſare debeant ceremoniæ, quod nos in paraphraſi expreſsimus.

25. Pro-

Digitized by Google

25. Proſequitur idem, verbum autem Latinum, *ſeducat* Græcè eſt καταβραβευέτω; quod putat Valla ſignificare idem, quod vocare ad brauium, melius tamen Eraſmus interpretatur brauium intercipere, ſic Chryſoſt. & Græci omnes, & Hieron. in epiſt. ad Algaſiam, q. 10. dicens peculiare eſſe vocabulum hoc Cilicum, in qua prouincia Paulus natus, & educatus fuerat.

26. Participium *Volens* refert Eraſmus ad præcedentia, vt ſit ſenſus, nemo vos ſeducat volens, hoc eſt, de induſtria, Græci, & Auguſtinus referunt ad ſequentia, vt ſit ſenſus, volens in humilitate, hoc eſt, affectans humilitatem, ſiue volens videri humilis. Verùm hæc inſolens phraſis eſt: appellat autem religionem, & humilitatem Angelorum, quam Simoniaci docebant, nempe indignum eſſe vnigeniti maieſtate, eum pro nobis intercedere ad Patrem, ideò dicebant Angelos hoc fungi officio.

27. Suppleri debet illud *in iis*, quia relatiuũ *quæ* non refertur ad illud, *in religione, & humilitate*.

28. Senſum carnis appellat proprium iudicium, quod eſt ſecundum carnem.

29. Ipſum corpus dixit ſubminiſtratum pro eo, quod eſt ei ſubminiſtratum eſſe ſpiritum, & vitam.

30. Ab illis verbis *ne tetigeritis, &c.* explicat ſpeciatim, quodnam eſſet eorum ſuperſtitioſum iudicium in ceremoniis.

31. Illud *ſecundum doctrinas hominum*, non refertur ad id, quod proximè præceſſerat, *quæ ſunt in interitu ipſo vſu*, ſed ad illud, *quid adhuc decernitis?* ideo in paraphraſi ordinem verborum mutauimus.

32. Relatiuum *quæ* refertur ad cibum, & potum.

33. Relatiuum *quæ* refertur ad ceremonias prædictas, de toto verò hoc loco Pauli dixi 3. part. diſp. 112. cap. 6.

ARGVMENTVM
CAPITIS III.

EX eo, quod reſurrexerunt in Baptiſmo cum Chriſto, exhortatur eos ad nouam vitam, non ſolùm, vt ceremonias

Digitized by Google

*nias,quas diximus,relinquant,aut non admit-
tant,vt 2.cap.ſuaſit,ſed etiam, vt bonis operi-
bus incumbant, & omne vitiorum genus è me-
dio tollant.*

CAPVT III.

1 IGitur ſi conſurrexiſtis cum
Chriſto,quę ſurſum ſunt,quæ-
rite: vbi Chriſtus eſt in dextera
2 Dei ſedens. Quæ ſurſum ſunt ſa-
3 pite,non quę ſuper terram. Mor-
tui enim eſtis,& vita veſtra eſt ab-
ſcondita cum Chriſto in Deo.
4 Cùm autem Chriſtus apparuerit,
vita veſtra; tunc & vos apparebi-
5 tis cum ipſo in gloria. Mortifica-
te ergo membra veſtra, quæ ſunt
ſuper terram; fornicationem, im-
munditiam, libidinem, concupi-
ſcentiam malam, & auaritiam,
quæ eſt ſimulachrorum ſeruitus:
6 propter quæ, venit ira Dei ſuper
7 filios incredulitatis; in quibus &
vos ambulaſtis aliquando, cum
8 viueretis in illis. Nunc autem
deponite & vos omnia; iram,
indignationem; malitiam, blaſ-
phemiam, turpem ſermonem de
9 ore veſtro. Nolite mentiri inui-
cem: expoliantes vos veterem
10 hominem cum actibus ſuis,& in-
duentes nouum eum, qui reno-
uatur in agnitionem, ſecundum
imaginem eius,qui creauit illum.
11 Vbi non eſt Gentilis, & Iudæus,
circunciſio, & præputium, Bar-
barus

PARAPHRASIS.

*QVia 1 igitur in Baptiſmo ad
vitam nouam inſtar Chriſti
ſurrexiſtis, poſtquam in eodem Ba-
tiſmo ad imitationem illius ſepulti
eſtis, quæ in cœlis ſunt, vbi Chriſtus
ad dexteram Dei ſedet, quærite, hæc
eadem, & cogitate, & curate, non
autem, quæ mundana ſunt: mortui
2 enim eſtis in Baptiſmo affectibus
carnis, & viuitis iam ſecundum ſpi-
ritum, tametſi vita veſtra abſcondita
ſit ab oculis, & ſenſu mundi, 3 ſic-
ut etiam vita ipſius Chriſti, cuius re-
ſurrectionē imitati eſtis in Baptiſmo:
eſt autem abſcondita apud Deum, cu-
ius ſpiritu viuitis. Quare cum Chri-
ſtus in vita mortali oculis omnium
manifeſtabitur, & vos apparebitis
cum ipſo viuentes in gloria. Quia er-
go profeſſi eſtis, vos quidem mortuos
eſſe peccato, & viuere Deo, mortifi-
cate affectus terreſtres, 4 qui ad-
huc viuunt in vobis, affectum 5
fornicationis, immunditiæ, & libidi-
nis, malæ concupiſcentiæ, & 6 aua-
ritiæ; quod eſt genus quoddam ido-
lolatriæ: propter quæ vitia vindicta
Dei venire ſolet ſuper filios 7 ino-
bedientes legibus, & Euangelio: 8
quæ quidem aliquando, & vos ſe-*

m ctati

Digitized by Google

barus, & Scytha, ſeruus & liber:
ſed omnia, & in omnibus Chri-
12 ſtus. Induite vos ergo ſicut electi
Dei, ſancti, & dilecti, viſcera mi-
ſericordiæ, benignitatem, humi-
litatem, modeſtiam, patientiam:
13 ſupportantes inuicem, & donan-
tes vobiſmetipſis, ſi quis aduer-
ſus aliquem habet querelam: ſic-
ut & Dominus donauit vobis, ita
14 & vos. Super omnia autem hæc,
charitatem habete, quod eſt vin-
15 culum perfectionis: & pax Chri-
ſti exultet in cordibus veſtris, in
quam & vocati eſtis in vno cor-
16 pore: & grati eſtote. Verbum
Chriſti habitet in vobis abun-
danter, in omni ſapientia, docen-
tes, & commonentes voſmetip-
ſos pſalmis, hymnis, & canticis
ſpiritualibus, in gratia cantantes
17 in cordibus veſtris Deo. Omne
quodcunque facitis in verbo, aut
in opere, omnia in nomine Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti, gratias
agentes Deo, & Patri per ipſum.
18 Mulieres, ſubditæ eſtote viris, ſic-
19 ut oportet in Domino. Viri, dili-
gite vxores veſtras, & nolite ama-
20 ri eſſe ad illas. Filij, obedite paren-
tibus per omnia: hoc enim placi-
21 tum eſt in Domino. Patres, noli-
te ad indignationem prouocare
filios veſtros, vt non puſillo ani-
22 mo fiant. Serui, obedite per om-
nia dominis carnalibus, non ad
oculum ſeruientes, quaſi homi-
nibus placentes, ſed in ſimpli-
citate

ctati eſtis, cum illis viuentes: 9 nunc autem quia profeßi eſtis, illis vos eſſe mortuos, deponite omnia hæc, & alia id genus vitia, iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpem ſermonem de ore veſtro; ne mentiamini inuicem: 10 denique ſpoliate vos veterem hominem cum omnibus operibus, & affectibus illius, & induite nouum, eum ſcilicet, qui ad cognoſcendum, quæ reuelatione nota ſunt renouatur ſecundum imaginem Dei, qui creauit illum. In qua renouatione non refert aliquem eſſe Iudæum vel Gentilem: 11 circunciſum, vel habentem præputium; Barbarum, vel Scytham; ſeruum, vel liberum; ſed in his omnibus inſtar omnium rerum 12 ſupplens omnem defectum debet eſſe Chriſtus. 13 Induite ergo, ſicut decet ſanctos, & electos Dei, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam. Supportate vos inuicem, & mutuo condonantes iniurias, ſi quis contra alium ob iniuriam ſibi illatam querelam habet: ſicut Dominus donauit vobis peccata, ita & vos condonate inuicem iniurias illatas. Super omnia autem hæc charitatem habete erga Deum, & 14 proximos, quæ eſt vinculum totius 15 perfectionis, & virtutis, hac enim veluti ſpiritu connectuntur inter ſe, quæ ſine illa dilabuntur.

citate cordis, timentes Deum.
Quodcunque facitis, ex animo 23
opera-

operamini,ſicut Domino,& non
24 hominibus: ſcientes quòd à Do-
mino accipietis retributionem
hæreditatis. Domino Chriſto ſer-
uite. Qui enim iniuriam facit,re- 25
cipiet id, quod iniquè geſſit; &
non eſt perſonarum acceptio a-
pud Deum.

ANNOTATIONES.

1. Particula *Si* non eſt dubitantis, ſed aſſeuerantis: proſequitur autem metaphoram, quam aſſumpſit ſuperiori capite de morte, quam profeſsi ſumus in Baptiſmo, & de vita, ad quam in eodem reſurreximus.

2. Rationem reddit,ob quam debeant quærere,quæ ſurſum ſunt.

3. *Cum Chriſto*, ſignificat ſimilitudinem,vt in paraphraſi.

4. Eſſe ſuper terram,non ſignificat affectus terreſtres,ſed eos,qui adhuc viuunt, eſſe enim ſuper terram, vel eſſe ſuper,in Scriptura ſignificat viuere.

5. Quatuor nominibus explicauit idem vitium carnis,& libidinis.

6. *Auaritia*, hic Græcè eſt πλεονεξία, quæ ſignificat cupiditatem lucri cum iniuſtitia,de qua voce diximus cap.2.& 5. ad Epheſ. vbi etiam explicauimus,quare dicitur genus idololatriæ.

7. Filios incredulitatis appellat phraſi Hebraica filios incredulos.Incredulos autem vocat eos, qui imperſuaſibiles ſunt: id enim ſignificat vox Græca ἀπειθείας, hoc eſt, *imperſuaſibilitatis*.

8. *In quibus*, nonnulli referunt ad filios inobedientes,vt ſit ſenſus:inter quos vos aliquando ambulaſtis. Alij referunt ad vitia,quæ enumerauit, id quod mihi magis probatur propter id, quod ſubditur ſtatim, *cum viueretis in illis*.

9. Illud *nunc*, emphaſin habet; refert enim tempus præſens,in quo iam profeſsi erant,ſe mortuos eſſe peccatis.

10. Particulam *vbi* nonnulli referunt ad Deum, vt ſit ſenſus, *apud Deum parum refert, &c.* ſed eodem recidit, ſi referamus ad renouationem.

11. Circunciſio,& præputium hic ſumitur pro circunciſo, & præputium habente.

12. *Omnia in omnibus*, interpretantur Græci, quia ſit Chriſtus, Saluator,Dominus, Deus, Caput, & Sacerdos; verùm cum velit oſtendere, parùm referre apud Deum, eſſe aliquem Iudæum, vel Gentilem,&c. videtur Paulus ſignificare Chriſtum ſupplere omnes noſtros defectus.

13. Poſtquam oſtendit,eos quidem mortuos eſſe peccatis, ac proinde eos debere vitia de medio tollere omnia, quibus ſe mortuos eſſe

profitebantur, nunc demonſtrat, qualia opera vitæ ſpiritualis ſectari debeant, cum eodem modo profiteantur ſe viuere vitæ ſpirituali.

14. Placet charitatem hoc loco intelligere erga Deum, & proximos, vt omnem perfectionem contineat.

15. *Vinculum perfectionis*, quidam putant eſſe Hebraiſmum, hoc eſt, vinculum perfectum: mihi verò probatur ſenſus paraphraſis, qui eſt ſecundum mentem Græcorum Patrum.

ARGVMENTVM CAPITIS IV.

Exhortatur Dominos, vt erga ſeruos iuſtitiam ſeruent, & omnes vniuerſim, vt in oratione ſoliciti ſint, pro ſe-ipſo inſtent, atque cum Gentibus honeſtè verſentur. Tandem ſalutationibus epiſtolam claudit.

CAPVT IV.

1 DOmini, quod iuſtum eſt, &
æquum, ſeruis præſtate: ſci-
entes quod & vos Dominum ha-
2 betis in cœlo. Orationi inſtate,
vigilantes in ea in gratiarũ actio-
3 ne: orantes ſimul, & pro nobis,
vt Deus aperiat nobis oſtium ſer-
monis ad loquendum myſterium
Chriſti (propter quod etiam vin-
4 ctus ſum) vt manifeſtem illud ita,
5 vt oportet me loqui. In ſapientia
ambulate ad eos, qui foris ſunt;
6 tempus redimentes. Sermo ve-
ſter ſemper in gratia ſale ſit con-
ditus, vt ſciatis, quomodo opor-
teat

PARAPHRASIS.

VOs autem, qui ſeruos habetis, quod iuſtum, & æquum eſt, erga illos ſeruate: ſcitis enim vos etiam ſeruos eſſe ſupremi Domini, qui in cœlis eſt, qui vobis etiam vicem rependet, ſi ſeruos veſtros iniquè tractaueritis. In oratione eſtote frequentes, & vigilantes cum grata commemoratione beneficiorum Dei, atque pro me orate, vt Deus mihi concedat opportunitatem loquendi, & manifeſtandi, vt oportet, myſterium Chriſti, propter quod vincula patior. Prudenter agite cum Ethnicis, qui extra Eccleſiam ſunt, & diligenter cauete, ne

teat vos vnicuique reſpondere.
7 Quæ circa me ſunt, omnia vobis
nota faciet Tychicus chariſſi-
mus frater, & fidelis miniſter, &
8 conſeruus in Domino: quem mi-
ſi ad vos ob hoc ipſum, vt cogno-
ſcat quæ circa vos ſunt, & conſo-
9 letur corda veſtra, cum Oneſimo
chariſsimo, & fideli fratre, qui ex
vobis eſt, qui omnia, quæ hic a-
10 guntur, nota facient vobis. Salu-
tat vos Ariſtarchus concaptiuus
meus, & Marcus conſobrinus
Barnabæ (de quo accepiſtis man-
data: ſi venerit ad vos, ſuſcipite
11 illum.) Et Ieſus qui dicitur iu-
ſtus: qui ſunt ex Circuncisione;
hi ſoli ſunt adiutores mei in re-
gno Dei, qui mihi fuerunt ſola-
12 tio. Salutat vos Epaphras, qui ex
vobis eſt, ſeruus Chriſti Ieſu, ſem-
per ſolicitus pro vobis in oratio-
nibus, vt ſtetis perfecti, & pleni in
13 omni voluntate Dei. Teſtimo-

ne vobis tempus, quod pretioſum eſt,
cum illis infructuoſe elabatur: ſermo
veſter cum illis afferat vtilitatem ſa-
le diſcretionis conditum.

nium enim illi perhibeo, quòd
habet multum laborem pro vo-
bis, & pro iis, qui ſunt Laodiciæ,
& qui Hierapoli. Salutat vos Lu- 14
cas medicus chariſsimus, & De-
mas. Salutate fratres, qui ſunt 15
Laodiciæ, & Nympham, & quæ
in domo eius eſt, Eccleſiam. Et 16
cum lecta fuerit apud vos epiſto-
la hæc, facite vt & in Laodicen-
ſium Eccleſia legatur: & ea quæ
Laodicenſium eſt, vt vobis lega-
tur. Et dicite Archippo, vide mi- 17
niſterium quod accepiſti in Do-
mino, vt illud impleas. Salutatio,
mea manu Pauli. Memores eſto- 18
te vinculorum meorum. Gratia
Domini noſtri Ieſu Chriſti vo-
biſcum. Amen.

Reliqua, quæ ſequuntur, continent ſalutationes.

Digitized by Google

PARAPHRASIS, IN PRIMAM EPISTOLAM B. PAVLI AD THESSALONICENSES.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

IN hac epiſtola Paulus non ſolum congratulatur Theſſalonicenſibus, Deoque gratias agit pro eorum ad fidem conuerſione; ſed etiam pro conſtantia, vtpote qui ob tuendam fidem multa à ſuis contribulibus paſsi eſſent, vt conſtat ex capite 2. nihilominus à vera fidei doctrina dimoueri nunquam potuiſſent, quin potius exemplo fuerint Eccleſiis, quæ erant in Iudæa, in qua conuerſi ad fidem multa ſimiliter à ſuis pro Chriſti fide ſuſtinuerunt. Verum cum Theſſalonicenſes nunquam

Digitized by Google

quam lapſi fuiſſent, vt conſtat ex tota epiſtola, ſicut nonnulli ex Iudæis, vt colligitur ex cap. 6. epiſt. ad Hebræos, ideo epiſtola hæc potius eſt congratulatoria, quàm exhortatoria. Contra verò in epiſtola ad Hebræos, quæ nihil habet congratulationis, exhortatur Paulus ipſos ex inſtituto ad conſtantiam, & perſeuerantiam in fide. Capite autem 4. & 5. huius epiſtolæ ſolum reuocat in memoriam Theſſalonicenſibus præcepta, ac monita ſalutis, quæ ipſis præſens antea tradiderat.

ARGVMENTVM CAPITIS I.

Nihil aliud continet hoc caput, quam congratulationem de eorum fide, & conſtantia in tolerandis perſecutionibus, pro qua etiam Deo gratias agit.

Capvt I.

1 PAulus, & Siluanus, & Timo-
theus Eccleſię Theſſalonicen-
ſium in Deo Patre noſtro, & Do-
2 mino Ieſu Chriſto. Gratia vobis,
& pax. Gratias agimus Deo ſem-
per pro omnibus vobis memo-
riam veſtri facientes in orationi-
bus

Paraphrasis eiuſdem capitis.

PAulus, & Siluanus, & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium 1 per Dei Patris gratiam, & merita Chriſti congregatæ, 2 hanc epiſtolam mittunt. Gratia 3 ſit vobis, & pax. 4 Gratias agimus Deo ſemper pro-

bus noſtris ſine intermiſsione,
3 memores operis fidei veſtræ, &
laboris, & charitatis, & ſuſtinen-
tiæ ſpei Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti ante Deum, & Patrem no-
4 ſtrum, ſcientes fratres dilecti à
5 Deo, electionem veſtram: quia
Euangelium noſtrum non fuit
ad vos in ſermone tantum, ſed
& in virtute: & in Spiritu ſancto,
& in plenitudine multa, ſicut ſci-
tis quales fuerimus in vobis pro-
6 pter vos. Et vos imitatores noſtri
facti eſtis, & Domini, excipientes
verbum in tribulatione multa,
7 cum gaudio Spiritus ſancti: ita vt
facti ſitis forma omnibus cre-
dentibus in Macedonia, & in A-
8 chaia. A vobis enim diffamatus
eſt ſermo Domini, non ſolùm in
Macedonia, & in Achaia, ſed & in
omni loco fides veſtra, quæ eſt ad
Deum, profecta eſt, ita vt non ſit
nobis neceſſe quicquam loqui.
9 Ipſi enim de nobis annuntiant
qualem introitum habuerimus
ad vos; & quomodo conuerſi e-
ſtis ad Deum à ſimulachris, ſerui-
10 re Deo viuo, & vero, & expectare
filium eius de cœlis (quem ſuſci-
tauit ex mortuis) Ieſum, qui eri-
puit nos ab ira ventura.

pro omnibus vobis, mentionem ve-ſtri in orationibus noſtris inceſſanter facientes, memores egregij operis veſtri, 5 nempe quod credidiſtis, & propter fidem multa aduerſa patienter toleraſtis, & operati eſtis, & 6 per ſpem in 7 Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum longanimiter expectaſtis, & ſuſtinuiſtis, in conſpectu Dei, & Patris noſtri: 8 ſcientes quoque fratres dilecti, peculiari quadam vocatione præ multis aliis ad audiendum Euangelium vos à Deo electos fuiſſe. 9 Nam Euangelium, quod ego prædico, non verbo tantùm, ſed etiam virtute miraculorum, & 10 donis Spiritus ſancti, 11 & plena perſuaſione, rebus, & argumentis exhibitis, propoſitum vobis fuit; ſicut bene noſtis, qualiter in prædicando vobis Euangelium gratiâ veſtri nos geſſerimus. Vos 12 autem imitati eſtis nos ipſos, & Dominum 13 in ferendis aduerſis; dum verbum prædicationis ad quod electi eratis, licet multa aduerſa propter fidem illius paſſi, cum gaudio, quod Spiritus ſanctus in aduerſis elargitur, excepiſtis, ita vt exemplo fueritis omnibus, qui 14 antea crediderant in Macedonia, & in Achaia, quo in fide confirmarentur. A vobis enim diuulgatus eſt ſermo, & fides Dei, non ſolùm in Achaia, ſed etiam in omnem circa regionem peruenit, ita vt non ſit nobis neceſſe fidem veſtram, & tolerantiam aliis enarrare: ipſi enim præueniunt nos, & cum nihil illis dixerimus de vobis, enarrant nobis, quam felicem acceſſum prædicatio noſtra ad vos habuerit, & quo pacto à cultu, & fide ſimulachrorum conuerſi eſtis ad ſeruien-

Digitized by Google

uiendum Deo vero, & ad expectandum per fidem, & ſpem aduentum filij eius de cœlo ad iudicandum, quem ſecundum humanitatem Deus ſuſcitauit à mortuis: Ieſum dico, qui merito paſſionis ſuæ tribuit nobis gratiam, vt legem ſeruaremus, 15 *& ita eripuit ab ira & pœna illius, quæ tranſgreſſoribus propter peccatum* 16 *in die iudicij, cum ille venerit, infligenda eſt.*

ANNOTATIONES.

1. Illud *Deo Patri, &c.* referendum eſt ad Eccleſiam, non autem ad id, quod ſuppleuimus num. 2. neque ad numerum 3. quaſi ſenſus eſſet, mitto epiſtolam in Deo, aut gratia ſit vobis, & pax in Deo: multo enim melius refertur ad Eccleſiam, vt in paraphraſi, ita referunt Theophylactus, OEcumenius, & Chryſoſtomus, nempe vt Paulus eam Eccleſiam ab Eccleſia Gentilium diſtinguat. Præpoſitio autem *in* idem denotat, quod *per*, vt in Epiſtola ad Epheſios 1. cap. num. 1. & alibi ſæpenumero.

2. In ſalutatione omnium aliarum Epiſtolarum, illud addidimus. Vide in epiſtola ad Romanos cap. 1.

3. Illud *ſit*, addidimus ſicut in aliis epiſtolis, Græca etiam exemplaria addunt, *à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto*, & ita iuxta hanc lectionem illud *in Deo Patre*, quod eſt in num. 1. non poſſet referri ad numerum 3. ſicut notauimus.

4. Hinc incipit epiſtola, cætera enim ſunt ſalutationes.

5. Per opus fidei, OEcumenius intelligit conſtantiam in fide, quod nihil eos à fide ſemouerit. Alij intelligunt cum ipſo, & Theophylacto bona alia opera ex fide profecta, quod nimirum non ſolis verbis, ſed operibus etiam fidem ſuam oſtenderint. Theophylactus verò opus fidei hoc poſteriori modo explicatum, vocat inſtantiam in fide: hoc enim opus eſt fidei, ſolidè, & firmiter conſiſtere; & inſtare, non ſolis verbis in fide gloriari. Ego verò vt in paraphraſi, per opus fidei ſimpliciter intelligo ipſum opus credendi: nam de perſeuerantia, & operibus ex fide profectis ſtatim loquitur, cum ait, *& charitatis, &c.*

6. *Et ſuſtinentia ſpei*, coniunctim legendum eſt, vt intelligatur de ſuſtinentia, quæ naſcitur ex ſpe, nam propter ſpem multa patienter toleramus.

7. Illud *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, non denotat cauſam effectricem ipſius ſpei, vt ſenſus ſit, per ſpem, quam à Domino Ieſu Chriſto accepiſtis, &c. ſed ſignificat ipſum, in quem ſperamus, vt in paraphraſi.

8. Illud *ſcientes*, Græci referunt ad præcedentia, & ſequentia in hunc ſenſum: *Meminimus veſtri in orationibus, eo quod ſciremus, &c.* aut ita referunt

Digitized by Google

runt, vt non ſolùm referant ad electionem eorum in hunc modum: eo quod ſciremus vos à Deo electos eſſe, ſed etiam ad illud *Quia Euangelium noſtrum non fuit ad vos, &c.* Hoc ſenſu, eo quod etiam ſciremus, quod Euangelium noſtrum non fuerit ad vos, &c. Nos autem putamus ad hoc poſterius referri non poſſe, ſed his poſterioribus verbis reddi rationem eius, quod proximè dixerat Paulus, ſe ſcire Theſſalonicenſes peculiari electione à Deo electos eſſe.

9. Ex modo prædicationis Theſſalonicenſibus factæ, optimè colligit Paulus, eos fuiſſe à Deo peculiari electione electos: nam exterior gratia ſignorum, & prædicationis, interioris gratiæ indicium eſſe ſolet.

10. Illa verba *in Spiritu Sancto*, duobus modis exponunt Græci. Primo quidem, vt ſenſus ſit, in ſapientia, non carnali, ſed ſpirituali: deinde ita, vt per Spiritum Sanctum intelligamus dona Spiritus Sancti, quæ dabantur credentibus. Ego verò exiſtimo, per Spiritum quidem denotari dona, non tamen, quæ darentur credentibus, ſed quæ oſtenderet Paulus in ipſa prædicatione: loquitur enim de modo, quo propoſitum illis fuit Euangelium, vt inde colligat ipſos fuiſſe à Deo electos.

11. Pro eo quod vulgata habet in plenitudine multa, in Græco eſt ἐν πληροφορίᾳ, quæ vox plenam cognitionem, ſeu perſuaſionem denotat.

12. Pro &, coniunctione copulatiua poſuimus *autem*, quæ eſt continuatiua, & eundem ſenſum reddit.

13. Addidimus illud *inferendis aduerſis*, vt explicaremus, in quo Theſſalonicenſes eſſent imitati Paulum, & Chriſtum, id enim indicant verba ſequentia.

14. Per *credentes*, intelligunt Græci, vt in paraphraſi eos, qui iam antea priores crediderant: quod quidem in magnam Theſſalonicenſium laudem cedit; non enim tam laudabile eſſet, ſi ſolum iis, qui poſtea crediderunt, exemplo fuiſſent.

15. Per Chriſtum, hoc eſt, per merita ipſius non aliter eripimur ab ira Dei, niſi quia per gratiam eius legem ſeruamus: nam aduerſus eum, qui legem ſeruat, non pugnat lex, vt dicitur ad Galatas, & notauimus 1. 2. diſput. 189. cap. 4. & hac ratione iuſtus dicitur non eſſe ſub lege, vt ibidem diximus, neque iuſto legem eſſe poſitam, vt ibidem notauimus.

16. Venturam iram vocat, quam Deus in die iudicii oſtendet in tranſgreſſores legis.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

IN hoc capite oſtendit Paulus, quo pacto Theſſalonicenſes ipſum fuerint non ſolum imitati, ſicut dixerat capite præcedente numero 13. ſed etiam Hebræos, qui in Iudæa crediderant: eo quod propter fidem Chriſti multa à conciuibus ſuis paßi eſſent: ſuam verò prædicationem obiter commendat, rationem reddens, ob quam cum fiducia in aduerſis conſtitutus ipſis prædicauerit, vt initio capitis dixerat.

CAPVT II.

1 NAm, & ipſi ſcitis fratres, introitum noſtrũ ad vos, quia
2 non inanis fuit: ſed ante paſſi multa, & contumelijs affecti (ſicut ſcitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo noſtro, loqui ad vos Euangelium Dei in multa
3 ſolicitudine. Exhortatio enim noſtra non de errore, neque de
4 immunditia, neque in dolo. Sed ſicut probati ſumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur: non quaſi hominibus placentes, ſed Deo, qui pro-
5 bat corda noſtra. Neque enim aliquãdo fuimus in ſermone adulatio-

PARAPHRASIS.

IDeo 1 autem dixi vos imitatores noſtri factos fuiſſe, excipientes nimirum verbũ prædicationis noſtræ in multa tribulatione, 2 quia ipſi bene noſtis introitum etiam noſtrum ad vos, 3 non ſine magno fundamento, quod eſt in rebus aduerſis, confidentia, & fructus ſpiritualis animarum veſtrarum fuiſſe; ſed cum ante Philippis propter eandem Euangelij prædicationẽ multa aduerſa paßi, & contumeliis affecti fuiſſemus, ſicut bene etiam noſtis, & ex prædicatione noſtra apud vos, nõ minus periculi nobis immineret, ipſis rebus aduerſis, & tri-

lationis, ſicut ſcitis: neque in oc-
caſione auaritiæ, Deus teſtis eſt:
6 nec quærẽtes ab hominibus glo
riam, neque à vobis, neq; ab alijs.
7 Cum poſſemus vobis oneri eſſe,
vt Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſu-
mus paruuli in medio veſtrum,
tanquam ſi nutrix foueat filios
8 ſuos. Ita deſiderantes vos, cupi-
dè volebamus tradere vobis non
ſolum Euangelium Dei, ſed etiã
animas noſtras: quoniam chariſ-
9 ſimi nobis facti eſtis. Memores
enim eſtis, fratres laboris noſtri
& fatigationis: nocte & die ope-
rantes, nequem veſtrùm graua-
remus, prædicauimus in vobis
10 Euangelium Dei. Vos teſtes eſtis,
& Deus, quàm ſanctè, & iuſtè ſine
querela, vobis qui credidiſtis, af-
11 fuimus: ſicut ſcitis qualiter vnũ-
quemque veſtrum (ſicut Pater fi-
12 lios ſuos) deprecãtes vos, & con-
ſolantes teſtificati ſumus, vt am-
bularetis dignè Deo, qui vocauit
vos in ſuum regnum, & glo-
13 riam. Ideo & nos gratias agimus
Deo ſine intermiſſione: quo-
niam cum accepiſſetis à nobis
verbum auditus Dei, accepiſtis
illud non vt verbum hominum,
ſed (ſicut eſt verè) verbum Dei,
qui operatur in vobis, qui credi-
14 diſtis. Vos enim imitatores facti
eſtis fratres, Eccleſiarum Dei,
quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ie-
ſu; quia eadem paſſi eſtis, & vos à
15 contribulibus veſtris, ſicut & ipſi
à Iu-

*& tribulationibus, tanquam firmiſ-
ſimo fundamento nixi, cùm magna
ſpe, & confidentia fructus, & con-
uerſionis veſtræ 4 in magno ago-
ne, & periculo Theſſalonicæ conſti-
tuti non dubitauimus Euangelium
vobis prædicare. 5 Ideo autem con-
tumeliis affecti in ingreſſu noſtro
ſpem magnam in vobis fructificandi
concepimus, 6 quia prædicatio no-
ſtra non eſt falſa doctrina, neque im-
purum, aut immundum aliquid con-
tinet, neq; doloſa eſt: 7 vt per impo-
ſturam audientes decipiamus: ſed ſic-
ut probati, & digni exiſtimati ſu-
mus à Deo, quibus Euangelij prædi-
catio committeretur, ita etiam verè
loquimur, non quaſi hominibus pla-
cere cupientes, ſed Deo, qui corda
ſcrutatur, & expendit. 8 Neq; enim
vnquam adulatoriis verbis vſi ſu-
mus, vt bene noſtis; neque prædica-
tione noſtra 9 in minima adhuc oc-
caſione auaritiæ accipiendo à vobis
aliquid in ſuſtentationem conſtituti
ſumus. 10 Deus teſtis eſt, neque glo-
riam, & autoritatem 11 præpoſiti
à vobis, aut ab aliis vendicare, aut
imperioſos agere voluimus, 12 (cùm
tamen exigere poſſemus à vobis ali-
menta, ſicut alij Apoſtoli, & ita hoc
modo vobis oneri eſſe) 13 ſed nihil
de autoritate, & imperio curantes,
nos geſſimus in noſtra prædicatione
erga vos, 14 tanquam paruulos,
qui nullum præ ſe ferunt ſpecimen
imperij, & autoritatis, 15 atque
inſtar*

Digitized by Google

à Iudæis, qui & Dominum occi-
derunt Ieſum, & Prophetas, &
nos perſecuti ſunt, & Deo non
placent; & omnibus hominibus
16 aduerſantur; prohibentes nos
Gentibus loqui, vt ſaluæ fiant, vt
impleant peccata ſua ſemper; per-
uenit enim ira Dei ſuper illos vſ-
17 que in finem. Nos autem fratres
deſolati à vobis ad tempus horæ,
aſpectu, non corde, abundantius
feſtinauimus faciem veſtram vi-
18 dere cum multo deſiderio: quo-
niam voluimus venire ad vos;
ego quidem Paulus, & ſemel, &
iterum; ſed impediuit nos Sata-
19 nas. Quæ eſt enim noſtra ſpes,
aut gaudium, aut corona gloriæ?
Nonne vos ante Dominum no-
ſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in ad-
20 uentu eius? Vos enim eſtis glo-
ria noſtra, & gaudium.

inſtar nutricis ſummo affectu fouen-
tis filios ſibi commendatos, deſiderio
veſtri flagrantes tradere 16 *vobis*
ſummopere volebamus non modo E-
uangelij doctrinam, verùm etiam
vitam noſtram pro vobis, & veſtra
ſalute ſpirituali manifeſto periculo
exponere, eo quod chariſſimi nobis
facti eſſetis. 17 *Porro aũt à nemine*
veſtrum nos ſuſtentationem, & ali-
menta pro miniſterio Euãgelicæ præ-
dicationis poſtulaſſe bene noſtis; re-
ctè 18 *ſiquidem meminiſtis laboris*
noſtri, & fatigationis; noctu, diuque
operantes; ne quem veſtrum graua-
remus ab eo alimenta exigendo, præ-
dicauimus vobis Euangelium, vos
teſtes eſtis, & Deus, quàm ſanctè, iu-
ſtè, & ſine querela vobis, qui credi-
diſtis, præſtò fuimus, 19 *ſcitis, &*
Deus teſtis eſt, quomodo vnumquem-
que veſtrum 20 *deprecantes vos,*
& conſolantes, non ſecus, atque pater filios ſuos deprecari ſolet, & conſolari,
21 *obteſtati ſumus, vt ambularetis dignè coram Deo, qui vocauit* 22 *vos*
in ſuum regnum, & gloriam. 23 *Ideo autem; & nos inceſſanter Deo gratias*
agimus, quoniam cum excepiſſetis verbum fidei Dei, & prædicationis noſtræ,
excepiſtis illud non quaſi verbum humanũ, 24 *ſed (ſicut reuera eſt) verbum*
Dei, qui per fidem eiuſdem verbi 25 *bona operetur in vobis, qui iam credi-*
diſtis: hac enim fide fratres roborati, imitati 26 *eſtis fideles, qui ſunt in Iu-*
dæa, ſiquidem eadem, & vos propter Chriſtum, & fidem eius paſſi eſtis 27
à ciuibus nationis veſtræ, quæ ipſi paſſi ſunt à prauis Iudæis; qui & Domi-
num Ieſum Chriſtum occiderunt, & Prophetas Dei, & nos perſequuti ſunt,
28 *& quamuis putent ſe obſequium in hoc præſtare Deo, ipſi minimè placent,*
atque 29 *humano generi velut communes hoſtes, & aduerſarij ſunt, impe-*
dientes Euangelium Gentibus omnib. à nobis annuntiari, quo totus orbis ſal-
uari poſſet. 30 *Ex quo fit, vt hoc modo impleant* 31 *menſurã peccatorum*
ſuorum, poſtquam in ignem, & damnationem æternam deſtinati ſunt, 32

ſuccenſa enim eſt ira Dei ſuper illos, atque ipſi ſub ea comprehenſi ſunt, & vſque in finem vitæ ipſorum permittet eos in dies in peccata prolabi, neque vnquam ab eis per pœnitentiam recedere; & ita fiet, vt completa menſura peccatorum æternis ſuppliciis addicantur. Nos autem 33 *Paulus, nimirum Siluanus, & Timotheus, orbati vobis ad breue* 34 *tempus ipſo aſpectu, & præſentia, non tamen corde:* 35 *ac proinde deſolati vehementius ſtuduimus vos viſere, eo quod nos omnes ſummopere deſideramus ad vos venire: & ego quidem non tantùm ſemel, ſed iterum etiam vos viſere curaui;* 36 *noſtro tamen omnium deſiderio obſtitit Satanas.* 37 *Vehementer autem, ſicut dixi, vos viſere deſiderauimus: quam enim aliam mercedem, aut gaudiũ, aut coronam gloriæ coram Deo in aduentu Domini, qui vnicuique ſecundum opera retribuet, ſperamus? nonne in* 38 *laboribus erga veſtram omnium conuerſionem impenſis eam collocatam habemus? de veſtra enim conuerſione, & fide, quòd in ea plurimum laborauerimus, & de retributione, quam à Deo pro ea ſperamus, gloriamur, & gaudemus in Domino.*

ANNOTATIONES.

1. Repetiuimus id, quod dixerat Paulus num. 13. præcedentis capitis, vt connecteremus particulam cauſalem *nam*, cum præcedente capite, neque enim vllius alterius rei ratio per eam particulam congruè reddi poteſt.

2. Inde incipit cap. & ratio illa refertur ad prædictum num. 13. præcedentis capitis.

3. Nonnulli putant ideò dicere Paulum ſuum introitum ad Theſſalonicenſes, ideò non fuiſſe inanem, quia non fuit inefficax, & ſine fructu, Oecumenius per non inanem introitum intelligit prædicationem non humanam, neq; vulgarem. Mihi placet ſenſus paraphraſis, quem indicat Theophylactus, nam vt ipſe ait, periculis fides ſolidatur, dum maior in illis ſpes concipitur.

4. Pro in multa ſolicitudine, vt habet vulgatus, Græcè eſt ἐν πολλῷ ἀγῶνι, hoc eſt, cum multo periculo, & certamine: quare ſolicitudo hoc loco non denotat curam, & diligentiam, ſed certamen, in quo quis aliquid periculi, & aduerſum patitur, ſic intelligunt Græci.

5. Suppleuimus numerum illum, vt explicaremus ad quod referretur cauſalis particula ſequentis numeri.

6. Reddit rationem, ob quam fiducia magna Theſſalonicæ prædicauerit, etiam ſi multa aduerſa pateretur.

7. Per

Digitized by Google

7. Per errorem Theophylactus, & Græci intelligunt errorem decipientis, qui eſt *impoſtura.* Græcè autem eſt πλάνη, quæ vox, vt notauit Eraſmus, non ſolùm denotat errorem decepti, ſed etiam decipientis: & ita voluiſſet ipſe, vt vulgatus verteret impoſturam. Ego verò puto per errorem hoc loco ſignificari falſam doctrinam, nam impoſturam denotauit Paulus infra per dolum.

8. Probare corda eſt non tantum ea noſſe, ſed etiam expendere, Græcè pro eo, quod eſt, *probat*, eſt δοκιμάζει.

9. Per occaſionem auaritiæ Græci intelligunt lucri cupiditatem, vt ita denotet Paulus, ſe nunquam lucri cauſa prædicaſſe. Verum cum infra id, quod de ſe negat, de aliis Apoſtolis concedat, & affirmet fore, vt aliàs licitum eſſet, cùm ait, *cum poſſemus vobis oneri eſſe vt Chriſti Apoſtoli*, & de cupiditate lucri ex prædicatione adquirendi, id intelligi nequit, ideo de alimentis neceſſariis, quæ ob munus prædicationis iure debentur, intelligendum eſſe cenſeo: alimenta autem, quæ hac ratione licitè accipiuntur, appellat occaſionem auaritiæ, quia prætextu eorum ex auaritia aliquid amplius nonnunquam exquiri ſolet, à qua ſe abſtinuiſſe teſtatur.

10. Vocat Deum in teſtem, cum agit de occaſione auaritiæ, cum tamen ſupra agens de aliis rebus ſolo Theſſalonicenſium teſtimonio contentus fuerit, eo quod cætera multo magis manifeſta, & nota eſſent.

11. Participium *quærentes*, quod eſt præſentis temporis, explicuimus per verbum præteriti, *voluimus*, eo quod repeti debet verbum *fuimus*, quod præceſsit, ac ſi diceret Paulus, nec quærentes fuimus.

12. Vobis oneri eſſe, Græcè eſt ἐν βάρει εἶναι: quidam autem interpretantur hoc modo: cum poſſemus grauitatem inter vos, & autoritatem vendicare, tanquam Chriſti Apoſtoli, vt hæc parentheſis referatur ad proximè præcedentia, npe ad illud, *nec quærentes ab hominibus gloriam.* Nos verò cum Theodoreto, Theophylacto, Chryſoſtomo, & Oecumenio in paraphraſi interpretati ſumus: iuxta quam expoſitionem retulimus ad illud, quod paulò antea dixerat, *neque in occaſione auaritiæ, &c.* & per parentheſin legimus, vt faciliorem redderet contextum.

13. Particula aduerſatiua *ſed*, non refertur ad illud proximè præcedens *cum poſſemus vobis oneri eſſe*, & ideo illud ſub parentheſi concluſimus, ſed ad illud, *Non quærentes ab hominibus gloriam.*

14. Aliqui Græci codices pro paruulis legunt νήπιοι, Latinè *paruuli* alij verò ἤπιοι, Latinè mites, & quamuis vtrouis modo ſenſus idem videatur, tamen cum particula *ſed*, oppoſitum denotet illius, quod dixe-

Digitized by Google

videatur, tamen cum particula *ſed*, oppoſitum denotet illius, quod dixerat, *Nec quærentes ab hominibus gloriam*, multò melius legit vulgatus noſter νήπιοι, & Latinè vertit, *paruuli*.

15. Tametſi verba illa, *tanquam ſi nutrix*, non diuidantur puncto à præcedentibus, ſed commate tantum, tamen non immerito coniunguntur in paraphraſi cum ſequentibus: nam quamuis ſenſus ſit, facti ſumus, tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos, tamen particula *ita*, à qua ſequens periodus incipit, explicat modum, quo Paulus ſe habuerit, vt nutrix erga Theſſalonicenſes: prædicta autem verba referri non poſſe ad illa præcedentia, *Sed facti ſumus paruuli in medio veſtri*, manifeſtum eſt.

16. Illud *cupidi*, quod nos interpretati ſumus, *ſummopere*, aliqui referũt ad participium *deſiderantes*, vt ſenſus ſit ſummo amore erga vos flagrantes. Verùm melius refertur ad *volebamus*, vt in paraphraſi, & ita in emendata Sixti diſtinctione ipſa punctorum refertur.

17. Totum hunc numerum addidimus, vt indicaremus, ad quid referenda eſſet cauſalis *enim* numeri ſequentis, pro qua poſuimus particulam *ſiquidem*; neque enim prædicta cauſalis referri poteſt ad proxime præcedentia in numero 10. & ſequentibus vſque ad 16. ſed ad illud, quod eſt in num. 9.

18. Ab experimento comprobatur id, quod dixerat num. 10. nempe nihil ſe accepiſſe pro ſuſtentatione ſui, eo quod labore manuum ſuarum ſibi victum comparauerit.

19. Teſtimonium ipſorum Theſſalonicenſium, & Dei hoc loco adducit ad comprobandum id, quod dixerat numero 15. inſtar nutricis erga eorum ſalutem ſpiritualem ſe habuiſſe, & exemplum nutricis commutat in exemplum Patris, qui eodem affectu bono filiorum proſpicit.

20. *Vos*, quod erat in textu non omiſimus, quamuis redundare videretur, vt moris eſt apud Paulum.

21. Pro *obteſtati ſumus*, Græcè eſt μαρτυρόμενοι, quod licet plerunque ſignificet ſimplicem teſtationem, hoc loco capitur, non pro teſtatione ſimplici, ſed pro obteſtatione, & ita interpretati ſumus. Caietanus putat, in omnibus illis participiis ſubintelligendum eſſe verbum *fuimus*. Verum cum poſtea ſubdat *obteſtati ſumus*, non opus eſt prædictum verbum ſupplere, ſed ſine illo ſenſus rectè connectitur.

22. *Prouocauit*, interpretatur Caietanus *vocat*: verum non opus eſt hoc loco mutare tempus, cum ſcribat Paulus ad eos, qui iam ad fidem vocati erant, & eos deprecetur, vt dignè vocationi reſpondeant.

23. Cauſalis *ideo* non refertur ad præcedentia, quia nullam cauſam præcedentium reddit, ſed connectitur cum alia cauſali ſequenti *quoniam*,

Digitized by Google

niam, & cauſam ſequentium reddit, qua ratione addidimus particulam *autem*, quæ vim habet continuandi, vt contextus, & oratio melius flueret. Quocirca non rectè aliqui interpretantur per *quapropter*, hæc enim cauſalis ſemper refertur ad præcedentia, cum incluſum habeat relatiuum.

24. Verbum auditus idem eſt, quod verbum fidei, quia vt dicitur ad Rom. 10. *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti.*

25. Cum Paulus dicat ſolùm, *operatur*, nos explicuimus id, quod dicit Deum in ipſis operari; nempe bona opera, ipſe enim Deus dicitur in nobis operari velle, & perficere pro bona voluntate; opus tamen non eſt, vt *credidiſtis*, quod eſt præteriti, explicemus per *credatis*, ſicut vult Caietanus: denotat enim Paulus initium fidei, cum primum credere cœperunt, & intellectum ſuum fidei diuinæ ſubiecerunt.

26. Per Eccleſias, quæ ſunt in Iudæa, intelligit fideles ex Iudaiſmo conuerſos.

27. Per contribules non intelligit eos, qui ſunt ex eadem familia, ſed latiori ſignificatione omnes, qui ſunt ex eadem natione, aut ciuitate.

28. Illum numerum ſuppleuimus, iuxta mentem Caietani.

29. Per homines intelligit vniuerſum genus humanum, quod prædicatione Pauli ſaluari poterat.

30. Particula *vt* hoc loco non eſt nota cauſæ finalis, ſed euentum ſignificat, iuxta doctrinam à nobis traditam 1. part. diſp. 95. cap. 7.

31. Per menſuram aliqui intelligunt abundantiam, ego verò exiſtimo, denotari complementum omnium peccatorum, quod in diuina prædeſtinatione Deus expectare decreuit, vt Iudęos puniret, & idem ſignificari cenſeo Matth. 23. illis verbis. *Veruntamen implete menſuram patrum veſtrorum.*

32. Ira Dei tunc dicitur in aliquem peruenire, & ipſum comprehendere, ſeu in eum ſuccendi, cum eum re ipſa punit, ſicut hos Iudæos.

33. Per *nos* intelligit, non ſe ſolum, ſed etiam Siluanum, & Timotheum, quorum etiam nomine hanc epiſtolam ſcribit.

34. Tempus horæ, idem eſt, quod breue tempus.

35. Pro *deſolati* in numero 34. poſuimus *orbati*, nam vox Græca ἀπορφανισθέντες, idem eſt, quod Latinè *orbati*, addidimus tamen illa verba, *ac proinde deſolati*, vt complecteremur ſenſum noſtræ vulgatæ, quæ pro *orbati* transfert *deſolati*, attendens ad effectum, qui abſentiam amicorum conſequitur, nempe ad deſolationem.

36. Hunc numerum addidimus, vt oſtenderemus, ad quid referretur cauſalis numeri ſequentis: manifeſtum enim eſt non referri ad proximè præcedentia.

Digitized by Google

37. Verba illa *coram Deo*, quæ inferius poſita ſunt à Paulo, in reſponſione interrogationis poſuimus in hoc numero, eo quod Paulus de eodem interrogat, de quo reſpondet, neque de alia retributione, niſi de ea, quam à Deo ſperabat, loquitur. Cum autem duobus modis hæc verba de retributione intelligi poſſent, nempe de accedentaria, quæ eſſet in gaudio, quod ſperaret Paulus ſe habiturum de Theſſalonicenſium conuerſione, ita vt ipſi eſſet obiectum gaudij, & de gaudio beatitudinis, quæ eſt eſſentialis retributio, nos interpretati ſumus de retributione eſſentialis beatitudinis, in quo cætera virtute continentur: id autem denotare videtur interrogatio illa, *quæ eſt enim noſtra ſpes?* hæc enim interrogatio ſignificare videtur, Paulum nihil aliud ſperaſſe, quod quidem non rectè dixiſſet de ſolo gaudio accidentario, quod ſe habiturum ſperaret de conuerſione Theſſalonicenſium.

38. Cum dicit: *nonne vos, &c.* non denotat ipſos Theſſalonicenſes futuros obiectum gaudij, quod pro retributione ſperaret in aduentu Domini, quia re vera ſperabat maius quid pro retributione, vt diximus: dicit ergo Theſſalonicenſes eſſe coronam, & gloriam ſuam, quia propter labores, erga ipſos impenſos, beatitudinem ipſam, quæ eſt in Dei viſione, & fruitione, ſperaret.

ARGVMENTVM
CAPITIS III.

CVm in præcedente capite dixiſſet Paulus, non potuiſſe Theſſalonicam ſe conferre ad viſendos, & confirmandos fideles illius ciuitatis, ſicut deſiderabat; in hoc capite oſtendit ſe eiuſmodi deſiderium amplius differre non potuiſſe, ideoq; miſiſſe ad eos Timotheum, qui pro eo id ipſum præſtaret: ſe autem conſolatum eſſe ex eorum fide & conſtantia, quam ex Timo-

theo

Digitized by Google

theo reuertente reſciuit, nec paruo eos videndi deſiderio adhuc teneri: & tandem bene illis precatur, vt in incepto perſeuerent.

CAPVT III.

1 PRopter quod non ſuſtinentes amplius placuit nobis rema-
2 nere Athenis, ſolis: & miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei in Euangelium Chriſti, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide veſtra:
3 vt nemo moueatur in tribulationibus iſtis: ipſi enim ſcitis, quod
4 in hoc poſiti ſumus. Nam & cum apud vos eſſemus, prædicebamus vobis paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt, & ſci-
5 tis. Propterea & ego amplius non ſuſtinens, miſi ad cognoſcendam fidem veſtram: ne forte tentauerit vos is, quis tentat, & ina-
6 nis fiat labor noſter. Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem, & charitatem veſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam ſemper, deſiderantes nos videre, ſicut nos quoque vos:
7 ideo conſolati ſumus fratres in vobis, in omni neceſsitate, & tribulatione noſtra, per fidem ve-
8 ſtram: quoniam nunc viuimus, ſi
9 vos ſtatis in Domino. Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio quo gaudemus propter

PARAPHRASIS.

QVapropter 1 cum Satanas noſtrum deſiderium vos videndi adhuc impediret, 2 neque nos amplius illud ſuſtinere & differre poſſemus, 3 decreuimus remanere Athenis ſoli, & miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei in Euangelio Chriſti ad confirmandos vos, & exhortandos in fide, quam ſemel ſuſcepiſtis, vt nemo conſtitutus in tribulationibus ab ea dimoueatur: ipſi enim bene noſtis, eos omnes, qui fidem Chriſti recipiunt, 4 ipſa fide ad hoc, id eſt, ad ferendas afflictiones deſtinatos eſſe. 5 tantum abeſt, vt pro fugiendis aduerſitatibus ipſam fidem deſerere debeamus; 6 id autem recte ſcitis; 7 ſiquidem & cum apud vos eſſemus, annunciabamus vobis, nos propter fidem paſſuros quidem eſſe tribulationes, ſicut re ipſa factum eſt, & bene noſtis. Idcirco cum ad vos ire non poſſem, vt dixi, & timens, ne terrore afflictionum à fide dimoueremini, deſiderium vos confirmandi in fide amplius differre non poſſem; miſi Timotheum ad explorandam, & cognoſcendam fidem veſtram, ne forte communis aduerſarius, qui tentat omnes, tentauerit vos, & labo-

propter vos ante Deum noſtrum
10 nocte ac die abundantius oran-
tes, vt videamus faciem veſtram,
& compleamus ea, quæ deſunt fi-
11 dei veſtræ? Ipſe autem Deus, &
Pater noſter, & Dominus Ieſus
Chriſtus dirigat viam noſtram ad
12 vos. Vos autem Dominus multi-
plicet, & abundare faciat charita-
tem veſtram in inuicem, & in o-
mnes, quemadmodum & nos in
13 vobis; ad confirmanda corda ve-
ſtra ſine querela, in ſanctitate an-
te Deum, & Patrem noſtrum, in
aductu Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti, cum omnibus ſanctis eius, A-
men.

laborem noſtræ prædicationis inanem, & ſine fructu in vobis 8 reddiderit. Nunc aũt redeunte Timotheo Theſſalonica ad nos, & 9 proſpera annuntiante nobis de fide, & charitate veſtra, quodque memores noſtri ſemper eſtis, 10 in bonum cupientes nos videre, ſicut & nos quoque vos viſere deſideramus, 11 conſolationẽ accepimus ex vobis per fidẽ veſtrã, de qua nobis Timotheus proſpera annuntiauit: 12 tametſi & nos in neceſſitate, & afflictione eſſemus conſtituti, 13 ita vt propter gaudium, quod de vobis accepimus, nullus ſenſus doloris, & tribulationis noſtræ in nobis reliquus fuerit; ſed quaſi à morte timoris, & doloris ſuſcitati reſumpto ſpiritu viuamus, cum nulla ſit tam grauis afflictio, etiam ſi ſit mortis, quæ nobis doloris cauſa eſſe poſſit, dummodo vos in fide Domini, & charitate conſtanter perſtare ſciamus. 14 Neque mirandum eſt, quòd dixerim, nos viuere, eo quod ſciamus vos in fide, & charitate perſeuerare: 15 etenim ita lætati ſumus, vt 16 ne inueniamus quidem, quas gratias Deo dignas reddere poſſimus pro 17 pleno gaudio, quod ex veſtro profectu habemus 18 in Domino, nocte diúque magis ac magis orantes, vt concedat nobis Deus videre vos, & docere vos aliqua, 19 quæ adhuc ad doctrinam fidei veſtræ magis explicandam deſiderantur. Ipſe autem Deus, & Pater noſter, & Dominus Ieſus Chriſtus, ita dirigat viam noſtram ad vos, 20 vt obſtacula, quibus Satanas obſiſtere nobis contendit, de medio tollat. Dominus autem veſtram congregationem, & Eccleſiam multiplicet, & charitatem veſtram exuberare faciat, 21 non tantùm mutuã in fratres fideles, qui vos etiam diligunt, 22 ſed etiã in omnes alios etiã infideles, qui adhuc non diligunt vos 23 (quemadmodum & nos feruenti charitate, non ſolùm nunc diligimus vos, cum ſcimus vos in fide permanere, & nos à vobis diligi; verùm etiam quando infideles, & inimici Chriſti eratis, dileximus) exuberare inquam, faciat charitatem veſtram vt confirmentur, & ſeruentur corda veſtra in ſanctitate apud Deum, quæ ſit 24 ſine graui peccato, & lethali, 25 in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti, quando cum omnibus ſanctis ad iudicandum venerit, Amen.

ANNO-

Digitized by Google

ANNOTATIONES.

1. Cauſalis *quapropter* refertur ad id, quod capite præcedente dixerat, *ſed impediuit nos Satanas* & ideo in paraphraſi illud repetiuimus, vt oſtenderemus connexionem huius capitis cum præcedente per particulam illam cauſalem.

2. Suſtinere hoc loco idem eſt, quod differre, nam qui differt deſiderium, aliquid pati, & ſuſtinere dicitur.

3. Pro *placuit nobis* Græcè eſt εὐδοκήσαμεν, Latinè *decreuimus*, eundem autem ſenſum continent verba illa, *placuit nobis*; niſi quod ſecundum Grammaticæ regulas participium *non ſuſtinentes*, non poteſt rectè conuenire cum illis.

4. Poſitos eſſe, idem eſt, quod deſtinatos, & conſtitutos eſſe: addidimus autem illud *ipſa fide*, vt oſtenderemus deſtinationem hanc in ipſa fidei noſtræ profeſsione fundamentum habere.

5. Numerum quintum addimus, vt vim rationis Pauli, & energiam, qua ſuadebat Theſſalonicenſibus; ne propter afflictiones, & aduerſa, quæ patiebantur, à fide deficerent, magis explicaremus.

6. Illud quod eſt in numero ſexto repetiuimus, vt connexionem rationis, quam ſubiungit Paulus, indicaremus, nec verbis in paraphraſi additis, obſcurior redderetur.

7. Reddit rationem eius, quod dixerat in numero tertio, & nos iterum in nu. 6. repetiuimus, vt diximus: quare nimirum dicat, eos rectè ſcire eos, qui credunt, eo ipſo ad patiendum aduerſa deſtinatos eſſe.

8. Inanem laborem ſuæ prædicationis appellat ſine fructu, quod eos timeret à ſuſcepta fide metu perſecutionum receſsiſſe.

9. Quod Timotheus renunciauerit eos in fide, & charitate perſeuerare, proſpera annunciatio fuit Paulo, quòd eſſet contra timorem, & ideò diximus in paraphraſi, proſpera annunciante.

10. Bonam memoriam vocat Paulus, non quod viua eſſet quomodocunque, ſed quod ea eſſet in bonum, non in malum, ſicut aliqui etiam amici aliorum memores eſſe ſolent.

11. *Conſolati ſumus*, paſsiuè poſitum eſt pro eo, quod eſt, conſolationem accepimus.

12. Quod ait, *In omni tribulatione, & neceſsitate noſtra* addit Paulus, vt expenderet eximiam conſolationem, quam habuit ex bono nuntio Timothei.

13. Explicat magnitudinem conſolationis, vt non ſolùm abſtulerit timorem de eorum lapſu, ſed etiam lenierit dolorem, quem ipſe ex

ſuis tribulationibus Athenis patiebatur, ita vt iam quaſi è morte ſuſcitatus viueret.

14. Addidimus in paraphraſi num. 13. vt oſtenderemus connexionem cauſalis particulæ ſequentis cum pręcedentibus, quæ non ita bene apparere poſſet, niſi numerus ille adderetur propter aliqua, quæ in præcedente numero ad maiorem explicationem addidimus.

15. Ab effectu oſtendit, quam magna lætitia fuerit affectus, quod nimirum non inueniat dignas gratias, quas pro ea Deo reddere poſſit.

16. Per negationem explicuimus mentem Pauli, eam enim continet interrogatio illa affirmans, *quam enim, &c.*

17. Per omne gaudium intelligit plenum, & integrum, ſicut etiam per omnem benedictionem, integram benedictionem, ad Epheſios 1. vt ibidem notauimus.

18. Per illud, *in Domino*, explicat, quale fuerit gaudium, nimirum ſpirituale.

19. Non dicit, *quæ deſunt*, quaſi exiſtimet eos adhuc integrè non credere, ſed vt in paraphraſi explicuimus. Ita notant Chryſoſtom. Theophylactus, & Euthymius.

20. Iuxta Scripturæ phraſin dirigere idem eſt, quod ea, quæ obſtare poſſunt auferre, & in hunc ſenſum explicuimus illud Prouerbior. 16. *à Domino greſſus diriguntur* 1. 2. diſp. 185. cap. 20.

21. Per illud *inuicem*, intelligit mutuam charitatem inter fratres, & fideles iuſtos.

22. Per illud, *& in omnes*, intelligit reliquos omnes etiam infideles, vt in paraphraſi.

23. Per parentheſin ea explicare voluimus, & aliqua ſuppleuimus, vt clarior ſenſus redderetur: nam Paulus eandem omnino Theſſalonicenſibus deprecatur gratiam, quam ſibi à Deo conceſſam fuiſſe exiſtimauit.

24. Querela hoc loco denotat *lethale peccatum*, quod ſolùm in aduentu Domini erit cauſa damnationis: Lucæ autem 1. cum dicit de Zacharia, & Eliſabeth, fuiſſe ſine querela, ſignificat peccatum, quod apud homines ſolùm criminationis, & querelæ cauſa eſſe ſolet, vt notat Auguſtinus lib. 1. de gratia Chriſti cap. 48. & 49.

25. Aliqui cum Caietano pro *in aduentu*, legunt *in aduentum*: ſed codices omnes habent *in aduentu*, & ſenſus planus eſt, vt in paraphraſi.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS IV.

CAput hoc continet exhortationes de moribus, & in fine nonnihil de reſurrectione, non vt ex inſtituto Theſſalonicenſibus explicet Paulus myſterium reſurrectionis, & in eo ipſos confirmet: ſed vt indicet quopacto ex fide reſurrectionis conſolari ſe inuicem debeant de morte ſuorum: hoc enim genus ſolatij eſt proprium fidelium, & Chriſtianorum, qui ſpem habent vitæ æternæ.

CAPVT IV.

1 DE cætero ergo fratres, rogamus vos, & obſecramus in
Domino Ieſu, vt quẽadmodum
accepiſtis à nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere
Deo, ſic ambuletis, vt abundetis
2 magis. Scitis enim quæ præcepta
dederim vobis per Dominum Ie-
3 ſum. Hæc eſt enim voluntas Dei,
ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis
4 vos à fornicatione, vt ſciat vnuſquiſque veſtrum vas ſuum poſsidere in ſanctificatione, & hono-
5 re; non in paſsione deſiderij, ſi-
6 cut & Gentes, quæ ignorant
Deum, & ne quis ſupergrediatur,
neque circunueniat in negotio
fratrem

PARAPHRASIS.

QVod supereſt ergo fratres, rogamus vos, 1 & hortamur, vt eo modo, quo accepiſtis 2 oportere vos viuere, & placere Deo, 3 viuatis, vt indies in iuſtificatione creſcatis: 4 id autem præſtare poteritis, 5 ſiquidẽ nõ ignoratis, quæ præcepta 6 tanquã Chriſti legem vobis tradiderim. 7 Dixi autem, tanquam Chriſti legem; quia ſunt diuinæ voluntatis, ac proinde Chriſti; nam diuinæ voluntatis eſt ſanctificatio veſtra in omni opere bono virtutis, & abſtinentia ab omni genere peccatorum: vt ita abſtineatis vos 8 à fornicationis peccato, & vnuſquiſque veſtrum ſe ipſum

fratrem ſuum: quoniam vindex
eſt Dominus de his omnibus, ſic-
ut prædiximus vobis, & teſtificati
7 ſumus. Non enim vocauit nos
Deus in immunditiam, ſed in
8 ſanctificationem. Itaque qui hæc
ſpernit, non hominem ſpernit,
ſed Deum, qui etiam dedit Spiri-
9 tum ſuum ſanctum in nobis. De
charitate autem fraternitatis non
neceſſe habemus ſcribere vobis:
ipſi enim vos à Deo didiciſtis, vt
10 diligatis inuicem. Etenim illud
facitis in omnes fratres in vni-
11 uerſa Macedonia. Rogamus au-
tem vos fratres, vt abundetis ma-
gis: & operam detis, vt quieti ſi-
tis, & vt veſtrum negotium aga-
12 tis, & operemini manibus veſtris,
ſicut præcepimus vobis: & vt ho-
neſtè ambuletis ad eos, qui foris
ſunt, & nullius aliquid deſidere-
13 tis. Nolumus autem vos ignorare
fratres, de dormientibus: vt non
contriſtemini, ſicut & cæteri, qui
ſpem non habent. Si enim credi-
14 mus quod Ieſus mortuus eſt, &
reſurrexit: ita & Deus eos, qui
dormierunt per Ieſum, adducet
15 cum eo. Hoc enim vobis dicimus
in verbo Domini, quia nos, qui
viuimus, qui reſidui ſumus in ad-
uentum Domini, non præuenie-
16 mus eos qui dormierunt. Quo-
niam ipſe Dominus in iuſſu, & in
voce Archangeli, & in tuba Dei
deſcendet de cœlo: & mortui, qui
in Chriſto ſunt, reſurgent primi.
Deinde

*ipſum 9 tanquam vas quoddam ap-
tum ad conſeruandum diuinæ gratiæ
liquorem purum conſeruet in ſancti-
tate, & vero apud Deum 10 hono-
re abſque ignominia, non in affectio-
nibus concupiſcentiæ, ſicut Gentes,
quæ ignorant Deum. Præterea ne quis
vi opprimat, neque fraude decipiat in
negotio fratrem: quoniam de his om-
nibus peccatis vindictam ſumet Do-
minus, ſicut obteſtati ſumus vobis:
11 ideò autem vindictam ſumet de
his peccatis in iis, qui fidem habent;
nam vocatione fidei ſuæ non vocauit
nos Deus, vt immunditia horum pec-
catorum inquinaremur, ſed vt ſan-
ctificaremur magis: ex quo fit, vt qui
hæc mandata ſpernit, non me, aut ho-
minem ſpernat, ſed Deum qui non ſo-
lum hæc præcepta tradit, 12 ſed et-
iam ſpiritum gratiæ ſuæ, vt ea ſerua-
remus. De amore autem charitatis
erga fratres neceſſe non eſt, vt vos
moneamus, eo quod à Deo, qui eſt au-
tor illius, non tantum intellectu, ſed
13 etiam affectu ipſo verè edocti
eſtis, vt inuicem vos diligatis: 14
ſiquidem re ipſa id facitis in omnes
fratres, diligentes ipſos, & opera cha-
ritatis eis exhibentes, non tantum
Theſſalonicæ, ſed etiam in vniuerſa
Macedonia. Rogamus autem vos, vt
in ea charitate, qua cœpiſtis in dies
magis, ac magis 15 creſcatis, & eni-
tamini ad hoc, vt quieti erga alios ſi-
tis, nullas inter fratres rixas, & diſ-
ſenſiones ſeminantes: & vt veſtras
res*

17 Deinde nos, qui viuimus, qui re-
linquimur: ſimul rapiemur cum
illis in nubibus, obuiam Domino
in aera: & ſic ſemper cum Domi-
18 no erimus. Itaq; conſolamini in-
uicem in verbis iſtis.

res agatis, & propriis manibus labo-
retis, quatenus ſuſtentari poßitis, ſic-
ut præcepimus, & monuimus vos, &
vt honeſtè viuatis 16 inter infideles,
17 nullius rei eorum indigentes, ita
vt nec ſtipem ab eis petere vobis ne-
ceſſe ſit, ne facilè offendantur, ſi videant hominem corpore ſanum mendica-
re, quando & noſtri iis etiam hominibus offenduntur. Nolumus autem, vt
ignoretis, aut obliuioni tradatis doctrinam, & documenta, quæ 18 de de-
functis fidelibus vobis tradidimus, vt de eorum obitu non contriſtemini, ſicut
infideles, & Gentiles, qui cum nullam fidem, & ſpem vitæ æternæ habeant,
ita contriſtari ſolent, 19 vt nullam prorſus ex fide, & ſpe melioris vitæ pro
defunctis ſuis recipiant conſolationem, ac proinde ſolo temporis curſu dolor
eorum mitigetur. 20 Nam ſi nos fideles credimus, quod Ieſus mortuus eſt,
& in vitam immortalem reſurrexit, ita etiam 21 credere debemus, quod
Deus eos, qui ex fidelibus ſanctis dormierunt, ſuſcitabit, & in eandem vitam
immortalem cum eo ſimul adducet: 22 diximus autem, cum eo ſimul addu-
cet; quia hoc vobis aſſeueranter ex ſententia Domini affirmamus, quod ij,
qui nunc viuunt, & nondum vitæ curſum finierunt, non prius reſurgent,
quam qui antea mortui ſunt, quaſi prius mortui ab hac reſurrectione in vi-
tam immortalem longius diſtent: quoniam ipſe Dominus Ieſus Chriſtus cum
23 maieſtate, imperio, & poteſtate, 24 & cum voce Archangeli inſtar tu-
bæ nomine Dei vocantis mortuos ad iudicium veniet, & ſimul, atque vox hæc
inſonuerit: 25 primum quidem mortui in fide Chriſti, & ſanctitate reſur-
gent; 26 reliqui præterea fideles, qui nunc viuunt, & poſtea futuri ſunt,
& 27 in Domino morientur, ſimul cum iis qui prius mortui 28 in Domi-
no fuerant, reſurgent, & in aera ſimul cum illis rapientur obuiam Chriſto.
Non igitur temporis decurſu, ſicut Gentiles, ſed hac firma ſpe, & fide reſurre-
ctionis, quam prædictis verbis vobis expoſui, conſolationem doloris veſtri di-
ligenter exquirite.

ANNOTATIONES.

1. In Græco eſt παρακαλοῦμεν, quod conſolari, & hortari ſignificat: obſecrare autem magis eſt, quam rogare: & aliquando idem, quod per ſacra rogare: pro *rogamus* autem in Græco eſt ἐρωτῶμεν, à verbo ἐρωτάω, quod interrogare, & petere ſignificat, & aliquando precari, vt in hoc loco, & Matth. 15. *rogabant dicentes, dimitte ipſam.*

Digitized by Google

2. Illud *quomodo* redundare videtur, ideo in paraphraſi omiſimus.
3. Totum illud *ſic & ambuletis*, putat Caietanus redundare, & ita putat hunc eſſe ſenſum, hortamur vt abundetis magis. Ego verò exiſtimo non redundare, vt patet ex paraphraſi; illud autem *ita abundetis magis*, denotat finem, & fructum, qui ex recta vita conſequitur.
4. Numerum 4. addimus, vt oſtenderemus vim cauſalis ſequentis.
5. Hic redditur cauſa non eius, quod in textu præceſſerat: ſed eius quod ſuppletum eſt, & facile ſubintelligebatur.
6. Illud *per Dominum Ieſum Chriſtum*, denotat autorem legis traditæ ab Apoſtolis.
7. Illud *dixit autem, &c.* in paraphraſi ſuppleuimus, vt oſtenderemus vim cauſalis particulæ ſequentis, cum ad præcedentia vix referri poſſet: perperam enim ſequentia aliqui legunt per continuatiuam *autem* hoc modo, *hæc eſt autem, &c.* cum emendata legat cum cauſali *enim*, hoc pacto: *hæc eſt enim voluntas Dei, &c.*
8. Propter Gentiles meminit fornicationis, & quod exiſtimarent non eſſe peccatum, vt admonet Caietanus.
9. Vocat corpora Theſſalonicenſium, ſeu ipſos vaſa, quia homines ſunt inſtar vaſis ad ſuſcipiendum liquorem diuinæ gratiæ.
10. Honorem hic accipit pro vero, qui eſt apud Deum, non pro honore apud homines.
11. Illud, *ideò autem, &c.* ſuppleuimus ob eandem rationem, quam diximus num. 4. & 7.
12. Nomine Spiritus Sancti, non ſolùm intelligit Paulus ſanctificationem, ſed etiam auxilium gratiæ præuenientis, & adiuuantis ad ſeruandam legem, ſine quo, vt ex mente Auguſtini diximus 1. 2. diſp. 189. & in paraphraſi Epiſtolæ ad Romanos ſæpe numero, cum ſola notitia lex Dei ſeruari non poteſt.
13. Sicut intelligere, & ſcire in Scriptura, non ſolùm denotat notitiam intellectus, ſed etiam affectum voluntatis, vt perſpicuum eſt, ita etiam diſcere denotat diſciplinam non tantum intellectus, ſed etiam affectus.
14. Ex cauſa, quam hic reddit Apoſtolus colligitur id, quod diximus, diſciplinam, de qua numero præcedente loquitur, etiam ad affectum pertinere, nam quod didicerint comprobat ex opere ipſo.
15. Abundare, hoc loco eſt creſcere magis, ac magis in charitate.
16. Per eos, qui *foris ſunt*, intelligit infideles, qui ſunt extra Eccleſiam, ſicut, & in eo loco 1. ad Cor. 5. *Quid enim mihi de his, qui foris ſunt?*
17. Pro eo, quod vulgatus dixit, *& nullius aliquid deſideretis*. Græcè eſt, μηδενὸς χρείαν ἔχητε, vt nullius indigentiam habeatis; hinc enim oritur, *vt alterius* deſideremus rem, & petamus, ſi illa indigemus. Exhortatur

tatur igitur, vt ita ſuſtentationi ſuæ neceſſaria laborantes propriis manibus, ſi opus fuerit, habeant, vt ab eis nihil petant, ne offendantur.

18. Dormio Latinè, & *κοιμάομαι* Græcè in Scriptura ſumitur pro mori, inde autem deriuatur vox *κοιμητήριον*, quod ſi verbum pro verbo redderes, dicere deberes Latinè dormitorium, ſumitur autem pro loco, in quo requieſcunt corpora defunctorum.

19. Suppleuimus num. illum, vt explicaremus diſcrimen inter triſtitiam infidelium de dormientibus, & fidelium.

20. Reddit rationem aliquam cur debeant non contriſtari, ſicut Gentes, ſed ex fide, & ſpe conſolationem accipere.

21. Fides catholica docet, omnes tam bonos, quam malos reſurrecturos, verum quia mali reſurrecturi ſunt ad ſecundam mortem, nempe ad pœnam inferni, ſolum meminit hîc Paulus reſurrectionis ſanctorum, qui in vitam reſurrecturi ſunt, quorum reſurrectionis ſpes iure optimo iis qui ſuperſtites ſunt, eſſe debet cauſa conſolationis, vt hîc contendit Paulus.

22. Quædam verba hîc addidimus, vt oſtenderemus, cuius rei cauſam indicaret ſequens particula cauſalis.

23. Per *iuſſum*, intelligit id, quod dixit Luc. cap. 21. *Cum poteſtate magna, & maieſtate*, ita vt id, quod ipſe iuſſerit fieri, futurum ſit.

24. Non puto futuram aliam vocem Archangeli, & & aliam tubæ, ſed cum hæc facturus ſit Chriſtus miniſterio Angelorum, ad hanc vocem reſonantem inſtar tubæ, vtetur etiam illo, & ideò quæ in textu diuerſa videbantur, nos coniunximus.

25. Per illud *primi* quidam putant non denotari ordinem temporis, ſed dignitatis reſpectu damnatorum, quaſi priores illi in Domino mortui reſurrecturi ſint ad gloriam, damnati autem ad mortem: quam expoſitionem ſequitur Gagneius, indicante Theodor. Theophyl. Oecumen. & Primaſius. Verum cum illud *primi*, poſuerit Paulus reſpectu eorum, qui tunc viuebant, & de illis dixerit, *deinde nos qui viuimus*, hæc interpretatio quadrare non poteſt, nec probanda eſt, quam alij explicant de ordine dignitatis, vt ij, qui iam dormierant reſurrecturi ſint ad maiorem gloriam. Sed S. Thomæ hæc expoſitio non probatur, quia aliqui ex iis, qui poſtea morituri erant, futuri erant digni maiori gloria, quam multi alij prius mortui. S. Thom. exponit de ordine temporis, non inter reſurrectionem priorum, & poſteriorum, quia vtrorumque futura eſt in momento, & ictu oculi, ſed inter reſurrectionē eorum, qui dormierunt, & raptum eorum, qui ſuperſtites tunc erunt, quia prius illi reſurgent, quàm hi rapiantur, poſtea verò ſimul vtrique rapientur in aera. Denique Anſelmus denotare videtur reſurrectionem eorum,

 qui

Digitized by Google

qui dormierunt, futuram prius, & eos prius Chriſto occurſuros in aera, antequam occurrant, qui tunc ſuperſtites erant: poſtea verò hos rapiendos in aera ab angelis, vt ſimul cum prioribus, deinde Chriſto occurrant. Mihi videtur, vt in paraphraſi, nomen *primum* poſitum eſſe pro aduerbio *primum*; nam Græcè eſt πρῶτον, Latinè primum: huic autem rectè ſubiunctum fuiſſe aduerbium Græcum, ἔπειτα, Latinè *deinde*, & his nec denotari ordinem temporis, neque dignitatis, ſed ſolius narrationis, vt *deinde* idem ſit, quod præterea, ſicut in paraphraſi expoſuimus. Sumit autem Paulus argumentum conſolandi fideles de morte ſuorum ex reſurrectione, quam ſperamus, quę tam iis, qui mortui tunc erant, quam iis, qui tempore Pauli viuebant, & poſtea victuri, & naſcituri erant, ſimul futura eſt: nec vlli eorum alios in reſurrectione præuenient, eo quòd prius mortui non longius diſtent à reſurrectione.

26. Per reſiduos, & qui nunc viuunt, non intelligit eos tantùm, qui tempore Antichriſti ſuperſtites erunt, ſed omnes quocunque tempore viuentes comparatione mortuorum, qui præceſſerunt.

27. Addidimus verba huius numeri, quia Paulus hîc ſolum loquitur de morte bonorum, de quibus ſpem reſurrectionis ad meliorem vitam habemus, non autem de damnatis.

28. Hic oſtendit, quo pacto ſimul futurus eſt occurſus omnium Chriſto, vt ita ſit communis ratio conſolandi quoſcunque fideles de morte ſuorum defunctorum, qui diu antea mortui ſunt, & præceſſerunt.

ARGVMENTVM
CAPITIS V.

QVoniam dixerat Paulus in fine præcedentis capitis, vnumquemque fidelem debere mitigare dolorem ſuum de morte ſuorum propinquorum, & amicorum, conſideratione, & ſpe reſurrectionis futura in aduentu Domini Ieſu Chriſti ad vitam immortalem, & dixerat,

vt

vt inuicem ſe conſolarentur in verbis his; ideo in hoc capite 5. inſtruit eos de die aduentus, ne putarent certo, & definitè ab hominibus ſciri. Et oſtendit qualiter ipſum expectare debeant, & in hoc ferè mediam partem capitis conſumit. In altera verò, quæ tota parænetica etiam eſt, alia documenta ſalutis Theſſalonicenſibus præbet.

Capvt V.

1 DE temporibus autem & mo-
mentis, fratres, non indige-
2 tis vt ſcribamus vobis. Ipſi enim
diligenter ſcitis quia dies Domi-
ni ſicut fur in nocte, ita veniet.
3 Cum enim dixerint, pax & ſecu-
ritas, tunc repentinus eis ſuper-
ueniet interitus, ſicut dolor in v-
tero habenti, & non effugient.
4 Vos autem fratres non eſtis in te-
nebris, vt vos dies illa tanquam
5 fur comprehendat: omnes enim
vos filij lucis eſtis, & filij diei: non
ſumus noctis, neq; tenebrarum.
6 Igitur non dormiamus ſicut &
cæteri, ſed vigilemus, & ſobrij ſi-
7 mus. Qui enim dormiunt, nocte
dormiunt: & qui ebrij ſunt, no-
8 cte ebrij ſunt. Nos autem qui diei
ſumus, ſobrij ſimus, induti lori-
cam fidei, & charitatis, & galeam
9 ſpem ſalutis: quoniam non po
ſuit nos Deus in iram, ſed in ac-
quiſitionē ſalutis per Dominum
noſtrum

Paraphrasis.

*MOnui quidem vos præcedente
capite, vt ſpe aduentus Chriſti,
in quo omnes in eo mortui reſurre-
cturi ſunt ad vitam immortalem, vt
vnuſquiſque fratrem ſuum de morte
ſuorum conſolaretur, & ipſe etiam
dolorē ſuum leniret, atq; hoc dixiſſe
vobis ſufficiat ad eum effectū: de ipſo
tamen definito tēpore, & momento,
quo Chriſtus venturus eſt, nec eſſe nō
vt eſt vobis ſcribam: vt enim eſtis 4
diligētes, in ſciendis myſteriis, exactè
noſtis 5 Dominum venturum clan-
culum repente, ſicut fur in domum a-
licuius repente, & ipſo Domino nihil
omnino præcauente ingredi ſolet; 6
cum enim impij putabunt omnia in
pace & ſecura eſſe, tunc eis repente
ſuperueniet æternum ſupplicium, &
ſicut prægnanti mulieri nihil cogi-
tanti, imò ridenti, & ludenti dolores
partus, qui ſunt inſtar mortis, repen-
tè aduenire ſolent. 8 Iis igitur ho-*

noſtrum Ieſum Chriſtum, qui
10 mortuus eſt pro nobis: vt ſiue
vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul
11 cum illo viuamus. Propter quod
conſolamini inuicem, & ædifica-
12 te alterutrum, ſicut & facitis. Ro-
gamus autem vos fratres, vt no-
ueritis eos, qui laborãt inter vos,
& præſunt vobis in Domino, &
13 monent vos, vt habeatis illos a-
bundantius in charitate propter
opus illorum: pacem habete cum
14 eis. Rogamus autem vos fratres,
corripite inquietos, conſolamini
puſillanimes, ſuſcipite infirmos,
15 patientes eſtote ad omnes. Vide-
te ne quis malum pro malo alicui
reddat: ſed ſemper quod bonum
eſt, ſectamini inuicem, & in om-
16 nes. Semper gaudete. Sine inter-
17 miſsione orate. In omnibus gra-
18 tias agite; hæc eſt enim voluntas
Dei in Chriſto Ieſu in omnibus
19 vobis. Spiritum nolite extingue-
20 re. Prophetias nolite ſpernere.
21 Omnia autem probate, quod bo-
22 num eſt, tenete. Ab omni ſpecie
23 mala abſtinete vos. Ipſe aũt Deus
pacis ſanctificet vos per omnia:
vt integer Spiritus veſter, & ani-
ma, & corpus ſine querela in ad-
uentu Domini noſtri Ieſu Chriſti
24 ſeruetur. Fidelis eſt, qui vocauit
25 vos: qui etiam faciet. Fratres, o-
26 rate pro nobis. Salutate fratres
27 omnes in oſculo ſancto. Adiuro
vos per Dominum, vt legatur e-
piſtola hæc omnibus ſanctis fra-
tribus.

*minibus, & peccatoribus, & infideli-
libus aduentus Domini erit ſicut ad-
uentus furis, 9 vos autem non eſtis
in tenebris, & nocte 10 infidelitatis,
vt ita 11 dormientes, & incautos 12
aduentus Chriſti 13 ſicut aduentus
furis vos præueniat, & opprimat. 14
Omnes enim eſtis filij 15 lucis, & diei,
& fidei, hoc eſt, fideles; non eſtis filij
noctis, & tenebrarum infidelitatis,
hoc eſt, infideles. 16 Cum igitur ſitis
filij diei, & fidei, hoc eſt fideles, non
dormiatis, neq; inebriemini, hoc eſt,
ne peccetis, & peccato tanquam ſom-
no, & ebrietate incauti ſitis pro hora
illa, & die aduentus Domini, 17 ſi-
cut & cæteri infideles, qui ſunt filij
infidelitatis, ac proinde noctis, & te-
nebrarum, hoc eſt, infideles ſomno, &
ebrietate, peccato dormiunt, & ebrij
ſunt, & ideo incauti, & improuidi
pro illo aduentu; ſed bonis operibus,
& cuſtodia legis 18 vigilate, hoc eſt,
parati, & ſobrij eſtote contra ſom-
num, & ebrietatem animæ (cui iner-
tia, & incuria coniuncta eſt) videli-
cet contra peccatum. 19 Qui enim
inter homines ſomno corporis dor-
miunt, non interdiu, ſed nocte dor-
mire conſueuerunt, & qui inebriari
ſolent vino, eo quòd potationi nimi-
um dediti ſint, non interdiu inebrian-
tur, ne dedecori eis ſit, ſed noctu, vt
ſimul cum ebrietate ſomnum coniun-
gant, & ita nemo hoc illis probare
poßit. Vos autem diei filij eſtis, hoc eſt
fidei filij, ſeu fideles, ſobrij eſtote, bo-*

nis

28 tribus. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

nis operibus incûbentes, ne vino peccati inebriemini, atque ita improuidi inueniamini, 20 *& veluti cuſto-*
des vigilantes excitate in vobis fidem, & charitatem, vt eis tanquam lorica
induti, & ſpem, vt ea tanquam galea muniti ſitis, 21 *id quod maximè con-*
gruit vocationi veſtræ. 22 *Nam ex quo Deus vos ad fidem conuertit, non*
fecit vos filios fidei, hoc eſt fideles ad hunc finem, vt vos incautos, & impro-
uidos in die aduentus ſui inueniret, & ita æterno ſupplicio in vos animaduer-
teret: ſed vt 23 *conſequeremini æternam ſalutem ex meritis Domini noſtri*
Ieſu Chriſti, qui mortuus eſt pro vobis, 24 *vt ita ſpiritu, & animo quidem*
vigilantes, 25 *ſiue corpore vigiletis, ſiue dormiatis, cum ille aduenerit, ita*
vos præparatos inueniat, vt cum illo vitam æternam conſequamini, propter-
ea mutuo 26 *conſolamini, & exhortamini vos hac doctrina,* 27 *& mu-*
tuo ædificate bonis operibus, ſicut reuera facitis, 28 *vt ita ſpiritu vigilan-*
tes aduentum Domini, ſicut oportet, expectetis. 29 *Sicut autem præcedente*
capite ad paternam charitatem erga omnes in vniuerſum vos ſui exhortatus,
ita etiam nunc rogo, vt eos, qui inter vos laborant in prædicatione Euangelij,
& in aliis Eccleſiaſticis miniſteriis, & præſunt vobis in Domino, & tanquã
paſtores monent vos, 30 *agnoſcatis, & magis quã alios diligatis, & circa*
hos charitas veſtra magis eluceat: 31 *vt ita gratiam eis reddatis operis, quod*
erga vos præſtant, & pacem cum eis habeatis. Rogamus autem vos, vt 32
alia quæ ad mores etiam pertinent, diligenter curetis, videlicet vt corripiatis,
& moneatis 33 *otioſos, conſolemini puſillanimes, opitulemini infirmis, &*
imbecillibus, patienter toleretis, non tantum fideles, ſed etiam 34 *alios om-*
nes infideles. Malum malo non rependatis, vindictam de iniuriis vobis il-
latis ſumentes: quin potius 35 *pro malo accepto bonum reddatis,* 36 *non*
tantùm iis, qui eandem fidem vobiſcum ſectantur, ſed etiam infidelibus, 37
& ſemper hilari animo ſitis, etiamſi aduerſa patiamini, 38 *indeſinenter*
oretis, 39 *& de omnibus rebus, etiam aduerſis gratias Deo agatis:* 40
hoc enim voluntati Dei placet, & ſummopere acceptum eſt. 41 *Spiritus ſan-*
cti dona non prohibeatis inter fideles exerceri. Et prophetiæ gratiam, qua ali-
qui præditi ſunt, ea de cauſa, quod inter vos falſi aliqui Prophetæ inuenian-
tur, non contemnatis: 42 *ſed omnia, quæ videntur eſſe dona Dei, ſiue lin-*
guarum, ſiue prophetiæ, ſiue ſanitatis, examinate diligenter, an à bono ſpiri-
tu, & gratia Dei procedant, & quod bonum eſſe inueneritis, ad vtilitatem ſpi-
ritualem fidelium retineatis, & exerceri inter vos permittatis. Nec tantum
ab eo, quod malum reuera eſt, ſed etiam ab eo quod malum apparet, & vide-
tur,

tur, omnino abſtineatis, nec permittatis inter vos. 43 *Deus autem ipſe, qui horum donorum autor eſt, ſanctificet vos* 44 *totos, hoc eſt, ſpiritum, & carnem veſtram,* 45 *vt pars veſtra rationalis, & ſenſus, & vita ſine corruptione vlla peccati, pro aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.* 46 *Fidelis eſt Deus, ac verax, qui vocauit nos in fidem, & Euangelium hoc, ac proinde ita faciet, & præſtabit id, quod dixi: Fratres orate pro Paulo,* 47 *Siluano, & Timotheo; ſalutate fratres omnes, qui vobiſcum ſunt,* 48 *& oſculo puro, & caſto, nomine noſtro pacem eis præbete. Adiuro vos, vt legatur Epiſtola hac* 49 *omnibus fidelibus fratribus. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum ſit. Amen.*

ANNOTATIONES.

1. Hunc totum numerum addidimus, vt oſtenderemus connexionem huius capitis cum fine præcedentis.

2. Aduerbium *autem*, vim habet aduerſatiuæ dictionis, potius quam continuatiuæ, & ideo per *tamen* ſumus interpretati.

3. Græci putant ideo Paulum dixiſſe, *non indigetis*, quod nullius vtilitatis illis futurum eſſet, quin potius cauſa, vt ſi quis ſciret poſtremum diem iudicij, nulla illi virtutis cura eſſet, ſed vſque ad extremum vitæ Baptiſmum differret, & pœnitentiam; ita Oecumenius, Theophylactus, Chryſoſtomus; intelligunt autem non ſolùm de aduentu Chriſti in extremo die iudicij, ſed etiam de fine cuiuslibet. Chryſoſtomus verò ita exponit; vt dicat Paulus *non indigetis*, eo quod ſit ſuperuacaneum de die illo extremo (de quo putat Paulum ſolùm loqui, non de fine cuiuſcunque) quia cum conſummatio vitæ ſit cuiuſcunque terminus, fruſtrà quis ſcire deſideraret extremum diem iudicij. Mihi tamen placet cum Theodoreto, illud dixiſſe Paulum modeſtiæ gratia, vt indicaret eos in ea re, ita bene inſtructos eſſe, vt eius doctrina in hac parte non indigerent, eſtque idem ſenſus huius loci, & illius capitis præcedentis, *De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis*, pro *neceſſe habemus*, Græcè vtrobique eſt, οὐ χρείαν ἔχετε, quod ad verbum eſt, *non indigentiam habetis*; & noſter vulgatus in 4. cap. tranſtulit, *non neceſſe habuimus*, pro *non neceſſe eſt*, hic autem *non indigetis*, idem tamen eſt ſenſus, quem in hoc capite maximè confirmat ratio, quam ſubdit Paulus, cum ait, *Ipſi enim diligenter ſcitis.* Quod ſenſui Chryſoſtomi, & Theophylacti accommodari non poteſt, vt patet. Quamuis autem Paulus his verbis loquatur de extremo die iudicij, & aduentu Domini, eadem tamen ratio videtur extremi diei vniuſcuiuſque hominis, vt inopinatè venturus ſit, & ideò vigilare debeamus, ſicut infra ſuadet Paulus.

4. Illud

Digitized by Google

4. Illud *diligenter*, idem eſt, quod rectè, & exactè, non quomodocumque, ſed ob ipſorum diligentiam, & ſtudium, quod etiam obiter commendat.

5. Pro *die* poſuimus ipſum Chriſtum, qui venturus eſt repentè, & inopinatè, ſicut fur: hic enim modus aduentus, non diei, ſed ei, qui die illo venturus eſt, conuenit. Et ipſe Chriſtus inſtar furis venturus eſt, nam furis aduentus horà omnino ignoratur.

6. Aduentum Chriſti ſolùm dicit futurum repentinum reſpectu malorum, quibus reuera erit inſtar aduentus furis, quia illos omnino dormientes inueniet, hoc eſt, ſuæ ſalutis nullam curam habentes. Nam bonis repentinus non erit, cum ipſi omni tempore parati ſint ad reddendam rationem, & bonis operibus muniti. Hæc eſt enim vigilia, ad quam Apoſtolus nos inuitat. Eodem modo deſcripſit Chriſtus aduentum ſuum, Luc. 17. & Matth. 24. exemplo hominum, quos edentes & bibentes inuenit aqua diluuij in diebus Noe, vt notauit Theodoretus in hunc locum. Et ita id, quod in vniuerſum de omnibus dixiſſe videtur, nimirum omnibus futurum aduentum Chriſti inſtar aduentus furis, limitat ad ſolos peccatores, de iuſtis autem aliud putat eſſe, vt patebit num. 9.

7. Vtitur exemplo prægnantis ad idem ſignificandum, tametſi Theophylactus, & Oecumenius ad hoc putent hoc exemplum fuiſſe adductum, vt ſicut mulier præſentit aliquid partus, & ſigna aliqua habet de eo, tamen certum diem ignorat, ſic homines indicia aliqua, & ſigna, quæ præcedent, habebunt aduentus Chriſti, horam tamen ignorabunt. Chryſoſtomus verò eodem putat exemplum ſpectare, neque exponit illud, ſicut prædicti Patres, vt quemadmodum mulier ridere ſolet, & ludere, & in ipſo ludo, & riſu repentè dolores partus ei adueniunt, ſic etiam aduentus Chriſti erit iis, qui cuncta tranquilla, & ſecura eſſe putauerint, ſi ipſi peccatis ſordidi erunt.

8. Hic numerus explicatus eſt num. 7.

9. Mutauit hìc perſonam, ſicut in epiſtola ad Hebræos cap. 12. cum dixit, *ideóq;, & nos tantam habentes, &c.* & addidit, *recogitate enim, &c.* nos autem in paraphraſi eandem ſemper ſeruauimus.

10. Per noctem & tenebras intelligunt Chryſoſtomus, & Theophylactus, & Caietanus ſtatum peccati, videlicet mortalis. Verùm cum poſtea dixerit: *omnes enim vos filij eſtis, & filij Dei.* opponens eos filiis tenebrarum, & certum non eſſet omnes illos eſſe tunc in ſtatu gratiæ, multo melius, per tenebras, & noctem intelligitur infidelitas, per lucem autem, & diem fides. Adde quòd metaphora vigilantis, & dormientis multò melius hoc modo integrè ſeruatur, & ita Theodoretus tenebras, & noctem pro ignoratione, lucem autem, & diem pro cognitione

tione Dei accipit, vt ita perſiſtat Paulus in parabola, quam incepit, id quod ex ſequentibus quoque patebit.

11. Illud, dormientes, & incautos, addidimus ad exprimendam vim parabolæ ſumptam à nocte, infra enim inquit Paulus eos, qui dormiunt, nocte dormire. Et ad Rom. 13. opera tenebrarum vocat ſomnum, & inertiam, quæ vigilantiæ opponitur, vt ibidem explicuimus. Hoc enim opus proprium eſt tenebrarum, cum ergo dixiſſet, eos non eſſe in tenebris, & nocte, rectè addidimus dormientes, & incautos, quod proprium eſt noctis, & tenebrarum.

12. Aduentum Chriſti pro die aduentus poſuimus, ſicut num. 5.

13. Hunc etiam numerum addidimus ad exprimendam vim parabolæ ſumptæ ex aduentu furis, qui nocte eſſe ſolet, quando homines dormiunt, ac proinde inermes, & improuidi.

14. Reddit rationem, quare non ſint in tenebris, & nocte.

15. Filij lucis, & diei dicuntur more Hebraico, qui ſunt in die, & luce, ſeu qui luce, & die fruuntur. Et quia per diem, & lucem intelligit Paulus fidem, & cognitionem Dei, vti diximus, ideo filij lucis, & diei fideles dicti ſunt à Paulo, ſicut phraſi Hebraica filij perditionis dicuntur filij perditi: & filij iræ, qui Dei vindictam patiuntur.

16. Optima ratione colligit ex præcedentibus id, quod contendit, videlicet Theſſalonicenſes vigilantes eſſe debere; & prouidos pro aduentu Chriſti, ac proinde non inebriari, & dormire, quæ duo diligentiæ, vigilantiæ, & prouidentiæ opponuntur.

17. Per cæteros intelligit filios tenebrarum, & noctis, hoc eſt, non fideles, quos antea oppoſuerat filiis diei, & lucis, hoc eſt, fidelibus.

18. Per vigilare intelligit Paulus bona opera, & ſanctificationem, per quæ homo non improuidus expectat extremum iudicium, ac proinde ſe habet inſtar vigilantis, qui aduentum furis expectat. Opponit autem hanc vigiliam ſomno peccatorum, cui coniungitur incuria: per ſobrietatem verò eadem quoque bona opera, & ſanctificationem intelligit, quam opponit ebrietati etiam peccatorum, cui etiam coniuncta eſt inertia, nam qui in peccatis exiſtens expectat aduentum Chriſti, perinde ſe habet, atque ſi dormiens, aut ebrius expectaret aduentum furis, hic non poſſet vim illius vllo modo effugere.

19. Id, ad quod exhortatur Theſſalonicenſes, confirmat exemplo ſenſibili eorum, qui corpore dormiunt, & inebriantur, vt ſicut ij, qui in die ſunt, neque dormiunt, neque audent inebriari: quia hæc opera minimè conueniunt diei: ita etiam Theſſalonicenſes, qui ſunt filij diei, hoc eſt, fideles, non dormiant ſomno peccati, neque eo inebrientur, id enim minimè decet fideles, ſed ſobrij ſint, hoc eſt, bonis operibus abundent,

Digitized by Google

bundent, & vigilent, & tanquam cuſtodes vigilantes excitent in ſe fidem, ſpem, & charitatem.

20. Proſequens metaphoram, quam cœpit, pro vigilantia, non vtitur exemplo tantum eorum, qui vigilant vtcumque, ſed cuſtodum militum, qui excubias agunt ad exprimendum modum, quo expectare oporteat Dominum. Cumq; vigilantiam poſuerit in bonis operibus, hîc eadem bona opera comparat armis, quibus milites cuſtodes in vigilia armari ſolent. Fidem, & charitatem comparat loricæ, qua corpus tegitur, ſpem autem galeæ, qua caput defendimus. Quam metaphoram non video ab aliquo explicari, præſertim in eo, quod potius ſpei tribuat capitis defenſionem, tanquam galeæ, & duabus aliis virtutibus defenſionem corporis tamquam loricæ: quod quidem ideo puto dixiſſe Paulum, quia ſpei proprium eſt erigere deiectos, & ideo dicimur erigi in ſpem, cuius indicium eſſe ſolet erigere caput, & quia ille, qui caput galea tectum habet, audacter erigit caput, neque quidquam mali timet, nec fugientem periculum ipſum deiicit, ideò peculiari ratione tribuit ſpei eſſe galeam ad tegendum caput. Fidem autem, & charitatem dicit eſſe loricam, quia ea veluti totum corpus bonorum operum aduerſariorum ictibus defendimus.

21. Totum numerum illum ſuppleuimus, vt oſtenderemus connexionem cauſalis ſequentis, quæ eſt in numero 22. cum præcedentibus.

22. Ex fine vocationis eorum reddit rationem, ob quam vigilare debeant pro aduentu Domini.

23. Adquiſitio ſalutis ad ipſoſmet Theſſalonicenſes refertur, quod ipſi conſequuturi eſſent ſalutem æternam.

24. Oſtendit finem mortis, & meritorum Chriſti, & addidimus illud, *Vt ita ſpiritu, & animo quidem vigilantes*, ad explicandum id, quod de ſomno, & inuigilia ſubſequitur, quod quidem alio modo accipitur, quam in præcedentibus.

25. Omnes interpretes fatentur alio modo hîc accipi vigilare, & dormire, quam in præcedentibus, variis tamen modis explicant, Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius, & Chryſoſtomus, & alij vſurpant quidem hoc loco vigiliam, & ſomnum pro corporali, per vigiliam tamen intelligunt vitam, per ſomnum autem mortem, vt ſenſus ſit, ſiue corpore viui, ſiue mortui, ſemper cum Chriſto ſpiritu viuamus. Caietanus verò per ſomnum, & vigiliam, intelligit quidem corporalem; explicat autem hoc modo, vt per ſomnum denotet Paulus ea, quæ patimur, per vigiliam autem ea, quæ agimus, & ſenſus ſit, in quibuſcunque, quæ patimur, ſiue agimus, ſimul cum illo viuamus, & ei placeamus. Mihi placet expoſitio paraphraſis, vt oſtendat Paulus ad vigiliam, ad quam fuerat exhortatus Theſſalonicenſes parum referre

Digitized by Google

vigiliam corporalem, & nihil ei obeſſe corporalem ſomnum, ſed ſi quis bonis operibus bene ſit inſtructus, & præparatus, verè vigilare ſpiritum pro aduentu Domini, etiamſi corpore dormiat, & ſic dormientem dies Domini ipſum inueniat.

26. Conſolationem refert ad doctrinam, quam illis tradiderat de aduentu Domini, & præparatione ad illum.

27. Ædificationem verò refert ad bona opera, ad quæ eos fuerat exhortatus, vt vigilarent pro aduentu Domini.

28. Addidimus hunc numerum ad explicandum finem, propter quem dixit illis, vt conſolarentur *ſe inuicem*, & ædificarent.

29. Exhortatur iam ad charitatem erga præpoſitos, & miniſtros, cum antea cap. 4. exhortatus eſſet ad charitatem erga omnes in vniuerſum, & ne putarent communi lege tantum charitatis erga Præpoſitos eos teneri, ſicut erga alios, ideò ad maiorem amorem erga illos Theſſalonicenſes exhortatur.

30. Verbum *noueritis* hoc loco non ſimplicem tantum notitiam erga miniſtros, ſed reuerentiæ, & quam vocant affectiuam denotat.

31. Hunc numerum addidimus in paraphraſi, vt oſtenderemus titulum obligationis, quo Theſſalonicenſes exhortabatur Paulus ad maiorem erga præpoſitos charitatem.

32. Alia documenta morum, & ſalutis incipit Paulus tradere Theſſalonicenſibus, non tantum præpoſitis, vt putauit Caietanus, ſed etiam aliis, nam ſingula vniuerſalia eſſe videntur, vt patet.

33. Pro, inquietos, quod eſt in vulgata lectione, Græci codices habent *ἀτάκτους*, & aliqui interpretantur, perturbatores pacis communis, alij inordinatè viuentes: verbum enim *ἀτάκτειν*, militare eſt, & denotat idem quod non ſeruare ordinem in exercitu, ideo per inordinatè viuentes explicant, & dicunt rectè vulgatam tranſtuliſſe *inquietos*; nam in exercitu ille dicitur ordinem, ſtatum, ſeu ſtationem non ſeruare, qui inquietus eſt; ego verò cenſeo per *ἀτάκτους* Paulum intellexiſſe, otioſe viuentes, ſicut in Epiſtola 2. cap. 3. cuiuſmodi multi apud Theſſalonicenſes erant, vt patet ex eo capite, qua verò ratione ex Græco nomine otioſi denotentur cap. illo 3. num. 13. videbimus.

34. Cum dicit *ad omnes*, denotat non tantum patienter tolerandos eſſe fideles, ſed etiam infideles, vt conſtat ex verbis numeri ſequentis.

35. Sectari bonum hoc loco, non eſt contendere ad perfectionem in vniuerſum, ſed in tolerandis iniuriis, vt in paraphraſi explicuimus: & ita intellexerunt omnes Græci, eſt autem eadem ſententia apud Paulum ad Rom. 12. *Sed vince in bono malum*, quam ibi Paulus longius proſequitur, & apud Petrum 1. Epiſt. cap. 3. *ſed econtra benedicentes, &c.*

36. In

Digitized by Google

36. *In inuicem* idem denotat, quod fidelibus: cum enim ad eos tantum ſcriberet, eo ipſo, quod ait, *in inuicem,* ſignificat id ſeruandum eſſe inter ipſos; cum verò addit, *& in omnes,* infideles denotat, ſicut notarunt Theophylactus, & Oecumenius.

37. Aduerbium *ſemper,* denotat omne tempus, etiam aduerſitatis, in quo lætari difficilè eſt, ita omnes Græci.

38. Aduerbium *indeſinenter,* ſignificat frequentiam in oratione; neque enim poſsibile eſt omni momento temporis orare; & eodem modo intelligitur illud Lucæ 18. *Oportet ſemper orare, & nunquam deficere.*

39. Per omnia, de quibus dicit gratias agendas eſſe Deo, intelligit, ſiue proſpera, ſiue aduerſa, vt Græci interpretantur, ſicut etiam dixerat Paulus, de omnibus lætandum eſſe.

40. Cum dicit hanc eſſe voluntatem Dei; per voluntatem intelligit rem, quam ſcholaſtici vocant volitam, & obiectam; nec loquitur de obiecto voluntatis efficacis Dei, ſed ſimplicis complacentiæ, de quarum diſtinctione multa diximus 1. part. diſp. 83. cap. 3.

41. Theophylactus, & Oecumenius duobus modis explicant hunc locum, id eſt, vt per ſpiritum intelligatur lucerna Spiritus ſancti, hoc eſt, gratia ſanctificationis, quam dicunt extingui prauis operibus, & peccatis: deinde ita vt per ſpiritum intelligantur dona Spiritus ſancti, quæ dici ſolent gratiæ gratis datæ. Quam expoſitionem ſolus tradidit Theodoretus, qua verò ratione hoc illis nunc dicat, & ſuadeat, expreſſimus in paraphraſi, & eam afferunt prædicti Patres.

42. Particula *autem*, non eſt continuatiua, ſed aduerſatiua, & ideò eam explicuimus per *ſed,* cum autem ait Paulus *omnia probate, quod melius eſt, tenete,* non loquitur de moribus in vniuerſum, ſed de iis, quæ videbantur eſſe dona prophetiæ, inter quæ aliqua falſa erant.

43. Hinc iam Paulus finita exhortatione precatur illis bona.

44. Quod vulgatus dixit *per omnia*, Græcè dicitur ὁλοτελεῖς, Latinè totos, dixi autem totos, quia precatus eſt illis ſanctificationem, non tantum ſecundum animam, ſed etiam ſecundum carnem: videlicet, ne eam macularent operibus & peccatis, quæ ipſis propria dicuntur: & ita explicuimus in paraphraſi, ſicut Græci omnes. Hunc autem ſenſum maximè confirmant, quæ ſequuntur.

45. Ita explicant Græci interpretes in eum locum: porrò multos alios Patres Græcos per ſpiritum intellexiſſe mentem, qua media ſubſtantia animæ aſſumpta fuerit in Chriſto à Verbo, notauimus 3. part. diſp. 38. cap. 2.

46. Fidelem vocat Deum ratione promiſsionis, quam non poterit non ſeruare, & implere; hæc autem promiſsio in ſcriptura facta eſt iis,

qui faciunt ea, ad quæ Paulus exhortatus eſt Theſſalonicenſes, videlicet corripientibus inquietos, conſolantibus puſillanimes, ſuſcipientibus infirmos, &c.

47. Cum ait, pro nobis, non ſolum ſe intelligit, ſed alios etiam, quorum nomine hanc epiſtolam ſcribit.

48. Theophylactus, & Oecumenius putant oſculum ſanctum hic vocari à Paulo non doloſum, quale fuit Iudæ. Ego verò exiſtimo oſculum ſanctum vocari purum, & caſtum, neque enim vllum erat periculum fraudis inter eos, aut de hoc nobis non conſtat. Ratione autem carnis, & infirmitatis naturæ periculum eſſe poterat: & non raro eſſe ſolet, vt oſculum, quod eſt ſignum amoris, non ex caſto amore, ſed ex impuro, & carnali procedat, à quo quiſque abſtinere debet.

49. Sanctos vocat hoc loco fideles omnes, ſicut ad Philippenſes 4. ſub finem, *ſalutant vos omnes ſancti.*

PARA-

Digitized by Google

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONICENSES.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

PRiorem Epiſtolam ad Theſſalonicenſes, quam iam expoſuimus, ſcriptam fuiſſe Athenis Theſſalonicam: hanc verò poſteriorem ſcriptam & miſſam fuiſſe Roma, putauit Oecumenius, quem in hac re ſequitur Gagneius, & alij recentiores. Theodoretus tamen, & Theophylactus cenſent vtramq; Epiſtolam Athenis ſcriptam, & Theſſalonicam miſſam fuiſſe. Neutrum quidquam refert, vt mentem Pauli in ea intelligamus; ac proinde in hac re amplius laborandum non eſt. Porro totius epiſto-

epiſtolæ præcipuū inſtitutū, occaſione cuius fuit conſcripta, fuit, eos inſtruere, de ipſo die iudicij, de quo in præcedente etiam loquutus fuerat. Eo quod poſt ſcriptam priorem falſa quædam opinio apud ipſos de eo oriri cœperat. Initio tamen epiſtolæ commendat eorum fidem, charitatem, & conſtantiam: & in fine exhortatur, vt præcepta à ſe tradita ſeruent, & inordinatè, nec ſecundum traditionē ipſius viuentes, hoc eſt otioſos deuitent, & non ceſſent benefacere.

ARGVMENTVM
CAPITIS I.

G*Ratias agit Deo pro fide Theſſalonicenſium in Deum, & mutua charitate eorum inter ſe, atq; conſtantia in tolerandis perſequutionibus, oſtendens eos pro toleratis præmia conſequuturos; aduerſarios autem eorum in iuſto iudicio Dei dignas pœnas daturos, quem illis propitium fore precatur.*

Digitized by Google

Capvt I.

1 Pavlvs, & Siluanus, & Ti-
motheus, Eccleſiæ Theſſalo-
nicenſium in Deo Patre noſtro,
2 & Domino Ieſu Chriſto. Gratia
vobis, & pax à Deo Patre noſtro,
3 & Domino Ieſu Chriſto. Gratias
agere debemus ſemper Deo pro
vobis fratres, ita vt dignum eſt,
quoniam ſupercreſcit fides ve-
ſtra, & abundat charitas vniuſcu-
4 iuſque veſtrum in inuicem: ita vt
& noſipſi in vobis gloriemur in
Eccleſijs Dei, pro patientia ve-
ſtra, & fide, in omnibus perſecu-
tionibus veſtris, & tribulationi-
bus quas ſuſtinetis in exemplum
5 iuſti iudicij Dei, vt digni habea-
6 mini in regno Dei, pro quo &
patimini, ſi tamē iuſtum eſt apud
Deum, retribuere tribulationem
7 iis, qui vos tribulant: & vobis qui
tribulamini, requiem nobiſcum,
in reuelatione Domini Ieſu de
cœlo, cum Angelis virtutis eius,
8 in flamma ignis, dantis vindictā
iis qui non nouerunt Deum, &
qui nō obediunt Euangelio Do-
9 mini noſtri Ieſu Chriſti: qui pœ-
nas dabunt in interitu æternas
à facie Domini, & à gloria virtu-
10 tis eius: cum venerit glorificari
in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri
in omnib. qui crediderunt: quia
creditum eſt teſtimonium noſtrū
11 ſuper vos in die illo. In quo etiam
oramus ſemper pro vobis, vt di-
gnetur vos vocatione ſua Deus
noſter

Paraphrasis.

Pavlvs, & Siluanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium per Deum Patrem noſtrum, & Dominum Ieſum Chriſtum 1 congregatæ, hanc epiſtolam mittunt, Gratia, & pax ſpiritualis à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, vobis ſit. 2 Non parū deuinctos nos eſſe exiſtimamus ad agendū frequenter gratias Deo, 3 ſicut par eſt pro vobis, ô fratres, eo quod in dies fides veſtra in Deum augetur, & mutua inter vos charitas perficitur. 4 Ita vt & nos ipſi commendantes, & glorificantes vos apud fideles aliarum Eccleſiarum, gloriam, & venerationem conſequamur pro patientia veſtra, & fide in perſecutionibus, & tribulationibus veſtris, quas paßi eſtis 5 in manifeſtationem iuſti iudicij Dei, 6 ita vt digni efficiamini regni ipſius, pro quo, & patimini. 7 Siquidem iuſtū eſt apud Deum pœnā dignam ijs, qui vos tribulant; & vobis qui ab eis patimini, 8 requiē, & fœlicitatem retribuere in ſocietate noſtra, cum venerit Dominus Ieſus Chriſtus de cœlo 9 cum Angelis, & miniſtris potentiæ ſuæ, comitatus etiā flamma ignis, quo punientur, & vindicta ſumetur de ijs, 10 qui non nouerunt, neq; colunt Deum: & 11 qui non obediunt Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti, nec patiuntur illud prædicari, & per Eccleſiam Dei diſſeminari, & fructum ferre. Qui

noſter, & impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei
12 in virtute, vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in illo, ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

ſanè 12 pœnas æternas ſuo peccato debitas in ſpirituali interitu luent 13 ab ipſo Domino præſente in gloria, & maieſtate virtutis ſuæ infligendas, & pronunciandas eo die, in quo venerit vt propter ſalutem, & præmium omnium iuſtorum, qui crediderunt Euangelio, 14 & fidem operibus compleuerunt, 15 gloria, & 16 laus ab Angelis, & hominibus eis mirificè tribuatur. 17 Eo quod crediderint mihi prædicanti, & prænuncianti de præmiis, & ſuppliciis, 18 quæ eo die futura ſunt: 19 qua in re etiam poſtquam credidiſtis, oramus ſemper pro vobis, vt dignos vocatione ſua vos efficiat Deus noſter: & compleat in vobis, 20 ac omne deſiderium bonæ voluntatis ſuæ, quod eſt de omni opere virtutis in vobis perficiat, & opere exequatur, & 21 tolerantiam contra perſequutiones, quod eſt opus fidei, tribuens, 22 potentiam, & robur vobis largiatur, vt nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti etiam in vita hac 23 glorificetur ab hominibus, & Angelis conſiderantibus patientiam, & tolerantiam veſtram, & vos etiam virtute illius cum 24 eo gloriam conſequamini, & gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

ANNOTATIONES.

1. Idem omnino exordium eſt huius epiſtolæ, & prioris, vt notarunt Theophylactus, & Oecumenius, & ita idem omnino dicunt de hoc dicendum eſſe, quod de illo notatum eſt. Cumq; vt ibi obſeruauimus, illud *in Deo Patre*, in ea epiſtola referatur ad Eccleſiam, non autem ad ſequentia etiam in hac referri debet: ideo addidimus vocem *congregatæ*, vt eam diſtingueremus ab Eccleſia Gentilium, ſicut ibi dictum eſt. Theodoretus hoc loco refert ad ſalutationem ſequentem: verùm cum in ſalutatione dicat, *à Deo Patre noſtro, &c.* ſuperuacaneum eſt ad illam hoc modo referre.

2. Addidimus verbum *ſit*, ſicut in ſalutatione prioris epiſtolæ: circa initium autem, & ſalutationem epiſtolæ idem notandum omnino eſt, quod in cap. 1. epiſtolæ ad Romanos obſeruauimus.

3. Verbum *debemus*, denotat obligationem gratitudinis erga Deum: & ita illud interpretati ſumus in paraphraſi, vtitur autem Paulus numero plurali, quia loquitur etiam pro Siluano, & Timotheo, id quod eodem modo intelligitur in periodo ſequente.

4. Non dicit *glorieмur*, quaſi ipſe Paulus, Siluanus, & Timotheus, laudarent

Digitized by Google

darent ſuam prædicationem, quod ita in Theſſalonicenſibus fructificaſſent, ſed quod ipſi commendantes eorum fidem, gloriam, & laudem ab Eccleſiis conſequerentur, vt in paraphraſi explicuimus.

5. Pro *in exemplum*, quod vertit vulgatus, Græcè eſt ἔνδειγμα, & deeſt præpoſitio *in*: eſt autem idem quod documentum, ſeu manifeſtatio: denotat autem Paulus patientiam Theſſalonicenſium, ſicut etiam iniuriam ipſis illatam ab aduerſariis futuram in manifeſtatione diuini iudicij, cum in iudicio videbunt impii, quos afflixerunt.

6. Pro *vt*, in Græco eſt εἰς τὸ, quod Latine interpretati ſumus adeo *vt*.

7. Pro *ſi tamen*, Græcè eſt εἴπερ, Latinè, ſiquidem, vel quandoquidem, quod quidem notant Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius non fuiſſe poſitum dubitationis, ſed aſſeuerationis gratia. Chryſoſtomus legit *ſi tamen*: ita vt *ſi*, non ſit dubitantis, ſed affirmantis, Oecumenius verò alio etiam modo, videlicet iuxta quandam interrogationem, ac ſi dixiſſet, ſi certè iuſtum ducit Deus, quod videlicet omnino iuſtum dicat.

8. Pro *retributionem*, Græcè eſt θλίψιν, Latinè eſt tribulationem: nos verò interpretati ſumus pœnam, quam Deus propter peccata infliget.

9. Per Angelos virtutis intelligit eos, qui futuri ſunt miniſtri potentiæ ſuæ in die illa iudicij.

10. Per eos, qui non nouerunt Deum, denotat infideles, quorum infidelitas culpæ imputatur.

11. Græci putant, ideò dixiſſe Paulum puniendos eſſe eos, qui non obediunt Euangelio, hoc eſt, qui non credunt prædicationi illius, vt oſtenderet multo maiori ratione puniendos eſſe eos qui impediunt fidem illius. Ego verò exiſtimo de vtriſque intellexiſſe.

12. In Græco eſt ὄλεθρον αἰώνιον, Latinè interitum æternum, ſenſus autem eodem recidit: nam pœnæ illæ futuræ ſunt æternæ, & in interitu, ſeu morte ſpirituali.

13. *A facie Domini*, aliqui interpretantur à furore, nam in facie ira, & furor agnoſcitur Pſal. 50. *Auerte faciem tuam à peccatis meis*, hoc eſt, *furorem tuum.* Pſalm. 20. *Pones eos, vt clibanum ignis in tempore vultus tui; Dominus in ira ſua conturbabit eos, &c.* vbi per vultum furor ſignificatur. Theophylactus, Oecumenius cum Chryſoſtomo ita explicant, vt ſignificet Paulus ſummam facilitatem, & quam ſine labore damnati luent pœnas ſui peccati, videlicet ſolo aſpectu faciei Domini. Ego verò puto denotari per faciem præſentiam iudicis proferentis ſententiam, & ideo addidiſſe Paulum, *& à gloria virtutis eius*; quia nimirum non ſolum præſentia ſua, ſed etiam cum magna maieſtate, & gloria, ſicut ſupremus iudex in throno ſuo ſententiam dicturus eſt.

Digitized by Google

14. Hunc numerũ addidimus eo quod fides ſola non ſufficit ad iuſtificationem,& beatitudinem conſequendam.

15. Glorificari Chriſtum in Sanctis,idem eſt,quod propter iuſtorum ſalutem,& præmium, gloriam illi ab hominibus tribui, quia nimirum glorioſum ipſum ob hanc cauſam prædicabunt.

16. Admiratio hoc loco ſumitur pro laude, pro qua interdum vſurpari notauimus 3. part. diſputat. 62. cap. 4. & ita hoc loco admirabilis idem eſt,quod laudabilis.

17. Reddit cauſam eius,quod proximè dixerat.

18. Quod ait Paulus *in illo die*, Theophylactus,& Theodoretus ita explicant, vt in illo die iudicij, Deus mirabilis appareat, & ita referunt non ad id,quod proximè, ſed quod remotè præceſſerat: qui ſanè ſenſus contextui vix quadrare poteſt. Oecumenius verò ita, vt ſenſus ſit, in illa die futurum manifeſtum, quod Theſſalonicenſes credidiſſent, cum eſſent multi alij,qui fidem ſimularent.

19. Illud *in quo*, non eſt referendum ad diem, quaſi ſenſus ſit, in illo die,ſed ad rem de qua agebat.

20. Per voluntatem,intelligit Paulus antecedentem, quæ dicitur deſiderium noſtræ ſalutis,& perfectionis, ſicut in paraphraſi explicuimus. De qua voluntate multa diximus, 1. part. diſp. 83. cap. 3.

21. Opus fidei aliqui interpretantur, confeſsionem. Theodoretus, & Theophylactus exponunt tolerantiam in laboribus,& perſequutionibus,quæ quidem naſcitur ex fide, & ſpe, quem ſenſum multò magis contextui quadrare exiſtimo. Oecumenius expendit,quod non dixerit Paulus fidem,ſed opus fidei,non tamen explicat,quid denotare voluerit.

22. In virtute,vt Græci explicant, idem eſt, quod in potentia, & robore, nimirum gratiæ collatæ à Deo. Præpoſitio autem *in* hoc loco idem eſt,quod *per*, quod frequens in Paulo eſſe notauimus 3. part. diſput. 94. cap. 2.

23. Per clarificationem Dei,hoc loco intelligit Paulus laudem,& gloriam Deo tribuendam.

24. Contra verò per clarificationem noſtram, denotat beatitudinem quam ſumus conſequuturi in ſocietate Sanctorum.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM
Capitis II.

IAm verò Paulus in hoc capite confutat falſam opinionem, quam ſuaſione aliquorum Theſſalonicenſes de aduentu Antichriſti conceperant: occaſione cuius iterum ad eos hanc poſteriorem epiſtolam ſcripſit, vt in argumento illius notauimus, & vera ſigna atque indicia aduentus Antichriſti deſcribit.

Capvt II.

1 ROgamus autem vos fratres,
per aduentum Domini no-
ſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ con-
2 gregationis in ipſum, vt non citò
mouea mini à veſtro ſenſu, neque
terreamini, neque per Spiritum,
neque per ſermonem, neque per
epiſtolam, tanquam per nos miſ-
3 ſam, quaſi inſtet dies Domini. Ne
quis vos ſeducat vllo modo: quo-
niam niſi venerit diſceſſio pri-
mum, & reuelatus fuerit homo
4 peccati, filius perditionis, qui ad-
uerſatur & extollitur ſupra omne
quod dicitur Deus, aut quod co-
litur, ita vt in templo Dei ſedeat,
oſtendens ſe tanquam ſit Deus.
5 Non retinetis quod cum adhuc
eſſem apud vos, hæc dicebam vo-
6 bis? Et nunc quid detineat ſcitis,
vt

Paraphrasis.

HOrtamur autem 1 vos fratres, & obſecramus per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, 2 & Sanctorum noſtrorum in ipſum congregatorum, quos & cum eo venturos quoque iam vobis ſcripſimus, ne citò moueamini ab ea opinione, & ſententia, quam de aduentu Chriſti à nobis edocti tenetis. 3 Neq; falſo timore terreamini decepti ab aliquo, 4 quaſi Propheta ſermonis 5 prædicatione, & ſuaſione alicuius, aut epiſtola aliqua 6 nomine noſtro ad vos miſſa, quaſi iam inſtet dies aduentus Domini ad iudicandum, 7 neque vllo alio modo in hac re vos ſeducat. Quoniam niſi prius 8 venerit Antichriſtus, qui faciet homines à Deo deficere, & Apoſtatare, & manifeſtè

vt reueletur in ſuo tempore.
7 (Nam myſterium iam operatur
iniquitatis; tantum vt qui tenet
nũc,teneat,donec de medio fiat.)
8 Et tunc reuelabitur ille iniquus,
quem Dominus Ieſus interficiet
ſpiritu oris ſui,&deſtruet illuſtra-
9 tione aduentus ſui eum, cuius eſt
aduentus ſecũdum operationem
Satanæ,in omni virtute,& ſignis,
10 & prodigiis mendacibus, & in o-
mni ſeductione iniquitatis iis qui
pereunt; eo quod charitatem ve-
ritatis non receperunt, vt ſalui
11 fierent. Ideò mittet illis Deus o-
perationem erroris, vt credant
12 mendacio: vt iudicentur omnes,
qui non crediderunt veritati, ſed
13 conſenſerunt iniquitati. Nos au-
tem debemus gratias agere Deo
ſemper pro vobis, fratres dilecti
à Deo, quod elegerit vos Deus
primitias in ſalutem, in ſanctifi-
catione Spiritus, & in fide verita-
14 tis. Ad quod & vocauit vos per
Euangelium noſtrum,in acquiſi-
tionem gloriæ Domini noſtri Ie-
15 ſu Chriſti. Itaque fratres ſtate, &
tenete traditiones quas didiciſtis,
ſiue per ſermonem, ſiue per epi-
16 ſtolam noſtram. Ipſe autem Do-
minus noſter Ieſus Chriſtus, &
Deus, & Pater noſter qui dilexit
nos,&dedit conſolationem æter-
nam, & ſpem bonã in gratia, ex-
17 hortetur corda veſtra,&cõfirmet
in omni opere,& ſermone bono.

apparuerit homo ille, 9 qui omnem operationem peccati in ſe ſuſcipiet, & 10 ſe ipſum, & alios multos perdet, 11 qui non tantum vero numini, ſed falſis etiam diis, & idolis quæ dij dicuntur, & vt tales coluntur, aduerſabitur, & ſuper illa ita extolletur, vt nihil aliud, vt Deum coli patiatur, ſed ipſe 12 in templis, vbi Deus ab omnibus fidelibus colitur, publicè ſedeat, & collocetur docens ſe ſolum verum Deum eſſe, & vt talem adorari debere, non veniet Chriſtus ad iudicandum. 13 Non retinetis memoria, quod agens apud vos, dicebam vobis, 14 non venturum Chriſtum, niſi prius Antichriſtus venerit? 15 quid autem nunc impedimento ſit, & detineat, quominus Antichriſtus veniat, 16 & ſuo tandem tempore manifeſtè appareat, bene noſtis. (17 Dixi autem vt manifeſtè appareat: ſuo tempore: nam 18 typus, & figura Antichriſti nunc certè in mundo eſt, & operatur, ſiquidem multi ſunt Antichriſti, qui membra ſunt diaboli, & ipſius Antichriſti, qui in fine mundi venturus eſt, mores ſectantur, ipſe autem nondum venit, nec manifeſtè apparuit) 19 id autem, quod detinet, & impedimento eſt, quo minus Antichriſtus veniat, & in mundo manifeſtetur, tantum eſt, vt filij Dei prædeſtinati, qui nunc veram fidem, & charitatem tenent, eam retineant, & in ea vſque ad mortem perſeuerent, 20 donec vitam finiant, 21 qui tamen alioquin aduentu Antichriſti à cha-

Digitized by Google

charitate, & fide Chriſti deficerent. 22 Tunc autem cum impletus fuerit numerus hic prædeſtinatorum: manifeſtè veniet, & reuelabitur ille iniquus homo, & Antichriſtus, quem Dominus Ieſus interficiet 23 ſolo verbo oris ſui, & maieſtate gloriæ, in qua adueniet, deſtruet eum. Cuius aduentus 24 ope Satanæ efficax erit exhibendo omnem potentiam, ſigna, & prodigia mendacia, & ſeducendo 25 quouis modo eos, qui peribunt, & damnabuntur, eo quod 26 Chriſtum, qui eſt vera charitas erga nos, non recipient. Qua de cauſa Deus permittet eos errare, 27 & credere falſæ prædicationi ipſius Antichriſti, 28 & ita non ſolùm punientur, ſed iuſto Dei iudicio iudicati pœnas luent, omnes quotquot non receperunt Chriſtum, neque veritati crediderunt; ſed iniquitatem, & Antichriſtum ſequuti fuerint. Nos autem debemus Deo gratias agere ſemper pro vobis fratres adeò dilecti, quod vos elegerit 29 veluti primos, & præcipuos 30 ſaluandos elegerit 31 per ſanctificationem ſpiritus, & fidem veritatis 32 in quam ſanctificationem, & fidem vocauit vos media mea Euangelij prædicatione, 33 vt gloriam cum ipſo Chriſto conſequeremini. Ergo fratres in cœpto perſeuerate, & memoria retinete, atque opere ſequimini 34 traditiones, qualis eſt hæc de aduentu Antichriſti, quas à me ſiue verbo, ſiue ſcripto didiciſtis: ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus 35 Deus, & Pater noſter, qui dilexit nos, & conſolatus eſt vos æterna conſolatione, quæ eſt in ſpe æternæ gloriæ 36 per gratiam, 37 conſoletur, & conſolatione exhortetur, & moueat corda veſtra ad omne opus, & ſermonem bonum, atque in eo 38 vſq; in finem confirmet.

ANNOTATIONES.

1. *Rogamus* poſitũ fuiſſe pro eo, quod eſt exhortamur, notauit Theodoretus, & Theophylactus.

2. Per congregationem intelligit Paulus, ſanctos omnes, quos dixerat in præcedente epiſtola cap. 4. futuros cum Chriſto in aduentu illius, ſicut in paraphraſi explicuimus. Neque enim Paulus exhortatur ſolùm per congregationem, ſed per aduentum congregationis: non enim dixit, *& per noſtram congregationem*, ſed *& noſtræ congregationis*, ſcilicet aduentum, de quo antea dixerat.

3. Quamuis in præcedente epiſtola cap. 4. ſerio Theſſalonicenſibus Paulus ſuaſiſſet vt cauti, & prouidi eſſent pro aduentu Domini, eo quod ſicut fur inopinato tempore venturus ſit: tamen in hoc capite non vult Paulus vt vano, & falſo timore aduentus Domini terreantur: vt non illud valde conueniens eſt, ita etiam hoc non parum nocere poſſet. Et ideo addidimus in paraphraſi illud, *falſo timore*.

4. Per

4. Per ſpiritum Græci intelligunt ſpiritum nequam, hoc eſt, dæmonem, per quem Pſeudo Apoſtoli loquebantur: alij intelligunt fictam reuelationem, aut ficta Spiritus ſancti miracula. Mihi placet expoſitio paraphraſis, vt per ſpiritum intelligatur Propheta, ſicut prophetiæ ſpiritus, non verus, ſed apparens.

5. Per ſermonem intelligit Paulus vocis prædicationem, & ſuaſionem.

6. Per epiſtolam non quamcunque intelligit, ſed miſſam nomine ipſius, ſicut in paraphraſi.

7. Excludit omnem alium modum, quo in hac re decipi poterant.

8. Nomine diſceſsionis aliqui intelligunt defectionem à Romano Imperio. Non quod ſtatim venturus eſſet Antichriſtus, ſed quod non antea, quam deficeret. Græci autem, & recentiores nonnulli intelligunt Antichriſtum ipſum, quorum interpretationem ſequuti ſumus in paraphraſi.

9. Græci omnes explicant hominem peccati, eo modo, quo nos in paraphraſi.

10. Filius perditionis dicitur, homo perditus, phraſi Hebraica, ſicut ſæpe monuimus.

11. Senſus, quem in hoc numero ſequuti ſumus, eſt omnium Græcorum, & colligitur non obſcurè ex illis verbis, *ſuper omne quod dicitur Deus, &c.* per quæ denotantur idola, & falſi Dij, his enim omnibus aduerſabitur etiam Antichriſtus, vt ipſe ſolus tanquam verus Deus colatur, ſicut ex contextu ipſo patet, ita Irenæus, Cyrillus Hieroſolymitanus, locis citandis numero ſequenti.

12. Templum aliqui interpretantur Hieroſolymitanum, quod dicunt ab Antichriſto reædificandum: quod videlicet in eo ſeſſurus ſit, & tanquam Deus ab hominibus colendus. Ita Irenæus lib. 3. aduerſus hæreſes cap. 6. & lib. 5. cap. 25. Cyrillus Hieroſolymitanus catecheſi 15. & Damaſcenus lib. 4. de fide cap. 27. Anſelmus verò per templum intelligit animas hominum, in quibus Antichriſtus ſeſſurus erit, & ab eis etiam adorandus. Auguſtinus lib. 20. de ciuitate capite 19. cenſet per templum non denotari locum, in quo ſeſſurus ſit Antichriſtus, ſed eo loco ſignificari Antichriſtum cum ſuo populo, & ita non eſſe legendum, *in templo, ſed in templum*, ac ſi Paulus diceret, Antichriſtum ſeſſurum, vt templum, ſeu vt Eccleſiam, quaſi ipſe cum ſuo populo Eccleſiam facturus ſit. Mihi placet expoſitio Grecorum, quam in paraphraſi expreſsi, vt nomine templi intelligatur quodcumque templum, in quo tanquam Deus colendus erit Antichriſtus.

13. Grecè eſt οὐ μνημονεύετε, Latinè *non meminiſtis, ſeu memoriam retinetis*, atque hinc conſtat de hac re Paulum iterum Theſſalonicenſes verbo

monuiſſe

Digitized by Google

monuiſſe, cum apud eos fuit. Addidimus autem illud *memoria*, vt exprimeremus ſenſum Pauli.

14. Id quod Theſſalonicenſibus dixerat Paulus, & de quo dicit, *non retinetis*, expreſsimus num. illo 15.

15. Pro eo, quod vulgatus habet, *quod detineat*, Græcè eſt τὸ κατέχον, hoc eſt, impediens, ſiue impedimentum: eſt autem locus non parùm difficilis, quem Auguſt. lib. 20. de ciuitate Dei cap. 19. ſe neſcire fatetur: Græci duas referunt expoſitiones. Prior eſt, vt id quod impediebat aduentum Antichriſti, eſſet Romanum imperium, quo perſeuerante Antichriſtus non eſſet venturus. Et hanc ſequitur Chryſoſtomus, & cæteri Græci magis probare videntur. Poſterior eſt, vt id quod impedit, ſit Spiritus ſanctus, quo autem pacto hoc impedimentum ad Spiritum ſanctum pertineat, Theophylactus explicat ratione præfinitionis: nos autem in paraphraſi ratione gratiæ externæ protectionis, quam expreſsit Paulus num. 19.

16. Illud, *Vt reueletur in ſuo tempore*, non refertur ad verbum *ſcitis*, ſed ad illud, *& nunc quid detineat*, & ideò verbum *ſcitis*, poſtpoſuimus. Præterea particula *Vt*, non denotat hoc loco cauſam finalem, ſed euentum: quia euentus Antichriſti non eſt voluntatis, & intentionis Dei. Quando autem *Vt*, denotet cauſam, quando autem euentum, ex profeſſo tractauimus prima part. diſp. 95. cap. 7.

17. Totum hunc numerum legimus per parentheſin, & aliqua verba proximè præcedentia repetiuimus, vt explicaremus connexionem particulæ cauſalis *nam*.

18. Myſterium aliqui legunt in caſu accuſandi, aliqui verò in caſu nominandi; vt ſcilicet Antichriſtus in ſuis diſcipulis operetur iam falſam religionem, quæ eſt myſterium iniquitatis; vel Antichriſtus, qui futurus eſt myſterium iniquitatis, per ſuos diſcipulos iam operetur. Caietanus legit in caſu accuſandi, ſed per myſterium intelligit complementum iniquitatum Imperij Romani, quod putat vocari myſterium, quia ſolùm Deo notum ſit: vt ſenſus ſit: Non aliter impediri nunc aduentum Antichriſti ab Imperio Romano, niſi quia operatur interim complementum iniquitatum, vt tandem illis completis veniat Antichriſtus. Oecumenius, & Theophylactus, & autor commentariorum apud Ambroſium, per myſterium intelligunt Neronem, & legunt in caſu nominandi in hunc ſenſum; vt Nero qui eſſet typus Antichriſti, tunc operaretur: Theodoretus verò intelligit omnes hæreticos, qui falſam doctrinam, & religionem docebant, quod vocari putat myſterium, quia erant typus, & figura ipſius Antichriſti, eius mores imitantes. Quæ expoſitio mihi placet, eo quod myſterium opponat Paulus manifeſtæ reuelationi, & apparitioni Antichri-

Digitized by Google

ſti; ex quo ſequitur per myſterium intelligere Paulum Antichriſtum in vmbra, & figura, nondum manifeſtum, qua ratione Ioannes 1. Epiſt. cap. 2. dixit, *Et nunc Antichriſti multi facti ſunt*, & infra, *Quis eſt mendax, niſi is, qui negat quoniam Ieſus eſt Chriſtus, hic eſt Antichriſtus.*

19. Explicat in hoc numero Paulus, quid ſit id, quod detineat, & impedimentum ſit, quominus veniat Antichriſtus, & refertur ad id, quod dixit num. 17. numero autem 19. & 20. legimus per parentheſin, vt contextus melius appareret. Aduerbium autem *tantùm*, putat Caietanus coniungendum eſſe cum præcedentibus, vt ſenſus ſit, *nam qui iam detinet, iam operatur ſolùm iniquitatis myſterium*, & ita cenſet aduerbium *tantùm*, commate diſpungendum eſſe à ſequentibus; ſenſus tamen valde extortus eſt, & multò melius ceteri expoſitores coniungunt cum ſequentibus, hoc modo, *tantum vt qui tenet, nunc teneat*. Per id autem, quod detinet, intelligunt Theophylactus, Oecumenius, & Chryſoſtomus, Romanum Imperium in hunc ſenſum tantum vt quod impedit aduentum Antichriſti, impediat, donec è medio tollatur impedimentum, videlicet Romanum Imperium. Verum cum iam finitum fuerit Romanum Imperium, & nondum Antichriſtus venerit, non videtur, quo pacto id ſit, quod impediat aduentum eius. Alij (vt refert Theophylactus) intelligunt æternam præfinitionem Dei, ſed ij non explicant, quid ſignificet illud, *donec de medio fiat*. Mihi tamen maximè placuit expoſitio paraphraſis, vt id, quod detinet, ſit gratia protectionis externæ pertinens ad perſeuerantiam iuſtorum; ſicut autem non venit Antichriſtus propter iuſtos, qui in aduentu eius deficerent, nec perſecutiones eius ferrent, ſic etiam propter alios breuiabuntur dies Antichriſti, iuxta illud Matth. 24. *Sed propter electos breuiabuntur*. Porrò tenere hoc loco, non eſt idem, quod detinere, vt Græci putant, ſed idem quod tenere fidem, & charitatem, iuxta illud Apocal. 3. *Tene, quod habes.*

20. De medio fieri, hoc loco idem eſt, quod è medio tolli, & mori, ſeu vitam finire, vt in paraphraſi, & referri debet ad eum, de quo dixerat, *Vt qui tenet.*

21. Addidimus hunc numerum ad explicandam gratiam externæ protectionis, quæ detinet aduentum Antichriſti: nam gratia Dei non mediocris eſt, vt is, qui aduentu Antichriſti à charitate, & fide deficeret, ante aduentum vitam finiat, qualem gratiam agnouit ſapiens Sapientiæ 4. *Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius, &c.* de quo genere gratiæ fuſius tractauimus 1. part. diſp. 67. cap. 4. ex mente Auguſtini, vbi latè tractatum fuit à nobis eo loco de ipſius mente.

22. *Tunc*, eo loco ſecundum ſenſum Græcorum, & autoris commentariorum apud Ambroſium refertur ad tempus, quo fuerit finitum

Digitized by Google

rum Imperium Romanum, & ſic refert Caietanus, ita tamen vt non affirmet tempore proximè ſequente venturum Antichriſtum, ſed denotet non antea venturum. Græci verò non expendunt vim huius aduerbij: ego verò puto referendum ad tempus, quod in paraphraſi expoſuimus, ita vt proximè poſt illud venturus ſit Antichriſtus.

23. *Spiritus oris Chriſti*, denotat verbum, quod ſpiritu oris eius firmabitur, iuxta illud Pſalmi 32. *Et Spiritu oris eius omnis virtus eorum*, hoc eſt verbo eius. Vt ita ſignificet Paulus ſummam facilitatem, & potentiam, qua Chriſtus ſine labore aduerſus Antichriſtum pugnabit, redundat autem in hoc num. vox *eum*.

24. Operatio Satanæ hoc loco denotat auxilium, & opem illius: ponitur autem verbum *eſt* præſentis, *pro erit*, futuri, & ita nos expoſuimus.

25. Per omnem ſeductionem intelligit Paulus omnem modum ſeducendi: vtitur autem in hoc numero verbo præſentis pro verbo futuri, vt frequens illi eſt, & ita ſumus interpretati.

26. Charitas veritatis, idem eſt quod vera charitas, & hanc eſſe Chriſtum, docent Græci patres in hunc locum.

27. Verbum *immittet*, quo vtitur Paulus, accipiendum eſt ſecundum permiſsionem tantum, vt in paraphraſi: per mendacium autem intelligit falſam prædicationem Antichriſti.

28. Non dixit Paulus *punientur*, ſed *iudicentur*, vt denotaret eos pœnas ſoluturos ſecundum iuſtum Dei iudicium.

29. Nonnulli codices Græci habent ἀπ' ἀρχῆς, hoc eſt, ab initio: alij autem ἀπαρχὰς, hoc eſt, primitias: vocat autem Paulus primitias præcipuos fructus; nam fructuum primitiæ præcipuæ eſſe ſolent.

30. In ſalutem, *idem eſt*, quod ſaluandos.

31. Oſtendit media diuinæ electionis, per quæ Deus homines ad ſalutem eligit, & perducit.

32. *Ad quod*, idem eſt, quod ad quam ſanctificationem, & fidem, refertur enim ad id, quod proximè præceſſerat.

33. Adquiſitionem gloriæ aliqui referunt ad ipſum Deum in hunc ſenſum, vt ipſe adquiſiturus ſit ſibi electos in gloriam ſuam cum Chriſto. Ita Oecumenius expreſsè, & indicat Theophylactus. Mihi placet expoſitio paraphraſis, quam habent etiam Gagneius, & Caietanus.

34. Hic locus efficax eſt ad probandum contra hæreticos noſtri temporis traditiones, quas non ſcriptas, ſed verbo tantum Eccleſia accepit à Chriſto, & ab Apoſtolis, quem recentiores contra hæreticos diſputantes expendunt.

Digitized by Google

5 quòd quæcunque præcipimus, &
facitis, & facietis. Dominus au-
tem dirigat corda veſtra in chari-
tate Dei,& patientia Chriſti. De-
6 nunciamus autem vobis fratres
in nomine Domini noſtri IESV
Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab om-
ni fratre ambulante inordinatè,
& non ſecundum traditionem,
7 quam acceperunt à nobis. Ipſi e-
nim ſcitis, quemadmodum opor-
teat imitari nos: quoniam nõ in-
8 quieti fuimus inter vos, neque
gratis panem manducauimus ab
aliquo, ſed in labore, & in fatiga-
tione nocte, & die operantes, ne
9 quem veſtrum grauaremus. Non
quaſi non habuerimus poteſta-
tem; ſed vt nóſmetipſos formam
10 daremus vobis ad imitãdum nos.
Nam & cum eſſemus apud vos,
hoc denuntiabamus vobis; quo-
11 niam ſi quis non vult operari, nec
manducet. Audiuimus enim in-
ter vos quoſdam ambulantes in-
12 quietè, nihil operantes, ſed cu-
rioſè agentes. Iis autem qui eiuſ-
modi ſunt, denuntiamus, & ob-
ſecramus in Domino IESV, vt
cum ſilentio operantes, ſuum pa-
13 nem manducent. Vos autem fra-
tres, nolite deficere benefacien-
14 tes. Quòd ſi quis non obedit ver-
bo noſtro, per epiſtolam, hunc
notate; & ne commiſceamini cum
15 illo, vt cõfundatur: & nolite quaſi
inimicum exiſtimare, ſed corripi-
16 te vt fratrem. Ipſe autem Deus
pacis

*decipere contendunt: non enim omni-
bus hominib', etiam ſi boni, & Chri-
ſtiani appareant, 7 fidendum eſt:
8 Deus autem talis eſt, vt neminem
decipere poſſit, & cui ideò ex corde
fidendum ſit, qui in cœpto vos confir-
mabit vſque in finem, & cuſtodiet,
ne ab aliquo huiuſmodi decipiamini,
9 credimuſq; de vobis, qui in Domino
eſtis fratres noſtri, 10 quod quæcun-
que, ſiue ſcripto, ſiue etiã verbo præ-
cepimus, 11 facitis: & confidimus
quod ea facietis. Dominus autem cor-
da veſtra per rectum tramitem cha-
ritatis, & ſuſtinentiæ, 12 inſtar
Chriſti, ſeu perſeuerantiæ vſque in fi-
nem incedere faciat. Id autem vobis
fratres denuntiamus, & præcipimus
in nomine, & autoritate Domini no-
ſtri IESV Chriſti, vt euitetis omnem
hominem, qui in eadem religione, &
fide vobiſcum communicare videtur,
13 otioſe tamen, & non ſecundum
traditionem, quam à nobis 14 acce-
pit, viuentem. Bene enim noſtis, in
quo oporteat, vt nos imitemini: neque
enim otioſi fuimus inter vos, neque
abſq; labore, & merito panem 15 ad
manducandum ab aliquo accepimus;
ſed aſſiduo labore, & fatigatione no-
ctu, & interdiu operantes 16 ſubſi-
dium nobis comparauimus, ne cui ve-
ſtrum oneri eſſemus, alimenta ab eo
accipientes. Non quod poteſtatem nõ
habuerimus accipiendi à vobis neceſ-
ſaria pro vitæ ſuſtentatione, ſed vt in
nobis ipſis exprimeremus formam,*

Digitized by Google

pacis det vobis pacem ſempiter-
17 nam in omni loco. Dominus ſit
cum omnibus vobis. Salutatio,
mea manu Pauli: quod eſt ſignum
18 in omni epiſtola, ita ſcribo. Gra-
tia Domini noſtri IESV Chriſti
cum omnibus vobis. Amen.

& normam viuendi, ſecundum quam nos imitaremini: 18 nec ſolùm reipſa huius rei vobis præbuimus exemplū, ſed etiam verbo id ſæpius monuimus. Nam cum eſſemus apud vos, id verbo denūtiabamus vobis, 19 quod ſi quis non vult laborare, ſed otioſus eſſe, ei cibum non præbeatis: 20 dixi autem & præcepi vobis, vt euitaretis otioſos: audiui enim inter vos quoſdā 21 otioſe viuere, nihil operantes, 22 quod alicuius momenti ſit, 23 ſed ſatagentes, & rebus inanibus nimium intendentes; iis autē, qui eiuſmodi ſunt denuntiamus & obſecramus per Dominum Ieſum, vt cum ſilentio, & quiete operantes panem ſuum ſibi comparent, & manducent. Vos autem fratres, perſeuerate in benefaciendo aliis, quòd ſi quis nō obediret præcepto, & verbis noſtris, quæ per noſtram epiſtolam ad vos ſcribimus, hunc notate, ne cum eo communicetis. vt erubeſcat: nolite 24 tamen, vt inimicum eum habere, & tractare, ſed corripite vt fratrem. Ipſe autem Deus 25 autor pacis largiatur vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. 26 Ne autem vos aliquis falſa aliqua epiſtolā nomine meo ſcripta decipiat ſalutatio m̄ anu mea ſcripta, 27 quæ eſt ſignum, & quaſi ſubſcriptio in omni mea epiſtola ſub fine 28 ita ſe habet. 29 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

ANNOTATIONES

1. *De cetero, eſt*, particula concludentis.
2. Illud ſine offenſione addidimus, vt ſenſum Pauli magis explicaremus.
3. Græce eſt δοξάζηται, Latine glorificetur, ſeu illuſtretur, aut magnificetur.
4. Ea quæ addidimus, tacite continebantur in illis verbis Pauli *ſicut, & apud vos.*
5. Sub verbo, liberemur, comprehendit ſeipſum, & reliquos.
6. Pro importunis Græcè eſt, ἀτόπων, hoc eſt inquietis, qui nimirum, nunquam in eodem loco permanent, & hi inconſtantes eſſe dicuntur: ideo interpretati ſumus in paraphraſi *inconſtantibus in fide*, hi autem importuni fidelibus eſſe ſolent, & ideo vulgatus *importunis* conuertit.
7. Illud, *non enim omnium eſt fides*, expoſitores Græci de fide actiue explicant in hunc ſenſum: vt dicat Paulus; non omnes, qui ſe fingunt Chriſtianos, vere credere, & fideles eſſe: ego vero puto accipi fidem paſſi-

paſsiue, ſicut in paraphraſi; ſic enim particula cauſalis recte cohæret, cum præcedentibus, vt patet, alio autem modo difficulter aptari poteſt. Adde etiam quod verba ſequentia per ſenſum aduerſatiuum prędictam interpretationem maxime confirmant.

8. Cum dixiſſet non omnibus hominibus fidendum eſſe, opponit eis Deum fidelem, cui plane fidendum ſit, eo quod neminem decipere velit, nec poſsit.

9. *Confidimus* comparatione præſentis vſurpatur, pro *credimus*: comparatione vero futuri in propria ſua ſignificatione, & ita in paraphraſi vtrumque expreſsimus.

10. *Quoniam* hoc loco capitur *pro quod*, ſicut etiam *quia* interdum hoc modo vſurpari ſolet.

11. Verbum, confidimus, reliquimus hoc loco in propria ſignificatione cum futuro *facietis*.

12. Per patientiam Chriſti intelligit Paulus perſeuerantiam, quæ per ſpem, & patientiam in aduerſitatibus confirmatur; addidit autẽ *Chriſti*, non tantum quia eſt donum Chriſti, ſed quia maximum, & illuſtre patientiæ exemplum Chriſtus nobis præbuit, & ideo diximus *inſtar Chriſti*; ita Theophylactus, qui alio etiam modo hunc locum explicat, vt dicatur patientia Chriſti, quia per illam expectamus Chriſtum.

13. *Pro inordinate* Gręcè eſt ἀτάκτως, quod ſignificat *extra ordinem*, verbũ autem ἀτάκτειν eſt militare, denotans de claſſe ſe ſubducere, interdum autem luxurioſe viuere, hic autem Paulus vſurpauit pro *otioſe*, ita Gręci Patres accipiunt Theophylactus, Oecumenius, putat autem Theophylactus, hos dici inordinatos generali quadam ratione; quia cum otioſe viuunt, non ſequuntur ordinem à Deo præſtitutum; ego vero puto pro *otioſe* vſurpari, quia qui luxurioſe viuunt, valde otioſi ſunt, & hoc eodem modo idem nomen vſurpari à Paulo in priori epiſtola cap. vlt. num. 33. ibidem notauimus; per fratrem autem intelligit Paulus hoc loco hominem Chriſtianum, de quo vult vt curam habeant Theſſalonicenſes; non autem de gentilibus. Porro autem hoc loco Paulum loqui de otioſis, quos dicit corripiendos, patet, quia alioquin non proponeret ſe in exemplum contra illos, quod nunquam otioſus fuerit, vt victum ſibi quæreret manibus ſuis, etiam ſi prædicationi Euangelij operam daret.

14. Per traditionem hoc loco intelligit non illam de Antichriſto, ſed eam, quæ erat de non otioſe viuendo, vt patet ex num. 19. cuius doctrinæ etiam meminit in priori epiſtola cap. 2.

15. Panem ab aliquo manducare, idem eſt quod ab aliquo ad manducandum accipere.

16. Ali-

noſter, & impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei
12 in virtute, vt clarificetur nomen Domini noſtri IeſuChriſti in vobis, & vos in illo, ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

ſanè 12 *pœnas æternas ſuo peccato debitas in ſpirituali interitu luent* 13 *ab ipſo Domino præſente in gloria, & maieſtate virtutis ſuæ infligendas, & pronunciandas eo die, in quo venerit vt propter ſalutem, & præmium omnium iuſtorum, qui crediderunt Euangelio,* 14 *& fidem operibus compleuerunt,* 15 *gloria, &* 16 *laus ab Angelis, & hominibus eis mirificè tribuatur.* 17 *Eo quod crediderint mihi prædicanti, & prænuncianti de præmiis, & ſuppliciis,* 18 *quæ eo die futura ſunt:* 19 *qua in re etiam poſtquam crediſtis, oramus ſemper pro vobis, vt dignos vocatione ſua vos efficiat Deus noſter: & compleat in vobis,* 20 *ac omne deſiderium bonæ voluntatis ſuæ, quod eſt de omni opere virtutis in vobis perficiat, & opere exequatur, &* 21 *tolerantiam contra perſequutiones, quod eſt opus fidei, tribuens,* 22 *potentiam, & robur vobis largiatur, vt nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti etiam in vita hac* 23 *glorificetur ab hominibus, & Angelis conſiderantibus patientiam, & tolerantiam veſtram, & vos etiam virtute illius cum* 24 *eo gloriam conſequamini, & gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.*

ANNOTATIONES.

1. Idem omnino exordium eſt huius epiſtolæ, & prioris, vt notarunt Theophylactus, & Oecumenius, & ita idem omnino dicunt de hoc dicendum eſſe, quod de illo notatum eſt. Cumq; vt ibi obſeruauimus, illud *in Deo Patre,* in ea epiſtola referatur ad Eccleſiam, non autem ad ſequentia etiam in hac referri debet: ideo addidimus vocem *congregata,* vt eam diſtingueremus ab Eccleſia Gentilium, ſicut ibi dictum eſt. Theodoretus hoc loco refert ad ſalutationem ſequentem: verùm cum in ſalutatione dicat, *à Deo Patre noſtro, &c.* ſuperuacaneum eſt ad illam hoc modo referre.

2. Addidimus verbum *ſit,* ſicut in ſalutatione prioris epiſtolæ: circa initium autem, & ſalutationem epiſtolæ idem notandum omnino eſt, quod in cap. 1. epiſtolæ ad Romanos obſeruauimus.

3. Verbum *debemus,* denotat obligationem gratitudinis erga Deum: & ita illud interpretati ſumus in paraphraſi, vtitur autem Paulus numero plurali, quia loquitur etiam pro Siluano, & Timotheo, id quod eodem modo intelligitur in periodo ſequente.

4. Non dicit *gloriamur,* quaſi ipſe Paulus, Siluanus, & Timotheus, laudarent

Digitized by Google

darent ſuam prædicationem, quod ita in Theſſalonicenſibus fructificaſſent, ſed quod ipſi commendantes eorum fidem, gloriam, & laudem ab Eccleſiis conſequerentur, vt in paraphraſi explicuimus.

5. Pro *in exemplum*, quod vertit vulgatus, Græcè eſt ἔνδειγμα, & deeſt præpoſitio *in*: eſt autem idem quod documentum, ſeu manifeſtatio: denotat autem Paulus patientiam Theſſalonicenſium, ſicut etiam iniuriam ipſis illatam ab aduerſariis futuram in manifeſtatione diuini iudicij, cum in iudicio videbunt impii, quos afflixerunt.

6. Pro *vt*, in Græco eſt εἰς τὸ, quod Latine interpretati ſumus adeo *vt*.

7. Pro *ſi tamen*, Græcè eſt εἴπερ, Latinè, ſiquidem, vel quandoquidem, quod quidem notant Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius non fuiſſe poſitum dubitationis, ſed aſſeuerationis gratia. Chryſoſtomus legit *ſi tamen*: ita vt *ſi*, non ſit dubitantis, ſed affirmantis, Oecumenius verò alio etiam modo, videlicet iuxta quandam interrogationem, ac ſi dixiſſet, ſi certè iuſtum ducit Deus, quod videlicet omnino iuſtum dicat.

8. Pro *retributionem*, Græcè eſt θλίψιν, Latinè eſt tribulationem: nos verò interpretati ſumus pœnam, quam Deus propter peccata infliget.

9. Per Angelos virtutis intelligit eos, qui futuri ſunt miniſtri potentiæ ſuæ in die illa iudicij.

10. Per eos, qui non nouerunt Deum, denotat infideles, quorum infidelitas culpæ imputatur.

11. Græci putant, ideò dixiſſe Paulum puniendos eſſe eos, qui non obediunt Euangelio, hoc eſt, qui non credunt prædicationi illius, vt oſtenderet multo maiori ratione puniendos eſſe eos qui impediunt fidem illius. Ego verò exiſtimo de vtriſque intellexiſſe.

12. In Græco eſt ὄλεθρον αἰώνιον, Latinè interitum æternum, ſenſus autem eodem recidit: nam pœnæ illæ futuræ ſunt æternæ, & in interitu, ſeu morte ſpirituali.

13. *A facie Domini*, aliqui interpretantur à furore, nam in facie ira, & furor agnoſcitur Pſal. 50. *Auerte faciem tuam à peccatis meis*, hoc eſt, *furorem tuum*. Pſalm. 20. *Pones eos, vt clibanum ignis in tempore vultus tui; Dominus in ira ſua conturbabit eos, &c.* vbi per vultum furor ſignificatur. Theophylactus, Oecumenius cum Chryſoſtomo ita explicant, vt ſignificet Paulus ſummam facilitatem, & quam ſine labore damnati luent pœnas ſui peccati, videlicet ſolo aſpectu faciei Domini. Ego verò puto denotari per faciem præſentiam iudicis proferentis ſententiam, & ideo addidiſſe Paulum, *& à gloria virtutis eius;* quia nimirum non ſolum præſentia ſua, ſed etiam cum magna maieſtate, & gloria; ſicut ſupremus iudex in throno ſuo ſententiam dicturus eſt.

Digitized by Google

14. Hunc numerũ addidimus eo quod fides ſola non ſufficit ad iuſtificationem,& beatitudinem conſequendam.

15. Glorificari Chriſtum in Sanctis,idem eſt,quod propter iuſtorum ſalutem,& præmium, gloriam illi ab hominibus tribui, quia nimirum glorioſum ipſum ob hanc cauſam prædicabunt.

16. Admiratio hoc loco ſumitur pro laude, pro qua interdum vſurpari notauimus 3. part. diſputat. 62. cap. 4. & ita hoc loco admirabilis idem eſt,quod laudabilis.

17. Reddit cauſam eius,quod proximè dixerat.

18. Quod ait Paulus *in illo die*, Theophylactus,& Theodoretus ita explicant, vt in illo die iudicij, Deus mirabilis appareat, & ita referunt non ad id,quod proximè, ſed quod remotè præceſſerat: qui ſanè ſenſus contextui vix quadrare poteſt. Oecumenius verò ita, vt ſenſus ſit, in illa die futurum manifeſtum, quod Theſſalonicenſes credidiſſent, cum eſſent multi alij,qui fidem ſimularent.

19. Illud *in quo*, non eſt referendum ad diem, quaſi ſenſus ſit, in illo die,ſed ad rem de qua agebat.

20. Per voluntatem,intelligit Paulus antecedentem, quæ dicitur deſiderium noſtræ ſalutis, & perfectionis, ſicut in paraphraſi explicuimus, De qua voluntate multa diximus, 1. part. diſp. 83. cap. 3.

21. Opus fidei aliqui interpretantur, confeſsionem. Theodoretus, & Theophylactus exponunt tolerantiam in laboribus,& perſequutionibus,quæ quidem naſcitur ex fide, & ſpe, quem ſenſum multò magis contextui quadrare exiſtimo. Oecumenius expendit,quod non dixerit Paulus fidem,ſed opus fidei,non tamen explicat,quid denotare voluerit.

22. In virtute,vt Græci explicant, idem eſt, quod in potentia, & robore, nimirum gratiæ collatæ à Deo. Præpoſitio autem *in* hoc loco idem eſt,quod *per*, quod frequens in Paulo eſſe notauimus 1. part. diſput. 94. cap. 2.

23. Per clarificationem Dei,hoc loco intelligit Paulus laudem,&gloriam Deo tribuendam.

24. Contra verò per clarificationem noſtram, denotat beatitudinem quam ſumus conſequuturi in ſocietate Sanctorum.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

IAm verò Paulus in hoc capite confutat falſam opinionem, quam ſuaſione aliquorum Theſſalonicenſes de aduentu Antichriſti conceperant: occaſione cuius iterum ad eos hanc poſteriorem epiſtolam ſcripſit, vt in argumento illius notauimus, & vera ſigna atque indicia aduentus Antichriſti deſcribit.

CAPVT II.

1 ROgamus autem vos fratres,
per aduentum Domini no-
ſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ con-
2 gregationis in ipſum, vt non citò
moueamini à veſtro ſenſu, neque
terreamini, neque per Spiritum,
neque per ſermonem, neque per
epiſtolam, tanquam per nos miſ-
3 ſam, quaſi inſtet dies Domini. Ne
quis vos ſeducat vllo modo: quo-
niam niſi venerit diſceſſio pri-
mum, & reuelatus fuerit homo
4 peccati, filius perditionis, qui ad-
uerſatur & extollitur ſupra omne
quod dicitur Deus, aut quod co-
litur, ita vt in templo Dei ſedeat,
oſtendens ſe tanquam ſit Deus.
5 Non retinetis quod cum adhuc
eſſem apud vos, hæc dicebam vo-
6 bis? Et nunc quid detineat ſcitis,
vt

PARAPHRASIS.

HOrtamur autem 1 vos fratres, & obſecramus per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, 2 & Sanctorum noſtrorum in ipſum congregatorum, quos & cum eo venturos quoque iam vobis ſcripſimus, ne citò moueamini ab ea opinione, & ſententia, quam de aduentu Chriſti à nobis edocti tenetis. 3 Neq; falſo timore terreamini decepti ab aliquo, 4 quaſi Propheta ſermonis 5 prædicatione, & ſuaſione alicuius, aut epiſtola aliqua 6 nomine noſtro ad vos miſſa, quaſi iam inſtet dies aduentus Domini ad iudicandum, 7 neque vllo alio modo in hac re vos ſeducat. Quoniam niſi prius 8 venerit Antichriſtus, qui faciet homines à Deo deficere, & Apoſtatare, & manifeſtè

charitate, & fide Chriſti deficerent. 22 *Tunc autem cum impletus fuerit numerus hic prædeſtinatorum: manifeſtè veniet, & reuelabitur ille iniquus homo, & Antichriſtus, quem Dominus Ieſus interficiet* 23 *ſolo verbo oris ſui, & maieſtate gloriæ, in qua adueniet, deſtruet eum. Cuius aduentus* 24 *ope Satanæ efficax erit exhibendo omnem potentiam, ſigna, & prodigia mendacia, & ſeducendo* 25 *quouis modo eos, qui peribunt, & damnabuntur, eo quod* 26 *Chriſtum, qui eſt vera charitas erga nos, non recipient. Qua de cauſa Deus permittet eos errare,* 27 *& credere falſæ prædicationi ipſius Antichriſti,* 28 *& ita non ſolùm punientur, ſed iuſto Dei iudicio iudicati pœnas luent, omnes quotquot non receperunt Chriſtum, neque veritati crediderunt; ſed iniquitatem, & Antichriſtum ſequuti fuerint. Nos autem debemus Deo gratias agere ſemper pro vobis fratres adeò dilecti, quod vos elegerit* 29 *veluti primos, & præcipuos* 30 *ſaluandos elegerit* 31 *per ſanctificationem ſpiritus, & fidem veritatis* 32 *in quam ſanctificationem, & fidem vocauit vos media mea Euangelij prædicatione,* 33 *vt gloriam cum ipſo Chriſto conſequeremini. Ergo fratres in cœpto perſeuerate, & memoria retinete, atque opere ſequimini* 34 *traditiones, qualis eſt hæc de aduentu Antichriſti, quas à me ſiue verbo, ſiue ſcripto didiciſtis: ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus* 35 *Deus, & Pater noſter, qui dilexit nos, & conſolatus eſt vos æterna conſolatione, quæ eſt in ſpe æternæ gloriæ* 36 *per gratiam,* 37 *conſoletur, & conſolatione exhortetur, & moueat corda veſtra ad omne opus, & ſermonem bonum, atque in eo* 38 *vſq; in finem confirmet.*

ANNOTATIONES.

1. *Rogamus* poſitũ fuiſſe pro eo, quod eſt exhortamur, notauit Theodoretus, & Theophylactus.

2. Per congregationem intelligit Paulus, ſanctos omnes, quos dixerat in præcedente epiſtola cap. 4. futuros cum Chriſto in aduentu illius, ſicut in paraphraſi explicuimus. Neque enim Paulus exhortatur ſolùm per congregationem, ſed per aduentum congregationis: non enim dixit, *& per noſtram congregationem,* ſed *& noſtræ congregationis,* ſcilicet aduentum; de quo antea dixerat.

3. Quamuis in præcedente epiſtola cap. 4. ſerio Theſſalonicenſibus Paulus ſuaſiſſet vt cauti, & prouidi eſſent pro aduentu Domini, eo quod ſicut fur inopinato tempore venturus ſit: tamen in hoc capite non vult Paulus vt vano, & falſo timore aduentus Domini terreantur: vt non illud valde conueniens eſt, ita etiam hoc non parum nocere poſſet. Et ideo addidimus in paraphraſi illud, *falſo timore.*

4. Per

4. Per ſpiritum Græci intelligunt ſpiritum nequam, hoc eſt, dæmonem, per quem Pſeudo Apoſtoli loquebantur: alij intelligunt fictam reuelationem, aut ficta Spiritus ſancti miracula. Mihi placet expoſitio paraphraſis, vt per ſpiritum intelligatur Propheta, ſicut prophetiæ ſpiritus, non verus, ſed apparens.

5. Per ſermonem intelligit Paulus vocis prædicationem, & ſuaſionem.

6. Per epiſtolam non quamcunque intelligit, ſed miſſam nomine ipſius, ſicut in paraphraſi.

7. Excludit omnem alium modum, quo in hac re decipi poterant.

8. Nomine diſceſsionis aliqui intelligunt defectionem à Romano Imperio. Non quod ſtatim venturus eſſet Antichriſtus, ſed quod non antea, quam deficeret. Græci autem, & recentiores nonnulli intelligunt Antichriſtum ipſum, quorum interpretationem ſequuti ſumus in paraphraſi.

9. Græci omnes explicant hominem peccati, eo modo, quo nos in paraphraſi.

10. Filius perditionis dicitur, homo perditus, phraſi Hebraica, ſicut ſæpe monuimus.

11. Senſus, quem in hoc numero ſequuti ſumus, eſt omnium Græcorum, & colligitur non obſcurè ex illis verbis, *ſuper omne quod dicitur Deus, &c.* per quæ denotantur idola, & falſi Dij, his enim omnibus aduerſabitur etiam Antichriſtus, vt ipſe ſolus tanquam verus Deus colatur, ſicut ex contextu ipſo patet, ita Irenæus, Cyrillus Hieroſolymitanus, locis citandis numero ſequenti.

12. Templum aliqui interpretantur Hieroſolymitanum, quod dicunt ab Antichriſto reædificandum: quod videlicet in eo ſeſſurus ſit, & tanquam Deus ab hominibus colendus. Ita Irenæus lib. 3. aduerſus hæreſes cap. 6. & lib. 5. cap. 25. Cyrillus Hieroſolymitanus catecheſi 15. & Damaſcenus lib. 4. de fide cap. 27. Anſelmus verò per templum intelligit animas hominum, in quibus Antichriſtus ſeſſurus erit, & ab eis etiam adorandus. Auguſtinus lib. 20. de ciuitate capite 19. cenſet per templum non denotari locum, in quo ſeſſurus ſit Antichriſtus, ſed eo loco ſignificari Antichriſtum cum ſuo populo, & ita non eſſe legendum, *in templo, ſed in templum*, ac ſi Paulus diceret, Antichriſtum ſeſſurum, vt templum, ſeu vt Eccleſiam, quaſi ipſe cum ſuo populo Eccleſiam facturus ſit. Mihi placet expoſitio Græcorum, quam in paraphraſi expreſsi, vt nomine templi intelligatur quodcumque templum, in quo tanquam Deus colendus erit Antichriſtus.

13. Græcè eſt *οὐ μνημονεύετε*, Latinè *non meminiſtis, ſeu memoriam retinetis*, atque hinc conſtat de hac re Paulum iterum Theſſalonicenſes verbo monuiſſe

monuiſſe, cum apud eos fuit. Addidimus autem illud *memoria*, vt exprimeremus ſenſum Pauli.

14. Id quod Theſſalonicenſibus dixerat Paulus, & de quo dicit, *non retinetis*, expreſsimus num. illo 15.

15. Pro eo, quod vulgatus habet, *quod detineat*, Græcè eſt τὸ κατέχον, hoc eſt, impediens, ſiue impedimentum: eſt autem locus non parum difficilis, quem Auguſt. lib. 20. de ciuitate Dei cap. 19. ſe neſcire fatetur: Græci duas referunt expoſitiones. Prior eſt, vt id quod impediebat aduentum Antichriſti, eſſet Romanum imperium, quo perſeuerante Antichriſtus non eſſet venturus. Et hanc ſequitur Chryſoſtomus, & cæteri Græci magis probare videntur. Poſterior eſt, vt id quod impedit, ſit Spiritus ſanctus, quo autem pacto hoc impedimentum ad Spiritum ſanctum pertineat, Theophylactus explicat ratione præfinitionis: nos autem in paraphraſi ratione gratiæ externæ protectionis, quam expreſsit Paulus num. 19.

16. Illud, *Vt reueletur in ſuo tempore*, non refertur ad verbum *ſcitis*, ſed ad illud, *& nunc quid detineat*, & ideò verbum *ſcitis*, poſtpoſuimus. Præterea particula *Vt*, non denotat hoc loco cauſam finalem, ſed euentum: quia euentus Antichriſti non eſt voluntatis, & intentionis Dei. Quando autem *Vt*, denotet cauſam, quando autem euentum, ex profeſſo tractauimus prima part. diſp. 95. cap. 7.

17. Totum hunc numerum legimus per parentheſin, & aliqua verba proximè præcedentia repetiuimus, vt explicaremus connexionem particulæ cauſalis *nam*.

18. Myſterium aliqui legunt in caſu accuſandi, aliqui verò in caſu nominandi; vt ſcilicet Antichriſtus in ſuis diſcipulis operetur iam falſam religionem, quæ eſt myſterium iniquitatis; vel Antichriſtus, qui futurus eſt myſterium iniquitatis, per ſuos diſcipulos iam operetur. Caietanus legit in caſu accuſandi, ſed per myſterium intelligit complementum iniquitatum Imperij Romani, quod putat vocari myſterium, quia ſolùm Deo notum ſit: vt ſenſus ſit: Non aliter impediri nunc aduentum Antichriſti ab Imperio Romano, niſi quia operatur interim complementum iniquitatum, vt tandem illis completis veniat Antichriſtus. Oecumenius, & Theophylactus, & autor commentariorum apud Ambroſium, per myſterium intelligunt Neronem, & legunt in caſu nominandi in hunc ſenſum, vt Nero qui eſſet typus Antichriſti, tunc operaretur. Theodoretus verò intelligit omnes hæreticos, qui falſam doctrinam, & religionem docebant, quod vocari putat myſterium, quia erant typus, & figura ipſius Antichriſti, eius mores imitantes. Quæ expoſitio mihi placet, eo quod myſterium opponat Paulus manifeſtæ reuelationi, & apparitioni Antichri-

tum Imperium Romanum, & ſic refert Caietanus, ita tamen vt non affirmet tempore proximè ſequente venturum Antichriſtum, ſed denotet non antea venturum. Græci verò non expendunt vim huius aduerbij: ego verò puto referendum ad tempus, quod in paraphraſi expoſuimus, ita vt proximè poſt illud venturus ſit Antichriſtus.

23. *Spiritu oris Chriſti*, denotat verbum, quod ſpiritu oris eius firmabitur, iuxta illud Pſalmi 32. *Et Spiritu oris eius omnis virtus eorum*, hoc eſt verbo eius. Vt ita ſignificet Paulus ſummam facilitatem, & potentiam, qua Chriſtus ſine labore aduerſus Antichriſtum pugnabit, redundat autem in hoc num. vox *eum*.

24. Operatio Satanæ hoc loco denotat auxilium, & opem illius: ponitur autem verbum *eſt* præſentis, *pro erit*, futuri, & ita nos expoſuimus.

25. Per omnem ſeductionem intelligit Paulus omnem modum ſeducendi: vtitur autem in hoc numero verbo præſentis pro verbo futuri, vt frequens illi eſt, & ita ſumus interpretati.

26. Charitas veritatis, idem eſt quod vera charitas, & hanc eſſe Chriſtum, docent Græci patres in hunc locum.

27. Verbum *immittet*, quo vtitur Paulus, accipiendum eſt ſecundum permiſsionem tantum, vt in paraphraſi: per mendacium autem intelligit falſam prædicationem Antichriſti.

28. Non dixit Paulus *punientur*, ſed *iudicentur*, vt denotaret eos pœnas ſoluturos ſecundum iuſtum Dei iudicium.

29. Nonnulli codices Græci habent ἀπ' ἀρχῆς, hoc eſt, ab initio: alij autem ἀπαρχὰς, hoc eſt, primitias: vocat autem Paulus primitias præcipuos fructus; nam fructuum primitiæ præcipuæ eſſe ſolent.

30. In ſalutem, *idem eſt*, quod ſaluandos.

31. Oſtendit media diuinæ electionis, per quæ Deus homines ad ſalutem eligit, & perducit.

32. *Ad quod*, idem eſt, quod ad quam ſanctificationem, & fidem, refertur enim ad id, quod proximè præceſſerat.

33. Adquiſitionem gloriæ aliqui referunt ad ipſum Deum in hunc ſenſum, vt ipſe adquiſiturus ſit ſibi electos in gloriam ſuam cum Chriſto. Ita Oecumenius expreſsè, & indicat Theophylactus. Mihi placet expoſitio paraphraſis, quam habent etiam Gagneius, & Caietanus.

34. Hic locus efficax eſt ad probandum contra hæreticos noſtri temporis traditiones, quas non ſcriptas, ſed verbo tantum Eccleſia accepit à Chriſto, & ab Apoſtolis, quem recentiores contra hæreticos diſputantes expendunt.

5 quòd quæcunque præcipimus, &
facitis, & facietis. Dominus au-
tem dirigat corda veſtra in chari-
tate Dei, & patientia Chriſti. De-
6 nuntiamus autem vobis fratres
in nomine Domini noſtri IESV
Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab om-
ni fratre ambulante inordinatè,
& non ſecundum traditionem,
7 quam acceperunt à nobis. Ipſi e-
nim ſcitis, quemadmodum opor-
teat imitari nos: quoniam nõ in-
8 quieti fuimus inter vos, neque
gratis panem manducauimus ab
aliquo, ſed in labore, & in fatiga-
tione noćte, & die operantes, ne
9 quem veſtrum grauaremus. Non
quaſi non habuerimus poteſta-
tem; ſed vt nóſmetipſos formam
10 daremus vobis ad imitãdum nos.
Nam & cum eſſemus apud vos,
hoc denuntiabamus vobis; quo-
11 niam ſi quis non vult operari, nec
manducet. Audiuimus enim in-
ter vos quóſdam ambulantes in-
12 quietè, nihil operantes, ſed cu-
rioſè agentes. Iis autem qui eiuſ-
modi ſunt, denuntiamus, & ob-
ſecramus in Domino IESV, vt
cum ſilentio operantes, ſuum pa-
13 nem manducent. Vos autem fra-
tres, nolite deficere benefacien-
14 tes. Quòd ſi quis non obedit ver-
bo noſtro, per epiſtolam, hunc
notate; & ne commiſceamini cum
15 illo, vt cõfundatur: & nolite quaſi
inimicum exiſtimare, ſed corripi-
16 te vt fratrem. Ipſe autem Deus
pacis

*decipere contendunt: non enim omni-
bus hominib⁹, etiam ſi boni, & Chri-
ſtiani appareant, 7 fidendum eſt;
8 Deus autem talis eſt, vt neminem
decipere poßit, & cui ideò ex corde
fidendum ſit, qui in cœpto vos confir-
mabit vſque in finem, & cuſtodiet,
ne ab aliquo huiuſmodi decipiamini,
9 credimuſq́; de vobis, qui in Domino
eſtis fratres noſtri, 10 quod quæcun-
que, ſiue ſcripto, ſiue etiã verbo præ-
cepimus, 11 facitis: & confidimus
quod ea facietis. Dominus autem cor-
da veſtra per rectum tramitem cha-
ritatis, & ſuſtinentiæ, 12 inſtar
Chriſti, ſeu perſeuerantiæ vſque in fi-
nem incedere faciat. Id autem vobis
fratres denuntiamus, & præcipimus
in nomine, & autoritate Domini no-
ſtri IESV Chriſti, vt euitetis omnem
hominem, qui in eadem religione, &
fide vobiſcum communicare videtur,
13 otioſe tamen, & non ſecundum
traditionem, quam à nobis 14 acce-
pit, viuentem. Bene enim noſtis, in
quo oporteat, vt nos imitemini: neque
enim otioſi fuimus inter vos, neque
abſq; labore, & merito panem 15 ad
manducandum ab aliquo accepimus;
ſed aßiduo labore, & fatigatione no-
ctu, & interdiu operantes 16 ſubſi-
dium nobis comparauimus, ne cui ve-
ſtrum oneri eſſemus, alimenta ab eo
accipientes. Non quod poteſtatem nõ
habuerimus accipiendi à vobis neceſ-
ſaria pro vitæ ſuſtentatione, ſed vt in
nobis ipſis exprimeremus formam,*

S 3 &

Digitized by Google

pacis det vobis pacem ſempiter-
17 nam in omni loco. Dominus ſit
cum omnibus vobis. Salutatio,
mea manu Pauli: quod eſt ſignum
18 in omni epiſtola, ita ſcribo. Gra-
tia Domini noſtri IESV Chriſti
cum omnibus vobis. Amen.

& normam viuendi, ſecundum quam nos imitaremini: 18 *nec ſolùm reipſa huius rei vobis præbuimus exemplū, ſed etiam verbo id ſæpius monuimus. Nam cum eſſemus apud vos, id verbo denūtiabamus vobis,* 19 *quod ſi quis non vult laborare, ſed otioſus eſſe, ei cibum non præbeatis:* 20 *dixi autem & præcepi vobis, vt euitaretis otioſos: audiui enim inter vos quoſdā* 21 *otioſe viuere, nihil operantes,* 22 *ꝙ alicuius momenti ſit,* 23 *ſed ſatagentes, & rebus inanibus nimium intendentes; iis autē, qui eiuſmodi ſunt denuntiamus & obſecramus per Dominum Ieſum, vt cum ſilentio, & quiete operantes panem ſuum ſibi comparent, & manducent. Vos autem fratres, perſeuerate in benefaciendo aliis, quòd ſi quis nō obediret præcepto, & verbis noſtris, quæ per noſtram epiſtolam ad vos ſcribimus, hunc notate, ne cum eo communicetis. vt erubeſcat: nolite* 24 *tamen, vt inimicum eum habere, & tractare, ſed corripite vt fratrem. Ipſe autem Deus* 25 *autor pacis largiatur vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis.* 26 *Ne autem vos aliquis falſa aliqua epiſtolā nomine meo ſcripta decipiat ſalutatio manu mea ſcripta,* 27 *quæ eſt ſignum, & quaſi ſubſcriptio in omni mea epiſtola ſub fine* 28 *ita ſe habet.* 29 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

ANNOTATIONES

1. *De cetero, eſt*, particula concludentis.
2. Illud ſine offenſione addidimus, vt ſenſum Pauli magis explicaremus.
3. Græce eſt δοξάζηται, Latine glorificetur, ſeu illuſtretur, aut magnificetur.
4. Ea quæ addidimus, tacite continebantur in illis verbis Pauli *ſicut, & apud vos.*
5. Sub verbo, liberemur, comprehendit ſeipſum, & reliquos.
6. Pro importunis Græcè eſt, ἀτάκτων, hoc eſt inquietis, qui nimirum, nunquam in eodem loco permanent, & hi inconſtantes eſſe dicuntur, ideo interpretati ſumus in paraphraſi *inconſtantibus in fide*, hi autem importuni fidelibus eſſe ſolent, & ideo vulgatus *importunis* conuertit.
7. Illud, *non enim omnium eſt fides*, expoſitores Græci de fide actiue explicant in hunc ſenſum: vt dicat Paulus; non omnes, qui ſe fingunt Chriſtianos, vere credere, & fideles eſſe: ego vero puto accipi fidem paſſi-

paſsiue, ſicut in paraphraſi; ſic enim particula cauſalis rectè cohæret, cum præcedentibus, vt patet, alio autem modo difficulter aptari poteſt. Adde etiam quod verba, ſequentia per ſenſum aduerſatiuum prędictam interpretationem maxime confirmant.

8. Cum dixiſſet non omnibus hominibus fidendum eſſe, opponit eis Deum fidelem, cui plane fidendum ſit, eo quod neminem decipere velit, nec poſsit.

9. *Confidimus* comparatione præſentis vſurpatur, pro *credimus*: comparatione vero futuri in propria ſua ſignificatione, & ita in paraphraſi vtrumque expreſsimus.

10. *Quoniam* hoc loco capitur *pro quod*, ſicut etiam *quia* interdum hoc modo vſurpari ſolet.

11. Verbum, confidimus, reliquimus hoc loco in propria ſignificatione cum futuro *facietis*.

12. Per patientiam Chriſti intelligit Paulus perſeuerantiam, quæ per ſpem, & patientiam in aduerſitatibus confirmatur; addidit autẽ *Chriſti*, non tantum quia eſt donum Chriſti, ſed quia maximum, & illuſtre patientiæ exemplum Chriſtus nobis præbuit, & ideo diximus *inſtar Chriſti*; ita Theophylactus, qui alio etiam modo hunc locum explicat, vt dicatur patientia Chriſti, quia per illam expectamus Chriſtum.

13. *Pro inordinate* Grecè eſt *ἀτάκτως*, quod ſignificat *extra ordinem*, verbũ autem *ἀτάκτειν* eſt militare, denotans de claſſe ſe ſubducere, interdum autem luxurioſe viuere, hic autem Paulus vſurpauit pro *otioſe*, ita Gręci Patres accipiunt Theophylactus, Oecumenius, putat autem Theophylactus, hos dici inordinatos generali quadam ratione; quia cum otioſe viuunt, non ſequuntur ordinem à Deo præſtitutum; ego vero puto pro *otioſe* vſurpari, quia qui luxurioſe viuunt, valde otioſi ſunt, & hoc eodem modo idem nomen vſurpari à Paulo in priori epiſtola cap. vlt. num. 33. ibidem notauimus; per fratrem autem intelligit Paulus hoc loco hominem Chriſtianum, de quo vult vt curam habeant Theſſalonicenſes; non autem de gentilibus. Porro autem hoc loco Paulum loqui de otioſis, quos dicit corripiendos, patet, quia alioquin non proponeret ſe in exemplum contra illos, quod nunquam otioſus fuerit, vt victum ſibi quæreret manibus ſuis, etiam ſi prædicationi Euangelij operam daret.

14. Per traditionem hoc loco intelligit non illam de Antichriſto, ſed eam, quæ erat de non otioſe viuendo, vt patet ex num. 19. cuius doctrinæ etiam meminit in priori epiſtola cap. 2.

15. Panem ab aliquo manducare, idem eſt quod ab aliquo ad manducandum accipere.

16. Ali-

Digitized by Google

16. Aliqua verba huius numeri ſuppleuimus in paraphraſi, nam hic ſenſus tacite in verbis Pauli continebatur.

17. Eadem ratione ſuppleuimus aliqua in hoc numero.

18. Totum num. 18. etiam ſuppleuimus, vt explicaremus contextum, & vim cauſalis particulæ *nam*.

19. Aduerbium *quoniam* ponit *pro quod*, ſicut etiam num. 10. illud vero *non manducet*, idem eſt quod non accipiat à vobis cibum; hoc enim tantum prohibere potuit illis Paulus, non autem quod ipſe non manducaret panem, quem habebat.

20. Aliqua in hoc numero ſuppleuimus ſicut in num. 18. ob eandem rationem.

21. *Inquiete* in hoc numero eodem modo vſurpatur, quo *inordinate* in num. 13. pro *otioſe*; eſt enim eadem vox Græca, & conuenit maxime hæc interpretatio cum præcedentibus, & ſequentibus; manifeſtum enim eſt in hac epiſtola loqui Paulum aduerſus otioſos.

22. Addidimus illud *quod alicuius momenti ſit*, quia certum eſt otioſos etiam homines non vacare ab omni actione, id enim fieri non poteſt, ſed tantum ab actione vtili, id quod ſequenti numero magis explicat Paulus.

23. Curioſe agentes, Græce eſt περιεργαζομένους, quæ vox Latine reddi poteſt *ſatagentes*, ſatagere autem interdum eſt aliquid inutiliter agere, quod quidem recte dici potuit à vulgato *curioſe agere* nam otioſi homines, & qui nihil vtile & alicuius momenti operantur curioſitati potius ſtudent.

24. Particulam *&*, per aduerſatiuam expoſuimus, hanc enim vim hoc loco habere videtur.

25. *Deus pacis* ponitur pro eo quod eſt Deus autor pacis.

26. Addidimus verba quædam vt explicaremus finem, ob quem Paulus dicat *ſalutatio mea, &c.* vt autem notat Caietanus pronomē *mea*, eſt in caſu auferendi, & conuenit cum manu, & ideo nos poſtpoſuimus hoc modo *manu mea*.

27. Omiſimus vocem *Pauli*, quia redundat, & addidimus, totū hunc numerum, vt ſenſum Pauli magis explicaremus.

28. Pro eo quod ait Paulus, *ita ſcribo*, interpretati ſumus, *ita ſe habet*, vt conueniret cum eo quod pręceſsit *ſalutatio manu mea*. Hęc ſalutatio habetur etiam in priori epiſtola & in epiſtola ad Coloſſenſes, vbi etiam dicitur: *ſalutatio mea manu Pauli*. Dicitur autem *manu mea*, nam cum ipſe totam epiſtolam manu aliena ſcribere ſoleret, & initio illius ſeipſum nominaret, eam non ſubſcribebat nomine & manu, ſed propria manu pro nomine ſuo ſubſcribebat ita, *gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti*; nam ſi propria manu hanc ſalutationem ſubſcriberet, aut totam epiſtolam pro-

Digitized by Google

propria manu ſcribere debebat, aut facile multi decipi poſſent per epiſtolam nomine ipſius ſcriptam: & certè nullus hactenus epiſtolam ſcripſit, qui aliquod ſignum propria manu in ea non ſcriberet, ſi poſſet: quamuis autem prædicta ſalutatio præmitteretur à Paulo initium cuiuſcunque epiſtolæ; tamen in fine eam etiam propria manu ſcribebat, aut his verbis, aut ſimilibus, eamq́ habet in epiſtola ad Romanos, niſi quod poſt illam addidit plura alia verba, quæ vt ego exiſtimo, ſimul cum ſalutatione propria manu ſcripſit Paulus: Porro autem non propria manu, ſed aliena ipſum conſueuiſſe ſcribere, patet ex epiſtola ad Galatas cap. 6. *Videte qua libus literis ſcripſi vobis mea manu*, quaſi id peculiaris erga eos amoris indicium eſſet; quod quidem non dixiſſet ſi id in more haberet; & ex hoc loco colligitur illud *mea* eſſe in caſu auferendi, & conuenire debere cum *manu*, ſicut in hoc numero notauimus. Et id omnino conuincit Græcus textus, in quo nullo modo cum ſalutatione conuenire poteſt illud pronomen.

29. Hæc eſt ſalutatio ſcripta propria manu Pauli pro ſubſcriptione totius epiſtolæ.

PARAPHRASIS, ET ANNOTATIONES IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

ARGVMENTVM TOTIVS EPISTOLAE.

PRæTERMISSIS controuerſiis circa hanc epiſtolam, nempe de autore illius, de autoritate, quam inter libros

bros Canonicos habet, & de idiomate, quo fuit conſcripta, quæ ab aliis noſtra ætate doctiſſime diſcuſſa ſunt, & ab inſtituto noſtro videntur aliena, qui germanum ſenſum ſolũ eruere, & familiari ſtylo explanare contendimus: argumentum totius epiſtolæ de more prætermittere neceſſarium erit, in quo quidem aſſignando controuerſiam quoque eſſe non dubito. Nonnulli putant eadem occaſione hanc epiſtolam ſcriptam fuiſſe, qua & epiſtola ad Galatas, & ad Philippenſes, & ea quę eſt ad Titum, ſcriptę fuerunt; nempe propter infirmos aliquos Iudæos, qui Moyſem cum Chriſto coniungebant, & ideo Paulum tam longã de Chriſto, & de Sacerdotio ipſius, & de abrogatione Aaronici Sacerdotij diſputationẽ aſſumpſiſſe, vt oſtenderet eis iam Moſaicam legem omnino ceſſaſſe. Quem ſenſum ſecuti ſunt Primaſius, & Sedulius.

Ego tamen non legi in tota epiſtola vel minimum verbum, ex quo coniectare poſſem, Hebræos, ad quos ſcripſit Paulus, voluiſſe, ſicut & Galatas Moſaicam legem, & ceremo-

Digitized by Google

remonias ſimul cum Chriſto retinere. Quare placet mihi ſententia Chryſoſtomi & Theophylacti qui cenſent, Apoſtolum ſcripſiſſe ad Hebræos Paleſtinæ, qui ob fidem, & religionem Chriſti multa, ac dura à ſuis patiebantur, vt conſtat ex cap. 10. cumq; hæc mala poſſent à vera fide, & ſpe ipſos auocare, & nonnulli eorum lapſi eſſent, vt conſtat ex cap. 6. confirmat eos in fide, præſertim autem in ſpe Ieſu Chriſti, ne ab incepto deſiſtant, & retrocedant, cuius occaſione Chriſtum ſummum, & diuiniſſimum Sacerdotem Sacerdotibus Leuiticis multis de cauſis anteponit, vt in diſcurſu epiſtolæ patebit.

ARGVMENTVM CAPITIS I.

VT Apoſtolus Paulus Hebræos, ad quos ſcribit, in fide, & doctrina, quam à Chriſto acceperunt, & in ſpe concepta confirmet, multis rationibus oſtendit illis Chriſtum verum Deum eſſe, ſic enim ex dignitate illius eos exhortatur ad retinendum doctrinam traditam, vt patet ex initio capitis.

Capvt I.

1 MVltifariam, multisq; modis
olim Deus loquens patri-
2 bus in Prophetis: nouiſſimè die-
bus iſtis locutus eſt nobis in filio,
quẽ conſtituit heredem vniuer-
3 ſorum, per quem fecit & ſecula:
qui cum ſit ſplendor gloriæ, & fi-
gura ſubſtantiæ eius, portansque
omnia verbo virtutis ſuæ: purga-
tionem peccatorum faciens, ſe-
det ad dexteram maieſtatis in ex-
4 celſis: tanto melior Angelis effe-
ctus, quantò differentius præ illis
5 nomen hereditauit. Cui enim di-
xit aliquando Angelorum, filius
6 meus es tu, ego hodie genui te? Et
rurſum: ego ero illi in patrem, &
7 ipſe erit mihi in filium? Et cum
iterum introducit Primogenitũ
in orbem terræ, dicit: & adorent
eum omnes Angeli Dei. Et ad
Angelos quidem dicit: qui facit
Angelos ſuos ſpiritus: & mini-
8 ſtros ſuos flammam ignis. Ad fi-
lium autem: thronus tuus Deus
in ſeculum ſeculi: virga æquitatis,
9 virga regni tui. Dilexiſti iuſtiti-
am, & odiſti iniquitatem: propte-
rea vnxit te Deus, Deus tuus oleo
10 exultationis præ participib⁹ tuis.
Et tu in principio Domine ter-
ram fundaſti: & opera manuum
11 tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt,
12 tu autem permanebis: & omnes
vt veſtimentum veteraſcent: &
velut amictum mutabis eos, &
mutabuntur: tu autem idem ipſe
es,

PARAPHRASIS.

PEr 1 partes, 2 & p varias figuras antiquitus Deus locutus eſt nobis per Prophetas, at diebus 3 nouiſſimis locutus eſt nobis, 4 tum omnia quæ nobis reuelanda erant, tum etiam palam, & apertè per filium ſuum hominem factum, cui 5 in hereditatem tradidit non vnam, aut alteram gentem, ſicut olim Prophetis, ſed vniuerſas nationes totius orbis, vt quas ſanguine ſuo redemerat, doctrina, & prædicatione per ſe, aut Apoſtolos ſuos inſtrueret, & vocaret in ſortem filiorũ lucis. 6 Cui etiam æterna generatione ſuam omnipotentiam communicauit, vt eiuſdem cum ipſo virtutis, & potentiæ exiſtens conderet res omnes tẽpori ſubiectas. Qui cum ſit 7 ſplendor, & relucentia gloriæ æterni Patris, nimirum ab æterno ex eo procedens ſinè labore, & paſſione, & 8 imago 9 hypoſtaſis ipſius, & ſolo 10 nutu voluntatis ſuæ, abſque vllo etiam labore ſuſtentet vniuerſa, 11 facta per ſemetipſum 12 purgatione, & redemptione peccatorum, ſedet etiam ad dexteram Maieſtatis in excelſis tanto præſtantior Angelis effectus; quanto 13 præſtantius præ illis nomen ſortitus eſt: nullum enim Angelum appellauit Deus nominè filij, cum tamen Chriſtum filium nuncupauerit, ſicut conſtat ex multis Scripturæ locis 14 Pſal. 2. dixit Pater ad Chriſtum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. 15 *In eundem*

etiam

Digitized by Google

13 es, & anni tui non deficient. Ad
quem autem Angelorum dixit a-
liquando: Sede à dextris meis,
quoaduſq; ponam inimicos tuos
14 ſcabellum pedum tuorum? Non-
ne omnes ſunt adminiſtratorii
ſpiritus, in miniſteriũ miſſi pro-
pter eos, qui hereditatem capient
ſalutis?

etiam Chriſtum conuenit illud 2. Regum 7. Ipſe erit mihi in filium, *&* 16 *rurſus de eodem Chriſto cum introducitur in orbem terrarum dicitur,* & adorent eum omnes Angeli eius, *Pſalm. 96. vbi dominus Angelorum pronuntiatur, tum etiam multis* 17 *aliis modis Chriſtus à Patre Angelis ita præfertur, vt manifeſtè conſtet ipſum eſſe Deum, nam de Angelis dicit ſcriptura Pſalm.* 103. Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis, *vocat igitur ſpiritus Angelos, hoc eſt, nuntios, & miniſtros Dei, ad Chriſtum autem dicit Deus in Pſalmo* 44. 18 Thronus tuus 19 Deus in ſæculum ſæculi, virga æquitatis, virga regni tui, dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatẽ; propterea vnxit te Deus, Deus tuus 20 oleo exultationis pręparticipibus tuis. *Et Pſalmo* 101. Et in principio terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt veſtimentum veteraſcent, & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur; tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. 21 *Demum nulli Angelorum dixit vnquam Deus ſicut dixit Chriſto.* Sede à dextris meis quoaduſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. *Pſal. 109. Nam Angeli* 22 *omnes verè ſunt miniſtri Dei miſſi ab eo in miniſterium animarum propter eos, qui vitam, & ſalutem æternam conſequentur, ac proinde neutiquam Deus illis dixit,* ſede à dextris meis.

ANNOTATIONES.

1. Aduerbium *multifariè*, quo vulgatus Latinè vtitur, in Græco eſt πολυμερῶς, quod idem eſt, ac ſi dicamus per partes; nam per vnum Prophetam Deus reuelauit quædam, per alium verò alia, & per vnum non reuelauit omnia.

2. Illud, *multis modis*, Græcè eſt, πολυτρόπως, denotat autem non apertè, ſed per varia figurarum inuolucra Deum locutum fuiſſe nobis per Prophetas.

3. Aliqui codices Latini legunt *nouiſſime*, aliqui verò *nouiſſimis* In Græco eſt ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων, quod ſi verbum pro verbo reddas, idem eſt, atque in nouiſsimo dierum iſtorum. Emendata Sixti habet, *nouiſſime diebus iſtis*.

4. Quæ ſunt in numero 4. addidimus tanquam antitheſin eorum, quæ ſunt in numeris præcedentibus, nam Chriſtus hoc differt à Prophetis, quod ſingulis Prophetis non omnia fuere reuelata, neque palàm, at verò Chriſtus omnia palam nouit, & annuntiauit mundo.

5. Illud, *heredem vniuerſorum,* potius apud Oecumenium refertur ad diuinitatem, & putat idem eſſe eo loco, κληρόνομον, Latinè heredem, atque δημιουργόν, Latinè opificem. Ceterum verbum illud *conſtituit,* manifeſtius indicat verba illa referenda eſſe ad humanitatem Chriſti, per quam locutus eſt nobis diebus nouiſsimis, vt ita eius dignitatem opponat dignitati Prophetarum, quibus vna gens Iudæorum tantum in prædicationem deſignata eſt: Chriſto autem ſecundum humanitatem, vniuerſæ gentium nationes, iuxta illud Pſalm. 2. *Poſtula à me. & dabo tibi gentes, &c* nam licet ipſe prædicatione ſua per ſe ipſum non docuerit omnes gentes, tamen eas omnes ſanguine ſuo redemit, & per Apoſtolos ſuos docuit.

6. Verba illa, vt ſenſit Chryſoſtomus, referenda ſunt ad diuinitatem, in hac enim Epiſtola contendit Apoſtolus oſtendere hominem Chriſtum eſſe verum Deum: illud autem *per quem* exponit Auguſtinus in hunc ſenſum, vt denotet filium fuiſſe ideam, per quam Pater condidit vniuerſa, hoc autem, per appropriationem intelligendum eſt: Chryſoſtomus verò, & alij in eum ſenſum intelligunt, quem in paraphraſi expreſsimus, qua etiam ratione Græci dicunt Spiritum ſanctum procedere à Patre per Filium.

7. Eo modo loquendi explicat Paulus modum, quo Chriſtus ſecundum diuinitatem à Patre procedit, nimirum cum ab ipſo generatione, & ſine paſsione vlla ſicut ſplendor à ſole procedit, & ei æqualis eſt ſecundum durationem.

8. *Figura,* Græcè eſt χαρακτήρ, & Latinè characterem dicimus, denotat autem formam expreſſam ex alio, ſiue notam alicui rei impreſſam.

9. *Subſtantia,* Græcè eſt ὑποστάσεως de quo nomine multa diximus prima part. diſp. 124. quomodo autem Filius ſit imago Patris, non autem Spiritus ſanctus, oſtendimus eadem prima parte, diſp. 145.

10. Quod Latinè tranſtulit vulgatus *verbo* Græcè non eſt λόγῳ, ſed ῥήματι, & ita reddit ſenſum, quem diximus, idque notauimus 1. part. diſp. 142. num. 33.

11. Quod vulgatus vertit Latine per participium præſentis *faciens,* Græcè denotatur per participium præteriti ποιησάμενος, hoc eſt, poſtquam fecit purgationem, & ideo interpretantur multi purgatione facta, quia prius fuit redimere genus humanum, quam Chriſtum ſedere ad

Digitized by Google

ad dexteram Deitatis, vt oſtendimus 3. part. diſp. 89. tamen corpus tunc dictum eſt ſedere ad dexteram Patris, cum glorioſum effectum eſt, hoc autem fuit peracta purgatione peccatorum. Ceterum quia ſedere ad dexteram, per metaphoram denotat maximum honorem, quem humanitas Chriſti habuit, imò & conſortium eiuſdem dignitatis in eadem ſede, ſicut explicuimus in eadem diſputatione ex mente Patrum, non opus eſt intelligere hanc ſeſsionem fuiſſe poſt redemptionem, quia ab initio conceptionis ſuæ humanitas illa ſedit ad dexteram Patris ratione vnionis: ſi autem ſequamur hunc ſenſum, debemus vocem illam *in excelſis*, referre ad vocem *Maieſtatis*, vt ſit periphraſis Dei in hunc modum; ſedet ad dexteram Maieſtatis Dei, qui in excelſis habitare dicitur. Eodem modo intelligitur illud Lucæ 2. *Gloria in altiſsimis Deo*, neque enim Angeli ſolum precabantur gloriam Deo futuram in cœlis, ſed etiam in terris, precabantur igitur gloriam Deo, qui eſt in altiſsimis. Similiter intelligitur illud, Marci 11. *Hoſanna in excelſis*; neque enim precabantur paruuli illi, vt ſaluos faceret eos in excelſis; ſed loquebãtur cum Deo, qui eſt in excelſis, & ab eo petebant, vt ſaluos eos faceret, ac ſi dicerent: tu, qui habitas in cœlis, ſalua nos.

12. In Græco eſt illud, *per ſemetipſum*, quod non habet vulgatus noſter, id tamen intelligi debet in noſtra vulgata; nam Chriſtus non alterius ope, ſed ſolo pretio ſanguinis ſui redemit nos, & hæc verba referuntur ad humanitatem.

13. In Græco eſt διαφορώτερον, quod *differentius*, interpretatur vulgatus; ſed quia eorum, quæ differunt, alterum præſtantius eſt, per differentias hoc loco præſtantius intelligendum eſt.

14. Locum illum Pſalmi explicuimus prima parte, diſp. 108. cap. 4. de Reſurrectione, quod attinet ad illam partem, *genui te*, & diximus Paulum hoc loco ſolum vti hoc teſtimonio, ratione illius partis, *filius meus es tu*.

15. Teſtimonium illud ex 2. Reg. 7. diximus 1. part. diſp. 14. cap. 3. citari ab Apoſtolo in ſenſu myſtico, neque ob id aliquid energiæ amittere probationem illius.

16. Particula *iterum* non debet referri ad *introducit*, ſed eſt nota citantis nouum teſtimonium, & ideo Greci eam non exponunt; mitto multa, quæ Theologi ex hoc loco colligunt, de quibus fuſius tractaui 1. par. diſp. 233. cap. 1. vbi hoc modo explicui particulam iterum, ſicut eam accipit Eraſmus.

17. Diuinitatem Chriſti probauit hactenus ex præſtantiori nomine quod præ Angelis obtinuit in Scriptura, nunc autem ex aliis modis, quibus etiam Angelis præſtare dicitur, idem oſtenditur ab ipſo.

Digitized by Google

18. Hebræi volunt Pſalmum illum 44. eſſe epithalamium pro nuptiis Salomonis, verum vt recentiores ſcripturæ expoſitores optimè probant cum omnia illius Pſalmi non poſsint in Salomonem conuenire, melius eſt dicere epithalamium eſſe Chriſti, ex quo verſum illum deſumpſit Paulus, vt probaret diuinitatem.

19. Nomen illud *Deus*, quidam dicunt cum Eraſmo eſſe in caſu nominandi, vt ſenſus ſit, Deus ipſe erit tibi thronus in ſæclū ſæculi, alij veriſimilius putant eſſe in caſu vocandi, vtroque autem modo rectè probatur diuinitas Chriſti; primum ſi ſit in caſu vocandi, quia ipſum vocat Deum; deinde ſi ſit in caſu nominandi, quia ſola humanitas Chriſti propter vnionem in eadem perſona dicitur ſedere in eadem ſede cum perſona filij, ac proinde Deus ipſe dicitur thronus illius.

20. Illud *oleum exultationis*, quo delibuta eſt humanitas Chriſti præ participibus eſſe diuinitatem ipſam fuſius oſtendimus 3. part. diſp. 41. cap. 4. quare etiam ex hoc loco probatur diuinitas Chriſti.

21. Modo illi interrogandi, qui continet ſenſum negantem annectit Paulus aliam antitheſin inter Chriſtum & Angelos, vt in paraphraſi, & ideo ſuppleuimus illud, *ſicut dixit Chriſto.*

22. Interrogatio illa vim habet, & rationem cauſæ eorum, quæ proximè præceſſerunt, vt in paraphraſi, quamuis aliquis poſſet referre illam ad omnia antecedentia, vt reddat Apoſtolus cauſam omnium antitheſum inter Chriſtum, & Angelos.

23. Controuerſia eſſe ſolet inter ſcholaſticos ex hoc loco Pauli, vtrum omnes Angeli, an aliqui ſolum mittantur, quam late examinauimus 1. part. diſp. 244.

ARGVMENTVM
CAPITIS II.

POſtquam præcedenti capit. oſtendit Paulus Chriſti diuinitatem, ſtatim initio huius colligit debere Hebræos cum timore, & reuerentia retinere doctrinam, quam à Chriſto audierunt. Deinde incipit agere de Chriſti humanitate, & Sacerdotio, vt exhor-

Digitized by Google

hortetur eos ad retinendam traditam doctrinam, & ſpem conceptam de futura beatitudine innixi interceſſioni talis Sacerdotis.

CAPVT II.

1 PRopterea abundantius opor-
tet obſeruare nos ea, quæ au-
diuimus: ne fortè pereffluamus.
2 Si enim qui per Angelos dictus
eſt ſermo, factus eſt firmus, & o-
mnis præuaricatio, & inobedien-
tia accepit iuſtam mercedis retri-
3 butionem: quomodò nos effu-
giemus, ſi tantam neglexerimus
ſalutem? quæ cum initium acce-
piſſet enarrari per Dominum, ab
4 eis qui audierunt, in nos cōfirma-
ta eſt, conteſtante Deo ſignis, &
portentis, & variis virtutibus, &
Spiritus S. diſtributionib. ſecun-
5 dum ſuam voluntatem. Non e-
nim Angelis ſubiecit Deus orbem
terrę futurum, de quo loquimur.
6 Teſtatus eſt autē in quodam loco
quis, dicēs: Quid eſt homo quod
memor es eius, aut filius hominis
7 quoniam viſitas eum? Minuiſti
eum paulò minus ab Angelis:
gloria & honore coronaſti eum,
& conſtituiſti eum ſuper opera
8 manuum tuarum. Omnia ſubie-
ciſti ſub pedibus eius. In eo enim
quod omnia ei ſubiecit, nihil di-
9 miſit non ſubiectum ei. Nunc
autem necdum videmus omnia
ſubiecta ei. Eum autem qui mo-
dico quàm Angeli minoratus eſt,

vide-

PARAPHRASIS eiuſdem capitis.

CVm 1 igitur Chriſtus, per quem nobis Deus nouiſsimis diebus locutus eſt, excelſior ſit, non ſolum omnibus Prophetis, ſed etiam Angelis, multo magis oportet nos obſeruare ea, quæ ab ipſo hiſce diebus audiuimus, ne inſtar aquæ 2 effluentis omninò pereamus; 3 ſi enim quodcunque mandatum, quod per Angelos hominibus promulgatum fuit, ſtabile, & firmum permanſit, eiuſq; præuaricatores dignam præuaricationis pœnam acceperunt, quo pacto nos iuſtam vindictam effugiemus, ſi Chriſti præcepta ſalutaria neglexerimus? quorum doctrina ſalutaris cum initio à Chriſto Deo, & homine fuerit promulgata, deinde ab eis, qui ab ipſo Chriſto eam audierunt, confirmata eſt, conteſtante etiam ipſo Deo ſignis, & portentis, & variis virtutibus, quas pro voluntate ſua in confirmationem huius doctrinæ operari dignatus eſt: dico autem doctrinam hanc à Chriſto Deo, & homine initium accepiſſe; 4 non enim Deus Angelos, ſed Chriſtum Deum hominem
5 vniuerſitati hominum ſpirituali, & Eccleſiæ præfecit. 6 Porro in Pſalmis dicit Propheta; quid eſt

u homo

videmus Ieſum propter paſſio-
nem mortis, gloria & honore co-
10 ronatum, vt gratia Dei, pro om-
nibus guſtaret mortem. Decebat
enim eum propter quem omnia,
& per quem omnia, qui multos
filios in gloriam adduxerat, auto-
rem ſalutis eorum per paſsionem
11 conſummari. Qui enim ſanctifi-
cat, & qui ſanctificantur, ex vno
12 omnes. Propter quam cauſam
non confunditur fratres eos vo-
care, dicens: nuntiabo nomen
tuum fratribus meis, in medio
13 Eccleſiæ laudabo te. Et iterum
Ego ero fidens in eum. Et iterũ.
14 Ecce ego, & pueri mei, quos de-
dit mihi Deus. Quia ergo pueri
communicauerunt carni & ſan-
guini, & ipſe ſimiliter participauit
eiſdem, vt per mortem deſtrueret
eum, qui habebat mortis impe-
rium, id eſt, diabolum: & libera-
15 ret eos, qui timore mortis per to-
tam vitam obnoxii erant ſerui-
16 tuti. Nuſquam enim Angelos ap-
prehendit: ſed ſemen Abrahæ
17 apprehendit. Vnde debuit per o-
mnia fratribus ſimilari, vt miſeri-
cors fieret, & fidelis pontifex ad
Deum, vt repropitiaret delicta
18 populi. In eo enim in quo paſſus
eſt ipſe, & tentatus, potens eſt, &
eis qui tentantur auxiliari.

homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam viſitas eum? minuiſti eum paulo minus ab Angelis, gloria, & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum; *quibus verbis oſtendit pſaltes omnia, quæ ſunt in hoc mundo viſibili, & corporeo ſubiecta fuiſſe homini; qui enim dixit omnia, nihil prætermiſit, quod homini ſubiectum non eſſet, tametſi nunc poſt lapſum peccati non omnia ſubiecta maneant,* 7 *At verò videmus Chriſtum hominem, qui propter formam hominis Angelis aliquanto minor factus eſt, per paſsionem mortis ſua gloria, & honore coronatum,* 8 *ob gratuitam erga nos beneuolentiam,* 9 *pro omnibus nullo dempto mortem guſtaſſe, ac proinde omnia, quæ ſunt in futuro orbe ſpirituali, nempe in Eccleſia, nullo omnino excepto, ei tanquam capiti, à quo gratiam accipiant, ſubiecta eſſe; ideo autem per paſsionem gloria, & honore coronatus eſt; quia decebat* 10 *eum (*Deum Patrem*) propter quem, & per quem ſunt omnia,* 11 *quiq́; multos filios in gloriam* 12 *adducit, vt eum (Chriſtum) qui factus eſſet dux, & autor ſalutis eorum per paſsiones, & afflictiones* 13 *conſummaret.* 14 *Etenim & Chriſtus, qui eſt autor ſanctitatis, & ceteri qui ab eo ſanctificantur,* 15 *ex vno Adamo primo parente originem trahunt; qua de cauſa non erubeſcit idem Chriſtus omnes ſanctificatos, fratres ſuos appellare; ſic eos vocat in Pſal. 21. cum dicit,* Nunciabo nomen tuum fratribus meis: *Et Iſaiæ 8. cum ait.*

Ecce

Ecce ego & pueri mei 16 quos dedit mihi dominus. 17 *Tum etiam cum ait in Pſalm.* 17. Ego verò fidens in eum, *nempe in Deum, manifeſte indicat humanam naturam, ſecundum quam ex Adamo originem traxit. Quia ergo pueri, & ſanctificati Chriſti communicauerunt* 18 *carni, & ſanguini paſsibili multis obnoxij miſeriis, ipſe etiam eodem modo carnem, & ſanguinem aſſumpſit, vt in ea mortem patiens deſtrueret diabolum, qui habebat* 19 *æternæ mortis imperium, & liberaret eos, qui per totam vitam metu mortis æternæ tanquam ſerui tenebantur propter tranſgreſsionem,* 20 *cui ex ſe ipſis ſubiacebant, tribuendo illis gratiæ auxilium, vt ita ſeruantes legem, ſupplicium æternæ mortis effugerent:* 21 *cum enim non venerit, vt Angelos liberaret, ſed homines; conſentaneum fuit fratribus ſuis, nempe hominibus, quos iuſtificare debebat, per omnia ſimilem fieri, nempe aſſumendo carnem paſsionibus, & ærumnis ſubiectam, ſicut fratres ſui habebant; vt ita poſt experimentum miſeriarum ſenſu humanitatis tangeretur,* 22 *& vt miſericors erga homines, & fidelis ſacerdos apud Deum pro omnibus intercederet, & propitium Deum redderet erga illos. Nam ex eo, quod paſſus eſt ipſe miſerias, valde propenſus eſt ipſo ſenſu humanitatis ad miſerendum, & ſuccurrendum eis, qui miſere patiuntur.*

ANNOTATIONES.

1. Particula *propterea* concluſionem continet eorum, quæ ſuperiori cap. dicta ſunt.

2. *Pereamus* Græcè eſt παραῤῥυῶμεν, interpretatur autem Chryſoſtomus, ne pereamus, aqua enim quæ effunditur in terram, perit, cum iterum colligi non poſsit. Alii interpretantur, ne inſtar perfluentis chartæ, quæ non retinet characteres, auditam doctrinam non retineamus. Ceterum cum hoc idem ſit, atque obſeruare doctrinam auditam, & particula *ne* denotet euentum, quem comminatur non obſeruantibus legem, ideò expoſitio, quam in paraphraſi ſecuti ſumus, magis nobis probatur.

3. Argumentum eſt à minori, quo autem pacto lex per Angelos fuerit promulgata, diximus 1. part. diſp. 185. cap. 2.

4. Hic putant aliqui redire Paulum ad id, quod primo capite cœperat oſtendere, nempe ad Chriſti præ Angelis excellentiam, atque ita particulam *enim* non referri ad proximè præcedentia; verum cum iam in hoc 2. capite cœpiſſet Paulus exhortari Hebræos ad ſeruandam doctrinam Chriſti argumento ſumpto ab excellentia, qua Chriſtus Angelis antecellit, extra rem videtur iterum redire ad demonſtran-

dam Chriſti dignitatem, qua præſtat Angelis; quare congruentius eſt, vt per particulam *enim* reddat cauſam eius, quod proximè dixerat Paulus, nempe doctrinam hanc à Chriſto exordium ſumpſiſſe, tanquam à capite, & ideo claritatis gratia in paraphraſi id repetiuimus.

5. Cum ait Paulus, *orbem futurum, de quo loquimur*, exiſtimant aliqui denotari alterum orbem corporeum futurum; hoc tamen figmentum eſt, nam quamuis talis eſſet futurus orb. Chriſtus non illi ſolum, ſed huic etiam præſenti præfectus eſſet; Alij futurum orbem dicunt eſſe hunc mundum viſibilem, ita vt dicatur futurus comparatione ipſius Chriſti ſecundum diuinitatem, ſecundum quam ipſe æternus eſt: alij per orbem futurum intelligunt ſæculum nouum futurum poſt reſurrectionem, & ita intelligunt illud Iſaiæ 9. *Pater futuri ſæculi*. Mihi placet vt in paraphraſi per futurum orbem, ſicut etiam Iſaiæ 9. per ſæculum futurum, intelligi ſæculum ſpirituale, nempe Eccleſiam; quod enim animale eſt, prius eſt, vt ait Paulus, tum etiam, quia quamuis Eccleſia ſpiritualis inceperit cum hominibus productis cum hoc orbe terreſtri, tamen quia Chriſtus morte ſua erat ei promeriturus gratiæ chariſmata, ideo dicitur futurus orbis, aut ſæculum futurum, nec eſt incongrua explicatio.

6. Aliqui putant teſtimonio illo Pſalmi probare Paulum, Chriſtum hominem præfectum fuiſſe vt caput toti Eccleſiæ, vel quia ad literam Pſalmus intelligatur de Chriſto, cui dicuntur omnia illa ſubiecta ſpirituali modo, vel in ſenſu myſtico, vt Pſalmus loquatur ad literam de quouis homine, cui ſubiecerit Deus omnia creata viſibilia, myſticè autem de homine Chriſto, cui omnia quæ ſunt in Eccleſia, vt orbe ſpirituali ſubiecit Deus. Cæterùm cum ſtatim dicat Paulus, *nunc autem nec dum videmus*, quod intelligi non poteſt de Chriſto, ſed de puro homine, qui propter peccatum dominium illud antiquum ſupra creaturas amiſit, ideo verba Pſalmi non de Chriſto, ſed de puro homine ad literam intelligenda ſunt. Porro autem illa verba *nunc autem*, &c. non poſſe intelligi de Chriſto, patet; quia licet vt aliqui volunt poſt futurum iudicium omnia Chriſto plenè ſubiicienda ſint, nunc autem omnia ei non plene ſubiecta ſunt: tamen non videtur quorſum Paulus, hoc loco illud interſerat; quare videtur mihi Paulus vti pulchra quadam antitheſi inter Chriſtum, & purum hominem, nam puro homini tribuit dominium, & poteſtatem ſupra mundum viſibilem (quem præſentem vocare poſſumus) ſicut dicitur in Pſalm. 8. & hanc quidem poſt peccatum non integram, ſed ex parte homo retinet: Chriſto autem Deus tribuit integram, & plenam poteſtatem in mundum futurum, nempe in mundum ſpiritualem,

qui

qui eſt Eccleſia, particula verò *autem* eo loco habet vim continuandi ſermonem.

7. Particula *autem* ibi habet vim aduerſatiuæ, & continet antitheſin Chriſti.

8. Græca exemplaria Bibliorum Complutenſium pro *gratia Dei*, legunt χάριτι Θεοῦ, quod idem eſt ac ſi Latinè dicas, charitate Dei, & ita legit noſter vulgatus. Alij ex Latinis, vt Fulgentius lib. 3 ad Traſimundum cum aliis Patribus Græcis legunt χωρὶς Θεοῦ, hoc eſt ſine Deo, & inde probant Deitatem non fuiſſe paſſam; circa hunc locum multa notauimus tertia parte, diſp. 49. cap. 4.

9. Illud *pro omnibus* antitheſis eſt Chriſti, cum enim dixiſſet, homini puro nunc poſt peccatum non eſſe omnia ſubiecta, opponit poteſtati hominis imperfectæ perfectam Chriſti poteſtatem in mundum ſpiritualem; eam verò pulchre denotauit per id, quod dicit Chriſtum pro omnibus guſtaſſe mortem; ſic enim omnes redemit, ac proinde omnes ſibi ſubiecit, & ſeruos conſtituit; quomodo autem ex hoc loco intelligatur Chriſtum ſibi meruiſſe gloriam corporis diximus 3. par. diſput. 79. cap. 1.

10. Periphraſis eſt Dei Patris, *propter quem*, tanquam propter finem, & *per quem*, tanquam per cauſam efficientem ſunt omnia.

11. Illa verba, *qui multos filios* aliqui referunt ad Chriſtum hoc modo, decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, eum ſcilicet Chriſtum, qui multos filios in gloriam adduxerat, autorē ſalutis eorum conſummare; melius tamen referuntur ad Deum Patrem, ſicut in paraphraſi, vt reſpectu illius ſanctificati dicantur filij, qui poſtea dicuntur pueri, & fratres Chriſti, de quo loco plura diximus 3 parte, diſp. 49.

12. Pro *adduxerat*, in Græco eſt ἀγάγοντα, participium præſentis, & ſignificat adducentem.

13. Pro *conſummare*, quam habet vulgata emendata aliqui legunt *conſummari*, qui pro eo quod eſt τελειῶσαι, quod eſt conſummare, legerunt τελειοῦσθαι, quod eſt verbum medium, & ſignificare poteſt conſummari; tunc autem illud quod ſupra dicitur *decebat eum, &c.* non ad Deum Patrem, ſed ad ipſum Chriſtum referendum eſſet. Quod autem, inquit Gagneius, verbum conſummari idem eſſe, quod ſacrificari, explicans in hunc ſenſum illud ad Hebr. 5. *Conſummatus factus eſt, &c.* vt ſenſus ſit, ſacrificatus, &c. mihi non probatur; nam quamuis Chriſtus fuerit conſummatus morte, in qua oblatus eſt, verbum tamen non ſignificat ſacrificari, ſed conſummari.

14. Cauſalem particulam *enim*, quidam referunt ad illud, *Gratia Dei*

Digitized by Google

pro omnibus guſtaret mortem, aut vſurpant illam pro δὲ, hoc eſt autem, ne ſit continuatiua. Ego vero dico referri ad id quod proxime præceſſerat, nempe, *Per paſsionem conſummare;* id enim probat in ſequentibus, vt patet ex contextu.

15. Illud *ex vno omnes,* aliqui ſic interpretantur, ex vno Deo Patre omnes; verum hæc interpretatio contextui non quadrat: contendit enim Paulus reſpondere Chriſtum ſimilem fuiſſe ſanctificatis ſuis, & ideo fratres eos vocaſſe.

16. Ex illo loco colligere volunt aliqui, Chriſtum non fuiſſe cauſam meritoriam electionis noſtræ; quam ſententiam, exponentes hoc teſtimonium, confutauimus 1. part. diſp. 94. cap. 2.

17. Illud teſtimonium ex Pſalm. 27. quod citat Paulus ſecundo loco, nos poſuimus in tertio; quia duo alij erant ad probandum non erubuiſſe Chriſtum appellare ſanctificatos ſuos fratres ſuos; hoc autem ſolum ad probandam in eo humanam naturam ſecundum quam fiduciam habuit in Deo, quod etiam eodem ſpectat, inde enim ſequitur Chriſtum recte appellaſſe ſanctificatos ſuos fratres ſuos.

18. Per carnem & ſanguinem intelligit humanam naturam, nō quomodocunque ſed paſsibilem, quo pacto etiam in hac epiſt. cap. 5. tempus quo fuit Chriſtus paſsionibus obnoxius vocat Paulus dies carnis Chriſti.

19. Per mortem intelligit æternam, huius enim præcipue imperium habebat dæmon, & ita à metu eius Chriſtus nos præſertim liberauit.

20. Quo pacto homines ex ſe ipſis poſt peccatum primi parentis obnoxij ſint ſeruituti diaboli, & peccati, & quo pacto ab hac ſeruitute per Chriſtum fuerint liberati, oſtendimus 1. 2. d. 189. c. 4. & tomo 1. in 3. par. diſp. 3. cap. 1. idq; in paraphraſi breuiter expreſsimus.

21. Illud *enim* reddit rationem cur Meſsias fuerit homo mortalis ſimilis nobis.

22. Dicitur Chriſtus ſacerdos miſericors erga homines, quia illorum miſeria motus pro illis ſe obtulit; dicitur autem fidelis erga Deum vt conſtat ex cap. ſequenti, quia fideliter functus eſt munere interceſſoris, prout à Deo fuerat conſtitutus.

Annotatio circa Scripturam, quam citat Paulus in hoc capite.

TOtum Pſalmū, ex quo citat Paulus teſtimonium illud *narrabo nomen tuum, &c.* intelligendum eſſe ad literam non de Dauide, ſed de Chriſto Domino interpretes Pſalmorum communiter ſentiunt. Propter

pter alia etiam teſtimonia, quæ citantur ab Euangeliſtis. Aliud teſtimonium, quod citat Paulus ex Iſaię cap. 8. *Ecce ego, & pueri mei, &c.* aliqui putant allegari in ſenſu literali, eo quòd ad literam illud dixerat Iſaias de Chriſto. Alij verò ad literam dictum putant de ipſo Iſaia; myſtice autem, & per figuram de Chriſto, & Paulum ſenſum myſticum allegaſſe. Tertium teſtimonium, *ero fidens in eum*, videtur deſumptum ex eodem cap. Iſaię ſecundum tranſlationem Septuaginta, nam vbi vulgata legit, & *præſtolabor eum.* Septuaginta habent, *& ero fidens in eum.* Sic autem eſſet eadem diuerſitas opinionum circa ſenſum, in quo citatur à Paulo, nam hæc verba proxime poſita ſunt ante illa; *Ecce ego, & pueri mei* Alij putant deſumptum illud teſtimonium ex Palm. 19. mutatis verbis, & ſeruato ſenſu, ibi enim dicitur, & *ſperabo in eum*, ſed cum Pſalmum illum, vt patet ex 2. Reg. 22. Rex Dauid cecinerit, poſtquam diuina virtute omnes hoſtes ſuos ſuperaſſet, videtur quibuſdam hoc teſtimonium etiam citari in ſenſu myſtico.

ARGVMENTVM
CAPITIS III.

EXhortatur Paulus Hebræos, vt conſiderata huius Chriſti fidelis ſacerdotis excellentia, vocem eius audiant, ne permanentes in incredulitate ſicut antiqui Iudæi, impediantur & ipſi à requie ſempiterna conſequenda, ſicut & increduli ex illis prohibiti ſunt in terram promiſſionis ingredi.

CAPVT III.

1 VNde fratres ſancti, vocationis cœleſtis participes, conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum,
2 qui fidelis eſt ei qui præfecit illũ, ſicut & Moyſes in omni domo eius.

PARAPHRASIS.

QVocirca 1 cum Chriſtus ſit Pontifex noſter à Deo conſtitutus, & vos in Baptiſmo ſanctificati, & gratia ipſius vocati ad cæleſte brauium, attente conſiderate Apoſtolum, & Pontificem fidei, & confeſſionis noſtræ

3 eius. Ampliſoris enim gloriæ iſte
præ Moyſe dignus eſt habitus,
quanto ampliorem honorem ha-
bet domo, qui fabricauit illam.
4 Omnis namq; domus fabricatur
ab aliquo, qui autem omnia crea-
5 uit, Deus eſt. Et Moyſes quidem
fidelis erat in tota domo eius tan
quam famulus, in teſtimonium
6 eorum, quæ dicenda erant. Chri-
ſtus verò tanquam filius in domo
ſua: quæ domus ſumus nos, ſi fi-
duciam, & gloriam ſpei vſque ad
finem, firmam retineamus. Qua
7 propter ſicut dicit Spiritus ſan-
8 ctus: Hodie ſi vocem eius audie-
ritis, nolite obdurare corda ve-
ſtra, ſicut in exacerbatione ſecun-
dum diem tentationis in deſerto,
9 vbi tentauerunt me patres veſtri;
probauerunt, & viderunt opera
10 mea quadraginta annis: Propter
quod infenſus fui generationi
huic, & dixi: ſemper errant corde.
Ipſi autem nō cognouerunt vias
11 meas, quibus iuraui in ira mea: ſi
introibūt in requiem meam. Vi-
12 dete fratres, ne fortè ſit in aliquo
veſtrum cor malum incredulita-
13 tis, diſcedendi à Deo viuo: ſed ad-
hortamini voſmetipſos per ſin-
gulos dies donec Hodie cogno-
minatur, vt non obduretur quis
ex vobis fallacia peccati. Partici-
14 pes enim Chriſti effecti ſumus; ſi
tamen initium ſubſtantiæ eius vſ-
que ad finem firmū retineamus,
15 dum dicitur: hodie ſi vocem eius
audie-

*noſtræ Ieſum, 2 qui fidelis eſt ipſi
Deo, qui ipſum 3 præfecit, & Ponti-
ficem conſtituit ſupra orbem terræ
futurum, nempe ſupra mundum ſpi-
ritualem, qui eſt Eccleſia, ſicut etiam
Moyſes in toto populo Iſraël, qui fuit
domus Dei, fuit fidelis ei, qui præfecit
eum. 4 Nam tanto maiori gloria hic
Chriſtus, quam Moyſes dignus eſt ha-
bitus, quanto maiorem honorem ha-
beri is, qui cōſtruxit domum, 5 quam
ipſa domus; omnis enim domus ab a-
liquo conſtruitur, Deus autem autor
eſt omnis creaturæ: ergo & Chriſtus,
qui eſt Deus, autor, & opifex fuit po-
puli Iſraëlitici, qui fuit domus Dei, ac
proinde ipſius Moyſis, qui fuit pars
quædam huius domus. 6 Porro eti-
amſi Moyſes miniſter huius domus
fuerit, Chriſtus dignior illo fuit; nam
Moyſes quidem fidelis fuit in ea do-
mo tanquam famulus; Chriſtus verò
fidelis eſt tanquam filius in domo ſui
Patris, quæ quidē domus ſumus nos, ſi
7 fiduciam, & 8 gloriationem de
ſpe noſtra retinuerimus. 9 Quapro-
pter ſicut dicit Spiritus ſanctus Pſal.*
94. Hodie ſi vocem eius audieri-
tis, nolite obdurare corda veſtra
ſicut in exacerbatione ſecundum
diem tentationis in deſerto, vbi
tentauerūt me patres veſtri, pro-
bauerunt, & viderunt opera mea,
quadraginta annis. propter quod
infenſus fui generationi huic, &
dixi, ſemper errant corde, ipſi au-
tem nō cognouerunt vias meas,
qui-

audieritis, nolite obdurare corda
veſtra, quemadmodum in illa ex-
16 acerbatione. Quidam enim au-
dientes, exacerbauerunt; ſed non
vniuerſi qui profecti ſunt ab Æ-
17 gypto per Moyſen. Quibus au-
tem infenſus eſt quadraginta an-
nis? Nonne illis qui peccauerunt,
quorum cadauera proſtrata ſunt
18 in deſerto? Quibus autem iura-
uit non introire in requiem ipſi-
us: niſi illis qui increduli fuerunt?
19 Et videmus quia non potuerunt
introire in requiem ipſius, pro-
pter incredulitatem.

quibus iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam.) *Cauete fratres ne aliquis veſtrum per incredulitatem diſcedat ab eo, ſicut quondam illi in deſerto incredulitatis peccato Deo infenſi fuerunt, ſed cohortamini vos inuicem,* 10 *dum vita comes vobis fuerit, ne quis fallaci peccato deceptus obduretur: cauete inquam, inſiti* 11 *enim* 12 *eſtis in Chriſto, & cohæredes, & concorporales effecti, ſi tamen* 13 *fidem, quæ eſt initium ſubſtantiæ religionis Chriſtianæ, vſque in finem retinueritis* 14 *toto tempore vitæ veſtræ, quandiu ſcilicet dici poteſt nobis illud; hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum in illa exacerbatione: ex his* 15 *enim, qui profecti ſunt de Ægypto, ducente Moyſe, non omnes, ſed quidam peccato incredulitatis irritarunt dominum, vt non ſineret illos ingredi in requiem terræ promiſſionis. Quibus autem Deus indignatus eſt quadraginta annis? nonne illis quorum corpora* 16 *in deſerto proſtrata ſunt, eo quod murmurare fecerunt populum contra terram promiſſionis? Porro quibus iurauit non introire in requiem ſuam? niſi illis, qui increduli fuerunt, nec exploratoribus crediderunt narrantibus mirabilia de terra illa, & ſane ſcimus hos non introiſſe terram promiſſionis ob prædictam incredulitatem.*

ANNOTATIONES.

1. Particula *Vnde*, qua incipit Paulus cap. 3. denotat illationem ex præcedenti doctrina, vt in paraphraſi, & ideo quædam repetiuimus, vt illatio cohæreret.

2. Aliqui cum Eraſmo exponunt *quod fidelis ſit*, vt ſit ſenſus; conſiderate, quod fidelis ſit, verum iuxta lectionem vulgatam multo melius illud *qui fidelis eſt*, ponitur vt epitheton Chriſti; quamuis vtrunque ſenſum, & lectionem admittant Græca exemplaria.

3. *Præfectus*, hoc loco ſignificat id, quod cap. 2. dixit; *Non enim Angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur*, vt ibidem expoſuimus; cum enim ibi dicat orbem futurum, ſcilicet Eccleſiam ſubiectam fuiſſe non Angelis, ſed Chriſto; conſequenter hic ait Chriſtum præfectum fuiſſe, ſcilicet Eccleſiæ, vel domo Dei, quod idem eſt.

4. Cauſalis illa particula *enim*, refertur ad *conſiderate*; cauſa enim ob quam conſiderare debebant attente Hebræi Chriſtum, eſt illius dignitas, & excellentia, ob quam ſeria conſideratione dignus eſt.

5. Domus in noſtra vulgata eſt in caſu gignendi, tum quia in Græco eſt in eo caſu; tum etiam quia ſi eſſet in caſu nominandi nullum exitum inuenire poſſemus in ſenſu illius periodi; in caſu autem gignendi quidam exponunt ita, vt ſit caſus poſſeſsionis in hunc ſenſum: tanto maiori gloria dignus eſt Chriſtus, quam Moyſes, quanto maiorem habet honorem domus, qui illam fabricauit, quam qui in ea ſeruit: ſi enim *domus* in caſu gignendi referretur ad comparatiuum *amplioris*, vt eſſet ſenſus maiori gloria dignum eſſe eum, qui domum ædificauit, quam ipſam domum, ſicut reuera referri poteſt, nō videretur quadrare; nam Paulus non comparat Chriſtum cum domo; ſed cum Moyſe ſeruo huius domus. Mihi tamen ſenſus paraphraſis probatur, ita vt *domus* quæ eſt in caſu gignendi referatur ſecundum phraſin Græcam ad *amplioris*, & ſit caſus comparationis, ac ſi Latine diceremus *domo*, aut *quam domus*; & in hoc ſenſu tranſtulit vulgatus in caſu gignendi retinens phraſin Græcam. Neq; obſtat, quod alij dicebant, quia Paulus comparat Chriſtum cum Moyſe, non ſolum tanquam cum miniſtro domus Iſraël, ſed etiam tanquam cum parte ipſius domus, ſiquidem ipſe vnus erat de populo, & ita in nu. 4. comparat cum illo, tanquam cum parte domus.

6. Ibi comparat Paulus Chriſtum cū Moyſe miniſtro huius domus; quia poterat quis dicere, Moyſen non ſolum fuiſſe partem huius domus, ſed etiam miniſtrum.

7. Pro fiducia Græce eſt παῤῥησία, quę denotat libertatem loquendi, interdum tamen Apoſtolus accipit pro fiducia; nam qui fiduciam habet in aliquo, libere de illo loquitur.

8. Pro *gloria*, Græce eſt καύχημα, quod ſignificat gloriationem.

9. Illud *quapropter* coniungendum eſt cum illo *videte*, quod nos interpretati ſumus *cauete*, & teſtimonium Pſalm. 94. per parentheſin legendum eſt; quod ſi noua periodus ſit ab illis verbis *videte fratres*, &c ſenſus prioris manebit imperfectus, neq; omnia illa, quæ citantur ex Pſalmo dici poſſunt in perſona illorum ad quos ſcribit Paulus.

10. Illud *hodie* prout applicatur à Paulo, denotat tempus præſentis vitæ cuiuſque noſtrum.

11. Particula cauſalis *enim* refertur ad id, quod dixerat, *videte fratres*, &c. & ideò iterum nos repetiuimus illud, cauete, vt ſenſus cauſalis melius appareret.

12. Mutat perſonam, vt frequens eſt apud ipſum.

13. Initium ſubſtantiæ denotat fidem, pro *ſubſtantia* eſt ὑποστάσεως, hoc eſt, ſubſiſtentiæ, hunc locum declarauimus 1. part. diſp. 124. cap. 4. & 1. 2. diſp. 203. cap. 2.

14. Illud

Digitized by Google

14. Illud *dum dicitur*, coniungunt Latini cum præcedentibus, vt in paraphraſi, Græca exemplaria non habent *dum*, & ideò dicunt Græci ſenſum eſſe imperfectum, & ideò in fine addunt timete, ſeu cauete, ne huic præcepto contraueniatis; mihi verò videtur etiam ſine illo *dum* ſenſus perfectus, ita vt iterum repetat illa verba exhortationis modo applicata ad Hebræos.

15. Particula cauſalis *enim* reddit cauſam eius, quod proxime præceſſerat, ſimulque Paulus limitat ad quoſdam ſolum ex illo populo, quod de toto populo dixiſſe videbatur.

16. Illud *peccauerunt*, denotat non peccatum incredulitatis tantum, ſed eorum exploratorum, qui murmurare fecerunt populum contra terram promiſsionis, horum enim corpora proſtrata ſunt, vt patet nu. 14. & ſubito percuſſa, & quamuis ob alia peccata multi ex illo populo fuerunt à Deo percuſsi, vt patet num. 11. propter peccatum non concupiſcendi carnes, & Exodi 32. propter peccatum idololatriæ, tamen hic ſolum fit mentio eorum, qui peccarunt contra promiſsionem Dei.

ARGVMENTVM

CAPITIS IIII.

PErgit Paulus exhortari adhuc Hebræos exemplo illo Iudæorum, qui tempore Moyſis increduli fuerunt, ne ipſi increduli ſint, & quemadmodum illi prohibiti fuere, ne viderent terrã promiſsionis, ita & ipſi excludãtur ab æterna beatitudine, quare teſtimonium Pſal. 94. q͂ eſt de Iudæis qui ex Ægypto cũ Moyſe exierunt, applicat etiam ad Hebræos, ad quos ſcribit, vt in decurſu capitis patebit.

CAPVT IIII.

1 TImeamus ergo ne fortè relicta pollicitatione introeun-
2 di in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex nobis deeſſe. Etenim & nobis

PARAPHRASIS.

TImere 1 igitur debemus, ne forte neglecta promiſsione, quam habemus introeundi in requiẽ 2 Chriſti, quemadmodum ex veteri populo aliqui

nobis nunciatum eſt, quemad-
modum & illis: ſed non profuit
illis ſermo auditus, non admiſſus
3 fidei ex iis, q̃ audierunt. Ingredie-
mur enim in requiem, qui credi-
dimus: quemadmodum dixit: ſi-
cut iuraui in ira mea; ſi introibũt
in requiem meam: & quidem o-
peribus ab inſtitutione mundi
4 perfectis. Dixit enim in quodam
loco de die ſeptima ſic: & requie-
uit Deus die ſeptima ab omnibus
5 operibus ſuis. Et in iſto rurſum:
ſi introibunt in requiem meam.
6 Quoniam ergo ſupereſt introire
quoſdam in illam, & ij quibus
prioribus annunciatum eſt, non
introierunt propter incredulita-
tem: iterũ terminat diem quen-
dam, Hodie, in Dauid dicendo,
poſt tantum temporis, ſicut ſu-
7 pra dictum eſt. Hodie ſi vocem
eius audieritis, nolite obdurare
8 corda veſtra. Nam ſi eis Ieſus re-
quiem præſtitiſſet, nunquam de
9 alia loqueretur, poſt hac, die. Ita-
que relinquitur Sabbatiſmus po-
10 pulo Dei. Qui enim ingreſſus eſt
in requiem eius; etiam ipſe requi-
euit ab operibus ſuis, ſicut & à
ſuis Deus. Feſtinemus ergo in-
11 gredi in illam requiem; vt ne in id
ipſum quis incidat incredulitatis
exemplum. Viuus eſt enim ſer-
12 mo Dei, & efficax, & penetrabi-
lior omni gladio ancipiti, & per-
tingens vſque ad diuiſionem ani-
mæ, ac ſpiritus, compagum quo-
que

aliqui fruſtrati ſunt expectatione terræ promiſſæ, ita etiam contingat, vt aliquis ex nobis 3 videatur 4 fruſtrandus expectatione beatitudinis æternæ; etenim illud, ſi introibunt in requiem meam, *non tantum 5 nuntiatum, & dictum fuit illis cum exirent de Ægypto, ſed etiam nobis, qui ad æternam fælicitatem contendimus; tametſi non profuerit illis ſermo, & pactum terræ promiſſionis, eo quod nõ fuerit in eis cum fide 6 coniunctum ſecundum ea, quæ audierant ab exploratoribus: nunciatum itaque eſt, & nobis; 7 nam nos qui credidimus, ſi fide recte vixerimus, ingrediemur in requiem ſempiternam. 8 Quemadmodum, & contra dictum eſt Pſalm. 94.* Sicut iuraui in ira mea, *nempe incredulis,* ſi introibũt in requiem meam, *hoc eſt, non introibunt in requiem meam; 9 & quidem nunciatum fuit omnibus de requie illa: primùm in ipſa mundi inſtitutione, cum perfecit Deus omnia opera ſua: dictum eſt enim Geneſ. 2. de die ſeptima à conſtitutione mundi ſic:* & requieuit Deus ab omnibus operibus ſuis, *& deinde dictum eſt in illo loco Pſalm. 94.* Si introibunt in requiem meam, *vbi refertur & id quod nunciatum eſt antiquis Iudæis cum exirent de Ægypto, & tenderent ad terram promiſſam; & nunciatur nobis, qui eis ſucceſſimus, & contendimus ad cæleſtẽ patriam; quæ eſt vera requies domini. Quoniam ergo*

Digitized by Google

que ac medullarum, & diſcretor
cogitationum, & intentionum
13 cordis. Et non eſt vlla creatura
inuiſibilis in conſpectu eius: om-
nia autem nuda, & aperta ſunt o-
culis eius, ad quem nobis ſermo.
14 Habentes ergo Pontificem ma-
gnum qui penetrauit cœlos, Ie-
ſum filium Dei: teneamus ſpei
15 noſtræ confeſſionem. Non enim
habemus Pontificem, qui non
poſsit compati infirmitatibus no-
ſtris: tentatum autem per omnia
pro ſimilitudine abſque peccato.
16 Adeamus ergo cum fiducia ad
thronum gratiæ eius: vt miſeri-
cordiam conſequamur, & gra-
tiam inueniamus in auxilio op-
portuno.

ergo ſuperſunt aliqui, qui ingrediantur in requiem ſempiternam, quæ figurata fuit in terra illa promiſsionis: & antiqui illi Iudæi, quibus prius annunciatum fuit, ipſos ingreſſuros in terram promiſsionis, propter incredulitatem ſuam non ſunt ingreſsi in terram illam, & illi fuerunt figura eorum, qui propter incredulitatem etiam ſuam non ingredientur in æternam fœlicitatem: ideo iterum Deus 10 omnibus aliis, qui ſucceſſerunt, definit 11 tempus præſentis vitæ apud Prophetam Dauid, vt moneat eos, qui ſuperſunt, ne in duritiam, & incredulitatem cordis incidant, dicendo eis poſt multum temporis, ex quo increduli non ſunt ingreſsi terram illam promiſsionis, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. *Nam ſi Ieſus Naue, qui fuit dux populi illius Iſraelis, dum ſolum introduxit eum in terram illam promiſſam, præſtitiſſet ei veram, & plenam requiem, quam vocat Deus in illo Pſalmo requiem ſuam, 12 & nulla alia præter illam ſupereſſet æterna, & vera fœlicitas, nunquam 13 deinceps Dauid loqueretur, de alia die 14 in qua alia requies eſſet ſperanda, cum iam nulla terra promiſsionis ſupereſſet. 15 Atqui illis qui ſuperſunt, loquitur eodem modo Dauid, ſicut locutus eſt Dominus antiquis Iudæis iurans illis, incredulos non ingreſſuros in terram illam; 16 ergo Ieſus Naue non præſtitit eam requiem, quæ eſt vera beatitudo; ac proinde ſupereſt Sabbathiſmus, & requies alia ſempiterna populi Dei, 17 videlicet ſuperatis, & finitis laboribus huius vitæ; 18 nam requiem terræ promiſsionis quæ fuit figura huius æternæ fœlicitatis nobis reſeruatæ populus ille conſecutus eſt peractis iam laboribus, & ærumnis, vt ab eis requieſceret; ſicut & Deus quidem perfectis operibus ſuis dicitur ſeptimo die quieuiſſe, cuius requie etiam noſtra fœlicitas ſub vmbra, & figura annunciata eſt. 19 Dum ergo ſumus in hac vita, pergamus ingredi, & conſequi ſempiternam illam fœlicitatem, ne incidamus in ſimile crimen incredulitatis, in quod incidit populus ille. 20 Caueamus igitur incredulitatis peccatum,*

non ſolum verbo, ſed etiam corde. Nam 21 *ſermo Dei vitam habet, &
efficax eſt, acutior omni gladio vtrinque incidenti, ita vt diuidat partem ani-
malem, qua cum brutis communicamus, à ratione, & voluntate, qua ipſis an-
tecellimus, nihilque tam abſconditum eſt, quales ſunt compagines, & medullæ
in corpore humano, quo hic ſermo non pertingat,* 22 *hoc eſt, nulla creatu-
ra eſt inuiſibilis ei, ſed omnia nuda, & aperta ſunt oculis eius, cui nobis* 23
ratio reddenda eſt. 24 *Habentes itaque nos Pontificem magnum non ſicut
illi habuerunt Aaron, qui non in ſancta templi corruptibilis, ſed in cælos in-
trauit, nempe Ieſum non Naue, ſed Filium Dei, firmo animo retineamus con-
feſsionem ſpei noſtræ, quam cœpimus. Non enim habemus Pontificem, qui
non ſit procliuis ad miſerendum infirmitatibus noſtris, ſed tentatum, & pro-
batum omnibus modis, quibus* 25 *& nos probari ſolemus, citra peccatum,
cui non fuit obnoxius. Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ eius*
26 *placabilem, vt miſericordiam conſequamur, qua peccata noſtra delean-
tur, & gratiam, quæ nobis ſit* 27 *in auxilium opportunum.*

ANNOTATIONES.

1. Particula *ergo* eſt nota illationis, aut continuationis, mutat autem perſonam, vt ſolet Apoſtolus.

2. Illud *eius* interpretati ſumus *Chriſti*, quem introducit Apoſtolus loquentem in hunc modum, *ſi introibunt in requiem meam.*

3. Apoſtolus non dixit, *Ne aliquis ex nobis dicat*, ſed, *ne exiſtimet aliquis ex nobis deeſſe*, hoc eſt, ne videatur, vt temperaret minus.

4. *Deeſſe* quod eſt præſentis temporis, videtur poſitum pro futuro.

5. Pro *nunciatum eſt nobis*, in Græco eſt euangelizati ſumus nos, capitur autem paſsiuè, ſicut etiam accepit Matth. 11. cap. cum dixit, *pauperes euangelizantur*, pro eo quod eſt pauperibus annunciatur Euangelium.

6. Aliqui vulgati, vt codex Complutenſis legunt *admixtis fidei*, &c. variant enim exemplaria Græca, ſi autem legamus *admixti fidei*, ſenſus eſt, nihil eis profuit promiſsionis ſermo, eo quod admixti, & coniuncti non eſſent fidei eorum, qui audiuerant, & crediderant de terra promiſsionis, vtroque autem modo idem ſenſus eſt, nos ſecuti ſumus lectionem vulgatæ nuper emendatæ.

7. Cauſalis *enim*, refertur ad illud, quod præceſſerat, *& nobis nunciatum eſt*, ideo illud repetiuimus, vt congrueret ſenſus, & planior fieret.

Addi-

Addidimus autem & illud: ſi rectè vixerimus; nam ſola fides ſine operibus non ſufficit, vt latè oſtendimus 1. 2. diſp. 210.

8. Probat nos ingreſſuros in requiem à contrario, quia increduli non ſunt ingreſsi.

9. Illud, *& quidem operibus, &c.* ſuboſcuram reddit periodum, & ferè nullus eſt præter Anſelmum, qui explanet difficultatem contextus; ille autem refert prædicta verba ad illud *nuntiatum eſt*, ideoque nos illud repetiuimus. Porro ter inuenimus factam mentionem æternæ fœlicitatis, ad quam exhortatur Paulus, bis quidem in figura, nempe quando requieuit Deus ab operibus ſuis, & quando propoſita eſt terra illa promiſsionis: nam his duobus locis adumbrata fuit noſtra beatitudo, ſemel autem nunciata fuit noſtra fœlicitas non in vmbra, & figura, ſed in ipſa veritate Pſalm. 94. Porro autem Dauidem in ſenſu anagogico explicaſſe requiem illam Domini, & requiem populi Iſraelis de noſtra beatitudine, & in ſenſu literali docuiſſe propoſitam nobis eſſe fœlicitatem æternam, ex hoc loco Pauli probaui 1. part. diſp. 16. cap, cap. 3.

10. Illud *Deus*, quod eſt in paraphraſi ſuppleuimus; eo quod poſtea dicit *in Dauid*, nam qui in Dauide locutus fuit, eſt Deus.

11. *Diem quendam*, idem eſt apud Paulum, quod *hodie* apud Dauidem, non quia ſit certus aliquis dies, ſed tempus huius vitæ præſentis, de quo ſemper dicitur *hodie*.

12. Illud, *& nulla alia*, ſuppleuimus ad explicandam rationem Pauli, nam ſi requies illa terræ promiſsionis, quam ſolum præſtitit Ieſus Naue, fuiſſet beatitudo vera, non eſſet fœlicitas nobis expectanda, quia non eſt nobis promiſſa terra ſimilis, & ita Dauid nunquam de alia die, in qua expectanda eſſet requies, locutus fuiſſet.

13. Poſt hac, interpretati ſumus deinceps.

14. Illud *in qua, &c.* ſuppletum eſt.

15. Totus etiam numerus 15. ſuppletus eſt ad explicandam vim rationis Pauli, quæ, vt Logici dicunt, eſt à deſtructione conſequentis, ad deſtructionem antecedentis.

16. Hæc eſt concluſio rationis, qua colligitur ex deſtructione antecedentis; deſtructio autem antecedentis erat, ergo Ieſus Naue non præſtitit veram requiem, quam Paulus ſuppreſsit, nos autem ſuppleuimus.

17. Illud *Videlicet ſuperatis, &c.* addidimus, vt cauſalis, quæ ſubſequitur, rectè connectatur; hunc autem ſenſum confirmant duo exempla, quæ adducit Paulus, & populi Iſraelis ingredientis in terram promiſsionis, & domini quieſcentis ſeptimo die ab omni opere.

18. Cau-

Digitized by Google

18. Cauſalis *enim*, pro qua nos poſuimus *nam*, aliqui putant idem eſſe quod *autem*, nam Paulus aliquando vtitur particula γὰρ, Latinè *enim*, pro δὲ, Latinè *autem*, verum eo modo contextus non ita rectè conſtat.

19. Conſtituto ſemel æternam fœlicitatem nobis eſſe promiſſam, incipit exhortari Paulus Hebræos, vt permaneant in fide, neque vlla occaſione laborum ab ea diſcedant, ne eodem modo illis accidat, atque incredulis Iudæis, qui non ſunt ingreſsi terram promiſsionis.

20. Vt rectè conſtaret ratio, quam ſubiungit Paulus, cum toto contextu addidimus totum num. 20.

21. Sermo Dei capitur hoc loco pro increato ſermone, nempe pro ipſo Deo, & per varias illas metaphoras, quibus vtitur Paulus, explicat nihil eſſe occultum ei, de quo non ſimus reddituri rationem, ac proinde oſtendit etiam incredulitatem mentis occultam nocituram Hebræis, vt promiſſam beatitudinem adipiſcantur.

22. Particula &, vim habet exponentis id, quod per metaphoram dictum erat.

23 *Sermo* hoc loco Græcè eſt λόγος, inter alia verò ſignificat rationem, teſte Auguſtin. epiſt. 49. aliqui explicant hoc modo, de quo *nos loquimur*, ſenſus tamen paraphraſis melius quadrat contextui, ita vt perinde ſit ad quem eſt nobis ſermo, & cui ſermone noſtro reddemus rationem.

24. Epitheta illa Chriſti ſacerdotis noſtri poſita ſunt ad oſtendendum quanta antecellat dignitate, & ſacerdotem Aaron, & ducem Ieſu Naue, vt in paraphraſi expreſsimus.

25. Pro *ſimilitudine* Græcè eſt καθ' ὁμοιότητα, hoc eſt, in ſimilitudinem, ac ſi diceret, perinde atque nos.

26. Thronus gratiæ non eſt terribilis, & formidabilis, ſed placabilis.

27. Illud, in auxilio opportuno, in Græco eſt, auxilium opportunum.

ARGVMENTVM
CAPITIS V.

DEſcribit officium Pontificis, & oſtendit idmunus Chriſto vere conuenire, vt exhor-

exhortetur Hebræos cum fiducia ad Deum accedere, ſicut capite præcedenti dicere cœperat.

Capvt V.

1 OMnis namque Pontifex ex
hominibus aſſumptus pro
hominibus cõſtituitur in iis, quæ
ſunt ad Deum, vt offerat dona, &
2 ſacrificia pro peccatis, qui con-
dolere poſsit iis, qui ignorant, &
errant: quoniam & ipſe circun-
3 datus eſt infirmitate: & propter-
ea debet, quẽadmodum pro po-
pulo, ita etiam & pro ſemetipſo
4 offerre pro peccatis. Nec quiſ-
quam ſumit ſibi honorem: ſed
qui vocatur à Deo, tanquam Aa-
5 ron. Sic & Chriſtus non ſemet-
ipſum clarificauit, vt Pontifex
fieret; ſed qui locutus eſt ad eum;
Filius meus es tu, ego hodie ge-
6 nui te. Quemadmodum & in alio
loco dicit: tu es ſacerdos in æter-
num, ſecundum ordinem Mel-
7 chiſedec. Qui in diebus carnis
ſuæ preces, ſupplicationeſque ad
eum qui poſſit illum ſaluum fa-
cere à morte, cum clamore vali-
do, & lachrymis offerens, exaudi-
8 tus eſt pro ſua reuerentia. Et qui-
dem cum eſſet filius Dei, didicit
ex iis quę paſſus eſt, obedientiam;
9 & conſummatus, factus eſt om-
nibus obtemperantibus ſibi, cau-
10 ſa ſalutis ęternæ, appellatus à Deo
Pontifex iuxta ordinem Melchi-
ſedec.

PARAPHRASIS.

Habetis 1 itaque Pontificem, qui procliuis ſit ad miſerendum, vt accedatis ad thronum gratiæ interceſsione illius ſuffulti. 2 Nam omnis Pontifex ex numero hominum aſſumptus eiuſdem naturæ cum ceteris, conſtituitur in commodum eorum in illis rebus, quæ inter Deum & hominem aguntur; nempe, vt offerat dona, & ſacrificia pro peccatis populi; qui natura propenſus ſit ad miſerendum his, qui ex ignorantia, & errore ducti peccant, eo quod & ipſe natura ſua obnoxius ſit infirmitati, & imbecillitati; ac proinde debet tam pro ſuis, quam pro peccatis populi orare, & ſacrificia Deo offerre. Porro nemo ſecundum legem ſua autoritate ſibi vindicat Pontificalem honorem, ſed qui à Deo eligitur ſicut Aaron: 3 eodem quoque modo Chriſtus non per gloriam Pontificatum ambiuit, ſed æternus pater, qui locutus ad eum Pſalm. 2. dixit, Filius meus es tu, ego hodie genui te. *Et in Pſal.* 109. Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec, *clarificauit eum, & ad gloriam Pontificatus vocauit, 4 qui in diebus vitæ ſuæ mortalis, & paſsibilis,*

11 ſedec. De quo nobis grandis ſermo, & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti
12 eſtis ad audiendum. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus, rurſum indigetis, vt vos doceamini, quæ ſint elementa exordij ſermonum Dei: & facti eſtis quibus lacte opus ſit, non
13 ſolido cibo. Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ: paruulus enim
14 eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus: eorum qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.

5 cum clamore ex ingenti deſiderio profecto, fundens preces, & ſupplicationes ad Deum patrem, 6 qui poſſet ipſum à morte liberare, 7 propter reuerentiam, qua erga ipſum in vita ſua pijſſimus fuit 8 exauditus ab eo eſt; 9 & quidem quamuis eſſet filius Dei ſecundum Deitatem ſuam impaſſibilis, ex his tamen, quæ paſſus eſt in humanitate aſſumpta, experimēto didicit exercere obedientiam, non ſolum in cæteris, quæ iuſſu patris fecit, ſed etiam in perferendis pro hominum genere laboribus, & per paſsiones, & afflictiones, 10 conſummatus, factus eſt 11 omnibus, qui obtēperant Euangelio ipſius, cauſa, & auctor ſalutis æternæ, vere dictus à Deo in Pſ. 109. Pontifex iuxta ordinem 12 Melchiſedec; de quo habeo multa quæ dicam ardua, & copioſa, & 13 difficilia interpretatu, eo quod inepti eſtis ad audiendum, & percipiendum ea. Nam cum propter multos annos qui elapſi ſunt, ex quo profeſsi eſtis religionem Chriſtianam, deberetis eſſe aliorum Doctores, qui hæc myſteria alios doceretis, rurſum opus habetis, vt prima rudimenta Chriſtianæ fidei vobis tradantur, & facti eſtis veluti paruuli, qui lacte humilis ſermonis de minimis Chriſti myſterijs nutriamini, non ſolido cibo altioris doctrinæ. Nam qui in religione Chriſtiana eſt inſtar paruuli, qui lacte ſolum nutriri debet, incapax eſt perfectionis doctrinæ Euangelicæ, quæ eſt doctrina iuſtitiæ, eo quod paruulus, & imperfectus ſit, perfectorum autem eſt ſolidus cibus, qui ex conſuetudine, & habitu exercitatione aſsidua comparato promptam habent intelligentiam ad diſcernendum bonum & malum.

ANNOTATIONES.

1. Totum Numerum primum ſuppleuimus propter cōtextum, quia cauſalis, *namque*, quæ ponitur initio capitis, refertur ad id, quod dictum erat capite præcedenti de Chriſto, nempe non eſſe Pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris.

2. Opti-

Digitized by Google

2. Optimam reddit rationem eius, quod diximus, & incipit probare Chriſtum eſſe Pontificem, qui condolere poſsit; id autem probat ex aliis, quatuor autem dicit de quouis ſacerdote. Primo vt ſit homo. Secundo, vt ſit conſtitutus in commodum aliorum offerendo pro illis. Tertio vt procliuis ſit natura ad miſerendum. Quarto quod eligatur ab alio, & ipſe non ſe ingerat tali muneri; in illo autem tertio membro comprehendit, vt pro ſe, ſicut pro populo offerat; hæc autem quatuor inuerſo ordine Chriſto accommodat, excepto illo, quod pro ſe offerat, ſicut pro populo.

3. Incipit illa quatuor Chriſto accommodare, & primo oſtendit fuiſſe ab alio electum in Sacerdotem.

4. Oſtendit in Chriſto ſecundum illud, quod dixerat de aliis Sacerdotibus, nempe, vt commodo aliorum proſpiciat.

5. Clamor validus non denotat tantum exaltationem vocis, ſed ingens etiam deſiderium. Porro alta voce clamaſſe Chriſtum paulò antequam expiraret, conſtat: nam Matth. 27. dicitur: *Clamauit Ieſus voce magna, dicens, Deus Deus meus, quare me dereliquiſti.* Et paulo infrà: *Ieſus autem iterum clamans voce magna, emiſit ſpiritum:* de hoc cap. late legimus 3. part. diſp. 5. 55. 81. 83. & 84.

6. Quod ait, *Ad eum, qui poſsit illum ſaluum facere*, denotat pro ſe etiam oraſſe, quanquam pro ſe non obtulit ſacrificium, & in hoc quod eſt pro ſe orare, comparat Chriſtum ceteris Sacerdotibus, vt inde probet ipſum propenſum eſſe ad miſerendum.

7. Per reuerentiam quidam intelligunt, qua ipſe dignus erat, vt quis eum revereatur, alij quam ipſe erga patrem ſuum Deum habuit.

8. Chriſti oratio, etiam quā in horto pro ſe fecit, poſtulans, vt tranſiret ab eo calix, exaudita eſt à Deo: quia id quod poſtulauit, eo modo, quo id poſtulauit, obtinuit, addidit enim, *Verumtamen non ſicut ego volo, &c.* Matth. 26. de quo vide quæ diximus 3. part. diſp. 82. cap. 5.

9. Hic oſtendit de Chriſto tertium, quod de aliis Sacerdotibus dixerat, nempe procliuem eum eſſe natura ex compaſsione ad miſerendum, quia quamuis eſſet Deus, & ſecundum Deitatem non poſsit aliquid pati, tamen ſecundum humanitatem paſsibilem multa paſſus eſt. Primum autem quod de aliis Sacerdotibus dixerat, nempe eos homines eſſe, & ex hominibus aſſumptos ad hoc munus, oſtendit ſimul Paulus à num. 4.

10. *Conſummatum*, aliqui interpretantur immolatum, ego vero exiſtimo, conſummatum, hoc loco idem eſſe, quod perfectum, vt ſenſus ſit, Chriſtum per paſsiones perfectum fuiſſe in autorem ſalutis; ſicut in ſecundo capite etiam diximus autorem ſalutis per paſsiones fuiſſe conſummatum.

Digitized by Google

11. Quo pacto hoc loco non probetur eſſe ex nobis initium aliquod noſtræ ſalutis, diximus 1. part. diſp. 91.
12. In quo conſiſtat ſacerdotium ſecundum ordinem Melchiſedec, videbimus cap. 7. & latè oſtendimus 3. part. diſp. 86.
13. Quidam codices Latini legebant, interpretabilis ad dicendum, emendatus autem, & Complutenſis habet ininterpretabilis. Græcè eſt δυσερμήνευτον, prior autem lectio ex librariorum incuria irrepſiſſe videtur. Idem putant aliqui accidiſſe ad Roman. 11. cum ait Paulus, *& inueſtigabiles viæ eius*, pro eo quod eſt, ininueſtigabiles, falluntur tamen, neque codex Complutenſis Latinus, neque vulgatus Sixti emendatus habet, ininueſtigabilis, ſed inueſtigabiles, pro eo quod eſt non veſtigabiles; nam *in* compoſita cum voce veſtigabiles, negatiue accipi potuit à noſtro vulgato, quamuis non ſemper ita accipiatur; in nomine autem, interpretabilis, non poteſt accipi negatiue, quia in eo non eſt præpoſitio *in*.

ARGVMENTVM
CAPITIS VI.

ANtequam à capit. 7. vſque ad 10. explicet Paulus dignitatem ſacerdotij Chriſti ſecundum ordinem Melchiſedec; occaſione eius, quod dixerat in fine præcedentis capitis Hebræis; nimirum eos eſſe ineptos ad audiendam ſublimem doctrinam, & cum iam deberent eſſe aliorum Doctores, adhuc eos verſari in rudimentis Chriſtianæ religionis, exhortatur eos, vt ad perfectiorem diciplinam euadere conentur. Demum oſtendens bonam, pro illis ſe habere confidentiam propter bona opera ab ipſis erga fideles, erigit eos in ſpem, vt fide, & patienti

patienti perſeuerantia conſequantur hereditatem fideli promiſsione reddendam, ſicut Abrahamus pater noſter eam conſecutus eſt.

Capvt VI.

1 QVapropter intermittentes
inchoationis Chriſti ſermo-
nem, ad perfectionem feramur,
non rurſum iacientes fundamẽ-
tũ pœnitentiæ ab operibus mor-
2 tuis, & fidei ad Deum, Baptiſma-
tum doctrinę, impoſitionis quo-
que manuum, ac reſurrectionis
3 mortuorum, & iudicij æterni. Et
hoc faciemus, ſi quidem permi-
4 ſerit Deus: impoſſibile enim eſt
eos qui ſemel ſunt illuminati, gu-
ſtauerunt etiam donum cœleſte,
5 & participes facti ſunt Spiritus
ſancti, guſtauerunt nihilominus
bonum Dei verbum, virtuteſque
ſeculi venturi, & prolapſi ſunt:
6 Rurſus renouari ad pœnitẽtiam,
rurſum crucifigẽtes ſibimetipſis
filium Dei, & oſtentui habentes.
7 Terra enim ſæpe venientem ſu-
per ſe bibens imbrem, & germi-
nans herbam opportunam illis à
quibus colitur, accipit benedicti-
8 onem à Deo. Proferens autem
ſpinas ac tribulos, reproba eſt, &
maledicto proxima, cuius con-
9 ſummatio in combuſtionẽ. Con-
fidimus autem de vobis dilectiſ-
ſimi, meliora, & viciniora ſaluti,
10 tametſi ita loquimur. Non enim
iniu-

PARAPHRASIS.

PErfectorum itaque eſt ſolidus cibus doctrinæ, vt cap. præcedenti dixi 1 ideoq; omiſsis primis fidei rudimentis ad altioris doctrinæ eruditionem contendamus, 2 neque in primis rudimentis detineamur, quæ catechumenis ante Baptiſmum proponuntur; nempe de pœnitentia, quam agere debent homines ab operibus mortuis peccatorum, de fide, qua debent ad Deum accedere, de 3 Sacramento Baptiſmi, 4 de Sacramento Confirmationis, quod per impoſitionem manuum confertur baptizatis, & de Reſurrectione corporum & de iudicio, 5 quo Chriſtus laturus eſt æternã ſententiam in bonos, & malos. Nos verò ex parte noſtra id diligenter præſtabimus nempe altioris doctrinæ documenta vobis præbendo ſi Dominus permiſerit: dixi autem 6 ſi Dominus permiſerit, 7 eo quod poſtquam lapſi eſtis in peccata, rudiores effecti eſtis ad percipiendam altiorem doctrinam. 8 Difficile 9 autem puto eos, qui ſemel illuminati ſunt, & copioſa Spiritus ſancti dona receperunt, ſi prolabantur in peccata, quibus iterum in ſeipſis videantur crucifigere Dominum, & ludibrio ipſum exponere; ſicut vos poſt tot chariſ-

iniuſtus Deus, vt obliuiſcatur o-
peris veſtri, & dilectionis quam
oſtendiſtis in nomine ipſius, qui
miniſtratis Sanctis, & miniſtra-
11 ſtis. Cupimus autem vnumquen-
que veſtrum eandem oſtentare
ſolicitudinem ad expletionem
12 ſpei vſq; in finem: vt non ſegnes
efficiamini, verùm imitatores
eorum qui fide, & patientia here-
13 ditabunt promiſſiones. Abrahæ
namque promittens Deus, quo-
niam neminem habuit per quem
iuraret maiorem, iurauit per ſe-
14 metipſum, dicẽs: niſi benedicens
benedicam te, & multiplicans
15 multiplicabo te. Et ſic longani-
miter ferens adeptus eſt repro-
16 miſſionem. Homines enim per
maiorem ſe iurant: & omnis con-
trouerſiæ eorum finis ad confir-
17 mationem, eſt iuramentum. In
quo abundantius volens Deus
oſtendere pollicitationis heredi-
bus immobilitatem conſilij ſui,
18 interpoſuit iuſiurandum: vt per
duas res immobiles, quibus im-
poſſibile eſt mentiri Deum, for-
tiſſimum ſolatium habeamus, qui
confugimus ad tenendam pro-
19 poſitam ſpem. Quam ſicut anco-
ram habemus animæ tutam ac
firmam, & incedentem vſque ad
20 interiora velaminis, vbi præcur-
ſor pro nobis introiuit Ieſus, ſe-
cundum ordinem Melchiſedec
Pontifex factus in æternum.

mata lapſi eſtis, rurſus in Dei gratiam per pœnitentiam redire: 10 quo vſq; autem redeant, rudiores ſunt ad altioris eruditionis doctrinam intelligendam; nam ſicut terræ, quæ cœleſti pluuia ſæpius irrigata herbam bonam ſuis cultoribus profert, 11 cultores eius eam à Deo benedictam vocant; contra verò, quæ tribulos, & ſpinas generat, agricolis reprobata eſt, atq; propinqua, vt ſi in ſterilitate pergat, fructus eius, 12 qui ipſius conſummatio ſunt, igne comburantur; ita etiam, qui poſt copioſam donorum, ac gratiarum pluuiam, qua eorum anima irrigata, & impinguata eſt, non fructum bonorum operum, ſed ſpinas peccati proferunt, proximi ſunt maledicto, & reprobationi, ne iterum pœnitentia renouentur. Ceterum ego meliorem ſpem de vobis habeo, & propinquiores vos eſſe ſaluti, quam maledicto, & reprobationi credo, (quamuis ita loquar:) non enim eſt iniuſtus, & infidelis Deus, qui promiſit miſericordibus miſericordiam, vt obliuioni tradat opera veſtra miſericordiæ, & dilectionis, quæ in nomine ipſius fidelibus ſuis præſtitiſtis, & præſtatis. Cupio autem vt vnuſquiſq; veſtrum conſtanter idem ſtudium, & eandem diligentiam adhibeat circa opera dilectionis, & miſericordiæ 13 ad plenam ſpei certitudinem 14 vſque in finem vitæ, ne ſegnes efficiamini in hoc ſtudio, ſed potius imitemini eos, qui 15 fide, & 16

per-

Digitized by Google

perſeuerantia in bono hæredes erunt promiſsionum. Exemplo nobis ſit Abra-
ham, cui promiſit Deus ſe plene benedicturum ipſum, & in ſemine ſuo omnes
gentes; cumque nullum haberet Deus maiorem ſe, per quem iuraret, per ſemet-
ipſum iurauit, 17 *ſe fideliter hanc promiſsionem completurum; & ipſe Abra-*
ham ſic fretus tali promiſsione, & per 18 *longanimitatem perſeuerans ade-*
ptus eſt promiſsionem. Dixi autem Deum, cum non haberet maiorem ſe, per ſe
ipſum iuraſſe: homines enim aliquem ſe maiorem in teſtem adducunt, & ſi quid
controuerſiæ fuerit apud eos, finitur, & ſoluitur, per iuramẽtum altera parte
controuerſiæ 19 *confirmata: in negotio verò promiſsionis volens Deus præ-*
clare oſtendere iis, qui heredes futuri ſunt, firmitatem, & fidelitatem verbi, &
promiſsionis ſuæ, iuramentum interpoſuit, vt per duas res immutabiles, nem-
pe promiſsionem, & iuramentum; per quas impoſsibile eſt Deum 20 *fallere ali-*
quem non ſeruata promiſsione, ingenti ſolatio recreemur nos, qui relicto mun-
do, & abrenunciato Satana per baptiſmum confugimus ad 21 *obtinendam*
22 *vitam æternam, cuius ſpem habemus ſicut ancoram animæ firmam, ac tu-*
tam nauigationis noſtræ in tempeſtatibus huius maris, qua quidem ſpe pertin-
gimus, vſque 23 *ſecreta regni cælorum, quæ ſunt veluti ea, quæ in templo Sa-*
lomonis erant intra velum, quæ erant ſancta ſanctorum, 24 *quo introiuit*
Ieſus Chriſtus præcurſor noſter, factus Sacerdos in æternum ſecundum ordi-
nem Melchiſedec.

ANNOTATIONES.

1. Particula *propter*, refertur ad id quod dixerat præcedenti capite, nempe ſolidum cibum altioris doctrinæ eſſe perfectorum, ad quam exhortatur Hebræos.

2. Quod ait, *Non rurſus iacientes, &c.* non refertur ad mores, & vitam ipſorum, ad quam eos exhortetur, quaſi dicat Paulus; non de innouanda vita per pœnitentiam vos moneo, ſed refertur ad doctrinam de rudimentis fidei Chriſtianæ, vt in paraphraſi; quibus relictis exhortatur Hebræos ad doctrinam altiorem, id quod indicant ſequentia verba *Baptiſmatum doctrina.*

3. Quod Paulus dicat, baptiſmatum, in plurali denotat tria baptiſmata, fluminis, videlicet, flaminis, & ſanguinis.

4. Impoſitio manus hoc loco eſt periphraſis Sacramenti Confirmationis.

5. Æternum iudicium appellat propter æternam ſententiam, quam in eo Chriſtus laturus eſt.

6. Addidit limitationem, *Si Dominus permiſerit,* propter difficultatem, quam

quam

quam in ipſis ob ipſorum ruditatem ex peccato contractam ſentiebat: vt autem clarius conſtaret contextus Pauli repetiuimus illud, *Si Dominus permiſerit*.

7. Totum num. 7. ſuppleuimus, continet enim rationem ſuperioris contentam in illis verbis, *Impoſſibile enim eſt, &c.*

8. *Impoſſibile*, aliqui hoc loco putant idem eſſe, quod impoſsibile, *Renouari autem per pœnitentiam*, idem eſſe cenſent, quod per Baptiſmum. Hunc tamen ſenſum contextui non quadrare conuicimus 1. parte diſput. 95. cap. 1. & ideo diximus impoſsibile capiendum eſſe pro difficili, & renouationem per pœnitentiam pro iuſtificatione à peccatis poſt Baptiſmum, vt in paraphraſi, quem ſenſum tradit Anſelmus. Quod autem dicit, *Rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei, & oſtentui habentes*, perinde eſt ac ſi dicat; homines per noua peccata iterũ in ſe Chriſtum crucifigere, ſiquidem ob ipſorum peccata mortuus eſt; & oſtentui habere, hoc eſt, ludibrio exponere; quod Hiſpane dicitur, *Sacara la Verguença.*

9. Cauſalem *enim* conuertimus in *autem*, quia cauſam, quam implicite denotabat, expreſsimus nos antea.

10. Totum num. 10. ſuppleuimus; cuius ſententia colligitur ex verbis Pauli præcedentibus.

11. Ideo, inquit, terram, quæ fructum profert, accipere à Deo benedictionem, non quia Deus ipſe illi benedictionem ſemper largitur, ſed quia cultores, & domini illius eam benedictam à Deo appellant, & ideo vulgo dicitur à Deo benedicta.

12. Pro expletione ſpei, Græce eſt nomen πληροφορία, quod denotat certam fidem ex certiſsimis argumentis deductam; cumque ſpes ex fide oriatur, recte vertit noſter vulgatus ad expletionem ſpei, hoc eſt ad plenam certitudinem ſpei; tunc enim plena eſt ſpes, cum plena eſt fides de eo quod ſperatur.

13. *Vſque in finem.* Eraſmus conuertit vſque ad perfectionem; verum cum Paulus hoc loco cupiat Hebræorum perſeuerantiam, potius illam denotat vſque in finem vitæ.

14. Fides non tantum eſt initium iuſtificationis primæ, ſed etiam ſecundæ vſque in finem vitæ.

15. Patientia in Græco eſt μακροθυμία, denotat autem longanimitatem, qua in malis perferendis perſeueramus; & ideo exiſtimo pro perſeuerantia vſurpari ab Apoſtolo, quæ neceſſaria eſt ad conſequendam hereditatem.

16. Iuramentum hoc habetur Geneſ. 22. firmum autem eſſe expreſſit Paulus illis verbis, *Niſi benedicens benedicam, &c.* eſt autem phraſis Hebraica, & participium illud additum verbo, denotat plenam, & abundantem

Digitized by Google

dantem benedictionem; iuramentum autem refertur Geneſ. 22. hoc modo, *Per memetipſum iuraui, &c.* vbi præteritum pro præſenti ponitur.

17. Pro *longanimiter ferens*, in Græco eſt μακροθυμήσας, hoc eſt, cum fuiſſet longanimis; capitur autem pro perſeuerantia, quæ longanimitate comparatur, ſicut etiam μακροθυμία, capitur num. 15. pro perſeuerantia.

18. Ad confirmationem intelligitur alterius partis; adhibito enim iuramento altera pars manet confirmata.

19. Mentiri hoc loco, idem eſt, quod fallere Deum, & decipere alios non implendo promiſsionem.

20. Pro *tenendam*, Græce eſt κρατῆσαι; verbum autem κρατέω, non ſolum ſignificat tenere, ſed abſtinere, quare *tenendam*, hoc loco non denotat iam ſemel adeptam hereditatem conſeruandam, ſed obtinendam hereditatem.

21. Spes, hoc loco duo denotat, & rem quam ſperamus, quæ eſt vita æterna, iuxta illud ad Rom. 8. *Spes quæ videtur non eſt ſpes*, & deſiderium quo ſperamus: de ſpe priori modo dicit Paulus, obtinendam eſſe à nobis; de ſpe poſteriori modo dicit infra, *incedentem vſque ad interiora;* nam vita æterna, quę eſt ſpes priori modo non dicitur introire vſque ad interiora, ſed deſiderium noſtrum quo ſperamus.

22. Alludit ad interiora templi Salomonis, quibus comparat regnum cœlorum, quod ſperamus.

23. Hic eo redit vnde digreſſus fuerat, nempe ad Chriſtum ſacerdotem, vt dignitatem ſacerdotis eius, qui pro nobis intercedit, proſequatur.

ARGVMENTVM
CAPITIS VII.

PRoſequitur Paulus, quod in fine capitis præcedentis propoſuerat, nempe Chriſtum, verum eſſe ſacerdotem, nõ ſecundum ordinem Leuiticum, ſed ſecundum ordinẽ Melchiſedec, ac proinde Leuiticũ ſacerdotium cum ſuo veteri teſtamento abrogatum fuiſſe.

Capvt VII.

1 HIc enim Melchiſedec, Rex
Salem, ſacerdos Dei ſummi,
qui obuiauit Abrahæ regreſſo à
2 cæde regum, & benedixit ei: cui &
decimas omnium diuiſit Abra-
ham: primum quidem qui inter-
pretatur, Rex iuſtitiæ: deinde au-
3 tem & Rex Salem, quod eſt Rex
pacis ſine patre, ſine matre, ſine
genealogia, neque initium die-
rum, neque finem vitæ habens;
aſsimilatus autem filio Dei, ma-
4 net ſacerdos in perpetuum. In-
tuemini autem quantus ſit hic,
cui & decimas dedit de præcipuis
5 Abraham Patriarcha. Et quidem
de filiis Leui ſacerdotium acci-
pientes, mandatum habent deci-
mas ſumere à populo ſecundum
legem, id eſt à fratribus ſuis: quã-
quam & ipſi exierint de lumbis
6 Abrahæ. Cuius autem generatio
non annumeratur in eis, decimas
ſumpſit ab Abraham, & hunc qui
habebat repromiſsiones benedi-
7 xit. Sine vlla autem contradictio-
ne, quod minus eſt, à meliore be-
8 nedicitur. Et hîc quidem, deci-
mas morientes homines accipi-
unt: ibi autem conteſtatur, quia
9 viuit. Et (vt ita dictum ſit) per A-
braham: & Leui qui decimas ac-
10 cipit decimatus eſt. Adhuc enim
in lumbis patris erat, quando ob-
11 uiauit ei Melchiſedec. Si ergo cõ-
ſummatio per ſacerdotium Le-
uiticum erat (populus enim ſub
ipſo

Paraphrasis.

Dixi Chriſtum factum fuiſſe ſacerdotem in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec: hic 1 enim 2 Melchiſedec ſacerdos Dei ſummi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à prælio, in quo occidit quinque reges, & cui decimas omnium obtulit Abraham; quique primò quidem, ſi nomen interpreteris, dicitur Rex iuſtitiæ, ſecundo ſi aliud nomen illius attendas, nempe Rex Salem idem eſt, atque Rex pacis. Tertio 3 de cuius patre, matre, & 4 poſteritate nulla in Scriptura mentio fit. Quarto de quo non dicitur, an initium, aut finem vitæ habuerit, in his omnibus typum gerens Chriſti filij Dei, 5 manere videtur ſacerdos in perpetuum. 6 Gerit autem typum filij Dei, 7 nam & Chriſtus ſacerdos ſimul & Rex iuſtitiæ, & pacis fuit; & ſicut in Scriptura non dicitur Melchiſedec habuiſſe patrem, & ab eo per ſucceßionem habuiſſe ſacerdotium ſecundum legem, & ita nihil de initio vitæ ipſius narratur, neque habuiſſe filios, & ita neque finiſſe vitam & morte prohibitum filiis ſuis ſacerdotium more Leuitico reliquiſſe; ac proinde videtur ſacerdos in æternum: eodem pacto Chriſtus neque à patre per ſucceßionem accipiens ſacerdotium, ſed 8 ſuapte natura illud habens, 9 neq; morte prohibitus permanere, vt idcirco poſteris ſacerdotium ſuum relinqueret, quia quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit,

Digitized by Google

ipſo legem accepit) quid adhuc
neceſſarium fuit ſecundum or-
dinem Melchiſedec, alium ſurge-
re ſacerdotem, & non ſecundum
12 ordinem Aaron dici? Tranſlato
enim ſacerdotio, neceſſe eſt, vt &
13 legis tranſlatio fiat. In quo enim
hæc dicuntur, de alia tribu eſt,
de qua nullus altario præſto fuit.
14 Manifeſtum eſt enim quòd ex Iu-
da ortus ſit Dominus noſter: in
qua tribu nihil de ſacerdotibus
15 Moyſes locut⁹ eſt. Et amplius ad-
huc manifeſtum eſt: ſi ſecundum
ſimilitudinem Melchiſedec ex-
16 ſurgat alius ſacerdos. Qui non ſe-
cundum legem mandati carnalis
factus eſt, ſed ſecundum virtutem
17 vitæ inſolubilis. Cõteſtatur enim
quoniam tu es ſacerdos in æter-
num, ſecundum ordinem Mel-
18 chiſedec. Reprobatio quidem fit
precedentis mandati: propter in-
firmitatem eius, & inutilitatem.
19 Nihil enim ad perfectum addu-
xit lex; introductio verò melioris
ſpei, per quam proximamus ad
20 Deum. Et quantum eſt non ſine
iureiurando (alij quidem, ſine iu-
reiurando ſacerdotes facti ſunt:
21 hic autem cum iureiurando per
eum, qui dixit ad illum: Iurauit
Dominus, & nõ pœnitebit eum:
22 tu es ſacerdos in æternũ.) In tan-
tum melioris teſtamenti ſponſor
23 factus eſt Ieſus: & alij quidem plu-
res facti ſunt ſacerdotes, idcirco
quòd morte prohiberentur per-
mane-

miſit, manet ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec, hoc eſt prout per ſacerdotium Melchiſedec fuerat ſignificatus. 10 *Conſiderate autem attentis animis, quanto maioris fuerit dignitatis hic Melchiſedec, cuiq; decimas obtulit Abraham Patriarcha, quam ipſe Abraham, ex quo omnes Leuitici ſacerdotes originem trahunt, vt inde etiam intelligatis, quanto præſtantius ſit ſacerdotium Christi ſignificatum per ſacerdotium Melchiſedec, ſacerdotio Leuitico: & quidem ſacerdotes de filiis Leui ex mandato Dei in ea erãt dignitate conſtituti, vt decimas acciperent ſecundum legem à reliquo populo Iudæorum, hoc eſt, à fratribus ſuis; quamuis & illi qui erant de reliquo populo eundem patrem cum Leuiticis ſacerdotibus habuerint, nempe Abrahamum;* 11 *ac proinde Leuitici ſacerdotes non omnino; ſed aliquanto digniores fuerint reliquo populo;* 12 *Melchiſedec autem cuius genus, & cognatio* 13 *ex fratribus non recenſetur in Scriptura, decimas accepit ab Abrahamo, non vt à fratre, & ex hac parte dignior fuit ſacerdotibus Leuiticis, eo quòd hi ſolum accipiunt à fratribus æqualibus ſibi ſecũdum genus: Melchiſedec autem ab Abrahamo, qui non erat frater eius, decimas accepit* 14 *deinde Melchiſedec accipiens decimas benedixit hunc Abrahamum,* 15 *poſtquam iam habebat ille à Deo promiſſionem, quod in ipſo*

 bene-

Digitized by Google

24 manere: hic autem eo quod ma-
neat in æternum, ſempiternum
25 habet ſacerdotium. Vnde & ſal-
uare in perpetuum poteſt acce-
dentes per ſemetipſum ad Deum:
ſemper viuens ad interpellãdum
26 pro nobis. Talis enim decebat vt
nobis eſſet Pontifex ſanctus, in-
nocens, impollutus, ſegregatus à
peccatoribus, & excelſior cœlis
factus: qui non habet neceſſita-
27 tem quotidie (quemadmodum
ſacerdotes) prius pro ſuis delictis
hoſtias offerre, deinde pro popu-
li; hoc enim fecit ſemel, ſe offe-
28 rendo. Lex enim homines conſti-
tuit ſacerdotes infirmitatem ha-
bentes: ſermo autem iuriſiurandi
qui poſt legem eſt, Filium in ęter-
num perfectum.

benedicendæ eſſent omnes Gentes. Citra 16 controuerſiam autem eſt, vt qui minor eſt, à maiori benedictionem accipiat. 17 Deinde in ſacerdotio Leuitico ſacerdotes, qui decimas accipiunt, mortales homines ſunt, quos tandem mori neceſſe eſt; at verò in ſacerdotio Melchiſedec Scriptura non meminit mortis ipſius Melchiſedec, vt videatur finem vitæ non habuiſſe, & ita nec ſacerdotium eius ſucceßione quadam ad poſteros deriuaſſe, ergo nobilior fuit ſacerdos Melchiſedec ſacerdotibus Leuiticis. Ad hæc dum Abraham decimas ſoluit ſacerdoti Melchiſedec, in ipſo Abrahamo etiam ipſe Leui, qui decimas accepit à fratribus ſuis (vt ita dicam) decimatus eſt: hoc eſt Leuitici ſacerdotes decimas quodammodo perſoluerunt ſacerdoti Melchiſedec, adhuc enim ſemen eorum genitale in lumbis Abrahæ erat, & ipſi ſemen Abrahæ futurum erant, quando Abrahamo occurrit Melchiſedec: qui autem offert decimas, inferior eſt eo, qui eas accipit, 18 præſtantior igitur ſacerdos fuit Melchiſedec, qui fuit figura Chriſti ſacerdotis ſecundum ordinem ipſis Leuiticis ſacerdotibus, ac proinde conſtat, Chriſtum ſacerdotem noſtrum, ſignificatum in præſtantiori ſacerdote, quam eſſent Leuitici multo digniorem ipſis fuiſſe, 19 cuius etiam excellentia ex eo colligi poteſt; quia ſi vnum genus ſacerdotis, & legis ſufficiat ad ſalutem, & ſanctificationē, non eſt neceſſe ad eundem effectum ſuccedere aliud genus ſacerdotis, & legis; ſi ergo per ſacerdotium Leuiticum, & per legem ipſius conſummatio ſanctificationis noſtræ fieri poterat (populus enim Iudaicus cum ſacerdotio Leuitico legem propriam accepit) quid neceſſe fuit fieri alium ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, quem prædixit Dauid Pſalm. 109 non eſſe ex tribu Aaron, de qua ſumebantur ſacerdotes? 20 atqui neceſſe fuit exſurgere alium ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, alioquin non prædixiſſet illum Dauid, neque vocaſſet ipſum ſecundum ordinem Melchiſedec, ſed ſecundum ordinem Aaron, ergo prius ſacerdotium, & lex ab eo lata non ſufficiebant ad veram ſanctificationem; transferri igitur debuit tale ſacerdotium Leuiticum imper-

Digitized by Google

imperfectum in aliud ſecundum ordinem Melchiſedec perfectum, & ſufficiens
ad ſanctificandum; ac proinde lex antiqua in legem nouam debuit commuta-
ri: 21 *nam commutato ſacerdotio minus perfecto in aliud perfectum, neceſ-*
ſe fuit vt lex lata ſub imperfecto ſacerdotio in aliam legem latam ſub perfe-
ctiori ſacerdotio commutaretur. 22 *Porro autem diuerſum fuiſſe ſacerdo-*
tium Chriſti, in quod tanquam in melius Leuiticum commutatum fuit, patet:
23 *nam is, de quo verba illa Pſalm.* 109. *dicuntur.* Tu es ſacerdos in æter-
num ſecundum ordinem Melchiſedec, *de alia tribu, & diuerſa à tribu*
Leui, ex qua nullus deſumebatur in ſacerdotem, 24 *qui ſtaret in miniſte-*
rium altaris deſtinatus; ſiquidem manifeſtum eſt Chriſtum Dominum ortum
fuiſſe de tribu Iuda, in qua tribu nullum ſacerdotem Moyſes aſſignauit; atque
amplius etiam manifeſtum eſt, 25 *eſſe diuerſum ſacerdotium Chriſti à ſa-*
cerdotio Leuitico, ſi verum ſit, factum fuiſſe alium ſacerdotem ſecundum ſi-
militudinem Melchiſedec, non ſecundum legem mandati carnalis externa vn-
ctione, qua conſecrabat hominem per vitam ſolum mortalem; ſed vt reuera
factum eſt, ſecundum virtutem immortalis vitæ interna vnctione vnionis
inſolubilis cum verbo, quæ maneat in æternum, teſtatur enim Scriptura
Pſalm. 109. *dicens:* Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem
Melchiſedec. 26 *Et quidem priori mandato, & legi veteri, quam dixi-*
mus cum ſacerdotio Leuitico fuiſſe in aliam meliorem commutatam, deroga-
tum fuit, propterea quod ex ſe infirma, & inutilis erat ad ſanctificationem,
& purgationem peccatorum: nullus enim virtute legis à peccato emundari
potuit, & ad perfectum ſtatum reuocari: Lex vero euangelica, & gratiæ in-
troducta eſt ſpem habens annexam meliorem; illa enim tribuit remiſſionem
peccatorum per quam in nobis gignitur ſpes æternæ vitæ. 27 *Et* 28 *qua-*
tenus non ſine iureiurando inſtitutus eſt Chriſtus ſacerdos in æternum ſecun-
dum ordinem Melchiſedec (alij ſiquidem ſacerdotes Leuitici inſtituti ſunt, hic
autem cum iuramento illius, qui dixit ad ipſum Pſal. 109. Iurauit Domi-
nus, & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternum.) 29 *eatenus*
melioris teſtamenti, & promiſſionis fideiuſſor factus eſt Ieſus. 30 *Patet et-*
iam meliorem fideiuſſorem teſtamenti eſſe Ieſum, quam ſint Leuitici ſacerdo-
tes; quia Leuitici facti ſunt plures, idcirco, quod morte prohibiti permanere
non poſſent; 31 *& ita cum vnus non poſſet permanere fideiuſſor antiquæ*
legis pro ipſo Deo, 32 *qui apud Deum pro hominibus intercederet, ſicut fide-*
iuſſor apud debitorem pro ſoluenda ſponſione intercedere ſolet; ſucceſſione
quadam plures fiebant ſacerdotes, qui perſonam fideiuſſoris ſuſtinerent. Ieſus
autem eo quod ſecundum legem vitæ inſolubilis maneat in æternum, ſempi-

ternum habet ſacerdotium, vnde & æterna ſaluatione ſaluare nos poteſt ſemper viuens, 33 *ad interpellandum pro nobis, ſicut fidelis fideiuſſor æternæ promiſsionis apud Deum, qui melioris ſpei autor præcipuus, & promiſſor, & debitor eſt; talis enim decebat, vt nobis eſſet Pontifex, qui eſſet æternæ promiſsionis fideiuſſor, nempe ſanctus, innocens, impollutus vitæ ſanctitate, & à peccatoribus omnino ſeparatus, & ipſis* 34 *cœleſtibus ſpiritibus excelſior, & nobilior; cui non eſſet opus, quemadmodum alijs eſt ſacerdotibus, prius pro ſuis delictis, deinde pro peccatis populi quotidie hoſtias offerre;* 35 *quia quod attinet ad noſtram iuſtificationem vnico ſacrificio ſui ipſius ſatis, ſuperque ſemel effecit, & conſummauit. Ideo autem vno ſacrificio id peragere non potuerunt Leuitici ſacerdotes, ſicut Chriſtus effecit, quia lex Moyſis homines infirmos, & peccatis obnoxios ſacerdotes conſtituit; ſermo autem diuinus cum iuramento coniunctus, qui multo poſt legem Moyſis promulgatam factus eſt, nempe cum Pſalm.* 109. *dictum eſt:* Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec: *ipſummet filium Dei in æternum perfectum ſacerdotem pronunciauit.*

ANNOTATIONES.

1. Particula *Enim* quidam putant non eſſe cauſalem, eoquod non vident cuius cauſam reddere poſsit. Miror tamen eos non attendiſſe extrema verba capitis præcedentis, quorum rationem incipit reddere Paulus in hoc capite; nempe quare Chriſtus dicatur Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedec, quod vt clarius conſtaret, repetiuimus ſententiam, quæ in illis extremis verbis continetur.

2. Oratio hæc eſt aſpera & hians, eoquod vſque ad num. 5. ſenſus illius non compleatur; nam *Melchiſedec* coniungi debet cum illo *manet ſacerdos*, &c. quod eſt in num. 5. cetera verò interponuntur ad explicanda ea, quę huic ſacerdoti peculiaria erant, ob quæ gerebat typum Chriſti Sacerdotis noſtri.

3. Cum dicitur, *ſine patre*, &c. non eſt ita intelligendum, quaſi reuera non habuerit patrem, & matrem, aut poſteros, ſed quia nihil in Scriptura de his narratur. Idem de initio, & fine vitæ ipſius intellige, circa hoc verò lege quæ diximus 3. part. tom. 1. diſp. 86. cap. 2.

4. Per genealogiam non intelligitur proſapia parentum ipſius, ſed filiorum, nam de patre, & matre iam dixerat, id autem multum refert noſſe ad explicandum ordinem ſacerdotij Melchiſedec, vt in paraphraſi, cui nullum ſacerdotem ſucceſsiſſe legimus, ſicut neque Chri-

ſto

Digitized by Google

ſto ſucceſsit, id quod 3. part. diſp. 86. cap. 2. & 3. fuſius proſecuti ſumus.
5. Sicut illud, quod dictum eſt, de patre, & matre, non eſt intelligendum re ipſa, ſed quia non legitur de illo habuiſſe patrem, & matrem, ita etiam illud *manet*, accipiendum eſt non re ipſa, ſed quia non legimus alium Sacerdotem ei ſucceſsiſſe ſecundum legem, ſicut Aaroni ſuccedebat.
6. Aſsimilari, hoc loco apud Paulum dicitur de figura, & typo, non autem de re ſignificata per typum, cum tamen aliàs potius de re ſignificata, quam de typo ipſo dicatur, vt colligitur ex doctrina tradita à nobis 1. part. diſp. 72. cap. 2.
7. Paulus propoſuit figuram, & typum ſacerdotij Chriſti in Melchiſedec, tamen non applicuit per ſingula; nos autem claritatis gratia ſingula ſingulis accommodauimus; controuerſiam autem quare dicatur Chriſtus ſecundum ordinem Melchiſedec, & an ratione oblationis panis, & vini, exactè tractauimus 3. part. diſput. 86. hic autem eam examinare inſtituti noſtri ratio non patitur, qui ſolum contextum, & ſenſum Pauli, quoad fieri poteſt, explanare contendimus.
8. Quo pacto Chriſtus ſuapte natura ſit ſacerdos, & non vnctione externa ſecundum legem, fuſius oſtendimus 3. part. diſp. 85.
9. Quomodo ceteri Sacerdotes morte prohibiti manere reliquerint ſacerdotium filiis ſuis, Chriſtus autem ſit Sacerdos in æternum ſine ſucceſſore; tractat idem Apoſtolus infra in hoc capite.
10. Hinc incipit oſtendere dignius fuiſſe ſacerdotium Melchiſedec, quod erat figura futuri ſacerdotij, quam Sacerdotium Leuiticum, vt inde colligat multo dignius fuiſſe Sacerdotium Chriſti, quod per Sacerdotium Melchiſedec fuerat figuratum.
11. Numerum vndecimum ſuppleuimus; continet autem concluſionem eius, quod præmiſerat ad ponderandam dignitatem Sacerdotii Leuitici.
12. Ex illo capite propoſito oſtendit Sacerdotium Melchiſedec, multo dignius fuiſſe Sacerdotio Leuitico, vt patet in paraphraſi.
13. Illud *annumeratur in eis*, communiter referri ſolet ad illud *de filiis Leui*, vt ſit ſenſus, Melchiſedec non fuiſſe de Leuitarum genere; verum hoc modo vix intelligere poſſum vim huius rationis, qua præferre contendit Apoſtolus Sacerdotium Melchiſedec Leuitico. Ego igitur exiſtimo illud *in eis* referri ad fratres, quos Scriptura non tribuit Melchiſedec, quos tamen tribuit Leuitis; dignitas autem attenditur in hoc, vt de Melchiſedec talis mentio fiat in Scriptura, vt ſine fratribus eſſe videatur, & ita ab omnibus aliis cuiuſque generis decimas acceperit, quæ dignitas tantum eſt ſecundum vmbram, ſicut & illa,
quæ

Digitized by Google

quæ ponitur num. 17. in ea tamen veritas dignitatis Chriſti figurabatur.

14. Hęc eſt ſecunda ratio, qua oſtendit digniorem fuiſſe Sacerdotem Melchiſedec Sacerdotibus Leuiticis.

15. Abrahamus benedictionem accepit à Melchiſedec, Geneſ. 14. iam vero Geneſ. 12. acceperat à Deo repromiſsionem, quod in ipſo benedicendæ eſſent omnes gentes.

16. Pro controuerſia Græcè eſt *ἀντιλογία*, quam vocem in hoc capite interpretatur vulgatus contradictionem, in præcedenti autem interpretatus eſt, controuerſiam.

17. Hæc eſt tertia ratio, qua oſtendit digniorem Sacerdotem fuiſſe Melchiſedec Leuiticis Sacerdotibus: dignitas autem non eſt in re ipſa, quaſi verè mortuus non fuerit Melchiſedec, ſed ſecundum apparentiam; quia Scriptura non narrat mortem obiiſſe; hæc autem vmbra ſolum eſt immortalitatis, qua figurabatur vera in Chriſto vnio inſeparabilis, & perpetuum Sacerdotium illius in vita immortali permanſurum.

18. In hoc numero, quem ſuppleuimus, continetur concluſio prædictarum rationum, quæ ad hoc proximè tendunt, vt oſtendant Melchiſedec præſtantiorem Sacerdotem fuiſſe Leuiticis, ac proinde etiam Chriſtum; probauit igitur hactenus dignitatem figurati Chriſti ex figuræ dignitate.

19. Hæc eſt noua ratio ad probandum Chriſtum digniorem fuiſſe Sacerdotem Leuiticis; ſuppleuimus autem pro diſcurſu Pauli omnia illius numeri, vſque ad illa verba, *ſi ergo*, quia alias illatiua illa particula *ergo*, non videtur connexionem habere cum præcedentibus.

20. Omnia illius numeri ſuppleuimus pro diſcurſu Pauli, & vt illa cauſalis *enim*, quæ eſt in numero ſequenti veram redderet cauſam.

21. Aliqui putant particulam *enim*, poni pro *autem*, eo quod non videant cuius rationem reddere poſsit. Verum quamuis Paulus aliquando vtatur particulà *γὰρ*, Latinè *enim* pro particula *δὲ*, Latinè *autem*; tamen, cum hæc particula verè poteſt reddere ſenſum cauſalem addito aliquo iuxta ratiocinationem Pauli, & ipſius textus, multo melius eſt eam in ſenſu cauſali interpretari.

22. Totum hunc numerum ſuppleuimus in paraphraſi, vt cauſalis *enim*, numeri ſequentis rectè conſtaret in ſua vi cum reliquis.

23. Cauſalis *enim*, in hoc loco vere reddit ſenſum cauſalem non eius, quod in textu præceſsit, ſed eius quod ſuppleuimus: id autem implicitum erat in ipſo textu; nam cum dicat Paulus vnum Sacerdotium in aliud fuiſſe translatum, conſequenter ſentit diuerſum fuiſſe illud, in quod prius commutatum fuit.

24. Illud

Digitized by Google

24. Illud *præſtò eſſe*, idem eſt quod conſtanter ſtare more miniſtrantium, vt cap. 10. num. 13. videbimus.

25. Hæc ratio non affertur ad probandum Chriſtum fuiſſe excellentiorem Sacerdotem Leuiticis, ſed ad probandum idem, quod antea probauerat, nempe diuerſum eſſe Sacerdotium Chriſti à Sacerdotio Leuitico.

26. Probat qua de cauſa prior lex fuerit abrogata, & commutata, non quod non profuiſſet ſeruare illam; ſicut quæcunque obſeruatio legis, & opus virtutis; ſed quod inutilis eſſet ad ſanctificationem, hoc eſt, in ea non fuerit pretium noſtræ redemptionis, ſicut notaui, tom. 1. 3. part. diſp. 84. cap. 1. & diſp. 85. cap. 2.

27. Ibi non probat Chriſtum fuiſſe excellentiorem Sacerdotem Leuiticis, ſed cum oſtenderit antiquam legem in nouam, & meliorem fuiſſe cõmutatam, & Chriſtum fuiſſe Sacerdotem nouæ, incipit oſtendere Chriſtum fuiſſe factum fideiuſſorem melioris promiſsionis, & legis, non quia in antiqua lege non continentur promiſsiones æternæ, ſed quia lex illa non poterat tanquam ex ſe implendum id promittere, lex autem noua, quæ eſt gratiæ, ità promittit æternam illam vitam, vt ex ſe illam etiam tribuat, Chriſtus autem factus eſt ſponſor, ſeu fideiuſſor talis promiſsionis, quia virtute meritorum eius confert nobis Deus gratiam ſuam; rationes autem, quæ ſequuntur, ad hoc tendunt, vt oſtendant Chriſtum fuiſſe fideiuſſorem melioris legis, & promiſsionis.

28. Particula *quantum eſt*. poſita eſt pro eo, quod dici ſolet *in quantum* Græcè καθ' ὅσον, quod attice perinde eſt, atque quatenus.

29. Pro *in tantum*, Græcè eſt κατὰ τοσοῦτον, quod nos expoſuimus *eatenus*, vt reſponderet aduerbio *quatenus*. poſito in numero præcedenti, eadem autem ſignificatio vtriuſque eſt.

30. Hæc eſt ſecunda ratio non ad probandum Chriſtum fuiſſe meliorem, & digniorem ſacerdotem; ſed ſponſorem, & fideiuſſorem melioris promiſsionis.

31. Quomodo multi ſacerdotes Euangelici, qui Chriſto viuente nomine ipſius offerunt, non dicantur in ſacerdotio illi ſuccedere oſtendimus contra Lutherum 3. tom. 3. part. in tractatu de ſacrificio Miſſæ, quia ſuccedere ſolum eſt in locum mortui, aut depoſiti, aut translati ſubrogari.

32. Cum ſupradixiſſet Chriſtum eſſe ſponſorem, hoc eſt, fideiuſſorem melioris promiſsionis, eodem modo concedere debet Leuiticos ſacerdotes fuiſſe etiam ſponſores veteris teſtamenti; cumque vnus manere non poſſet, lege ſtatutum à Deo eſt, vt alius cum eodem onere ſuccederet; apud homines quidem filius, qui ſuccedit patri, non ſuc-

Digitized by Google

cedit in fideiuſsione, qua pro alio ſe obligauit, niſi res, quas à patre accepit, obligatæ maneant; neque enim lex humana poteſt ſucceſſorem ad hoc obligare; lex autem diuina ſtatuit, vt filij ſuccederent in munere ſacerdotali parentibus, & ita in obligatione fideiuſsionis; vt ſicut fideiuſſor ſollicitat animum debitoris ad ſoluendum, ſic etiam ſacerdotes intercedant apud Deum, vt compleat promiſſa ſua; multo autem melior ſponſor, & fideiuſſor eſt Chriſtus, quia idemmet ſemper manet ſacerdos.

33. Quo pacto Chriſtus interpellare dicatur ſemper pro nobis, non noua oratione, ſed antiqua, quæ ſemper manet in conſpectu Dei diximus 3. part. diſp. 82. cap. 4.

34. Per cœlos intelligit ſpiritus cœleſtes.

35. Cum dicit Paulus de Chriſto, hoc enim ſemel effecit, non debet ita intelligi, vt ſemel etiam pro ſe ipſo obtulerit ſacrificium, quia nunquam ipſi profuit mors ſua per modum ſacrificij, ſed per modum meriti, vt late ex mente S. Thom. explicaui 3. part. diſp. 84. cap. 2. ſed intelligitur de ſacrificio, quod ſemel pro nobis obtulit. Itaque negat quidem Paulus Chriſtum indiguiſſe quotidiano ſacrificio pro ſe, & pro populo ſicut ſacerdotes Leuitici indigebant, ſolum autem affirmat ſemel obtuliſſe pro aliis, non autem pro ſe.

ARGVMENTVM
CAPITIS VIII.

Dignitatem Sacerdotij Chriſti in hoc capite commendat Paulus ex miniſterio, & templo, cui miniſtrat, eo quod alij fuerunt ſacerdotes templi corruptibilis, quod conſtruxit homo; Chriſtus verò templi cœleſtis, quod ſolus Deus formauit, in quod quidem intrans ſedit ad dexteram magnitudinis Dei in excelſis.

Digitized by Google

CAPVT VIII.

1 CApitulum autem ſuper ea,
quæ dicuntur: Talem habe-
mus Pontificem, qui conſedit in
dextera ſedis magnitudinis in
2 cœlis: ſanctorũ miniſter, & taber-
naculi veri, quod fixit Deus, &
3 non homo. Omnis enim Ponti-
fex, ad offerendum munera, &
hoſtias conſtituitur: vnde neceſ-
ſe eſt & hunc habere aliquid quod
4 offerat. Si ergo eſſet ſuper terram
nec eſſet ſacerdos: cùm eſſent qui
offerrent ſecundum legem mu-
5 nera: Qui exemplari, & vmbræ
deſeruiunt cœleſtium: ſicut re-
ſponſum eſt Moyſi, cum conſum-
maret tabernaculum: vide, in-
quit; omnia facito ſecundum ex-
emplar quod tibi oſtenſum eſt in
6 monte. Nunc autem melius ſor-
titus eſt miniſterium, quanto &
melioris teſtamenti mediator eſt,
quod in melioribus repromiſſio-
7 nibus ſancitum eſt. Nam ſi il-
lud prius culpa vacaſſet: non vti-
que ſecundi locus inquireretur.
8 Vituperans enim eos dicit, ecce
dies venient, dicit Dominus, &
conſummabo ſuper domum Iſ-
rael, & ſuper domum Iuda teſta-
mentum nouum, non ſecun-
9 dum teſtamentum, quod feci pa-
tribus eorum, in die qua appre-
hendi manum eorũ, vt educerem
illos de terra Ægypti, quoniam
ipſi non permanſerunt in teſta-
mento meo: & ego neglexi eos,
dicit

PARAPHRASIS.

SVmma 1 autem eorum, quæ de
ſacerdotio Chriſti dicta ſunt, hu-
iuſmodi eſt: Pontifex, quem habe-
mus, & cuius interceſſione nixi ſpe-
rare debemus, is eſt, qui 2 conſedit
in dextera maieſtatis Dei in cœlis, qui
miniſter, & autor eſt veræ ſanctita-
tis 3 in tabernaculo vero, quod
Deus conſtruxit, & tetendit, & non
homo. 4 Quare & pro nobis of-
fert, & miniſtrat: 5 omnis enim
Pontifex ad offerendum Deo mune-
ra, & ſacrificia pro populo conſtitui-
tur. Quocirca oportet & hunc no-
ſtrum ſacerdotem habere aliquod
munus, aut hoſtiam, quam pro nobis
offerat. Ipſum itaque eſſe conſtitu-
tum miniſtrum tabernaculi cœleſtis,
quod fixit Deus, & non homo, inde
conſtat; quia 6 ſi diceremus eſſe
miniſtrum tabernaculi, quod eſt 7
ſuper terram, nempe à Salomone con-
ſtructi, non eſſet verè ſacerdos, eo
quod non ipſi, ſed alij eſſent, quibus
ex lege cõueniret offerre munera, &
hoſtias, nempe oriũdis ex genere Leui-
tico, qui deſeruiunt templo materiali,
quod eſt 8 ſignum, & vmbra cœle-
ſtis tabernaculi; id enim ſignificauit
Deus, quando Moyſi conſummanti
iam tabernaculũ dixit Exo. 25. omnia
facito 9 ſecundum prototypum, qui
tibi oſtenſus eſt in monte 10 nam
prototypus ille, vtpote à Deo in
monte, & maieſtate gloriæ ipſius ex-
hibitus, figura etiam erat cœleſtis

Aa 2 *taber-*

Digitized by Google

10 dicit Dominus. Quia hoc eſt te-
ſtamentum quod diſponam do-
mui Iſrael poſt dies illos, dicit
Dominus: dabo leges meas in
mentem eorum, & in corde eo-
rum ſuperſcribam eas: & ero eis
11 in Deum, & ipſi erunt mihi in po-
pulum, & non docebit vnuſquiſ-
que proximũ ſuum, & vnuſquiſ-
que fratrẽ ſuum, dicens: cogno-
ſce Dominum: quoniam omnes
ſcient me à minore vſque ad ma-
12 iorem eorum: quia propitius ero
iniquitatibus eorum: & pecca-
torum eorum iam non memora-
13 bor. Dicendo autem nouum, ve-
terauit prius. Quod autem anti-
quatur, & ſeneſcit: prope interi-
tum eſt.

tabernaculi, & gloriæ. 11 *Nunc autem tempore legis euangelicæ, & gratiæ Chriſtus Dominus tanto melius ſortitus eſt miniſterium, quanto melioris teſtamenti, nempe gratiæ mediator, & miniſter eſt,* 12 *quod melioribus promiſsionibus ſtabilitum eſt, & confirmatum. Ideo autem poſterius hoc teſtamentum meliores habuit promiſsiones, quia potens non fuit vt culpam deleret hominum.* 13 *Nam ſi ſub illo priori homines virtute eius à culpa emundarentur, neceſſe non fuiſſet poſterius teſtamentum ordinatione diuina ſanciri, quod melius eſſet, & vim haberet delendi peccata,* 14 *Deus autem promiſit nouum aliud teſtamentum Hieremiæ 31. vbi exprobrans peccata Iudæorum, qui prioris teſtamenti leges non obſeruabant, inquit, ecce dies venient, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, &c. vbi cum dixit nouum non ſolum aliud promiſit, ſed etiam denotauit prius illud aduentu noui,* 15 *antiquandum eſſe, quod autem* 16 *antiquandum eſt, ſeneſcit, & ad interitum vergit.* 17 *Ergo poſterius teſtamentum meliores habuit promiſsiones.*

ANNOTATIONES.

1. Græce eſt κεφάλαιον, quod denotat ſummam, alij explicant præcipuum, illud autem, *ſuper ea* Græcè eſt ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ac ſi dicat, *ex dictis*, nam ἐπὶ, cum coniungitur datiuo, inter alia denotat idem, quod Latine *ex*.

2. Illud *conſedit*, ita accipiendum eſt, non quaſi Chriſtus inceperit conſidere ad dexteram Dei poſtquam in cœlos aſcendit, nam vt ſępius diximus, ipſa vnione dicitur conſidere ad dexterã Dei, ſed ita vt ſemper conſederit, illud autem *in cœlis*, vel appoſitum eſt, vt periphraſis diuinitatis, ad cuius dexteram ſedit Chriſtus, in hunc modum, *ad dexteram Dei, qui habitat in cœlis*, vel ad denotandum, quomodo etiam nunc Chriſtus habitet in cœlis ſecundum corpus.

3. Qui-

3. Quidam putant Chriſtum dictum Sanctorum miniſtrum, quia beatis miniſtrat in cœlis, cum ipſi fruantur beatitudine, quam Chriſtus illis promeruit iuxta parabolam Euangelij Lucæ 12. *Et tranſiens miniſtrabit illis.* Alij per ſancta intelligunt Sancta Sanctorum in cœlis, ſicut erant in Templo materiali, melius tamen nos interpretati ſumus miniſtrum ſanctitatis, nam tanquam diuerſa commemorat Paulus eſſe miniſtrum ſanctorum, & eſſe miniſtrum tabernaculi cœleſtis, in quo ſunt verè Sancta Sanctorum.

4. Verba illius numeri addidimus, quorum ſenſum continet vox illa *miniſter*, quæ præceſſit, qui enim miniſtrat in Templo pro aliquo miniſtrat, & offert, illis autem verbis additis rectè congruit cauſalis illa particula, quæ ſubſequitur.

5. Reddit cauſam miniſterij Chriſti.

6. In illis *ſi ergo eſſet ſuper terram,* ſuppleri debet *miniſter*, verbum autem *eſſet*, idem ſignificat quod *diceretur eſſe*, iuxta illud ad Rom. 11. *Alioqui gratia non eſſet gratia*, hoc eſt quæ diceretur gratia, reuera non eſſet gratia.

7. Illud *ſuper terram;* multi cum Græcis referunt ad ipſum Chriſtum, vt ſit ſenſus, ſi enim Chriſtus adhuc maneret in terra, nec introiiſſet in tabernaculum cœleſte; non eſſet ſacerdos: alij referunt ad hoſtiam, vt Anſelmus, neutro tamen modo contextus ſatis conſtat, ideò prædicta verba nos retulimus ad miniſteriũ, de quo paulò antea locutus fuerat Paulus, nõ autem ad hoſtiam, de qua proximè ſermo præceſſerat, conſonat autem hæc expoſitio cum antecedentibus vt conſtat, & cum ſequentibus, ſic enim vere probat Paulus Chriſtum non fore Sacerdotem, ſi diceretur miniſter tabernaculi materialis, cum in eo ſolum poſſint eſſe Sacerdotes Leuitici generis, tum etiam quia templum Salomonis vocat vmbram cœleſtis.

8. In Græco eſt ὑποδείγματι, pro eo quod vulgatus conuertit *exemplari*, porro vox Græca, & Latina ſignificant interdum prototypum, cuius inſtar aliquid fit, tum etiam ſignum, ſeu figuram; & hoc loco pro ſigno accipitur, vt patet.

9. Vulgatus etiam hoc loco vſus eſt nomine exemplaris in alia ſignificatione, nempe vt denotat primum exemplum, ſeu prototypum, cuius inſtar, aliquid fit, in Græco autem non eſt illa vox ὑπόδειγμα, ſed vox τύπος, ſicut etiam Actor. 7. vbi vulgatus tranſtulit, formam.

10. Aliqui putant Moyſi in monte, non ſolum oſtendiſſe formam tabernaculi materialis, ſed etiam cœleſtis, aperiens nimirum illi arcana cœleſtia, & ideo ædificaſſe tabernaculum materiale, vt eſſet figura cœleſtis tabernaculi, verum cum Moyſes non viderit eſſentiam Dei, ſed tantum ſplendorẽ lucis corporeæ, ſub qua apparuit illi Deus, vt oſtendimus 1. parte diſput. 55. ideo dicendum eſt Moyſem ſolum accepiſſe à

Domino formam,& prototypum templi materialis:addidimus autem verba num.10.vt oſtenderemus vim teſtimonij, quod adducit Paulus ad comprobandum, id quod dixerat,nempe tabernaculum materiale ſolum fuiſſe vmbram cœleſtis, cuius Chriſtus miniſter eſt.

11. Particula *nunc*,non denotat tempus Chriſti poſtquam in cœlos aſcendit,& introiuit in Sancta Sanctorum tabernaculi veri, nempe cœli, vt quidam volunt, ſed tempus gratiæ, quod opponit tempori antiquæ legis,ſub qua Leuitici Sacerdotes miniſtrabant,vt exponit Anſelmus, quia toto tempore etiam mortalis vitæ ſortitus eſt Chriſtus melius illud miniſterium.

12. Non ideo dicit nouum Teſtamentum habuiſſe meliores promiſſiones, quaſi Lex vetus non promiſerit ipſam obſeruantibus vitam æternam; nam etiam Patribus antiquis promiſsio facta eſt vitæ æternæ, ſed quia antiqua lex non poterat eam ex ſe ipſa promittere, cum ipſa non poſſet ex ſe præbere vires ad ſui obſeruationem,ſed ſola lex gratiæ illas ſubminiſtrauerit, ac proinde ſola lex gratiæ ex ſe potuit ſponſionem habere vitæ æternæ, hæc autem lex quæ eſt ſpiritus gratiæ, toto tempore etiam legis ſcriptæ virtute paſsionis Chriſti viguit,vt 1.2.diſp. 183 cap.2. diximus.

13. Illud *culpa vacaſſet*, non debet referri ad ipſum vetus Teſtamentum,ſed ad homines, qui ſub eo viuebant, qui virtute ipſius non potuerunt vacare culpa. Præterea cauſalis, *nam*, reddit cauſam eius, quod dixerat Paulus, poſterius teſtamentum habuiſſe meliores promiſsiones.

14. Vt rectè colligat ratio Pauli ſuppleuimus pauca illa verba, quæ vim habent,vt logici loquuntur,deſtruendi conſequens conditionalis illationis, vt ita probet poſterius teſtamentum meliores habuiſſe promiſsiones.

15. Verbum *veterauit*, quod eſt præteriti,ſumitur pro futuro,refertur enim ad prophetiam Hieremiæ, quæ de futuro erat.

16. Eodem modo,& ob eandem rationem capitur verbum *antiquatur*, his autem verbis rectè cõueniunt verba illa *ſeneſcit, & prope interitum eſt*,quibus verbum præteriti *veterauit*, non conueniret; nam quod quis veterauit,& antiquauit,non ſeneſcit, nec interitui proximum, ſed iam omnino abſolutum eſt, quod enim ſeneſcit, & interitui proximum eſt,adhuc viuit neque deſtructum eſt, quem ſenſum paucis indicat Anſelmus.

17. Hæc concluſio plane infertur ex præcedẽtibus, eſt enim id quod antea dixerat Paulus, & deinde confirmauit.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM
CAPITIS IX.

PRoſequitur Paulus, quod præcedenti capite propoſuerat, nempe nouum Teſtamentum meliores habuiſſe promiſſiones, quam vetus, vt inde probet Chriſtum fuiſſe miniſtrum melioris teſtamenti.

CAPVT IX.

1 HAbuit quidem, & prius, iu-
ſtificationes culturæ, & ſan-
2 ctum ſeculare. Tabernaculum e-
nim factum eſt primum, in quo
erant candelabra, & mēſa, & pro-
poſitio panum, quæ dicitur San-
3 cta. Poſt velamentum autem ſe-
cundum tabernaculum, quod di-
4 citur Sancta Sāctorum: Aureum
habens thuribulum, & arcam te-
ſtamenti circumtectam ex omni
parte auro, in qua vrna aurea ha-
bens manna, & virga Aaron quæ
fronduerat, & tabulæ teſtamenti:
5 ſuperque eam Cherubim gloriæ
obumbrantia propitiatorium, de
quibus non eſt modo dicendum
6 per ſingula. His verò ita compo-
ſitis, in priori quidem tabernacu-
lo ſemper introibant ſacerdotes,
ſacrificiorū officia conſumman-
7 tes: in ſecundo autem, ſemel in
anno ſolus Pontifex: non ſine
ſanguine, quem offerret pro ſua
&

PARAPHRASIS.

HAbuit quidem prius teſtamentum 1 præcepta colendi Deum ad ritum, & cæremonias pertinentia, 2 & locum deſignatum ad cultū Dei 3 nempe ædem ſanctam mundanam, poſt hanc enim interius factum erat primum tabernaculum, in quo erat candelabrum ſeptem ramorum, & menſa, & propoſitio panum, quod dicitur ſancta, 4 & à prima æde velamento quodam diuidebatur, poſt velamentum autem 5 ſecundum erat aliud tabernaculū, nempe ſecundum, quod dicitur Sancta Sanctorum, habebat autem thuribulum aureum, & arcam teſtamenti tectā ex omni parte auro, in qua erat vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti, ſuperque ipſam arcam erant Cherubin gloriam, & maieſtatem Domini oſtendentes; & reliqua, quæ ſigillatim enarrare non eſt neceſſe. His verò ita diſpoſitis in prius quidem tabernaculum,

Digitized by Google

8 & populi ignorantia: hoc ſignifi-
cante Spiritu ſancto, nondum
propalatã eſſe ſanctorum viam,
adhuc priore tabernaculo habẽ
9 te ſtatum. Quæ parabola eſt tem-
poris inſtantis: iuxta quam mu-
10 nera, & hodie offeruntur: quæ
non poſſunt iuxta conſcientiam
perfectum facere ſeruientem, ſo-
lum modo in cibis, & in potibus,
& in variis baptiſmatibus, & iu-
ſtitiis carnis, vſq; ad tempus cor-
11 rectionis impoſitis. Chriſtus au-
tem aſſiſtens Pontifex futurorum
bonorum, per amplius, & perfe-
ctius tabernaculum non manu-
factum, id eſt, non huius creatio-
12 nis: neque per ſanguinem hirco-
rum aut vitulorum, ſed per pro-
prium ſanguinem introiuit ſe-
mel in Sancta, ęterna redemptio-
13 ne inuenta. Si enim ſanguis hir-
corum, & taurorum, & cinis vi-
tulæ aſperſus, inquinatos ſancti-
ficat ad emundationem carnis:
14 Quantò magis ſanguis Chriſti,
qui per Spiritum ſanctum ſemet-
ipſum obtulit immaculatũ Deo,
emũdabit conſcientiam noſtram
ab operibus mortuis, ad ſeruien-
15 dum Deo viuenti? Et ideò noui
Teſtamenti mediator eſt, vt mor-
te intercedente, in redemptio-
nem earum præuaricationũ, quæ
erant ſub priori teſtamento, re-
promiſſionem accipiant qui vo-
cati ſunt, æternæ hæreditatis. Vbi
16 enim teſtamentum eſt: mors ne-
ceſſe

culum, quod dicitur ſancta, ſacerdotes quicunque ſemper introibant, vt ſacrificia peragerent, in poſterius autem tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorũ 6 ſolum Pontifex ſummus ſemel quotannis ingrediebatur non ſine ſanguine, quem offerret domino pro ſuis, & totius populi peccatis, 7 eo autem quod præcluſa eſſet via cæteris ſacerdotibus ingrediendi in Sancta Sanctorum, ſignificare volebat nobis dominus, eo tempore quo perſeuerabat prius illud Templũ cum lege veteri, & cæremoniis eius nondum patere aditum in verum tabernaculum cœli, quod 8 Sancta Sanctorum merito dicitur, 9 quæ quidem figura eſt, & ſimilitudo reſpiciens tempus hoc noſtrum legis Euangelicæ, 10 vt inferius dicemus, iuxta quam figuram munera & ſacrificia offerebantur, quæ non habebant vim perficiendi, & ſpiritualiter ſanctificandi offerentem, & obſeruantem ſolummodo cæremonias illas, quæ in eſu ciborum, & in variis ablutionibus, & aliis emundationibus carnis conſtitutæ erant vſque ad tempus Chriſti, qui eas 11 aboliturus, & in meliorẽ ſtatum commutaturus erat. 12 Quemadmodum igitur ſummus Pontifex ſolus ſemel in anno introibat in Sancta Sanctorum, quæ erat figura reſpiciens tempus Euangelij, ita Chriſtus ſummus Pontifex aſſiſtens, & conſtitutus à Deo pro cœleſti gloria, & gratia nobis à Deo obtinen-

Digitized by Google

17 ceſſe eſt intercedat teſtatoris. Te-
ſtamẽtum enim in mortuis con-
firmatum eſt: alioquin nondum
valet, dum viuit qui teſtatus eſt.
18 Vnde nec primum quidem ſine
19 ſanguine dedicatum eſt: lecto e-
nim omni mandato legis à Moy-
ſe vniuerſo populo: accipiẽs ſan-
guinem vitulorum, & hircorum
cum aqua, & lana coccinea, &
hyſſopo, ipſum quoque librum,
& omnem populum aſperſit, di-
20 cens: Hic ſanguis teſtamẽti, quod
21 mandauit ad vos Deus. Etiam ta-
bernaculum, & omnia vaſa mi-
niſterij, ſanguine ſimiliter aſper-
22 ſit. Et omnia pene in ſanguine
ſecundum legem mundantur: &
ſine ſanguinis effuſione non fit
23 remiſſio. Neceſſe eſt ergo exem-
plaria quidẽ cœleſtium his mun-
dari: ipſa autem cœleſtia, meliori-
24 bus hoſtiis, quàm iſtis. Non enim
manufacta ſancta Ieſus introiuit,
exemplaria verorũ: ſed in ipſum
cœlum, vt appareat nunc vultui
25 Dei pro nobis. Neq; vt ſæpe offẽ-
rat ſemetipſum, quemadmodum
Pontifex intrat in ſancta per ſin-
gulos annos in ſanguine alieno.
26 Alioquin oportebat eũ frequen-
ter pati ab origine mundi: nunc
autem ſemel in conſummationẽ
ſeculorũ, ad deſtitutionem pec-
cati, per hoſtiam ſuam apparuit.
27 Et quemadmodum ſtatutum eſt
hominibus ſemel mori, poſt hoc
28 autem iudicium: ſic & Chriſtus
ſemel

*tinenda perfectius, & amplius 13 ta-
bernaculum non manu hominum fa-
ctum, neque huius terreſtris habita-
tionis, ſed à Deo expanſum, & fixum,
nempe cælum: neque cum ſanguine
hircorum, aut vitulorum, ſed cum
proprio ſanguine, quem pro nobis ef-
fudit, introiuit 14 ſemel in ſancta, &
æternam nobis obtinuit redemptio-
nem: ſi enim ſanguis hircorum, &
taurorum, & cinis vitulæ concre-
matæ in holocauſtum emundare po-
tuit carnem à contaminatione corpo-
rali, qua quis cenſebatur pollutus ad
ſacra peragenda, quanto potiori ra-
tione ſanguis Chriſti, qui cum eſſet
Pontifex ſemetipſum obtulit Deo per
Spiritum ſanctum in ſacrificium, e-
mundabit conſcientias noſtras à pec-
catis, quæ ſunt opera mortua; vt ita
emundati, & renouati ſeruiamus Deo
viuenti? 15 Cum igitur ſanguis eius
emundare poßit conſcientias noſtras
à peccatis, quod antiquarum victi-
marum ſanguis efficere non potuit,
16 ideo Chriſtus noui Teſtamẽti gra-
tiæ 17 autor exiſtens mediator eſt
inter nos, & Deum, vt morte ipſius
intercedente in pretium; & redem-
ptionem peccatorum; 18 quæ virtu-
te antiquæ legis, & teſtamenti deleri
non potuerunt, repromißionem acci-
piãt æternæ beatitudinis, qui ad eam
fidem vocati ſunt; ideo autem inter-
cedere debuit mors Chriſti, qui autor
fuit noui Teſtamenti, quia vbi Teſta-
mentum conditum fuerit, vt vim ha-*

ſemel oblatus eſt ad multorum
exhaurienda peccata: ſecundò ſi-
ne peccato apparebit omnibus
expectantibus ſe, in ſalutem.

beat, mori debet teſtator. 19 *Chriſtus*
autem teſtator eſt, & autor noui Te-
ſtamenti, mori ergo debuit, 20 *Te-*
ſtamentum enim eorum, qui mori-
untur, morte confirmatur: alioquin ſi teſtator non moriatur, nondum firmum
eſt teſtamentum, quandiu teſtator viuit, 21 *vnde in huius rei figuram etiam*
prius, & vetus Teſtamentum non ſine ſanguine dedicatum fuit, & receptum
à filiis Iſraël: lecto enim omni mandato à Moyſe vniuerſo populo; Moyſes ipſe
accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, & lana coccinea, &
hyſſopo ipſum quoque librum, & omnem populum adſperſit dicens: Hic ſan-
guis teſtamenti, quod præcepit vobis Deus: tabernaculum etiam, & omnia va-
ſa miniſterij ſanguine ſimiliter adſperſit, & omnia bene ſecundum legem ſan-
guine emundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſsio, & mundatio
vlla corporalis maculæ. 22 *Si ergo in templo terreſtri, & in lege veteri, quæ*
fuerunt typus, & figura cœleſtis templi, & noui Teſtamenti, neceſſe fuit, vt
omnis emundatio fieret ſanguine aliquo, 23 *ea quæ pertinent ad cœleſte tem-*
plum, & ſpirituale, quæ in prioribus figurata fuere, nempe conſcientiæ noſtræ,
pretioſioris hoſtiæ ſanguine emundari debuerant: 24 *ideò autem ea cœleſtia*
appellaui, hoc eſt pertinentia ad cœleſte templum, 25 *quia Ieſus non introiuit*
pro noſtra redemptione in Sancta Sanctorum terreſtris templi, manibus homi-
num facti, quæ erant typus, & figura 26 *veri tabernaculi, quod Sancta San-*
ctorum verè nuncupatur, ſed in ipſum cœlum, quod eſt verum tabernaculum
non ab homine, ſed à Deo fixum, vt ibi Deo 27 *appareat interpellans pro no-*
bis, non tamen ita vt ſæpe repetat oblationem cruentam ſui pro nobis, ſicut
Pontifex ſummus Leuiticus intrabat ſemel quotannis, vt offerret ſanguinem
alienum 28 *alioquin ſi opus eſſet, vt ſæpe ſe offerret Chriſtus, neq; vna mors*
illius ſufficiens eſſet ad dilenda peccata omnium, debuiſſet ipſe frequenter mo-
ri ab origine mundi, ſiquidem & his, qui ipſum præceſſerunt, ab initio mundi
ſacerdos & hoſtia eſſe debuit pro peccatis, atqui in fine temporum, & ætate
poſtrema ad 29 *deſtruendum omnium etiam antiquorum peccatum, per ho-*
ſtiam ſui ipſius ſemel tantum apparuit coram Deo, introiens in Sancta Sancto-
rum cœli, & quemadmodum omnibus hominibus ſtatutum eſt, vt ſemel tan-
tum moriantur, & poſt mortem ſubeant iudicium, vt conſequantur ſtatum,
in quo in æternum eodem modo permaneant, ſic etiam Chriſtus ſemel per mor-
tem oblatus eſt, vt omnium conſumeret peccata, deinde verò poſt hanc mor-
tem ſine 30 *hoſtia pro peccato apparebit omnibus ex viua fide, & ſpe expe-*
ctantibus ipſum, vt eis in vltimo iudicio ſalutem æternam retribuat.

ANNO-

ANNOTATIONES.

1. Praecepta colendi Deum dicuntur iuſtificationes, ſicut etiam in Pſalmis, quaecunque praecepta ita appellantur, quod obſeruantes illa iuſtificarentur, tametſi obſeruatio eorum non ex vi ipſius literę, ſed ex vi ſpiritus gratiae eſſe deberet, vt notaui 1.2. diſp. 183. cap. 2.

2. Addidimus hunc numerũ claritatis gratia, cum deinde ſigillatim oſtendat Paulus tres partes Templi, & loci deſignati ad cultum Dei.

3. In tres partes diuidit locum Templi ad ſacrificium deſignatum; prima pars erat atrium ſubdio, & dicebatur aedes mundana; quam ideò vocat Paulus ſanctum ſęculare, quia illuc etiam Gentiles, & Ethnici ingrediebantur, & in hoc erat aeneum altare ſacrificiorum, ſecundo erat tabernaculum prius de quo inquit Paulus: *Tabernaculum enim factum eſt primum*, in eo autem non mactabantur, nec immolabantur victimae, quid autem in eo eſſet, dicit Paulus in textu, dicebatur autem ſancta. Tertio erat tabernaculum poſterius, quod dicebatur Sancta Sanctorũ, ita notat Oecumenius in hunc locum, & ex ipſa Scriptura veteri conſtat, hunc triplicem locum in templo dixit Paulus, vt patet in textu.

4. Totum hunc numerum ſuppleuimus claritatis gratia, cum enim dicat deinde Paulus poſt ſecundum velamentum fuiſſe tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum, nempe poſterius tabernaculum, plane indicat fuiſſe aliud primum velamentum.

5. Vocem *ſecundum* quidam referunt ad tabernaculum, vt ſenſus ſit poſt velamentum erat tabernaculum ſecundum. Verum cum in Gręco illa vox *ſecundum* ſit neutrius generis, & velamentum ſimiliter, at verò vox *tabernaculum* ſit foeminini generis, non poteſt vllo modo vox *ſecundum* ad *tabernaculum*, ſed ad *velamentum*, referri. Adde, quod in Gręco ad literam ſic eſt, *poſt ſecundum velamentum tabernaculum*, & ita vox *ſecundum* non poteſt referri ad *tabernaculum*, cum autem Paulus appellat ſecundum velamentum, indicat, fuiſſe etiam primum, vt ſuppleuimus in numero praecedenti: tabernaculum porrò, quod dicitur fuiſſe poſt ſecundum velamentum, & vocabatur Sancta Sanctorum, reuera erat ſecundum tabernaculum, ſiquidem ante poſuerat Paulus primum.

6. Quo pacto ſolus ſummus Pontifex ingrederetur, in poſterius tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum, conſtat ex cap. 30. Exodi, & Leuitici 16. mactabat autem hoſtias exterius, & cum ſanguine earum ingrediebatur, & adſpergebat ſepties digito contra propitiatorium, & reliqua, quae ibi fuſius dicuntur.

7. Ideò ante aduentum Chriſti dicebatur nondum patere aditus ad regnum coelorum, vel quia etiam iuſti poſt mortem illud non ingre-

diebantur, donec Chriſtus corpore, & anima intraret, vel quia licet re-
uera tunc eſſent iuſti propter merita Chriſti, qui haberent ius ad re-
gnum cœlorum, tamen cum nondum eſſet ſolutum pretium noſtræ
redemptionis, nondum dicebatur diabolus victus vt 3. parte, diſp. 77.
cap. 6. vberius dictum eſt; quamuis enim meritum Chriſti in ſpe effe-
ctum habuerit ab initio mundi, tamen tunc dicitur facta redemptio,
cum Chriſtus pretium actu perſoluit.

8. Sanctorum via eo loco non denotat viam virorum Sanctorum, ſed viam cœli, quod dicitur à Paulo Sancta Sanctorum in hoc capite.

9. Quidam ita exponunt, quæ parabola, vel ſimilitudo vſq; ad tempus præſens durauit, eo quod in Græco dicatur *εἰς τὸν καιρὸν ἐνεστηκότα*, illud autem *εἰς*, Latine reddunt, *vſque ad*, ego verò exiſtimo illud *εἰς*, ſumi in propria ſignificatione pro *in*; vt ſit ſenſus, quem ſequuti ſumus in paraphraſi, ac ſi ad literam diceremus, quæ parabola eſt in tempus inſtans, & hoc modo retinemus lectionem vulgatam, idem enim eſt eſſe parabolam huius temporis, & in hoc tempus, vel reſpiciens hoc tempus.

10. Parabola in eo eſt, quod inferius dicit Paulus de ingreſſu Chriſti in cœlos poſt effuſum ſanguinem ſuum.

11. Tempus correctionis erat tempus Chriſti, qui illas cæremonias correcturus erat.

12. Hic applicat parabolam, & figuram ſummi Sacerdotis ingredientis in Sancta Sanctorum ſemel in anno.

13. Per tabernaculum non manufactum intelligunt alij corpus conceptum ſine ope viri ex viſceribus virginis, multo tamen melius quadrat cum principio capitis, & cum toto contextu, vt intelligamus cœlum, de quo dixerat in principio Paulus, quod fixit Deus, & nõ homo.

14. Pro *ſemel in anno*, quod dixit de ſummo Sacerdote Aaronico, Chriſtus ſemel tantum ingreſſus eſt, eo quod ſemel tantum ingrediens inuenit, & peregit redemptionem, quam Sacerdos ſummus Leuiticus perficere nõ poterat, vt inferius dicit Paulus, quomodo autem ingreſſus ſit cum proprio ſanguine inferius dicetur num. 27.

15. Suppleuimus totum hunc numerum, vt clarius congrueret cauſalis *ideo*, quæ eſt in ſequenti.

16. Indicat cauſam præcedentem, ob quam Chriſtus fuit mediator noui Teſtamenti.

17. Chriſtus non ſolum mediator noui Teſtamenti inter nos, & Deum, ſed etiam autor fuit, quia autor fuit gratiæ, per quam inter nos, & Deum inimicitias compoſuit, & ideo addidimus illud *mediator exiſtens.* neque eſt præter mentem Pauli, nam inferius appellat Chriſtum teſtatorem, teſtator autem autor eſt teſtamenti.

18. Fuiſ-

Digitized by Google

18 Fuiſſe præuaricationes ſub priori teſtamento idem eſt, quod adhuc cum illo permanſiſſe, hoc eſt virtute illius non fuiſſe deletas, licet virtute Chriſti ſub priori teſtamento, hoc eſt, ante aduentum Chriſti multi conſecuti fuerint remiſsionem peccatorum, iuxta id, quod dicitur ad Rom, 5. *Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo, &c.* vt nos ibidem expoſuimus.

19. Suppleuimus hunc numerum claritatis gratia, & vt rationem Pauli integram conficeremus.

20. Repetit rationem ob quam Chriſtus mori debuit.

21. Oſtendit in promulgatione veteris Teſtamenti veluti in figura etiam mortem interceſsiſſe, quamuis non ipſius teſtatoris, quod pro figura noui Teſtamenti ſatis fuit.

22. Suppleuimus hunc numerum per repetitionem, vt oſtenderemus vim rationis Pauli, & particulæ illationis *ergo*.

23. Cœleſtia vocat hic non cœlum ipſum, neq; Angelos, hi namque non erant emundandi ſanguine Chriſti; ſed conſcientias noſtras, & ſpiritus, quorum emundatio pertinebat non ad templum huius habitationis, in quod Leuitici Sacerdotes ingrediebantur, ſed ad cœleſte, in quod ſolus Chriſtus cum ſanguine victimæ pretioſæ ingreſſurus erat.

24. Suppleuimus hunc numerum, vt clarius appareret connexio cauſalis *enim*, quæ eſt in ſequenti numero.

25. Cauſalis *enim*, rationem reddit, ob quam vocauerit cœleſtia conſcientias noſtras in num. 23.

26. Illud *Verorum*, conuenit cum *Sanctorum*; quod ſuppleri debet, vox autem *Sanctorum*, ſumitur hoc loco ſicut ſupra num. 7. pro tabernaculo, quod dicitur Sancta Sanctorũ, cui ſi adiungas *Verorum*, denotat cœleſte tabernaculum, cuius vmbra, & figura erat terreſtre: alludit autem ad id, quod dixerat initio capitis, & nos in paraphraſi expreſsimus, nempe quod fixit Deus, & non homo.

27. Chriſtus ingrediens in cœlum non ſacrificat, neque denuo orat, ſed tantum apparet, & antiquam oblationem ſui factam in hoc mundo continuo ſine nouis precibus præſentat patri, & hoc ſolum ſenſu dicitur introiiſſe in tabernaculum cœleſte in proprio ſanguine, non quod illum effundat iterum in cœlo, ſed quod eum præſentet, cur autem denuo non oret in cœlo, fuſius oſtendimus 3. part. diſp. 82. cap. 2. verè autem cœlum comparatur tabernaculo templi terreſtris, nam ſicut Sacerdos mactabat hoſtiam in atrio exteriori templi ſubdito, & cum ſanguine victimæ ingrediebatur tabernaculum ſecundum, ita Chriſtus ſe obtulit in hoc mundo, ſed poſt mortem ſe ipſum conſpectui patris in cœlo præſentauit, diſcrimen autem eſt, quod ſacerdos ef-

 fundebat

28. Rectè probat ſufficientem fuiſſe vnam Chriſti oblationem, nec debuiſſe eam iterari, nam ſi vna ſatis fuit pro omnibus antiquis, nec repetita fuit ab origine, ſufficiens etiam erit pro futuris poſt ipſam, nec iterari debebit.

29. Ad deſtructionem Græcè eſt εἰς ἀθέτησιν, quod idem eſt atque Latinè ad extinctionem, vel improbationem ſeu abrogationem, deriuatur autem à verbo Græco ἀθετέω, quod eſt abrogatione irritum facere, opponitur autem ἀθετέω τῷ θεῖναι, hoc eſt, ponere, & ſtatuere, & ideo tranſtulit vulgatus deſtitutionem peccati, quaſi contrarium ei, quod eſt ſtatuere peccatum, hoc autem eſt deſtruere ipſum. Anſelmus expoſuit ſic, ad hoc, vt deorſum ſtatueret peccatum, ne ſupra nos, ſed ſubter nos eſſet, ſed vim vocabuli Græci non videtur attendiſſe, tametſi ſenſus eòdem recidat.

30. Peccatum hoc loco eſt hoſtia pro peccato, ſicut etiam 2. ad Cor. 5.

31. Expectantes hic appellat iuſtos, hi enim expectant aduentum Chriſti recepturi ab eo mercedem, iniqui verò non expectant, ſed potius timent, noluit autem hoc loco facere mentionem Paulus malorum, & pœnæ, quæ ipſos manet, ſed tantum bonorum, & retributionis quia ſuo inſtituto ſufficiebat bonorum meminiſſe.

ARGVMENTVM
CAPITIS X.

IN hoc capite duo agit Paulus. Primum reddit rationem ob quam hoſtiæ antiquæ etiam oblatæ à ſummo Sacerdote toties repeterentur, vna autē Chriſti oblatio ſufficiens fuerit pro omnibus, ſicut dixerat capite præcedenti, vt inde etiam oſtendat dignitatem ſacerdotis Chriſti, qua antiquis ſacerdotibus, & Pontificibus antecellit. Deinde redit ad id, quod

quod propoſuerat capite 3. & 4. & iterum exhortatur, vt conſiderata dignitate tanti ſacerdotis Chriſti teneant ſpei, quam ſunt profeßi, confeßionem, & cum fiducia ad Deum accedant, reliqua enim capita inſumpſit Paulus, vt dignitatem ſacerdotij Chriſti Hebræis demonſtraret, ne forte allecti dignitate ſacerdotij Leuitici retrocederent.

CAPVT X.

1 VMbram enim habens lex fu-
turorum bonorum, non ip-
ſam imaginem rerum: per ſingu-
los annos eiſdē ipſis hoſtiis quas
offerunt indeſinenter, nunquam
poteſt accedentes perfectos face-
2 re: alioquin ceſſaſſent offerri,
ideò quod nullam haberent vltra
conſciētiam peccati, cultores ſe-
3 mel mundati: ſed in ipſis comme-
moratio peccatorum per ſingu-
4 los annos fit. Impoſſibile enim eſt
ſanguine taurorum, & hircorum
5 auferri peccata. Ideo ingrediens
mundum dicit: Hoſtiam, & obla-
tionem noluiſti, corpus autem a-
6 ptaſti mihi. Holocautomata, &
pro peccato, non tibi placuerunt.
7 Tunc dixi: Ecce venio. In capite
libri ſcriptum eſt de me, vt faciam
8 Deus voluntatem tuam. Supe-
rius dicens: Quia hoſtias, & ob-
lationes, & holocautomata pro
pecca-

PARAPHRASIS.

IDeo autem antiqua ſacrificia toties repetebantur, 1 quia cum lex illa 2 vmbram, & figuram ſolum haberet futurorum bonorum, nempe gratiæ, & non contineret ipſam veritatem, nunquam 3 potuit perficere, & emundare conſcientias hominum eiſdem hoſtiis, quas per ſingulos annos inceſſanter offerebant ſacerdotes, 4 alioquin ſi vna hoſtia ſemel in anno oblata ſufficiens fuiſſet ad conſcientias emundandas, nulla amplius denuò offerretur, eo quod offerentes illam 5 nullum iam ſentirent in ſe peccatum, quod nouo remedio indigeret. Atqui virtute ipſorum ſacrificiorum, quæ quotannis repetebantur, nō remittebantur peccata, ſed in ipſis profitebantur homines ſe peccaſſe, & redemptore indigere, 6 impoßibile enim eſt ſanguine taurorum, & hircorum tanquam ſuffi-

peccato noluiſti, nec placita ſunt
tibi, quæ ſecundum legem offe-
9 runtur, tunc dixi: Ecce venio vt
faciam Deus voluntatem tuam:
aufert primum, vt ſequens ſta-
10 tuat. In qua voluntate ſanctificati
ſumus, per oblationem corporis
11 Ieſu Chriſti ſemel. Et omnis qui-
dem ſacerdos præſto eſt quotidie
miniſtrans, & eaſdem ſæpe offe-
rens hoſtias, quæ non poſſunt
12 auferre peccata: hic autem vnam
pro peccatis offerens hoſtiam, in
ſempiternum ſedet in dextera
13 Dei, de cætero expectans, donec
ponantur inimici eius ſcabellum
14 pedum eius. Vna enim oblatio-
ne, conſummauit in ſempiternũ
15 ſanctificatos. Conteſtatur autem
16 nos, & Spiritus Sanctus. Poſt-
quam enim dixit: Hoc autem te-
ſtamentum, quod teſtabor ad il
los poſt dies illos, dicit Dominus,
Dabo leges meas in cordibus eo-
rum, & in mentibus eorum in-
17 ſcribam eas: & peccatorum, & i-
niquitatum eorum iam non re-
18 cordabor amplius. Vbi autem ho-
rum remiſſio: iam non eſt obla-
19 tio pro peccato. Habentes itaque
fratres fiduciam in introitu San-
20 ctorum in ſanguine Chriſti: quã
initiauit nobis viam nouam,
21 & viuentem per velamen, id eſt,
carnem ſuam; & Sacerdotem ma-
22 gnum ſuper domum Dei; acceda-
mus cum vero corde in plenitu-
dine fidei, aſperſi corda à conſci-
entia

*ſufficienti pretio gratiam obtineri,
vt purgentur peccata.* 7 *Quia igitur
nullum antiquum ſacrificium vim
habuit redimendi ac liberandi nos,
qui captiui tenebamur, & redemit à
ſeruitute peccati* 8 *Ideò Chriſtus ſi-
mul atque ingreſſus eſt in mundum,
ad Deum dixit illud Pſalm. 39.* Ho-
ſtiam & oblationem noluiſti, 9
*nempe brutorum animantiũ pro pre-
tio redemptionis humani generis,*
corpus autem, *humanitatis meæ* a-
daptaſti mihi, *in ſacrificium dignum
tanta redemptione*, holocautoma-
ta, & pro peccato non tibi placu-
erunt, *nempe vt mererentur homi-
num redemptionem*, tunc dixi: Ecce
venio, in capite libri ſcriptum eſt
de me, vt faciam Deus volunta-
tem tuam. *Cum dicit primum nolu-
iſſe Deum holocautomata pro pecca-
to, nec placita illi fuiſſe, quæ offere-
bantur ſecundum legem, & deinde
addit*, ecce venio, vt faciam Deus
voluntatem tuam, *apertè excludit
prius illud ſacrificium tanquam mi-
nus ſufficiens ad hominum redem-
ptionem, & poſterius ſacrificium vi-
delicet corporis ſui tanquam dignum
noſtra redemptione confirmat,* 10
*in ea verò voluntate Dei, quam vt
Chriſtus faceret venit, redemptionis,
& ſanctificationis* 11 *gratia præ-
parata eſt nobis per oblationem cor-
poris Ieſu Chriſti ſemel tantum exhi-
bitam;* 12 *& quidem cum antiqua
ſacrificia toties repeterentur, omnis
ſacerdos,*

Digitized by Google

entia mala, & abluti corpus aqua
23 munda, teneamus ſpei noſtræ
confeſſionem indeclinabilem (fi-
24 delis enim eſt qui repromiſit,) &
conſideremus inuicem in prouo-
cationem charitatis, & bonorum
25 operum: non deſerentes colle-
ctionem noſtram, ſicut conſue-
tudinis eſt quibusdam, ſed con-
ſolantes, & tanto magis quanto
videritis appropinquãtem diem.
26 Voluntariè enim peccantibus
nobis poſt acceptam notitiam
veritatis, iam non relinquitur
27 pro peccatis hoſtia, terribilis au-
tem quædam expectatio iudicij
& ignis æmulatio, quæ conſum-
28 ptura eſt aduerſarios. Irritam quis
faciens legem Moyſis: ſine vlla
miſeratione, duobus vel tribus
29 teſtibus moritur. Quanto magis
putatis deteriora mereri ſuppli-
cia, qui Filium Dei conculcaue-
rit, & ſanguinem teſtamenti pol-
lutum duxerit, in quo ſanctifica-
tus eſt, & Spiritui gratiæ contu-
30 meliam fecerit? Scimus enim
eum qui dixit: Mihi vindictam,
& ego retribuam. Et iterum: Iu-
dicabit Dominus populum ſu-
31 um. Horrendum eſt incidere in
32 manus Dei viuentis. Rememo-
ramini autem priſtinos dies: in
quibus illuminati, magnum cer-
tamen ſuſtinuiſtis paſſionum: &
33 in altero quidem opprobriis, &
tribulationibus ſpectaculum fa-
cti: in altero autem ſocij taliter
con-

ſacerdos Leuiticus conſtanter 13
ſtabat, vt quotidie miniſtraret, &
eaſdem hoſtias ſæpius offerret, quæ
non poterant auferre peccata, hic
autem noſter ſacerdos Chriſtus poſt-
quam vnam hoſtiam obtulit, in ſem-
piternum ſedet iam ad dexteram Dei,
neque ſtat more miniſtri, ſed ſolum
ſedens expectat, donec ponantur ini-
mici eius ſcabellum pedum ſuorum,
vna enim ſola oblatione cruenta am-
plius cruentè non repetenda conſum-
mauit ſanctificationem, & redem-
ptionem noſtram, & ideo non ſtat
more miniſtrantis, ſed ſedet. 14 *Por-*
rò autem abolenda fuiſſe peccata no-
ſtra hac vna oblatione, conteſtatur
Spiritus ſanctus Hieremiæ 31. *poſt-*
quam enim dixit, hoc autem teſta-
mentum, quod teſtabor ad illos: Poſt
dies illos, dicit Dominus, dabo
leges meas in cordibus eorum,
& in mentibus eorum ſuperſcri-
bam eas, & peccatorum, & ini-
quitatum eorum iam non re-
cordabor amplius. *Promiſit ergo*
Deus veram peccatorum remiſſio-
nem in teſtamento nouo, vbi autem
peccatorum remiſſio obtinetur, iam
non eſt neceſſaria noua oblatio, &
ſacrificium 15 *pro merito redem-*
ptionis peccatorum. 16 *Haben-*
tes itaque fratres fiduciam ſalutis
noſtræ, quam collocatam habemus
in introitu, quo Chriſtus ingreſſus
in Sancta 17 *Sanctorum cæli cum*
proprio ſanguine 18 *per velamen,*
Cc *hoc*

34 conuerſantium effecti. Nam,&
vinctis compaſſi eſtis: & rapinam
bonorum veſtrorum cum gaudio
ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos
habere meliorem, & manentem
35 ſubſtantiam. Nolite itaque amittere
confidentiam veſtram, quæ
magnam habet remuneratione͂.
36 Patientia enim vobis neceſſaria
eſt: vt voluntatem Dei facientes,
37 reportetis promiſsionem. Adhuc
enim modicum aliquantulumque,
qui venturus eſt veniet, &
38 non tardabit: iuſtus autem meus,
ex fide viuit: quòd ſi ſubtraxerit
39 ſe, non placebit animæ meæ. Nos
autem non ſumus ſubtractionis
filij in perditionem, ſed fidei in
acquiſitionem animæ.

hoc eſt, per carnem ſuam primus viam nobis aperuit nouam, 19 *& viuentem: habentes quoque ſacerdotem noſtrum magnum Ieſum Chriſtum domui* 20 *Dei præpoſitum, accedamus cum vero corde, & plena fide, à conſcientia iniqua aſperſam mentem, & corda habentes, & abluti corpore aqua munda Baptiſmi, ſpei noſtræ confeſsionem conſtantem, & minimè nutantem retineamus. Fidelis enim eſt Deus, qui repromiſit præmium,* 21 *& conſideremus nos inuicem, quod vnius ſacerdotis populus ſimus, vt ad mutua charitatis officia, & bona opera prouocemur, non deſerentes Societatem, & communicationem noſtram, tum corporum, tum animorum, ſicut aliqui conſueuerunt facere, conſolantes nos inuicem, & eo magis, quod viderimus propinquiorem eſſe diem iudicij, & rationis, quam Deo reddere debemus: iis enim qui poſtquam à peccatis iuſtificati, & poſtquam notitiam veritatis conſecuti ſunt, voluntariè iterum peccant, quod ſupereſt non eſt* 22 *noua oblatio Chriſti cruenta, ſed terribilis iudicij* 23 *timor, & ignis, qui quaſi* 24 *Zelo vindictæ accenſus conſumet aduerſarios Chriſti, nempe peccatores.* 25 *Quod ſi tranſgreſſor legis datæ per Moyſen abſque vlla miſeratione, & remiſsione conuictus duobus, aut tribus teſtibus morte corporis damnatur, quanto magis exiſtimare debetis maiora mereri ſupplicia* 26 *eum, qui filium Dei pro nobis mortuum contempſerit, & ſanguinem noui teſtamenti, quem pro nobis effudit, & cuius virtute ſanctificati ſumus* 27 *communem, & vilem eſſe ſicut aliorum animalium exiſtimauerit, & ſpiritui gratiæ, quem Chriſtus nobis meruit hanc contumeliam fecerit? ſcimus enim eum, qui dixit:* 28 Mihi vindictam, & ego retribuam. *Deuter. 32.* 29 *non eſſe hominem, ſed Deum: & iterum,* iudicabit Dominus populum ſuum: *horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis, vt vlciſcatur peccata in ſe commiſſa, multò magis, quam incidere in manus hominum, qui vlciſcantur legis tranſgreſsionem pœna etiam mortis corporalis.* 30 *Vt autem*

in

Digitized by Google

in meliorem ſpem animus veſter erigatur, rememoramini priſtinos dies, in
quibus illuminati fide Baptiſmi magnum certamen ſuſtinuiſtis tribulatio-
num, 31 *partim quidem opprobriis, & tribulationibus expoſiti, ita vt ſpe-*
ctaculum omnibus eſſetis in deriſum, & contemptum; partim verò eorum,
qui in ſimilibus verſabantur ſocij effecti, ſiquidem, 32 *& vinctis com-*
paſſi eſtis, & bonorum veſtrorum 33 *proſcriptionem alacri animo tolera-*
ſtis, credentes vos habere repoſitas in cælo meliores, & incorruptibiles diui-
tias, nolite itaque amittere confidentiam veſtram, cui magna remuneratio
parata eſt, licet tardare vobis videatur: patientia enim vobis neceſſaria eſt,
vt interim dum differtur remuneratio, voluntatem Dei facientes, ſuo tempo-
re promiſſum præmium conſequamini, adhuc enim modicum, aliquantulum-
que ſupereſt temporis, poſt quod Chriſtus, qui venturus eſt, ad iudicandum
veniet, & non tardabit: 34 *iuſtus autem, vt dicitur Abacuc 2. interim*
ſpiritu fidei, & ſpei alitur, & viuit. 35 *Quod ſi ſe ab hac expectatione, &*
fide ſubtraxerit, non placebit mihi, dicit Dominus, nos autem non ſumus 36
filij incredulitatis, quæ in perditionem ducit, ſed fidei, vt animas noſtras Deo
acquiramus.

ANNOTATIONES.

1. Cauſalis *enim* indicat cauſam, ob quam repeterentur ſacrificia antiqua per ſingulos annos, vt ſuperiori capite dixerat Paulus, quæ vt melius intelligeretur, ſuppleuimus pauca illa verba præcedentia, quę continent ſententiam præcedentis capitis, ad quam prædicta particula refertur.

2. Vmbram accipit Gregorius Nazianzenus pro figura ænigmatica, quæ remotè repræſentat, imaginem verò pro ſimilitudine, quæ propinquius rem exprimit, futura autem bona inquit eſſe gaudia æterna cœleſtis patriæ, inquit ergo legem antiquam fuiſſe vmbram horum bonorum, legem autem Euangelicam, & gratiæ fuiſſe imaginem. Verum hoc modo non videtur rectè aſſignata cauſa, ob quam repeterentur in antiqua lege ſacrificia, in noua verò non item. Expoſitio vero quam ſecuti ſumus in paraphraſi, eſt Chryſoſt. & aliorum Græcorum in eum locum, iuxta quam rectè per futura bona intelligitur gratia, quam ſolùm figurabat lex vetus, & antiqua ſacrificia, lex autem noua, & ſacramenta ipſius re ipſa continent. Vſurpat autem Paulus imaginem Græcè *εἰκών*, pro ipſo prototypo, & veritate, ſicut *ὑπόδειγμα*, Latinè exemplar, aliquando ſumit vno, aliquando alio modo, vt diximus cap. 8. num. 8.

Digitized by Google

3\. Perficere hoc loco idem eſt, quod iuſtificare, vt dici ſolet in ſchola, quoad ſufficientia, hoc eſt, mereri gratiam, qua quis ſi velit iuſtificari poſsit.

4\. Iuxta ſenſum expoſitum rectè infert Paulus non fore repetendam eandem hoſtiam, ſi illa ſufficiens eſſet, nempe ſi ſufficienter mereretur nobis gratiam, qua à peccatis emundari poſſemus.

5\. Nullam habere conſcientiam peccati hoc loco non eſt idem, quod actu emundatum eſſe aliquem à peccato, ſed idem, quod habere ſufficiens pretium pro obtinenda gratia ad remiſsionem peccati, quod in ſchola dici ſolet, remiſſum eſſe peccatum quoad ſufficientiam, alioqui ratio Pauli vim non haberet: quia reuera ſacerdotes Leuitici aliquando verè putabant remiſſa eſſe peccata in illis ſacrificiis. Hic tamen obſeruandum eſt alio modo repeti in lege Euangelica ſacramenta, & ſacrificium Chriſti incruentum, hæc enim non ſunt cauſa vniuerſalis, quæ mereatur noſtram redemptionem, ſed ſunt particulares cauſæ, quibus meritum vniuerſale paſsionis Chriſti nobis denuo applicatur pro nouis peccatis, quare ſi antiqua ſacrificia vim haberent vniuerſalis meriti ad redemptionem, non repeterentur, de hac tamen re fuſius diximus 3. part. diſp. 84. cap. 1. & in tractatu de ſacrificio Miſſæ dicemus. Mutauimus autem tempus præſens in præteritum in his, quæ dicuntur de lege antiqua, vt clarius conſtet ſenſus Pauli, qui ſæpe vnum tempus pro alio ponit.

6\. Cum ſacrificia veteris legis eſſent opera virtutis ex gratia Chriſti, & in hominibus iuſtis, ſi rectè fierent, eſſent meritoria vitæ æternæ, erat ſine dubio in illis iuſtitia operum, qua iuſti magis ſanctificabantur, & hoc illis non negat Paulus, ſed negat illis vim meriti vniuerſalis pro impetranda prima gratia pro toto genere humano, & pro quolibet illorum, & ita eis negat meritum redemptionis noſtræ, illudq́ue tribuit merito Chriſti.

7\. Suppleuimus, & repetiuimus numerum illum, vt clarius appareret vis cauſalis particulæ *ideo* quæ in ſequenti numero ponitur.

8\. Particula *ideo* reddit cauſam, ob quam Chriſtus ſe obtulerit in ſacrificium, & ad patrem dixerit verba illa Pſalmi 39.

9\. Omnia ſacrificia tanquam bona opera Deo placent, & hac ratione non dicitur nolle illa Deus, duobus autem modis dicitur in Scriptura Deus illa nolle, vel quia malè fiant, ſicut teſtatur Iſaias cap. 1. vel quia minus ſufficientia ad pretium redemptionis generis humani, vt in his locis citatis à Paulo in hoc capite.

10\. Per illud *qua voluntate*, aliqui recentiores Theologi intelligunt voluntatem Chriſti, qua ſe Patri obtulit, vt probent in primo inſtanti redem-

redemptionem nobis meruiſſe, Græci tamen, Anſelmus & S. Thomas intelligunt de voluntate Dei, de qua dixerat in Pſalm. *Vt facerem volun-tatem tuam*, hæc autem eſt voluntas ſanctificationis noſtræ, vt dicitur 1. ad Theſſ. 4. & 6.

11. Cum dicit nos fuiſſe ſanctificatos per eam voluntatem, intelligit, vt ſæpe aliàs in hoc capite; quoad ſufficientiam redemptionis, de hac enim agit Paulus in hoc capite, tametſi eadem etiam voluntate efficaciter iuſtificentur, quicunque iuſtificantur.

12. Ex diſcrimine ſacrificiorum antiquorum, & Chriſti colligit diſcrimen inter Sacerdotes antiquos, & Chriſtum, quod attinet ad miniſterium.

13. Græcè eſt ἕϛηκε, quod ſignificat conſtāter ſtare, & ideo rectè tranſtulit vulgatus *præſto eſſe* eſt autem proprium miniſtrantis, vel parati ad miniſtrandum, nam qui miniſterio iam functus eſt, incipit ſedere, & ita opponit Chriſtum Sacerdotibus Leuiticis, quod illi ſemper eſſent parati ad repetenda ſacrificia, & ita ſtantes, Chriſtus autem iam ſedeat functus miniſterio ſacrificij cruenti, quod non eſt iterandum eo modo, quo ſemel exhibitum fuit, nempe cruentè: eodem modo loquitur Paulus ſupra cap. 7. num. 24.

14. Probat id quod de ſacrificio Chriſti, & Teſtamento nouo dixerat, nempe habuiſſe virtutem delendi verè peccata, teſtimonio Ieremiæ.

15. Non negat repeti idē ſacrificium Chriſti in altari incruento modo: illud enim exhibitum modo incruento, non eſt meritum redemptionis noſtræ, ſed cauſa quædam particularis per quam applicatur vniuerſale meritum cruenti ſacrificij, ſicut ſunt Sacramenta, cruento autem modo oblatum fuit vniuerſale meritum noſtræ redemptionis, & gratiæ per cauſas particulares nobis conferendæ, ideo addidimus in paraphraſi illud, *Pro merito redemptionis peccatorum*. De hoc loco latè egimus 3. part. diſp. 84. cap. 1.

16. Redit ad id quod cap. 3. & 4. propoſuerat, nempe pergit exhortari eos ad perſeuerantiam ex eo, quod talem habeant Pontificem, qui in Sancta Sanctorum cœli introiuit, & viam nobis præparauit.

17. *Sanctorum*, ibi non ſignificat ſanctos viros, qui ingreſſi ſunt cœlum, ſed Sancta Sanctorum, & ibi ſolum loquitur de introitu Chriſti in Sancta Sanctorum cœli.

18. Comparat carnem Chriſti velamini, quo Sancta Sanctorum diuidebantur à priori tabernaculo, & per quod ingrediebatur Sacerdos, nam ratione illius, Chriſtus ſolus erat in hoc mundo extra cœlum, & ab eo diuiſus, & poſtea cum illa ingreſſus eſt in Sancta Sanctorum cœli & ideo dicit per illam ingreſſum fuiſſe Chriſtum.

19. Per viam viuentem intelligit planam, & nunquam abolendam.

20. *Super domum*, dixit quaſi præpoſitum, quia iam non erat in ſtatu miniſtrandi, ſed ſedens ad dexteram Patris præſidebat in cœlo.

21. Ita exponnnt Græcanica ſcholia.

22. Per nouam oblationem aliqui intelligunt baptiſmum, per quem homines commoriuntur pro Chriſto, vt oſtendat Hebræis non poſſe eos amplius per baptiſmum renouari, verum cum illis poſt peccatum voluntarium ſupereſſet Sacramentum abſolutionis, argumentum Pauli parum haberet momenti ad exhortandum Iudæos, vt non peccarent, ex eo quod non ſupereſſet alius baptiſmus, ſolum igitur oſtendere illis voluit Chriſtum iam conſummaſſe opus redemptionis vnica cruenta oblatione ſui, & ita non ſupereſſe nouam victimam, ſed ſolum iudicium, quod ipſe ſedens ad dexteram patris expectat, donec ponantur inimici eius, qui peccauerunt, ſub ſcabello pedum ſuorum, vt dixerat numero decimo quarto, & ita cauſalis *enim*, reddit cauſam ob quam exhortetur D. Paulus Hebræos, vt in ſua confeſsione perſeuerent.

23. Expectationem, quæ pertinet ad ſpem, poſuit pro timore, ſicut etiam ſpes aliquando ponitur, nam ſpes communiter eſt boni, timor autem mali futuri.

24. Æmulationem ignis vocat metaphoricè, quia quaſi zelo iuſtitiæ vindictam ſumet de peccatoribus.

25. Quamuis transgreſſor legis Moyſis mereretur æternam pœnam à Deo infligendam, ſicut quicunque peccator, hic tamen ſolum comparat pœnæ corporali, quę transgreſſoribus infligebatur, pœnam æternam, quam meretur ille, qui contra Chriſtum delinquit.

26. Hic non loquitur de quouis peccato mortali, quo peccator communi quadam ratione dicitur contemnere Chriſtum, & ſanguinem illius conculcare, ſed de peccato à quo Paulus Hebræos deterrere conabatur, nempe infidelitatis, ne putarent Chriſti ſanguinem inutilem, & communem fuiſſe, ſiquidem in tota epiſtola exhortatur eos, vt teneant ſpei ſuæ confeſsionem, quam ſemel profeſsi ſunt.

27. Pro *polluto* Græcè eſt κοινὸν, Latinè communis, communia autem Hebræis eadem erant, atque immunda, qua ratione Petrus, Actor. 10. dixit, *Abſit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum*, & ſæpius hæc duo coniungit in eodem capite, in Græco auté pro communi eſt κοινὸν, pro immundo autem eſt ἀκάθαρτον.

28. Vulgatus legit, *mea eſt vltio, & ego retribuam*

29. Suppleuimus illud, *non eſſe hominem ſed Deum*, quod ipſe contextus poſtulare videbatur, ſiquidem aſsignat diſcrimen Paulus inter vindictam, quam aſſumit homo, & quam ſumit Deus de transgreſſoribus legis.

30. In

30. In meliorèm eos ſpem erigit ex memoria bonorum operum, quæ fecerunt.

31. Cum oſtendat duo genera certaminum, quæ ſuſtinuerunt Hebræi, ideò dicit in altero, & in altero.

32. Græca exemplaria habent, *nam & meis vinculis compaſſi eſtis*, ex quibus verbis colligit Valla huius epiſtolæ autorem fuiſſe Paulum, ſenſus tamen eôdem recidit.

33. Per rapinam intelligit proſcriptionem bonorum.

34. Hoc teſtimonio vſus eſt Paulus ad Romanos 1. vt oſtendat fidem eſſe initium vitæ ſpiritualis, hic etiam eodem ſenſu allegat illud, niſi quod hic loquitur de vita non quacunque, ſed perſeuerante vſque in finem. Eadem autem ratio eſt vtriuſque vitæ ſpiritualis, nempe quæ aliquando durat, & quæ perſeuerat vſque in finem, vtraque enim per fidem gignitur eo modo quo 1.2. diſputatione 210. capite 6. & 7. fuſius explicauimus, hic etiam cum fide coniungit ſpem; hæc enim fidem futurorum bonorum conſequitur, exhortatur enim Hebræos, vt patienter ſperent, eadem autem eſt ratio vtriuſque quod attinet ad ſuſtentandam vitam.

35. Verba ſunt Dei, quem Paulus introducit loquentem.

36. *Filij ſubtractionis*, eſt Hebraiſmus, ſicut etiam, *filij fidei*, & ſignificat eos, qui ſe ſubtrahunt à fide, hoc eſt incredulos, & deſperantes, ſicut etiam filij fidei dicuntur fideles, & filij perditionis homines perditi.

ARGVMENTVM
CAPITIS XI.

POſtquam de dignitate ſacerdotis Ieſu Chriſti, & nouo Teſtamento in præcedentibus Paulus fuſè diſputauit, vt ad perſeuerantiā in Chriſtianæ fidei confeſſione Hebræos exhortaretur, in calce præcedētis capitis iuxta inſtituti ſui rationē monet eos, vt aduerſa, opprobria, & tribulationes patienter ſuſtineant, expectantes abundantē remunerationis

pro-

promiſsionem, ſiquidem iuſtus interim dum non habet id, quod promittitur, ſpiritu fidei alitur & ſuſtentatur, ipſi autem ſunt filij fidei, non autem ſubtractionis: in hoc igitur capite naturam, virtutem, & efficacitatem huius fidei, ad quam Hebræos fuerat exhortatus, & cuius filios eſſe dixerat, ex profeſſo deſcribit, agit autem in eo non ſolum de fide, quam vocant particularem, & miraculorum, vt volunt hæretici noſtri temporis, ſed etiam de fide Catholica, & hiſtoriali ſeu dogmatica; vt 1. 2. diſputat. 210. ex hoc capite vberius oſtendimus, & in ipſo decurſu epiſtolæ patebit; in ea porrò diſput. & ſequenti multa de fide vniuerſali, & particulari; & quo pacto ei tribuatur iuſtificatio, & inter ſe differant, diximus.

CAPVT XI.

1 EST autem fides, ſperandarum
ſubſtantia rerum, argumen-
2 tum non apparentium. In hac e-
nim teſtimonium conſecuti ſunt
3 ſenes. Fide, intelligimus aptata
eſſe ſecula Verbo Dei: vt ex inui-
4 ſibilibus viſibilia fierent. Fide,
plurimam hoſtiam Abel, quàm
Cain, obtulit Deo: per quam te-
ſtimonium conſecutus eſt eſſe
iuſtus, teſtimonium perhibente

mune-

PARAPHRASIS.

EST autem fides 1 ad quam vos exhortatus ſum, & qua iuſtus viuit interim dum præmium differtur, 2 per quam res quas ſperamus à Deo, & nondum habemus, interim in nobis ſubſiſtunt, 3 oſtenſio quoque, & conuictio 4 eorum, quæ non videntur, 5 hæc inquam eſt fides per quam dixi iuſtos viuere, & placere Deo, veteres 6 enim patres hac fide bonum teſtimonium apud Deum con-

ſecuti

muneribus eius Deo, & per illam
5 defunctus adhuc loquitur. Fide,
Enoch tranſlatus eſt ne videret
mortem, & non inueniebatur:
quia tranſtulit illum Deus, ante
trãſlationem enim teſtimonium
6 habuit placuiſſe Deo. Sine fide
autẽ impoſſibile eſt placere Deo.
Credere enim oportet acceden-
tem ad Deum, quia eſt, & inqui-
7 rentibus ſe remunerator ſit. Fide,
Noë reſponſo accepto de iis quæ
adhuc non videbantur: metuens,
aptauit arcam in ſalutem domus
ſuæ, per quam damnauit mun-
dum: & iuſtitię, quę per fidem eſt,
8 hæres eſt inſtitutus. Fide, qui vo-
catur Abraham, obediuit in lo-
cum exire, quem accepturus erat
in hæreditatem: & exiit: neſciens
9 quò iret. Fide demoratus eſt in
terra repromiſſionis, tanquam in
aliena, in caſulis habitando cum
Iſaac, & Iacob, cohæredibus re-
10 promiſſionis eiuſdem. Expecta-
bat enim fundamenta habentem
ciuitatem, cuius artifex, & con-
11 ditor Deus. Fide, & ipſa Sara ſte-
rilis virtutem in conceptione ſe-
minis accepit; etiam præter tem-
pus ætatis: quoniam fidelem cre-
didit eſſe eum qui repromiſerat.
12 Propter quod & ab vno orti ſunt,
(& hoc emortuo) tanquam ſyde-
ra cœli in multitudinem, & ſicut
arena, quæ eſt ad oram maris in-
13 numerabilis. Juxta fidem defun-
cti ſunt omnes iſti, non acceptis
repro-

ſecuti ſunt, eſt igitur 7 conuictio eorum, quæ non videntur, 8 & hypoſtaſis eorum, quæ ſperamus, per illam enim 9 aptata, & præparata fuiſſe 10 tempora, vt ſub eis hæc rerum vniuerſitas, quæ inuiſibilis ante tempora erat 11 eo quod nihil omnino eſſet, deinde producta, & de non eſſe ad eſſe quaſi de tenebris ad lucem vocata viſibilis appareret. 12 Fide ductus Abel copioſiorem, & præſtantiorem hoſtiam obtulit Deo, 13 quam Cain, per quam 14 fidem teſtimonium à Deo accepit iuſtitiæ ſuæ, dum videlicet Deus oſtendit ſibi ea munera placuiſſe, atque per illam victimam tali fide oblatam defunctus 15 etiam loquitur, poſtulãs nimirum vindictam à fratre ſuo, qui ipſum ex inuidia occidit, quod videret eum à Deo exauditum fuiſſe. Fide ductus Enoch ita placuit Deo ambulans coram eo, vt 16 meruerit abſque morte transferri ab hac vita mortali in alium ſtatum fœlicem. 17 Porrò ipſum placuiſſe Deo antequam transferretur, teſtatur Scriptura Geneſ. 5. Eccleſ. 44. ſine fide autem impoſſibile eſt placere Deo, 18 ſiquidem is, qui Deum religioſè vt oportet, colit, eiusque obſequitur voluntati, credere debet, & quod Deus ſit, & quod inquirentibus ipſum præmia æterna largiatur. Fide etiam excitante Noë poſtquam accepit 19 oraculum de diluuio futuro, quod nondum 20 viderat nec ſuſpicari vllo modo poterat, timens illud,

Dd *fabri-*

repromiſſionibus: ſed à longè eas
aſpicientes, & ſalutantes, & con-
ſitentes quia peregrini, & hoſpi-
14 tes ſunt ſuper terram. Qui enim
hæc dicunt, ſignificant ſe patriam
15 inquirere. Et ſi quidē ipſius me-
miniſſent de qua exierunt: habe-
16 bant vtique tempus reuertendi:
nunc autem meliorem appetunt,
id eſt cœleſtem. Ideo non con-
funditur Deus vocari Deus eo-
rum: parauit enim illis ciuitatem.
17 Fide, obtulit Abraham Iſaac, cum
tentaretur, & vnigenitum offere-
bat in quo ſuſceperat repromiſ-
18 ſiones, (Ad quem dictum eſt: Jn
Iſaac vocabitur tibi ſemen.) Ar-
19 bitrans quia, & à mortuis ſuſcita-
re potens eſt Deus: vnde eum &
20 in parabolam accepit. Fide & de
futuris, benedixit Iſaac Iacob &
21 Eſau. Fide, Iacob moriens, ſingu-
los filiorum Ioſeph benedixit: &
adorauit faſtigium virgæ eius. Fi-
22 de, Ioſeph moriens, de profectio-
ne filiorum Iſraël memoratus eſt:
& dè oſſibus ſuis mandauit. Fide
23 Moyſes natus occultatus eſt mē-
ſibus tribus à parentibus ſuis; eò
quòd vidiſſent elegantem infan-
tem, & non timuerunt regis edi-
24 ctum. Fide, Moyſes grandis fa-
ctus, negauit ſe eſſe filium filiæ
25 Pharaonis: magis eligens affligi
cum populo Dei, quàm tempo-
ralis peccati habere iucūditatem.
26 Maiores diuitias æſtimās theſau-
ro Ægyptiorum improperium
Chri-

fabricatus eſt arcam, atque per illam
fidem 21 cæteras gentes incredulas,
& minimè pœnitentes, quæ ipſum ir-
ridebant, omni damnatione dignas
oſtendit, & iuſtitiæ veræ antiquo-
rum ſuorum parentum, 22 quæ non
ex propria virtute hominis, ſed ex
gratia fidei oritur 23 ſolus hæres cō-
ſtitutus eſt, reliquis omnibus genti-
bus exhæredatis, ac prætermiſſis, A-
braham quoque dum à Domino vo-
caretur, vt exiret de patria ſua in lo-
cum, quem illi deſtinauerat in hære-
ditatem, fide impulſus obediuit, &
ita exiit ignorans 24 quo iret; eadem
etiam fide ductus commoratus eſt in
terra ſibi, & generationibus ſuis pro-
miſſa, 25 tanquam peregrinus in
terra aliena, ſiquidem in caſulis, ſeu
in tentoriis habitauit more viatorū,
& peregrinorum ſimul cum Iſaac, &
Iacob, qui etiam illius terræ hæredes
à Deo conſtituti erant, neq; enim vl-
lam domum à fundamentis extruxit,
nam expectātes aliam ciuitatem per-
manentem, & firmiſſimè à funda-
mentis ædificatam, cuius artifex, &
conditor eſt Deus, nempe cœlum, ſe
peregrinos eſſe in hoc mundo oſten-
dere volebant. 26 Fide etiam & ipſa
Sara naturâ ſterilis meruit vim acci-
pere in ipſam ſeminis conſtitutionem,
cum id etiam præter tempus ætatis i-
pſius eſſet, eo quod fidelem credidit
eſſe Deum, qui ei generationem pro-
miſerat; propter quam fidem, & ab
27 vno Abraham ſene, & ita emor-
tuo,

Digitized by Google

Chriſti, aſpiciebat enim in remu-
27 nerationem. Fide reliquit Ægy-
ptum, non veritus animoſitatem
regis: inuiſibilem enim tanquam
28 videns ſuſtinuit. Fide, celebrauit
Paſcha, & ſanguinis effuſionem:
ne qui vaſtabat primitiua, tange-
29 ret eos. Fide, tranſierunt Mare
rubrum tanquam per aridam ter-
ram: quod experti Ægyptij, de-
30 uorati ſunt. Fide, muri Iericho
corruerunt circuitu dierum ſe-
31 ptem. Fide, Raab meretrix non
periit cum incredulis, excipiens
32 exploratores cum pace. Et quid
adhuc dicam? deficit enim me
tempus enarrantem de Gedeon,
Barac, Samſon, Iephthe, Dauid,
33 Samuel, & Prophetis. Qui per fi-
dem vicerunt regna, operati ſunt
iuſtitiam, adepti ſunt repromiſ-
ſiones, obturauerũt ora leonum.
34 Extinxerunt impetum ignis, ef-
fugerunt aciem gladij, conualue-
runt de infirmitate, fortes facti
ſunt in bello, caſtra verterunt ex-
35 terorum: Acceperunt mulieres
de reſurrectione mortuos ſuos.
36 Alij autem diſtenti ſunt, non ſu-
ſcipientes redemptionem, vt me-
liorem inuenirent reſurrectio-
nem, alij verò ludibria, & verbera
experti, inſuper & vincula, & car-
37 ceres: Lapidati ſunt, ſecti ſunt,
tentati ſunt, in occiſione gladij
mortui ſunt: circumierũt in me-
38 lotis, in pellibus caprinis, egen-
tes, anguſtiati, afflicti: quibus
dignus

*tuo, vt ad generandum omnino in-
eptus eſſet, orti ſunt 28 poſteri pene
innumerabiles, veluti ſtellæ cœli, &
arenæ, quæ ſunt in litore maris. Nec
ſolum 29 hi omnes, nempe Abra-
ham, Iſaac, & Iacob 30 dum vixe-
runt ex fide promiſſionum mirabilia
ſunt operati, ſed etiam eandem fidem
conſtanter retinẽtes vita functi ſunt,
nondum accepta terra promiſſa, 31
neque cœleſti patria, quæ in ea terra
figurabatur, & in cuius fide opera-
bantur, ſed à longe eam videntes, 32
& toto animo de illa gaudentes, quod
aliquando ſe eam obtenturos firmiſ-
ſimè ſperarent, & ſimul profitentes
ſe peregrinos, & hoſpites ſuper ter-
ram. 33 Ideo autem dixi eos mor-
tuos fuiſſe non adepta patria cœleſti,
quæ in terra illa figurabatur, 34 quia
is qui profitetur ſe peregrinum, &
hoſpitem in aliqua regione, abſq; du-
bio denotat ſe in patriam contendere,
& in ea aliquando habitaturum, ſpe-
rare. Porro autem hos patres non me-
miniſſe terrenæ patriæ, ſed cœleſtis,
dum ſe peregrinos profitebantur, in-
de conſtat, quia ſi patria terrenæ me-
miniſſent, videlicet Meſopotamiæ, de
qua exierant, facile potuiſſent illuc
reuerti, 35 & peregrinationi ſuæ,
& deſiderio habitandi in patria fi-
nem imponere, 36 meliorem igitur
aliam patriam, nempe cœleſtem glo-
riam appetierunt, dum ſe peregrinos
vſque ad mortem profeſſi ſunt. 37
Ideoque horum ſolum trium, & non*

dignus non erat mundus: in ſoli-
tudinibus errantes, in montibus
& ſpeluncis, & in cauernis terræ.
39 Et hi omnes teſtimonio fidei ꝓ-
bati, non acceperunt repromiſ-
40 ſionem, Deo pro nobis melius a-
liquid prouidente, vt non ſine
nobis conſummarentur.

aliorum ſe Deum in Scriptura appellari non erubeſcit, quia his ſolùm legimus ipſum æternam fœlicitatem ſub figura terreſtris promiſiſſe, & in fidem huius diuinæ promiſsionis multo tempore eos peregrinari feciſſe, vt ciuitatem, & patriam terreſtrem, & in ea præcipue cœleſtem inquirerent.

38 Fide etiam confiſus Abraham, cum de eius fide Deus experimentum capere voluit, 39 obtulit 40 vnigenitum filium ſuum Iſaac, in quo innumeram 41 poſteritatem promiſerat illi Deus Geneſ. 18. ad quem etiam dictum fuerat Geneſ. 21. Jn Iſaac vocabitur tibi ſemen, *obtulit autem nihil hæſitans de promiſsione, & 42 exiſtimans, quia etiam immolatum poſſet Deus eum à mortuis ſuſcitare, & ita cum Deus perſpecta fide ipſius non permiſit eum, vt filium immolaret, recepit 43 ipſum incolumẽ 44 in prouerbium omnibus nationibus. 45 Fide etiam ductus Iſaac filiis ſuis Iacob & Eſau, futurorum bonorum, quæ fide ipſa præuidebat, non eandem largitus eſt benedictionem. 46 Fide etiam enixus Iacob cum oculi eius caligarent, nec clarè videre poſſet filios Ioſeph, Ephraim, & Manaſſe benedixit, contra opinionem illius minorem filium ipſa manuum commutatione maiori præferens, Geneſ. 48. & maiora de illo prædicens, 47 & fide etiam ſummitatem ſceptri eiuſdem Ioſephi, & in ea ipſum, 48 vt dominum totius Ægypti adorauit; Ioſeph quoque dum morti propinquus eſſet 49 fide profectionem filiorum Iſraël de Ægypto, 50 in memoriam reuocauit, 51 & eadem fide nitens, quod eam profectionem tandem futuram crederet, præcepit eis, vt oſſa eius ſecum aſportarent. 52 Ex eâdem fide Moyſes, cum primum natus eſſet, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, 53 nam cum vidiſſent infantem pulchrum & elegantem, ad hanc fidem erga Deum excitati ſunt, vt crederent diuina ope ſe poſſe eum à morte liberare, 54 & eadem fide effectum eſt, vt Regis edictum, & legem latam contra eos, qui pueros Hebræorum recens natos incolumes ſeruarent, non timerent. 55 fide etiam Moyſes ipſe cum iam adultæ eſſet ætatis, 56 negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, 57 à qua tanquam filius enutritus, & adoptatus fuerat, eligens potius cum reliquis de populo Dei affligi, quam temporali peccati iucunditate, 58 quæ erat in delitiis aulæ regiæ, perfrui. 59 & improperium, quod cauſa iuſtitiæ, & veræ religionis ſufferendum eſſe Chriſtus poſtea verbo, & exemplo docuit, pluris faciens, quàm theſauros, & diuitias Ægyptiorum, quibus ipſe, 60 vtpote adoptatus à filia Pharaonis, in aula regia potiri poterat, 61 eadem enim fide aſpiciebat æternam remunerationem, quam*

Digitized by Google

*Deus bene operantibus præparauit. 62 Fide etiam nixus 63 eduxit popu-
lum Iſrael de Ægypto, vt duram captiuitatem, quam diu paſſus fuerat, fu-
geret, nullo modo timens 64 indignationem Pharaonis, quem ſciebat audi-
ta fuga ipſius & Iudæorum, ira ſuccenſum, magnum exercitum conuocatu-
rum, vt eos in antiquam ſeruitutem reduceret, in Deo enim, 65 quem non
videbat, perinde ac ſi ipſum videret 66 ita ſperauit, vt certò crederet ſe ope
eius populum illum ſemel eductum de terra Ægypti contra Pharaonis po-
tentiam incolumem ſeruaturum, fide quoq; ductus decima quarta Luna pri-
mi menſis ad veſperum 67 immolari fecit agnum paſchalem, 68 & ſan-
guine illius effuſo aſpergi ſuperliminaria, & poſtes domorum filiorum Iſrael,
69 vt Angelus exterminator, qui occiſurus erat primogenita Ægyptiorum,
ipſos non interficeret, ſed eo ſigno admonitus domos illorum intactas relin-
queret: 70 fide adiuti filij Iſrael cum viderent mare rubrum diuiſum, &
terram, quæ ſubtus mare antea erat, apparere, permanentibus aquis ex vtra-
que parte in modum muri, nec ad locum ſuum naturalem reuerſis, incolumes
tranſierunt, quod quidem Ægyptij eodem modo ſine fide facere volentes, eiſ-
dem aquis ad locum ſuum reuertentibus ſubmerſi ſunt: 71 fide etiam filio-
rum Iſrael, muri Iericuntini corruerunt, ſeptem diebus iuxta præſcriptum
domini conclamantes tubis, ſine armis ciuitatem circumierunt. 72 Fide et-
iam Raab meretrix excipiens exploratores Iudæorum in domum ſuam, libe-
rata eſt, nec ſimul cum incredulis Iericuntinis periit. Sed quid adhuc addam?
deficiet enim me tempus, ſi enarrare voluero inſignia exempla de 73 Gedeo-
ne, Barac, Samſone, Iephte, Samuele, & Prophetis, qui per fidem regna ab ini-
micis obtinuerunt, id quod erga Deum, & proximos 74 iuſtum eſt ſerua-
runt, adepti ſunt à Deo 75 promiſſiones, 76 obturauerunt ora Leonum,
extinxerunt impetum ignis, 77 effugerunt aciem gladij, 78 & cum
prius paruis viribus valerent, vt hoſtibus reſiſterent, eas recuperarunt, po-
tentes in bello effecti ſunt; & ordinem 79 caſtrorum alienigenarum gen-
tium perturbarunt. 80 Acceperunt porrò per eandem fidem mulieres, quaſi
de manu reſurrectionis mortuos ſuos. Alij autem fide etiam roborati 81 in
tympano extenſi, & fuſtibus percuſſi ſunt, nolentes ab eo ſupplicio liberari,
82 vt melioris reſurrectionis ſtatum, quam qui à tyrannis in hac vita pro-
mittebatur, conſequerentur. 83 Alij verò ludibria, & verbera in ſe ipſis
experti fuêre, inſuper alij vincula, & carceres, alij lapidati ſunt, alij ſecti ſunt,
alij variis tormentorum generibus tentati ſunt, alij gladio occiſi ſunt, alij cer-
tam, ac quietam manſionem non habentes huc, illucque vagati 84 pellibus
ouium, aut caprarum induti vitam duxerunt, alij egentes, alij doloribus cru-*

Digitized by Google

ciati ab aliis male affecti ſunt, quibus dignus non erat mundus, cum eo multo honoratiores & præſtantiores eſſent: 85 alij in ſolitudinibus errantes, & in montibus, & in ſpeluncis, & in cauernis terræ, & hi omnes teſtimonio, quod apud Deum propter fidem conſecuti ſunt, ab eo in hac vita probati, & iam ea functi, perfectæ beatitudinis, nempe animæ, & corporis præmium promiſſum nondum adepti ſunt, Deo aliquid melius prouidente, ne ſine nobis conſummatam gloriam conſequerentur.

ANNOTATIONES.

1. Verba aliqua addidimus, vt connecteremus materiam huius capitis cum fine præcedentis.
2. In Græco eſt hypoſtaſis, Latini autem aliqui ex recentioribus, quos ſcholaſtici ſequuntur, ita interpretantur, vt fides dicatur hypoſtaſis rerum ſperandarum, hoc eſt, fundamentum; nam ſine illa ſpes non poteſt ſubſiſtere. Mihi placet Græcorum omnium expoſitio, quam in paraphraſi ſecutus ſum, vt ideo fides dicatur ὑπόστασις hoc eſt, ſubſiſtentia rerum ſperandarum, quia interim dum eas non habemus, & in nobis re ipſa nihil ſunt, per fidem ita in nobis apprehenduntur, ac ſi ſubſiſterent, & hoc eſſe in nobis ſolum habent, vt credantur.
3. Græcè eſt ἔλεγχος, hoc eſt, conuictio, ſeu argumentum, quo conuincimur ad aſſenſum.
4. Illud *non apparentium*, & illud *rerum* coniungunt codices Græci, noſter vulgatus illud *rerum* coniunxit, cum *ſperandarum*, ſenſus tamen vtrouis modo idem eſt.
5. Totum hunc numerum ſuppleuimus, vt oſtenderemus, ad quid referretur cauſalis particula ſequentis numeri, nempe ad finem præcedentis capitis, quem reſumpſimus, vt flueret oratio, alioqui vix congrueret, ſi ad aliquid ex præcedentibus in hoc capite referretur.
6. Particula *enim*, refertur, vt dixi, ad finem præcedentis capitis, & maximè cum eo congruit, hoc autem familiare eſſe Paulo, vt particula cauſalis non referatur ad proximè, ſed ad remote præcedentia, notaui ſæpe in aliis epiſtolis.
7. Repetiuimus in hoc numero, & ſequenti quædam verba ex præcedentibus, vt congrueret contextus: nam particula cauſalis *enim*, quæ eſt in num. 8. ponitur vt exemplis oſtendat Paulus vtrumque quod de fide dixerat, nimirum & quod ſit conuictio non apparentium, & quod ſit hypoſtaſis, ſed ſubſtantia eorum, quæ ſperamus, mutauimus autem ordinem, quia primum exemplum, quod affert Paulus, non eſt rei alicuius

culus ſperandæ, ſed ſolum rei non apparentis, pertinetq́ ad fidem ſolum hiſtorialem.

8. Alterum membrum eſt ex his, quæ poſuit Paulus deſcribens excellentiam fidei, quod repetiuimus nos, & inuerſo ordine propoſuimus, quia poſterius adducit Paulus exemplum fidei earum rerum, quas ſperabant ſancti.

9. Hoc exemplum pertinet ad fidem hiſtorialem, vt confundantur heretici huius temporis de manifeſto mendacio, quod docent aſſerentes Paulum hic ſolum loqui de fide particulari, non de hiſtoriali.

10. Per ſæcula aliqui intelligunt ea omnia, quæ in mundo ſunt, nos autem tempora, hoc eſt totam congeriem temporum interpretati ſumus & ſanè ſæculum accipi pro tota temporum congerie oſtendimus ex ſententia Patrum 1. part. diſp. 31. & 33. ideo autem hoc modo explicuimus Paulum, vt id, quod dicit ſtatim, rectius congrueret, nempe, *Vt ex inuiſibilibus, &c.* hoc enim non refertur ad rerum vniuerſitatem, quæ in mundo, & ſub cœlo eſt: ſi autem idem eſſent ſæcula, & res, quæ in hoc vniuerſo ſunt, non rectè ſtatim adderet Paulus, *Vt ex inuiſibilibus, &c.* hæc enim verba denotant diuerſum quid eſſe, aptata eſſe ſæcula, & ex inuiſibilibus viſibilia facta eſſe; ſenſus igitur eſt, ideo aptaſſe Deum ſæcula, hoc eſt, temporum congeriem, & durationem, vt ſub ea fierent res omnes viſibiles, & participium illud *aptata* apprime hoc demonſtrat, fuêre enim ſæcula ad hoc aptata, & veluti præparata, vt ſub his res viſibiles fierent.

11. Ideo dixit ea quæ facta ſunt viſibilia, antea fuiſſe inuiſibilia, quia cum eſſent nihil, in ipſo nihilo quaſi in tenebris videbantur eſſe, ex quibus vocata etiam videntur ad lucem cum producta ſunt, ſicut etiam dixit 2. ad Corinthios 4. *Qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere.*

12. Exemplum Abel poteſt ad vtramque fidem referri, nempe ad catholicam, & ad particularem: ad catholicam, & hiſtorialem, qua credebat Deum eſſe omnium rerum autorem, cui deberentur omnia creata, & ad particularem, qua credebat ſe per illam hiſtoriam à Deo plura beneficia conſecuturum: cùm autem dicit Paulus in hoc numero, & ſequentibus, aliquem placuiſſe Deo per fidem, intelligitur non per ſolam fidem fine operibus, ſed per illam tanquam per fundamentum benemerendi apud Deum, & ideo interpretati ſumus *fide ductus, &c.* & in ſequentibus eodem modo, quomodo autem Scriptura vocet fundamentum, & radicem noſtræ iuſtificationis fidem, fuſius explicauimus 1. 2. diſp. 210. cap. 6. & 7.

13. *Plurimum*, in Græco eſt vox comparatiua πλείονα, ac ſi Latinè liceret dicere, plurem hoſtiam, quàm Cain: denotat autem vox illa copio-

copioſiorem,& præſtantiorem; dicitur enim Geneſ. 4. Abelem obtuliſſe de primogenitis gregis, & de adipibus eorum, quæ ſunt præſtantiora ad offerendum: de Cain autem dicitur ſolum obtuliſſe de fructibus terræ.

14. Illud, *per quam*, referri poteſt ad victimam oblatam, & ad fidem offerentis illam, & eodem recidit; teſtimonium autem quod accepit Abel, habemus eodem capite Geneſ. 4. cum dicitur: *Reſpexit Dominus ad Abel,& ad munera eius, ad Cain autem,& ad munera eius non reſpexit.*

15. Illud *adhuc*, pro *etiam* vſurpatur,& denotat maximam efficaciam fidei, cuius meritum etiam poſt mortem poſtularit à Deo vindictam de Cain,iuxta illud Geneſ. 4. *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me*, ponitur autem tempus præſens *loquitur*, pro præterito,aut certè denotat adhuc poſtulare vindictam de Cain, quam conſequetur in die iudicij. Græci exponunt de memoria hominum,in qua adhuc manet fides Abel.

16. Nugantur Hebræi Enoc mortuum non fuiſſe, quia vbi Geneſ.5. vulgata legit, *& non apparuit, quia tulit eum Dominus*, Hebraicè ad literam legitur,& *non ipſe*, pro eo quod eſt, *non apparuit*, quo modo loquendi denotari ſolet mors alicuius,vbi enim dicitur Geneſ. 42. ſecundùm vulgatam; *Ioſeph non eſt ſuper*, hoc eſt,mortuus eſt,Hebraicè legitur; *& non ipſe*: falluntur tamen Hebræi,primum quoniam Septuaginta, quorum tranſlatione vtitur Paulus, apertè dicunt eum non fuiſſe mortuum: tum etiam, quia modus ille loquendi, *& non ipſe*, non ſolum dicitur de mortuis, ſed etiam de his, qui alio modo non apparent; nam vbi Geneſis 42. vulgata legit, *Ioſeph non eſt ſuper, Simeon tenetur in vinculis*, ſi verbum pro verbo ex Hebræo reddas,dicitur; *Ioſeph non eſt ipſe, Simeon non ipſe*.

17. Probat id,quod aſſumpſit, nempe Enoc placuiſſe Deo, cùm autem dicit,*teſtimonium habuit*, non denotat idem, quod ſupra, nempe, *teſtimonium conſecutus eſt*, ſicut dictum fuerat de Abel,ſed vt in paraphraſi,probat enim teſtimonio Scripturæ id quod propoſuerat.

18. Ex eo quod placuit Deo,colligit fidem habuiſſe,idq; probat,quia ſine fide impoſsibile eſt placere Deo, idq; ſtatim colligit ex eo, quod oportet vt minimum duo illa credere, & ſine illis impoſsibile eſt hominem Deo placere. Exemplum autem fidei Enoc ad vtramque fidem, & vniuerſalem, & particularem referri poteſt, vtraque enim eſt principium placendi Deo.

19. Reſponſum hoc loco idem eſt,quod oraculum,dicitur autem reſponſum etiam nemine interrogante in ſacra Scriptura, ſicut Matth. 2. *Et reſponſo accepto in ſomnis,&c.* Et Actor. 10. *Reſponſum accepit ab Angelo*: & alibi in Scriptura reſpondere accipitur pro eo, quod eſt loqui nemine inter-

Digitized by Google

interrogante, vt Matt. 21. *In illo tempore reſpondens Ieſus ait.* Et ad Hebr. 9. *Sicut reſponſum eſt Moyſi*, hoc eſt, dictum eſt Moyſi.

20. Cum ait, *de his quæ non videbantur*, alludit ad id, quod dixerat de fide, *argumentum non apparentium*, vt oſtenderet magnam fidem Noe, cum eo tempore nulla, vel minima eſſet ſuſpicio diluuij.

21. Damnare idem eſt quod conuincere, & oſtendere aliquem eſſe dignum pœna, ſicut Matth. 12. dicitur, *& condemnabunt eum, &c.*

22. Cum dicit, *iuſtitia quæ per fidem eſt*, intelligit veram iuſtitiam, iuxta phraſin ſibi ſatis familiarem; de qua multa in epiſt. ad Rom. tum etiam 1. 2. diſput. 209. diximus, vbi explicuimus; quo pacto fides ſit cauſa, & principium iuſtitiæ, & ſeruandi legem, lex autem hanc vim non habeat.

23. Cum dicit Noe fuiſſe heredem huius iuſtitiæ, duo oſtendit, & quod eam habuerint maiores, & parentes ipſius, quibus in ea etiam ſucceſſit, & quod ipſe ſolus eam habuerit exhæredatis gentibus, quas diluuium conſumpſit; heres enim ſolus eſt, qui accipit id quod relinquitur; vt hereditas: exemplum autem Noe ad fidem particularem pertinet; quamuis ea eſſet ex reuelatione ipſius Dei, quæ ipſi priuatim facta eſt, neque enim reuelatio illa diluuij erat circa myſterium aliquod, quod omnibus proponendum crederetur; quia tamen fuit ex peculiari reuelatione Dei, ſi non crederet Noe, fidem infuſam amitteret.

24. Quod Paulus ait Abraham ignoraſſe, quo iret, quidam dicunt non eſſe ita intelligendum, quaſi ignoraret ſe ex iuſſu Dei ire in terram Chanaam; cum Scriptura dicat Geneſ. 12. *Et egreſſi ſunt, vt irent in terram Chanaam*, ſed ideo dictum putant à Paulo; quia licet ſciret Abraham ſe iuſſu Dei ire in terram Chanaam; neſciebat tamen in quam partem illius habitandam iret; eo quod terra illa vaſtiſsima eſſet: ego verò exiſtimo etiam Abraham ignoraſſe ſe ire in terram Chanaam, nam licet terra vaſtiſsima eſſet, ſi ſciret ſe ire in illam, licet neſciret in quam partem illius iret, non rectè diceretur neſcire quo iret; veluti ſi quis duceretur in Italiã, non diceremus, neſcit quo ducatur, licet ignoraret partem illius regionis, in quam ducebatur: adde quod multo magis commendatur fides Abrahæ, ſi ita obediuit voci Domini, vt ignoraret non ſolum partem regionis in quam iubebatur ire, ſed etiam regionem ipſam, & ad hoc alludere videtur Paulus. Cum verò Geneſis 12. dicitur. *Vt iret in terram Chanaam*, particula *vt* non denotat finem ex cuius expreſſa intentione Abraham egrederetur de terra ſua, ſed vt ſcholaſtici loquuntur, denotat finem materialiter; quia reuera iter Abrahæ illuc à Domino regebatur; ſicut etiam agentia naturalia dicuntur propter finem operari.

Digitized by Google

25. Verbum Græcum *παρῴκησεν*, putauit Eraſmus idem ſignificare hoc loco quod commigrare, fallitur tamen, quia quamuis verbum *παροικέω*, ſignificet habitare tanquam peregrinum in aliquo loco, & ideo interdum ſignificet etiam commigrare, ſeu peregrinari, quia peregrinus ita habitat in loco peregrinationis, vt inde ſit commigraturus, tamen in præſenti verè ſignificat habitare, tanquam peregrinum in terra Chanaã, ſiquidem addidit: *In terra repromiſſionis, tanquam in alienam in caſulis habitando* Fides autem Abrahæ, de qua loquitur Paulus, fuit particularis ſicut etiam fides Noe, & eodem modo, quo Abraham habitauit in terra illa ex fide, oſtendit ſe eſſe peregrinum in hoc mundo, & ciuitatis cœleſtis habitationem ſe auidè expectare.
26. Fides Saræ fuit etiam particularis, ſicut Fides Noe, & Abrahæ, quamuis autem Sara initio reuelationis dubitauerit, cum promittente domino ſemen riſit, tamen poſtea timore perculſa credidit, vt patet ex Geneſ. 18. ideo autem dicitur vim accepiſſe in ipſa ſeminis conceptione, ſeu conſtitutione, quia cum eſſet nonagenaria, & ita impos concipiendi, attrahere, & retinere potuit ſemen. Pro conceptione Græcè eſt *καταβολὴν*, quæ vox ſignificat initium, & fundamentum, quod in infimum iacitur: dicit igitur Saram vim accepiſſe in ipſa ſeminis conſtitutione, vt illud conciperet, veluti fundamentum generationis: alij explicant, vt & ipſa ſeminaret, ſed vtroque modo ſenſus Pauli in idem recidit.
27. Aliqui illud *ab vno, & hoc emortuo*, interpretantur ab vno ſemine ſterili, melius tamen ab vno patre Abraham, qui in Scriptura ſæpius dicitur pater multarum gentium, vocat autem emortuum propter ſenectutem, ſicut Sara dixerat Gen. 18, *Et dominus meus* (ſcilicet Abraham) *vetulus eſt*.
28. Quamuis ab vno Abraham vnus ſolum Iſaac ortus fuerit, quia tamen ex illo penè innumerabilis poſterorum multitudo propagata fuit, ideò dicuntur ab eo orti quam plures, per hyperbolem autem comparatur horum multitudo arenæ maris, vt dicunt Chryſoſtomus & Theophylactus, neque verò ſimilitudine ſtellarum ſignificata ſolum fuit multitudo bonorum, ſimilitudine autem arenarum multitudo malorum, ſed vtraque ſimilitudine innumera multitudo poſterorum, ſiue bonorum, ſiue malorum, promiſcuè denotatur, vt frequens eſt in Scriptura Geneſ. 13. & 15. Iſaiæ 10. nam quamuis ſtellæ, quæ certò diſcerni poſſunt à nobis, certo numero non magno comprehendantur, tamen ſtellæ, quæ confusè videntur, nec diſcerni poſſunt, in magno numero ſunt.
29. Per hos omnes aliqui intelligunt non ſolùm Abraham, Iſaac, & Iacob, ſed etiam omnes, quos antea Paulus memorauerat præter Enoc,
hic

Digitized by Google

hic enim teſte eodem Paulo non fuit mortuus,ſed tranſlatus; probant autem,quia in hoc capite Paulus loquitur de promiſsione æternæ beatitudinis, quæ omnibus facta fuit, & non ſolum Abraham,Iſaac,& Iacob; ita ſentiunt Chryſoſtomus,Theophylactus, & Oecumenius. Mihi placet ſententia Sancti Thomæ, & Caietani, vt per hos omnes ſolùm intelligat Paulus Abraham, Iſaac, & Iacob, quibus promiſſa fuit optima illa terra, & tamen in vita ſua eam non ſunt adepti,nam quamuis omnibus aliis fuerit æterna fœlicitas promiſſa, tamen his ſolum promiſſa fuit in figura illius terræ, ad quam peregrinantes contendebant, vt hac ſua peregrinatione oſtenderent,etiam ſe peregrinos eſſe à beatitudine, & niſi de his ſolùm intelligatur prædictus locus, verba illa ſequentia: *& confitentes, quia peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram, &c.* connecti non poſſunt cum præcedentibus,hæc enim ſolùm in eos tres Abraham, Iſaac, & Iacob conuenire poſſunt, cùm alij non fuerint peregrinati ſuper terram, oſtendentes ipſa peregrinatione ſe patriam cœleſtem inquirere: idem colligitur ex illis verbis, *ideo non confunditur, &c.* nam in Scriptura hac de cauſa ſolùm dicitur Deus Abraham, Iſaac, & Iacob, & non aliorum,qui (vt ait Paulus) illis ciuitatem parauit,cùm tamen non legamus aliis paraſſe, hoc eſt, terram promiſſam,& in ea cœleſtem gloriam, nam quamuis aliis gloriam etiam præparauit,non tamen in figura terreſtris ciuitatis,& peregrinationis.

30. Illud *defuncti ſunt,* denotat id quod in paraphraſi expreſsimus, nempe eos tres non ſolum in vita mirabilia fuiſſe operatos, ſicut & reliquos,ſed etiam fidem promiſsionis nondum impletæ vſque ad mortem retinuiſſe.

31. Paulum loqui non ſolum de promiſsione terræ illius optimæ, ſed etiam de æterna fœlicitate, indicant planè verba illa, quæ inferius ſequuntur, *id eſt, cæleſtem, &c.*

32. Participium *ſalutantes,* denotat non ſolum videntes rem à longè, ſed etiam gaudentes de illa,ſicut nautæ de longè videntes portum gaudere ſolent.

33. Hunc numerum ſuppleuimus, vt explicaremus id, cuius cauſam reddit particula *enim,* ſequentis numeri.

34. Particula *enim* refertur ad illud, *non acceptis repromiſſionibus,* inde enim probat Paulus eos patres non accepiſſe repromiſsiones,quia profitebantur ſemper ſe peregrinos.

35. Hunc numerum ſuppleuimus, vt explicaremus quid ſignificaret Paulus modo illo loquendi, *habebant tempus reuertendi,* nempe in patriam ſuam,quo ceſſarent à peregrinatione.

Digitized by Google

36. Illud *nunc autem*, non eſt nota temporis, ſed illationis ex ſupra dictis, ſicut alibi etiam in Scriptura Pſalm. 2. *& nunc reges intelligite.*

37. Aliqui putant cum Theophylacto Deum non erubuiſſe vocari Deum Abraham, Iſaac, & Iacob propter eorum inſignem fidem, ob quam illis parauit vitam æternam; verùm cùm aliis etiam ob eandem fidem gloriam præparauerit, & tamen Deus eorum non fuerit vocatus, hæc expoſitio mihi non probatur, ſed cauſam huius appellationis exiſtimo eſſe, quod Deus his tribus ſolùm, & eorum filiis promiſit ciuitatem Hieruſalem terreſtrem, & terram illius, & in ea vt in figura cœleſtem, atq; hac de cauſa fecit eos diu peregrinari extra patriam, inquirentes ciuitatem terreſtrem, vt hac ſua peregrinatione profiterentur, ſe peregrinos à cœleſti patria, quocirca, vt eos in hac peregrinatione conſolaretur, vocari voluit Deus eorum, cuius virtute promiſsionem vtriuſque Hieruſalem conſecuturi erant, & hac peculiari ratione Iacob Geneſis 47. cum interrogaret eum Rex Ægypti, quot eſſent dies annorum vitæ eius, reſpondit: *Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum ſunt parui, & mali, & non peruenerunt vſque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati ſunt.* Cum tamen de nullo alio legamus dies vitæ eius, vocari dies peregrinationis, nam quamuis omnes fuerint peregrini à vita æterna, & patria cœleſti, tamen hi ſolum iuſſu Dei peregrini fuerunt à patria propria terreſtri, ciuitatem etiam terreſtrem, quam promiſit eis Deus inquirentes, in cuius figura profiterentur etiam ſe peregrinos à patria cœleſti, vt diximus.

38. Hoc loco affert in exemplum fidem aliam Abrahæ diſtinctam ab ea, ob quam Deus ipſe vocatus fuit Deus Abraham, quamq; hactenus explicuimus, hæc autem fides non fuit catholica, ſed particularis, quia ſoli Abraham conueniebat, vt patet, fuit autem fides miraculorum profecta ex alia fide tum catholica, qua credebat Deum mentiri non poſſe, tum particulari, qua ex peculiari reuelatione credebat, ex Iſaac futuram innumeram hominum generationem, & quamuis hæc fuerit inſignis fides, tamen ob illam Deus non fuit dictus Deus Abraham, ſed ob fidem, qua peregrinatus eſt in terra, vt ſupra notauimus, quare hic iam loquitur de fide, quam ſolus Abraham habuit, cum antea de communi fide trium Patriarcharum fuerit locutus.

39. Bis vtitur Paulus verbo offerendi per ταυτολογίαν, vt ſæpe more Hebraico facere ſolet, nos autem repetitionem prætermiſimus, vt melius flueret oratio.

40. Vocat Paulus Iſaac vnigenitũ Abrahæ, licet ante habuerit Iſmaelem, quia ex reuelatione accepit, Geneſis 21. Iſaac futurum caput totius generationis, quæ nomen familiæ retinere debebat, iuxta illud ad Rom.

Digitized by Google

Rom. 9. *Neq; qui ſemet ſunt Abrahæ omnes filij, ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Vbi citat Paulus idem teſtimonium Geneſ. 21.

41. Promiſsiones factæ Abrahamo in Iſaac filio ſuo, non ſolùm fuerant poſteritatis filiorum ſecundum carnem, ſed etiam ſecundum ſpiritum, Geneſ. enim 18. dictum illi fuerat: *Et benedicenda ſunt in illo omnes nationes terræ, &c.*

42. Aliqui putant illud Geneſ. 22. *Expectate hic cum aſino: ego autem & puer illuc vſque properantes poſtquam adorauerimus, reuertemur ad vos*, dictum fuiſſe ab Abrahamo, quod crederet ſe incolumem recepturum filium, vt hic inquit Paulus, & ideo dixiſſe *reuertemur, &c.* Ego verò exiſtimo non putaſſe Abrahamum ſtatim eodem die ſe recepturum filium, ſed ſolùm in vniuerſum credidiſſe, potuiſſe Deum prout ipſi placuiſſet, eum à mortuis ſuſcitare, vt ita ſuas promiſsiones veras efficeret; de tempore autem Abrahamum certum non fuiſſe. Et hoc modo multo magis commendatur fides, & fortitudo Abrahæ, quod immolare voluerit filium ſuum.

43. Theophylactus & Oecumenius *eum* referunt ad Abrahã, vt ſenſus ſit: Deus ſuſcepit Abraham in parabolam, hoc eſt in ſimilitudinem, & typum, quaſi Deus dicturus poſtea eſſet, ſi Abraham immolare voluit filium ſuum, & ego etiam filium meum libenti animo morti tradam, non tamen congruit expoſitio textui, cæteri referunt ad Iſaac, vt ſenſus ſit, quem in paraphraſi ſecuti ſumus.

44. Parabolam hoc loco Chryſoſtomus, Theodoretus & Oecumenius interpretantur ſimilitudinem, & typum, eamque variè explicant in Iſaac, quod fuerit typus Chriſti, tum etiam vt in ſuperiori numero vidimus, in Abrahamo: mihi tamen placet expoſitio paraphraſis, vt parabola idem ſit quod prouerbium, ſeu id, quod in ore hominum paſsim verſatur, & apud Hebræos idem vocabulum eſt, ita accipitur Hierem. 24. *in parabolam, & prouerbium*; & Pſal. 68. *factus ſum illis in parabolam* nam dum Abraham recepit filium ſuum incolumem, paſsim in ore hominum veluti prouerbium hiſtoria illius verſabatur.

45. Fides hæc Iſaac etiam fuit particularis, prophetica tamen ex reuelatione peculiari, qua nouit, quid futurum eſſet, illud autem fides hæc in Iſaac effecit, vt non eandem benedictionem Iacob, & Eſau largitus fuerit, ſed contra communem opinionem benedictionem, quam Iacob furtim ſubripuerat, noluerit reuocare, nam niſi fide crederet eam eſſe Dei voluntatem, ſine dubio eam reuocaret, facile enim videret benedictionem ex fraude obtentam ex ſe nullius virtutis eſſe.

46. Fides hæc Iacob fuit etiam particularis, licet prophetica ex peculiari reuelatione earum rerum, quæ futuræ erant.

47. Coniunctio, *&*, hoc loco ita coniungit ſequentia cum præceden-

Digitized by Google

tibus, vt denotet fide etiam Iacob adoraſſe faſtigium virgæ Ioſeph, nempe vt in peculiari annotatione infrà dicemus, quia Iacob credidit ex peculiari Dei diſpenſatione factum fuiſſe vt Ioſeph conſtitutus eſſet Dominus Ægypti, ſicut in ſomno ſibi reuelatum multò antea ipſe intellexerat Gen. cap. 37. nam vt dixit ſeptima ſynodus, non tam adorauit virgam, quam tenentem illam, nempe ipſum Ioſeph.

48. Per dominum aliqui intelligunt Deum; verum vt in peculiari annotatione videbimus, non Deum, ſed ipſum Ioſeph tanquam dominum Ægypti intelligere debemus, & in Hebræo id non legimus, ſed à vulgato additum eſt Gen. 47.

49. Hæc etiam fides Ioſeph non fuit Catholica, & vniuerſalis, ſed peculiaris, non quidem illi ſoli, ſed omnibus filiis Iſraël ex peculiari reuelatione illis facta, quam à parentibus acceperant.

50. Ideo dicitur Ioſeph memoratus, non quia ſolùm ipſe fide meminerit huius profectionis, ſed quia etiam ex eadem fide illam aliis in memoriam reuocauit.

51. Præpoſitio, *&*, copulatiua ita coniungit ſequentia cum præcedentibus, vt denotet Ioſephum ex eadem fide præcepiſſe poſteris, vt oſſa ipſius ſecum deferrent, ſicut in paraphraſi diximus.

52. Illud *fide* non debet coniungi cum illo *natus*, ſed cum eo *occultatus eſt*, ideò addidimus particulam *cum*, hæc autem fides Amræ patris Moyſis fuit particularis, non Catholica, & vniuerſalis, vt ſtatim dicemus.

53. Fides Amræ patris Moyſis, aut fuit ex reuelatione peculiari facta illi in ſomnis, vt teſtatur Ioſephus lib. 2. antiquitatum cap. 5. aut ex peculiari inſtinctu Spiritus ſancti orto ex eleganti forma pueri, vt Chryſoſtomus, Theophylactus, Theodoretus & Oecumenius docent, & litera ipſa indicat illis verbis, *eo quod vidiſſent, &c.* vel ex vtroque ſimul, ſenſus tamen Chryſoſtomi mihi magis probatur: aliqui putant, idem eſſe quod dixit Paulus Actor. 7. de Moyſe, *& fuit gratus Deo*, & quod dixit Paulus hoc loco, *videntes eum elegãtem*, eo quod Septuaginta Exod. 2. & Græcus interpres Pauli eodem vocabulo, eo quod Latinè ſignificat elegantem, & feſtiuum, vſi fuerint, & ita putant parentes Moyſis aliquo ſigno à Deo intellexiſſe puerum illum, non tantùm ſibi, ſed etiam Deo feſtiuum, & gratum eſſe. Verùm quamuis idem ſit nomen Græcum, tamen non eſt idem ſenſus vtrorumq; verborum, ſed Paulus hoc loco ſolùm videtur ſignificaſſe parentes in elegantia vultus infantis Spiritu ſancto intus impulſos aliquid diuinum præſenſiſſe.

54. Particula, *&*, ita coniungit ſequentia præcedentibus, vt indicet in eadem fide id effectum fuiſſe, ſicut in paraphraſi expreſsimus, mandatum Pharaonis habetur Exod. 1.

55. Fi-

Digitized by Google

55. Fides illa Moyſis, qua nimirum affligi cum populo Dei prætulit diuitiis,& honori,fuit Catholica,qua nimirum credidit honores & diuitias eſſe corruptibiles, affligi autem cum populo Dei eſſe dignum æterna remuneratione, habuitqúe admixtam fidem particularem, qua etiam credidit ſe æternum præmium conſecuturum,ſi relictis diuitiis, & honore domus Pharaonis eligeret affligi cum populo Dei.

56. Quod Moyſes iam adultę ætatis negauerit ſe eſſe filium filię Pharaonis,vt ait Paulus, neque narrat Ioſephus, neque expreſsè dicitur in Exodo: colligitur tamen ex illo Exod. 2. poſtquam creuerat Moyſes egreſſus eſt ad fratres ſuos, idem dixit Stephanus Act 7. tunc enim videtur fugiſſe domum Pharaonis,& adoptionem filiæ illius reliquiſſe.

57. Moyſem fuiſſe adoptatum à filia Pharaonis conſtat Exod. 2. & Act. 7. dicebatur autem filia Pharaonis Thermutis,vt narrat Ioſephus, qui etiam dicit Moyſem fuiſſe ab ea adoptatum.

58. Chryſoſt.& Græci hoc peccatum interpretantur non collaborare cum Hebræis, & ſimul cum illis affligi,alij non curare de liberando populo Iſraël,ne relinquere cogeretur Moyſes delitias aulę Regię. Verùm quamuis Moyſes ſciret ſe electum eſſe à Deo ad liberandum populum, atque adeò ſe peccaturum ſi nollet illum liberare,vt colligitur ex Actor. 7. tamen peccatum, cuius iucunditate frui noluit, nihil aliud fuit, quàm ipſa vita aulæ Regiæ ſecundum ſe, quæ tota in delitiis, ac proinde in peccatis eſſe ſolet,dixit autem *temporalis*, quaſi tranſitorij,ac momentanei.

59. Improperium Chriſti multi interpretantur,quod ſuſtinuit Moyſes à ſuis contribulibus, quorum redemptor futurus erat, ſicut Chriſtus à ſuis etiam, ad quos etiam redimendos venerat. Alij dicunt hac ſola ratione non potuiſſe dici improperium Chriſti, alioquin,& quiuis diceretur etiam improperium Chriſti ſuſtinuiſſe, ideoque addunt, illud ſuſtinuiſſe exemplo Chriſti, cuius aduentum, & paſsionem rectè nouerat. Mihi verò placet ſenſus paraphraſis,vt improperium Chriſti dicatur, quod ipſe poſtea docuit cauſa iuſtitiæ, & religionis eſſe ſuſtinendum, & hæc etiam dicitur crux Chriſti ad Galat. 6.

60. Græca lectio habet: *maiores diuitias æſtimans theſauro Ægyptiorum improperium,&c.* Senſus tamen idem eſt: dicitur autem diuitias Ægyptiorum tanquam ad ſe pertinentes contempſiſſe, quia cum haberetur loco filij à filia Pharaonis, diuitias illius ſuas reputare poterat.

61. Illud dicit ad commendandam fidem Moyſis,quę non ſolùm fuit Catholica,& vniuerſalis de remuneratione à Deo præparata,ſed etiam particularis, qua credebat ſe illam conſecuturum.

62. Hæc fides fuit particularis, qua credidit ex peculiari Dei reuelatione ſe liberaturum populum ſuum à ſeruitute.

63. Ver-

Digitized by Google

63. Verbum *fugit*, non ſolùm fugam Moſis denotat, ſed liberationem totius populi, quem adiuuit tanquam dux vt fugeret de Ægypto, ſicut in paraphraſi, quare hæc non fuit fuga illa, qua primum fugit in terram Madian, à qua poſtea reuerſus eſt; vt arbitrantur Theodoretus, Chryſoſtomus, & alij Græci.

64. Pro animoſitate in Greco eſt θυμὸς, Latine indignatio, & ira: nam vt explicuimus in paraphraſi, Pharao ira ſuccenſus aduerſus Moyſem, & Iudæos, conuocaturus ſtatim erat exercitum.

65. *Inuiſibilem*, interpretati ſumus, quem non videbat, in quo excellentia fidei Moyſis maximè reſplenduit.

66. Suppleuimus aliquid in eo numero ad explicandum quidnam operaretur in corde Moyſis fides in Deum inuiſibilem, ac ſi ipſum videret, *ſuſtinuit* autem interpretati ſumus *ſperauit*, qui enim ſperat in aliquo, ipſum longanimitate ſuſtinere videtur.

67. Illud *celebrauit* non ſolùm ſignificat peculiarem actionem ipſius Moyſis, ſed totius populi, cui ex præſcripto domini iuſsit, vt illud feſtum etiam celebraret.

68. Effuſio ſanguinis, quã celebraſſe dicitur Moyſes, fuit id, quod in paraphraſi diximus, ſicut indicant verba ſequentia, *ne qui vaſtabat, &c.*

69. Vaſtator primitiuorum fuit Angelus exterminator; vt in paraphraſi. Vide Exod. cap. 12.

70. Fides hæc fuit particularis quæ crediderunt promiſsis Dei, lege cap. 14. Exod.

71. Hæc etiam fides particularis fuit, quamuis etiam manifeſta reuelatione Dei.

72. Fides Raab non ſolum fuit vniuerſalis, & Catholica, quia credidit Deum Iudęorum eſſe verum Deum, ſed etiam particularis, qua credidit fore, vt diuina ope Iudæi caperent Iericho, lege cap. 2. & 6. Ioſue, quomodo iuſtificata dicatur ex fide, Iacobi 2. diximus 1. 2. diſput. 210. cap. 8. cùm autem Paulus hìc dicit de illa, *non periit cum incredulis*, intelligit non ſolùm morte corporis; ſed etiam animæ, nam poſtea iuſtificata eſt.

73. De Gedeone lege Iudicum 6. & 7. de Barac, Iudic. 4. de Samſone, Iudic. 13. & 14. de Iepthe, Iudic. 11. de Dauide, & Samuele multa habes in libris Regum, & de Prophetis ſuis in locis, in quibus recenſendis Paulus non ſeruauit ordinem temporis, quia ſui inſtituti ratio id non poſtulabat. Porrò non omnes hos fuiſſe ſanctos, neque hoc loco ſanctitatem, ſed eximiam fidem commendari putant Chryſoſt. & Theoph. At S. Thomas oppoſitum cenſet probabile, & ſine dubio ita aſſerẽdum eſt; cùm Paulus in fine capitis dicat, *& hi omnes teſtimonio fidei probati, &c.* neque obſtat quod aliqui eorũ peccauerint aliquando, nam poſtea iuſtificari

Digitized by Google

ficari potuerunt, & de Raab meretrice conſtat Iacob. 2. de Dauide autem manifeſtum eſt.

74. Per iuſtitiam intelligit omne genus virtutis tam erga homines, quàm erga Deum, vt in paraphraſi, ex quo etiam conſtat eos omnes ſanctos fuiſſe.

75. Per promiſsiones non intelligit promiſsionem vitæ æternę, nam de hac dicit in fine capitis, *non acceperunt repromiſsionem*, quinimo de Abraham, Iſaac, & Iacob ſuprà dixit num. 31. mortuos fuiſſe nondum acceptа, non ſolùm vita æterna, ſed etiam neque terra promiſſa, in qua æterna fœlicitas figurabatur, intelligit ergo alias peculiares promiſsiones, quas ſuprà enumerauit.

76. Hoc non omnibus conuenit, ſed quibuſdam (ſicut etiam alia quę hic enumerat) nempe Dauidi 1. Reg. 17. Samſoni, Iudicum 14. & Danieli cap. 6. dicuntur autem obturaſſe ora leonum, quia leones ore ſuo ipſis nocere non potuerunt.

77. Plerique vulgati codices legebant antea *effugauerunt*, iam verò emendata Sixti legit *effugerunt*, & Græca habent ἔφυγον, quod eſt effugerunt, ſenſus autem eſt, effugerunt periculum inimicorum, & incolumes ſeruati ſunt non quidem fugientes, ſed fortiter reſiſtentes illis: ſicut dicere ſolemus hoc modo aliquem effugiſſe mortis periculum: per aciem verò non exercitus inimicorum, ſed os gladij iuxta Græcam lectionem intelligere debemus.

78. Quidam cum Chryſoſtomo, & Theophylacto infirmitatem accipiunt pro captiuitate Babylonica, à qua liberati dicuntur de illa quaſi de ægritudine conualuiſſe, alij intelligunt de vera ſalute, quam aliqui poſt ægritudinem acceperunt, vt Ezechias 4. Regum cap. 20. ſicut etiam intelligunt idem Theophylactus, & Oecumenius, & ita hunc numerum non coniungunt cum illo, *fortes facti ſunt in bello*. Mihi verò placet ſenſus paraphraſis, ita vt cum numero ſequenti eundem ſenſum integrum reddat, id autem accidit Ioſue cap. 8. nam cùm cap. 7. ipſe & exercitus eius in fugam eſſet verſus, admonitus à Domino conualuit, & ciues Hai deuicit. Multo autem magis hoc dici poteſt de ciuibus Bethulię, vt conſtat ex libro Iudith, qui primum valde infirmi erant contra aduerſarios, deinde per Iudith in fidem, & meliorem ſpem erecti conualuerunt, vt ordinem caſtrorum aduerſariorum facile perturbauerint, & eos in fugam conuerterint.

79. In Græco eſt vox παρεμβολή, quam vertit Eraſinus incurſionem inimicorum: verùm vt alij recentiores notarunt, potius ſignificat tentoria ordine caſtrorum diſpoſita, hic autem ſenſus maximè congruit cum exemplo ciuium Bethuliæ quod ſuprà adduximus.

80. Per mulieres aliqui ſcholaſtici in materia de matrimonio intelligunt vxores, quæ maritos ſuos mortuos ſuſcitari meruerunt: verum vox *mulier* latiùs patet quàm vxor, & de mulieribus multis legimus filios ſuos ſuſcitari meruiſſe; quod verò, ait, *de reſurrectione*, eſt per proſopopœiam, nam de reſurrectione quaſi de perſona quadam loquitur, ac ſi ipſa reſtituerit mulieribus mortuos ſuos, fides autem illarum fuit particularis.

81. Græci pro *diſtenti ſunt*, legunt ἐτυμπανίσθησαν, quod ſignificat diſtentos veluti corium tympani extendi ſolet, ex libro tamen 2. Machabæorum cap. 6. colligitur fuiſſe genus quoddam ſupplicij, quod tympanum dicebatur, nam vbi legimus Latinè, *Voluntariè ibat ad ſupplicium*, Græcè eſt ἐπὶ τὸ τύμπανον, hoc eſt ad tympanum, & iterum eodem modo in eodem capite; licet autem genus ſupplicij ita vocaretur, non eſt dubiū in eo veluti in equuleo homines ita cruciari ſolitos, vt ibi etiam decoriarentur. Horum autem fides fuit non ſolum Catholica, & vniuerſalis, ſed etiam particularis, vt patet.

82. Cùm melior reſurrectio comparatè dicatur ad aliam reſurrectionem, variè à Doctoribus hæc comparatio explicari ſolet. Quidam enim cum Chryſoſtomo dicunt eos expectaſſe reſurrectionem meliorem, quàm eſſet ea, ad quam mortui corporaliter ſuſcitati dicuntur ſupra illis verbis, *acceperunt mulieres, &c.* Theophylactus, & Oecumenius meliorem dicunt comparatione illius, ad quam homines peccatores reſurgent, hi enim ad immortalem vitam non reſurgent; alij referunt ad reſurrectionem aliorum iuſtorum, vt ſenſus ſit eos noluiſſe liberari à tormentis, vt maiorem gloriam quàm plures alij ſancti conſequerentur. Ego verò puto comparationem fieri reſurrectionis ad vitam immortalē, quam ſperabant ſancti cum liberatione à tormentis, quam tyranni promittebāt, hanc autem tacitè vocat Paulus reſurrectionem, eo quod ſit quædam à morte proximè imminente liberatio, nam & cùm quis à mortis periculo liberatur vulgo dici ſolet hodie natus eſt, Hiſpanè, *oy ſcha nacido*, hoc autem accidit Eleazaro Machabæorum libro 2. cap. 6.

83. Verba illa, *ludibria, & verbera experti*, non ſunt coniungenda cum ſequentibus, quaſi iidem poſtquam in ſe ipſis experti fuiſſent ludibria, & carceres, lapidati eſſent, ſecti eſſent, tentati eſſent, &c. primum quia in Græco prædicta verba plenum ſenſum habent hoc modo, *alij ludibria, & verbera experti fuēre*: deinde quia ſi coniungenda eſſent cum ſequentibus, vnus & idem homo omnia mala, quæ deinceps narrantur, ſuſtinuiſſet, id quod de nullo affirmare poſſumus, propterea in ſequētibus per ſingula tormentorum, & aduerſitatum genera addidimus vocem *alij*, vt ſingula ſingulis aſsignaremus.

84. Mū-

84. Μηλων Græcè ſignificat ouem, vnde, & μηλωτη, Latinè melota ſignificat pellem ouis cum lana, ex qua aliqui ſancti veſtes faciebant, hoc autem genus indumenti familiare eſſe ſolet his, qui extra vrbes ſub dio degunt, quo quidem vſos fuiſſe aliquos Sanctos teſtatur Paulus hoc loco, & ſanè cùm melota etiam dici poſsit veſtis ex quibuſuis pellibus animantium, hoc etiam intelligi poteſt de Elia vt cōſtat 4. Regum 1. & de Ioanne, Matth, 3. quod autem ait, *circumierunt*, explicari debet, vt in paraphraſi, quod nimirum certam ſedem non habentes huc, illucq́ꝫ peruagati fuerunt.

85. Illud quod dicitur ibi, in Machabæis locum habuit, vt conſtat ex 1. libri, cap. 1.

Annotatio peculiaris circa locum Geneſ. 48. quem citat Paulus in hoc capite.

DIfficultas huius loci, quem citat Paulus, ex eo orta eſt, quod non eodem modo legatur in vulgata Geneſis 48. & in Paulo, nam Paulus citat lectionem Septuaginta, quamuis autem pro voce lectuli, quod habet vulgata, & voce virgæ, vt habent Septuaginta, eadem Hebraica vox ſit, ſi vocales excipias, hoc eſt eiſdem omnino ſoliſque conſonantibus primum ab ſcriptore ſacro ſcripta fuerit, tamen ratione diuerſarum vocalium, quæ poſtea conſonantibus ſubiectæ ſunt, diuerſi ſenſus exprimi videntur, eſt autē Hebraicè verbum *matah*, quod inter alia inclinare, ſeu reclinare denotat, à quo oritur vox, quæ ſine punctis ſeu vocalibus ſcribitur hoc modo *m. t. h.* & ita primum à ſcriptore ſacro Geneſis 48. ſcripta fuit, eius autem conſonantibus varia puncta, ſeu vocales ſubiectæ ſunt. ex hac verò varietate variæ ſignificationes ortæ fuere, ſcribitur enim hoc modo *mitah*, & ita lectum ſignificat, & hanc lectionem ſecutus eſt vulgatus Geneſ. 48. & ſcribitur etiam *mateh.* & ita virgam, ſeu baculum denotat, & hanc lectionem ſecuti ſunt Septuaginta, & citat Paulus: dictio autem vtrouis genere vocalium rectè à verbo prædicto deriuatur, eo quod tam ſuper lectum, quàm ſupra baculum, & virgam corpus inclinamus, ſeu reclinamus. Iam vero vtraque lectio in vulgata eſt, eo quod illa quæ Geneſis 48. erat ſeptuaginta, apud Paulum facta eſt vulgata, negare autem inprimis non poſſumus eam certam & inconcuſſam eſſe debere, ac proinde dubitare non licet Iacob ſummitatem, ſeu caput baculi quo nitebatur Ioſeph, & in eo ipſum Ioſeph tanquā Dominum totius Ægypti adoraſſe, ſicut etiam Heſter 5. c. in ſignum reuerentiæ & ſummiſsionis oſculata eſt ſummitatem virgæ, quam tenebat Aſſuerus in manu ſua, quia lectio, quam citat Paulus de adoratione virgæ, hoc ipſo quod ab eo citatur,

non poteſt non canonica eſſe; affectus autem adorationis non in virgam, ſed in eum, qui virgam tenebat, nempe in ipſum Ioſeph tanquam in terminum tendebat, ſicut explicuit Athanaſius, quem 3. part. diſput. 108. cap. 5. citauimus, & allegatur à Damaſceno orat. 3. de imaginibus his verbis. *Quemadmodum igitur Iacob cùm eſſet è vita diſceſſurus faſtigium virgæ Ioſeph adorauit, non virgam ipſam honorans, ſed eum, qui virgam tenebat.* Et Leontius citatus etiam à nobis ibidem. Ideoque in paraphraſi addidimus verba illa, *in ea ipſum vt Dominum totius Ægypti adorauit.* Quocirca ſententia Hieronymi in traditionibus Hebraicis in Geneſim, Eugubini, & Honcalæ in prædictum locum Geneſis, qui tranſlationē Septuaginta quam ſequitur Paulus, reprehendunt, nulla ratione probanda nobis eſt. Quomodo autem hæc lectio conſtare poſsit cum alia, quam eadē vulgata habet Gen. 48. expoſitores variè explicare ſolent. Quidā putant verbum eſſe ambiguum, & ita ex intentione Spiritus ſancti eo vtrumq; ſignificari, nempe, & quod Iacob adorauerit Deum conuerſus ad lectuli caput, quia caput lectuli erat verſus Orientem, quo ſe vertere ſolent adorantes, qua etiam de cauſa Eccleſię communiter verſus Orientem ædificantur, aut quia terra promiſsionis erat verſus Orientem, quo caput lectuli reſpiciebat, & quod adorauerit caput, ſeu ſummitatem virgę & in ea filium ſuum Ioſeph, pręcipuè autem Deum, qui ipſi Ioſeph in ſomnis reuelauerat, ſe à fratribus, & patre in Ægypto adorandum eſſe, & ideo vulgatam Geneſ. 48. addidiſſe vocem *Dominum* quamuis in Hebræo non habeatur.

Horum tamen ſententia difficilis eſt, eo quòd non poteſt vnica dictio vocari, quæ licet eiſdem conſonantibus conſtet, diuerſas tamen vocales habet, alioquin *amens, & amans* eadem eſſet dictio, diuerſas autem vocales, & puncta ſubiici illis conſonantibus *m.t.h* iam ſuprà monſtratum eſt; vno modo prolatum ſignificare lectum, & alio modo virgam, reliqui omnes nunc docent. Verùm prædicti expoſitores reſpōdent non eſſe curandum de vocalibus, & punctis, quæ à Iudæis addita ſunt, quia illi in eorum aſsignatione ſæpe errarunt, & ita ipſi contendere non videntur, vocem hanc in prima ſui origine eiſdem vocalibus ſemper efferri conſueuiſſe, quamuis ad virgam, & lectum ſignificandum ambigua fuerit.

Alij cum Hieronymo contendunt vno tantum modo legendum eſſe, ſicut habet vulgatus Gen. 48. lectionem autem Septuaginta quam citat Paulus, reiiciunt. Horum tamen ſententia, vt ſuprà monui, nullo modo probanda nobis eſt, quod concedant hunc locum à Paulo perperam citari, ac proinde deceptionem quam tribuunt Septuaginta interpretibus, non tantùm interpreti Pauli, ſed etiam ipſi Paulo eo ipſo tribuere debeant.

Digitized by Google

Alij denique admittunt eſſe ſanè duo vocabula Hebraica, quæ eiſdem conſonantibus conſtent, diuerſa tamen ſint propter diuerſas vocales, vtroque autem vocabulo ſcriptorem ſacrum vti voluiſſe exprimendo tantùm eaſdem conſonantes, & vtraſque vocales ſub illis intelligendo, & ad vtramque ſignificationem conſonantes ipſas ambiguas data opera reliquiſſe, hoc tamen difficile eſt.

Alij denique putant alteram ſolùm harum lectionum eſſe de fide, nempe eam, quam ſecutus eſt Paulus: in altera verò vulgatum interpretem Geneſis 48. non habuiſſe infallibilem Spiritus ſancti directionem, quod vtrum defendi poſſit an non 2. 2.q. 1. art. 10. in tractat. de ſcriptura ſacra dicemus.

Certè ſi Hebraicum nomen vnicum tantùm eſſet, vt nonnulli dixerunt, quorum ſententiam ſuprà memorauimus, ita vt ſub illis conſonantibus vnum tantùm genus vocalium intelligeretur, & eo tam lectulus, quàm baculus ſecundum rationem communem reclinatorij ſignificaretur, ſiquidem tam in lectulo, quam in baculo corpus reclinamus, & intelligeremus vulgatam Geneſis 48. quæ habet *lectuli*, poſuiſſe ſpeciem pro genere, hoc eſt, lectulum pro reclinatorio, rectè omnia conſtarent; ſic enim idem ſenſus vtrobique eſſet, nempe Iacob adoraſſe reclinatorium, hoc eſt, baculum Ioſeph, & in eo Ioſeph, qui erat Dominus Ægypti, vt impleretur prophetia, quam in ſomnis vidit, & fratribus narrauit. Porro autem cum vulgatus Geneſis 48. legit *adorauit Dominum*, dicendum eſt per vocem Dominum, quæ non eſt in Hebræo, ſed ipſe addidit, non intellexiſſe Deum, ſed dominum terræ Ægypti, nempe Ioſeph, vt in paraphraſi diximus: & hæc in huius teſtimonij explanationem hic dixiſſe ſufficiat, nam loco citato, de his, & aliis huiuſmodi plura dicemus.

ARGVMENTVM
CAPITIS XII.

POſtquam Paulus oſtendit excellentiam, & virtutem fidei, cuius filios Hebræos eſſe capit. 10. in fine dixerat, & per quam contra opprobria, & tribulationes, remuneratio-

nem patienter expectare deberent, multoſque in exemplum adduxit, qui virtute huius fidei roborati mira operati ſunt, multaque aduerſa egregiè tolerarunt, ad exhortationem quam ex inſtituto cap.10. in fine propoſuerat, redit, & tandem ad pacem, concordiam, & ſanctitatem, atque vt voci Chriſti obtemperent, eos hortatur.

CAPVT XII.

1 IDeoque & nos tantam haben-
tes impoſitam nubem teſtium:
deponentes omne pondus, &
circūſtans nos peccatum, per pa-
tientiam curramus ad propoſi
tum nobis certamen, aſpicientes
2 in autorem fidei, & conſumma
torem Ieſum, qui propoſito ſibi
gaudio ſuſtinuit crucem, confu
ſione contempta, atq; in dextera
3 ſedis Dei ſedet. Recogitate enim
eum qui talem ſuſtinuit à pecca-
torib' aduerſum ſemetipſum cō-
tradictionem: vt ne fatigemini,
4 animis veſtris deficientes. Non-
dum enim vſque ad ſanguinem
reſtitiſtis, aduerſus peccatum re-
5 pugnantes: & obliti eſtis conſo-
lationis, quæ vobis tanquam filijs
loquitur, dicens: Fili mi, noli
negligere diſciplinam Domini:
neq; fatigeris dum ab eo argue
6 ris. Quem enim diligit Domi

nus

PARAPHRASIS.

HAc 1 igitur ratione, & nos, tanta 2 ſanctorum multitudine, qui ſpiritu fidei roborati tot aduerſa patienter tolerarunt 3 veluti nube quadam 4 vndique circumdati, depoſito omni pondere 5 terrenarum rerum, negotiorum, & affectionum, quod quaſi extrinſecè per ſolam cogitationem nobis ineſt, & peccato, 6 quod magis intrinſecè, & pertinaciter nobis inhæret, ac proinde maiori impedimento eſſe poteſt contra aduerſa, 7 omni patientia roborati, & muniti curramus, & in 8 pericula certaminis præſentis vitæ, quod nobis propoſitum eſt, nos conijciamus, vt fortiter contra illa dimicemus 9 intendentes in eum, qui eſt autor fidei 10 donans nobis ſpiritum eius, quo muniti currere debemus, 11 & conſummator tribuens opportunitatem, vt id, quod animo concepimus opere exequamur, nempe

in

Digitized by Google

nus, caſtigat: flagellat autem o-
7 mnem filium quem recipit. In
diſciplina perſeuerate. Tanquam
filijs, vobis offert ſe Deus, quis
enim filius, quem non corripit
8 pater? Quòd ſi extra diſciplinam
eſtis, cuius participes facti ſunt o-
mnes: ergo adulteri: & non filij
9 eſtis. Deinde patres quidem car-
nis noſtræ, eruditores habuimus,
& reuerebamur eos: num multò
magis obtẽperabimus Patri ſpi-
10 rituum, & viuemus? Et illi qui-
dem in tempore paucorum die-
rum, ſecundum voluntatẽ ſuam
erudiebant nos: hic autem ad id
quod vtile eſt in recipiendo ſan-
11 ctificationem eius. Omnis au-
tem diſciplina in præſenti qui-
dem videtur non eſſe gaudij, ſed
mœroris: poſtea autem fructum
pacatiſsimũ exercitatis per eam,
12 reddet iuſtitiæ. Propter quod re-
miſſas manus, & ſoluta genua e-
13 rigite: & greſſus rectos facite pe-
dibus veſtris: vt non claudicans
quis erret, magis autem ſanetur.
14 Pacem ſequimini cum omnibus,
& ſanctimoniam: ſine qua nemo
15 videbit Deũ: Contemplantes ne
quis deſit gratię Dei: ne qua radix
amaritudinis ſursũ germinãs im-
pediat, & per illã inquinẽtur mul-
16 ti. Ne quis fornicator, aut profa-
nus, vt Eſau: qui propter vnam e-
17 ſcam vendidit primitiua ſua. Sci-
tote enim quoniam & poſtea cu-
piens hereditare benedictionem,
repro-

in Ieſum, qui 12 *cum poſſet frui de-*
litiis æterni patris abſque vlla mentis
& corporis triſtitia, & dolore, nec
guſtare mortem, elegit pro nobis pati,
& in cruce mori, confuſione, & igno-
minia, quæ erat in ipſa, contempta, 13
atq; ita propter tot labores, & mor-
tem crucis, quam pro nobis paſſus eſt,
in dextera Dei ſedet, & æternis gau-
diis abſque vllo iam labore, non ſo-
lum mente, ſicut ante fruebatur, ſed
etiam corpore ſimul perfruitur, dixi,
vt 14 *& vos exemplo Chriſti pa-*
tienter aduerſa feratis, ſeriò 15 *enim*
conſiderate eum, qui 16 *cum innocẽs*
eſſet, tales (vt bene noſtis) à peccato-
rib. in ſemetipſum illatas ſuſtinuit in-
iurias, ne præ afflictione animi fati-
gati deficiatis in laboribus, 17 *qui*
vobis adhuc perferendi ſuperſunt,
nondum 18 *enim vſque ad mortem*
19 *reſtitiſtis pugnantes, quaſi in a-*
gone contra 20 *peccatum, ad quod*
vos pertrahere contendunt, qui vos
affligunt, atq; inſectantur, 21 *& re-*
cogitate, dico, eum, qui talẽ ſuſtinuit
aduerſum ſe contradictionem, quia
memoria non retinetis verba domini
22 *conſolationis plena, quibus vobis*
etiam ſicut aliis loquitur dicens: Fili
noli negligere diſciplinam domi-
ni, neque fatigeris, dum ab eo ar-
gueris, quẽ enim diligit dominus
caſtigat, flagellat autem omnem
filium, quem recipit. *Prou. 3.* 23
Quæ quidem domini verba pro con-
ſolatione veſtra memoria retinebitis,
ſi eum

reprobatus eſt: non enim inue-
nit pœnitĕtiæ locum, quanquam
cum lachrymis inquiſiſſet eam.
18 Non enim acceſſiſtis ad tractabi-
lem montem, & accenſibilem i-
gnem, & turbinem, & caliginem,
19 & procellam, & tubæ ſonum, &
vocem verborum, quam qui au-
dierunt, excuſauerunt ſe, ne eis
20 fieret verbum. (Non enim por-
tabant, quod dicebatur: Et ſi be-
ſtia tetigerit montem, lapidabi-
21 tur. Et ita terribile erat quod vi-
debatur, Moyſes dixit: Exterritus
22 ſum, & tremebundus.) Sed acceſ-
ſiſtis ad Sion montem, & ciuita-
tem Dei viuentis, Ieruſalem cœ-
leſtem, & multorum millium An-
23 gelorum frequentiam & Eccle-
ſiam primitiuorum, qui conſcri-
pti ſunt in cœlis, & iudicem om-
nium Deum, & Spiritus iuſtorum
24 perfectorum, & teſtamenti noui
mediatorem Ieſum, & ſanguinis
aſperſione melius loquentĕ quã
25 Abel. Videte ne recuſetis loquĕ-
tem. Si enim illi non effugerunt,
recuſantes eum qui ſuper terram
loquebatur: multo magis nos qui
de cœlis loquentem nobis, auer-
26 timus. Cuius vox mouit terram
tunc, nunc autem repromittit,
dicens: Adhuc ſemel, & ego mo-
uebo non ſolum terram, ſed &
27 cœlum. Quod autem, adhuc ſe-
mel dicit: declarat mobiliũ tranſ-
lationem, tanquam factorum, vt
maneant ea quæ ſunt immobilia.
Itaq;

*ſi eum, quem dixi, recogitetis, cum in
ipſo ſicut in prædeſtinatis omnibus,
qui ei ſimiles effecti ſunt, ſenſus eo-
rum expreſſus videatur. Perſeuerate
igitur alacri animo in perferendis
aduerſis non ſpiritu ſeruorum, &
malefactorum 24 quaſi in ſuppli-
ciis, & tormentis inuiti, ſed tanquam
ſub diſciplina, & correptione patris,
in illis enim 25 ſe gerit Deus erga
vos ſicut pater erga filios, cum eos
corripit, nam quis vnquam alicuius
filius fuit, quem pater non corripiat?
Quare ſi ſub hac diſciplinæ, & corre-
ptionis ferula, quam in tribulationi-
bus eſſe dixi 26 non eſſetis, ſub qua
omnes filij, hoc eſt, ſancti ſemper ſunt
27 nothi quidem, & non legitimi fi-
lij Dei eſſetis. Deinde 28 ſi patres
carnales corporũ noſtrorum 29 ca-
ſtigatores noſtri fuerunt, & nihilo-
minus eos reuerebamur, 30 nonne
multo magis Deo, qui eſt pater ſpiri-
tualis animarum noſtrarum, caſti-
ganti nos libenter acquieſcemus, 31
nec vllo modo impatienter afflictio-
nes ab ipſo immiſſas ſuſtinentes ei re-
luctabimur? 32 & illi quidem 33
vt in rebus ad hanc vitam mortalem
pertinentibus nos inſtruerent, prout
ipſis placebat, & videbatur, caſtiga-
bant nos. Deus autem caſtigat &
erudit, vt id dicamus, & faciamus,
quod ad obtinendam iuſtificationem
noſtram vtile eſt: 34 quamuis au-
tem omnis correptio, & caſtigatio,
quod ad præſentem vitam attinet,
nihil*

Digitized by Google

28 Itaque regnum immobile ſuſci-
pientes, habemus gratiam: per
quam ſeruiamus placentes Deo,
29 cum metu & reuerentia. Etenim
Deus noſter, ignis conſumẽs eſt.

nihil gaudij, ſed mœroris afferat, poſtea 35 tamen in alia vita 36 caſtigatis, & eruditis per eam reddit fructum iuſtitiæ pace, & gaudio pleniſſimum, 37 qui eſt æterna beatitudo. 38 Quapropter remiſſas animi manus, & ſoluta mentis genua roborate, hoc eſt, ne in rebus aduerſis animum deſpondeatis, nec pigri ſitis, & deſides, vt per aduerſa omnia 39 rectè incedatis, ne claudicantes præ animi deſperatione à via virtutis quis veſtrûm aberret, 40 ſed potius ab huiuſmodi morbo claudicationis ſaluetur, & liber ſit. Pacem totis viribus perſequimini, vt eam ſeruetis cum 41 omnibus, & cum his qui vobis aduerſi ſunt: 42 tum etiam omne genus ſanctitatis, ſine qua nemo videbit Deum, attentè conſiderantes, 43 ne deficiatis gratiæ Dei vocantis, quæ vos ad pacem, & omne genus ſanctitatis excitat, ne quæ etiam radix 44 alicuius peccati germinans gratiæ fructum in vobis impediat, & occaſione illius alij etiam multi malo veſtro exemplo inquinentur, & in ſimilia prolabantur. Ne quis fornicator in vobis ſit, 45 aut gaſtrimargus, hoc eſt, gulæ deditus, & ſpiritualia repellens 46 qualis fuit Eſau, qui pro lenticulæ edulio vendidit fratri ſuo Iacob ius ſuæ primogenituræ, & ſacerdotij: 47 recogitate enim quo pacto poſtea cupiens à patre ſuo benedictionem primogeniti hereditate obtinere, reprobatus eſt ab eo, & à ſua poſtulatione reiectus, non enim à patre obtinere potuit, vt facti ipſum 48 pœniteret, 49 & ſibi benedictionem primogeniti concederet, reuocata priori, quam Iacob dederat, etiamſi cum lachrymis eam poſtulaſſet. 50 Quare & vos timere debetis, ne ſi profani fueritis ſicut Eſau, & gratiam Dei contempſeritis, iterum eam non recuperetis. 51 Ideò autem exhortatus ſum, vt remiſſas animi manus, & ſoluta mentis genua roboretis, hoc eſt, ne in aduerſis animum deſpondeatis; quia ſi hæc omnia pro Chriſto non ſuſtinueritis, ſed fidem eius reliqueritis, multò minus excuſabiles eritis, quàm illi antiqui Iudæi, qui Deum in caligine loquentem audire recuſarunt, neque enim vos ſicut illi acceſſiſtis ad montem Sina 52 palpabilem, & ſenſibilem, 53 ad ignem accenſum, caliginem, & procellam, tubæ ſonum, & vocem verborum ibi ſonantem, quam qui audierunt 54 deprecati ſunt, ne Deus è monte illo, & turbine ad ipſos eo modo loqueretur, quod vocem Dei ita loquentis difficulter ferre poſſent, cùm non ſolum ipſis hominibus Deus ſe terribilem exhiberet, ſed etiam beſtiis, ſi quidem præceperat, vt beſtia, quæ montem attigiſſet, lapidaretur, qua de cauſa aſpectus illius montis, & modus quo Deus in eo loquebatur, terribilis apparebat. 55 Quin & Moyſes ipſe

Digitized by Google

præ timore dixit: Exterritus ſum, & tremebundus: 56 ſed cùm primum fidem Chriſti ſuſcepiſtis, acceſſiſtis ad Sion montem ſpiritualem, & ad ciuitatem Dei viuentis, nimirum ad cœleſtem Hieruſalem, ad multorum 57 millium Angelorum ſocietatem, qui illius ciuitatis ciues ſunt, facti conciues, & conſortes illorum, ad Eccleſiam, & congregationem 58 primogenitorum noui teſtamenti, qui in terris adhuc manentes, in cœlis vt ciues conſcripti ſunt, 59 ad Deum, qui omnium iudex eſt, 60 ad animas patrum legis naturæ, & veteris teſtamenti, qui iam ipſa beatitudine fruentes perfecti ſunt, ad Ieſum mediatorem noui teſtamenti, ad ſanguinis ipſius aſperſionem, 61 qua nouum teſtamentum confirmauit, 62 & multo melius per illam loquitur poſtulans à Deo miſericordiam pro nobis, quàm Abel per ſanguinem ſuum clamauit poſtulans à Deo vindictam. Videte itaque ne 63 Chriſto loquenti, & præcipienti obedire recuſetis, ſi enim illi 64 vindictam Dei non effugerunt, eo quòd reſtiterunt Moyſi, qui terrenus cum eſſet, ipſis loquebatur, & legem proponebat: multò magis nos Dei vindictam non effugiemus, 65 qui Chriſto de cælo cæleſtia præcipienti non obedimus, cuius vox antiquo illo tempore mouit terram in monte Sina, cum legem antiquam populo Iſrael tradidit: 66 pro hoc autem tempore prædicationis Euangelij per Prophetam Aggæum c. 2. promittit ſe adhuc ſemel non terram, ſed etiam cælum commoturum, cum autem dixit, adhuc ſemel, eo ipſo oſtendit adhuc illi ſupereſſe aliud tempus, in quo aliam legem ferat, nempe mouendo cælum, & terram, ſicut mouit terram, cum priorem tulit, ac proinde priorem vſque ad illud tempus ſolùm latam, & ita mobilem eſſe, oſtendit igitur mobilium præceptorum illius legis 67 præterito ſolum tempore latorum abrogationem, vt deinceps 68 ea ſolùm permaneant, quæ 69 nunquam abroganda ſunt. Ergo Euangelij legem nunquam mutandam ſuſcipientes præſto habemus gratiam, per quam ſeruiamus Deo cum metu, & reuerentia ipſum timentes. 70 Etenim Deus noſter velut ignis deuorans eſt aduerſus eos, qui legem eius non ſeruant.

ANNOTATIONES.

1. Particula *ideo* cauſæ, & illationis notionem habet, vt ex dictis in præcedenti capite Apoſtolus inferat id quod Hebræis ſuadere contendit.

2. Teſtes appellat ſanctos, quorum exemplo Hebræos ad labores, & aduerſitates patienter tolerandas prouocat.

3. Chryſoſtomus, & Theophylactus putant Paulum vſum fuiſſe exemplo nubis, eo quod poſiti in æſtu tribulationis, & laborum, eorum memoria

Digitized by Google

memoria quaſi nube recreantur : melius tamen Theodoretus putat multitudinem ſanctorum comparari nubi, eo quòd tanta ſit, vt quaſi denſitate ſua nubem exæquet.

4. Pro *impoſitam* Græcè eſt *περικείμενον*, Latinè *circumpoſitam* Syriaca quoque lectio ita habet, quam Græci, cum Chryſoſtomo ſequuntur, ſenſus tamen vtroque modo idem eſt.

5. Ea verba addidimus ad explicandum quid per pondus Apoſtolus intelligat, nempe id quod extrinſecum nobis, ſicut etiam qui in ſtadio currunt, omne pondus cuiuſque rei extrinſecæ prius deponunt.

6. Peccatum eſt aliud genus impedimenti magis intrinſecum, idq; denotauit vox illa *circumſtans*, Græcè *εὐπερίστατον*, quã vocem Doctores variè exponunt. Chryſoſtomus & Theophylactus ita interpretantur: *Quod nos facile circumueniat, ſiue quod circumueniri, & vinci à nobis facile poſſit.* Præterea Theophylactus etiam exponit, propter quod facile in pericula ruamus, Theod. quod facile contrahitur, & gignitur, alij verò quo quaſi neruo quodam impedimur, ne viam mandatorum Dei curramus; periti tamen linguæ Græcæ cum Eraſmo putant, hanc vocem ſignificare, quod pertinaciter inhæret, quorum expoſitio mihi magis probatur, vt ita creſcat oratio Pauli, & poſtquam exhortatus eſt, vt abiiciamus extrinſeca pondera, & impedimenta, ſuadeat etiam vt deponamus intrinſeca, quæ ſunt peccata, & quæ multo magis poſsint curſum impedire.

7. Patientiæ ad curſum mentionem facit, eo quod ad ſuperandas ipſius curſus difficultates neceſſaria ſit.

8. In Græco non eſt, *Ad propoſitum nobis certamen*, ſed, propoſitum nobis certamen, & putant aliqui mendoſam eſſe lectionem cum præpoſitione *ad*, tum quia in Græco non eſt, neq; patres Græci ita legunt, tum quia non rectè dicantur currere ad certamen, ſed ad brauium, cumque ipſe curſus ſit certamen, dicamur currere certamen. Verũ cum vulgata Sixti cum prępoſitione legat, non eſt cur mendum in priori lectione agnoſcamus. Adde quod non minus propriè dicimur currere ad certamen, coniicientes nos in pericula illius, vt dimicemus, quàm ad brauium. Syriaca autem legit etiam, ad certamen.

9. Nonnulli dicunt Apoſtolum exhortari Hebræos, vt in Chriſtum tanquam in magiſtrum mentis oculos intendant, & ab eo diſcant currere. Ego verò puto Paulum eos exhortari, vt in Chriſto ſpem ſuam collocent, eo quod eius gratia nixi facile currere, & pericula omnia ſuperare poſsint.

10. Chriſtus dicitur autor fidei, non ſolum quia docuit nos ea, quæ credere debemus, ſed etiam quia præbuit nobis per ſpiritum gratiæ, vt ea crederemus, per fidem verò intelligit Paulus tam particula-

rem, quam vniuerſalem, quia capite præcedente de vtraque fuerat locutus, & vtraque ad vincenda pericula, & aduerſa huius vitæ maximè iuuat.

11. Nonnulli putant dici Chriſtum conſummatorem fidei, quia ea quæ credenda in hac vita docuit, poſtea in alia videnda exhibebit. Mihi videtur conſummationem fidei hoc loco pertinere ad gratiam ſubſequentem, quæ vt diximus 1. part. diſp. 88. cap. 11. conſiſtit in opportunitate opere exequendi, quæ per gratiam cooperantem facere decreuimus, iuxta illud ad Phil. 2. *Qui operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate*, nam perficere idem eſt quod opere exequi id, quod iam volumus.

12. Græci, ſi verbum pro verbo reddas, legunt: *qui propoſito ſibi gaudio, &c.* loco autem præpoſitionis *pro*, quam vulgata editio non habet, in Græco eſt præpoſitio ἀντὶ, qua Græci vtuntur, vt denotent id in cuius locum aliud ſubrogatur, & ita ponitur in illo Pſalm. 44. *pro patribus tuis, &c.* & in illo Matt. 2. *pro Herode patre ſuo*, & Latinè per propoſitionem *pro* explicatur; putantque aliqui ita fuiſſe in Latina noſtra verſione cum illa præpoſitione *pro*, vitio tamen librariorum feſtinantium in Scriptura ſublatam fuiſſe; propterea quod viderent ſequentem dictionem *propoſito*, eadem ſyllaba incipere. Verùm cùm vulgata emendata à Sixto, talem præpoſitionem non habeat, credendum non eſt vitio librariorum ſublatam fuiſſe, ſed ſine illa in vulgata ſemper legi conſueuiſſe; eamque omiſſam à vulgato fuiſſe, quod ſine illa idem omnino ſenſus eſſet, vt patet. Porro gaudium quod dicit Apoſtolus propoſitum fuiſſe Chriſto, quidam putant gaudium de ſalute humani generis, quam ipſe operatus erat, vt illa moueret ad ſuſtinendam mortem, & paſsionem, quem ſenſum dicunt locum habere poſſe, ſi legamus cum præpoſitione *pro*, ita tamen vt accipiatur pro præpoſitione *propter*, ſicut interdum fieri ſolet, & in hoc capite in hoc ſenſu capitur, cum dicitur, *Qui propter vnam eſcam vendidit primitiua ſua*, nam pro præpoſitione *propter* eſt in Græco ἀντὶ. Hic autem ſenſus rectè etiam quadrare poſſet vulgatæ noſtræ, quæ non habet præpoſitionem *pro*, nam ſine illa verbis illis *propoſito ſibi gaudio*, denotari poſſet finalis cauſa. Verum hic ſenſus mihi non probatur, primùm quia in illo alio loco præpoſitio ἀντὶ, ita explicatur per *propter*, vt finalem cauſam non denotet; hic autem ſenſus exprimit finalem cauſam: deinde quia finis propter quem Chriſtus dicitur voluiſſe redimere nos, non fuit gaudium quod habiturus erat, hic enim ſolùm fuit finis, quem vocant impulſiuum: ſed fuit gloria Dei, quam ex charitate erga ipſum primariè quærebat: per gaudium igitur intelligamus id, quod in paraphraſi diximus; intelligi autem poteſt ſiue addatur præpoſitio *pro*, ſiue non addatur: notandum quoque

eſt,

Digitized by Google

eſt, ex hoc loco perperam probare voluiſſe Canum 12. lib. de locis capit. 14. ſub finem Chriſtum tempore paſsionis nullam de Deo viſionem claram, & fruitionem habuiſſe, cuius ſententiam confutauimus 3. par. 1. tom. diſp. 73. cap. 4.

13. Particula *atque*, non ſolùm eſt nota coniunctionis, ſed etiam indicat cauſam meritoriam, ob quam Chriſtus tantam gloriam corporis fuerit conſecutus: nam gloria animæ iam anteà ſine merito vllo fruebatur.

14. Mutat perſonam ſicut 1. ad Theſſ. 5. illis verbis: *Omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij diei, non ſumus noctis, neque tenebrarum.*

15. Pro cauſali *enim*, aliqui Græci codices legunt γάρ, quæ eſt cauſalis: aliqui verò οὖν, Latinè *igitur*, aut *itaque*, quæ eſt nota collectionis, & ſanè difficilis eſt hoc loco ſenſus cauſalis, iuxta id tamen, quod ſæpius in Paulo obſeruauimus, ſenſus illius rectè conſtare poteſt, ſi non ad proximè, ſed ad remotè præcedentia referatur, vt in paraphraſi, nempe ad illud, *curramus ad propoſitum, &c.*

16. Illud *cum innocens eſſet*, addidimus textui Pauli, nam argumentum illius à maiori deſumptum videtur.

17. Partem illius numeri addidimus, vt explicaremus, id cuius cauſam reddit cauſalis *enim* ſequentis numeri, quod implicitum erat in voce illa *deficientes*.

18. Particula, *enim* refertur ad id, quod in præcedente numero ſuppleuimus, per ſanguinem verò intelligit mortem, quæ effuſione ſanguinis fit.

19. Pro *repugnantes* in Græco eſt ἀνταγωνιζόμενοι, quod Latinè reddi poteſt, *pugnantes, quaſi in agone*.

20. Per peccatum aliqui intelligunt peccatum infidelitatis, nos interpretati ſumus peccatum ſimpliciter pro eo, ad quod aduerſarij Hebræos pertrahere contendebant, quod præſertim erat infidelitatis.

21. Particula, *&*, refertur ad cauſalem *enim*, quæ eſt in num. 18, & iterum illam repetit, continuat enim ſenſum illius numeri, nimirum, quare debeant Chriſtum conſiderare, & paſsiones illius, nimirum, vt in memoriam reuocent verba illa Prouerb. 13 quę in ipſo Chriſto expreſſa relucent, vt dixit Apoſtolus ca. 2. autor ſalutis noſtræ per paſsiones conſummatus eſt, & hac ratione prædeſtinatos aſsimilatos fuiſſe Chriſto in perferendis laboribus, docuit idem Paulus ad Rom. 8. vt ibidem obſeruauimus.

22. Conſolationem vocat hoc loco verba Scripturæ, quibus Hebræi conſolari ſe poſſent iuxta illud ad Rom. 15. *Vt per patientiam, & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus*, hoc eſt exemplo conſolationis, quæ in aliquibus in aduerſis conſtitutis accidit, vt Scriptura commemorat,

Digitized by Google

ſperemus: quia verò verba conſolationis vocauit conſolationem, addidit; *quæ vobis tanquam filiis loquitur*, nam conſolatio non loquitur, ſed verbis ipſius ad nos directis loqui dicitur Deus.
23. Numerum illum ſuppleuimus, vt exprimeremus cauſam, ob quam etiam debeant Chriſtum recogitare,& quam diximus contineri in illa coniunctione, *&*, quæ eſt in num. 23.
24. Chryſoſtomus addidit, *non in ſuppliciis, neque in tormentis,* vt oſtenderet Hebreis eos alacri animo debere perferre aduerſa,non ſicut malefactores patiuntur tormenta, & ſupplicia, ſed ſicut filij patris: correptionem libenter ferunt.
25. Cauſalem *enim* addidimus eo quòd verba illa Pauli cauſalem ſenſum præcedentis ſententiæ continere videntur.
26. Pro præſenti indicatiui *eſtis* poſuimus præteritum imperfectum ſubiunctiui, eo quòd Paulus ſub conditione loquatur.
27. Adulteros vertit noſter vulgatus pro adulterinis, nam in Græco eſt νόθοι,& Latinè etiam filios adulterinos vocabulo Greco nothos vocamus.
28. Particulam *ſi* addidimus, vt argumentum à minori, quod adducit Paulus, explicaremus, vocat autem carnales patres, patres carnis noſtræ,quia ſolùm corpora noſtra, non animas dicũtur generare, non quòd non ſint cauſa, vt anima noſtra corporibus vniatur, ſed quia ipſam animam ſecundum ſuam ſubſtantiam non generant, contra verò Deus dicitur pater ſpirituum,quia ipſam animam creat.
29. Pro *eruditores* in Græco eſt παιδευτὰς, quod ſignificat eruditores & caſtigatores,quia proprium eſt eruditoris caſtigare eum, quem erudit.
30. Aliqui codices mendoſè legunt *num* pro *non*; iam verò in vulgata emendata legitur *non*,& Græca exemplaria, & ſenſus ipſe id poſtulant: eſt enim interrogatio negatiua, quæ ſenſum continet affirmatiuum,vt contendit Paulus: particula autem *num* hunc ſenſum non reddit,addidimus autem illud *ne* eo quòd prædicto ſenſui maximè quadret.
31. Obtemperare Deo quod interpretati ſumus acquieſcere, idem eſt quod patienter ferre afflictiones ab ipſo immiſſas, quaſi is qui impatienter eas tolerat, Deo quodammodo renitatur, vt explicat Theophylactus.
32. Nouam rationem ſubiecit, vt exhortetur Hebræos ad patienter tolerandas afflictiones.
33. Illud *paucorum dierum* non denotat tempus correptionis, & caſtigationis, ſic enim ferè nullum accommodatum redderet ſenſum, ſed ad res ipſas, ad quas caſtigatio, & eruditio patrum adhibetur, referendum eſt.

34. Ad

34. Addidimus particulam *quamuis*, quia reuera verba Pauli aduerſatiuum ſenſum reddere videntur.

35. Pro *autem* quæ eſt continuatiua particula, poſuimus aduerſatiuam *tamen*, quæ reſponderet particulæ *quamuis*.

36. Pro *exercitatis per eam* quod nos interpretati ſumus *caſtigatis per eam* in Græco eſt γεγυμνασμένων, quæ ſignificat athletas, qui nudi exercitabantur ad paleſtram.

37. Fructum iuſtitiæ pacatiſsimum quidam putant hoc loco dixiſſe Paulum ipſam ſanctitatem, & iuſtitiam; verùm cum fructum iuſtitiæ vocet pacatiſsimum, hoc eſt pace plenum, & alienum ab omni aduerſitate, quem opponit ipſis tribulationibus, & rebus aduerſis, in quibus etiam ipſæ iuſtitiæ huius vitæ locum habent, pacatiſsima tamen non eſt, ideò multo melius per fructum iuſtitiæ interpretati ſumus beatitudinem, id, quod indicat etiam particula *poſtea*, quæ eſt in num. 35. & denotat futuram vitam, quam Paulus opponit præſenti, quæ verbis illis *in præſenti* denotatur, & labore, & ærumnis plena cum ſanctitate, & iuſtitia eſt.

38. Proſequitur metaphoram pugilum, & athletarum, & illis verbis ad perferenda aduerſa exhortatur; alludit autem ad illud Iſaiæ 35. *confortate manus diſſolutas, &c.*

39. Verba illa *greſſus rectos facite pedibus veſtris.* Deſumpta videntur ex Prouerb. 4. vbi vulgata legit *dirige ſemitas pedibus tuis*. Septuaginta autem habent eadem verba, quæ hic habet Paulus, idem autem omnino ſenſus eſt, dirigere ſemitas pedibus, ac ſi dicas, fac rectas ſemitas pedibus, vel fac vt rectè incedas, ſemita enim non pro ipſo ſpatio itineris, & viæ ſolùm, ſed pro greſsibus etiam deambulationis vſurpari poteſt, neque verò vt nonnulli putant, hoc dixit Paulus, quòd timeret Iudęos velle ſimul cum Euangelio legalia, & circumciſionem ſeruare: nam in argumento epiſtolæ diximus nihil de hac re Paulum agere, ſed quod timeret Iudæos, ne cum multa aduerſa propter fidem Chriſti paterentur, eam omnino relinquerent; huc enim inſtitutum illius ſpectare ibidem notauimus.

40. Aduerbium *magis* idem denotat, quod potius, cumque claudicatio ſit genus quoddam ægritudinis, ideo exhortatur eos, vt genua debilia roborent, ne claudicationis morbo laborent, ſed potius ſani ſint.

41. Poſt exhortationem ad patientiam, exhortatur ad charitatem, & pacem, dicit autem, *cum omnibus*, vt eos etiam comprehendat à quibus Hebræi multa patiebantur: per ſanctimoniam intelligit omne genus ſanctitatis tam corporis, quam animæ: Græcè eſt vox ἁγιασμὸν, quam Chryſoſtomus & Theophylactus interpretantur caſtitatem. Verum

rum eum hic Paulus alia peccata numeret, ad quæ euitanda exhortatur Hebræos, melius per ſanctimoniam omne genus ſanctitatis intelligimus.

42. Per ſanctimoniam omne genus ſanctitatis intelligit, & non ſolùm eam, quæ eſt in patienter tolerandis aduerſis.

43. Verba illa *nequis deſit, &c.* nonnulli ita legunt cum Chryſoſtomo, Theodoreto & Theophylacto, vt quiſque curet de aliis ne deſint gratiæ Dei, eo quod participium *contemplantes* Græce ἐπισκοποῦντες, Latinè ſemper intendentes ſignificare videatur curam, & vigilantiam erga alios, verum non eſt cur ad curam erga alios id referamus, ſed ad eam quam quiſque erga ſeipſum habere debet, neque enim vllum eſt verbum in Paulo, quod de cura erga alios intelligatur, & participium illud quod ſignificat; *diligenter inſpicientes*, curam vniuſcuiuſque erga ſe ipſum rectè denotare poteſt. Deficere gratiæ, idem eſt, quod gratiæ Dei non reſpondere, ideo per gratiam intelleximus vocantem, & excitantem, hac phraſi vtitur Concilium Tridentinum, hoc modo ſeſsione 6. cap. 11. & eſt Auguſtini, vt 1. p. diſput. 84. cap. 6. & diſp. 98. cap. 6. notauimus.

44. Per radicem amaritudinis nonnulli intelligunt radicem peccati iræ, quæ in rebus aduerſis pullulare ſolet, nos intelleximus radicem omnis peccati, ſiquidem quouis peccato gratiæ fructus, & ſanctitatis, de quo fuerat locutus in vniuerſum, impeditur, idque probatur ex eo quod ſtatim enumerat peccata alia diſtincta à peccato iræ, quæ cupit, vt in Hebræis non ſint, rectè autem peccatum amaritudinem vocat, quia peccato nihil amarius eſt, per radicem autem aliqui intelligunt non inclinationem peccati in quouis homine, ſed hominem aliquem, qui aliis ſcandalo eſſe poſsit, iuxta illud Deuter. 29. *ne ſit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem*, nam Septuaginta eo loco fere eadem verba habent, quæ habet Paulus in hoc capite: mihi tamen prior ſenſus magis probatur.

45. Pro *profano*, in Græco eſt βέβηλος, interpretatur autem Chryſoſtomus intemperantem, guloſum, & ſpiritualia repellentem.

46. Eſau non adducitur à Paulo in exemplum fornicatoris, ſed voracis, guloſi, & ſpiritualia repellentis, dicitur autem repellens ſpiritualia, quia vendidit ius primogenituræ, cui ſacerdotalis dignitas erat annexa, vt colligitur ex Hieronymo in traditionibus Hebraicis, & in epiſtola 126. & Clemente libr. 8. Conſtitutionum Apoſtolicarum, cap. 3.

47. *Scitote* idem eſt quod recogitate, aut mementote, ſcientibus enim loquebatur Paulus.

48. Hoc

48. Hoc loco per pœnitentiam non intelligit Paulus pœnitentiam, quam Eſau habere contenderit de peccatis, vt nonnulli putant, neque enim agitur de remiſsione peccatorum, neq; de reprobatione à beatitudine,& gratia, qua reprobatus eſſet Eſau, neq; intelligit pœnitẽtiam, quam ipſe etiam Eſau habuiſſet, quod vendidiſſet primogenita, quaſi ſenſus ſit ipſum non inueniſſe effectum ſuæ pœnitentiæ, cum primogenituram non recuperaſſet, quia inuenire locum pœnitentiæ non eſt inuenire effectum illius, ſed opportunitatem pœnitendi, hanc autem habuit Eſau, cum re ipſa pœnituerit ipſum, quod primogenita vendidiſſet,ſed intelligit pœnitẽtiam Iſaac, qua fructum, hoc eſt benedictionem datam Iacobo reuocaret, & eam Eſau tribueret; huius enim pœnitentiæ locum verè non inuenit, quia obtinere non potuit ab Iſaac,vt facti ipſum pœniteret,cùm autẽ ſubiicit *quanquam cum lachrymis inquiſiſſet eam*; per *eam* intelligere poteſt benedictionem ipſam, vel pœnitentiam ipſius Iſaac, ex qua pendebat benedictio, quam obtinere nitebatur.

49. Quamuis autem Iſaac motus lachrymis Eſau illum tandem benedixerit, tamen benedictionem primogenituræ ab eo Eſau obtinere non potuit. Porro illam benedictionem,quam Eſau ab Iſaac obtinuit Geneſis 27. non fuiſſe benedictionem primogenituræ, ſicut fuerat illa, quam ſurripuit Iacob, non colligitur ex eo, quod in benedictione Iacob prius dixerit Iſaac *de rore cœli*, quam *de pinguedine terræ*, contrà verò in benedictione Eſau, ſed quòd ita Iſaac benedixerit Iacob, vt dixerit *ſeruiant tibi populi*, &c. *eſto Dominus fratrum tuorum*. In quo ipſum cæteris prætulit tanquam primogenitum, benedicens autem Eſau id non dixerit, ſed tantum deprecatus ei fuerit rorem cœli, & pinguedinem terræ.

50. Totum hunc numerum ſuppleuimus,vt explicaremus,quid hoc exemplo Eſau Paulus contendat Hebræis ſuadere.

51. Numerum illum totum addidimus, vt connecteremus cauſalem illius periodi ſequentis,*non enim acceſſiſtis* cum præcedente, breuiterque præmiſimus id, quod Paulus poſt multa colligit ex comparatione antiquorum Iudæorum cum præſentibus.

52 Pro *tractabili* in Græco eſt ψηλαφωμένῳ, Latinè palpatum,ſeu contactum, idem autem eſt, ac ſi diceret ſenſibilem, neq; enim vt quidam aſſerunt,per antiphraſin dictum fuit ab Apoſtolo tractabilis mons ille, eo quod nemo illum contingere poſſet,vocat autem ſenſibilem montem Sinai,hoc eſt corporeum illum, & materialem,in quo antiquis Iudæis data eſt lex, cui infra num.56 opponit Sion ſpiritualem, nempe Eccleſiam Dei, cuius ciues ſunt Angeli.

Digitized by Google

53. Pro *acceſsibilem* legitur in aliquibus vulgatis, & in emendato Sixti accenſibilem, quę lectio Gręcis exemplaribus reſpondet, habent enim κεκαυμένον. Latinè accenſum.

54. Pro *excuſauerunt ſe*, in Græco eſt verbum, παρῃτήσαντο, quod Latinè ſignificat recuſarunt, interpretati autem ſumus *deprecati ſunt*, & Paulus dixit excuſarunt, quia non ſimpliciter, ſed cum deprecatione ratione timoris poſtularunt, ne Deus ipſis loqueretur.

55. Verba illius numeri non habentur Exodi 19. & 20. in bibliis, quæ modò in vſu ſunt, quidam putant tempore Pauli fortaſsis in quibuſdam fuiſſe. Ego autẽ probabilius exiſtimo in bibliis nunquam fuiſſe, ſed traditione apud Hebræos rem hanc permanſiſſe, quam expreſsit Paulus hoc loco. Sicut illa ſententia, *beatius eſt magis dare, &c.* referri autem non poſſunt ad tempus, quo Moyſes vidit Dominum in rubo, vt aliqui referunt, quia Paulus ea refert ad tempus, quo Dominus loquebatur in Sina.

56. Particula aduerſatiua, *ſed*, reſpondet negatiuæ, *non*, quæ eſt in illa periodo *non enim acceſsiſtis, &c.* addidimus autem illud, *cùm primum fidem Chriſti ſuſcepiſtis*, vt indicaremus tempus, quo illi Hebræi ad quos ſcribit Paulus, ad montem Sinai ſpiritualem acceſsiſſe dicuntur, ſpiritualem autem montem Sinai opponit corporali, vt num. 52. notaui.

57. *Millia* Latinè, & μυριὰ Græcè, quod decem millia ſignificat pro magno numero ſumuntur.

58. *Primitiuorum* Græcè πρωτοτόκων, quæ vox primogenitum ſignificat, vocat autem primogenitos non quoſcunq; fideles, vt nonnulli putant, neque quoſcunque ſanctos, qui iam beatitudine perfruebantur, etiamſi dicat, *conſcripti ſunt in cælis*; ſed Apoſtolos, & primos illos fideles, qui cum Euangelij prædicatione cœperunt, quos dicit ſcriptos eſſe in cœlis, quia etiam viatorum nomina in cœlis ſcripta dicuntur, ſicut dixit Chriſtus Matth. 11. & Lucæ 10. diſcipulis ſuis, *Gaudete autem quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.* Porro Paulum non loqui de Sanctis qui iam beatitudine fruebantur, patet, quia de his ſtatim loquitur, atque in hoc ſicut in reliquis præfert etiam ſtatum Hebræorum qui ſuſceperunt fidem Chriſti, antiquis Iudæis, qui ad montem Sina acceſſerunt, ſiquidem eo tempore nullus ſpiritus ſanctorum beatitudine perfectus erat.

59. Per Deum hoc loco nonnulli intelligunt Chriſtum, cui datum eſt iudicium facere; verùm cum poſtea Chriſti mentionem faciat, cùm dicit, *& Teſtamenti noui mediatorem Ieſum*, multò melius Deus ſecundum diuinitatis naturam intelligitur.

60. Per iuſtos perfectos intelligit animas iuſtorum, qui Euangelij prædicationem præceſſerunt, hæ namque iam poſt Chriſti mortem eo tem-

Digitized by Google

tempore quo Paulus ſcribebat, beatitudinem erant conſecutæ, & ideo perfectę dicebantur: aliqui vulgati codices non legunt ſpiritus, ſed ſpirituum, ita vt referatur ad iudicem, & ſit ſenſus ad iudicem ſpirituum perfectorum: verùm codex emendatus iam habet *ſpiritus*, & lectio hæc reſpondet Græco exemplari, redditq; ſenſum quem in Paraphraſi ſecuti ſumus, qui multò accommodatior eſt.

61. Cùm vocaſſet Chriſtum noui Teſtamenti mediatorem, & poſtea mentionem adſperſionis ſanguinis ipſius feciſſet, expreſsimus verbis illis, quæ addidimus, effectum huius adſperſionis pro nouo Teſtamento.

62. Vocem *loquentem* referre poſſumus ad ipſam ſanguinis Chriſti adſperſionem, & ad ipſum Chriſtum per ſanguinis adſperſionem clamantem, quod verò dicit, *quàm Abel*, nonnulli ita explicant, vt Abel ſit in caſu gignendi, & ſenſus ſit, *quàm ſanguinem Abelis*. Cæterum cum in Græco dicatur παρὰ τὸν Ἄβελ, & articulus τὸν non poſsit referri ad ſanguinem Abelis, qui Græcè eſt neutrius generis nempe αἷμα, ideò alij dicunt referendum eſſe ad ipſum Abelem, vt ſenſus ſit, *quàm ipſum Abelem* Intelligunt autem Abelem defunctum loquentem fide ſua in hominũ memoria, ſicut ad Hebr. 11. etiam interpretati ſunt: referri etiam poſſet ad effuſionem ſanguinis Abelis Græcè ῥαντισμὸν, vt ſubintelligeretur effuſio ſanguinis, verùm nos ita retulimus ad Abelem, vt ipſe intelligatur locutus non per ſolam fidem in hominum memoria, ſed per ſanguinem poſtulans vindictam, ſicut ad Hebr. 11. expoſuimus.

63. Per loquentem, quem dicit Paulus recuſandum non eſſe, non eſt intelligendus ſanguis Chriſti, quia Græcè ſanguis eſt neutrius, loquens autem maſculini generis, neq; intelligenda eſt adſperſio ſanguinis loqui, quamuis adſperſio Græcè ſit maſculini vt præced. numer. notauimus; ſed Chriſtus ipſe non quidem per ſanguinem poſtulantem miſericordiam, hoc enim ſolum adduxit Paulus, vt oſtenderet ad quantò nobiliorem montem Iudæi conuerſi acceſsiſſent, ſed præcipiens, & leges ferens, vt ei obediatur, vt verba ſequentia indicant.

64. Illud *vindictam Dei*, ſupplendum eſſe manifeſtum eſt; porro per eum, qui ſuper terram loquebatur, non eſſe intelligendum Deum, qui loquebatur in monte Sinai, ſed Moyſem ipſum, vt docent Chryſoſtomus, Theophylactus, & alij, cui legem proponenti obedire noluerunt. Deuter. 5. inde probatur, quia cùm noluerunt audire Deum loquentem in Sina, non fuerunt tranſgreſſores legis, ſed ſolùm præ timore deprecati ſunt, vt Deus ipſis eo modo non loqueretur, & ita num. 54. de illis non dixit Moyſes, *recuſarunt audire vocem*, ſed *excuſarunt ſe*, quod nos interpretati ſumus, *deprecati ſunt ne Deus ipſis ita loqueretur*.

Digitized by Google

Et ita non legimus hac de cauſa eos punitos fuiſſe. At Deuter. 5. Moyſi proponẽti legem planè obedire recuſarunt, propter quod puniti ſunt, vt idem Paulus ad Hebr. 2. teſtatur, vbi eodem vtitur argumento à minori, quo hic vſus eſt de lege Moyſis, & Chriſti; illud autem *ſuper terram*, non refertur ad locum, vbi Moyſes propoſuit legem, ſiquidem etiam Chriſtus ſuper terram fuit, ſed ad ipſum Moyſem, vt oſtendat Paulus, illum terrenum hominem fuiſſe.

65. Non dicitur à Paulo Chriſtus locutus de cœlo, quia per Spiritum ſanctum de cœlo miſſum fuerit locutus, vel quod eo tunc cum Paulus ſcribebat, de cœlo loquebatur, nam cùm ipſe etiam ſuper terram locutus fuerit, & fidem prędicauerit, ad quam Hebræi conuerſi fuerant, argumentum Pauli à minori parum roboris haberet, ſed illud *de cœlo* refertur ad Chriſtum, vt in paraphraſi ob rationem dictam iuxta illud Ioan. 3. *Niſi qui deſcendit de cœlo, &c.* & ita argumentum Pauli efficaciſsimum eſt, quale fuit illud ad Hebr. 2. *Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, &c.*

66. Illud *nunc autem* non eſt referendum ad tempus prophetiæ, quæ iam tempore Aggæi præceſſerat, ſed ad tempus quo implenda erat, & ideò interpretati ſumus: *Pro hoc autem tempore, &c.*

67. Illud *factorum* quidam interpretantur *rerum creaturam, & corruptibilium* quod de rebus huiuſmodi tantum lata fuiſſet lex illa; alij, *rerum quæ iam verè facta, & impleta ſunt.* Ego verò exiſtimo vt in paraphraſi interpretandum eſſe, quia loquitur de lege, quæ iam omnino abrogata fuerat, & ideo eam mobilem appellauit.

68. Addidimus illud deinceps, vt indicaremus legem Chriſti non fuiſſe antea ſimul cum lege Moyſis, & eam ſine lege Moyſis immotam permanſiſſe, ſed tunc abrogata lege illa veteri incepiſſe.

69. Illud, *immobilia*, idem eſt, quod nunquam mutãda, & abroganda.

70. Cauſalis *etenim* refertur ad timorem, cum quo inquit Paulus Deo ſeruiendum eſſe.

ARGVMENTVM
CAPITIS III.

CApvt hoc paraneticum eſt, varia continens ſpiritualis vitæ documẽta, poſt quæ illorum preces pro ſe efflagitat, & bene illis precatus ſalutationibus epiſtolam claudit.

CAPVT

CAPVT XIII.

1 CHaritas fraternitatis maneat
2 in vobis. Et hoſpitalitatem
nolite obliuiſci, per hanc enim la-
tuerunt quidã, Angelis hoſpitio
3 receptis. Memẽtote vinctorum,
tanquã ſimul vincti, & laborãtiũ,
tanquam & ipſi in corpore mo-
4 rantes. Honorabile connubiũ in
omnibus, & thorus immacula-
tus. Fornicatores enim, & adul-
5 teros iudicabit Deus. Sint mores
ſine auaritia: contenti præſenti-
bus: ipſe enim dixit: Non te de-
6 ſeram, neque derelinquam: ita vt
confidentes dicamus, Dominus
mihi adiutor: non timebo quid
7 faciat mihi homo. Mementote
præpoſitorum veſtrorum, qui
vobis locuti ſunt verbum Dei:
quorum intuentes exitum con-
8 uerſationis, imitemini fidem. Ie-
ſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe &
9 in ſecula. Doctrinis varijs, & pe-
regrinis nolite abduci. Optimum
eſt enim gratia ſtabilire cor, non
eſcis quæ non profuerunt ambu-
10 lantibus in eis. Habemus alta-
re, de quo edere non habent po-
teſtatem qui tabernaculo deſer-
11 uiunt. Quorum enim animalium
infertur ſanguis pro peccato in
ſancta per Pontificem: horum
corpora cremantur extra caſtra.
12 Propter quod & Ieſus, vt ſancti-
ficaret per ſuum ſanguinem po-
pulum, extra portam paſſus eſt.
Exeamus igitur ad eum extra ca-
ſtra:

PARAPHRASIS.

CHaritas mutua, qualis 1 *inter fratres eſſe ſolet, ita in vobis ſicut cœpit* 2 *permaneat, vt inter afflictiones, quas patimini, non periclitetur, &* 3 *quanquam bonorum veſtrorum iacturam paſſi eſtis, nolite hoſpitalitatis obliuiſci, huius enim virtutis merito Loth, eiuſque domeſtici cùm in domo illius hoſpitio Angelos excepiſſent, peſſimos Sodomitas cæcitate ab Angelis ipſis percuſſos, & clauſis ianuis* 4 *latuerũt, ne ab illis graue aliquid paterentur, quod Angelos hoſpitio exceptos eis tradere nollent, vt ipſis abuterentur: eorum autem qui in vinculis ſunt, perinde miſeremini, & illis ſubuenite, ac ſi vos etiam vincti eſſetis, & eorum, qui neceſſitatibus, & afflictionibus oppreſſi laborant, tanquã ij, qui corpus etiam ijſdem malis obnoxium habent, ac proinde eorũ aduerſa in ſe experti ſunt. Coniugibus in omnibus rebus honorem* 5 *deferte, & thorum eorum inuiolatum cõſeruate,* 6 *nam fornicatores, & adulteros damnabit dominus* 7 *: ſint mores, & anima veſtra alienæ ab auaritia, vt præſentibus bonis contenta ſit,* 8 *& ita deſiderio immoderato augendæ pecuniæ modum imponat; ipſe enim* 9 *dominus Ioſue dixit c. 1.* Non te deſeram, neque derelinquam, *idemque vnicuique noſtrum ſi ſpem noſtram in eo fixam habeamus, dictum eſſe putare poſſumus,*

ſtra: improperium eius portan-
14 tes. Non enim habemus hic ma-
nentem ciuitatem: ſed futuram
15 inquirimus. Per ipſum ergo offe-
ramus hoſtiā laudis ſemper Deo:
id eſt, fructum labiorum confi-
16 tentium nomini eius. Beneficen-
tiæ autem, & communicationis
nolite obliuiſci, talibus enim ho
17 ſtiis promeretur Deus. Obedite
præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis.
Ipſi enim peruigilant, quaſi ra-
tionem pro animabus veſtris red-
dituri: vt cum gaudio hoc faci-
ant, & non gementes, hoc enim
18 non expedit vobis. Orate pro no-
bis, confidimus enim quod bo-
nam conſcientiam habemus: in
omnibus bene volentes conuer-
19 ſari. Amplius autē deprecor vos
hoc facere, quo celerius reſtituar
20 vobis. Deum autem pacis, qui e-
duxit de mortuis paſtorem ma-
gnum ouium in ſanguine teſta-
menti æterni, Dominū noſtrum
21 Ieſum Chriſtum, aptet vos in o-
mni bono, vt faciatis eius volun-
tatem, faciens in vobis quod pla-
ceat corā ſe per Ieſum Chriſtum:
cui eſt gloria in ſecula ſeculorum
22 Amen. Rogo autem vos fratres,
vt ſufferatis verbum ſolatij. Ete
23 nim perpaucis ſcripſi vobis. Co
gnoſcite fratrē noſtrum Timo-
theum dimiſſum: cum quo (ſi ce-
24 lerius venerit) videbo vos. Salu-
tate omnes præpoſitos veſtros, &
omnes ſanctos. Salutant vos de
Italia

mus, ita 10 *vt ſicut Dauid contra i-
nimicos ſuos dicebat Pſal.* 55. Domi-
nus mihi adiutor, non timebo,
quid faciat mihi homo, *nempe ad-
uerſarius, ſic etiam quiſque noſtrum
audacter dicere queat Dominum ſibi
eſſe adiutorem, ideoque ſe non time-
re quēquam, à quo in egeſtatem con-
iici poſſit.* 11 *Memores eſtote ſem-
per præfectorum veſtrarum Eccle-
ſiarum, quorum finem conuerſatio-
nis, & vitæ conſiderantes, quod ho-
neſta vobis viſa fuerit: fidem imita-
mini, vt eorum memoria excitati, &
accenſi, in fide, quam ab eis accepi-
ſtis, vſque in finem perſeueretis,* 12
*nec variis, & diuerſis doctrinis à ve-
ra fide alienis, & contrariis de ſtatu
fidei* 13 *moueamini:* 14 *ſiquidem
Chriſtus, cuius fidem præpoſiti veſtri
vobis tradiderunt, idem qui* 15 *ab
æterno, & nunc eſt, permanebit in
ſecula. Optimum enim eſt gratia Dei
confirmare, & ſtabilire mentem,* 16
*vt in fide vera permaneat, non au-
tem* 17 *eſcis ſacrificiorum antiquæ
legis,* 18 *quæ veram iuſtitiam af-
ferre nō potuerunt iis, qui ea offere-
bant, & oblatis veſcebantur. Neque
verò id dico, vt exiſtimetis nos omni
carere altari & ſacrificio,* 19 *ha-
bemus enim vſque adeò ſublime alta-
re, & pretioſum ſacrificium, vt ſacer-
dotibus Leuiticis, qui legem ſuam re-
tinentes adhuc* 20 *templo Salomo-
nis deſeruiunt, non liceat de illo ede-
re, eo quòd ſit ſacrificium pro peccà-*
to,

Digitized by Google

25 Italia fratres. Gratia cum omni-
bus vobis. Amen.

te, ſicut neque ipſis licuit de ſacrifi-
cio, quod in templo Salomonis pro
peccato offerebatur, manducare: 21 eorum enim animalium corpora, quo-
rum ſanguis per Pontificem in ſancta pro peccato offerebatur, extra caſtra, &
ſepta templi omnino comburebantur: neque quidquam illorum reſeruare lice-
bat, ex quo ſacerdotes edere poſſent. Atq; idcirco Ieſus extra portam ciuita-
tis, quaſi extra ſepta templi immolari voluit in cruce, & igne charitatis cre-
mari, nempe vt denotaret ſe offerri in ſacrificium pro peccato, prout in lege eo
ſacrificio pro peccato figuratum erat, & ſuo ſanguine expiaturum genus hu-
manum, ac proinde ſacerdotibus Leuiticis, qui de ſacrificio pro peccato non
edebant, non fore licitum de hoc ſacrificio, ſicut nobis licet, manducare. Dere-
linquamus igitur 22 legales has ceremonias, & templum terrenum Salo-
monis, in quo illæ obſeruantur, & libenter amplectamur fidem Chriſti, æquo
animo ferentes, 23 quæ à contribulibus ob eam cauſam patimur, prout
Chriſtus perferenda eſſe docuit, 24 nec templum tam magnificum firmo, &
ſtabili fundamento ædificatum nos detineat, neq; enim vlla eſt nobis firma, &
ſtabilis ciuitas, quæ ſemper duratura ſit, ſed in æternum permanſuram in alia
vita inquirimus. 25 Per ipſum igitur Chriſtum, qui pro nobis ſe obtulit ex-
tra caſtra, offeramus & nos pro antiquis ſacrificiis ſemper ſacrificium lau-
dis, quod non ex fructibus terræ ſicut antiqua ſacrificia offertur, ſed eſt fru-
ctus labiorum noſtrorum, 26 ita verò hanc hoſtiam Deo offeratis, vt alio-
rum ſacrificiorum, nempe beneficentiæ erga alios, & eleemoſynæ, quæ fit 27
communicatione bonorum, non obliuiſcamini: 28 his enim etiam ſacrifi-
ciis promeremur, vt Deum placabilem nobis reddamus. 29 Obedite præ-
poſitis veſtris, & ſubiacete eis, id enim ratio ipſa poſtulat, cum ipſi continuò
30 vigilare debeant, ne vobis aliquid mali accidat; de eoque rationem apud
Deum ita reddituri ſint, vt ſi incuria eorum quid mali euenerit, pœnas luant,
tum etiam vt ita ipſi ſponte, & alacri animo huic rei incumbant, non autem
inuiti, hoc namque vobis 31 non expedit, ſic enim minus diligenter de ve-
ſtra ſalute curabunt. Orate pro nobis, 32 vt à vinculis liberemur, cre-
dimus enim, quod in rebus omnibus bonam conſcientiam habemus, quip-
pe qui apud omnes bene, & ſine offenſione alicuius conuerſari cupimus,
ac proinde nullius accuſationem, aut vincula timemus, eò autem 33 ma-
gis deprecor vos, vt pro me oretis, quo citius vobis è vinculis 34 reſtitui
deſidero. Deus autem autor pacis, qui è mortuis ſuſcitauit Ieſum Chriſtum
Dominum noſtrum, qui paſtor eſt ouium, hoc eſt, animarum cuſtos, eas de-
fendens merito 35 paſſionis, & ſanguinis ſui, quo nouum teſtamentum
confir-

Digitized by Google

confirmauit, 36 perficiat vos in omni bono, vt eius voluntatem perficiatis, id, quod ipſi ſemper acceptum eſt, 37 operans in nobis ob merita ipſius Ieſu Chriſti; cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Rogo vos vt verba conſolationis, quæ ad vos ſcripſi æquo, & non puſillo animo 38 feratis, neque enim prolixè, ſed paucis vos in Epiſtola conſolatus ſum. Agnoſcite fratrem noſtrum Timotheum, 39 iam à vinculis abſolutum, cum quo ſi cito venerit, ibo ad videndum vos. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & fideles omnes: ſalutant vos fratres omnes, qui in Italia ſunt. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

ANNOTATIONES.

1. Charitatem fraternitatis, hoc eſt, qualis inter fratres eſſe ſolet, vna voce Græca φιλαδελφία, Paulus ſignificauit, idem autem eſt ad eam, quod ad perfectam, mutuamq́ charitatem, & amorem, qualis inter fratres eſſe ſolet, eos exhortari.

2. Verbum *maneat*, quo vtitur Paulus, poſitum putant Chryſoſtomus, & Theophylactus, non pro eo quod eſt *ſit*, quaſi exhortetur eos ad charitatem, quam non habuerant, ſed pro eo quod eſt *perſeueret*, quod iam in ipſa illi florerent, exhortatur autem ad illam retinendam, ne inter aduerſa, quæ patiebantur, periclitaretur: parum autem refert, quod illud *in vobis*, aliqui Græci codices non habeant, nam plerique, & Latinus emendatus habent, & neceſſariò intelligi debet.

3. Illud *quamuis bonorum veſtrorum, &c.* addidimus ſecundum mentem Chryſoſtomi, & Theophylacti, nam timeri poterat, ne ea ratione, quod bonis ſuis ſpoliati eſſent, ad hoſpitalitatem tardiores efficerentur.

4. Pro *latuerunt*, quod eſt in emendata Sixti, plerique vulgati codices, & aliqui Latini expoſitores antea legebant *placuerunt*; eam tamen lectionem vitio librariorum irrepſiſſe manifeſtum eſt, nam in Græco eſt verbum ἔλαθον, quod vulgatus vbique per verbum latere interpretatur, neque apud Græcos vnquam denotat idem quod apud Latinos placere: ex Græcis autem qui in hunc ſenſum Paulum exponunt, Chryſoſtomus, Theophylactus, Oecumenius, & Theodoretus, ita explicant vt ſenſus ſit, per hanc enim quidam Angelos hoſpitio exceperunt, cum ipſos eſſe Angelos ignorarent, quaſi in hoc commendetur dignitas huius virtutis, vt interdum mereatur pro hoſpitibus Angelos habere, qui homines eſſe putantur, veluti ſi piſcator putans ſe piſcem hamo piſcari, aurum, aut margaritas capiat: intelligunt autem de Abrahamo, qui Angelos hoſpitio excepit. Quidam hanc expoſitionem,

Digitized by Google

tionem refellunt, quod Abraham optimè nouerit Angelos eſſe illos, quos hoſpitio excepit: mihi etiam non probatur; alia tamen ratione, exiſtimo enim, vt dixi prima parte, diſputat. 185. cap. 2. Abrahamum non agnouiſſe Angelos eſſe, quos hoſpitio excipiebat, id quod ex eius colloquio cum eis manifeſtè colligitur, ideo igitur non probatur mihi, quia hic modus loquendi ad denotandum, eis, qui hoſpitio excipiebant, ignotos fuiſſe hoſpites ipſos, durus admodum, & inſolens eſt. Placet igitur mihi interpretatio Fabri Stapulenſis, & Catherini, qui hunc locum de Loth, non de Abrahamo intelligunt; vt in paraphraſi, niſi quod ipſi putant poſitum pluralem numerum pro ſingulari; quod mihi non probatur; vt enim ait Eraſmus, hæc phraſis linguæ Græcæ conueniens non eſt. Ego verò cenſeo merito hoſpitalitatis, non tantùm ipſum Loth à peſſimis Sodomitis, qui ipſum opprimere volebant, quod hoſpites defenderet; verùm etiam familiam ipſius incolumem fuiſſe ſeruatam eo modo, quo in paraphraſi diximus, abſque vlla impropriectate, & figura, & abſque eo quod plurale pro ſingulari ponatur, & ita hunc locum explicari poſſe.

5. Quidam ita exponunt, honorabile eſt coniugium, & ita Eraſmus tranſtulit addito verbo præſentis *eſt*, & Syriacus interpres eodem modo habet, nobis placuit pro *eſt* intelligere *ſit*, vt vim habeat exhortandi cõiuges ad mutuum honorem, quod verò ait, *in omnibus*, Theophylactus interpretatur in omnibus hominibus, vt non ſolùm in his, qui ſunt prouectioris ætatis, ſed etiam in iuuenibus, tum etiam omnibus modis, & temporibus tam afflictionis, quàm proſperitatis. Fulgentius libro de fide ad Petrum capit. 3. ſatis poſt medium, ita explicat, vt omnibus etiam continentibus honorabile ſit connubium, hoc eſt, ab eis non vituperetur, vt malum; ſed continentia, vt melior probetur. Mihi verò placet cum Oecumenio, vt ſignificet in omnibus rebus, & cum præcipua res ſit thorus, deinde ſpeciatim illam expreſſerit.

6. Particulà *nam*, indicat quo pacto thorus immaculatus inter coniuges ſeruandus ſit, ita vt nihil contra fidem matrimonij fiat, nam fornicatores, & adulteros, qui aliis commiſcentur, damnabit Dominus.

7. Verſio Caietani, & eius interpretatio probanda non eſt, qui ita vertit, *ſit modus ſine auaritia*, exponit autem his verbis *turpe eſt quod auaritia imponat*, Græca autem vox τρόπος, ſignificat morem, & quamuis etiam ſignificet modum, tamen vulgatus noſter; & ferè omnes alij *mores* tranſtulerunt.

8. Nonnulli putant Paulum hic exhortari Hebræos, ne in craſtinum ſint ſoliciti, ſed bonis præſentis diei ſint contenti, verùm cum ſolicitudo

tudo de craſtino non pertineat ad auaritiam; & contrà proprium ſit auaritiæ, vt nemo contentus ſit his, quæ poſsidet, ſed plura appetat, Paulus autem hoc loco contra auaritiam exhortetur Hebræos, ſenſus paraphraſis iure præferri debet, ad cuius explicationem numerum illum addidimus.

9. Suppleri debet *Dominus*, vel *Deus*, vt patet, porro locus ille adducitur à Paulo non in ſenſu literali, ſed accommodatitio ab exemplo, vt ſicut Domius dixit Ioſuæ, *non te deſeram, &c.* ſic etiam dictum putet vnuſquiſque ſibi, ſi ſpem in Deo conſtituat.

10. Eodem modo adductum fuiſſe à Paulo alterum locum Pſal. 55. manifeſtum eſt, neque verò vt nonnulli arbitrantur, hic locus adducitur ad erigendos in ſpem eos, qui in vinculis tenebantur, cùm horum in hoc capite non fecerit mentionem, niſi vt eorum miſererentur Hebræi, ſed ad idem omnino, nempe vt eis perſuaderet, ne timerent egeſtatem, quam ab aliquo pati poſſent.

11. Theophylactus putat verbo illo, *mementote,* tacitè inſinuari obligationem, qua deberent præpoſitos ſuſtentare ex bonis ſuis, id tamen videtur omnino extra rem, cum hîc ſolùm (vt omnes explicant) agat Paulus de exemplo, quod Hebræis imitandum proponit, tum etiam quia cum loquatur de his, qui ex hac vita deceſſerunt, fruſtra ad eorum ſuſtentationem Hebræos hortaretur.

12. Per varias, & peregrinas doctrinas id intelligit, nempe peregrinas à fide, & diuerſas ab ea, hæ autem ſunt omnino fidei contrariæ.

13. Græcè eſt περιφέρεσθε, quod Latinè eſt, circunferamini, & ita vertit Syriacus iuxta illud ad Epheſios 4. *& circunferamur omni vento doctrinæ,* idem ſenſus eſt vulgatæ, quam ſequimur, nam abduci eſt de loco duci, & moueri.

14. Periodum illam mutato ordine poſuimus, eo quod vim cauſæ continere videtur, contendit enim verbis illis perſuadere conſtantiam in fide, & eadem de cauſa verba quædam addidimus, vt ſenſus magis perſpicuus eſſet.

15. Nonnuli patres Græci quos memorauimus 1. tom. 3. part. diſp. 67. capit. 3. putant per *heri,* & *hodie,* tempus breue humanitatis Chriſti ex parte initij denotari, per illud autem, *ipſe & in ſæcula,* æternitatem Deitatis eius, verùm quia ſenſus præcedentibus accommodari non poſſet, ſecuti ſumus alium in paraphraſi, qui contextui optimè quadrat.

16. Verba illa addidimus, vt explicaremus vim illius verbi *ſtabilire.*

17. Per eſcas nonnulli intelligunt diſcretionem ciborum, vt exhortetur Paulus Hebræos, ne diſcernant inter cibos, ſicut lex antiqua præcipiebat, Ita Chryſoſtomus, Theophylactus, & Anſelmus, & Caietanus:

nus: verùm cùm Hebræi illi nunquam de delectu ciborum notati fuerint, vt patet ex tota epiſtola, non video quorſum Paulus de illo in hoc capite loquatur: alij etiam cum Anſelmo per eſcas intelligunt cibos quoſcunque corporales, vt ſenſus ſit animam ſtabiliendam eſſe in fide gratia Dei, non eſcis, quæ non profuerunt his, qui vitam ſuam ducunt in conuiuiis, & comeſſationibus, quominus eam amitterent, cuius ſuſtentationi illi non indulgebant, ſenſus tamen extortus eſt, quis enim dubitaret mentem non eſſe eſcis, & conuiuiis earum ſtabiliendam in fide? adde etiam, quòd Hebræi illi non erant notati, quod conuiuiis, & eſcis multum dediti eſſent. Mihi igitur placuit ſenſus paraphraſis, eo quod Hebræi illi non erant vſque adeò ſtabiles in fide, vt antiquam legem, & eius ſacrificia non ſeruarent, præſertim verò cum multa à contribulibus ob fidem Chriſti ſuſceptam paterentur.

18. Quamuis ſacrificia legis Moyſis profuerint offerentibus, vt opera virtutis, tamen quia in illis non fuit remedium noſtræ redemptionis, vt in hac epiſtola cap. 7. num. 25. notauimus, ideò dicit Paulus, quæ non profuerunt: hanc expoſitionem tribuere poſſumus Theodoreto, & Caietan. qui loquuntur vniuersè de omnibus legalibus.

19. Occurrit tacitæ obiectioni, quam additis paucis verbis in paraphraſi explicuimus, ex quo colligi poteſt per eſcas intelligere Paulum non quæcumque legalia, ſed ſacrificia, in quibus præcipua pars legis propoſita videbatur.

20. Per tabernaculum intelligit templum materiale Salomonis, in quo offerebantur ſacrificia illa ſecundum legem Moyſis.

21. Reddit rationem ob quam non licet edere de altari noſtro Sacerdotibus Leuiticis, vt autem ratio hæc alicuius momenti ſit, neceſſe eſt, vt Ieſus extra portam mori voluerit, ad indicandum ſe offerri in ſacrificium pro peccato, ac proinde, vt etiam denotaret non licere de illo edere Sacerdotibus tabernaculi, vtrumque autem expreſſit Paulus illis verbis, *propter quod & Ieſus, &c.*

22. Per caſtra ibi aliqui cum Theophylacto, & S. Thoma intelligunt mundum, eiuſq; delectationes, ita vt exemplo illo Chriſti exhortetur Hebræos ad bonos mores. Mihi probatur ſenſus paraphraſis, quem ſequitur Theodoretus, & affert etiam S. Thom. id quod inſtituto epiſtolæ maximè congruit, nam Hebræi illi in diſcrimine verſabantur redeundi ad legem Moyſis relicta fide Chriſti, ad quam retinendam exhortatur Paulus in tota epiſtola, vt notaui in argumento illius, accipit autem Paulus continens pro contento, nempe templum ipſum pro lege, quæ in eo ſeruabatur, nam per caſtra templum intelligit, ſicut ſupra num. 21.

Digitized by Google

23. Improperium Chriſti vocat aduerſa, quæ docuit Chriſtus tolerãda eſſe ob ſeruandam iuſtitiam, ſicut etiam expoſuimus capit. 11. num. 49.

24. Vt explicaremus vim particulæ cauſalis *enim*, & oſtenderemus, cuius cauſam redderet, addidimus pauca illa verba, quæ ſuppreſsit Paulus, hic enim occurrit etiam tacitæ obiectioni.

25. Ne quis putaret ſe nihil Deo offerre poſſe in Eccleſia Chriſti, ſicut in templo Salomonis cuilibet offerre licebat, oſtendit quid vnusquiſque pro antiquis ſacrificiis offerre poſsit.

26. Mutat perſonam, vt ſæpe facere conſueuit, & ne quis putaret hoc ſolum ſacrificium laudis, à quolibet noſtrum offerendum eſſe, exhortatur ad alia duo genera ſacrificiorum, quæ in operibus miſericordiæ poſita ſunt, quod ea maximè Deo accepta ſint; dicuntur autem ſacrificia, non vt quidam parum conſideratè putarunt, quod imperentur à virtute religionis, nam etiam quatenus ex ſola miſericordia fiunt abſque vllo affectu religionis dicuntur à Scriptura, & Patribus ſacrificia, vt oſtendi 3. parte, diſp. 93. ſed quia vt ibidem cap. 2. dixi, opera miſericordiæ Deo ita placent, vt ſacrificiis præferatur iuxta illud Oſeæ 6. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*, quod habet etiam Matth. cap. 9.

27. Communionem pro communicatione poſuit noſter vulgatus, idem tamen ſenſus eſt, nam per communicationem fieri ſolet communio bonorum inter duo, nam bona illius qui tribuit eleemoſynam videtur communia ſibi, & pauperi, cui tribuit: alij dicunt per eleemoſynam fieri communicationem quandam; quia diues tribuit pecuniam, pauper autem reddit gratias, hic tamen ſenſus mihi non probatur, eſt enim valde extortus.

28. Pro verbo illo *promeretur*, quod eſt in voce paſsiua, eſt Græcum εὐαρεστεῖται, quod ſignificat oblectatur, ſeu placatur Deus, & hoc pacto præter Græcos legit Auguſtinus 10. de ciuitate cap. 5. ſenſus tamen eòdem redit, vt in paraphraſi, ex hoc autem loco deduximus 1. 2. diſputat. 218. cap. 2. meritum, quod vocant de congruo, impetrare, vt homo iuſtificetur, illudq́ diximus eſſe bonorum operum, præſertim miſericordiæ.

29. Iam redit ad exhortationem moralem, quam cœperat in hoc capite.

30. Peruigilare idem eſt, quod continuò, ſeu tota nocte vigilare, hoc autem verbo rectè explicat Paulus continuam Præpoſitorum obligationem vigilandi, nam peruigilare pro debito vigilandi ſumitur,

31. Non-

31. Nonnulli putant ideo dixiſſe Paulum id non expedire Hebræis, ne Præpoſiti videntes eorum in obediendo repugnantiam, non audeant eis præcipere, id quod vtilius ipſis eſſet.

32. Manifeſtum eſt Paulum, cùm ſcripſit hanc epiſtolam, in vinculis fuiſſe, vt notat Theophylactus in argumento illius, ideoq; illa verba, *vt à vinculis liberemur*, addidimus, ſic enim rectè explicatur vis particulæ cauſalis, quæ ſubſequitur, cùm tamen alioquin difficilis eſſet textus. Porrò Paulum in vinculis tunc fuiſſe indicat verbũ illud *reſtituar*, quod eſt nũm. 34.

33. *Amplius*, Græcè eſt περισσοτέρως, Latinè idem, quod magis.

34. Cùm reſtitui non dicatur niſi de eo, quod vi ablatum eſt, meritò hoc verbo denotari diximus liberationem Pauli à vinculis, in quibus tunc erat.

35. Illud, *in ſanguine teſtamenti*, non debet referri ad ſuſcitationem Chriſti quaſi in ſanguine teſtamenti ſuſcitatus fuerit, ſed ad illud, *paſtorem magnum*, non quod ſanguine teſtamenti; hoc eſt cuius in cruce effuſione, quaſi Teſtamentum nouum confirmatum eſt, vt in tractatu de ſacrificio Miſſæ dicemus, meruerit eſſe cuſtodem, & paſtorem: hanc enim dignitatem capitis, & paſtoris habuit, abſq; merito, ipſo beneficio Incarnationis, ſed quod mereatur à Deo paſsione ſua cuſtodire, hoc eſt liberare oues ſuas à malo: particula enim, *in*, inſtrumentariam cauſam denotat, & idem eſt, quod, *per*.

36. *Aptet*, Græcè eſt, καταρτίσαι, Latinè idem quod perficere, intelligit autem per perficere id quod ad Philip. 2. cum ait; *qui dat vobis velle, & perficere*, eſt autem perficere opere exequi id quod per gratiam Dei animo concepimus, nam & ad hoc requiri peculiarem gratiam, quam vocant conſequentem, probauimus 1. par. diſp. 88. cap. 10. Porro autem hoc loco, *perficere*, idem eſſe, quod opere exequi, id quod volumus, patet, quia ſtatim addidit Paulus, *vt faciatis eius voluntatem*.

37. Illud, *faciens in vobis*, explicuimus ita vt denotet operationẽ ſolius Dei, quę pertinet ad gratiam, quã Deus in nobis ſine nobis operatur, de qua diximus 1. par. in ea diſput. 88. cap. 6. hunc autem ſenſum maximè ſuadet modus ille loquendi, quo ſæpius vtitur Auguſtinus, & Concilium II. Arauſicanum, & hoc modo Paulus vtramq; gratiam comprehendit, & antecedentem, quæ eſt initium volendi, & ſubſequentem, quæ datur ad opus poſt voluntatem; mutauimus in hac periodo ordinem verborum, vt illud, *per Ieſum Chriſtum*, coniungeremus cum illo, *faciens vobis*, & ita magis perſpicuus eſſet ſenſus, neque coniungi debet cum illo, *quod placet coram ſe*.

Ii 3 38. Hoc

Digitized by Google

38. Hoc dicitur vt notant Chryſoſtomus & Theophylactus, quod Hebræi puſillo eſſent animo in tribulationibus, nam talium eſt non ferre ſermonem longum, cui expoſitioni, conſonat Syriaca verſio, quæ habet, *longanimes ſitis in ſermone conſolationis*; alij putant Paulum veniam petere, quod cum Hebræorum Apoſtolus non eſſet, ad eos ſcripſiſſet.

39. Quidam cum Chryſoſtomo putant per dimiſſum ſignificare Paulum, Timotheum dimiſſum fuiſſe ab Athenis, nam Actorum 17. ita dicitur. Hanc expoſitionem ſequuntur Chryſoſtomus & Theophylactus, & alij Græci, qui etiam ſenſum paraphraſis probant.

LAVS DEO.

Digitized by Google

QVIDAM, E SOCIETATE IESV, LECTORI.

CVM notũ ſit lucubrationes P. Gabrielis Vazquez adeò tritas manibus hominum, Bullam aduerſus Michaëlem Baium editã à Pio V. & Gregorio XIII. toties ſubnectere, quo vel oppoſitas reuincant opiniones, vel propriis concilient autoritatem, viſum eſt eam excuſam dare Hiſpanorum ſcholis, quam ſæpe iam Typographi ſparſerunt per Italiam. Nec ſcire fugiat Lector id quod iam pridem monuit P. Vazquez 1.2. diſp. 190. c. 18. huius Bullæ denuntiatorem fuiſſe Franciſcum Toletum Societatis noſtræ Theologum, & Romanæ Eccleſiæ Cardinalem, qui autoritate Pontificis Louanium miſſus eſt, vt commotos quibuſdã rumoribus Doctores, ad eiuſdem Bullæ veritatem redigeret, & diſcrepãtes reuocaret in concordiam Theologici nominis dignam. Sed illud accidit peroppor-

portunè P. Vazquez, tū ad intelligentiam Bullæ ſingulare, tum ad commendationem explicationum ſuarū admirabile, vt Michaëlis Baij opera, ex quibus ſegmenta iſta, & propoſitiones decerptæ ſunt, & quas nonnulli torquent iniquiſſimè, obtētæ priuatæ facultate legere licuerit, quo ex vniuerſo doctrinæ tenore, ac ductu, & præcedentium, ac conſequētium ſermone ad declarationem vocato, faciliùs pronūtiaret de Baij, & Pontificum ſenſu. Iudicarunt Theologi nōnulli ex his fragmentis propoſitionum per coniecturā ſolam, in nonnullis fuiſſe opinionibus Baium, de quibus ne vno quidem loco poteſt eſſe ſuſpectus, ac ideò expoſitiones induxerunt, à quibus diſſentirent multum, ſi huius Doctoris opera legiſſent. Meminerunt Bullæ huius Cardinalis Bellar. tom. 3. lib. 5. de iuſtificatione agens de merito c. 12. & 14. ac ſæpe alibi, P. Azor. tom. 1. li. 4. cap. 29. in fine agens de peccato originali. P. Suarez 1. p. lib. 2. de prædeſtinatione cap. 16. num. 27. & P. Vazquez locis annotandis ad Bullæ marginem, cui ſingula adiungentur loca; quibus ſparſim per varias diſputationes ab eodem autore aliquæ ex his propoſitionibus explanantur.

GRE-

Digitized by Google

GREGORIVS

EPISCOPVS SERVVS SERVORVM

Dei, ad perpetuam rei memoriam. Prouiſionis noſtræ debet prouenire ſubſidio, vt ea quæ à prædeceſſoribus noſtris emanarunt, ſuadente maximè fidei Catholicæ conſeruatione, vbicunque ipſis opus eſt producantur. Quare nos tenorem literarum fe: re: Pij Papæ V. prædeceſſoris noſtri, in eius regiſtro repertum, deſcribi, & præſentibus annotari fecimus, qui talis eſt. Pius Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei ad futuram rei memoriam. Ex omnibus afflictionibus, quas in hoc loco à Domino conſtituti, tam luctuoſo tempore ſuſtinemus, ille animum noſtrum præcipuè excruciat dolor, quod religio Chriſtiana, tantis iam pridem turbinibus agitata, nouis quotidie propoſitis opinionibus conflictetur, Chriſtique populus antiqui hoſtis ſuggeſtione diſſectus, in alios, atque alios errores paſſim, & promiſcuè deferatur. Quantum verò ad nos attinet, totis viribus conamur, vt illæ ſimul atque proſiliunt, penitus opprimantur: magno etenim mærore afficimur, quod plerique ſpectatæ alioqui probitatis, & doctrinę, in varias ſententias offenſionis, & periculi plenas, cum verbo, tum ſcriptis prorumpunt, deque eis, in ſcholis inuicem controuertuntur inuicem, cuiuſmodi ſunt ſequentes.

PRIMA. *Nec Angeli, nec primi hominis adhuc integri merita, rectè vocantur gratia.* 1.2. diſput. 214. cap. 13.

2\. *Sicut opus malum ex natura ſua eſt mortis æternæ meritorium; ſic bonum opus ex natura ſua; eſt vitæ æternæ meritorium.* 1.2. diſput. 214. cap. 13.

3\. *Et bonis Angelis, & primo homini ſi in ſtatu illo perſeue-* Ibidem.

raſſet.

raſſet vſque ad vltimum vitæ, felicitas eſſet merces, & non gratia.

Ibidem. 4. Vita æterna homini integro, & Angelo promiſſa fuit, intuitu bonorum operum, & bona opera ex lege naturæ ad illam conſequendam per ſe ſufficiunt.

5. In promiſſione facta primo homini, & Angelo, continetur naturalis iuſtitiæ conſtitutio, qua pro bonis operibus, ſine alio reſpectu vita æterna iuſtis promittitur.

6. Naturali lege conſtitutum fuit homini, vt ſi in obedientia perſeueraret, ad eam vitam pertranſiret, in qua mori non poſſet.

7. Primi hominis integri merita, fuerunt primæ creationis munera.

8. Sed iuxta modum loquendi Scripturæ, non rectè vocantur gratia, quo fit vt tantum merita, non & gratia debeant nuncupari.

1.2. diſput. 19. ca. 18. 9. In redemptis per gratiam Chriſti, nullum inueniri poteſt bonum meritum, quod non ſit gratis indigno collatum.

10. Dona conceſſa homini integro, & Angelo, forſitan non improbanda ratione poſſunt dici gratia, ſed quia ſecundum vſum Scripturæ, nomine gratiæ, tantum ea munera intelliguntur, quæ per Ieſum male merentibus, & indignis conferuntur, ideo neque merita, neque merces, quæ illis redditur, gratia dici debet.

11. Solutionem pœnæ temporalis, quæ peccato dimiſſo ſæpe remanet, & corporis reſurrectionem propriè non niſi meritis Chriſti adſcribendam eſſe.

1.2. diſput. 114. cap. 13. 12. Quod piè, & iuſtè in hac vita mortali vſque ad finem conuerſati, vitam conſequimur æternam, id non propriè gratiæ Dei, ſed ordinationi naturali, ſtatim initio creationis conſtitutæ, iuſto Dei iudicio deputandum eſt, neque in hac retributione bonorum, ad Chriſti meritum reſpicitur, ſed tantum ad primam inſtitutionem generis humani, in qua lege naturali inſtitutum eſt, vt iuſto Dei iudicio obedientiæ mandatorum vita æterna reddatur.

13. Pe-

Digitized by Google

13. Pelagij ſententia eſt, opus bonum citra gratiam adoptionis factum non eſt regni cœleſtis meritorium. 1. 2. diſput. 216. cap. 1.

14. Opera bona à filiis adoptionis facta non accipiunt rationem meriti, ex eo quod fiunt per ſpiritum adoptionis, inhabitantem corda filiorum Dei, ſed tantum ex eo quod ſunt conformia legi, quodq; per ea præſtatur obedientia legi. 1. 2. diſput. 216. cap. 1. & diſput. 214. ca. 13.

15. Opera bona iuſtorum non accipient in die iudicij extremi, ampliorem mercedem, quam iuſto Dei iudicio mererentur accipere. 1. 2. diſput. 215. cap. 4.

16. Dicit rationem meriti non conſiſtere in eo quod qui bene operatur habeat gratiam, & inhabitantem Spiritum ſanctum, ſed in eo ſolùm quod quis obedit diuinæ legi, quam ſententiam ſæpius repetit, & multis rationibus probat fere toto libro. 1. 2. diſput. 214. ca. 13.

17. In eodem libro ſæpius repetit, quod non eſt vera legis obedientia, quæ fit ſine charitate.

18. Dicit ſentire cum Pelagio, qui dicunt eſſe neceſſarium ad rationem meriti, vt homo per gratiam adoptionis ſublimetur ad ſtatum Deificum. 1. 2. diſput. 216. cap. 3.

19. Dicit opera catechumenorum, vt fidem & pœnitentiam, ante remiſſionem peccatorum factam, eſſe vitæ æternæ merita, quam vitam non conſequētur catechumeni: niſi prius præcedentium delictorum impedimenta tollantur. Ibidem

20. Videtur inſinuare, quod opera iuſtitiæ, & temperantiæ, quæ Chriſtus fecit, ex dignitate perſonæ operantis non traxerint maiorem valorem.

21. Nullum eſt peccatum ex natura ſua veniale, ſed omne peccatum meretur pœnam æternam.

22. Humanæ naturæ ſublimatio, & exaltatio, in conſortium diuinæ naturæ, debita fuit integritati primæ conditionis, & proinde naturalis dicenda eſt, & non ſupernaturalis.

23. Cum Pelagio ſentiunt, qui textum Apoſtoli ad Roman. 11. Gentes 1. 2. diſput. 190. cap. 18.

Digitized by Google

3. diſp. 191. cap. 4. Gentes quæ legem non habent, naturaliter, quæ legis ſunt faciunt, intelligunt de gentibus fidei gratiam non habentibus.

24. Abſurda eſt eorum ſententia, qui dicunt, hominem ab initio, dono quodam ſupernaturali, & gratuito, ſupra conditionem naturæ ſuæ fuiſſe exaltatum, vt fide, ſpe, & charitate Deum ſupernaturaliter coleret.

25. A vanis, & otioſis hominibus, ſecundum inſipientiam philoſophorum excogitata eſt ſententia, hominem ab initio ſic conſtitutum, vt per dona naturæ ſuperaddita, fuerit largitate conditoris ſublimatus, & in Dei filium adoptatus.

1. 2. diſput. 191. cap. 1. 26. Ad Pelagianiſmum reiicienda eſt illa ſententia, omnia opera infidelium ſunt peccata, & philoſophorum virtutes ſunt vitia.

27. Integritas primæ creationis, non fuit indebita humanæ naturæ exaltatio, ſed naturalis eius conditio, quam ſententiam repetit, & probat per plura capitula.

1. 2. diſput. 190. cap. 18. 28. Liberum arbitrium ſine gratia Dei adiutorio, non niſi ad peccandum valet.

1. 2. diſput. 190. ca. 18. 29. Pelagianus eſt error, dicere quod liberum arbitrium valet ad vllum peccatum vitandum.

1. 2. diſput. 190. cap. 18. 30. Non ſolùm fures hi ſunt, & latrones, qui Chriſtum viam, & oſtium veritatis, & vitæ negant, ſed & quicunque aliunde, quàm per Chriſtum, in viam iuſtitiæ, hoc eſt ad aliquam iuſtitiam conſcendi poſſe dicunt, aut tentationi vlli ſine gratia ipſius adiutorio, reſiſtere hominem poſſe, ſic vt in eam non incidat, aut ab ea ſuperetur.

Tomo 2. in 3. part. diſp. 152. cap. 1. 31. Charitas perfecta, & ſincera, quæ eſt ex corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta, tam in catechumenis, quàm in pœnitentibus, poteſt eſſe ſine remiſſione peccatorum.

3. par. diſp. 152. cap. 1. 32. Charitas illa, quæ eſt plenitudo legis, non eſt ſemper coniuncta cum remiſſione peccatorum.

1. 2. diſput. 190. cap. 18. 33. Catechumenus iuſtè, rectè, & ſanctè viuit, & mandata Dei obſer-

Digitized by Google

obſeruat, ac legem implet per charitatem; ante obtentam remiſſionem peccatorum, quæ in baptiſmi lauacro demum percipitur. & tomo 2. in 3. part. diſp. 152. cap. 1. & 1. 2. q. 113. in notatio-nib. art. 7.

34. Diſtinctio illa duplicis amoris, naturalis videlicet, quo Deus amatur, vt autor naturæ, & gratuiti, quo Deus amatur, vt beatificator eſt, vana eſt, & commentitia, & ad illudendum ſacris literis, & plurimis veterum teſtimoniis excogitata. 1. 2. diſp. 195. cap. 4.

35. Omne quod agit peccator, vel ſeruus peccati, peccatum eſt, & amor naturalis, qui ex viribus naturæ exoritur, & ex ſola Philoſophia per elationem præſumptionis humanæ cum iniuria crucis Chriſti defenditur à nonnullis Doctoribus.

36. Cum Pelagio ſentit qui boni aliquid naturalis, hoc eſt, quod ex naturæ ſolis viribus ortum ducit, agnoſcit. 1. 2. diſp. 190. cap. 18.

37. Omnis amor creaturæ rationalis, aut vitioſa eſt cupiditas, qua mundus diligitur, quæ à Ioanne prohibetur, aut laudabilis illa charitas, qua per Spiritum S. in corde diffuſa Deus amatur. 1. 2. diſp. 192. cap. 8. & 190. cap. 18.

38. Quod voluntariè fit, etiam ſi in neceſſitate fiat, liberè tamen fit.

39. In omnibus ſuis actibus peccator ſeruit dominanti cupiditati.

40. Is libertatis modus, qui eſt à neceſſitate, ſub libertatis nomine non reperitur in ſcripturis, ſed ſolum nomen libertatis à peccato.

41. Iuſtitia, qua iuſtificatur per fidem impius, conſiſtit formaliter in obedientia mandatorum, quæ eſt operum iuſtitia, non autem in gratia aliqua animæ infuſa, qua adoptatur homo in filium Dei, & ſecundum interiorem hominem renouatur, ac diuinæ naturæ conſors efficitur, vt ſic per Spiritum ſanctum renouatus deinceps bene viuere, & Dei mandatis obedire poſſit.

42. In omnibus pœnitentibus ante ſacramentum abſolutionis, etiam in catechumenis ante Baptiſmum eſt vera iuſtificatio, ſeparata tamen à remiſſione peccatorum. 1. 2. diſp. 190. ca. 18. & tom. 2. in 3. part.

diſp.151. cap.1. & 1.2.q.113. in notationib. art.7.

43. *Operibus pleriſque, quæ à fidelibus fiunt vt mandatis Dei pareant, eiuſmodi ſunt obedire parentibus, depoſitum reddere, ab homicidio, à furto, à fornicatione abſtinere, iuſtificantur quidem homines, quia ſunt legis obedientia, & vera legis iuſtitia, non tamen iis obtinent incrementa virtutum.*

Tom.3.in 3.part. diſp.221. cap.4.

44. *Sacrificium Miſſæ non alia ratione eſt ſacrificium, quàm generali illa qua omne opus, quod fit vt ſancta ſocietate Deo homo inhæreat.*

45. *Ad rationem, & diffinitionẽ peccati non pertinet voluntarium, nec diffinitionis quæſtio eſt, ſed cauſæ, & originis, vtrum omne peccatum debeat eſſe voluntarium, vtrum peccatum originis verè habeat rationem peccati ſine vlla ratione, aut reſpectu ad voluntatem, à qua originem habuit.*

46. *Peccatum originis eſt habituali paruuli voluntate voluntarium, & habitualiter dominatur paruulo, eo quod non gerit contrarium voluntatis arbitrium.*

47. *Voluntatis arbitrio, & ex habituali voluntate dominante fit, vt paruulus diſcedens ſine regenerationis ſacramento quando vſum rationis conſequuturus erat, actualiter Deum odio habeat, Deum blaſphemet, & legi Dei repugnet.*

48. *Praua deſideria, quibus ratio non conſentit, & quæ homo inuitus patitur, ſunt prohibita præcepto: non concupiſces.*

49. *Concupiſcentia, ſiue lex membrorum, & praua eius deſideria, quæ inuiti ſentiunt homines, ſunt vera legis inobedientia.*

50. *Omne ſcelus eius eſt conditionis, vt ſecum autorem, & omnes poſteros eo modo inficere poſſit, quo infecit prima tranſgreſſio.*

51. *Quantum eſt ex vi tranſgreſſionis, tantum meritorum malorum à generante contrahunt, qui cum minoribus naſcuntur vitiis, quàm qui cum maioribus.*

52. *Diffinitiua hac ſententia, Deum homini nihil impoſſibile præcepiſſe, falsò tribuitur Auguſtino, cum Pelagij ſit, Deus non potuiſſet ab initio talem creare hominem, qualis nunc naſcitur.*

53. In

Digitized by Google

53. In peccato duo ſunt, actus, & reatus, tranſeunte autem actu, nihil manet niſi reatus, ſiue obligatio ad pœnam. Vnde in ſacramento Baptiſmi, aut ſacerdotis abſolutione, propriè reatus peccati duntaxat tollitur, & miniſterium ſacerdotum ſolum liberat à reatu. Tomo 4. in 3. part. in quaeſt. 84. art. 3.

54. Peccator pœnitens non viuificatur miniſterio ſacerdotis abſoluentis, ſed à ſolo Deo, qui pœnitentiam ſuggerens, & inſpirans viuificat eum, & reſuſcitat: miniſterio autem ſacerdotis ſolus reatus tollitur. Tomo 4. in 3. part. in quaeſt. 84. art. 3.

55. Quando per eleemoſynas vel aliqua pœnitentiæ opera Deo ſatisfacimus pro pœnis temporalibus, non dignum pretium Deo pro peccatis noſtris offerimus (ſicut quidam errantes autumant.) Nam alioqui eſſemus ſaltem aliqua ex parte Redemptores: ſed aliquid facimus, cuius intuitu Chriſti ſatisfactio nobis applicatur, & communicatur.

56. Per paſſiones Sanctorum in indulgentiis communicatas non propriè redimuntur noſtra delicta, ſed per communionem charitatis nobis eorũ paſſiones impartiuntur, vt digni ſimus, qui pretio ſanguinis Chriſti à pœnis pro peccatis debitis liberemur.

57. Celebris illa Doctorum diſtinctio, diuinæ legis mandata bifariam impleri, altero modo quantum ad præceptorum operum ſubſtantiam, tantum, altero quantum ad certum quendam modum, ſcilicet ſecundum quem valent operantem perducere ad regnum æternum, hoc eſt, ad modum meritorum, commentitia eſt, & explodenda.

58. Illa quoq; diſtinctio qua opus dicitur bifariam bonum, vel quia ex obiecto, & omnibus circunſtantiis rectum eſt, & bonum, quod moraliter bonum appellari conſueuit, vel quia eſt meritorium regni æterni, eo quòd fit à viuo Chriſti membro per ſpiritum charitatis, reiicienda putatur. t. 2. diſp. 190. ca. 18.

59. Similiter, & illa diſtinctio duplicis iuſtitiæ, alterius quæ fit per ſpiritum charitatis inhabitantem, alterius quæ fit ex in-

ſpira-

Digitized by Google

ſpiratione quidem ſpiritus ſancti cor ad pœnitentiam excitantis, ſed nondum cor inhabitantis; & in eo charitatem diffundentis, qua diuinæ legis iuſtificatio impleatur, vt odioſiſſima, & pertinaciſſima reijcitur.

Ibidem. 60. Denique & illa diſtinctio duplicis viuificationis, alterius qua viuificatur peccator, dum ei pœnitentia, & vitæ nouæ æternæ propoſitum, & inchoatio per Dei gratiam inſpiratur, alterius qua viuificatur, qui verè iuſtificatur, & palmes viuus in vite Chriſto efficitur, commentitia iudicatur, & ſcripturis minimè congruens.

1.2. diſp. 190. cap. 18. 61. Non niſi Pelagiano errore admitti poteſt vſus aliquis liberi arbitrij bonus, ſiue non malus: & gratia Chriſti iniuriam facit, qui ita ſentit, & docet.

Ibidem. 62. Sola violentia repugnat libertati hominis naturali.

63. Homo peccat etiam damnabiliter in eo quod neceſſariò facit.

64. Infidelitas purè negatiua, in his, in quibus Chriſtus non eſt prædicatus, peccatum eſt.

65. Iuſtificatio impij fit formaliter per obedientiam legis, non autem per occultam communicationem, & inſpirationem gratiæ, quæ per eam iuſtificatos faciat implere legem.

1.2. diſp. 190. cap. 18. 66. Homo exiſtens in peccato mortali, ſiue in reatu æternæ damnationis, poteſt habere veram charitatem: & charitas etiam perfecta poteſt conſiſtere cum reatu æternæ damnationis.

Tom. 4. in 3. part. in queſt. 84. art. 5. 67. Per contritionem, & cum charitate perfecta, & cum voto ſuſcipiendi ſacramentum coniunctam non remittitur crimen extra caſum neceſſitatis, aut martyrij, ſine actuali ſuſceptione ſacramenti.

68. Omnes omnino iuſtorum afflictiones ſunt vltiones peccatorum ipſorum, vnde Iob, & Martyres, quæ paſſi ſunt, propter ſua peccata paſſi ſunt.

69. Nemo præter Chriſtum eſt abſque peccato originali. Hinc

Beata

Digitized by Google

Beata Virgo mortua eſt propter peccatum ex Adam contractum, omnesq; eius afflictiones in hac vita, ſicut & aliorum iuſtorum, fuerunt vltiones peccati actualis, vel originalis.

70. *Concupiſcentia in renatis lapſis in peccatum mortale, in quibus iam dominatur, peccatum eſt, ſicut & alij habitus praui.*

71. *Motus praui concupiſcentiæ ſunt pro ſtatu hominis vitiati, prohibiti peccato: non concupiſces. Vnde homo eos ſentiens, & non conſentiens, tranſgreditur præceptum, non concupiſces, quamuis tranſgreſſio in peccatum non imputetur.*

72. *Quandiu aliquid concupiſcentiæ carnalis in diligente eſt, non facit præceptum, diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.*

73. *Satisfactiones laborioſæ iuſtificatorum non valent expiare de condigno pœnam temporalem reſtantem poſt culpam condonatam.* Tom. 4. in 3. part. in quæſt. 94. art. 1.

74. *Immortalitas primi hominis non erat gratiæ beneficium, ſed naturalis conditio.*

75. *Falſa eſt Doctorum ſententia primum hominem potuiſſe à Deo creari, & inſtitui ſine iuſtitia naturali.* 1.2 diſt. 19. ca. 18.

Quas quidem ſententias ſtricto coram nobis examine ponderatas, quanquam nonnullæ aliquo pacto ſuſtineri poſſent, in rigore tamen, & proprio verborum ſenſu, ab aſſertoribus intento, hereticas, erroneas, ſuſpectas, temerarias, ſcandaloſas, & in pias aures offenſionem immittentes reſpectiuè, & quæcunq; ſuper iis verbo, ſcriptoque emiſſa, præſentium autoritate damnamus, circumſcribimus, & abolemus; deq; eiſdem, & ſimilibus poſthac quoquo pacto loquendi, ſcribendi, & diſputandi facultatem quibuſcunq; interdicimus. Qui ſecus fecerint, ipſos omnibus dignitatibus, gradibus, honoribus, beneficiis, & officiis perpetuò priuamus, ac etiam inhabiles ad quæcunq; decernimus: vinculo quoq; anathe-

Digitized by Google

matis eo ipſo innodamus: à quo nullus Rom. Pont. inferior valeat ipſos (excepto mortis articulo) liberare. Cæterum vt iam commoti his diebus tumultus, & contracta odia facilius comprimi poſsint, ſimulq́; animarum ſaluti plenius conſulatur, dilecto filio noſtro Antonio tituli S. Bartholomæi in inſula presbytero Cardinali Grauellano nuncupato per Apoſtolica ſcripta mandamus, vt ipſe quid ad propriam dictarum ſententiarum, & ſcripturarum abolitionem, quid ad arcenda huiuſmodi proloquia, & diſputationes, quid deniq; ad vnionem, & pacem cum communi omnium Eccleſiæ catholicæ ſatisfactione componendum facto opus ſit, inprimis diligenter expendat. Deniq; in iis omnibus, quæ pro communi ſalute, tranquillitate, & honore optima iudicauerit, ſalua ſemper Eccleſiæ poteſtate, & perpetua vnitate, etiam per alium ſeu alios fide, doctrina, & religione præſtantes opus exequatur, faciatq́; quicquid decreuerit inuiolatè ab omnibus obſeruari, contradictores quoslibet per cenſuras, & pœnas poſitas, cæteraq́; iuris, & facti remedia opportuna, appellatione poſtpoſita compeſcendo, inuocato & ad hoc ſi opus fuerit auxilio brachij ſæcularis. Non obſtantibus, quod forſitan aliquibus ab Apoſtolica ſit ſede indultum, quod interdici, ſuſpendi, vel excommunicari non poſsint per literas Apoſtolicas, non facientes plenam, & expreſſam, ac de verbo ad verbum de indulto huiuſmodi mentionem, & quibuslibet aliis priuilegiis, exemptionibus, indulgentiis, & literis Apoſtolicis ſpecialibus, vel generalibus quorumcunque tenorum exiſtant, per quæ præſentibus non expreſſa, vel totaliter non inſerta effectus præſentium impediri valeat quomodolibet, vel differri, & de quibus, quorumq́; totis tenoribus de verbo ad verbum habenda ſit in noſtris

literis

literis mentio ſpecialis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ damnationis, circumſcriptionis, abolitionis, interdicti, decreti, mandati, priuationis, & innodationis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri, & Pauli Apoſtolorum eius ſe nouerit incurſurum. Datum Romæ apud ſanctum Petrum. Anno Incarnationis Dominicæ milleſimo quingenteſimo ſexageſimo ſeptimo, Calend. Octobris, Pontificatus noſtri anno ſecundo. Cæterum volumus, vt earundem literarum tenori ſic inſerto illa ipſa omnino fides adhibeatur vbicunque, & quandocunque, ſiue in iudicio, ſiue alibi ille fuerit exhibitus, vel oſtenſus, ſicut illius originalibus literis prædictis adhiberetur, ſi ipſæ exhiberentur, vel oſtenderentur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ voluntatis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri, & Pauli Apoſtolorum eius ſe nouerit incurſurum. Datum Romæ apud ſanctum Petrum. Anno Incarnationis Dominicæ milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo nono: quarto Calend. Februarij, Pontificatus noſtri anno octauo.

INDEX LOCORVM DIVI PAVLI, QVÆ IN SEX VOLVMINIBVS THEOLOGIÆ SCHOLASTICÆ HVCVSQVE EXCVSIS HABENTVR, ET IN HOC opere iterum explicantur.

Ex Epiſtola ad Romanos.

CAPVT I.

INVISIBILIA *enim ipſius à creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, diſput.* 21. *num.* 6. 1. *part.*

Quia cum cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt. 1. *par. diſp.* 1. *nu.* 17. & 3. *part. diſp.* 94. *num.* 2.

Qui prædeſtinatus eſt Filius Dei 1. *p. diſp.* 18. *num.* 6.

Euangelium virtus Dei eſt ad ſalutem omni credenti. 1. 2. *diſp.* 210. *num.* 8.

Qui factus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem, qui prædeſtinatus eſt Filius Dei in virtute, ſecundum ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri, diſput. 90. *nu.* 4. 3. *part.*

Propter quod tradidit eos Deus, &c. 1. 2. *diſp.* 14. *nu.* 12.

CAPVT II.

Et circunciſio cordis in ſpiritu non litera 3. *part. tom.* 2. *diſput.* 163. *num.* 10.

An diuitias bonitatis eius contemnis? 1. *part. diſp.* 95. *nu.* 39.

Qui reddet vnicuique ſecundum opera ſua. 1. *p. diſp.* 86. *nu.* 17. & 1. 2. *diſp.* 215. *nu.* 27.

Non

Digitized by Google

Non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum, diſp. 86. n. 2. & 3. 1. p. & 1. 2. d. 223. n. 72. & 76.

Factores autem legis iuſti ſunt apud Deum: 1. p. tom. 2. d. 227. n. 14.

Qui ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt. 1. 2. d. 158. n. 7.

Gentes, quæ legem non habent, naturaliter, quæ legis ſunt faciunt, ibidem, d. 190. n. 142.

Ipſi ſibi ſunt lex, oſtendunt enim opus legis. 1. 2. d. 77. n. 2.

CAPVT III.

Quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ, 3 par. diſp. 77. num. 25. & 1. par. d. 65. num. 50.

Vbi eſt ergo gloriatio tua? 1. 2. d. 183. num. 7. & ſeq. & d. 203. num. 18.

Arbitramur enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis 1. 2. d. 210. n. 58. & 1. p. d. 89. n. 73. & d. 91. n. 113.

Scimus autem quoniam quæcunque lex. 1. p. d. 231. n. 9.

Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei. 3. p. d. 115. n. 14.

CAPVT IV.

Signum accepit circumciſionis ſignaculum iuſtitiæ ſuæ. in annot. art. 3. q 61. n. 43. 3. p.

Credidit Abraham Deo & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam, ibidem. d. 131. n. 40. & 1. 2. diſp. 209. n. 12. & d. 210. n. 77.

Et reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, ibidem, d. 133. n. 32. & 52. & 1. 2. d. 182. n. 15.

Non enim per legem promiſſio Abrahæ, aut ſemini eius. 1. 2. diſp. 189. nu. 17. & 3. p. d. 23. n. 10. & d. 88. num. 14.

Per legem enim cognitio peccati. 1. 2. d. 97. n. 11. & 12.

CAPVT V.

Sed non ſicut delictũ, ita & donum, ſi enim vnius delicto, &c. 3. part. diſp. 5. num. 10. & 1. 2. diſp. 202. num. 6.

In quo omnes peccauerunt. 3. p. d. 115. n. 15. & d. 149. n. 14.

Sicut per vnius delictum, &c. ita per vnius iuſtitiam. 1. p. d. 85. n. 50.

Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. 1. 2. diſput. 90. num. 12. & 13.

Sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, &c. 1. 2. d. 130. n. 14. & ſeq.

Per vnum hominem peccatum introiuit in mundum. 1. 2. d. 133. n. 8.

CAPVT VI.

Gratia Dei vita æterna, d. 41. num. 2. 1. part.

Non enim eſtis ſub lege ſed ſub gratia. 1. 2. d 166 n. 19.

An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. 3. p. d. 133. n. 46.

Conſepulti enim ſumus cum illo per

Baptiſmum in mortem, vt quomodo Chriſtus reſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. 3.p. diſp.156. num.33.

CAPVT VII.

Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum. 1.2. quæſt. 98. art.1.num.1.& ſeq.
Nam quæ ſub viro eſt mulier viuente viro alligata eſt legi.1.2.d.180. n.39.& ſeq.
Iam non operor ego illud, ſed quod habitat in me peccatum, ibidem, d.85.n.37.& 1.p.d.88.n.36.& d.106.n.11.
Non in vetuſtate literæ, ſed in nouitate ſpiritus, ibidem, d.189.n.15.
Quid ergo dicemus? lex peccatum eſt? abſit, ibidem, d.189.n.24.& ſeq.& 1.p.d 91.n.114.
Velle adiacet mihi, perficere autem non inuenio, ibidem, diſput.212. num.14.
Video aliam legem in membris meis, &c. 1.2.d.90.num.9.

CAPVT VIII.

Spes quæ videtur, non eſt ſpes, nam quod videt quis, quid ſperat? 1.p. d.84.n.1.& 3.p.d.43.n.1.
Spiritus poſtulat pro nobis. 1.p.d.83. n.4.& 13.d.110.n.5.
Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, ibidem, diſput.93. num.8.
Quos præſciuit, & prædeſtinauit etc. ibidem, diſp.91.n.14.& 3.p.d.10. num.20.
Quis accuſabit aduerſus electos Dei? d.89.n.44.1.p.
Quis nos ſeparabit à charitate Dei? ibidem, d.90.n.7.& 1.2.d.200. num.64.
Accepiſtis ſpiritum filiorum in quo clamamus Abba Pater. 1.p.d.110. nu.5.& 1.2.d.200.n.61.& 3.p. d.80.n.68.& d.88.n.12.
Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. 1.p.d.146.n.10.
Corpus quidem per peccatū mortuum eſt. 1.2.d.134.n.2.
Exiſtimo enim quod non ſunt condignæ paſſiones huius temporis. 1.2. diſp.214.nu.80.& ſeq.& d.215. n.16.
Qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. 3.p. d.89.n 55.
Quos præſciuit, hos & vocauit, quos vocauit &c. 3.p.d 93. n.1.
Reliquiæ per gratiā ſaluæ factæ ſunt. 3.p. d.23. n.43.
Scimus enim quod lex ſpiritualis eſt, ego, &c.3.p.d 1.n.6.

CAPVT IX.

Voluntati autem eius quis reſiſtit. 3. p.d.1.n.13.& 1 p.d.89.n.126.& d.91.n.132.
Ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia, Deus benedictus in ſæcula. 3.p.d.15.n.72.
Qui ſunt Iſraëlitæ, quorum eſt adoptio filiorum. 3.p.d.88.n.11.

Sicut

Sicut ſcriptum eſt, Iacob dilexi, Eſau odio habui. 3.p.d.162.n.6.& 1.p. d.95.n.42.
Non enim omnes, qui ex Iſraël, iſſunt Iſraëlitæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij, &c. 3.p.d.162. n.4.& 6.
Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis. 1.p. d.101.n.17. & ſeq.
Cum nondum nati fuiſſent. 1.p.d 89. num.43.
Antequam quicquam boni aut mali egiſſent, vt ſecundum electionem propoſitum Dei maneret, &c. 1.p. d.89 n.112. & ſeq.
Miſerebor cuius miſereor. 1.p. d.91. n.122.
Non eſt volentis, neq; currentis, &c. 1.p.d.88.n.15.32.& 43.& d.98. n.13.& 1.2.d.85.n.33.
Dicit enim ſcriptura Pharaoni, &c. 1.p.d.95.n.4.& 38.
Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. 1.p.d.95.n.23.40.56.& d.98 n.12.
Dicis itaque mihi quid adhuc quæritur, &c. d.91.n.104.& 105.1.p.
An non habet poteſtatem figulus luti. d.95.n.41.1.p.

CAPVT X.

Non eſt diſtinctio Iudæi, & Græci, etc. quomodo inuocabunt in quem non crediderunt, etc. equidem in omnem terram exiuit ſonus eorũ. 1.p. diſp.97.n.3. & 1.2.diſp.120. num.11.
Inuentus ſum à non quærentibus me, palam apparui, &c. 1.par.diſp.2. num.30.
Dico ergo, nunquid ſic offenderunt? ibid. d.132.n.19.
Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo. 1.2. diſput.189. num. 135.
Corde creditur ad iuſtitiam, &c. 3.p. diſp. 131. num. 40. & diſp. 144. num.9.
Sed dico, nunquid non audierunt, etc. 1.2.d.120.n.11.
Et hoc eſt verbum fidei, quod prædicatur vobis, ibidem, diſput. 129. num.60.
Quicunque inuocauerit nomen Dei ſaluus erit, ibidem, diſputat.100. num.107.

CAPVT XI.

Concluſit Deus omnia in incredulitatem, vt omnium miſereatur. 3.p. d.17.n.97.
Sine pœnitentia ſunt dona Dei. 1.2.d. 208.n.20.
Quoniam ex ipſo, & in ipſo, & per ipſum ſunt omnia. 1.part.d.177. num.10.
Non repulit Dominus plebem ſuam, quam præſciuit, ibidem, diſp.95. num.22.
Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt, ibidem, diſput.89. num. 3.1. & 114. & diſput. 94. num.115.
O altitudo diuitiarum, etc. quis prior dedit

Digitized by Google

dedit illi, & c. ſi autem gratia, iam non ex operibus. diſp. 89. n. 3. & d. 91. n. 118. 1. p.

Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia, ibidem, diſp. 49. n. 2. & d. 52. num. 6.

Quis prior dedit illi, & retribuetur ei? ex ipſo enim, per ipſum, & in ipſo ſunt omnia, ibidem, diſp. 85. num. 20.

Ex ipſo, per ipſum, & in ipſo ſunt omnia, ibidem, d. 3. n. 9.

CAPVT XIII.

Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. 1. 2. diſput. 152. num. 20.

Non adulterabis, non occides, ibid. diſp. 180. num. 19.

CAPVT XIV.

Domino ſuo ſtat, aut cadit. 1. p. d. 229. num. 12.

Scio, & confido in Chriſto Ieſu, quia nihil commune per ipſum. 1. 2. d. 59. n. 7.

Omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt. 1. 2. d. 191. n. 15.

CAPVT XV.

Quæcunque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. 1. p. d. 24. num. 15.

CAPVT XVI.

Secundum reuelationẽ myſterij temporibus æternis taciti. 1. p. d. 33. num. 3.

Ex Epiſtola ad Galatas.

CAPVT II.

Qui videbantur eſſe aliquid. 3. part. d. 123. n. 20.

Cum autem veniſſet Cephas Antiochiã in faciem ei reſtiti. 1. 2. d. 182. n. 45. & ſeq.

CAPVT III.

Qui fecerit ea viuet in illis. 1. p. d. 16. num. 15.

Quicunque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt, ibidem. diſput. 92. num. 124. 1. 2. diſp. 212. num. 11.

Ordinata per Angelos, ibidem. diſp. 185. n. 3. & 4.

Omnes qui ſub lege ſunt, ſub maledicto ſunt. 1. 2. d. 166. n. 9.

At vbi venit fides, iam non ſumus ſub pædagogo, ibidem. diſp. 180. n. 29. & 33.

Chriſtus nos redemit de maledicto legis, ibidem. diſp. 19. n. 281. & 3. p. d. 2. n. 7.

Lex autem non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea, viuet in illis, ibidem. num. 23.

Non dixit & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno. & ſemini tuo qui eſt Chriſtus. 3. p. d. 162. num. 3.

Data eſt lex per Angelos in manu mediatoris. 3. part. diſputat. 83. num. 4.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT IV.

At vbi venit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum. 3.part.d.24.n.39.

Quanto tempore hæres paruulus eſt nihil differt à ſeruo, cùm ſit Dominus eius, ibid. d.88.n.15. & ſeq.

Iis qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis, ibidem, d.97.n.13.

Sub elementis mundi huius eramus ſeruientes, ibidem, d.129.n.46.

Miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem Abba Pater. 1.p.d.110.n.9.

Factus ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret. 1.p.d.91.n.35.

Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla & vnum de libera, ibidem, d.56.n.8.

Quæ ſunt per allegoriam dicta, hæc enim, &c. ibidem.

Sed quomodo tunc is, qui ſecundum carnem natus fuerat, &c. ibidem.

Illa autem quæ ſurſum eſt, Hieruſalem libera eſt, &c. ibidem.

CAPVT V.

Neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura. 1.par.d.172.n.1. & 1.2.d.210. num.39.

Manifeſta ſunt opera carnis. 1.2.diſp. 97.n.15.

Si ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. 1.2.d.166.n.32. & ſeq.

Si circumcidamini Chriſtus vobis nihil proderit. d.180.n.5.

Teſtificor autem rurſus omni homini circumcidenti ſe, ibidem, & 3.p. d.155.n.103.

Viuo ego, iam non ego, etc. 1.2.d.214. num.47.

Semper charitate ſeruite inuicem. 3.p. d.93.n.8.

CAPVT VI.

Ergo dum tẽpus habemus operemur bonum. 1.p.d.230.n.3.

CAPVT I.

Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit, &c. 3.p.d.114.n.19. & ſeq.

Ex Epiſtola ad Epheſios.

CAPVT I.

Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali. 1.p.d.94.n.9. & 11. & 3.par.d.77.n.4. & d.10. n.18. & 28.

Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti. 1.par. d.89.n.2.4.44.64.111.112. & d.91.n.34.d.94.n.8. & ſeq. & d.177.n.1.

Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum Dei per Ieſum Chriſtum in ipſum, ibidem, d.94.n.12. & 3. p.d.13.n.85.

Secundum propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundum conſilium volũtatis ſuæ, ibi. d.78.n.12. & d. 81.n.1. & d.94.n.5. & d.102.n.1.

In quo etiam nos ſorte vocati ſumus, ibid.d.94.n.15. & 28.

Et ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam. 3.par.diſp.48.n.1.12.13.& 14.

In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius. ibid. d.36.n.26.

Propoſuit inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cœlis, & quæ in terra ſunt, ibid. d.49.n.2.

CAPVT II.

Propter nimiam charitatem ſuam qua dilexit eos. 3.p.d.11.n.2.

Et vos cum eſſetis mortui, delictis & peccatis veſtris. ibid. d.1.n.6.

Eramus, & nos filij iræ. ibid. d.149.n.14. *legem mandatorum decretis euacuans.* 1.2.d.180.n.6.

CAPVT III.

Vt innoteſcat principatibus, & poteſtatibus in cœleſtibus per Eccleſiam multiformis, &c. 1.part.d.57.n.16. & d.49.n.2.

Ex quo omnis paternitas in cœlo, & in terra. ibid. d.22. n.3.10.11.22.

Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, etc. ibidem. d.55.n.11. & 1.2, d.210.n.45. & ſeq.

Apparuit Angelis, d.215.n.2.

Myſterij abſconditi à ſeculis, ibidem, n.3.4.

Vt innoteſceret principatibus. n.3.7.8. & d.217.n.2.

CAPVT IV.

Et nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei in quo ſignati eſtis in diem redemptionis. 3.part. d.112.num.25.

Soliciti ſeruare vnitatem in vinculo pacis, vnum corpus, & vnus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ. 3.part. d.146.n.11. & 10.

Vnus Deus, vna fides, vnum baptiſma, ibid. d.146.n.1. & 2.9. & 11.

Vnicuique noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti. 1.p.d.47.n.2.

Dedit quoſdam quidem Apoſtolos, ibid. d.1.n.3. & d.47.n.2.

CAPVT V.

Surge qui dormis & exurge à mortuis. 1.p.d.88.n.38. & 1.2.d.185.n.38. & 50.

Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia, ibid. d.215. n.2. & 3. p.d.128.n.2. & quæſt.61.in art.3.n.41. & d.12.n.6.

Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, ibidem. diſp.129.num.2. & 52. & diſp.140.n.6. & d.156.num.36.

Tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam, ibidem. diſp.83.num.31.

CAPVT VI.

Serui obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore. 1.2.diſp.152.num.52.

Et gladium ſpiritus, quod eſt Verbum Dei. 1.p.d.241.n.34.

Non eſt colluctatio, &c. vſque ad mundi Rectores, ibid. d.245.n.8.

Digitized by Google

CAPVT XV.

Qui fecit vtraque vnum. 1.part. diſput.183.num.1.

Ex Epiſtola ad Philippenſes.

CAPVT I.

Quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolum vt in eum credatis, ſed etiam vt pro illo patiamini. 3.p. diſp.77.num.8.

CAPVT II.

Humiliauit ſemetipſum, factus obediens, vſque ad mortem. 3.p.d.14. n.24.& d.75.n.20.

Formam ſerui accipiens, d.80. n.50. 3.part.

Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen. 3.par.d.79. num.9. & 10. & 1.par.diſp.89. num. 107.

In nomine Ieſu omne genu flectatur. 3.p. d.108. n.107. & d.93. n.61. & 1.p.d.22. n.20.

Omnes quærunt quæ ſua ſunt, non quæ Ieſu Chriſti, ibidem. diſp.117. num.93.

Super hoc nomen, quod nominatur ſiue in hoc ſæculo, ſiue in futuro. 1.part.diſp.22. num.20.

CAPVT III.

Vt inueniar in illo non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illã, quæ ex fide. 1.2.d.189.n.19.

Secundum iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela. 1.2.diſp. eadem, num.20.

Ex Epiſtola ad Coloſſenſes.

CAPVT I.

Qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, & eripuit de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ. 1.2.diſp.204.num.30. & 31. & 1.part.diſp.150. num.15. & 3. p.d.1. n.2.

Qui eſt imago Dei inuiſibilis. 1.part. d.145. n.4. & d.185.n.1.

Omnia per ipſum creata ſunt. ibidem. d.146. n.27.

Pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt. 3.p. d.111. n.6.

Quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa, ibidem. d.10.n.15. & 25.

Per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem eius, etc. d.36. n.28. 3.p.

Quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipſum, ibidem, diſp.45.num.1. & diſp.49. num.3. & 18.

CAPVT II.

Delens, quod aduerſus nos erat chirographum, &c. 3.part.diſp.77. nu 29. & diſp.111. num.6. & 1.2. diſp.18.num.6.

Quia in ipſo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, ibidem. d.48.n.14.15.& 16.

Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei feſti, ibid. d.112.n.19.

Quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ in ſuperſtitione, & humilitate, ibid.n.20.

Circumciſi enim eſtis circumciſione non manu facta in expoliatione corporis carnis, ſed circumciſione Chriſti, conſepulti ei in Baptiſmo 3.p.d.156.n.33. & in art.1.quæſt. 70.n.17.

Ex Epiſt. 1. ad Theſſalonicenſes.

Caput IV.

Hæc eſt enim voluntas Dei ſanctificatio veſtra. 1.p.d.83.n.7.

Ex Epiſtola ad Hebræos.

Caput I.

Et cum iterum introduxit primogenitum in orbem terrarum, inquit, & adorent eum omnes Angeli eius. 1.p.d.233.n.3.& 12.

Nonne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus? ibidem, d.144.n.4.14.15 & diſp.178.n.1.10.& d.214. num.9.

Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, ibidem, diſp. 122.n.2. & d.109.n.14. & diſp. 145.n.4.

Portans omnia verbo virtutis ſuæ. 1. p.d.141.n.33.

Ad quem autem Angelorum dixit? ſede à dextris meis. 1.part.d.144. num.4.

Hic autem vnam pro nobis offerens hoſtiam in ſempiternum ſedet in dextera Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. 3.p.d.79.n.1. & d.82.n.32.

Caput II.

Quia ergo pueri communicauerunt carni, & ſanguini, d.36.n.31.

Decebat enim eum, per quem omnia, & propter quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, 3. p.d.49.n.13.29.& 30.

Qui ſanctificat, & ſanctificantur, ex vno omnes. 3.p d.49.n.14.15.16. 17. & ſeq.

Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem. 3.p.d.49.n.3.30.& 31.

Decebat enim eum autorem ſalutis eorum per paſſionem conſummari. 3. p.d.19.n.7.& d.75.n.20.

Vt per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium. 3.part. d.133.n.45.

Cui dixit aliquando Angelorum? filius meus es tu, hodie ego genui te. 1.2.d.178.n.6.

Si enim, qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus. 1.2.d.185. n.45

Digitized by Google

CAPVT IV.

Etenim, & nobis nunciatum eſt, ſicut & illis. 1. part. diſp. 16. nu. 10.

Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam requiem, & ij quibus prioribus annunciatũ eſt, &c. vſque ad Sabbathiſmum populo. 1. part. diſp. 16. nu. 10.

Omnia ſunt aperta oculis eius, & nulla creatura eſt coram eo inuiſibilis. 1. p. diſp. 59. nu. 14.

CAPVT V.

Exauditus eſt pro ſua reuerentia. 3. part. diſp. 5. nu. 16.

Et quidem cum eſſet filius Dei, didicit ex iis, quæ paſſus eſt, obedientiam, ibid. d. 55. nu. 7.

Qui in diebus carnis ſuæ preces ſupplicationesq; ad Deum, &c. ibid. d. 81. nu. 13. & diſp. 84. num. 13. & diſp. 112. nu. 16.

Neq; quiſquam ſumpſit honorem, niſi qui vocatur à Deo, tanquam Aaron, ibidem, diſp. 83. nu. 37.

CAPVT VI.

Impoſsibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati, &c. & lapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam. 3. part. diſp. 140. num. 3. & diſp. 146. nu. 13. & d. 156. nu. 41. & 1. par. d. 97. nu. 5.

Non iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur. 1. 2. quæſt. 114. artic. 7. & diſp. 211. nu. 8. & ſeq.

CAPVT VII.

Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt & legis tranſlatio fiat. 1. 2. diſp. 180. nu. 3.

Hic autem eo quod maneat in æternum, &c. 3. p. d. 85. num. 6.

CAPVT VIII.

Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hoſtias conſtituitur. 3. p. diſp. 81. nu. 28.

Dicendo autẽ nouum, veterauit prius 1. 2. d. 181. nu. 19.

Qui ſeruiunt vmbræ futurorum. 1. p. diſp. 16. nu. 11.

CAPVT IX.

Emundauit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, 1. 2. d. 59. nu. 3.

Chriſtus aſsiſtens Pontifex. 3. p. d. 1. num. 7.

Si enim ſanguis hircorum, & vitulorum, & cinis, ibid. d. 36. nu. 16.

Et ideo mediator eſt noui teſtamenti, vt morte, &c. vbi enim eſt teſtamentum, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris, ibidem, diſput. 75. nu. 20.

Intrauit ſemel in ſancta, ibi. diſp. 75. nu. 1.

CAPVT X.

Vmbram habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum, per ſingulos annos, ibid. diſp. 38. nu. 3. & ſeq.

Impoſsibile eſt enim ſanguine hircorum, & taurorum auferri peccata, ibid. d. 5. nu. 13.

Tunc dixi, ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam, ibid. diſp. 74.

Digitized by Google

num.37. & 40. & 1.2.diſp.181. num. 19.

Ideo ingrediens hunc mundum dixit, hoſtiam, & oblationem noluiſti, &c. ibid. d. 75. nu. 3.

Quibus illuminati magnum certamen ſuſtinuiſtis, ibid. d.140. nu.3.

Per ſingulos annos iiſdem ipſis hoſtiis, quas offerunt indeſinenter, &c. in art. 4. quæſt. 61. 3. part. nu. 44.

Voluntariè enim peccantibus nobis poſt acceptam iuſtitiam veritatis iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, ibid. d. 156. nu. 41.

Vna oblatione conſummauit ſanctificatos. 1. 2. d. 181. nu. 19.

CAPVT XI.

Eſt autem fides ſperandarum, &c. 1. p. d.124. nu.12. & 1.2. d.209. nu.6. & ſeq.

Alij autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem. 1. 2. q.99. art.6. nu.27.

Sine fide impoſſibile eſt placere Deo, ibid. d.191. nu. 15.

Et tamen omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſiones. 1. 2. d. 18. nu. 8.

Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatem. 3. p. d. 149. nu. 54.

CAPVT XII.

Propoſito ſibi gaudio, &c. 3. p. d. 75. nu. 28.

Non enim acceſſiſtis ad accenſibilem ignem, &c. & iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, & teſtamenti noui mediatorem Ieſum. 3. part. diſp. 83. nu. 4.

CAPVT XIII.

Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula. 3. p. diſp. 67. nu. 11.

Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtiis promeretur Deus. 1.2. d.218. num. 7.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google